



GUSBİD

GÜMÜŞHANE
ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL
BİLİMLER
DERGİSİ

GÜMÜŞHANE UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

2023

Year / Yıl :

2023

Volume / Cilt :

14

Number / Sayı :

2

ISSN: 1309-7423

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Yıl: 2023 / Cilt: 14 / Sayı: 2

GÜMÜŞHANE UNIVERSITY

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Year: 2023 / Volume: 14 / Issue: 2

ISSN: 1309-7423



Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Yıl: 2023 / Cilt: 14 / Sayı: 2

Gümüşhane University Journal of Social Sciences

Year: 2023 / Volume: 14 / Issue: 2

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Halil İbrahim ZEYBEK / Gümüşhane Üniversitesi Rektörü

Baş Editör / Editor in Chief

Doç. Dr. Büşra TOSUNOĞLU (Gümüşhane Üniversitesi)

Doç. Dr. Salih YILDIZ (Gümüşhane Üniversitesi)

Editör Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Yıldırım Beyazıt ÇİÇEN (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Banu BOLAYIR (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Elif KÜTÜKOĞLU (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fazıl KAYA (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Gül YEŞİLÇELEBİ (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Gülin YAZICI ÇELEBİ (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim AVCI (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Şenay YANAR (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Tuğçe ŞİMŞEK (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Elif GÜRDAL LİMON (Gümüşhane Üniversitesi)

Öğr. Gör. Dr. Muhammed Serhat SEMERCİOĞLU (Gümüşhane Üniversitesi)

Arş. Gör. Dr. Fatih AKDENİZ (Gümüşhane Üniversitesi)

Arş. Gör. Dr. Onur İZMİR (Gümüşhane Üniversitesi)

Arş. Gör. Birol GÜVEN (Gümüşhane Üniversitesi)

Bilim ve Danışma Kurulu / Science and Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN (Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali UZUN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

Prof. Dr. Bayram NAZIR (Gümüşhane Üniversitesi)

Prof. Dr. Bünyamin ER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Cevdet YILMAZ (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

Prof. Dr. Coşkun TOPAL (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

Prof. Dr. Ekrem CENGİZ (Gümüşhane Üniversitesi)

Prof. Dr. Fazıl KIRKBİR (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Kemal ÇELİK (Gümüşhane Üniversitesi)

Prof. Dr. Musa PINAR (Valparaiso University)

Prof. Dr. Ömer TORLAK (İstanbul Ticaret Üniversitesi)

Prof. Dr. Zakir AVŞAR (Gazi Üniversitesi)

İletişim Adresi / Contact Address

Sosyal Bilimler Dergisi

Gümüşhane Üniversitesi Rektörlüğü / Bağlarbaşı 29100 / GÜMÜŞHANE

Tel: 0 456 233 00 00 Dahili: 2121 / Fax: 0456 233 12 07

<https://dergipark.org.tr/gumus>

© Her hakkı saklıdır. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (GUSBID) yılda üç kez yayınlanan bilimsel, hakemli, ulusal ve uluslararası indeksli bir dergidir. Dergide yayınlanan çalışmalarındaki görüş ve düşünceler yazarların kendilerine ait olup hiçbir şekilde derginin görüş ve düşüncesi olarak ifade edilemez. Dergideki çalışmalar referans gösterilerek kullanılabilir. Yayın dili, Türkçe ve İngilizce olan GUSBID, EBSCO ve ULAKBİM (TR Dizin) tarafından taranmaktadır.



Sayı Hakemleri / Referees of Issue

Adem Ademoğlu / Sinop Üniversitesi
Ali Erkam Yarar / Necmettin Erbakan Üniversitesi
Ahmet Ayık / Atatürk Üniversitesi
Ahmet Serhat Uludağ / Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Ahmet Tekin / Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Ahmet Kamil Kabakuş / Atatürk Üniversitesi
Alaaddin Selçuk Köylüoğlu / Selçuk Üniversitesi
Batuhan Medetoğlu / Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Bilge Kuşdemir Kayran / Gaziantep Üniversitesi
Buğra Kaş / Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Ceren Bilgici / İstanbul Bilgi Üniversitesi
Cihan Canbolat / Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Eray Çetin / Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Erdal Yılmaz / Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Ersin Diker / Gümüşhane Üniversitesi
Emre Feyzi Çolakoğlu / İstanbul Rumeli Üniversitesi
Engin Karakış / Cumhuriyet Üniversitesi
Fatih Aydoğdu / Erzincan Üniversitesi
Fulya Aslay / Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Gülcan Şener / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Halil İbrahim Akyüz / Kastamonu Üniversitesi
Kemal Ersayın / Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Kübra Şimşek Demirbağ / Gümüşhane Üniversitesi
İbrahim Al / Karadeniz Teknik Üniversitesi
İlkut Elif Kandil Göker / Kırıkkale Üniversitesi

Makbule Civelek / Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Melek Baba Öztürk / Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Mediha Korkmaz / Ege Üniversitesi
Mehmet Murat Gutnu / Mardin Artuklu Üniversitesi
Mehmet Ela / Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Mert Ural / Dokuz Eylül Üniversitesi
Mustafa Güler / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Mehmet Sinan Çelik / Niğde Ömer Halisdemir Üniv.
Murat Serçemeli / Giresun Üniversitesi
Mübeyyen Tepe Küçükoğlu / Trakya Üniversitesi
Nazlı Seyhan / Gümüşhane Üniversitesi
Osman Pala / Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Öznur Bozkurt / Düzce Üniversitesi
Ömer Faruk Rençber / Gaziantep Üniversitesi
Rıdvan Karabulut / Erciyes Üniversitesi
Sami Kiraz / Hitit Üniversitesi
Savaş Çağlak / Milli Eğitim Bakanlığı
Sıla Turaç Baykara / İzmir Demokrasi Üniversitesi
Sunay Güngör / Gümüşhane Üniversitesi
Şükrü İlgin / Kafkas Üniversitesi
Talip Arsu / Aksaray Üniversitesi
Yakup Aslan / Muş Alparslan Üniversitesi
Yıldırım Turan / Sakarya Üniversitesi
Ziya Abbas / Aksaray Üniversitesi

İçindekiler

Contents

Ali Özçelik, Müzeyyen Bulut Özek

382

Examining the Problems and Expectations during The Pandemic Process According to Technology Integration Levels of Teachers and Technology Leadership Self-Efficacy of School Administrators

Pandemi Sürecinde Yaşanan Sorunların ve Beklentilerin Öğretmenlerin Teknoloji Entegrasyon Düzeylerine ve Okul Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği Öz Yeterliklerine Göre İncelenmesi

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Hande Özgen, Başak Beydoğan Tangör

395

Türkiye'de Girişimcilik ile Bireysel Farklılıklar Arasındaki İlişkileri Konu Alan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi

Examining of Graduate Theses on The Relationship between Entrepreneurship and Individual Differences in Türkiye

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Burcu Özcan Türkkan, Ceren Asker

415

Personel Atama Problemi İçin Çok Kriterli ve Çok Amaçlı Karar Verme Yöntemleri ile Hibrit Bir Model Önerisi

A Hybrid Model Proposal for the Personnel Assignment Problem with Multi-Criteria and Multi-Objective Decision-Making Methods

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Mustafa Aksoğan, Bünyamin Atıcı

429

Akademisyenlerin Dijital Veri Güvenliği Farkındalıkları Üzerine Bir Araştırma: Malatya Örneği

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Ayhan Yavuz Özdemir

440

Türkiye'de Alman Dili Eğitimi Alanında Yapılmış Doktora Tezlerinin (2010-2021) Eğilimleri

Trends of Dissertations (2010-2021) in The Field of German Language Education in Turkey

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Kübra Karakaya Özyer

456

Aday Öğretmenlerin Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutum ve Akademik Aidiyet Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi

Determining the Relationship Between the Attitudes Towards Scientific Research and Academic Engagement Levels of Pre-service Teachers

Araştırma Makalesi [Research Paper]

471

Nazlı Ersoy

MEREC-MULTIMOOSRAL Modeli ile OECD Ülkelerinin Makroekonomik Performanslarının Değerlendirilmesi

Assessment of Macroeconomic Performances of OECD Countries Using the MEREC-MULTIMOOSRAL Model
Araştırma Makalesi [Research Paper]

492

Mutlu Yoruldu

Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Uzlaşma Müessesesi Algılarının Analizi: Ki-Kare Testi

Analysis of Instptution of Reconciliation Perspectives of The Certified Public Accountants: The Chi-Square Test
Araştırma Makalesi [Research Paper]

509

Mehmet Güneş, Neriman Yalçın

Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik İdeoloji ve Adalet Yaklaşımı: İstanbul Örneği

Ethical Ideology and Justice Approach of Professional Accountants: The Case of İstanbul
Araştırma Makalesi [Research Paper]

524

Berire Sena Keleş, Hatice Özaslan

Uzaktan Eğitim Sürecinde Annelerin Çocuklarında Gözlemedikleri Davranış Problemleri ve Kullandıkları Stratejilerin Çocuk İstismarı Açısından Değerlendirilmesi

Examining The Behavioral Problems that Mothers Observed in Their Children during The Distance Education Process and The Strategies that They Used in terms of Child Abuse
Araştırma Makalesi [Research Paper]

540

Şule Karadağ Alçı, Tahsin Geçkil, Simge Aksu

Çevreye Duyarlı Ürün Tüketim Davranışı Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması: Geçerlilik Güvenilirlik Çalışması

Turkish Adaptation of The Environmentally Sensitive Product Consumption Behavior Scale: A Validity and Reliability Study
Araştırma Makalesi [Research Paper]

554

Yener Oğan, İbrahim Çekiç

A Systematic Review of Studies on Gastronomic Experience in Web of Science Database

Web of Science Veri Tabanında Gastronomik Deneyim Üzerine Yapılan Çalışmaların Sistematik Bir İncelemesi
Araştırma Makalesi [Research Paper]

564

Mesut Öztürk, Samed Albayrak, Mustafa Albayrak

Matematik Dilini Anlama ve Kullanma Becerileri Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması

Developing The Scale of Understanding and Using Language of Mathematics: A Validity and Reliability Study
Araştırma Makalesi [Research Paper]

575

Gizem Temir, Emre Ş. Aslan

Marka Söyleminin Gücü: Influencer Odaklı Bir Araştırma

The Power of Brand Discourse: A Research on Influencer
Araştırma Makalesi [Research Paper]

595

Ece Tosun, Şadiye Deniz

YouTube'da Çocuğun Tüketim Odaklı Sömürüsü: Kidfluencerlar Üzerine Bir Araştırma

Consumption-Oriented Exploitation of Children on YouTube: An Analysis on Kidfluencers

Araştırma Makalesi [Research Paper]

619

Özdemir Akbal

The US-Greece Relations as a Negative Effect on the Systemic Structure of International Politics

Uluslararası Politikanın Sistemik Yapısında Olumsuz bir Etki Olarak ABD-Yunanistan İlişkileri

Araştırma Makalesi [Research Paper]

632

İrfan Sancak

Panislamizm Değil Neoklasik Realizm: İktidarının İlk Yıllarında II. Abdülhamid'in Britanya Politikası

Neoclassical Realism Not Panislamism: Abdulhamid II's Britain Policy in The Early Years of His Rule

Araştırma Makalesi [Research Paper]

647

Mehmet Akif Kara, Onur Şeyranlıoğlu

ENTROPİ ve Gri İlişkisel Analiz (GİA) Yöntemleriyle BİST Sürdürülebilirlik 25 Endeksindeki Şirketlerin Likidite Düzeylerinin Karşılaştırılması

Comparison of Liquidity Levels of Companies in BIST Sustainability 25 Index with ENTROPİ and Gray Relational Analysis (GRA) Methods

Araştırma Makalesi [Research Paper]

668

Nazım Ekren, Mefule Fındıkcı Erdoğan, Kübra Hatice Bildik

Alternative Analysis of the Economic Outlook: Social-Oriented and Individual-Oriented Political Economy Approach

Ekonomik Görünümün Alternatif Analizi: Toplum Merkezli ve Birey Merkezli Politik Ekonomi Yaklaşımı

Araştırma Makalesi [Research Paper]

680

Şeyma Sertçelik, Emrah Önder

Yönetim Bilişim Sistemleri Kapsamında Akademik Araştırma Alanlarının İncelenmesi: Apriori Algoritması ile Bir Analiz

Examination of Academic Research Areas within the Scope of Management Information Systems: An Analysis with Apriori Algorithm

Araştırma Makalesi [Research Paper]

691

Hasan Akpınar, Yıldırım Atayeter

Kır Dağları (Denizli) Batısının Jeomorfolojik ve Morfometrik Görünümü

Geomorphological and Morphometric Appearance of West of Kır Mountains (Denizli)

Araştırma Makalesi [Research Paper]

713

Bekir Elmas, Ersin Korkmaz, Mehtab Çelik

İç Kontrol Sistemi ile Kurumsallaşma Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Katılım Bankaları Üzerine Bir Araştırma

Investigation of The Relationship between Internal Control System and Institutionalization: A Research on Participation Banks

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Fatih Akdeniz, Birol Güven

728

Altman Z ve Springate S Skor Modelleri ile Finansal Başarısızlık Tahmini: Çimento Sektörü Üzerine Borsa İstanbul'da Bir Araştırma

Financial Failure Prediction with Altman Z And Springate S Score Models: A Research on The Cement Sector in Borsa Istanbul

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Examining the Problems and Expectations during The Pandemic Process According to Technology Integration Levels of Teachers and Technology Leadership Self-Efficacy of School Administrators¹

Pandemi Sürecinde Yaşanan Sorunların ve Beklentilerin Öğretmenlerin Teknoloji Entegrasyon Düzeylerine ve Okul Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği Öz Yeterliklerine Göre İncelenmesi

Ali Özçelik², Müzeyyen Bulut Özek³

Abstract

The aim of this study is to reveal whether the problems and expectations experienced by the education system stakeholders during the pandemic process differ according to the technology integration levels of the teachers and the technology leadership self-efficacy perception levels of the school administrators. The general survey model was used to conduct research. "Indicators of Technology Integration Scale" was used to determine the technology integration indicators of teachers, and the "Technological Leadership Self-Efficacy Scale for School Administrators" was used to determine the technology leadership self-efficacy of school administrators. In addition, the Distance Education Questionnaire was used to investigate the problems experienced by teachers and school administrators during the pandemic, the changes they expect in terms of educational practices after the pandemic, and the measures that can be taken in possible situations. This study was carried out with a total of 489 people, including 369 teachers and 120 school administrators. Data management and analysis were performed using SPSS statistical program. The results of this investigation show that teachers find themselves at a sufficient level in terms of technology integration and school administrators in terms of technology leadership self-efficacy. Both teachers with high technology integration level and school administrators with high technology leadership self-efficacy perceptions stated that they experienced problems such as lack of experience in developing e-learning content during the pandemic process, the targeted acquisitions are not suitable for online environments, and the inability to provide education according to the individual interests and abilities of students in online distance education. They stated that they expect students to increase their motivation towards school and learning with the return to face-to-face education after the pandemic.

Keywords: Teacher, School administrator, Pandemic, Technology Integration, Technological Leadership.

Öz

Bu çalışmanın amacı eğitim sistemi paydaşlarının pandemi sürecinde yaşadığı sorunların ve beklentilerin öğretmenlerin teknoloji entegrasyon düzeylerine ve okul yöneticilerinin teknoloji liderliği öz yeterlik algı düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymaktır. Çalışmada, nicel araştırma yöntemlerinden genel tarama modeli kullanılmıştır. Öğretmenlerin teknoloji entegrasyon göstergelerini belirlemek için "Öğretmenlerin Teknoloji Entegrasyonu Göstergeleri (TEG) Ölçeği", okul yöneticilerinin teknoloji liderliği öz-yeterliğini belirlemek için "Eğitim Yöneticileri Teknoloji Liderliği Öz Yeterlik Ölçeği" kullanılmıştır. Ayrıca öğretmen ve okul yöneticilerinin pandemi sürecinde yaşadığı sorunlar, pandemi sonrasında eğitim uygulamaları açısından beledikleri değişiklikler ve yaşanabilecek olası durumlarda alınabilecek önlemlerin belirlenmesi için Uzaktan Eğitim Anketi kullanılmıştır. Bu çalışma 2020-2021 eğitim ve öğretim yılında Türkiye'nin doğusunda yer alan bir ilde görev yapan 369 öğretmen ve 120 okul yöneticisi olmak üzere toplam 489 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada verilerin analizinde SPSS istatistik programı kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenler, teknoloji entegrasyonu okul yöneticileri ise teknoloji liderliği öz yeterliği bakımından kendilerini yeterli düzeyde bulmaktadır. Hem teknoloji entegrasyon düzeyleri yüksek olan öğretmenler hem de teknoloji liderliği öz yeterlik algıları yüksek olan okul yöneticileri pandemi sürecinde e-öğrenme içeriği geliştirmede deneyim yetersizliği, hedeflenen kazanımların çevrimiçi ortamlara uygun olmaması, çevrimiçi uzaktan eğitimde öğrencilerin bireysel ilgi ve yeteneklerine göre eğitim verilememesi gibi sorunlar yaşadıklarını ve pandemi sonrasında yüz yüze eğitime geri dönülmesiyle öğrencilerin okula ve öğrenmeye karşı motivasyonlarının artacağını belediklerini belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, Okul Yöneticisi, Pandemi, Teknoloji Entegrasyonu, Teknoloji Liderliği

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Çalışmanın araştırma kısmı Fırat Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 02.10.2020 tarih ve 415693 sayılı Kararı ile alınan izin doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Submitted: 19 / 02 / 2022

Accepted: 28 / 02 / 2023

¹ This study was produced from the master's thesis conducted by the first researcher under the supervision of the second researcher.

² Teacher, Ministry of National Education, a.ozcelik23@gmail.com, Orcid: <http://orcid.org/0000-0001-7986-3893>.

³ Associate Professor, Fırat University, mbozek@firat.edu.tr, Orcid: <http://orcid.org/0000-0001-7594-8937>.

Introduction

In today's society, it is observed that there is a change in all the dynamics of our social and economic life (Genç & Eryaman, 2017). It can be said that one of the most important building blocks of this change is the technologies that enter all areas of our lives very intensely and rapidly in the 21st century. Internet, smart phones, hardware and software that we use all the time are some of these technologies (Orgaz, et al., 2018). The correct use of technology, which changes rapidly and affects our lives directly or indirectly, and its placement at all level of society is very important for the country's interests and efficiency (Dinçer, 2003). For this reason, educational institutions have important duties at the point of raising technology-literate self-actualized individuals (Güneş & Buluç, 2017). Because, according to Güneş (2007), the progress of a society, increase in living standards, being seen as a developed country and taking its place in the changing world can only be achieved through education. In addition, the use of technology as complementary or supportive in the understanding of modern education has been accepted as an important trend (Ertmer et al., 2012). This situation leads to an increase in the interest and need for the use of technology in education in order to increase the quality in educational environments and to implement teaching activities more easily.

One of the reasons that increase the interest and need for the use of technology is the positive or negative events experienced by societies. This situation affects educational environments and practices. One of them, the virus known as Covid-19, has spread rapidly all over the world and the World Health Organization (WHO) has reported this epidemic disease as a global pandemic (WHO, 2020). With the spread of the epidemic, many restrictions have been imposed on the activities of societies in daily life. It has been stated that people have to stay at home for a while, with restrictions in areas such as travel, health, economy and education. Subsequently, the lack of physical and financial opportunities caused technology to take place in more educational activities (Alcoforado, 2020; Urdan and Weggen, 2000). In many countries around the world, it has been seen that online education applications have been passed instead of face-to-face education in order to reduce the negative impact of the pandemic on education. With this transition, the importance of technology integration concept and applications in education has increased.

It has been stated in studies that teachers and administrators have great responsibilities in the use of technology in educational practices (Uluysal et al., 2014). First of all, it was stated that teachers should be willing to use these technologies in learning environments, and then it was suggested that they should improve themselves, be open to innovations and follow current technologies (Yılmaz, 2007). In other words, it was emphasized that teachers should combine current developments and pedagogy for technology integration, use them in their lessons and try to reveal the desired behaviors (Şahin, 2011). Güneş (2017) emphasizes the role of the teacher, who determines the criteria of student characteristics and learning goals in technology integration, and then has the responsibilities of choosing technology and method, planning and evaluation according to these criteria. Because the teacher's selection of the appropriate technology is very important for the integration process. With the selection of the appropriate technology, it should be transferred to the school and the necessary support should be provided for integration. The task of providing this support rests with school administrators, who are seen as technology leaders. School administrators are expected to support teachers in the integration process, provide opportunities, actively participate in the process and encourage the process by facilitating it (Ünlüer, 2010). Hacifazlıoğlu, Karadeniz, and Dalgıç (2011) state that school administrators should feel competent in using the skills for technology leadership, but in this way, the motivation for technology integration in schools will increase.

School administrators who have a leadership role in using technology and teachers who have important responsibilities in raising technology-literate individuals have increased their duties and responsibilities with the transition to emergency distance education during the pandemic process. Some of the problems experienced by teachers and school administrators within the scope of technology integration (lack of confidence, competence, leadership, negative thoughts, closeness to innovations, etc.) (Çakıroğlu, 2013) and the insufficient use of technology in lessons (Akbulut, et al., 2011) are included in the literature. However, new problems have been added to these problems due to online course activities during the pandemic process. In this process, the experiences, ideas and approaches of teachers and school administrators who work at the practitioner and the most important point of the work are extremely important (Onbaşıllı, 2018; Topper, 2004). Within the framework of these problems, the importance of this study are that it explores detecting the increasing deficiencies in the use of technology integration during the pandemic process, taking precautions against possible similar negative situations and pioneering future studies.

There are two primary aims of this study: 1. To examine the level of technology integration of teachers and the level of technology leadership self-efficacy perception of school administrators, 2. To reveal whether the problems they experienced during the pandemic process, the changes they expected after the pandemic and the measures to be taken differ according to these level. In this context, the sub-research questions of the research are as follows;

- What is the level of technology integration of *teachers*?
- Do the problems experienced during the pandemic process differ according to level of technology integration of *teachers*?

- Do the expected changes in education after the pandemic differ according to level of technology integration of *teachers*?
- Do their views on the measures to be taken regarding a possible pandemic process in the future differ according to level of technology integration of *teachers*?
- What is the level of technology leadership self-efficacy perception of *school administrators*?
- Do the problems experienced during the pandemic process differ according to level of the technology leadership self-efficacy perception of *school administrators*?
- Do the changes they expect to experience in education after the pandemic differ according to level of the technology leadership self-efficacy perception of *school administrators*?
- Do their views on the precautions to be taken regarding a possible pandemic process in the future differ according to level of the technology leadership self-efficacy perception of *school administrators*?

1. Method

This research examines the level of technology integration of teachers in a city in the east of Turkey, the level of technology leadership self-efficacy perception of school administrators, and reveals whether the problems they experienced during the pandemic process, the changes they expected after the pandemic and the measures to be taken differ according to these level. The survey model was used in the research. The main aim of the survey model is to cover the surveys on the sample group taken from the determined population (Büyüköztürk, et al., 2009).

1.1. Participations

The research universe consists of all administrators and teachers working in primary and secondary education institutions affiliated to the Ministry of National Education in a city located in the east of Turkey in the 2020-2021 academic year. The research sample group was determined by simple random sampling method among the administrators and teachers working in primary and secondary education institutions affiliated to the Ministry of National Education in a province located in the east of Turkey in the 2020-2021 academic year. The simple random sampling method is a method in which selected units are sampled, giving each sampling unit an equal probability of being selected (Gurbetoğlu, 2018). Before the implementation, necessary permissions were obtained from the Provincial Directorate of National Education. Demographic structures of teachers and school administrators are given in Table 1.

Table 1. Demographic Structures of The Participants

	<i>Teacher</i>		<i>School Administrators</i>	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Female	149	40.40	4	3.33
Male	220	59.60	116	96.67

1.2. Data Collection Tools

In this study, four instruments were used to collect data. The first of these tools is the personal information form to be used to determine the general profile of the study group and to collect demographic data. Ethical approval was obtained from the Ethics Committee of the Faculty of Education of University with the date and number of 97132852/302.14.01 before starting the study.

1.2.1. Indicators of Technology Integration (ITI) Scale

Data were collected using "Indicators of Technology Integration Scale" developed by Çakıroğlu et al. (2015) for determine the technology integration indicators of teachers. Participants were asked to respond using a 5-point Likert scale ranging from strongly disagree and strongly agree. According to the results of the reliability analysis, the Cronbach Alpha reliability coefficient value of the items in the scale was calculated as .931. The scale consists of 28 items and 5 sub-dimensions. The Cronbach-Alpha coefficients of the reliability results of scale were calculated as .841, .831, .873, .860 and .841 for the sub-dimensions (technology literacy, teaching with technology, professional development, ethics and policies and organization and management), respectively. The Cronbach Alpha reliability coefficient of the scale in this study was found to be .979.

1.2.2. Technological Leadership Self-Efficacy Scale for School Administrators

Data were collected using "Technological Leadership Self-Efficacy Scale for School Administrators" developed by Hacifazlıoğlu et al. (2011) for determine the technology leadership self-efficacy perceptions of school administrators. Participants were asked to respond using a 5-point Likert scale ranging from strongly disagree and strongly agree. According to the results of the reliability analysis, the Cronbach Alpha reliability coefficient value of the items in the scale was calculated as .97. The scale consists of 26 items and 5 sub-dimensions. The Cronbach-Alpha coefficients of the reliability results of scale were calculated as .83, .91, .89, .92 and .91 for the sub-dimensions (visionary leadership, digital age learning culture, excellence in professional practice, systematic improvement and digital citizenship), respectively. The Cronbach Alpha reliability coefficient of the scale in this study was calculated as .988.

1.2.3. Distance Education Questionnaire

For the purpose of investigating the opinions of teachers and school administrators during the pandemic process, the "Distance Education Questionnaire" prepared by Korkmaz & Toraman (2020) was used. The questionnaire, which is in the double likert type, consists of 50 items and 3 sub-dimensions. Since the questionnaire does not require statistical validity and reliability as a data collection tool, expert opinions were taken to ensure validity and reliability. In line with the opinions received, it was determined that the measurement tools used in the study provided reliability. The applied data collection tools were carried out online due to the Covid-19 pandemic process.

1.3. Data Analysis

The data obtained during the study were firstly recorded by the researcher in a regular manner through forms suitable for the questionnaire items to be prepared in the SPSS 23 package program, and then interpretations were made using appropriate analysis methods for the available data. Since the data did not showed normal distribution ($p < .05$) as a result of the Kolmogorov-Smirnov test ($p = .00$), non-parametric tests were used. Frequency on the data was calculated by arithmetic mean, percentage and Mann-Whitney U tests.

2. Findings

2.1. Technology Integration Indicators for Teachers

The descriptive analysis results of findings on technology integration indicators of teachers are shown in Table 2.

Table 2. Descriptive Analysis Results of Technology Integration Indicators of Teachers and Sub-Dimensions

Sub Factors	<i>f</i>	\bar{X}	Ss
Technology Literacy	369	4.23	.30
Teaching with Technology	369	4.17	.31
Professional Development	369	4.19	.27
Ethics and Policy	369	4.20	.28
Organization and Management	369	4.26	.28
General	369	4.21	.14

As a result of the descriptive analysis, it was determined that the teachers gave answers (Min= 1, Max= 5, \bar{X} = 4.21, Sd= .14) to the ITI scale that corresponded to the range of "strongly agree". According to the results obtained, teachers' technology integration indicators are at a high level.

2.2. Differentiation of Problems Experienced by Teachers During the Pandemic Process According to Level of Technology Integration

The results of the analysis according to the changes in technology integration of the problems experienced by the teachers during the pandemic process are presented in Table 3.

Table 3. Mann-Whitney U Test Results on Whether the Problems Experienced by Teachers Have Changed According to Level of Technology Integration During the Pandemic Process

Problems	Group	N	Mean Rank	Sum of Ranks	U	Z	P
4. Educators had a lack of experience in preparing e-learning content.	Yes	308	191.16	58877	7497	-2.493	.013
	No	61	153.90	9.388			
8. Educators were not experienced in using information and communication technologies (ICT).	Yes	270	195.52	52790	10525	-3.129	.002
	No	99	156.31	15475			
15. Not all the learning outcomes determined for students can be gained through online learning environment	Yes	338	189.08	63908	3861	-2.425	.015
	No	31	140.55	4357			
17. In online learning, it is difficult to teach according to the individual interests and abilities of the students	Yes	327	190.33	62236.5	5125.5	-2.676	.007
	No	42	143.54	6028.5			
23. Educators didn't have a suitable environment at home for online teaching	Yes	244	193.47	47206.5	13183.5	-2.131	.033
	No	125	168.47	21058.5			

When Table 3 is examined, there was a statistically significant difference in terms of level of technology integration in item 4, item 8, item 15, item 17 and item 23, which are among the problems experienced by teachers during the pandemic process. There was no significant difference in the level of technology integration of the teachers regarding the remaining items from the problems they experienced during the pandemic process. In other words, problems such as teachers' lack of experience in preparing e-learning content, their competency in using ICT, not providing all the determined gains in online environments, not providing education according to the interests of students in online environments, and teachers' home environments not being sufficient to teach online gave significant results according to level of technology integration.

2.3. The Differentiation Status of the Changes that Teachers Expect to Experience in Education After the Pandemic by Level of Technology Integration

The changes that teachers expect to experience in the field of education after the pandemic, according to level of their technology integration, are presented in Table 4.

Table 4. Mann-Whitney U Test Results of Differentiation of the Changes that Teachers Expect to Experience in Education After the Pandemic by Level of Technology Integration

Expected Changes	Group	N	Mean Rank	Sum of Ranks	U	Z	P
1. Educators' competencies will be reshaped	Yes	290	191.45	55520	9585	-2.225	.026
	No	79	161.33	12745			
2. The need for online learning environments will increase	Yes	275	193.93	53329.5	10470.5	-2.750	.006
	No	94	158.89	14935.5			
7. Education will undergo a paradigm shift	Yes	324	190.87	61842	5388	-2.837	.005
	No	45	142.73	6423			
9. Education faculties will integrate more courses about online learning into their curricula	Yes	333	191.13	63646			

	No	36	128.31	4619	3953	-3.357	.001
11. Upon returning to schools/universities, students' motivation towards learning will increase.	Yes	326	191.21	62342.5	4976.5	-3.092	.002
	No	43	137.73	5922.5			
15. Online education will provide equal opportunities for all students	Yes	267	191.94	51247	11765	17018	.043
	No	102	166.84	17018			

It can be seen from the data in Table 4 that, there was a statistically significant difference in terms of level of technology integration in item 1, item 2, item 7, item 9, item 11 and item 15, which are among the changes that teachers expect to experience in the field of education after the pandemic. There was no significant difference in other items according to level of technology integration. In other words, teachers with high level of technology integration expect changes such as the re-questioning of teacher competencies after Covid-19, a greater need for online education instead of formal education, changing perceptions in education, adding courses related to online applications to their education curriculum, increasing student motivation in the transition to face-to-face education and providing equality of opportunity in learning with online applications.

2.4. The Difference of Opinions of Teachers on Measures to be Taken in Education Regarding a Possible Pandemic Process in the Future, According to Level of Technology Integration

Table 5 provides the analysis results of the differences in the opinions of the teachers about the measures that can be taken in the field of education in a possible pandemic process in the future, according to their level of technology integration.

Table 5. Mann-Whitney U Test Results Regarding the Differences of Opinions of Teachers on the Precautions to be Taken in Education Regarding a Possible Pandemic Process in the Future According to Level of Technology Integration

Measures	Group	N	Mean Rank	Sum of Ranks	U	Z	P
1. The requirements such as network capacity, internet speed, information technology should be enhanced	Yes	364	185.59	67553.5	696.5	-.901	.367
	No	5	142.30	711.5			
2. Educators' competencies related to online learning environment need to be supported more	Yes	349	186.62	65129.5	2925.5	-1.217	.224
	No	20	156.78	3135.5			
3. All educators should undergo training to use online learning management systems	Yes	355	184.75	65588	2398	-.222	.824
	No	14	191.21	2677			
4. Every student's access to the internet or other necessary equipment should be guaranteed	Yes	341	187.31	63874	3985	-1.454	.146
	No	28	156.82	4391			
5. Special trainings about getting ready for another potential outbreak in the future should be organized for both students and educators	Yes	355	184.56	65520	2330	-.396	.692
	No	14	196.07	2745			
6. Educator, student and parent cooperation needs to be dynamized	Yes	356	187.08	66598.5	1574.5	-1.958	.050
	No	13	128.12	1665.5			
	Yes	351	187.33	65754.5			

7. More emphasis should be placed on teaching real-life problem-solving skills	No	18	139.47	2510.5	2339.5	-1.857	.063
8. Curricula should be revised and made more effective	Yes	349	186.28	65010	3045	-.959	.337
	No	20	162.75	3255			
9. Topics related to self-care, health, hygiene etc. should be integrated more in the curriculum content	Yes	351	186.75	65549.5	2544.5	-1,392	.164
	No	18	150.86	2715.5			

As shown in Table 5, there was no significant difference in the level of technology integration of teachers in all items regarding the precautions that can be taken in the field of education during a possible pandemic.

2.5. Indicators of Technology Leadership Self-Efficacy Perceptions of School Administrators

The descriptive analysis results of findings on technology leadership self-efficacy perceptions scale indicators for school administrators are given in Table 6.

Table 6. Descriptive Analysis Results of Technology Leadership Efficacy Perceptions Scale Indicators for School Administrators and Sub-Dimensions

Sub Factors	F	X̄	Ss
Visionary Leadership	120	3.86	.27
Digital Age Learning Culture	120	3.84	.23
Excellence in Professional Practice	120	3.81	.27
Systemic Improvement	120	3.81	.22
Digital Citizenship	120	3.76	.26
General	120	3.81	.11

As a result of the descriptive analysis, the average of the answers given by the school administrators to the scale to determine their technology leadership self-efficacy perceptions was found to be 3.81 and the standard deviation was 0.11. According to this result, while school administrators gave answers corresponding to the "sufficient" range on the scale (Min= .00, Max= 5, X= 3.81, Sd= .11), they preferred the "Visionary Leadership" sub-factor the most (Min=0, Max). = 5, X= 3.86, Ss= .27).

2.6. Differentiation Status of the Problems Experienced by School Administrators during the Pandemic Process According to Level of Technology Self-Efficacy Perception

During the pandemic process, it has been observed that school administrators as well as teachers have experienced many problems. Table 7 shows the analysis of the problems experienced by school administrators regarding whether there is a difference according to their level of technology self-efficacy perception.

Table 7. Mann-Whitney U Test Results on Whether the Problems Experienced by School Administrators Change According to Level of Technology Self-Efficacy Perception During the Pandemic Process

Problems	Group	N	Mean Rank	Sum of Ranks	U	Z	P
4. Educators had a lack of experience in preparing e-learning content.	Yes	113	62.42	7053	179	-2.425	.015
	No	7	29.57	207			

6. Students had internet connection problems	Yes	120	60.5	7260	.00	.00	.00
	No	0	.00	.00			
9. Online learning management systems were not user-friendly	Yes	67	66.84	4478	1351	-2.244	.025
	No	53	52.49	2782			
11. Reliable assessment could not be made in the online education environment	Yes	106	63.23	6702.5	452.5	-2.367	.018
	No	14	39.82	557.5			
13. Online education is not efficient in providing skills teaching (such as listening or speaking in language classes, drawing in visual arts lesson, etc.)	Yes	112	62.83	7037	187	-2.746	.006
	No	8	27.88	223			
15. Not all the learning outcomes determined for students can be gained through online learning environment	Yes	109	62.79	6970	245	-2.536	.011
	No	11	32.22	290			
17. In online learning, it is difficult to teach according to the individual interests and abilities of the students	Yes	107	63.43	6787	382	-2.648	.008
	No	13	36.38	473			
19. Student motivation in online education is lower compared to face-to-face classes	Yes	109	65.53	7143	51	-4.989	.000
	No	11	10.64	117			
20. The school/university administrators showed positive attitude and behaviors towards educators who teach online during the online education period	Yes	90	64.27	5784	1011	-2.055	.040
	No	30	49.20	1476			
24. The fact that online lectures are archived created extra stress on educators.	Yes	40	77.28	3091	929	-3.736	.000
	No	80	52.11	4169			

*p<0.05 ** Only the items with significant differences were reported.

From the Table 7 we can see that, there was a statistically significant difference in terms of level of technology self-efficacy perception in item 4, item 6, item 9, item 11, item 13, item 15, item 17, item 19, item 20 and item 24, which are among the problems experienced by school administrators during the pandemic process. There was no significant difference in the level of technology self-efficacy perception of school administrators regarding the remaining items from the problems they experienced during the pandemic process.

2.7. The Difference Between the Level of Technology Self-Efficacy Perceptions of the Changes that School Administrators Expect to Experience in Education After the Pandemic

The analyzes according to the differentiation status of the changes that school administrators expect to experience in education after the pandemic, according to their level of technology self-efficacy perception, are shown in Table 8.

Table 8. Mann-Whitney U Test Results of the Changes that School Administrators Expected to Experience in Education After the Pandemic According to Level of Technology Self-Efficacy Perception

Expected Changes	Group	N	Mean Rank	Sum of Ranks	U	Z	P
5. Educators' ability to provide online learning will improve	Yes	115	62.06	7137	108	-2.358	.018
	No	5	24.60	123			
10. There will be no need for formal/face-to-face education.	Yes	6	25.14	151	130	-2.553	.011
	No	114	62.36	7109			
11. Upon returning to schools/universities, students' motivation towards learning will increase.	Yes	107	62.96	6736.5	432.5	-2.221	.026
	No	13	40.27	523.5			
13. Each school will have to develop and implement its own, individual curriculum.	Yes	101	57.15	5772	621	-2.435	.015
	No	19	78.32	1488			

*p < 0.05 ** Only the items with significant differences were reported.

As can be seen from the Table 8, there was a statistically significant difference in terms of level of technology self-efficacy perception in item 5, item 10, item 11 and item 13, which are among the changes that school administrators expect to experience in education after the pandemic. There was no significant difference in terms of the level of technology self-efficacy perception of school administrators in the remaining items from the changes they expected to experience in education after the pandemic.

2.8. The Differences in the Opinions of School Administrators on the Measures to be Taken Regarding a Possible Pandemic Process in the Future According to the Level of Perception of Technology Self-Efficacy

Table 9 presents the analysis of the results of the differentiation of views of school administrators on the measures that can be taken in the field of education regarding a possible pandemic process in the future, according to the level of technology self-efficacy perception.

Table 9. Mann-Whitney U Test Results Regarding the Differences of School Administrators' Opinions on Measures to be Taken in Education Regarding a Possible Pandemic Process in the Future, According to Level of Technology Self-Efficacy Perception

Measures	Group	N	Mean Rank	Sum of Ranks	U	Z	P
1. The requirements such as network capacity, internet speed, information technology should be enhanced	Yes	120	60.50	72.60	.00	.00	.00
	No	0	.00	.00			
8. Curricula should be revised and made more effective	Yes	115	61.83	7110	135	-2.003	.045
	No	5	30	150			

*p < 0.05 ** Only the items with significant differences were reported.

As shown in Table 9, there was a statistically significant difference in terms of level of technology self-efficacy perception in item 1 and item 8, among the opinions of school administrators on the measures that can be taken in the field of education during a possible pandemic. There was no significant difference in the remaining items of the measures that can be taken in the field of education during a possible pandemic process, according to the level of technology self-efficacy perception of school administrators.

Conclusion, Discussion and Recommendations

In this study, first of all, the technology integration level of the teachers and the level of technology leadership self-efficacy perception of the school administrators were determined, and then the problems experienced by the stakeholders during the pandemic process, the changes they expected after the pandemic and whether the precautions to be taken differed according to these level were examined. The results of this investigation show that the level of technology integration of the teachers were high. There are studies supporting this result in the literature (Kara, 2011; Yurdakul, 2011; Haznedar, 2012; Heerwegh, et al., 2016; Ozan & Taşgın, 2017; Alp, 2019; Gökçearslan, et al., 2019). It is important for teachers to have a high level of technology integration in order to enable them to spend their lessons more efficiently and to feel more competent. According to the findings obtained from the research, school administrators generally see themselves as sufficient in technology leadership. There are studies in the literature that reach similar results (Anderson & Dexter, 2005; Ergişi, 2005; Yu & Durrington, 2006; Eren-Şişman, 2010; Banoğlu, 2011). The finding that administrators have high technology leadership perceptions is very valuable in terms of creating a technology vision, supporting digital learning activities at school, providing technological infrastructure and ensuring continuity, and creating innovative and sustainable activities (Chang & Wu, 2008).

Findings on the expectations of teachers and administrators obtained from the research, similar to the study of Korkmaz and Toraman (2020), are that permanent changes should be experienced in the field of education. Teachers with high technology integration levels stated that after the pandemic, teacher competencies will be questioned again, the need for online education environments will increase, the paradigm (perception styles) in education will change, and they expect more courses on online learning management systems to be added to the curricula of education faculties. In addition, educators stated that with the return to face-to-face education, students' motivation towards school and learning will increase and online distance education will provide equality of opportunity in learning. School administrators with high technology leadership self-efficacy perceptions stated that they expect teachers to increase their online distance education competence, increase the motivation of students towards school and learning with the return to face-to-face education, and that each school has to update its own education program. In line with these expectations, Bozkurt (2020) stated that the coronavirus pandemic has affected the field of education and that fundamental reforms and strategic planning are needed to ensure continuity in education.

Findings from the research on measures to be taken in education against possible new epidemics Crawford et al. (2020), Huang et al. (2020), Liu et al. (2020) in line with research conducted by according to educators, network capacities should be increased, teachers' online learning competencies should be increased, learning management systems should be supported, each student should be provided with internet access, students' problem-solving skills should be improved, precautions should be taken for possible epidemics in the future, and cooperation with parents should be developed. According to the results of the questionnaire applied to the school administrators, it was concluded that the distance education process was passed very quickly, the teachers were not ready for this process, the necessary infrastructure was not available in the schools, the majority of the students had internet problems, the teachers did not teach and interact sufficiently in online education compared to face-to-face education. It has been seen that the results are compatible with the results of the research conducted by Tho and Yeung (2016), Tseng, Cheng and Yeh (2019).

The findings of this study have a number of important implications for future practice. The prominent finding of the study is that both teachers with high level of technology integration and school administrators with high technology leadership self-efficacy perceptions lack experience in developing e-learning content during the pandemic process, the targeted acquisitions are not suitable for online environments, and the education according to the individual interests and abilities of the students in online distance education. They stated that they had problems such as not being able to give. It is thought that these problems arise especially from the fact that teachers and administrators are accustomed to traditional environments. El Turk (2016) and Özcan (2019) argued that administrators and teachers who are accustomed to traditional environments experience problems in online learning environments due to institutional policies, cultural, social, pedagogical and technical obstacles. Meeker (2017), on the other hand, argued that these problems affect teachers' commitment to the online learning environment. Teachers need to receive training to adapt to the online environment and increase their commitment (Betts & Heaston, 2014). In order to minimize the problems experienced by teachers and school administrators during the pandemic process, practice-based courses that will improve technology integration skills can be organized in schools under the guidance of information technology teachers. In these courses, teachers can be given training on the design of online learning environments and on developing the content to be used in these environments. In addition to technological skills, different needs should also be taken into account in the training given to teachers for online learning environments. However, it is foreseen that in this way it will cope with these problems.

Teachers and administrators play a key role in overcoming the problems in online education. Therefore, it is very important for teachers to develop their knowledge and skills in online education. School administrators, on the other hand, are required to provide all kinds of support to students and teachers by using their personal and business resources.

Considering the key role of teachers and administrators, the study should be repeated by comparing them with other study groups that have differences in terms of demographic characteristics, level of technology integration and physical conditions. Further work needs to be done to support the success of teachers whose responsibilities and workforce increase in online learning environments. In order to solve the problems stated by teachers and school administrators, the Ministry of National Education can carry out studies on minimizing the negative effects that can be experienced by increasing the level of technology integration with in-service trainings. School administrators, who are accepted as leaders in schools, can be given seminars to improve psychological factors in a positive way and to remove the related technology integration barriers. In order to provide more effective and permanent solutions, it is recommended to establish effective communication with the Computer and Instructional Technologies Education Departments of education faculties, as well as in-service training and seminars.

References

- Akbulut, Y., Odabasi, H. F. & Kuzu, A. (2011). Perceptions of preservice teachers regarding the integration of information and communication technologies in Turkish education faculties. *Turkish Online Journal of Educational Technology*, 10(3), 175-184.
- Alp, M. (2019). *Determination of Information and Communication Technologies Competencies and Usage Levels of University Students* (Unpublished Master Thesis). Ufuk University, Ankara.
- Alcoforado, F. (2020). The World after coronavirus. Retrieved from https://www.academia.edu/42549068/HE_WORLD_AFTER_CORONAVIRUS.
- Anderson, R. E & Dexter, S. (2005). School technology leadership: An Empirical Investigation of Prevalence and Effect. *Educational Administration Quarterly*, 41(1), 49–82. <https://doi.org/10.1177/0013161X04269517>
- Banoğlu, K. (2011). School principals' technology leadership competency and technology coordinatorship. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 11(1), 208–213.
- Betts, K., & Heaston, A. (2014). Build it but will they teach?: Strategies for increasing faculty participation & retention in online & blended education. *Online Journal of Distance Learning Administration*, 17(2), 1-13.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, S., & Demirel, F. (2009). *Scientific research methods* (5th Edition). Pegem Academy: Ankara.
- Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemi süreci ve pandemi sonrası dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: Yeni normal ve yeni eğitim paradigması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 112-142.
- Chang, I. H., & Wu, Y. C. (2008). A Study of the relationships between principals' technology leadership and teachers' teaching efficiency. *Journal of Educational Research and Development*, 4(1), 171-193.
- Çakıroğlu, U. (2013). Integration of instructional technologies into learning environments. *Fundamentals of instructional technologies: Theories, research, trends*, 413-4.
- Çakıroğlu, Ü., Gökoğlu, S., & Çebi, A. (2015). Basic indicators for teachers' technology integration: A scale development study. *Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty*, 35(3), 507-522.
- Dinçer, M. (2003). The Power of Education in the Process of Social Change. *Aegean Journal of Education*, 3(1), 102-112.
- El Turk, S., & Cherney, I. D. (2016). Perceived online education barriers of administrators and faculty at a US university in Lebanon. *Creighton Journal of Interdisciplinary Leadership*, 2(1), 15-31.
- Eren-Şişman, E. (2010). *Leadership behaviors of primary school principals in providing and using educational technologies* (Unpublished PhD Thesis). Anadolu University, Institute of Educational Sciences, Eskişehir.
- Ergisi, K. (2005). *Determining the technological competencies of school administrators regarding the effective use of information technologies at school: Kırıkkale province example* (Unpublished master's thesis), Kırıkkale University, Kırıkkale.
- Ertmer, P. A., Ottenbreit-Leftwich, A., Sadik, O., Sendurur, P. & Sendurur, P. (2012), Teacher Beliefs and Technology Integration Practices: A Critical Relationship, *Computers & Education*, 5. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2012.02.001>
- Genç, S. Z., and Eryaman, M. Y. (2017). Changing Values and New Education Paradigm. *Journal of Social Sciences*, 89-102.

- Gökçearslan, S., Coşkun, T. K., & Şahin, S. (2019). Adaptation of pre-service teacher information and communication technology competencies scale into Turkish. *Kastamonu Journal of Education*, 27(4), 1435-1444. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.2828>
- Gurbetoğlu, A. (2018). Scientific research methods. Access Address: : <http://agurbetoglu.com/files/2%20ARA%C5%9ETIRMA>, 20.
- Güneş, A. (2007). *Assessment and Evaluation Competencies of Classroom Teachers According to Their Perceptions* (Master Thesis). Marmara University Institute of Educational Sciences, İstanbul.
- Güneş, A. M., and Buluç, B. (2017). The Relationship Between Classroom Teachers' Technology Use and Self-Efficacy Beliefs. *Tübav Journal of Science*, 10(1), 94-113.
- Günüç, S. (2017). Eğitimde teknoloji entegrasyonunun kuramsal temelleri. *Anı Yayıncılık*.
- Hacıfazlıoğlu, Ö., Karadeniz, Ş. & Diver, G. (2011). Validity and reliability study of educational administrators technology leadership self-efficacy scale. *Educational Management in Theory and Practice*, 17 (2), 145-166.
- Haznedar, O. (2012). Investigation of University Students' Information and Communication Technologies Skills and Attitudes Towards E-Learning in Terms of Different Variables. Master Thesis. Dokuz Eylül University. İzmir
- Heerwegh, D., De Wit, K., & Verhoeven, J. (2016). Exploring the self-reported ICT skill levels of undergraduate science students. *Journal of Information Technology Education*, 15(2016), 19-47.
- Kara, S. (2011). *Determination of Information and Communication Technology Competencies of Teachers Working in Primary Schools* (Unpublished Master's Thesis). Bahçeşehir University, İstanbul.
- Korkmaz, G. & Toraman, Ç. (2020). Are we ready for the post-COVID-19 educational practice? An investigation into what educators think as to online learning. *International Journal of Technology in Education and Science (IJTES)*, 4(4), 293-309.
- Meeker, M. (2017). *Case study of barriers to retaining online faculty at a university in the Midwest*. Proquest Dissertations and Theses.
- Onbaşıllı, Ü. (2018). The Effect of Augmented Reality Applications on Primary School Students' Attitudes towards Augmented Reality Applications and Science Motivation. *Aegean Journal of Education*, 19 (1), 320-337. <https://doi.org/10.12984/egeefd.390018>
- Orgaz, F., Moral, S., and Domínguez, C. M. (2018). Student's Attitude and Perception with the Use of Technology in the University. *Propósitos y Representaciones*, 253-299.
- Ozan, C. and Taşgın, A. (2017). Investigation of Teacher Candidates' Self-Efficacy on Educational Technology Standards. *Educational Technology Theory and Practice*, 7(2), 236-253. <https://doi.org/10.17943/etku.307575>
- Özcan, S. (2019). *An examination of the online education engagements of the distance education institutions' faculty* (Unpublished doctoral thesis), Gazi University, Institute of Education Sciences, Ankara.
- Şahin, I. (2011). Development of survey of technological pedagogical and content knowledge (TPACK). *Turkish Online Journal of Educational Technology*, 10(1), 97-105.
- Topper, A. (2004). How are we doing? Using self-assessment to measure changing teacher technology literacy within a graduate educational technology program. *Journal of Technology and Teacher Education*, 12(3), 303-317.
- Uluyal, B., Demirel, S., Tanyeri, T., & Şahin, Y. L. (2014). A teacher's journey of technology integration. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 5(4), 12-22.
- Urdan, T. A., & Weggen, C. C. (2000). *Corporate E-learning: Exploring a New Frontier*. England:WR Hambrecht & Co./Equity Research.
- Ünlüer, S. (2010). *Examining the integration process of information and communication technologies in the Integrated School for the Disabled* (Unpublished doctoral thesis). Anadolu University, Eskişehir.
- Who [World Health Organization] (2020). Coronavirus disease 2019 (Covid-19) Situation Report – 1. Retrieved from https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200121-sitrep-1-2019-ncov.pdf?sfvrsn=20a99c10_4.
- Yılmaz, M. (2007). Technology education in elementary teacher training. *Journal of Gazi Education Faculty*, 27(1), 155–167.

- Yu, C. & Durrington, V. A. (2006). Technology standards for school administrators: An analysis of practicing and aspiring administrators' perceived ability to perform the standards. *NASSP Bulletin*, 90 (4), 301-317. <https://doi.org/10.1177/0192636506295392>
- Yurdakul, I. K. (2011). Examination of teacher candidates' techno pedagogical education competencies in terms of their use of information and communication technologies. *Hacettepe University Faculty of Education Journal*, 40(40), 397-408.

Türkiye’de Girişimcilik ile Bireysel Farklılıklar Arasındaki İlişkileri Konu Alan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi

Examining of Graduate Theses on The Relationship between Entrepreneurship and Individual Differences in Türkiye

Hande Özgen¹, Başak Beydoğın Tangör²

Öz

Bu çalışmada 2011-2021 yılları arasında Türkiye’de girişimcilik konusunda bireysel farklılıkları ele alan lisansüstü tezlerdeki eğilimleri saptamak amaçlanmıştır. Ayrıca tezlerin aldıkları atıflara göre, ilgili literatürdeki etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezinin dijital arşivi taranarak girişimcilik konusunda bireysel farklılıkları ele alan 85 teze (72 yüksek lisans ve 13 doktora tezi) ulaşılmıştır. Çalışmada betimsel doküman (içerik) analizi yöntemi kullanılmıştır. Tezler, basım yılları, yazıldıkları üniversite, enstitü ve anabilim dalı çerçevesinde genel özellikleri açısından incelenmiştir. Ayrıca tezlerde yararlanılan kaynak sayısı, araştırma yöntemi, örnekleme yöntemi, örneklem grubu, incelenen girişimcilik ve bireysel farklılık değişkenleri, sık kullanılan ölçekler, tezlerin temel bulguları olmak üzere tezlerin içeriklerine ilişkin veriler elde edilmiştir. Tezlerin etkilerinin değerlendirilmesi amacıyla Google Scholar arama motoru kullanılarak tezlerin aldıkları toplam ve yıllık ortalama atıf sayıları ile atıfın kaynağına ilişkin verilere ulaşılmıştır. Kodlanan veriler Microsoft Excel programına aktarılmış, frekans ve yüzde dağılımları ile grafikler kullanılarak elde edilen veriler yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Bireysel Farklılıklar, Türkiye, Yüksek Lisans Tezleri, Doktora Tezleri.

Abstract

In this study, it was aimed to determine the trends in graduate theses in Türkiye between the years 2011-2021, which deal with individual differences in entrepreneurship. In addition, impacts of the theses in the relevant literature were tried to be determined according to number of citations they received. By scanning the digital archive of the National Thesis Center of the Council of Higher Education, 85 theses (72 master’s and 13 doctoral theses) dealing with individual differences in entrepreneurship were reached. In this study, descriptive content analysis was used. Theses were examined in terms of their general characteristics namely; year of publication, the university, institute and department in which thesis is written. In addition, data on the content of the theses namely; the number of references used in the theses, research method, sampling method, sample group, entrepreneurship and individual differences variables examined in the theses, frequently used scales, and basic findings of the theses were examined. In order to evaluate the impact of the theses, data on the total and annual average number of citations received by the theses, and the source of the citation were obtained by using the Google Scholar search engine. The coded data were transferred to the Microsoft Excel program, and the data obtained using frequency and percentage distributions as well as graphics were interpreted.

Keywords: Entrepreneurship, Individual Differences, Türkiye, Master’s Theses, Doctoral Dissertations.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 12 / 03 / 2022

Accepted: 26 / 04 / 2023

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, Ankara, Türkiye, hozgen@aybu.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-6939-6723>

² Dr. Öğr. Üyesi, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Ankara, Türkiye, basakbeydogan@gazi.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-9442-583X>

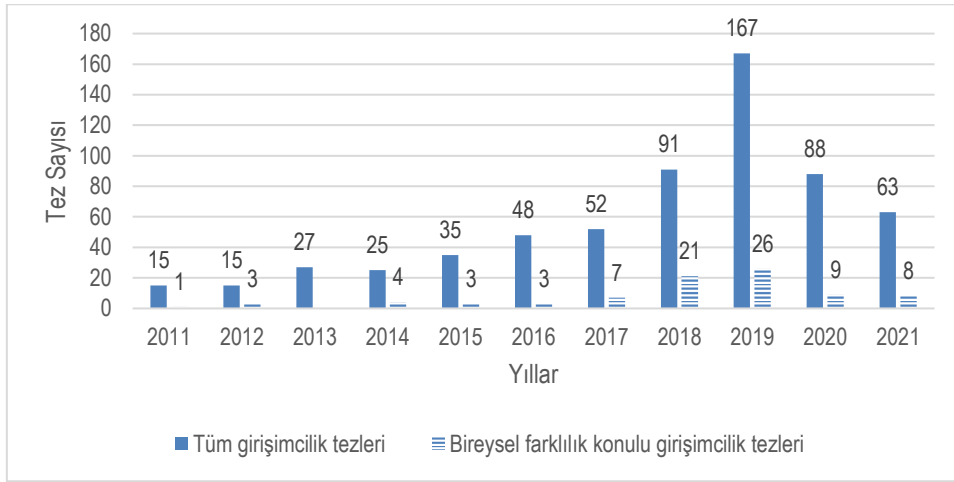
Giriş

Girişimcilik, yeni iş fırsatlarının yaratılması ve böylelikle istihdamın artırılarak ekonomik gelişmelere katkı sağlaması (Baron, 2006; Cho ve Lee, 2018; Gupta ve Fernandez, 2009) açısından önemli görülmesi nedeniyle farklı disiplinlerde sıklıkla araştırma konusu olmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı girişimcilik kavramını örgütsel düzeyde ele alırken, bir kısmı da girişimciliği etkileyen bireysel farklılıklara odaklanmaktadır. Özellikle girişimcilik konusunu örgütsel düzeyde ele alan çalışmalarda sıklıkla girişimciliğin iş performansı ile ilişkilendirildiği görülmektedir (Rauch vd., 2009; Wiklund, 1999). Girişimciliği bireysel farklılıklar çerçevesinde ele alan çalışmalarda ise hangi özelliklerin kişileri girişimci olmaya ittiği sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, literatürde kişiliğin girişimcilik açısından önemli bir değişken olarak ele alınması gerektiği belirtilmiştir (örn. Frank vd., 2007; Lumpkin ve Erdoğan, 2004). Bu doğrultuda, beş faktör kişilik özellikleri (Ettis ve Kefi, 2016; Zhao ve Seibert, 2006) ve karanlık üçlü kişilik özelliklerinin (Do ve Dadvari, 2017) girişimcilik ile ilişkileri incelenmiştir. Literatürde kişilik özelliklerinin yanı sıra başarı odaklı motivasyon (Stewart ve Roth, 2007), öz-yeterlilik (Chen vd., 1998; Fuller vd., 2018; Shakir, 2019), pozitif ve negatif duygulanım (Baron, 2008), yaratıcılık (Laguarda vd., 2019), yenilikçilik, risk alma eğilimi, rekabetçilik, optimizm (Ozaralli ve Rivenburgh, 2016) gibi birçok bireysel farklılığın da girişimciliğe ilişkisinin test edildiği görülmektedir. Literatürde girişimciliğin daha ziyade doğuştan getirilen bir özellik olduğunu öne süren çalışmalar (örn. Looi ve Khoo-Lattimore, 2015) da vardır. Bu nedenle girişimcilik çalışmalarında kişilik özellikleri veya genel anlamda bireysel farklılıklar önem kazanmaktadır. Sackett vd. (2017: 254), “örgütsel alanda bireysel farklılıkların bireylerin işe getirdiği özellikler olarak ele alınması gerektiğini” belirtmektedirler. Belirtilen bireysel farklılıklar değişmez nitelik göstermemekle birlikte daha çok kalıcı özellikler olarak değerlendirilmelidir (Sackett vd., 2017). Bu bağlamda Sackett vd. (2017), bireysel farklılıkları üç temel alanda ele almışlardır. Temel alanlardan ilki “bilişsel ve psikomotor/ fiziksel alandaki bilgi, beceri ve yetenekler” olarak tanımlanmıştır (Sackett vd., 2017: 254-255). İkinci temel alan ise kişilik özellikleri olarak tanımlanmıştır. Kişilik özellikleri bağlamında beş faktör kişilik özellikleri, duygusal zekâ, karanlık üçlü kişilik özelliği, başarı motivasyonu, proaktif kişilik, öz-yeterlilik gibi özellikler bulunmaktadır (Sackett vd., 2017). Üçüncü temel alan ise Sackett vd. (2017) tarafından mesleki ilgiler olarak belirtilmiştir. Sackett vd. (2017) tarafından oluşturulan temel alanlar dikkate alındığında bu çalışmada bireysel farklılıklar kapsamındaki değişkenlerin girişimcilik üzerindeki etkilerini ele alan tezlere yer verilmiştir.

Yukarıda aktarılan literatürden hareketle, Türkiye’de girişimcilik konulu çalışmalarda girişimciliğin hangi bireysel farklılık değişkenleriyle ilişkilendirildiğinin belirlenmesi bu çalışmanın odağını oluşturmaktadır. Çalışmada, Türkiye’de girişimciliği bireysel farklılıklar açısından ele alan tezlerin betimsel doküman (içerik) analizi ile incelenerek ilgili alandaki eğilimlerin saptanması amaçlanmıştır. Ayrıca tezlerin aldıkları atıfların incelenmesi ve böylelikle tezlerin ilgili yazına etkilerinin saptanması da çalışmanın diğer bir amacıdır. İnceleme konusu olarak tezlerin seçilme nedeni, tezlerin o alandaki çalışmalara yön verme misyonu taşıyan akademik çalışmalar olmasıdır. Çalışma amacı doğrultusunda 85 tez genel özellikleri, içeriklerine ilişkin özellikler ve ilgili yazına etkileri olmak üzere üç ana başlıkta ve ilgili alt araştırma sorularına göre incelenmiştir.

1. Literatür Taraması

Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezinin dijital arşivi taranarak Türkiye’de “girişimcilik” konusunda yazılan yüksek lisans ve doktora tezleri incelenmiştir. İnceleme sonucunda girişimcilik konusunda ilk çalışmanın Göl (1988) tarafından yazılan “Türkiye’de girişimcilik ve girişimciliğin turizm sektöründe değerlendirilmesi” başlıklı yüksek lisans tezi olduğu görülmektedir. İlk çalışmaların girişimcilik konusuna örgütsel düzeyde yaklaşmış olmalarına karşın “girişimcilik” konusunda bireysel farklılığı ele alan ilk çalışma ise Demircan (2000) tarafından yazılan “Girişimcilik ve girişimcilerin kişilik özellikleri konusunda bir uygulama” başlıklı yüksek lisans tezidir. Demircan (2000), girişimci kişilik özelliklerinin başarıya ihtiyacı ve güç ihtiyacı ile ilişkili olduğunu saptamıştır. Türkiye’de 2000 yılından itibaren “girişimcilik” konusunda yapılan çalışmaların hem örgütsel düzeyde hem de bireysel farklılıklar açısından artış gösterdiği görülmektedir. Bu çalışma son yıllardaki eğilimi görmek açısından 2011-2021 yılları arasında yazılan tezlerle sınırlandırılmıştır. Grafik 1’de son 10 yılda girişimcilik alanında yazılan toplam tez sayıları ve bireysel farklılıklar konulu girişimcilik tez sayıları verilmiştir. Buna göre son 10 yılda girişimcilik konusunda 711 tez yazıldığı ve bu tezlerin 85’inin girişimciliği açıklamaya çalışan bireysel farklılık değişkenlerine odaklandığı görülmektedir.



Grafik 1. Son 10 Yılda Yazılan Girişimcilik ve Bireysel Farklılık Konulu Girişimcilik Tez Sayıları

Literatürde “girişimcilik” alanında betimsel içerik analizi yöntemiyle eğilimleri saptamaya yönelik çalışmalar mevcuttur. Eser ve Yıldız (2015), Ulusal Tez Merkezi, yönetim organizasyon kongreleri bildiri kitapları ve ULAKBİM’de “girişimcilik” alanında yayınlanan toplam 79 çalışmayı incelemişlerdir. Buna göre; girişimcilik çalışmaları sayısında 2009 yılından sonra artış olduğu, çalışmaların %63,3’ünde nicel araştırma yönteminin tercih edildiği, çalışmaların çoğunlukla gerçek girişimciler üzerinde yürütüldüğü, %17,7’sinin ise öğrenciler üzerinde yapıldığı, en çok incelenen üç “girişimcilik” değişkeninin ise sırasıyla, girişimci bireyin özellikleri, girişimcilik eğilimi ve girişimci olma nedenleri olduğu tespit edilmiştir.

Karadal vd. (2017), Ulusal Tez Merkezi veri tabanını kullanarak, 1988-2015 yılları arasında girişimcilik alanında yazılan 199 yüksek lisans ve doktora tezini incelemişlerdir. Çalışma bulgularına göre; 115 tezde nicel yöntem kullanıldığı, girişimcilik çalışmalarının 2011 yılından sonra hız kazandığı, en çok tezin 2015 yılında yazıldığı, Marmara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi ve Gazi Üniversitesinin girişimcilik konusunda en çok tez yazılan ilk üç üniversite olduğu, tezlerde ağırlıklı olarak 100-400 aralığında örnekleme çalışıldığı, tezlerin çoğunun işletme ve ekonomi alanlarında yazıldığı tespit edilmiştir.

Erdem (2017), “kurumsal girişimcilik” alanında yazılan 2 yüksek lisans ve 9 doktora tezini incelemiştir. Buna göre; kurumsal girişimcilik konulu tezlerin en çok yazıldığı üniversiteler Çukurova Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi’dir. İşletme anabilim dalı bünyesinde yazılan tezlerin sayfa sayıları 115-320 aralığında ve örneklem büyüklükleri 83-500 aralığında değişmektedir.

Tepe Küçüköğlü ve Berber (2018), Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan “girişimcilik ve yenilik” konulu 29 lisansüstü tezini incelemişlerdir. Buna göre; 21’i yüksek lisans 8’i doktora düzeyinde olan girişimcilik ve yenilik konulu tez sayısında 2010 yılından itibaren artış olduğu, tezlerin %72’sinin yazım dilinin Türkçe olduğu, Yeditepe Üniversitesi, Yaşar Üniversitesi ve Ankara Üniversitesinde girişimcilik ve yenilik konusunun daha sık çalışıldığı, tezlerde ağırlıklı olarak nicel yöntemlerin tercih edildiği ve tez başlıklarında en çok kullanılan kelimelerin girişimcilik, yenilik, firma ve performans olduğu saptanmıştır.

Işık vd. (2019), 1988-2019 yılları arasında yazılan “girişimcilik ve turizm” konulu makale ve tezleri incelemişlerdir. Ulusal Tez Merkezi, Google Akademik ve ULAKBİM veri tabanlarında tespit ettikleri 96 çalışmaya ilişkin analiz sonuçlarına göre; girişimcilik eğiliminin, turizm ve girişimcilik ilişkisini ele alan çalışmalarda sıklıkla kullanılan bir değişken olduğunu, örneklem grubunun ağırlıklı olarak üniversite öğrencilerinden oluştuğunu ve çalışmaların yaklaşık yarısının nicel yöntem tercih ettiğini saptamışlardır.

Gözüm (2019), 2002-2018 yılları arasında ULAKBİM veri tabanında yer alan “girişimcilik” konulu 106 makaleyi incelemiştir. Buna göre; Türkçe makalelerin çoğunlukta olduğu, en çok makalenin 2017 yılında yazıldığı, en çok çalışmanın Atatürk Üniversitesinde ve İstanbul Üniversitesinde görev yapan Dr. Öğr. Üyesi unvanlı öğretim üyeleri tarafından yapıldığı ve işletme alanının “girişimcilik” konusuna öncülük ettiği tespit edilmiştir. Makalelerin %15,09’unun girişimcilik eğilimini ve %9,43’ünün girişimcilik özelliklerini konu aldığı, %56,6’sının nicel yöntem tercih ettiği, makalelerin %44,64’ünde basit rastgele örnekleme yönteminin kullanıldığı ve örneklem büyüklüğünün 200-400 aralığında yoğunlaştığı görülmüştür.

Akyar ve Sarıkaya (2020), Ulusal Tez Merkezi veri tabanını kullanarak 2013-2019 yılları arasında eğitim alanında girişimcilik üzerine yazılan 118 lisansüstü tezini (96 yüksek lisans, 22 doktora tezi) incelemişlerdir. Buna göre; eğitim alanında girişimcilik konulu tez sayısının 2019 yılı ve sonrasında arttığı, tezlerde ağırlıklı olarak nitel yöntemlerin ve veri

toplama aracı olarak görüşme ve mülakatın tercih edildiği, örneklemin çoğunlukla öğretmenlerden oluştuğu ve örneklem büyüklüğünün 301-1000 arasında yoğunlaştığı tespit edilmiştir.

İlgili literatür incelendiğinde, girişimcilik konusunda yazılan makale ve tezlerin içerik açısından incelendiği çalışmalarda, konu ayrımına gitmeden tüm girişimcilik çalışmalarının genel özelliklerine göre incelendiği ya da yenilik, turizm, eğitim alanları ile girişimcilik ilişkisinin ele alındığı görülmüştür. Girişimcilik literatüründe bireysel farklılık değişkenleri önemli görülmekle birlikte (örn. Frank vd., 2007; Lumpkin ve Erdoğan, 2004), eğilimleri saptamaya yönelik yapılmış olan doküman (içerik) analizlerinde bireysel farklılık değişkenlerinin daha önce ele alınmadığı görülmüştür. Bu çalışma ile bireysel farklılık değişkenlerinin girişimcilik ile olan ilişkilerini inceleyen tezler ilk kez betimsel doküman (içerik) analizi ile incelenmiştir. Çalışmada, bireysel farklılık değişkenleri ve girişimcilik konusunda yazılan tezlerin genel özellikleri, içerikleri detaylı olarak incelenmiş, ayrıca tezlerin aldıkları atflara göre literatürdeki etkileri araştırılmıştır. Bu bağlamda, yapılan çalışmanın girişimcilik alanında bireysel farklılıklar üzerinde yürütülecek çalışmalara yol gösterebileceği düşünülmektedir. Bu amaçla, çalışmada aşağıdaki alt araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

- 1) Tezlerin yıllara göre dağılımları nedir?
- 2) Tezlerin üniversitelere göre dağılımları nedir?
- 3) Tezlerin enstitülere göre dağılımları nedir?
- 4) Tezlerin anabilim dallarına göre dağılımları nedir?
- 5) Tezlerin yararlanılan kaynak sayısına göre dağılımları nedir?
- 6) Tezlerin kullanılan yöntemlere göre dağılımları nedir?
- 7) Tezlerin kullanılan örnekleme yöntemine göre dağılımları nedir?
- 8) Tezlerde kullanılan örneklem gruplarının yıllara göre dağılımları nedir?
- 9) Tezlerin kullanılan örneklem büyüklüğüne göre dağılımları nedir?
- 10) Tezlerde incelenen girişimcilik değişkenlerinin dağılımları nedir?
- 11) Tezlerde incelenen bireysel farklılık değişkenlerinin dağılımları nedir?
- 12) Tezlerde sıklıkla kullanılan ölçeklerin dağılımları nedir?
- 13) Tezlerde girişimcilik ile bireysel farklılık ilişkilerine yönelik temel bulgular nelerdir?
- 14) Tezlerin aldıkları atıf sayılarına göre dağılımları nedir?
- 15) Tezlerde yapılan atıfların kaynağına göre dağılımları nedir?
- 16) Tezlerin yıllık atıf sayıları nedir?
- 17) Tezlerden yapılan yayınların sayısı ve kaynağına göre dağılımları nedir?
- 18) Tezlerden yapılan yayınlara ilişkin atıfların kaynağına göre dağılımları nedir?

2. Yöntem

Bu çalışmada veriler, araştırma amacı doğrultusunda betimsel doküman analizi (içerik analizi) kullanılarak değerlendirilmiştir (Çalık ve Sözbilir, 2014).

2.1. Evren ve Örneklem

Son 10 yıldaki eğilimleri ortaya koymak açısından çalışma 2011-2021 yılları ile sınırlandırılmıştır. Ekim-Aralık 2021 ayları arasında Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezinin dijital arşivi kullanılarak, "girişimcilik" anahtar kelimesi ile tarama yapılmıştır. Tarama sonucuna göre, araştırma evrenini 2011-2021 yılları arasında "girişimcilik" konusunda yazılan 711 tez oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini, ölçütler kullanılarak belirlenmiştir. Ölçüt örnekleme "belli ölçütleri sağlayan durumları belirlemek" olarak tanımlanmıştır [Miles ve Huberman (1994) ile Patton'dan (2005) Akt. Baltacı, 2018: 246]. Bu bağlamda, tez başlığında ve özetinde "girişimcilik" ve "bireysel farklılık" değişkenlerinin incelenmiş olması araştırma örnekleminin seçiminde temel ölçüttür. Örneklem seçiminde diğer ölçüt ise, tezlerin Ulusal Tez Merkezi dijital arşivinde kullanıcıların erişimine açık olmasıdır. Örneklem girecek tezlerin tespiti için ilk aşamada 711 tez araştırmacılar tarafından başlıklarına bakılarak incelenmiştir. İnceleme sonucunda girişimcilik konusunu örgütsel düzeyde (örn. örgüt içi girişimcilik, başarılı girişimcilik uygulamaları, girişimcilik kültürü, girişimcilik iklimi vb.) ele aldığı saptanan 599 tez, çalışmanın yalnızca bireysel düzeyde girişimcilik ile ilgili olması nedeniyle, araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Geriye kalan ve girişimciliği bireysel

farklılıklar açısından ele aldığı düşünülen 112 tez, araştırmacılar tarafından daha detaylı olarak, tezlerin özet kısımları incelenerek değerlendirilmiştir. Tezlerdeki değişkenin/değişkenlerin bireysel farklılık değişkeni olarak nitelendirilmesinde Sackett vd.'nin (2017) belirttikleri bireysel farklılığı oluşturan temel alanlar dikkate alınmıştır. Bu temel alanlar Sackett vd.'ne (2017) göre; "bilişsel ve psikomotor/ fiziksel alandaki bilgi, beceri ve yetenekler", "kişilik özellikleri" ve "mesleki ilgiler" olarak belirtilmektedir. Tezlerde ele alınan değişkenler, belirtilen bireysel farklılık temel alanları çerçevesinde incelendiğinde örneğin; yansıtıcı, eleştirel, kritik düşünme değişkenleri "bilişsel alandaki beceriler" kapsamında (örn. Clifford vd., 2004; Kızılkaya ve Aşkar, 2009) değerlendirilmiştir. Beş faktör kişilik özellikleri, proaktiflik, kültürel zekâ, sosyal zekâ, duygusal zekâ, başarıma ihtiyacı gibi değişkenleri ele alan tezler "kişilik özellikleri" kapsamında (örn. Bateman ve Crant, 1999; Birknerová vd., 2013; Finogenow, 2017; Palmer vd., 2007; Poort vd., 2021; Sümer vd., 2005) değerlendirilmiş ve bireysel değerleri ele alan tezler ise "mesleki ilgi" kapsamında (örn. Köybaşı, 2016) değerlendirilerek, bireysel farklılığı konu alan tezler olarak örnekleme alınmıştır. Değerlendirmeler sonucunda, girişimciliği demografik özellikler (örn. cinsiyet, yaş, eğitim durumu vb.) bağlamında incelemiş olduğu tespit edilen 27 tez de araştırmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Sonuç olarak, araştırma örnekleminin oluşturulan bu ölçütler çerçevesinde 85 teze sınırlı tutulmasına karar verilmiştir.

2.2. Verilerin Kodlanması

Tezlerin incelenmesinde öncelikle, tezlerin genel özelliklerine ve içeriklerine ilişkin incelemeler yapılmıştır. Tezlerin genel özellikleri olarak tezlerin düzeyi (yüksek lisans, doktora), tezlerin yazıldıkları üniversite, enstitü, bölüm, basım yılı kodlanarak veri seti oluşturulmuştur. İçeriğe ilişkin olarak ise, tezlerde yararlanılan ulusal ve uluslararası kaynak sayısı, araştırma yöntemi, örnekleme yöntemi, örneklem grubu, örneklem sayısı, tezde ele alınan "girişimcilik" ve "bireysel farklılık" değişkenleri, bu değişkenlere ilişkin tezlerde en çok tercih edilen ölçeklere ilişkin veri seti elde edilmiştir. Tezlerde ele alınan "girişimcilik" değişkeni ve "bireysel farklılık" değişkeni kodlanırken hem tezin başlığına hem de değişkeni ölçmede kullanılan ölçeğe bakılarak kodlama yapılmıştır. Elde edilen tüm veriler kodlanarak Microsoft Excel programına aktarılmıştır. Ayrıca incelenen tezlerde "girişimcilik" ve "bireysel farklılık" değişkenlerine ilişkin ortaya konan temel bulgular özetlenmiştir.

Tezlerin etkilerinin değerlendirilmesi için Google Scholar arama motoru kullanılarak tezlerin aldıkları atıflara ulaşılmıştır. Tezlerin aldıkları atıf sayısı, atıfın kaynağı (tezden alınan atıf, ULAKBİM'e giren dergi makalelerinden atıf, ulusal hakemli dergilerden atıf, ulusal kitaptan atıf, Scopus veri tabanında yer alan dergilerden atıf, uluslararası hakemli dergilerden atıf ve uluslararası bildirilerden atıf), yıllık ortalama atıf sayıları kodlanarak veri setine eklenmiştir. Son olarak tezlerden yapılan yayınların sayısı ve kaynağı ile bu yayınlara yapılan atıfların kaynağına ilişkin veriler kodlanmıştır.

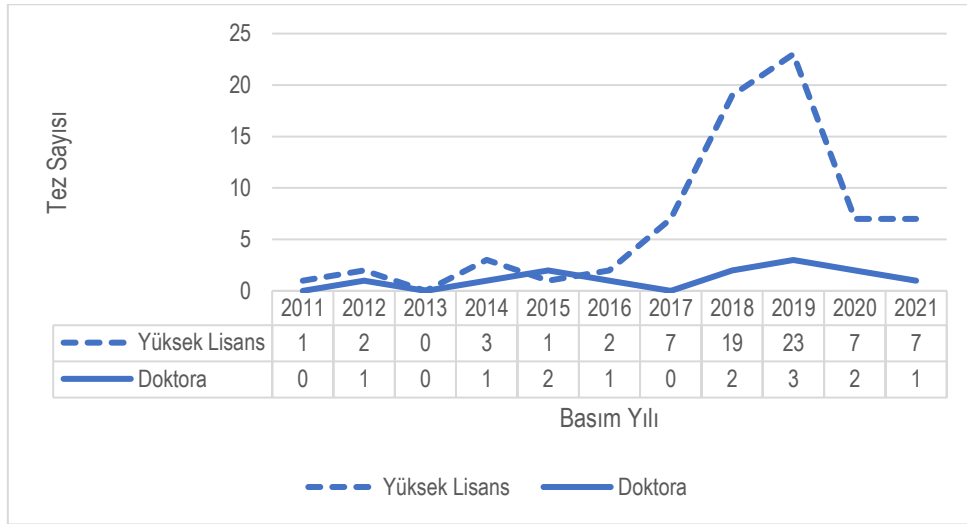
Kodlanan tüm veriler Microsoft Excel programına aktarılmış, frekans ve yüzde dağılımları ile grafikler kullanılarak elde edilen veriler yorumlanmıştır.

3. Bulgular

2011-2021 yılları arasında "girişimcilik" alanında yazılan ve bireysel farklılıkları konu alan 85 tez genel özelliklerine, içeriklerine ve etkilerine ilişkin bulgular olmak üzere üç ana başlık ve alt araştırma soruları çerçevesinde incelenmiştir.

3.1. Tezlerin Genel Özelliklerine İlişkin Bulgular

Birinci alt araştırma sorusu bağlamında, örnekleme oluşturan tezlerin yıllara göre dağılımı Grafik 2'de verilmiştir. Buna göre; Türkiye'de son 10 yılda bireysel farklılık değişkenleriyle girişimcilik ilişkisini konu alan toplam 85 tez yazıldığı görülmektedir. Tezlerin %84,7'si (72 tez) yüksek lisans ve %15,3'ü (13 tez) doktora tezidir. Girişimcilik alanında bireysel farklılık çalışmalarına olan ilginin 2017 yılı ve sonrasında arttığı, ilgili konuda en çok tezin 2019 yılında yazıldığı görülmektedir. 2019'da 23'ü yüksek lisans ve 3'ü doktora olmak üzere toplam 26 tez yazılmıştır. En çok tezin yazıldığı diğer bir yıl ise toplam 21 tez ile 2018 yılıdır. 2020 yılında ise ilgili konuda yazılan tez sayısının azalma eğilimine girdiği görülmektedir. Azalma eğilimi 2021 yılında da devam etmiştir. 2013 yılı ise konuya ilişkin tez yazılmayan tek yıl olarak dikkat çekmektedir. Türkiye'de girişimcilik alanında bireysel farklılıkları konu alan tezlerin %83,5'inin 2017 yılı ve sonrasında yazıldığı görülmektedir. Bu nedenle Türkiye'de son beş senede girişimcilik konusunda bireysel farklılıkların incelenmesine yönelik ilginin arttığı söylenebilir.



Grafik 2. Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

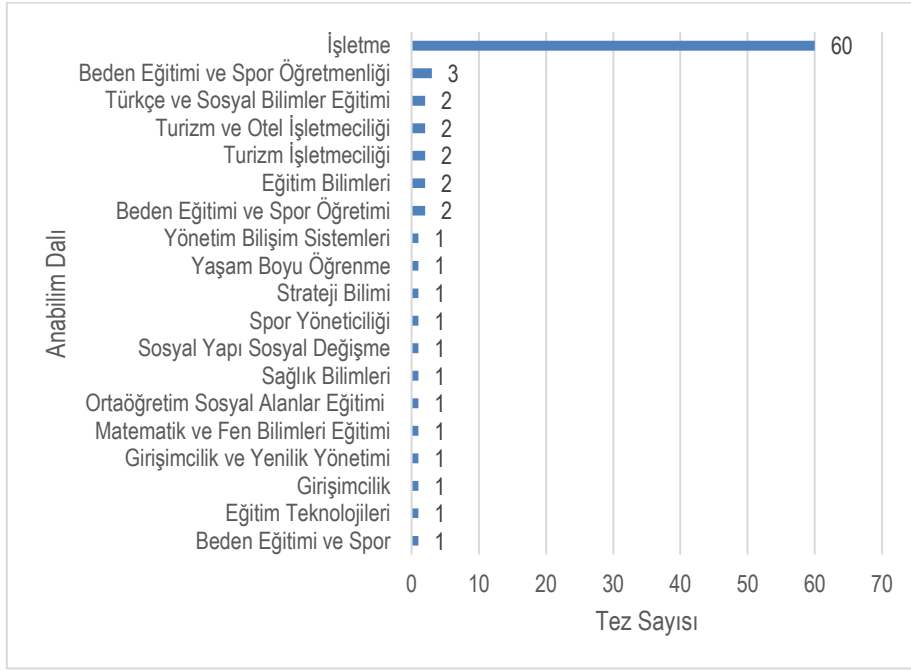
İkinci alt araştırma sorusu kapsamında, söz konusu tezlerin üniversitelere göre dağılımı Tablo 1’de verilmiştir. Türkiye’de Yükseköğretim Kuruluna bağlı özel ve devlet statüsünde faaliyet gösteren toplam 207 üniversite bulunmaktadır (www.yok.gov.tr). Bu üniversitelerin sadece 49’unda (%23,7) ilgili konuda tez yazıldığı görülmektedir. Buna göre; bireysel farklılığa ilişkin en çok girişimcilik tezi (8 tez) Bartın Üniversitesinde yazılmıştır. Bartın Üniversitesini %5,9 ile Marmara Üniversitesi ve %4,7’lik oran ile İstanbul Üniversitesinin ve Süleyman Demirel Üniversitesinin izlediği görülmektedir. 30 üniversite ise ilgili konuda yazılan sadece birer tez ile listeye girmiştir.

Tablo 1. Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversiteler	Y. Lisans	Doktora	f (%)	Üniversiteler	Y. Lisans	Doktora	f (%)
Bartın	8	-	8 (9,4)	Bahçeşehir	1	-	1 (1,2)
Marmara	3	2	5 (5,9)	Balıkesir	1	-	1 (1,2)
İstanbul	3	1	4 (4,7)	Batman	1	-	1 (1,2)
Süleyman Demirel	4	-	4 (4,7)	Bülent Ecevit	-	1	1 (1,2)
Düzce	3	-	3 (3,5)	Çanakkale Onsekiz Mart	1	-	1 (1,2)
Pamukkale	3	-	3 (3,5)	Çankırı Karatekin	1	-	1 (1,2)
Selçuk	2	1	3 (3,5)	Dokuz Eylül	1	-	1 (1,2)
Yıldız Teknik	3	-	3 (3,5)	Erciyes	1	-	1 (1,2)
Fırat	2	-	2 (2,4)	Erzincan	1	-	1 (1,2)
Gazi	1	1	2 (2,4)	Gebze Teknik	1	-	1 (1,2)
Gaziantep	1	1	2 (2,4)	Haliç	-	1	1 (1,2)
Gaziosmanpaşa	1	1	2 (2,4)	İnönü	-	1	1 (1,2)
Hacettepe	2	-	2 (2,4)	İstanbul Aydın	1	-	1 (1,2)
Hasan Kalyoncu	2	-	2 (2,4)	İstanbul Gelişim	1	-	1 (1,2)
İstanbul Ticaret	1	1	2 (2,4)	İstanbul Medipol	1	-	1 (1,2)
Kahramanmaraş Sütçü İmam	2	-	2 (2,4)	İstanbul Okan	-	1	1 (1,2)
Karabük	1	1	2 (2,4)	İstanbul Teknik	1	-	1 (1,2)
Kastamonu	2	-	2 (2,4)	Kafkas	1	-	1 (1,2)
Sakarya	2	-	2 (2,4)	Niğde Ömer Halisdemir	1	-	1 (1,2)
Aksaray	1	-	1 (1,2)	Nuh Naci Yazgan	1	-	1 (1,2)
Adana Bilim ve Teknoloji	1	-	1 (1,2)	Türk Hava Kurumu	1	-	1 (1,2)
Adıyaman	1	-	1 (1,2)	Uşak	1	-	1 (1,2)
Ağrı İbrahim Çeçen	1	-	1 (1,2)	Yeditepe	1	-	1 (1,2)
Akdeniz	1	-	1 (1,2)	Zonguldak Bülent Ecevit	1	-	1 (1,2)
Ankara Hacı Bayram Veli	1	-	1 (1,2)				
				Toplam	72	13	85 (100)

Araştırmanın üçüncü ve dördüncü araştırma soruları çerçevesinde tezlerin yazıldıkları enstitü ve anabilim dalı incelenmiştir. Buna göre; örnekleme oluşturan tezlerin %78,8’i (67 tez) sosyal bilimler enstitüsünde, %14,1’i (12 tez) eğitim bilimleri enstitüsünde hazırlanmıştır. Bunu sırasıyla lisansüstü eğitim enstitüsü (3 tez), işletme enstitüsü (2 tez) ve sağlık bilimleri enstitüsü (1 tez) izlemektedir. Tezlerin yazıldıkları anabilim dallarına göre dağılımı ise Grafik 3’te gösterilmektedir. Buna göre; bireysel farklılıkların ele alındığı girişimcilik tezlerinin %70,6’sı (60 tez) işletme anabilim dalında hazırlanmıştır.

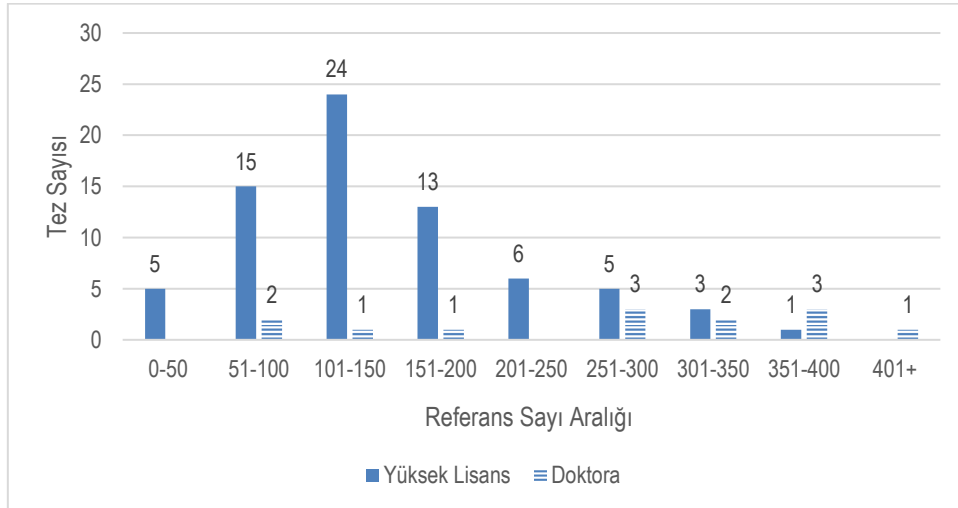
İlgili konu kapsamında farklı eğitim alanlarında 7 tez, beden eğitimi ve spor alanlarında 7 tez, turizm alanında 4 tez, girişimcilik alanında ise 2 tez yazıldığı görülmektedir.



Grafik 3. Tezlerin Anabilim Dalına Göre Dağılımı

3.2. Tezlerin İçeriklerine İlişkin Bulgular

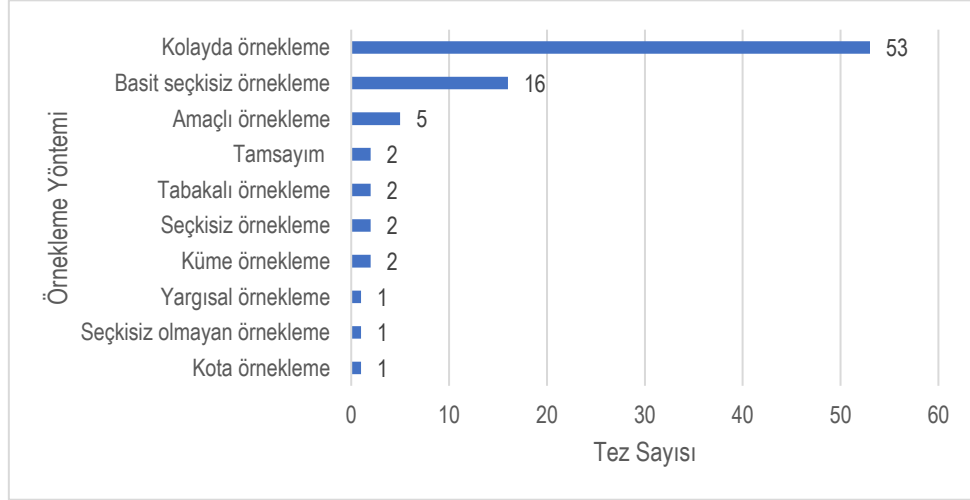
Araştırmanın beşinci alt sorusu kapsamında, tezlerde yararlanılan kaynak sayıları toplam kaynak sayısı, yerli ve yabancı kaynak sayısı olarak değerlendirilmiştir. 2011-2021 döneminde “girişimcilik” konusunda bireysel farklılık kapsamındaki değişkenleri inceleyen yüksek lisans tezlerinde yararlanılan ortalama kaynak sayısı 147,7’dir. Yüksek lisans tezlerinde yararlanılan ulusal kaynak sayısı ortalaması 78,2; uluslararası kaynak sayısı ortalaması 69,5’tir. Yüksek lisans tezlerinde en az 16, en çok 380 kaynaktan faydalandığı saptanmıştır. Yararlanılan ulusal kaynak sayısı en çok 234, uluslararası kaynak sayısı ise 311’dir. Yüksek lisans tezleri, kullanılan toplam kaynak sayısına göre incelendiğinde (Grafik 4) %33,3’ünün (24 tez) “101-150” aralığında kaynak kullandığı, %20,8’inin (15 tez) “51-100” aralığında kaynak kullandığı, %18,1’inin (13 tez) “151-200” aralığında kaynak kullandığı görülmektedir. Doktora tezlerinde ise yararlanılan kaynak sayısının “250 ve üstünde” olduğu görülmektedir. Sadece bir tezde “400 ve üzeri” kaynak kullanılmıştır. Doktora tezlerinde yararlanılan ortalama kaynak sayısı 279,85’tir. Bu sayı yüksek lisans tezlerinin yaklaşık iki katıdır. Doktora tezlerinde kullanılan ulusal kaynak sayısı ortalaması 116,1; uluslararası kaynak sayısı ortalaması ise 163,77’dir. Doktora tezlerinde en az 93, en çok 467 kaynaktan yararlanılmıştır. Doktora tezlerinde yararlanılan ulusal kaynak sayısı en çok 254, uluslararası kaynak sayısı ise 366’dır.



Grafik 4. Tezlerin Yararlanılan Kaynak Sayısına Göre Dağılımı

Araştırmanın altıncı alt sorusu çerçevesinde, girişimcilikte bireysel farklılıkları inceleyen hem yüksek lisans (71 tez) hem de doktora tezlerinde (13 tez) nicel yöntem kullanıldığı tespit edilmiştir. İncelenen tezlerde nitel yöntem tercih edilmezken, sadece bir yüksek lisans tezinde karma yöntem kullanılmıştır. Karma araştırma yöntemi kullanılan tezde veri toplama aracı olarak ölçek ve görüşme formu kullanılmıştır. Nicel yöntem tercih eden tezlerde kullanılan veri toplama aracı ölçektir.

Araştırmanın yedinci alt sorusu bağlamında, tezlerde kullanılan örnekleme yöntemi dağılımı Grafik 5'te verilmektedir. Örneklem seçiminde en çok kolayda örnekleme yönteminin kullanıldığı görülmektedir. Tezlerin %62,35'inde (53 tez) kolayda örnekleme yöntemi ile veri toplanmıştır. Bunu %18,82 (16 tez) ile basit seçkisiz örnekleme ve %5,88 (5 tez) ile amaçlı örnekleme izlemektedir.



Grafik 5. Tezlerin Kullanılan Örnekleme Yöntemine Göre Dağılımı

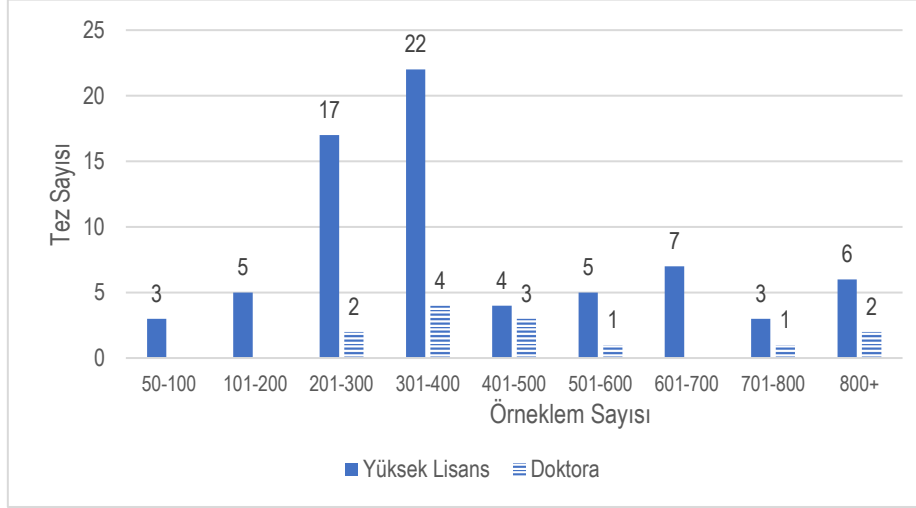
Tablo 2'de girişimcilik ve bireysel farklılıklar konulu tezlerde kullanılan örneklem gruplarının yıl bazında dağılımı gösterilmektedir. Araştırmanın sekizinci alt sorusu çerçevesinde örneklem gruplarına bakıldığında, tezlerin %69,4'ünün (59 tez) üniversite öğrencileri üzerinde yürütüldüğü görülmektedir. Özellikle 2018 ve 2019 yıllarında yazılan tezlerde üniversite öğrencisi örnekleminin yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Yüksek lisans tezlerinin %75'inde (54 tez) ve doktora tezlerinin %38,46'sında (5 tez) üniversite öğrencileri örneklem grubu olarak alınmıştır. Bunu firma çalışanları (%8,2 ile 7 tez), firma sahipleri ile girişimcilik kursiyerleri (%4,7 ile dörder tez) izlemektedir.

Tablo 2. Tezlerde Kullanılan Örneklem Gruplarının Yıllara Göre Dağılımı

	2011	2012	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	f	%
Üniversite öğrencileri		2	2	2	2	5	14	20	6	6	59	69,4
Firma çalışanları				1			1	2	1	2	7	8,2
Firma sahipleri		1	1			1	1				4	4,7
Girişimcilik kursiyerleri						1	3				4	4,7
Girişimciler			1					1	1		3	3,5
Yöneticiler					1			1	1		3	3,5
Hastane çalışanları	1						1				2	2,4
Öğretmenler								1			1	1,2
Sivil toplum çalışanları							1				1	1,2
Üniversite mezunlar demeği üyeleri								1			1	1,2
Toplam											85	100

Araştırmanın dokuzuncu alt sorusu kapsamında tezler örneklem büyüklüğü açısından incelendiğinde (Grafik 6), hem yüksek lisans hem de doktora tezlerinin "301-400" örneklem aralığında yoğunlaştığı görülmektedir. Yüksek lisans tezlerinin %30,55'i (22 tez), doktora tezlerinin %30,77'si (4 tez) "301-400" aralığında örneklemden toplanan veri ile analiz edilmiştir. Sadece 8 tezde "800 ve üzeri" örneklem kullanılmıştır. Yüksek lisans tezleri için en düşük örneklem sayısı 60 olmakla birlikte, doktora tezlerinde en düşük örneklem sayısı 229'dur. Yüksek lisans tezlerinin yaklaşık yarısında (%54,2'si) "201-400" aralığında örneklem ile çalışılmıştır. Doktora tezlerinin ise %53,85'inde "301-500" aralığında örneklem ile çalışılmıştır. Yüksek lisans tezlerinde kullanılan örneklem sayısı ortalaması 418,04; doktora tezlerinde kullanılan örneklem sayısı

ortalaması ise 494,77'dir. Yüksek lisans ve doktora ayırımı yapmaksızın, tüm tezlerde kullanılan örneklem sayısı ortalaması ise 429,78'dir.



Grafik 6. Tezlerin Örneklem Sayısına Göre Dağılımı

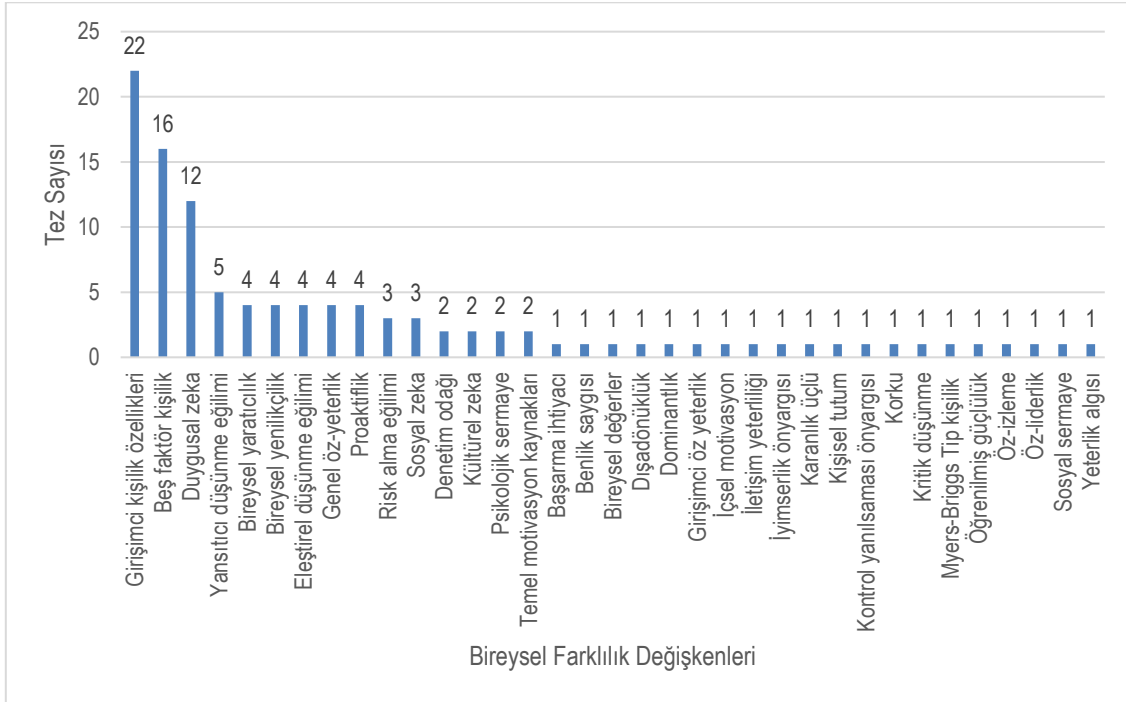
Araştırmanın onuncu alt sorusu bağlamında tezlerde incelenen girişimcilik değişkenlerinin dağılımı incelenmiştir. Tezlerde "girişimciliğin" ne şekilde ele alındığını tespit etmek için tezlerin başlıkları ve kullanılan "girişimcilik" ölçeği incelenmiş ve tezlerde toplam 17 farklı girişimcilik değişkeninin ele alındığı saptanmıştır. Tezlerde incelenen "girişimcilik" değişkenleri Grafik 7'de verilmiştir. Buna göre; girişimcilik eğilimi (25 tez) ve girişimcilik niyetini (19 tez) inceleyen tezlerin tüm tezler içindeki oranının %51,76 olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla; girişimcilik özellikleri (%10,59), girişimcilik (%8,24), iç girişimcilik (%8,24), sosyal girişimcilik (%4,71), girişimcilik yönelimi (%2,35), girişimcilik davranışı (%2,35) ve girişimcilik algısı (%2,35) izlemektedir. Sadece birer tezde girişimcilikte fırsat tanımlama, inovatif girişimcilik, girişimcilik zihniyeti, girişimcilik yetkinliği, girişimcilik yatınlığı, girişimcilik ruhu, girişimcilik potansiyeli ve bireysel girişimcilik eğilimi değişkenlerinin ele alındığı görülmektedir.



Grafik 7. Tezlerde İncelenen Girişimcilik Değişkeni

Araştırmanın on birinci alt sorusu çerçevesinde, tezlerde "girişimcilik" değişkeni ile ilişkisi araştırılan "bireysel farklılık" değişkenlerine ilişkin dağılım Grafik 8'de yer almaktadır. Tezlerde toplam 35 "bireysel farklılık" değişkeninin "girişimcilik" ile ilişkisinin incelendiği görülmektedir. Buna göre; incelenme sıklığı açısından ilk üç sırada, girişimci kişilik özellikleri (22 tez), beş faktör kişilik özellikleri (16 tez) ve duygusal zekâ (12 tez) değişkenleri gelmektedir. Başarma ihtiyacı, benlik saygısı, bireysel değerler, dışadönüklük, dominantlık, içsel motivasyon, iletişim yeterliliği, iyimserlik önyargısı, karanlık

üçlü, kişisel tutum, kontrol yanlısaması önyargısı, korku, kritik düşünme, Myers-Briggs Tip kişilik, öğrenilmiş güçlülük, öz-izleme, öz-liderlik, sosyal sermaye ve yeterlik algısı değişkenleri tezlerde birer defa incelenmiştir.



Grafik 8. Tezlerde İncelenen Bireysel Farklılık Değişkenleri

Araştırmanın on ikinci alt sorusu bağlamında, tezlerde “girişimcilik” ve “bireysel farklılık” değişkenlerini ölçmede en çok hangi ölçeklerin kullanıldığına bakılmıştır. Buna göre; tezlerde “girişimcilik” değişkenini ölçmede Liñán ve Chen (2009) tarafından geliştirilen tek boyutlu “Girişimcilik Niyeti Ölçeği” ile Yılmaz ve Sünbül (2009) tarafından geliştirilen, fırsatları değerlendirme, yenilikçilik, risk alma, başarıma azmi, kendine güven, uyumluluk olmak üzere altı boyutlu “Üniversite Öğrencilerine Yönelik Girişimcilik Ölçeği” en çok kullanılan ölçeklerdir. 2018 ve 2019 yıllarında yazılan tezlerde tercih edilen Liñán ve Chen’in (2009) “Girişimcilik Niyeti Ölçeği” tezlerin %24,71’inde (21 tezde) kullanılmıştır. Tezlerde Liñán ve Chen’in (2009) “Girişimcilik Niyeti Ölçeği”nin çeşitli uyarlama çalışmalarının (Saral, 2018; Şeşen ve Basım, 2012; Yüzüak, 2010) kullanıldığı görülmüştür. Yılmaz ve Sünbül’ün (2009) “Üniversite Öğrencilerine Yönelik Girişimcilik Ölçeğinin” ise tezlerin %16,47’sinde (14 tez) ve son üç yılda (2019, 2020, 2021) tercih edildiği görülmüştür. İncelenen tezlerin üçünde ölçeklere ilişkin herhangi bir bilgi yer almadığı, yedi tezde ise tez yazarının farklı ölçeklerden yararlanmak suretiyle ölçeği kendisinin oluşturduğu tespit edilmiştir.

Tezlerde bireysel farklılık değişkeni olarak ele alınan girişimci kişilik özelliklerini ölçmede en çok tercih edilen ölçek ise Koh (1996) tarafından geliştirilen “Girişimci Kişilik Özellikleri Ölçeği”dir. Ölçeğin, kontrol odağı, başarıma ihtiyacı, risk alma eğilimi, belirsizliğe karşı tolerans, kendine güven ve yenilikçilik olmak üzere altı boyutu bulunmaktadır. Ölçek 18 tezde kullanılmıştır. İncelenen tezlerde Koh’un (1996) “Girişimci Kişilik Özellikleri Ölçeği”nin çeşitli uyarlama çalışmaları (Bozkurt, 2005; Erdurur, 2012; İşcan ve Kaygın, 2011; Özer, 2017; Saral, 2018) esas alınarak kullanıldığı görülmüştür. Beş faktör kişilik özelliklerini ölçmek için farklı araştırmacıların ölçekleri tercih edilmiş olmakla birlikte McCrae ve Costa (1987), John ve Srivastava (1999), John vd., (1991), Benet-Martinez ve John (1998) tarafından geliştirilen kişiliğin dışadönüklük, uyumluluk, sorumluluk, nevrotilik ve duygusal denge boyutlarını ölçmeye yönelik olarak tasarlanan ölçeklerin kullanıldığı görülmüştür. Bu çalışmalarda beş faktör kişilik özellikleri ölçeklerinin çeşitli uyarlama çalışmaları (Gümüş, 2009; Kocabacak, 2011; Somer, Korkmaz ve Tatar, 2002; Sümer, Lajunen ve Özkan, 2005; Sümer ve Sümer, 2005) kullanılmıştır. Bir tez çalışmasında ise kullanılan kişilik ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik bilgileri rapor edilmemiştir. En çok çalışılan üçüncü değişken ise duygusal zekâ olarak tespit edilmiştir. Bu alanda sıklıkla Bar-on (1997) tarafından geliştirilen “Bar-on Duygusal Zekâ Testi”nin kullanıldığı saptanmıştır. Ölçek, kişisel farkındalık, kişilerarası ilişkiler, şartlara ve çevreye uyum, stres yönetimi ve genel ruh hali olmak üzere beş boyutludur. Tezlerde Bar-on (1997) “Duygusal Zekâ Ölçeği”nin Acar (2001) ve Mumcuoğlu (2002) tarafından yapılan uyarlama çalışmalarının kullanıldığı tespit edilmiştir. Bir çalışma ise geçerlik ve güvenilirlik rapor etmemiştir. İncelenen tezlerde bireysel farklılık değişkeni olarak kişilik faktörünün 2011 yılında Myers-Briggs Tip ile ilk kez ele alındığı, 2012’de Koh’un (1996) modeli doğrultusunda geliştirilen girişimci kişilik

özelliklerinin incelendiği, 2014 yılında beş faktör kişilik özelliğinin ele alınmaya başlandığı, 2020 yılında ise karanlık üçlü kişilik özelliklerinin girişimcilik değişkeni ile ilişkilendirildiği görülmüştür.

Araştırmanın on üçüncü alt sorusu kapsamında, tezlerde elde edilen temel bulgular özetlenmeye çalışılmıştır. Tezlerin temel bulguları incelendiğinde; Myers-Briggs Tip kişilik faktörleri ile girişimcilik özellikleri ilişkisini ele alan çalışmada Çiğdem (2011), duyumsal ve düşünsel kişilik ile yenilikçilik arasında pozitif; dışadönük kişilik ile risk alma ve yenilikçilik arasında pozitif; yargılayıcı kişilik ile risk alma, proaktiflik ve yenilikçilik arasında pozitif; duygusal kişilik ile proaktiflik arasında negatif; sezgisel kişilik ile proaktiflik ve yenilikçilik arasında negatif ilişki saptamıştır. Mengüloğlu (2020) ise, karanlık üçlü kişilik özelliklerinden narsisizm ve makyavelizm ile girişimcilik niyeti arasında pozitif ve anlamlı ilişki rapor etmiştir. Beş faktör kişilik özelliği 16 tezde ele alınmakla birlikte, tezlerin bulgularında farklı sonuçlar rapor edilmiştir. Çıkmaz (2020) ve Gül (2019) çalışmalarında beş faktörün de girişimcilik ile pozitif ve anlamlı ilişki gösterdiğini rapor etmişlerdir. Kazaferoğlu (2017) ve Sözcän (2019) ise nevrotikliğin girişimcilikle negatif ilişki gösterdiğini, dışadönüklük, uyumluluk, sorumluluk ve deneyime açıklık faktörlerinin ise girişimcilik ile pozitif ilişki gösterdiğini saptamışlardır. Deneyime açıklık ve dışadönüklük faktörleri tüm çalışmalarda girişimcilik ile pozitif ilişkiliyken, sorumluluk ve uyumluluk faktörleri için bazı çalışmalarda pozitif ilişki rapor edildiği, bazı çalışmalarda ise ilişki tespit edilmediği görülmüştür. Nevrotiklik ile girişimcilik arasında pozitif veya negatif ilişki saptayan çalışmalar olmakla birlikte, çoğu çalışmada iki değişken arasında ilişki tespit edilemediği rapor edilmiştir (örn. Arslanoğlu, 2018; Aydemir, 2018; Büyükeşşi, 2017).

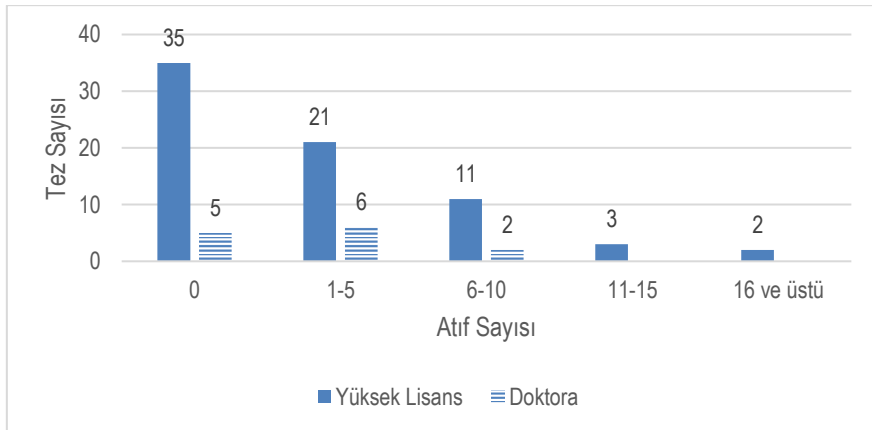
Koh'un (1996) modeli doğrultusunda ele alınan girişimci kişilik özelliklerinin girişimcilik niyeti (Aydemir, 2019; Azumah, 2019; Çakmak, 2019; Erestin, 2019; Gençay, 2017; Gıdık, 2019), girişimcilik eğilimi (Mirza, 2019; Toksoy, 2019; Ünsal, 2018; Yüceol, 2018), girişimcilik algısı (B. Ateş, 2018), girişimcilik potansiyeli (Çakır, 2018) ve girişimcilik yetkinliği (Koyuncuoğlu, 2019) ile pozitif ve anlamlı olarak ilişkilendirildiği görülmüştür. Tezlerde ayrıca duygusal zekânın da girişimcilikle ilişkisinin de sıklıkla ele alındığı görülmüştür. Duygusal zekâ ile girişimcilik eğilimi (Akpınar, 2019; Kalfaoğlu, 2017; Uçar, 2021), girişimcilik niyeti (Uslu, 2015; Yılmazçetin, 2020) ve girişimcilik (Buyrukoğlu, 2019; Ercan, 2017; Öner, 2019) arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler rapor edilmiştir.

Tezlerde bireysel farklılık değişkeni olarak düşünme biçimleri de ele alınmıştır. Adatepe (2018); Köstekçi (2016); Öztürk (2018) yansıtıcı düşünme ile girişimcilik arasında pozitif ilişki rapor etmişlerdir. Öte yandan eleştirel düşünme ile girişimcilik arasında pozitif ilişkiler de rapor edilmiştir (örn. Akdemir, 2019; Y. Ateş, 2018; Gözübüyük, 2019; Karakuş, 2019; Öztürk, 2020).

Tokucu (2018), yaratıcılık ile girişimcilik eğilimi arasında pozitif ilişki saptamıştır. Karakeçe (2020), korku ile girişimcilik zihniyeti arasında negatif ilişki tespit etmiştir. Ayrıca öz-yeterlik ile girişimcilik arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler de rapor edilmiştir (örn. Asar, 2021; Bahadır, 2018; Bilgiseven, 2020; Köybaşı, 2016; Nazarlı, 2021).

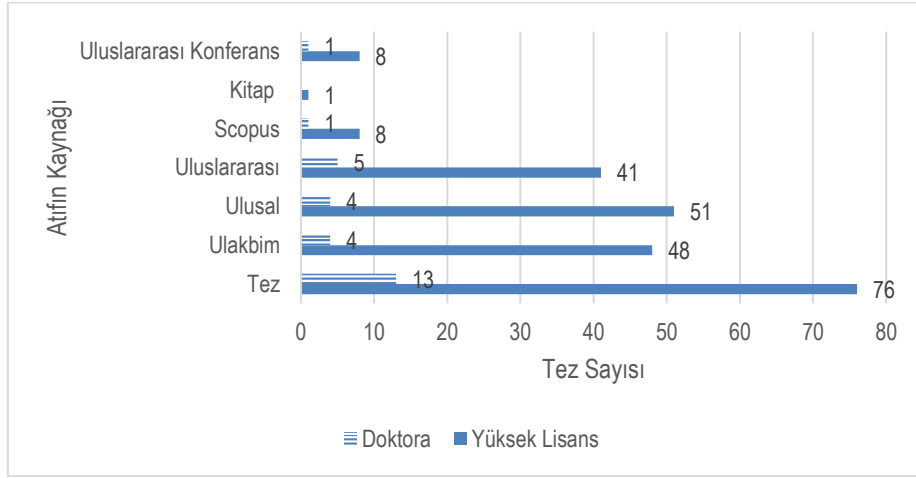
3.3. Tezlerin Etkilerine İlişkin Bulgular

Tezlerin etkilerinin değerlendirilme yöntemlerinden biri de tezlerin aldıkları atıf sayılarının incelenmesidir. Araştırmanın on dördüncü alt sorusu çerçevesinde, Grafik 9'da yüksek lisans ve doktora tezlerinin aldıkları atıf sayıları verilmiştir. "0" hiç atıf almayan tez sayısını göstermektedir. Buna göre; 35 yüksek lisans ve 5 doktora tezi henüz hiç atıf almamıştır. Tezler en çok "1-5" aralığında atıf almıştır. 21 yüksek lisans ve 6 doktora tezinin "1-5" aralığında atıf aldığı görülmektedir. Bunu "6-10" aralığı ile 11 yüksek lisans ve 2 doktora tezi izlemektedir. Tezlerin ortalama atıf sayısı 3,07'dir. Bu oran yüksek lisans tezleri için 3,24; doktora tezleri için 2,15'tir.



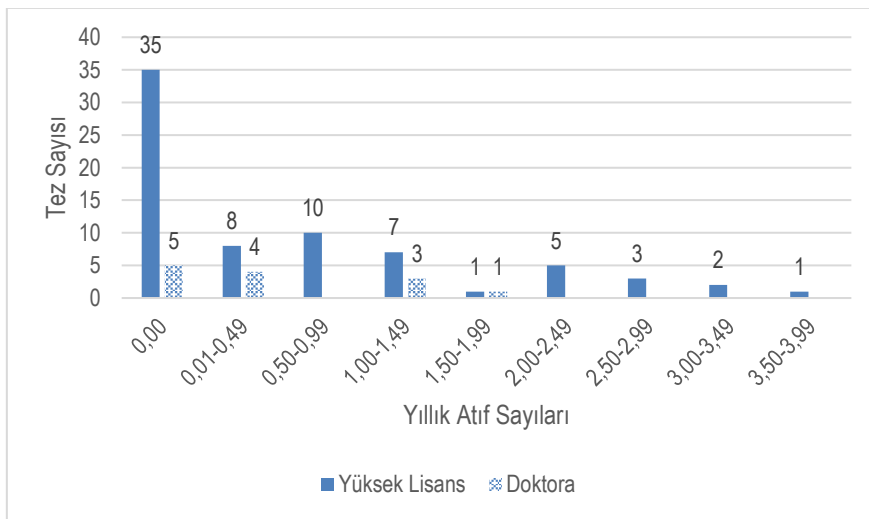
Grafik 9. Tezlerin Aldıkları Atıf Sayılarına Göre Dağılımı

Araştırmanın on beşinci alt sorusu bağlamında girişimcilik ve bireysel farklılık değişkenlerini inceleyen yüksek lisans ve doktora tezleri, aldıkları atıf kaynağı açısından da ele alınmıştır. Grafik 10'da görüldüğü gibi atıfa ilişkin kaynaklar yedi farklı kategoride ele alınmıştır. Bunlar; tezlerden yapılan atıf, ULAKBİM dergilerinde yayınlanan makalelerden alınan atıf, ulusal hakemli dergi makalelerinden alınan atıf, ulusal yayınevleri tarafından basılmış kitaptan alınan atıf, Scopus veri tabanında taranan dergilerde yayınlanan makalelerden alınan atıf, uluslararası hakemli dergi makalelerinden alınan atıf ve uluslararası konferans bildirilerinden alınan atıf olarak ele alınmıştır. Grafik 10'da görüldüğü gibi hem yüksek lisans hem de doktora tezleri en çok atıfı yine diğer tezlerden almıştır. Örneklemini oluşturan tezlerin aldıkları diğer atıfların kaynağına bakıldığında, yüksek lisans tezlerinin en çok ulusal yayınlardan (51 makale) atıf aldığı, bunu sırasıyla ULAKBİM dergilerinde yayınlanan makalelerin (48 makale), uluslararası hakemli dergi makalelerinin (41 makale), Scopus veri tabanında taranan dergilerde yayınlanan makalelerin (8 makale), uluslararası bildirilerin (8 bildiri) ve ulusal kitaptan alınan atıfın izlediği görülmektedir. Doktora tezlerinin ise en çok uluslararası hakemli dergi makalelerinden (5 makale) atıf aldığı, bunu sırasıyla ULAKBİM dergilerinde yayınlanan makalelerden ve ulusal hakemli dergi makalelerinden alınan atıfların (dörder makale), Scopus veri tabanında taranan dergilerden ve uluslararası bildirilerden alınan atıfların (bire makale) izlediği görülmektedir. Tezlere SSCI dergilerinde yer alan makalelerden ve ulusal konferans bildirilerinden atıf yapılmadığı tespit edilmiştir.



Grafik 10. Tezlere Yapılan Atıfların Kaynağına Göre Dağılımı

Araştırmanın on altıncı alt sorusu kapsamında ve tezlerin etki analizine ilişkin, Grafik 11'de yüksek lisans ve doktora tezlerinin yıllık atıf sayıları aralık olarak verilmiştir. Yıllık ortalama atıf sayısı yüksek lisans tezleri için 0,64, doktora tezleri için 0,45 olarak hesaplanmıştır.

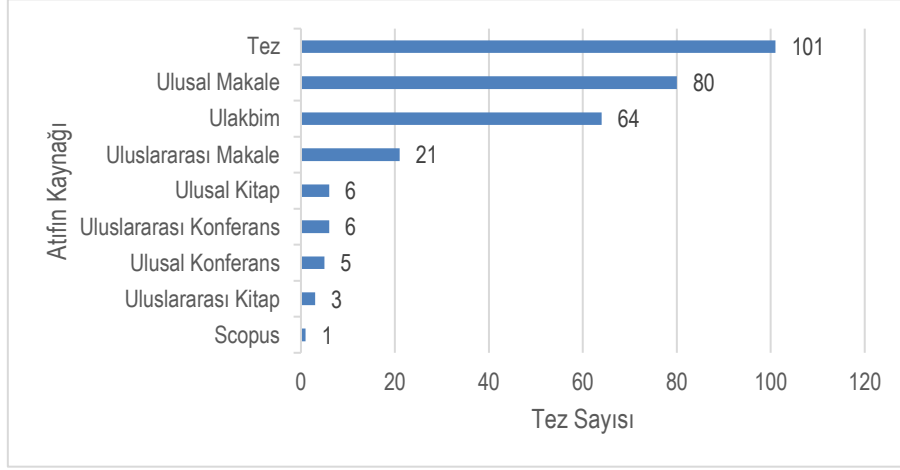


Grafik 11. Tezlerin Yıllık Atıf Sayıları

Araştırmanın on yedinci alt sorusu kapsamında tezlerden yapılan yayınların sayısı ve bu yayınların kaynağına göre dağılımları incelenmiştir. Buna göre; çalışma kapsamında ele alınan 85 tezdten 29 adet yayın yapıldığı tespit edilmiştir. Bu

yayınların 8'i ULAKBİM dergilerinde, 18'i ulusal hakemli dergilerde, 1'i uluslararası konferans bildiri kitabında, 1'i ulusal yayınevi tarafından basılan kitap ve 1'i uluslararası yayınevi tarafından basılan kitap bölümü olarak yayınlanmıştır.

Araştırmanın on sekizinci alt sorusu kapsamında son olarak, tezlerden yapılan yayınlara ilişkin atıfların kaynağına göre dağılımları incelenmiş ve Grafik 12'de sunulmuştur. Tezlerden yapılan yayınların aldıkları atıfların kaynağına bakıldığında en fazla atfın tezlerden alındığı (101 tez), bunu sırasıyla ulusal hakemli dergilerde yapılan makale atıflarının (80 makale) ve ULAKBİM dergilerinde yayınlanan makalelerin (64 makale) izlediği görülmektedir.



Grafik 12. Tezlerden Yapılan Yayınlarla İlişkin Atıfların Kaynağına Göre Dağılımı

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada 2011-2021 yılları arasında "girişimcilik" ile "bireysel farklılık" değişkenlerini ele alan 72'si yüksek lisans ve 13'ü doktora tezi olmak üzere toplam 85 tez genel özelliklerine, içeriklerine ve ilgili yazına etkilerine ilişkin olmak üzere üç ana başlıkta ve belirlenen alt araştırma soruları çerçevesinde incelenmiştir.

Tezlerin genel özelliklerine ilişkin bulgulara bakıldığında, ilgili konuda en çok tezin 2018 ve 2019 yıllarında yazıldığı, 2019 yılı sonrasında konuya ilginin azaldığı görülmüştür. Azalma eğilimi ilgili araştırma konularında literatürün belli bir doygunluğa erişmiş olduğunu, bu nedenle araştırmacıların yeni konularla ilgilenme eğilimi taşıdıkları biçiminde yorumlanabilir. Türkiye'de faaliyet gösteren toplam 207 üniversitede girişimcilik alanında kişilik özelliklerinin sadece 49 üniversitede tez kapsamında incelendiği görülmektedir. Anabilim dallarına göre dağılıma bakıldığında ise beklenen biçimde işletme anabilim dalının 60 tez ile ilk sırada olmasına karşın, eğitim fakültesine bağlı bölümlerde de ilgili konunun çalışıldığı görülmüştür.

Tezlerin içeriklerine ilişkin bulgulara bakıldığında, yüksek lisans tezlerinde ortalama kaynak sayısının 147,7 olduğu, doktora tezleri için ise ortalama kaynak sayısının 279,85 olduğu tespit edilmiştir. Doktora tezlerinde yararlanılan kaynak sayısı yüksek lisans tezlerinin yaklaşık iki katıdır. Yüksek lisans ve doktora tezlerinde yararlanılan ulusal ve uluslararası ortalama kaynak sayılarına bakıldığında ise, yüksek lisans tezlerinde ulusal kaynak kullanımının, doktora tezlerinde ise uluslararası kaynaklardan yararlanma oranının daha fazla olduğu saptanmıştır. İncelenen 85 tezin 84'ünde nicel yöntem tercih edilmiş, veri toplama aracı olarak ölçek kullanılmıştır. Sonraki çalışmalarda boyamsal çalışmalar ile nitel yöntemin de dahil edildiği karma çalışmaların yapılmasının bireysel farklılıklar ve girişimcilik arasındaki ilişkilere dair daha derinlemesine bilgi sunabileceği söylenebilir.

Tezlerin yaklaşık yarısında kolayda örnekleme yöntemi ile örneklem alınmıştır. Örneklem alınan gruplara bakıldığında yaklaşık %70'inin üniversite öğrencileri üzerinde yürütüldüğü görülmüştür. İlgili literatür incelendiğinde örneklem grubu olarak üniversite öğrencilerinin "girişimcilik" çalışmalarında sıklıkla tercih edildiği görülmektedir (örn. Do ve Dadvari, 2017; Looi ve Khoo-Lattimore, 2015; Ozaralli ve Rivenburgh, 2016). İlgili literatürde üniversite öğrencilerinin potansiyel girişimci adayları olarak görülmesi (Looi ve Khoo-Lattimore, 2015) nedeniyle incelenen çalışmaların çoğunun üniversite öğrencilerine odaklanmasının uygun olduğu belirtilebilir. Bununla birlikte ileriki çalışmalarda gerçek girişimci kişilerin sahip oldukları bireysel farklılıklar ele alınarak örneklem gruplarının çeşitlendirilmesi önerilebilir.

Tezlerde araştırmanın yürütüldüğü ortalama örneklem sayısı 429,78'dir. Bu oranın tezlerin düzeyine göre oldukça yakın olduğu görülmüştür. Buna göre; yüksek lisans tezlerinde ortalama 418,04 örneklem, doktora tezlerinde ise 429,78 örneklem ile çalışılmış olduğu görülmektedir. Ortalama bazlı bakıldığında tezlerde kullanılan örneklem büyüklüklerinin analizler için yeterli düzeyde olduğu görülmektedir.

Tezlerin başlıkları ve tezlerde kullanılan ölçekler incelendiğinde, tezlerde 17 farklı “girişim” değişkeninin çalışıldığı görülmüştür. Sırasıyla “girişimcilik eğilimi”, “girişimcilik niyeti” ve “girişimcilik özellikleri” en çok incelenen değişkenlerdir. Uluslararası literatür incelendiğinde son yıllarda “bireysel girişimcilik eğilimi”ni inceleyen çalışmalara ilginin arttığı görülmektedir (örn. Howard, 2020; Kraus vd., 2019). Bu çalışmada incelenen tezlerde ise “bireysel girişimcilik eğilimi”nin sadece bir tezde çalışıldığı görülmüştür. Dolayısıyla girişimcilik alanında yazılacak tezlerde bu konunun ele alınması önerilebilir. Ayrıca tezlerde toplam 35 “bireysel farklılık” değişkeninin “girişimcilik” ile ilişkisinin incelendiği görülmektedir. İlk üç sırada incelenen “bireysel farklılık” değişkeni Koh’un (1996) geliştirdiği girişimci kişilik özellikleri modeli, beş faktör kişilik özellikleri ve duygusal zekâdır. Benlik saygısı, dominantlık, genel öz-yeterlik, içsel motivasyon, karanlık üçlü kişilik özellikleri, proaktiflik değişkenleri az çalışılan değişkenler olarak öne çıkmaktadır. Literatürde son yıllarda bilişsel faktörlerin girişimcilik alanında önem kazandığı belirtilmiştir (Dheer ve Lenartowicz, 2019). Dolayısıyla bilişsel esneklik de gelecek çalışmalarda ele alınabilecek değişkenler açısından öne çıkmaktadır.

Tezlerin bulguları genel olarak incelendiğinde, bazı çalışmalarda girişimcilik ile bireysel farklılık değişkenleri arasında anlamlı ilişki tespit edilemese de çoğu çalışmada bireysel farklılık değişkenleri ile girişimcilik arasında anlamlı ilişkiler olduğu rapor edilmiştir. Bu bağlamda, bireylerin girişimci olmayı seçmelerinde veya girişimciliğe ilişkin olumlu değerlendirmelere sahip olmalarında tezlerde ele alınan birçok kişilik özelliğinin rol oynadığı söylenebilir. Diğer yandan bazı tezlerde kullanılan ölçeklerin geçerlik ve güvenilirlik düzeylerine ilişkin sunulan bilgilerde eksiklikler olduğu saptanmıştır. Bazı çalışmalarda ise ölçeklere ilişkin herhangi bir bilgi sunulmamış olduğu görülmektedir. Bu durumun rapor edilen bulguların doğruluğuna ilişkin sınırlılık oluşturduğu söylenebilir.

Tezlerin etkilerine ilişkin bulgulara bakıldığında, 35 yüksek lisans ve 5 doktora tezinin henüz hiç atfı olmadığı görülmüştür. 85 tezin ortalama atfı sayısı 3,07 olarak hesaplanmıştır. Yıllık ortalama atfı sayısı ise yüksek lisans tezleri için 0,64, doktora tezleri için 0,45 olarak oldukça düşüktür. Atfın kaynağına bakıldığında ise bu oranın çoğunlukla diğer tezler tarafından yapılan atıflardan geldiği görülmektedir. Bunu ulusal hakemli dergilerde yayınlanan makalelerden yapılan atıflar ve ULAKBİM veri tabanında taranan dergilerde yayınlanan makalelerden yapılan atıflar izlemektedir. Uluslararası endeksli dergilerde yayınlanan makalelerden yapılan atfı oranının ise oldukça düşük olduğu saptanmıştır. Bunun bir nedeni de tezlerin 78’inin (%91,8) Türkçe yazılmış olmasıdır. Tezlerden yapılan makalelerde de benzer bir atfı dağılımı bulunmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen 85 tezin sadece 29’undan yayın yapıldığı görülmektedir. Tezlere yapılan toplam atfı sayısı 261 iken, tezden yapılan daha sınırlı sayıdaki yayınlara yapılan toplam atfı sayısı 287’dir. Bu bağlamda tezden üretilen yayın sayısının artırılmasının bu çalışmaları daha görünür hale getireceği ve böylelikle çalışmaların literatürdeki etkilerini artıracığı belirtilebilir.

Girişimcilik alanında “bireysel farklılık” değişkenlerini ele alan tezlerin genel görünümünü ortaya koyan bu çalışma ile mevcut durum ortaya konmaya çalışılmış, tezlerin ilgili yazına etkileri aldıkları atıflar üzerinden değerlendirilmiş ve ilgili konuda gelecek çalışmalar için öneriler sunulmuş, ilgili yazına katkı sunulmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

- Acar, F. T. (2001). *Duygusal zeka yeteneklerinin göreve ve insana yönelik liderlik davranışları ile ilişkisi* (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Adatepe, S. (2018). *Beden eğitimi ve spor yüksekokulu'nda okuyan öğretmen adaylarının girişimcilik özellikleri ile yansıtıcı düşünme düzeylerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Bartın Üniversitesi, Bartın.
- Akdemir, M. (2019). *Coğrafya öğretmenlerinin girişimcilik özellikleri ile eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Akpınar, F. (2019). *Duygusal zekâ ve girişimcilik eğilimi: Adıyaman Üniversitesi öğrencileri üzerine bir araştırma* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman.
- Akyar, D. ve Sarıkaya, R. (2020). Türkiye’de girişimcilik kavramına yönelik eğitim alanında yapılan lisansüstü tezlerin içerik analizi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(3), 979-1018.
- Asar, M. (2021). *Finansal okuryazarlık ile girişimcilik niyeti ilişkisinde girişimci öz yeterliliği ve risk alma eğiliminin aracı rolü* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı.
- Aslanoğlu, A. (2019). *Beden eğitimi ve spor yüksekokulunda öğrenim gören öğrencilerin girişimcilik özellikleri ile yansıtıcı düşünme düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Bartın Üniversitesi, Bartın.
- Ateş, B. (2018). *Girişimcilik algısının ve kişilik özelliklerinin farklı disiplinler açısından irdelenmesi bir devlet üniversitesi örneği* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

- Ateş, Y. (2018). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal girişimcilik özelliklerinin ve eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Erzincan Üniversitesi, Erzincan.
- Aydemir, S. (2018). *Girişimcilik ruhu üzerinde beş büyük faktör kuramının etkisi: Girişimcilik eğitimi verilen KOBİ'lere yönelik bir araştırma* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak.
- Aydemir, Y. (2019). *Üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin kişilik özellikleri bakımından incelenmesi: Batman Üniversitesi öğrencileri üzerine bir araştırma* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Batman Üniversitesi, Batman.
- Azumah, S. K. (2019). *The effect of Entrepreneurial characteristics on entrepreneurial intention* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Bahadır, Ö. (2018). *Planlı davranış teorisi çerçevesinde girişimcilik niyetini etkileyen faktörlerin belirlenmesi* (Yayınlanmamış doktora lisans tezi). Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Bar-On, R. (1997). *BarOn Emotional Quotient Inventory User's Manual*, Toronto: Multi-Health Systems, Inc.
- Baron, R. A. (2006). Opportunity recognition as pattern recognition: How entrepreneurs "connect the dots" to identify new business opportunities. *Academy of Management Perspectives*, 20(1), 104–119.
- Baron, R. A. (2008). The role of affect in the entrepreneurial process. *Academy of Management Review*, 33(2), 328–340. Doi: 10.5465/amr.2008.31193166
- Bateman, T. S. & Crant, J. M. (1999). Proactive behavior: Meaning, impact, recommendations. *Business Horizons*, 42(3), 63-70. Doi: 10.1016/S0007-6813(99)80023-8
- Benet-Martinez, V. & John, O. P. (1998). Los cinco grandes across cultures and ethnic groups: Multitrait multimethod analyses of the Big Five in Spanish and English. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(3), 729-750.
- Bilgiseven, E. B. (2020). *Yeni kurulan işletmelerde girişimcilik niyetinin ortaya çıkmasında etkili olan faktörlerin analizi: Ampirik bir çalışma* (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Birknerová, Frankovský & Zbihlejšová (2013). Social intelligence in the context of personality traits of teachers. *American International Journal of Contemporary Research*, 3(7), 11-17.
- Bozkurt, Ö. (2005). *Girişimci kişilik özellikleri ve Sakarya Üniversitesi örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Buyrukoğlu, E. (2019). *Akdeniz Üniversitesi öğrencilerinin girişimcilik ve duygusal zekâ düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Büyükeksi, E. T. (2017). *Kişilik ve girişimcilik niyeti ilişkisi üzerine bir araştırma* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Chen, C., Green, P. & Crick, A. (1998). Does entrepreneurial self-efficacy distinguish entrepreneurs from managers? *Journal of Business Venturing*, 13(4), 295–316.
- Cho, Y. H. & Lee, J.-H. (2018). Entrepreneurial orientation, entrepreneurial education and performance. *Asia Pacific Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 12(2), 124-134. Doi: 10.1108/APJIE-05-2018-0028
- Clifford, J. S., Boufal, M. M., & Kurtz, J. E. (2004). Personality traits and critical thinking skills in college students: Empirical tests of a two-factor theory. *Assessment*, 11(2), 169–176. Doi: 10.1177/1073191104263250
- Çakır, M. (2018). *İş adamlarının kişilik özelliklerinin girişimcilik potansiyeli üzerindeki etkisi: Kayseri ilinde bir uygulama* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, Kayseri.
- Çakmak, İ. (2019). *Girişimsel kişilik özellikleri ve girişimcilik niyeti arasındaki ilişki: Bir kamu üniversitesi örneği* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Elâzığ.
- Çalık, M. ve Sözbilir, M. (2014). İçerik Analizinin Parametreleri. *Eğitim ve Bilim*, 39(174), 33-38.
- Çıkmaç, G. (2020). *Beş faktör kişilik özelliklerinin iç girişimcilik üzerine etkisinde sosyal sermayenin aracılık rolü* (Yayınlanmamış doktora tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep.
- Çiğdem, H. Y. (2011). *Hizmet işletmelerinde çalışanların kişilik özellikleri ve iç girişimcilik eğilimleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Aksaray Üniversitesi, Aksaray.

- Demircan, N. (2000). *Girişimcilik ve girişimcilerin kişilik özellikleri konusunda bir uygulama* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze, Kocaeli.
- Do, B. R. & Dadvari, A. (2017). The influence of the dark triad on the relationship between entrepreneurial attitude orientation and entrepreneurial intention: A study among students in Taiwan University. *Asia Pacific Management Review*, 22, 185-191. Doi:10.1016/j.apmr.2017.07.011
- Dheer, R. J. S. & Lenartowicz, T. (2019). Cognitive flexibility: Impact on entrepreneurial intentions. *Journal of Vocational Behavior*, 115, 103339. Doi: 10.1016/j.jvb.2019.103339
- Ercan, S. (2017). *Duygusal zekâ ile girişimcilik arasındaki ilişki: Karabük Üniversitesi Girişimcilik Bölümü öğrencileri örneği* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Karabük Üniversitesi, Karabük.
- Erdem, A. T. (2017). Kurumsal girişimcilik üzerine yapılan çalışmaların içerik analizi yöntemiyle incelenmesi. *European Journal of Managerial Research*, 1(1), 1-8.
- Erdurur, K. (2012). *Turizm lisans eğitimi alan öğrencilerin girişimci kişilik özelliklerinin girişimcilik eğilimine etkisi: Akçakoca Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu örneği* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Düzce Üniversitesi, Düzce.
- Erestin, Ö. (2019). *Sosyal medya kullanımı, kişilik özellikleri ve girişimcilik niyeti ilişkisi: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gebze Teknik Üniversitesi, Gebze.
- Eser, G. ve Yıldız, M. L. (2015). Türkiye’de girişimcilik araştırmalarının odağı nedir? Yazın üzerine bir inceleme. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 11(43), 91-118. Doi: 10.14783/od.v11i43.5000070104
- Ettis, S. A. & Kefi, M. K. (2016). Entrepreneurial intentions amongst Tunisian students: An empirical investigation applying the big-five personality traits theory. *International Journal of Higher Education Management*, 3(1), 49-64.
- Finogenow, M. (2017). Need for achievement. In: Zeigler-Hill, V., Shackelford, T. (eds) *Encyclopedia of Personality and Individual Differences*. Springer, Cham. Doi: 10.1007/978-3-319-28099-8_537-1
- Frank, H., Lueger, M. & Korunka C. (2007). The significance of personality in business start-up intentions, start-up realization and business success. *Entrepreneurship & Regional Development*, 19(3), 227-251.
- Fuller, B., Liu, Y., Bajaba, S., Marler, L. E. & Pratt, J. (2018). Examining how the personality, self-efficacy, and anticipatory cognitions of potential entrepreneurs shape their entrepreneurial intentions. *Personality and Individual Differences*, 125, 120-125. Doi: 10.1016/j.paid.2018.01.005
- Gençay, E. (2017). *Kişilik özelliklerinin girişimcilik niyetine etkisi: bir araştırma* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Gıdık, M. (2019). *Girişimci kişilik özelliklerinin girişimcilik niyetine etkisi ve devlet üniversitesi işletme bölümü lisans öğrencilerine yönelik bir araştırma* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul.
- Göl, G. (1988). *Türkiye’de girişimcilik ve girişimciliğin turizm sektöründe değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gözübüyük, D. (2019). *Yaratıcı, eleştirel ve yansıtıcı düşünmenin girişimcilik becerisi üzerine etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Bartın Üniversitesi, Bartın.
- Gözüm, A. G. (2019). Girişimcilik alanında yazılan akademik makalelerin kategorik olarak değerlendirilmesi: Girişimciliğin Türkiye’deki akademik örüntüsü. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 367-385.
- Gupta, V. K. & Fernandez, C. (2009). Cross-cultural similarities and differences in characteristics attributed to entrepreneurs: a three-nation study. *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 15(3), 304-318. Doi: 10.1177/1548051808326036
- Gül, M. (2019). *Kişilik ve girişimci kişilik özelliklerinin sosyal girişimcilik yönelimine etkisi üzerine TR63 bölgesinde bir araştırma: Üniversite öğrencileri örneği* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Gümüş, Ö. (2009). *Kültür, değerler, kişilik ve siyasal ideoloji arasındaki ilişkiler: kültürlerarası bir karşılaştırma (Türkiye-ABD)* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Howard, M. C. (2020). Using the HEXACO-100 to measure individual entrepreneurial orientation: Introducing the HEXACO-IEO. *Journal of Business Venturing Insights*, 13, e00163. Doi: 10.1016/j.jbvi.2020.e00163

- Işık, C., Günlü Küçükaltan, E., Kaygalak Çelebi, S., Çalkın, Ö., Enser, İ. ve Çelik A. (2019). Turizm ve girişimcilik alanında yapılmış çalışmaların bibliyometrik analizi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 119-149. Doi: 10.32572/guntad.519018
- İşcan Ö. F., Kaygın E., (2011), Üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 443-462.
- John, O. P., Donahue, E. M. & Kentle, R. L. (1991). The Big Five Inventory-Versions 4a and 54. Berkeley, CA:University of California, Berkeley, Institute of Personality and Social Research.
- John, O. P. & Srivastava, S. (1999). The Big Five trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives. İçinde L. A. Pervin, & O. P. John (Ed.), *Handbook of personality: Theory and research* (ss.102–138). New York: Guilford Press.
- Kalfaoğlu, S. (2017). *Duygusal zekâ ile girişimcilik eğilimi ilişkisi: DEGA katılımcıları üzerine bir araştırma* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Karadal, H., Duman, N. ve Saygın, M. (2017). Girişimcilik yazını: Türkiye'deki lisansüstü tezlere yönelik bir inceleme. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 16. ÜİK Özel Sayısı, 137-148.
- Karakeçe, E. (2020). *Girişimcilik zihniyetinde korku ve önyargıların etkilerinin araştırılması: Kavramsal model önerisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Karakuş, A. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının bireysel girişimcilik algıları ile eleştirel düşünme standartları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde.
- Kazaferoğlu, E. (2017). *Kişilik özellikleri ile girişimcilik eğilimi ilişkisi: Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencileri üzerine bir araştırma* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Kızılkaya, G. ve Aşkar, P. (2009). Problem çözmeye yönelik yansıtıcı düşünme becerisi ölçeğinin geliştirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 34(154), 82-92.
- Kocabacak, A. (2011). *İnsan kaynakları seçme ve yerleştirme süreci açısından kişilik boyutları ile çalışan performansı ilişkisi: ilaç sektöründe psikoteknik boyutta bir uygulama* (Yayınlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Koh, H. C. (1996). Testing hypotheses of entrepreneurial characteristics: A study of Hong Kong MBA students. *Journal of Managerial Psychology*, 11(3), 12–25.
- Koyuncuoğlu, D. (2019). *Kişilik özelliklerinin girişimcilik yetkinliği üzerinde etkisi sürecinde üniversite koşullarının moderatör rolünün irdelenmesi* (Yayınlanmamış doktora lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Köstekçi, E. (2016). *Öğretmen adaylarının girişimcilik özellikleri ile yansıtıcı düşünme düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Bartın Üniversitesi, Bartın.
- Köybaşı, F. (2016). *Okul yöneticilerinin girişimcilik, öz-yeterlik ve örgütsel bağlılık algılarının analizi* (Yayınlanmamış doktora lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Köybaşı, F. (2016). Öğretmen adaylarının bireysel değer yönelimleri ile akademik motivasyonları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(6), 34-44.
- Kraus, S., Breier, M., Jones, P. & Hughes, M. (2019). Individual entrepreneurial orientation and intrapreneurship in the public sector. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 15(4), 1247–1268. Doi: 10.1007/s11365-019-00593-6
- Laguia, A., Moriano, J. A. & Gorgievski, M. J. (2019). A psychosocial study of selfperceived creativity and entrepreneurial intentions in a sample of university students. *Thinking Skills and Creativity*, 31, 44–57. Doi:10.1016/j.tsc.2018.11.004
- Liñán, F. & Chen, Y. W. (2009). Development and Cross-Cultural Application of a Specific Instrument to Measure Entrepreneurial Intentions. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 33(3), 593-617.
- Looi, K. H. & Khoo-Lattimore, C. (2015). Undergraduate students' entrepreneurial intention: Born or made? *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 26(1), 1-20. Doi:10.1504/IJESB.2015.071317
- Lumpkin, G. T. & Erdoğan, B. (1994). If Not Entrepreneurship, Can Psychological Characteristics Predict Entrepreneurial Orientation? -A Pilot Study, *Proceedings USA Small Business Enterprise (USASBE) Conference*.

- McCrae, R. R. & Costa, P. T. (1987). Validation of the five-factor model of personality across instruments and observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(1), 81–90. Doi: 10.1037/0022-3514.52.1.81
- Mengüloğlu, M. A. (2020). *Karanlık üçlü kişilik özellikleri ile girişimcilik niyeti arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Mirza, Ş. (2019). *Kişilik özelliklerinin girişimcilik eğilimleri üzerindeki etkileri: Yüksek lisans öğrencileri üzerine bir uygulama* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Uşak Üniversitesi, Uşak.
- Mumcuoğlu, Ö. (2002). *Bar-on Duygusal Zekâ Testi'nin türkçe dilsel eşdeğerlik, güvenilirlik ve geçerlilik çalışması*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Nazarlı, S. (2021). *Öz-yeterlilik ile girişimcilik eğilimi arasındaki ilişki: Türk ve yabancı öğrencilerin karşılaştırılması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Ozaralli, N. & Rivenburgh, N. K. (2016). Entrepreneurial intention: antecedents to entrepreneurial behavior in the U.S.A. and Turkey. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, 6(3). Doi: 10.1186/s40497-016-0047-x
- Öner, K. (2019). *Girişimciliğin yeni özelliği duygusal zekâ, cinsiyet algısı ve girişimcilik arasında ilişki: Fırat Üniversitesi İİBF örneği* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Elâzığ.
- Özer, A. (2017). *İç girişimcilerin örgütsel bağlılığını etkileyen faktörler: girişimci özellikleri ve iç girişimcilik iklimi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Öztürk, E. (2020). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının girişimcilik özellikleri ve eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Öztürk, M. (2018). *Beden eğitimi ve spor öğretmen adaylarının girişimcilik özellikleri ile yansıtıcı düşünme düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi: Sakarya Üniversitesi örneği* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Bartın Üniversitesi, Bartın.
- Palmer, B. R., Gignac, G., Ekermans, G. & Stough, C. (2007). A comprehensive framework for emotional intelligence. In: Emmerling, R. J., Shanwal, V. K. (eds) *Emotional Intelligence: Theoretical and Cultural*. Nova Science Publishers, Inc.
- Poort, I., Jansen, E., & Hofman, A. (2021). Cultural intelligence and openness to experiences pave the way for cognitive engagement in intercultural group work. *Journal of Studies in International Education*, 0(0). Doi: 10.1177/10283153211042091
- Rauch, A., Wiklund, J., Lumpkin, G. T. & Frese, M. (2009). Entrepreneurial orientation and business performance: An assessment of past research and suggestions for the future. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 33(3), 761–787. Doi: 10.1111/j.1540-6520.2009.00308.x
- Sackett, P. R., Lievens, F., Van Iddekinge, C. H. & Kuncel, N. R. (2017). Individual Differences and Their Measurement: A Review of 100 Years of Research. *Journal of Applied Psychology*, 102(3), 254-273. Doi: 10.1037/apl0000151
- Saral, H. C. (2018). *The relationship between entrepreneurial characteristics and entrepreneurial intention* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Shakir, M. (2019). Personal characteristics as determinants of entrepreneurial self-efficacy among university students in Pakistan. *Journal of Education and Educational Development*, 6(2), 343-356.
- Somer, O., Korkmaz, M. ve Tatar, A. (2002). Beş Faktör Kişilik Envanteri'nin Geliştirilmesi-I: Ölçek ve Alt Ölçeklerin Oluşturulması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17(49), 21–36.
- Sözcan, Z. (2019). *Kişilik özelliklerinin girişimcilik eğilimi üzerine etkisi: Sakarya Üniversitesi örneği* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Stewart, W.H. & Roth, P.L. (2007). A meta-analysis of achievement motivation differences between entrepreneurs and managers. *Journal of Small Business Management*, 45(4), 401-421. Doi: 10.1111/j.1540- 627X.2007.00220.x
- Sümer, N., Lajunen, T. & Özkan, T. (2005). *Big five personality traits as the distal predictors of road accident involvement*. G. Underwood (Ed.). Traffic and Transport Psychology İçinde, USA: Elsevier Ltd.
- Sümer ve Sümer (2005). Beş faktör kişilik özellikleri ölçeği. Yayınlanmamış Araştırma.
- Şeşen, H. ve Basım, H. (2012). Demografik faktörler ve kişiliğin girişimcilik niyetine etkisi: spor bilimleri alanında öğrenim gören üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 12(1), 21-28.

- Tepe Küçüköğlü, M. ve Berber, Ş. (2018). Girişimcilik ve yenilik: Türkiye’de yayınlanan lisansüstü tezleri üzerine bir inceleme. *ASBİDER Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(15), 79-89.
- Toksoy, B. (2019). *Girişimci kişilik özelliklerinin girişimcilik niyetine etkisinde stratejik güven ve ortak değerlerin moderatör rolü üzerine bir araştırma* (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Okan Üniversitesi, İstanbul.
- Tokucu, F. (2018). *Yaratıcılık ve girişimcilik ilişkisi: Kafkas Üniversitesinde bir araştırma* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kafkas Üniversitesi, Kars.
- Uçar, Y. B. (2021). *Z kuşağının girişimcilik eğilimlerinde duygusal zeka ve yaratıcılığın rolü* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Uslu, D. (2015). *Bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi bölümü öğrencilerinin girişimci kişilik özellikleri ve girişimcilik niyetinin duygusal zekâ faktörlerine göre incelenmesi* (Yayınlanmamış doktora lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Ünsal, M. D. (2018). *İşletme kurma amacı olan adayların girişimcilik özelliklerinin ölçülmesi: Akşehir İİBF öğrencileri üzerine bir araştırma* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Wiklund, J. (1999). The sustainability of entrepreneurial orientation- performance relationship. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 24(1), 37–48. Doi: 10.1177/104225879902400103
- Yılmaz, E. ve Sünbül, A. M. (2009). Üniversite Öğrencilerine Yönelik Girişimcilik Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 195-203.
- Yılmazçetin, Ş. (2020). *Duygusal zekâ, sosyal zekâ ve kültürel zekâ ile girişimcilik eğilimi etkileşimi: Üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma* (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Yüceol, N. (2018). *Girişimcilik eğitimi alan kişilerin girişimci kişilik özellikleri ve girişimcilik eğilimi arasındaki ilişki üzerine bir araştırma* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
- Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı (2021). [online] <http://https://www.yok.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2021).
- Yüzüak, E. (2010). *Üniversitelerde öğrenim gören kız öğrencilerin girişimcilik eğilimlerini etkileyen faktörler: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga iibf örneği* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Zhao, H. & Seibert, S. E. (2006). The big five personality dimensions and entrepreneurial status: A meta-analytical review. *Journal of Applied Psychology*, 91(2), 259–271. Doi: 10.1037/0021-9010.91.2.259

Extended Abstract

Aim and Scope

Entrepreneurship is considered important due to its contribution to the national economy through increasing employment (Baron, 2006; Cho & Lee, 2018; Gupta & Fernandez, 2009), and therefore it is frequently examined in different disciplines. It is seen that the first studies assessed the relationship between entrepreneurship and work performance at organizational level (Rauch et al., 2009; Wiklund, 1999). Later studies focused on the role of individual differences in the field of entrepreneurship (eg Baron, 2008; Lumpkin & Erdoğan, 2004; Ozaralli & Rivenburgh, 2016). From this point of view, the aim of this research is to examine the studies that dealt with the relationship between individual differences and entrepreneurship in Türkiye. It is also aimed to reveal the impacts of these studies on the related literature within the scope of the citations they received. Master's and doctoral theses, which are written in Türkiye, were chosen as the subject of analysis. A total of 85 theses were examined by descriptive content analysis method. The analysis were based on sub-research questions of the studies in terms of their general characteristics, features related to their content and their impacts on the related literature. In this respect, the study is the first and it is thought that it can guide the studies to be carried out on individual differences in the field of entrepreneurship.

Methods

In line with the research purpose, using the digital archive of the National Thesis Center of the Council of Higher Education, a search was made with the keyword "entrepreneurship" and 711 theses written between the years 2011-2021 were reached. The theses were examined by the researchers between October and December 2021, and 85 theses (72 master's theses and 13 doctoral theses), which were determined to deal with individual differences, were analyzed by descriptive content analysis method. The level of the theses (master, doctorate), institute, department and publication year of the theses were coded in terms of determining the general characteristics of the theses. For content-related features, the

number of national and international sources used in the theses, research method, sampling method, sample group and size, "entrepreneurship" and "individual difference" variables discussed in the theses, frequently used scales, and the main findings of the theses were coded. In order to evaluate the impacts of the theses, the number of citations received by the theses, and the annual average number of citations were added to the data set by using the Google Scholar search engine.

Findings

When the theses are examined in terms of their general content, it is seen that the interest on individual difference studies in the field of entrepreneurship increased in 2017 and after, and the most thesis on the relevant subject was written in 2019. According to this; 78.8% (67 theses) of the theses were written in the institute of social sciences, and 70.6% (60 theses) of the theses were written in the department of business administration.

When the theses are analyzed in terms of their contents, it is seen that the average number of references used in master's theses examining individual differences in "entrepreneurship" in the period of 2011-2021 is 147.7. The average number of references used in doctoral theses is 279.85.

It has been determined that quantitative methods are used in both master's (71 theses) and doctoral theses (13 theses) examining individual differences in entrepreneurship. It is seen that convenience sampling method is mostly used. It is seen that 69.4% of the theses (59 theses) were conducted on university students. Most of the theses used sample size between the range of "301-400". When theses are examined in terms of "entrepreneurship" variables, it is seen that the ratio of entrepreneurial tendency (25 theses) and entrepreneurial intention (19 theses) is 51.76% among all theses. It is seen that a total of 35 "individual difference" variables were examined in the theses. Entrepreneurial personality traits (22 theses), five factor personality traits (16 theses) and emotional intelligence (12 theses) variables were used mostly for assessing individual differences in the theses. "Entrepreneurship Intention Scale" which was developed by Liñán and Chen (2009) and the "Entrepreneurship Scale for University Students" developed by Yılmaz and Sümbül (2009) were the most frequently used scales." The most preferred scale to measure entrepreneurial personality traits is the "Entrepreneurial Personality Traits Scale" developed by Koh (1996).

Although the five factor personality traits were examined in 16 theses, different results were reported by the reserachers. For instance, Çıkmaz (2020) and Gül (2019) reported that all five factors showed a positive and significant relationship with entrepreneurship. Kazaferoğlu (2017) and Sözcün (2019), on the other hand, found that neuroticism was negatively related to entrepreneurship, while extraversion, agreeableness, conscientiousness, and openness to experience were positively related to entrepreneurship. While openness to experience and extraversion were positively associated with entrepreneurship in all studies, positive correlations were reported for conscientiousness and agreeableness in some of the studies. Although there are studies that found a significant relationship between neuroticism and entrepreneurship, some of them reported insignificant relationship between neuroticism and entrepreneurship (i.e., Arslanoğlu, 2018; Aydemir, 2018; Büyükekşi, 2017). Entrepreneurial intention (Aydemir, 2019; Azumah, 2019; Çakmak, 2019; Ereştin, 2019; Gençay, 2017; Gidik, 2019), entrepreneurship tendency (Mirza, 2019; Toksoy, 2019; Ünsal, 2018; Yüceol, 2018), entrepreneurship perception (B. Ateş, 2018), entrepreneurial potential (Çakır, 2018) and entrepreneurial competence (Koyuncuoğlu, 2019) were found to be positively and significantly related to big five traits. It is also seen that there was a positive relationship between emotional intelligence and entrepreneurial tendency (Akpınar, 2019; Kalfaoğlu, 2017; Uçar, 2021) and, entrepreneurial intention (Uslu, 2015; Yılmazçetin, 2020).

When the theses are examined in terms of their impacts, it is seen that 35 master's and 5 doctoral theses have not yet been cited. The average number of citations of theses is 3.07. This rate is found to be 3.24 for master's theses; 2.15 for doctoral theses. The annual average number of citations was calculated as 0.64 for master's theses and 0.45 for doctoral theses.

Conclusion

This study examines the general characteristics, contents and impacts of the theses based on " individual differences " in the field of entrepreneurship. When the findings of the theses are examined in general, although there is no significant relationship between entrepreneurship and individual differences in some studies, it has been reported that there are significant relationships between individual differences and entrepreneurship in most studies. It can be said that most of the individual differences studied in the theses play a positive role on entrepreneurial intentions. Based on the findings, the future studies may deal with other individual differences as well as cognitive variables such as cognitive flexibility which has attracted less attention by previous studies.

Personel Atama Problemi İçin Çok Kriterli ve Çok Amaçlı Karar Verme Yöntemleri ile Hibrit Bir Model Önerisi

A Hybrid Model Proposal for the Personnel Assignment Problem with Multi-Criteria and Multi-Objective Decision-Making Methods

Burcu Özcan Türkan¹, Ceren Asker²

Öz

İşletmelerde gerekli alana gerekli personelin atanması performans, verimlilik ve maliyet gibi konularda oldukça önemlidir. Bu nedenle personelde aranan kriterler belirlenirken işin yapım şekli ve gerekli yetenekler göz önünde bulundurulmalıdır. Yapılan bu çalışma Kocaeli ilinde güvenlik sistemleri üzerine servis hizmeti veren bir firmada gerçekleştirilmiştir. Firma mevcut olarak 4 adet hizmet vermektedir. Bunlar; kamera sistemi, yangın sistemi, alarm sistemi ve ses sistemi bakım hizmetidir. Firmanın bünyesinde bu hizmetleri gerçekleştiren, ikişer personeli bulunan 3 adet ekip bulunmaktadır. Ekip seçimi için Bulanık AHP yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle yapılacak işler için ekiplerde olması istenen genel kriterler belirlenmiştir. Daha sonrasında bu kriterler Bulanık AHP yöntemi kullanılarak önem sırasına göre sıralanmıştır. Ardından firmada görevli olan 3 ekip bu kriterlere göre bulanık sayılar ile değerlendirilerek nihai sıralama elde edilmiştir. Bunun yanında ekipler için minimum maliyeti sağlayacak ekip-iş ataması yapılmıştır. Atamanın yapılabilmesi için firmadan bazı veriler alınmıştır. Bu veriler; yıllık hizmet adetleri, ekiplerin yıllık çalışma süreleri, ekiplerin hizmet süreleri, maliyetler ve bütçedir. Sonrasında bu değerler ile bir matematiksel model oluşturulmuş ve bu model LINGO programı aracılığı ile çözülmüştür. Sonuçlar bize optimum ekip-iş atamasını vermiştir. Çalışmanın sonucunda ise elde edilen çıktılar firma için değerlendirilmiş ve bunun doğrultusunda bir öneride bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Personel Seçimi, İş Ataması, Bulanık Analitik Hiyerarşi Prosesi, Tam Sayılı Doğrusal Programlama, Maliyet Minimizasyonu

Abstract

Assigning the necessary personnel to the required area in the enterprises is very critical in terms of performance, efficiency and cost. For this reason, while determining the criteria sought in personnel, the way the work is done and the necessary skills need to be considered. This study was carried out in a company that provides service on security systems in Kocaeli province. The company currently provides 4 services. These; camera system, fire system, alarm system and sound system maintenance service. There are 3 teams, each with two personnel, performing these services within the company. Fuzzy AHP method was utilized for team selection. First of all, the general criteria for the work to be done in the teams were determined. Afterwards, these criteria were ranked in order of importance using the Fuzzy AHP method. Then, the final ranking was obtained by evaluating the 3 teams working in the company with fuzzy numbers according to these criteria. In addition, a team-work assignment was made to ensure minimum cost for the teams. Some data was obtained from the company in order to make the assignment. These data are; annual service numbers, annual working hours of the teams, service times of the teams, costs and budget. Afterwards, a mathematical model was created with these values and this model was solved with the LINGO program. The results gave us the optimum team-work assignment. As a result of the study, the outputs obtained were evaluated for the company and a proposal was made in line with this.

Keywords: Personnel Selection, Assignment of Job, Fuzzy Analytical Hierarchy Process, Integer Linear Programming, Cost Minimization.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 28 / 06 / 2022

Accepted: 02 / 05 / 2023

¹ Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye, burcu.ozcan@kocaeli.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-0820-4238>.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye, cerenasker@gmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-7460-1736>.

Giriş

Personel seçimi, işletme içerisinde ki bir birim veya belli bir iş için aranan nitelikleri sağlayabilecek adaylar arasından en uygun olan ya da onların seçilmesi sürecidir (Yıldız ve Aksoy, 2015: 60). Bunun için bireyin ve işin iyi bir şekilde tanımlanmış olması gereklidir. Personelin seçilmesi ve gerekli işe atanması çalışma hayatında oldukça önemli bir konudur. Sanayi devriminden itibaren günümüze kadar, işe uygun olan adayın yerleştirilmesi konusu daha çok önem kazanmıştır. Çünkü sanayi devrimiyle birlikte işler karmaşıklaşmış ve uzmanlık gerektirmiştir. İşin kompleks bir hal almasıyla birlikte bireylerin işten beklentilerinin artması ve bunun yanında ihtiyaçların farkına varılmasıyla iş-birey uygunluğunun sağlanması zorlaşmıştır. Önceden işe başvuran adaylara seçme işlemi uygulanmadan işe alınırken, şimdiye arz talep dengesine bakılmaksızın hem adaylar hem de işletmeler işe alım sürecinde kolay olmayan süreçlerden geçmektedirler (Adıgüzel, 2009: 1). Ek olarak teknolojinin sürekli gelişmesiyle birlikte işletmelerin istihdam ettikleri personelinde aradıkları nitelik ve yeteneklere ilişkin beklentileri artmıştır. İstihdam edilen personelin yeteneklerinin istenen prosesle uyumlu olması ile birlikte üretim ve hizmet alanlarında kalitenin artırılmasıyla müşterilerin beklentilerinin doğru ve hızlı biçimde karşılanabilmesi çok önemli bir husustur. Bu sebeplerden dolayı personel seçimi işletmeler için gerçekten önemli ve şirket için neredeyse hayati bir karardır (Ayçin, 2020: 2). Personelin seçim sürecinde işletmenin tarafsız yaklaşımı oldukça önemlidir. Tarafsızlık için gerekli olan iki koşul vardır. Birinci koşulda işe alınacak personelde aranan kriterin doğru seçilmesi yer alır. İkinci koşul ise adayların başvuru sürecinin belirlenen kriterler doğrultusunda tarafsız değerlendirilmesidir (Yıldız ve Aksoy, 2015: 60). Bu sebeplerden dolayı personel seçim işlemi için oluşturulacak kriter ağacının işin niteliğine uygun olması fazlasıyla önemlidir. Aksi durumda hem uygun personelin seçimi gerçekleşemez hem de personelin seçiminde tarafsızlıktan bahsedilemez. Kriter ağacını oluşturan kriter ve varsa alt kriterlerin oluşturulması sürecinde dikkatli ve titiz davranmak önem teşkil etmektedir (Ulutaş vd., 2018: 224).

Yukarıda bahsedilen durumlar göz önüne alındığında, işletmede istihdam edilmesi istenen personelin yerleştirilmesinden önce seçimi öne çıkmaktadır (Adıgüzel, 2009: 1). Bu seçimi yaparken gerekli kriterlerin doğru belirlenmesi oldukça önemlidir. Eğer kriterler doğru belirlenmez ise işe alınacak personel istenen hizmeti karşılayamayabilir. İşin uzmanları tarafından belirlenen bu kriterler sonucunda ortaya çıkan kriter sıralaması bize o iş için en çok ihtiyaç duyduğumuz kriteri verecektir. Kriter sıralamasını elde ettikten sonra yapacağımız personel sıralaması ile en uygun personelin seçilmesi ile işin optimum şekilde gerçekleştirilmesi sağlanacaktır.

Bu çalışma hizmet sektöründe bulunan bir firmada yapılmıştır. Çalışmada amaç yapılan 5 işin 3 ekibe minimum maliyetle atamasını sağlamak ve çok kriterli karar verme yöntemleri ile en iyi ekip sıralamasını elde etmektir. Bunun sebebi işin doğru personellere atanmaması sonucunda karşılaşılabilecek maliyetlere engel olmaktır. Firmada görevli 3 ekip bulunmaktadır. Bu ekiplerin seçimi için Bulanık AHP yöntemi kullanılmıştır. Bunun için önce görevli personellerde aranan kriterler belirlenmiş, sonrasında bu kriterler Bulanık AHP yöntemi kullanılarak önem sırasına göre sıralanmıştır. Bu sıralama ile en önemli kriter belirlenmiş ve ardından firmada çalışmakta olan 3 adet ekip bu kriterlere göre değerlendirilerek bir sıralama elde edilmiş ve en iyi ekibin hangisi olduğu belirlenmiştir. Çalışmanın diğer bir bölümünde ise firmanın yaptığı hizmetlerin adetleri, süreleri ve maliyetleri hesaplanarak minimum maliyetle optimum ekip-iş ataması gerçekleştirilmiştir. Bu işlem için öncelikle adetler, süreler ve maliyetleri kullanarak bir matematiksel model oluşturulmuştur. Bu model LINGO programında çözülmüş, elde edilen sonuçlar yorumlanmış ve firma için öneride bulunulmuştur.

Bölüm 1’de literatür araştırması kapsamında tam sayılı doğrusal programlama, çok kriterli karar verme yöntemlerinden ağırlıklı olarak AHP ve Bulanık AHP yöntemleri incelenmiştir. Bu kapsamda özellikle personel seçimi, personel atama, iş atama, ders-zaman çizelgeleme ile öğrenci-öğretmen ataması ve tedarikçi seçimi gibi çalışmalar değerlendirilmiştir.

1. Literatür Taraması

Tam sayılı programlama ile işgücü atamasının gerçekleştirildiği bir çalışmada 35 personel bir matematiksel model yardımıyla işlere optimum şekilde atanmıştır. Yapılan atama işleminde minimum personel gideri, tüm personelin atanmış olması, vardiyalarda çalışması gereken personel sayıları sağlanmış olup uygun atama gerçekleştirilmiştir (Çevik, 2006: 157-171).

Personel seçimi için Bulanık AHP yönteminin kullanıldığı bir çalışmada seçim için belirlenen faktör ve alt faktörler bulanık sayılar ile değerlendirilmiştir. Her aday için bir öncelik değeri hesaplanarak en yüksek öncelik değerine sahip aday seçim için uygun bulunmuştur (Dağdeviren, 2007: 791-799).

Bir fakültede ders-zaman atama problemi için 0-1 tam sayılı programlama, AHP ve ANP yöntemleri bir arada kullanılmıştır. Atama gerçekleştirilirken tüm öğretim elemanları ve idarenin tercihleri dikkate alınmış ve bu bağlamda Pareto tekniğinden yararlanılmıştır. Çözüm sürecinde GAMS/CPLEX programının kullanımıyla en iyi ders çizelgelemesi elde edilmiştir (İsmayilova vd., 2007: 1017-1029).

Düzeltilici bakım, zamana dayalı önleyici bakım gibi farklı bakım stratejilerinin değerlendirildiği bir çalışmada Bulanık AHP yöntemi kullanılmıştır. Bakım stratejilerinin seçimi tipik bir ÇKKV yöntemidir ve bu çalışmada belirsiz yargıların değerlendirilebilmesi için bulanık yöntem tercih edilmiştir. Optimum bakım stratejisi belirlenerek tesis ekipmanlarının güvenilirlik ve gereksiz bakım yatırımını azaltılması amaçlanmıştır (Wang vd., 2007: 151-163).

Askeri personelin pozisyonlara atanmasının gerçekleştirildiği çalışmada AHP yöntemi ile birlikte çift taraflı eşleştirme (Two-sided matching) yöntemi kullanılarak bir karar destek sistemi önerilmiştir. Pozisyon tercihleri, gereksinim duyulan profiller ve personel yeterliliği ile belirlenmiştir. AHP yöntemi kullanılarak profiller oluşturulmuş ve gerekli personeller ilgili pozisyonlara atanmıştır (Korkmaz vd., 2008: 2915-2927).

İşgücü atamasının gerçekleştirildiği bir çalışmada doğrusal programlama ve AHP yöntemleri kullanılmıştır. Çalışan ve maaş sayısı gereksinimlerini karşılamak için işe alınacak adaylar ve doldurulacak departmanların belirlenmesi amaçlanmıştır. Adayların değerlendirileceği kriterler esneklik, gelişme, meydan okuma, bağımsızlık ve üretkenlik olarak belirlenmiştir. Çalışma sonucunda optimum sonuç elde edilmiş ve adaylar arasından seçim işlemi gerçekleştirilmiştir (Saaty vd., 2007: 1041-1053).

Tedarikçi seçiminin gerçekleştirildiği bir çalışmada AHP ve bulanık doğrusal programlama yöntemleri bir arada kullanılmıştır. Tedarikçileri değerlendirmek için AHP yöntemi kullanılırken, tedarikçileri tahsis etme aşamasında bulanık doğrusal programlama yöntemi kullanılmıştır. AHP yöntemi sonucunda tedarikçi seçimindeki en önemli kriter güvenilirlik olarak belirlenmiştir. Bulanık doğrusal programlama yöntemiyle birden fazla hedef siparişin optimum şekilde tamamlanması sağlanmıştır (Shankar ve Yadav, 2008: 614-631).

Farklı personel türlerinin seçimi için yapılan bir çalışmada öncelikle karar verme sürecini değerlendirmek için Bulanık AHP, yetkinlik kriterleri ve yetkinlik oluşturmak için bir uyarlanabilir Nöro-Bulanık Çıkarım Sistemi (ANFIS) ve son olarak, eğitmek için bir hibrit öğrenme algoritması kullanılmıştır. Elde edilen tüm sonuçlar incelendiğinde, kullanılan tekniklerin personel seçimi sürecinde etkili olduğu tespit edilmiştir (Shahhosseini ve Sebt, 2011: 163-180).

Bulanık tabanlı doğrusal programlama ve Bulanık AHP yöntemlerinin bir arada kullanıldığı çalışmada lojistik maliyetini minimize ederken maksimum müşteri sayısına ulaşmak hedeflenmiştir. Lojistik süreçleri için belirlenen 5 kriter ve 4 alternatif Bulanık AHP yöntemiyle değerlendirilerek ağırlıkları hesaplanmıştır. Ardından oluşturulan matematiksel model ile birlikte minimum maliyet ile maksimum memnuniyet düzeyinin elde edilmesi sağlanmıştır (He, vd., 2012: 159-179).

Üçüncü taraf lojistik sağlayıcı seçim ve değerlendirilmesinin gerçekleştirildiği bir çalışmada AHP, veri zarflama analizi ve doğrusal programlamayı birleştiren matematiksel bir yöntem önerilmiştir. AHP yönteminde değerlendirme yapılabilmesi için tutarlılık oranının belli bir değerin üzerinde olması gerektiğinden bu çalışmada veri zarflama analizi ve doğrusal programlama yöntemlerinden destek alınmıştır. Değerlendirme için kriter ve alt kriterlerden oluşan bir hiyerarşi oluşturulmuştur. AHP ve belirlenen doğrusal programlama yöntemiyle kriter ağırlıkları hesaplanmış, bu sayede değerlendirilmeye alınamayacak tutarlılık oranlarında iyileştirme sağlanmıştır. Veri zarflama analizi ile lojistik sağlayıcıların geçmiş performansları değerlendirilmiştir. Önerilen metodoloji ile lojistik sağlayıcı seçiminde tatmin edici sonuçlar elde edilmiştir (Falsini vd., 2012: 4822-4829).

Akademik personel seçimi yapılan bir çalışmada Bulanık AHP yöntemi kullanılarak 5 adayın arasından optimum seçim işlemi gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda, akademik ve bireysel faktörler açısından değerlendirilen adaylar içerisinde en uygun adayın ikinci aday olduğu görülmüştür (Rouyendegh ve Erkan, 2012: 923-929).

İki amaçlı personel atama problemi için bulanık yöntemler üzerine yapılan çalışmada pozisyonlar arasındaki karşılıklı bağımlılıkların ve seçilen çalışanlar arasındaki farklılıkların aynı anda dikkate alındığı geri bildirim mekanizmasına sahip bir yaklaşımı önerilmiştir. Bu yaklaşımın amacı, adaylar ve pozisyonlar arasında en iyi eşleşmeyi elde etmektir. İki amaçlı ikili tam sayılı programlama ve çift amaçlı hedef programlama bulanık mantığı ile sezgisel yaklaşım çözümü önerilerek kabul edilebilir düzeyde bir sonuç elde edilmiştir (Huang vd, 2012: 2840-2845).

Ders zaman çizelgesi ile optimum ders atamasının amaçladığı bir çalışmada amaç ve kısıtların belirlenmesinde öğretim elemanlarının görüşleri Bulanık AHP yöntemiyle değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında literatürdeki mevcut bir modelden yararlanılarak karışık tam sayılı model geliştirilmiş ve Bulanık AHP ile elde edilen ağırlıklar doğrultusunda amaçlar minimize edilmiştir. Sonucunda ise amaçların en uygun şekilde karşılandığı çizelgeler elde edilmiştir (Uçar vd., 2015: 513-523).

Vardiya çizelgelemenin gerçekleştirildiği çalışmada AHP ve hedef programlama yöntemleri bir arada kullanılmıştır. AHP yöntemi ile çalışanlar belirli nitelikler kapsamında sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmanın ardından hedef programlama yöntemi kullanılarak çalışanların günlük vardiyalara atanması sağlanmıştır. Atama sırasında hedef programlama yöntemi kullanılması ile verimlilik yüksek ölçüde sağlanarak vardiyalara dengeli ve birbirini tamamlayıcı şekilde atamalar gerçekleştirilmiştir (Varlı ve Eren, 2017: 185-197).

İnşaat sektöründe fizibilite çalışmalarının hazırlanması süreci için gerçekleştirilen bir çalışmada Bulanık AHP yöntemi kullanılarak inşaat proje yönetiminde bulunan alternatifler değerlendirilmiştir. İnşaat projelerinin gerçekleştirilmesi uzun vadeli bir süreçtir. Bu nedenle kriterlerin iyi karşılanması ve planları tutturmak büyük önem arz etmektedir. Yapılan çalışmada kriterler belirlenerek Bulanık AHP yöntemiyle ağırlıkları hesaplanmış ve bir formül önerilmiştir. Yatırım, kullanım maliyeti, operasyon ve tesislerde iş güvenliği gibi kriterler belirlenerek 4 alternatif arasında bir değerlendirme yapılmıştır. Değerlendirme sonucunda optimal sonuç elde edilmiş ve uygulanan yöntem farklı durumlarda kullanılmak üzere önerilmiştir (N. Prascevic ve Z. Prascevic, 2017: 1123-1135).

Liman işletmesinde personel seçimi amacıyla yapılan çalışmada, Bulanık Genişletilmiş AHP yöntemi ile işe alınacak personelde istenen kriterlerin önem dereceleri belirlenmiştir. Devamında ise TOPSIS yöntemi ile adayların arasında bir değerlendirme yapılmış ve uygun aday seçilmiştir. Çalışmada 10 aday, 8 kriter açısından 5 kişilik uzman ekip tarafından değerlendirilmiştir (Efe ve Kurt, 2018: 417-427).

İş güvenliği uzmanı seçimi amacıyla yapılan bir çalışmada Bulanık AHP ve Bulanık TOPSIS bir arada kullanılmıştır. Öncelikle 5 adet aday için kriter sıralaması Bulanık AHP yöntemi ile belirlendikten sonra Bulanık TOPSIS ile adayların değerlendirme ve sıralama işlemi yapılmıştır. Çalışma sonucunda ise aday 1 seçilmiştir (Efe, 2019: 639-649).

Öğrenci – öğretmen atama işleminin gerçekleştirildiği bir çalışmada tam sayılı programlama ve AHP yöntemleri kullanılmıştır. Amaç, öğrencilerin staj süreci için maksimum öğretmen tercihi yapmasını sağlamaktır. Kriterler uzmanlık, akademik pozisyon, müsait olma, profesyonel destek ve ilişki olarak belirlenmiştir. Alternatifler ise öğretim görevlisi, kıdemli okutman, doçent ve profesör olarak belirlenmiştir. Kriter ağırlıkları hesaplandıktan sonra ilk sırada yer alan kriterin profesyonel destek, alternatifler için ağırlıklar hesaplandıktan sonra ise ilk sırada yer alan alternatifin kıdemli okutman olduğu görülmüştür (Faudzi vd., 2020: 261-275).

Lojistik hizmet sağlayıcı sisteminin optimize edildiği bir çalışmada Bulanık AHP ve doğrusal programlama yöntemleri bir arada kullanılmıştır. Bu amaçla öncelikle kriterler güvenlik, maliyet, zamanında teslim, kapasite ve iyi iş birliği kurma yeteneği olarak belirlenmiştir. Bu kriterler Bulanık AHP yöntemi ile ağırlıklandırılmış ve doğrusal programlama yöntemiyle formüle edilmiştir. Oluşturulan modelde minimum maliyetle optimum gönderi atama işlemi başarıyla gerçekleştirilmiştir (Mejjaoui ve Albathi, 2020: 3046-3060).

Fakülte ders atama işleminin gerçekleştirildiği bir çalışmada ikili tam sayılı programlama yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada asıl amaç öğretim üyelerinin tercihlerini maksimize etmek yerine öğrencilerin değerlendirmelerine dayalı olarak tercihleri maksimize etmektir. 48 öğretim üyesi ve 259 sınıfın bulunduğu fakültede tüm öğretim üyelerinin görüşleri dikkate alınarak bir atama modeli oluşturulmuş ve GUSEK programı ile çözülmüştür. Çalışma sonucunda ihtiyaçları karşılayan bir atama modeli elde edilmiştir (Torres vd., 2021: 679-68).

Kütüphanede çalışan öğrencilerin uygun vardiyalara atanması probleminin çözümünde AHP ve 0-1 tam sayılı hedef programlama yöntemleri bir arada kullanılmıştır. AHP yöntemi ile hedefteki sapmaların ağırlıkları belirlendikten sonra hedef programlama gerçekleştirilmiştir. Hazırlanan model GAMS programı aracılığı ile çözdürülmüştür. Elde edilen sonuçlar ile öğrencilerin kütüphanedeki vardiya çizelgesi oluşturulmuştur (Supçiller ve Erbilek, 2021: 1-12).

Otomotiv firmasında yapılan bir çalışmada müşteri siparişlerine göre yapılacak ürün değişikliklerinde toplam gecikme ve tamamlanma süresini minimize etmek amacıyla karışık tam sayılı programlama ve AHP yöntemleri kullanılmıştır. Öncelikle belirlenen kriterlerin ağırlıkları AHP yöntemiyle hesaplanmış, ardından bu ağırlıklar kullanılarak karışık tam sayılı programlama yöntemi uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda toplam tamamlanma süresi, maksimum gecikme süresi, toplam gecikme süresi ve iş sayısında %93,87; %91,34; %98,48 ve %90,9 oranlarında iyileştirmeler gerçekleştirilmiştir (Utku vd., 2022: 110-119).

1.2 Personel Seçimi

Rekabet avantajı elde etmede yenilik yaratmanın önemi göz önünde bulundurulduğunda personelin iyi seçilerek istihdam edilmesi git gide önem arz etmektedir. Bu nedenle personel seçme süreci, işin gerekliliklerini en iyi şekilde yerine getirebilecek olan kişinin seçimidir (Adıgüzel, 2009: 1).

Şirketlerin verimlilik arttırma yönündeki en büyük ihtiyacı personeldir. Bu nedenle personellerin verimli bir şekilde çalışması, şirketi başarıya götürecektir en önemli etmenlerden bir tanesidir. Bundan dolayı ise personel seçimi şirket için büyük önem arz etmektedir. İnsan kaynakları, personel alımı yaparken çok titiz ve dikkatli davranmak zorundadır. İşletmenin niteliklere uygun işçiyi belirlemesi ve aralarından en vasıflı olanı seçmesi kolay olmamasının yanında zaman, para, enerji gerektiren birer maliyet unsurdur.

Personel seçiminin amacı gerekli işe en uygun ve doğru personelin seçilmesidir. En uygun personeli seçmek işletmeyi başarıya götürür. Personel seçiminin işletmeler için bu kadar önemli olması, personel seçiminde sistematik bir işleme duyulan ihtiyacı arttırmıştır (Demirkol ve Ertuğral, 2007: 24).

2. Yöntem

Çalışmanın ilk aşamasında doğrusal programlama yöntemi kullanılarak oluşturulan matematiksel model sayesinde minimum maliyetle optimum iş ataması gerçekleştirilmiştir. İkinci aşamasında ise Bulanık AHP yöntemi kullanılarak en iyi kriter ve alternatif sıralaması elde edilmiştir.

2.1 Tam Sayılı Doğrusal Programlama

Doğrusal programlama, kıt kaynakların etkili kullanımıyla farklı alternatifler arasındaki en optimum dağılımı bulmayı amaçlayan bir matematiksel programlama yöntemidir. Bir karar modeli, seçenekleri gösteren kısıt bağıntıları ve en optimal sonucu bulabilmek amacıyla işleme giren amaç fonksiyonundan oluşmaktadır. Doğrusal modeller, işletme açısından; işgücü, makine, malzeme gibi etkenlerin sınırlayıcı koşullar altında hedefi sağlayacak şekilde kullanılmasını sağlayan yöntem olarak değerlendirilebilir. Buradan hareketle doğrusal programlama için, kapasite ya da kıt kaynakların farklı kullanım şekillerinin en uygun olanının seçilmesi tanımı da yapılabilir (Çetindere vd. 2010).

Tam sayılı doğrusal programlama aşağıdaki gibi genel bir formül ile ifade edilebilir.

Amaç Fonksiyonu:

$$\text{Maks. } Z = \sum_{j=1}^n c_j x_j \quad (1)$$

Kısıtlayıcılar:

$$\sum_{j=1}^n a_{ij} x_j \leq b_i \quad i=1, 2, \dots, m \quad (2)$$

$$x_j = 0, 1, 2, \dots, \text{tam sayı } (j = 1, 2, \dots, n) \quad (3)$$

2.2 Bulanık AHP

Karar vermenin karmaşık olduğu durumlarda çok kriterli karar verme yöntemleri kişiye yardımcı olmaktadır. Karar vericiler için karar kriterlerinin önem derecesi ve karar seçeneklerinin değerlendirilmesinde fikirler değişkenlik gösterebilmektedir. Bulanık yöntemler kesin olmayan bilgiler ile çalıştığından personel seçimi gibi belirsiz problemlerin formüle edilmesine imkân sağlamaktadır. Bu tip karar problemlerinin çözümü için kullanılan Bulanık AHP yöntemi etkili karar vermeye imkân sağlamaktadır. Bulanık AHP yöntemi ile karar verirken bir hedef belirlenir. Bu hedef, birden çok alt hedefin sağlanmaya çalışıldığı genel hedefdir. Hiyerarşide bulunan kriterler birer alt hedefdir. Karar verirken, belirlenen kriterler ikili karşılaştırma yapılarak değerlendirilir (Dündar, 2008: 218-219).

Tablo 1. Üçgensel Bulanık Sayılar

Önem Derecesi	Bulanık Sayı	Bulanık Sayı Eşleniği
Eşit	(1,1,1)	(1,1,1)
Biraz	(2/3,1,3/2)	(2/3,1,3/2)
Önemli	(3/2,2,5/2)	(2/5,1/2,3/2)
Çok	(5/2,3,7/2)	(2/7,1/3,2/5)
Mutlak Derecede	(7/2,4,9/2)	(2/9,1/4,2/7)

Üçgensel bulanık sayılar tablo 1’de gösterilmiştir (Alp ve Gündoğdu, 2012: 7-25).

2.2.1 Bulanık AHP Uygulama Adımları

Adım 1: Ölçüt i’ye göre bulanık sentetik değerler tanımlanır.

$$S_i = \sum_{j=1}^m M_{g_i}^j \otimes \left[\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m M_{g_i}^j \right]^{-1} \quad (4)$$

$$\sum_{j=1}^m M_{g_i}^j = \left(\sum_{j=1}^m l_j, \sum_{j=1}^m m_j, \sum_{j=1}^m u_j \right) \quad (5)$$

$$\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m M_{g_i}^j = \left(\sum_{i=1}^n l_i, \sum_{i=1}^n m_i, \sum_{i=1}^n u_i \right) \quad (6)$$

$$\left[\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m M_{g_i}^j \right]^{-1} = \left(\frac{1}{\sum_{i=1}^n u_i}, \frac{1}{\sum_{i=1}^n m_i}, \frac{1}{\sum_{i=1}^n l_i} \right) \quad (7)$$

Adım 2: $M_2 = (l_2, m_2, u_2) \geq M_1 = (l_1, m_1, u_1)$ değerlerinin olabilirlik hesaplaması yapılır.

$$V(M_2 \geq M_1) = \text{hgt}(M_1 \cap M_2) = \mu_{M_2}(d) \begin{cases} 1, & \text{eger } m_2 \geq m_1 \\ 0, & \text{eger } l_1 \geq u_2 \\ \frac{l_1 - u_2}{(m_2 - u_2) - (m_1 - l_1)} & \text{diger} \end{cases} \quad (8)$$

Adım 3: Bir konveks bulanık sayının k tane konveks bulanık sayıdan M_i ($i=1, 2, \dots, k$) büyük olmasının olabilirlik derecesi tanımlanır.

$$\begin{aligned} V(M \geq M_1, M_2, \dots, M_k) &= V [(M \geq M_1) \text{ ve } (M \geq M_2) \text{ ve } \dots \text{ ve } (M \geq M_k)] \\ &= \min V(M \geq M_i), \quad i = 1, 2, \dots, k \end{aligned} \quad (9)$$

$$d'(A_i) = \min V(S_i \geq S_k), \quad (10)$$

$$W' = (d'(A_1), d'(A_2), \dots, d'(A_n))^T \quad (11)$$

Adım 4: Ağırlık değerlerinin normalize edilmesi.

$$W = (d(A_1), d(A_2), \dots, d(A_n))^T \quad (12)$$

3. Bulgular

Uygulama güvenlik sistemleri ve zayıf akım kablolama hizmeti veren bir firmada yapılmıştır. Firmada görev yapan ikişer adet personeli bulunan 3 ekip bulunmaktadır. Bu ekipler kamera sistemi, kayıt sistemi, alarm sistemi, ses sistemi ve bariyer sistemi bakımı yapmaktadır. Firmadan alınan veriler; yıllık hizmet adetleri, ekiplerin yıllık çalışma süreleri, ekiplerin hizmet süreleri, maliyetler ve bütçedir. Tablo 2'de bakımı yapılan sistemler ve yıllık adetleri, tablo 3'te ekiplerin işlem süreleri ve maliyetleri gösterilmiştir. Ulaşım, yakıt, geçiş vb. değişken maliyetlerin, bakım için harcanan sabit maliyeti 5 kat arttırdığı tahmin edilmektedir. Ekipler yılda 249 gün (358560 dakika) çalışmaktadır. Firmanın tüm bu hizmetler için ayırdığı bütçe miktarı 200000 TL'dir.

Tablo 2. Bakımı Yapılan Sistemler ve Yıllık Adetleri

1	Kamera Sistemi Bakımı	3241
2	Kayıt Sistemi Bakımı	216
3	Alarm Sistemi Bakımı	37
4	Ses Sistemi Bakımı	31
5	Bariyer Sistemi Bakımı	23

Firmanın verdiği bakım hizmetleri ve yıllık adetleri tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Ekiplerin İşlem Süreleri ve Maliyetleri

Ekipler	Maliyet (TL)/Süre(dk)	Kamera Sistemi Bakım Süresi (dk)	Kayıt Sistemi Bakım Süresi (dk)	Alarm Sistemi Bakım Süresi (dk)	Ses Sistemi Bakım Süresi (dk)	Bariyer Sistemi Bakım Süresi (dk)
Ekip 1	12,75	1	28	33	14	30
Ekip 2	12,05	1,2	24	58	18	36
Ekip 3	11	2,5	50	44	25	58

Ekiplerin tüm bakım hizmetleri için harcadıkları süreler ve maliyetler tablo 3'te gösterilmiştir.

3.1. Matematiksel Model ile Maliyet Minimizasyonu

Minimum maliyetli ekip atamasını elde edebilmek için matematiksel model oluşturulmuş ve LINGO programı ile çözülmüştür. Çalışmada asıl amaç, bakım yapılacak sistemlerin minimum maliyet ile optimum şekilde ekiplere atanmasıdır.

$$\text{Min } Z = 12,75X_{11} + 357 X_{12} + 420,75X_{13} + 178,5X_{14} + 380,5X_{15} + 14,46X_{21} + 289,2X_{22} + 689,9X_{23} + 216,9X_{24} + 433,8X_{25} + 27,5X_{31} + 550X_{32} + 484X_{33} + 275X_{34} + 638X_{35} \quad (13)$$

$$X_{11} + X_{21} + X_{31} \geq 3241 \quad (14)$$

$$X_{12} + X_{22} + X_{32} \geq 216 \quad (15)$$

$$X_{13} + X_{23} + X_{33} \geq 37 \quad (16)$$

$$X_{14} + X_{24} + X_{34} \geq 31 \quad (17)$$

$$X_{15} + X_{25} + X_{35} \geq 23 \quad (18)$$

$$1X_{11} + 28X_{12} + 33X_{13} + 14 X_{14} + 30 X_{15} \leq 358560 \quad (19)$$

$$1,2X_{21} + 24X_{22} + 58X_{23} + 18 X_{24} + 36 X_{25} \leq 355860 \quad (20)$$

$$2,5X_{31} + 50X_{32} + 44X_{33} + 25 X_{34} + 58 X_{35} \leq 358560 \quad (21)$$

$$12,75X_{11} + 357 X_{12} + 420,75X_{13} + 178,5X_{14} + 380,5X_{15} + 14,46X_{21} + 289,2X_{22} + 689,9X_{23} + 216,9X_{24} + 433,8X_{25} + 27,5X_{31} + 550X_{32} + 484X_{33} + 275X_{34} + 638X_{35} \leq 200000 \quad (22)$$

$$X_{ij} \geq 0 \text{ ve tam sayı } i = 1,2,3 \text{ (Ekipler) } j = 1,2,3,4,5 \text{ (İşler)} \quad (23)$$

X_{11} = 1. Ekibe atanan kamera sistemi bakım işi

X_{12} = 1. Ekibe atanan kayıt sistemi bakım işi

X_{13} = 1. Ekibe atanan alarm sistemi bakım işi

X_{14} = 1. Ekibe atanan ses sistemi bakım işi

X_{15} = 1. Ekibe atanan bariyer sistemi bakım işi

X_{21} = 2. Ekibe atanan kamera sistemi bakım işi

X_{22} = 2. Ekibe atanan kayıt sistemi bakım işi

X_{23} = 2. Ekibe atanan alarm sistemi bakım işi

X_{24} = 2. Ekibe atanan ses sistemi bakım işi

X_{25} = 2. Ekibe atanan bariyer sistemi bakım işi

X_{31} = 3. Ekibe atanan kamera sistemi bakım işi

X_{32} = 3. Ekibe atanan kayıt sistemi bakım işi

X_{33} = 3. Ekibe atanan alarm sistemi bakım işi

X_{34} = 3. Ekibe atanan ses sistemi bakım işi

X_{35} = 3. Ekibe atanan bariyer sistemi bakım işi

(13) Tüm işlemlerin bakım maliyetleri amaç fonksiyonunda minimize edilmiştir.

(14) kısıtı, tüm ekipler tarafından yıllık minimum yapılması gereken kamera sistemi bakım işleminin 3214 adet olması gerektiğini ifade etmektedir.

(15) kısıtı, tüm ekipler tarafından yıllık minimum yapılması gereken kayıt sistemi bakım işleminin 216 adet olması gerektiğini ifade etmektedir.

(16) kısıtı, tüm ekipler tarafından yıllık minimum yapılması gereken alarm sistemi bakım işleminin 37 adet olması gerektiğini ifade etmektedir.

(17) kısıtı, tüm ekipler tarafından yıllık minimum yapılması gereken ses sistemi bakım işleminin 31 adet olması gerektiğini ifade etmektedir.

(18) kısıtı, tüm ekipler tarafından yıllık minimum yapılması gereken bariyer sistemi bakım işleminin 23 adet olması gerektiğini ifade etmektedir.

(19) kısıtı, ekip 1'in yılda maksimum çalışması gereken sürenin 358560 dakika olması gerektiğini ifade etmektedir.

(20) kısıtı, ekip 2'nin yılda maksimum çalışması gereken sürenin 358560 dakika olması gerektiğini ifade etmektedir.

(21) kısıtı, ekip 3'ün yılda maksimum çalışması gereken sürenin 358560 dakika olması gerektiğini ifade etmektedir.

(22) kısıtı, firmanın bu 5 hizmeti gerçekleştirmek için ayırdığı maksimum bütçenin 200000 TL olması gerektiğini ifade etmektedir.

(23) kısıtı, modelde kullanılan değişkenlerin alabileceği değerleri ifade etmektedir.

Tablo 4. LINGO Çıktı Değerleri

Değişken	Değer	Maliyet
X11	3241	12.75
X13	37	420.75
X14	31	178.5
X15	23	382.5
X22	216	289.2

Objective Value	133688,7
Objective Bound	133688,7

Tablo 4'teki sonuçlara göre minimum maliyet 133688,7 TL olarak hesaplanmıştır. Kamera sistemi, alarm sistemi, ses sistemi ve bariyer sistemi bakım işlemleri ekip 1'e, kayıt sistemi bakım işlemi ise ekip 2'ye tam sayılı olarak atanmıştır.

3.2. Bulanık AHP Yöntemi ile En İyi Ekibin Seçimi

En iyi ekibin seçiminde Bulanık AHP yöntemi kullanılmıştır. Ekiplerde bulunması istenen kriterler bir literatür araştırması yapılarak firmanın ihtiyaçları doğrultusunda belirlenmiştir. Bunlar; tecrübe, çalışma hızı, çözüm odaklılık, kriz yönetimi, yetenek ve takım çalışmasına uyumdur (Ulutaş, 2020: 1552-1573). Belirlenen bu kriterlerin Bulanık AHP yöntemi kullanılarak ağırlık değerleri hesaplanmış ve öncelik sıralaması elde edilmiştir. Ardından her ekip bu kriterler açısından bulanık sayılarla puanlandırılarak Bulanık AHP yöntemi ile değerlendirilmiş ve en iyi ekip sıralaması elde edilmiştir.

Tablo 5. Kriterler

K1	Tecrübe
K2	Çalışma Hızı
K3	Çözüm Odaklılık
K4	Kriz Yönetimi
K5	Yetenek
K6	Takım Çalışmasına Uyum

Değerlendirilen kriterler ve kısaltmaları tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 6. Kriterlere Ait Karşılaştırmalı Üstünlük Matrisi

	K1			K2			K3			K4			K5			K6		
	l	m	u	l	m	u	l	m	u	l	m	u	l	m	u	l	m	u
K1	1	1	1	0,67	1	1,5	1,5	2	2,5	1	1	1	2,5	3	3,5	1,5	2	2,5

K2	0,67	1	1,5	1	1	1	0,67	1	1,5	0,67	1	1,5	1,5	2	2,5	0,67	1	1,5
K3	0,4	0,5	0,67	0,67	1	1,5	1	1	1	0,4	0,5	0,67	0,67	1	1,5	2,5	4	3,5
K4	1	1	1	0,67	1	1,5	1,5	2	2,5	1	1	1	2,5	4	3,5	1,5	2	2,5
K5	0,29	0,33	0,4	0,4	0,5	0,67	0,67	1	1,5	0,29	0,25	0,4	1	1	1	0,67	1	1,5
K6	0,4	0,5	0,67	0,67	1	1,5	0,29	0,25	0,4	0,4	0,5	0,67	0,67	1	1,5	1	1	1

Karar vericilerin verdikleri yanıtlar üçgensel bulanık sayılar kullanılarak değerlendirilmiş ve tablo 6'da bulunan karşılaştırmalı üstünlük matrisi oluşturulmuştur.

Tablo 7. Kriterlere Ait Sentetik Değerler

	l	m	u		1/∑u	1/∑m	1/∑l		I*(1/∑u)	I*(1/∑m)	I*(1/∑l)
K1	8,1667	10,000	12,000	*	0,0187	0,0226	0,0295	=	0,1526	0,2256	0,3544
K2	5,1667	7,0000	9,5000	*	0,0187	0,0226	0,0295	=	0,0965	0,1579	0,2806
K3	5,6333	8,0000	8,8333	*	0,0187	0,0226	0,0295	=	0,1052	0,1805	0,2609
K4	8,1667	11,000	12,000	*	0,0187	0,0226	0,0295	=	0,1526	0,2481	0,3544
K5	3,3048	4,0833	5,4667	*	0,0187	0,0226	0,0295	=	0,0617	0,0921	0,1615
K6	3,4190	4,2500	5,7333	*	0,0187	0,0226	0,0295	=	0,0639	0,0959	0,1693
Toplam	33,86	44,33	53,53								

Formül (5) ve (6) ile l, m ve u değerleri hesaplanarak toplamı alınmıştır. Hesaplanan toplam değerlerinin formül (7) ile tersi alınmıştır. Ardından bu değerler ile l,m ve u değerlerinin matris çarpımı sonucunda sentetik boyut değerleri hesaplanmış ve tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Kriterlere Ait Karşılaştırma Matrisi

	d(K1)	d(K2)	d(K3)	d(K4)	d(K5)	d(K6)
	K1	K2	K3	K4	K5	K6
K1	-	0,6542	0,7060	1	0	1,3085
K2	1	-	1,1590	1	0,3889	1,3522
K3	1	1	-	1	0	1,2440
K4	0,8994	0,5866	0,6155	-	0	1,1543
K5	1	1	1	1	-	1
K6	1	1	1	1	1,6569	-
Min	0,8994	0,5866	0,6155	1	0	1

Formül (8) ile tüm kriterlerin sentetik boyut değerleri karşılaştırılarak tablo 8'de bulunan karşılaştırma matrisi elde edilmiştir. Formül (10) uygulanarak tüm sütunlarda bulunan minimum değerler hesaplanmış ve formül (11)'de gösterilen ağırlık değerleri elde edilmiştir.

Tablo 9. Kriterlere Ait Normalizasyon Değerleri

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	Toplam
W	0,8994	0,5866	0,6155	1	0	1	3,1016
Normalize	0,29	0,1891	0,1984	0,3224	0	0,3224	

Formül (11) ile tüm kriterler için ağırlık değerleri hesaplandıktan sonra ve bu ağırlık değerleri formül (12) ile normalize edilerek tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 10. Kriterlerin Ağırlık Sıralaması

1	Kriz Yönetimi	0,3224
2	Takım Çalışmasına Uyum	0,3224

3	Tecrübe	0,29
4	Çözüm Odaklılık	0,1984
5	Çalışma Hızı	0,1891
6	Yetenek	0

Tablo 10'da kriter ağırlıkları sıralandırılmış ve kriterlerin nihai önem sıralaması elde edilmiştir. Önem sıralamasında kriz yönetimi ve takım çalışmasına uyum kriterlerinin ağırlık değerleri 0,3224 olarak hesaplanmış ve bu iki kriterin personel seçimi için en önemli iki kriter olduğu görülmüştür. Önem sıralamasında onları takip eden kriterler sırasıyla tecrübe, çözüm odaklılık, çalışma hızı ve yetenek olmuştur.

Tablo 11. Kriz Yönetimi Kriteri İçin Alternatiflerin Karşılaştırmalı Üstünlük Matrisi

	Ekip 1			Ekip 2			Ekip 3		
	l	m	u	l	m	u	l	m	u
Ekip 1	1,00	1,00	1,00	2,50	3,00	3,50	0,67	1,00	1,50
Ekip 2	0,29	0,33	0,40	1,00	1,00	1,00	1,50	2,00	2,50
Ekip 3	0,67	1,00	1,50	0,40	0,50	0,67	1,00	1,00	1,00
W	0,2737			0,2737			0,4526		

Tüm ekipler kriz yönetimi kriteri için üçgensel bulanık sayılarla puanlandırılarak karşılaştırmalı üstünlük matrisi elde edilmiştir. Bu puanlandırma Bulanık AHP yöntemi uygulanarak değerlendirilmiş ve alternatif ağırlıkları hesaplanarak ve tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 12. Takım Çalışmasına Uyum Kriteri İçin Alternatiflerin Karşılaştırmalı Üstünlük Matrisi

	Ekip 1			Ekip 2			Ekip 3		
	l	m	u	l	m	u	l	m	u
Ekip 1	1,00	1,00	1,00	3,50	4,00	4,50	0,67	1,00	1,50
Ekip 2	0,22	0,25	0,29	1,00	1,00	1,00	1,50	2,00	2,50
Ekip 3	0,67	1,00	1,50	0,40	0,50	0,67	1,00	1,00	1,00
W	0,50			0,50			0,00		

Tüm ekipler takım çalışmasına uyum kriteri için üçgensel bulanık sayılarla puanlandırılarak karşılaştırmalı üstünlük matrisi elde edilmiştir. Bu puanlandırma Bulanık AHP yöntemi uygulanarak değerlendirilmiş ve alternatif ağırlıkları hesaplanarak ve tablo 12'de gösterilmiştir.

Tablo 13. Tecrübe Kriteri İçin Alternatiflerin Karşılaştırmalı Üstünlük Matrisi

	Ekip 1			Ekip 2			Ekip 3		
	l	m	u	l	m	u	l	m	u
Ekip 1	1,00	1,00	1,00	0,67	1,00	1,50	3,50	4,00	4,50
Ekip 2	0,67	1,00	1,50	1,00	1,00	1,00	0,67	1,00	1,50
Ekip 3	0,22	0,25	0,29	0,67	1,00	1,50	1,00	1,00	1,00
W	0,50			0,50			0		

Tüm ekipler tecrübe kriteri için üçgensel bulanık sayılarla puanlandırılarak karşılaştırmalı üstünlük matrisi elde edilmiştir. Bu puanlandırma Bulanık AHP yöntemi uygulanarak değerlendirilmiş ve alternatif ağırlıkları hesaplanarak ve tablo 13'te gösterilmiştir.

Tablo 14. Çalışma Hızı Kriteri İçin Alternatiflerin Karşılaştırmalı Üstünlük Matrisi

	Ekip 1			Ekip 2			Ekip 3		
	l	m	u	l	m	u	l	m	u

Ekip 1	1,00	1,00	1,00	3,50	4,00	4,50	3,50	4,00	4,50
Ekip 2	0,22	0,25	0,29	1,00	1,00	1,00	1,50	2,00	2,50
Ekip 3	0,22	0,25	0,29	0,40	0,50	0,67	1,00	1,00	1,00
W	1			0			0		

Tüm ekipler çalışma hızı kriteri için üçgensel bulanık sayılarla puanlandırılarak karşılaştırmalı üstünlük matrisi elde edilmiştir. Bu puanlandırma Bulanık AHP yöntemi uygulanarak değerlendirilmiş ve alternatif ağırlıkları hesaplanarak ve tablo 14'te gösterilmiştir.

Tablo 15. Çözüm Odaklılık Kriteri İçin Alternatiflerin Karşılaştırmalı Üstünlük Matrisi

	Ekip 1			Ekip 2			Ekip 3		
	l	m	u	l	m	u	l	m	u
Ekip 1	1,00	1,00	1,00	0,67	1,00	1,50	1,50	2,00	2,50
Ekip 2	0,67	1,00	1,50	1,00	1,00	1,00	3,50	4,00	4,50
Ekip 3	0,40	0,50	0,67	0,22	0,25	0,29	1,00	1,00	1,00
W	0,50			0,50			0,00		

Tüm ekipler çözüm odaklılık kriteri için üçgensel bulanık sayılarla puanlandırılarak karşılaştırmalı üstünlük matrisi elde edilmiştir. Bu puanlandırma Bulanık AHP yöntemi uygulanarak değerlendirilmiş ve alternatif ağırlıkları hesaplanarak ve tablo 15'te gösterilmiştir.

Tablo 16. Yetenek Kriteri İçin Alternatiflerin Karşılaştırmalı Üstünlük Matrisi

	Ekip 1			Ekip 2			Ekip 3		
	l	m	u	l	m	u	l	m	u
Ekip 1	1,00	1,00	1,00	2,50	3,00	3,50	0,67	1,00	1,50
Ekip 2	0,29	0,33	0,40	1,00	1,00	1,00	0,67	1,00	1,50
Ekip 3	0,67	1,00	1,50	0,67	1,00	1,50	1,00	1,00	1,00
W	0,28			0,44			0,28		

Tüm ekipler yetenek kriteri için üçgensel bulanık sayılarla puanlandırılarak karşılaştırmalı üstünlük matrisi elde edilmiştir. Bu puanlandırma Bulanık AHP yöntemi uygulanarak değerlendirilmiş ve alternatif ağırlıkları hesaplanarak ve tablo 16'da gösterilmiştir.

Tablo 17. Alternatif Değerlendirme Matrisi

Alternatifler	Kriterler				
	Tecrübe	Çalışma Hızı	Çözüm Odaklılık	Kriz Yönetimi	Yetenek
Alternatifler	0,29	0,1891	0,1984	0,3224	0
Ekip 1	0,5	1	0,5	0,2737	0,28
Ekip 2	0,5	0	0,5	0,2737	0,44
Ekip 3	0	0	0	0,4526	0,28

Tablo 9'da elde edilen kriter ağırlıkları; tablo 11, tablo12, tablo13, tablo 14, tablo 15 ve tablo 16'da hesaplanan alternatif ağırlıkları ile birlikte tablo 17'de gösterilmiştir.

Tablo 18. Alternatif Sıralaması

Alternatifler	Öncelik Değerleri					
Ekip 1	0,145	0,1891	0,0992	0,0882	0	0,5216
Ekip 2	0,145	0	0,0992	0,0882	0	0,3324
Ekip 3	0	0	0	0,1459	0	0,1459

Alternatif ağırlıkları ile kriter ağırlıkları çarpılarak elde edilen matriste satır toplamları alternatiflerin öncelik değerlerini vermiştir. Bu öncelik değerleri ve nihai sıralama tablo 18'de gösterilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Oluşturulan matematiksel modelin LINGO programındaki çıktı değerleri tablo 4'te gösterilmiştir. Matematiksel modeli oluşturmak için firmadan bazı veriler alınmıştır. Bunlar; yıllık hizmet adetleri, ekiplerin yıllık çalışma süreleri, ekiplerin hizmet süreleri, maliyetler ve bütçedir. Amaç maliyeti minimize etmektir. Kısıtlayıcılar; hizmet adetleri, her ekip için yıllık çalışma süreleri ve firmanın ayırdığı bütçe miktarıdır. İşler ekiplere minimum maliyeti sağlayacak şekilde optimum olarak atanmıştır. Sonuç olarak kamera sistemi, alarm sistemi, ses sistemi ve bariyer sistemi bakım işlemleri ekip 1'e, kayıt sistemi bakım işlemi ise ekip 2'ye atanmıştır. Minimum maliyet ise 133688,7 TL olarak hesaplanmıştır. Fakat optimum sonuca göre ekip 3'e hiçbir işlem atamasının yapılmadığı ve âtil kaldığı görülmüştür. Buna göre mevcut iş yükünde ekip 3'ün firma için gereksiz maliyete sebep olabileceği ve firmanın ekip 1 ve ekip 2 ile mevcut hizmetlere devam edebileceği sonucuna varılmıştır. Ek olarak firmanın uygun bir iş çizelgelemesi sayesinde ekip 3 için daha fazla ihale alabileceği saptanmıştır. Yapılan bu çalışmadan farklı olarak, değerlendirilen karar değişkenlerinin sayının fazla olduğu tam sayılı programlama ile personel atamasının gerçekleştirildiği diğer bir çalışmada aynı şekilde amaç maliyetin minimize edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda oluşturulan kısıtlar neticesinde ekipler işlere minimum maliyeti verecek şekilde atanmıştır (Çevik, 2006: 157-171).

Diğer bir aşamada Bulanık AHP yöntemi kullanılarak ekipler arasında bir sıralama elde edilmiştir. Bunun için öncelikle ekiplerde aranan kriterler literatür taraması sonucunda firmanın ihtiyaçları çerçevesinde belirlenmiştir. Bunlar; tecrübe, çalışma hızı, çözüm odaklılık, kriz yönetimi ve yetenektir (tablo 5). Kriterler ve alternatifler Bulanık AHP yöntemine göre sıralanmıştır. Tablo 6'da kriterler üçgensel bulanık sayılara göre değerlendirilerek üstünlük matrisi elde edilmiştir. Tablo 7'de kriterlere ait sentetik değerler hesaplanmış, tablo 8'de bu sentetik değerler birbiriyle karşılaştırılarak bir matris elde edilmiştir. Tablo 9'da minimum sütun değerleri normalize edilerek kriter ağırlıkları hesaplanmış ve tablo 10'da nihai sıralama gösterilmiştir. Kriterlerin sıralamasının elde edilmesinin ardından ekipler tüm kriterler için değerlendirilmiş ve aynı işlemler sırasıyla uygulanmıştır. Kriz yönetimi ve takım çalışmasına uyum kriterlerinin önem derecesinin eşit olduğu, diğer kriterlerin önem derecelerinin sırasıyla tecrübe, çözüm odaklılık, çalışma hızı ve yetenek olduğu tespit edilmiştir. Alternatifler, her bir kriter için bulanık sayılarla değerlendirilerek ağırlıkları hesaplanmıştır. Hesaplanan ağırlıklar Tablo 17'de matris formatında gösterilmiştir. Alternatif ağırlıkları ve kriter ağırlıkları çarpılarak elde edilen matriste satır toplamları öncelik değerlerini vermiştir. Elde edilen nihai alternatif sıralaması Ekip 1, Ekip 2, Ekip 3 şeklinde olup tablo 18'de gösterilmiştir. Bu sonuç ile LINGO programında elde edilen sonuçların tutarlılığı da test edilebilmiştir. LINGO programına göre Ekip 1 ve Ekip 2'nin Ekip 3'ten daha verimli olduğu sonucu Bulanık AHP yönteminde elde edilen sıralamayı doğrulamaktadır. Bulanık AHP yöntemiyle personel seçiminin gerçekleştirildiği farklı bir çalışmada personel seçimine ait kriterler ve alt kriterler belirlenerek bulanık çözümlerle kriter ve alternatif seçimleri sağlanmış ve en uygun sıralama elde edilmiştir (Dağdeviren, 2007: 791-799). Personel seçimi için farklı yöntemlerin bir arada kullanıldığı bütünlük bir çalışmada ise yine Bulanık AHP yöntemiyle kriter sıralaması elde edilirken Bulanık MOORA yöntemi ile alternatif sıralaması elde edilmiştir (Organ ve Kenger, 2018: 271-280). Çalışmanın bir sonraki aşamasında ana kriterlere ek olarak alt kriterler de değerlendirmeye alınabilir. Kriter ve alternatif seçimlerinde farklı karar verme yöntemlerinin bir arada kullanıldığı bütünlük bir yaklaşım gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

- Adıgüzel, O. (2009). Personel Seçiminin Analitik Hiyerarşisi Prosesi Yöntemiyle Gerçekleştirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-24.
- Alp, S., & Gündoğdu, C. (2012). Kuruluş Yeri Seçiminde Analitik Hiyerarşi Prosesi ve Bulanık Analitik Hiyerarşi Prosesi Uygulaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7-25.
- Ayçin, E. (2020). Kişisel Seçim Sürecinde CRITIC ve MAIRCA Yöntemlerinin Kullanılması. *İşletme*, 1-12.
- Çetindere, A., Sevim, Ş., & Duran, C. (2010). Üretim Planlama Problemlerinde Doğrusal Programlama Tekniğinin Kullanımı: Bir Konfeksiyon İşletmesinde Uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 271-300.
- Çevik, O. (2006). Tam Sayılı Doğrusal Programlama ile İşgücü Planlaması ve Bir Uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 157-171.
- Dağdeviren, M. (2007). Bulanık Analitik Sistemler Süreci ile Kişisel Seçim ve Bir Uygulama. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 791-799.

- Demirkol, Ş., & Ertuğral, S. (2007). İşletmede Personel Seçiminde Kullanılan Teknikler ve Analizler. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 23-34.
- Dündar, S. (2008). Ders Seçiminde Analitik Hiyerarşi Proses Uygulaması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 217-226.
- Efe, B., & Kurt, M. (2018). Bir Liman İşletmesinde Personel Seçimi Uygulaması. *Karaelmas Fen ve Mühendislik Dergisi*, 417-427.
- Efe, Ö. (2019). Hibrid Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi Temelinde İş Güvenliği Uzmanı Seçimi. *Erzincan University Journal of Science and Technology*, 639-649.
- Falsini, D., Fondi, F., & Schiraldia, M. (2012). A Logistics Provider Evaluation and Selection Methodology Based on AHP, DEA and Linear Programming Integration. *International Journal of Production research*, 4822-4829.
- Faudzi, S., Abdul-Rahman, S., Abd Rahman, S., Zulkepli, J., & Bargiela, A. (2020). Optimizing The Preference of Student-Lecturer Allocation Problem Using Analytical Hierarchy Process and Integer Programming. *Journal of Engineering Science and Technology*, 261-275.
- He, T., Ho, W., Man, C. L., & Xu, X. (2012). A Fuzzy AHP Based Integer Linear Programming Model For The Multi-Criteria Transshipment Problem. *The International Journal of Logistics Management*, 159-179.
- Ismayilova, N. A., Sağır, M., & Gasimov, R. N. (2007). A Multiobjective Faculty–Course–Time Slot Assignment Problem With Preferences . *Mathematical and Computer Modelling*, 1017-1029.
- Korkmaz, I., Gökçen, H., & Çetinyokuş, T. (2008). An Analytic Hierarchy Process and Two-Sided Matching Based Decision Support System for Military Personnel Assignment. *Information Sciences*, 2915-2927.
- Lin, S.-Y., Horng, S.-J., Kao, T.-W., Fahn, C.-S., Huang, D.-K., Run, R.-S., . . . Kuo, I.-H. (2012). Solving The Bi-Objective Personnel Assignment Problem Using Particle Swarm Optimization. *Applied Soft Computing*, 2840-2845.
- Mejjaouli, S., & Albathi, R. (2020). Fuzzy AHP and Linear Programming Based Decision Support System for Logistics Service Providers Allocation. *IEOM Society International*, 3046-3060.
- Organ, A., & Kenger, M. (2018). Bütünleşik Bulanık AHP-Bulanık MOORA Yaklaşımının Market Personeli Seçimi Problemine Uygulanması. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 271-280.
- Prascevic, N., & Prascevic, Z. (2017). Application of Fuzzy AHP for Ranking and Selection Of Alternatives in Construction Project Management. *Journal of Civil Engineering and Management*, 1123-1135.
- Rouyendegh, B., & Erkan , T. (2012). Selection of Academic Staff Using The Fuzzy Analytic Hierarchy Process. *Tehnicki Vjesnik*, 923-929.
- Saaty , T., Peniwati , K., & Shang , J. (2007). The Analytic Hierarchy Process and Human Resource Allocation: Half The Story. *Mathematical and Computer Modelling*, 1041–1053.
- Shahhosseini, V., & Şebt, M. (2011). Competency-Based Selection and Assignment of Human Resources to Construction Projects. *Scientia Iranica*, 163-180.
- Shankar, R., & Yadav , S. (2008). An Integrated Approach of Analytic Hierarchy Process and Fuzzy Linear Programming for Supplier Selection. *International Journal of Operational Research*, 614-631.
- Supçiller, A., & Erbilek, P. (2021). Analitik Hiyerarşi Prosesi ve Hedef Programlama ile Bir Üniversite Kütüphanesindeki Kısmi Zamanlı Personellerin Çizelgelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 1-12.
- Torres, M. C., Villegas, K. K., & Gavina, M. K. (2021). Solving Faculty-Course Allocation Problem Using Integer Programming Model. *Philippine Journal of Science*, 679-689.
- Uçar, U., İşleyen, S., & Demir, Y. (2015). Üniversite Ders Çizelgeleme Probleminin Bulanık Ahp Ve Çok Amaçlı Karışık Tam Sayılı Matematiksel Modelle Çözümü. *Gazi University Journal of Science*, 513-523.
- Ulutaş, A. (2019). Entropi ve MABAC yöntemleri ile Personel Seçimi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 1552-1573.
- Ulutaş, A., Özkan, A., & Tağraf, H. (2018). Bulanık Analitik Hiyerarşi Süreci ve Bulanık Gri İlişkisel Analizi Yöntemleri Kullanılarak Personel Seçimi Yapılması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 223-232.
- Utku, D. H., Özyiğit, K., & Farizoğlu, E. Y. (2022). A Mixed-Integer Programming Model for The Job Scheduling Problem in a Production Company. *Verimlilik Dergisi*, 110-119.

- Varlı, E., & Eren, T. (2017). Vardiya Çizelgeleme Problemi ve Bir Örnek Uygulama. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 185-197.
- Wang, L., Chu, J., & Wu, J. (2007). Selection of Optimum Maintenance Strategies Based on a Fuzzy Analytic Hierarchy Process. *International Journal of Production Economics*, 151-163.
- Yıldız, M., & Aksoy, S. (2015).). Analitik Hiyerarşi Prosesi ile Personel Seçimi Üzerine Bir Çalışma. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 59-83.

Extended Abstract

Aim and Scope

The objective of this project, optimal job assignment with minimum cost. In addition get a ranking of achieve arrangement team. Appropriate personnel selection is an important issue for companies. Because wrong personnel selection may cause high cost. To prevent this the personnel criteria sought must be determined correctly and then it is essential to choose among the personnel candidates.

Methods

In the study, team selection with Fuzzy AHP and cost minimization with integer programming. Firstly, a mathematical model was created in line with the data and job assignment that minimized the cost was carried out. At the other stage personnel criteria get a ranked with Fuzzy AHP. Then team rated for personnel criteria. In the final stage team get a ranked with Fuzzy AHP and chosen best team.

Findings

In consequence of Fuzzy AHP method, the team ranking was obtained as 1,2,3. By solving the mathematical model in the LINGO program, the cost was calculated as 133688.7₺. In the optimal job assignment, only team 1 and team 2 were assigned and team 3 left empty.

Conclusion

Criteria ranking; experience, working speed, solution orientation, crisis management and talent. When the teams are graded in terms of these criteria, it is seen that the best team is team 2. But when job assignment is made with minimum cost, team 3 remains idle The firm is eligible to take on more work for team 3 as there are no assignments in existing services for team 3.

Akademisyenlerin Dijital Veri Güvenliği Farkındalıkları Üzerine Bir Araştırma: Malatya Örneği

A Research on Digital Data Security Awareness of Academics: The Case of Malatya

Mustafa Aksoğan¹, Bünyamin Atıcı²

Öz

Son yıllarda artan internet kullanımı ile birlikte dijitale taşınan verilerin güvenliği oldukça önemli bir hale gelmiştir. Bu verilerin güvenliğinin sağlanamaması maddi ve manevi kayıplara neden olmaktadır. Bu nedenle dijital veri güvenliği farkındalığının artırılmasına yönelik çalışmaların yapılması oldukça önemlidir. Bu araştırmada üniversitelerde görev yapan akademisyenlerin dijital veri güvenliği farkındalıkları belirlenmeye çalışılmıştır. Katılımcılar Malatya'daki iki devlet üniversitesinde görev yapan akademisyenlerden oluşmaktadır. Verilerin toplanmasında Yılmaz (2015) tarafından hazırlanan "Dijital Veri Güvenliği Farkındalık Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek katılımcılara çevrimiçi olarak gönderilmiş ve veriler dijital ortamda toplanmıştır. Toplanan veriler bir paket programa aktarılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonuçları katılımcıların dijital veri güvenliği farkındalıklarının yeterli olduğunu ve erkek katılımcıların kadın katılımcılara göre farkındalık düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca mesleki deneyimi 1-5 yıl arasında olan katılımcıların daha yüksek farkındalığa sahip oldukları görülmüştür. Bu sonuçlara ek olarak ortalama internet kullanım süresi daha fazla olan katılımcıların daha yüksek farkındalığa sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca katılımcıların giriş işlemlerinde cep telefonlarına gönderilen şifrelerin kullanılmasının güvenliği artırdığı konusunda farkındalıkları yüksek bulunurken, güvenlik duvarı yazılımları hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Güvenliği, Farkındalık, Siber Güvenlik, Akademisyen.

Abstract

With the increasing use of the internet in recent years, the security of digitalized data has become very important. Failure to ensure the security of this data causes material and moral losses. For this reason, it is very important to carry out studies to increase awareness of digital information security. In this study, it was tried to determine the digital information security awareness of academicians working at universities. Participants consist of academicians working at two state universities in Malatya. The "Digital Data Security Awareness Scale" prepared by Yılmaz (2015) was used to collect the data. The scale was sent to the participants online and the data were collected digitally. The collected data were transferred to a package program and analyzed. The results of the research show that the digital information security awareness of the participants is sufficient and the awareness levels of male participants are higher than female participants. In addition, it was observed that the participants and lecturers with professional experience between 1-5 years had higher awareness than the other participants. In addition to these results, it was seen that the participants with longer average internet usage time had higher awareness. In addition, while the participants were found to be highly aware of the fact that the one-time password login to their mobile phone increases security, it was seen that they did not have enough knowledge about firewall software.

Keywords: Information Security, Awareness, Cyber Security, Academic.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Çalışmanın araştırma kısmı Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 01.04.2022 tarih ve 9-1 sayılı Kararı ile alınan izin doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Submitted: 02 / 07 / 2022

Accepted: 27 / 04 / 2023

¹ Öğretim Görevlisi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Akçadağ Meslek Yüksekokulu, Malatya, Türkiye, mustafa.aksogan@ozal.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-6826-3902>

² Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Elazığ, Türkiye, batıcı@firat.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-0472-0219>

Giriş

Son yıllarda teknolojiye yaşanan gelişmeler bilgi ve iletişim teknolojilerini de (BİT) etkilemiş, BİT araçlarında çeşitlilik sağlanmış ve bu araçlara erişimin kolaylaşmasıyla birlikte kullanımları da yaygınlaşmıştır. Yaygın kullanılan BİT araçlarının internet teknolojisine kavuşmasıyla birlikte internet kullanıcı sayısı da her geçen gün artmaktadır (Taş, Ünal ve Zengin, 2019). We Are Social şirketinin yayınladığı “2022 Küresel Bakışta Dijital Teknolojiler-Digital in 2022 Global Overview” başlıklı raporuna göre Dünya nüfusunun yaklaşık %62,5'i, ülkemiz nüfusunun ise yaklaşık %82'si aktif olarak internet kullanmaktadır. Yine aynı rapora göre günlük ortalama internet kullanım süresi Dünya genelinde yaklaşık 7 saat, ülkemizde ise yaklaşık 8 saattir (We Are Social, 2022). İnternet ve BİT araçlarının böylesine yoğun kullanılması, üretilen ve dijital ortamlarda saklanan veri miktarını arttırmış, kişisel bilgilerin paylaşılmasını sağlamış, çeşitli veri güvenliği tehditleri ortaya çıkmış ve veri güvenliği her alanda daha önemli bir hale gelmiştir (Ki-Aries ve Faily, 2017; Li ve diğerleri, 2019; Taha ve Dahabiyeh, 2021).

BİT araçlarının sağladığı sayısız avantaja rağmen bilinçli kullanılmaması, kişisel verilerin izinsiz paylaşımı ve çalınması (kimlik numarası, adres, iletişim, kredi kartı bilgileri vb.), sisteme sızma saldırıları, verileri kopyalama, yok etme veya değiştirme, sosyal mühendislik saldırıları (ortalama, omuz şoförü, parola dinleme vb.), kötü amaçlı yazılım (virüs, truva atı, fidye yazılımları vb.) veriyeye yetkisiz erişim, web sayfası saldırıları vb. siber tehditlere neden olabilmektedir (Akgün ve Topal, 2015; Yılmaz, Şahin ve Akbulut, 2016; Bayer, Aksoğan, Çoban ve Çelik, 2017; Tu, Xia, Tse ve Chen, 2020). Teknolojinin gelişmesiyle artan bu saldırılara önlemler alınarak savunma taktikleri geliştirilse de bilgisayar korsanları her geçen gün farklı teknik ve yöntemlerle siber saldırılarına devam etmektedir (Tuğal, Almaz ve Sevi, 2021). Son yıllarda küresel bazda siber saldırılarda benzeri görülmemiş bir artış olmuş ve bu saldırılar katlanarak devam etmektedir (Raiyn, 2014; Bada, Von Solms ve Agraftotis, 2018). Kişi, kurum ve devletler bu saldırılardan maddi ve manevi yönden etkilenmekte ve zararlara uğramaktadır (Cook, Smith, Maglaras ve Janicke, 2016; Önaçan ve Atan, 2016; White, 2022).

Dünya genelinde farklı sektörlerde faaliyet gösteren kamu ve özel kuruluşlarda çalışanlar, ebeveynler, gençler hatta çocuklar BİT araçlarını yaygın olarak kullandığı için siber güvenlik kavramı son derece önemlidir. Bu nedenle insanların bu teknolojileri güvenli bir şekilde kullanma konusunda bilinçlendirilmesi gerekir (Tasevski, 2016; Alruwaili, 2019; Gökçearslan, Günbatar ve Sarıtepeci, 2021). Yapılan çalışmalar veri ihlallerinin kasıtlı veya kazara insan faktörlerinden kaynaklandığını göstermektedir ve bu davranışlar maddi-manevi kayıplara neden olmaktadır (Ki-Aries ve Faily, 2017; Ariffin ve Letchumanan, 2020; Khader, Karam ve Fares, 2021). Özellikle çocuklar ebeveyn veya öğretmen kontrolü dışında çevrimiçi faaliyetlerde buldukları zaman (internette gezinmek, oyun oynamak, sosyal medya kullanmak, ödev yapmak, video izlemek vb.) büyük risk altındadırlar ve birçoğu çevrimiçi risklerin ve bu risklere karşı nasıl tepki vermeleri gerektiğinin farkında değildirler (Al Shamsi, 2019). Birçok ülkede ilköğretimin zorunlu olduğu göz önüne alındığında, okullar çocuklar için dijital veri güvenliği farkındalık eğitiminin verileceği en iyi yerlerden biri olacaktır (Kritzinger, Bada ve Nurse, 2017).

Güvenlik duvarı kullanmak, yazılımları güncel tutmak, önemli verilere erişimlerde şifre kullanmak vb. yöntemler siber saldırılardan korunmak için alınabilecek basit önlemlerdendir (Teymourlouei, 2015). Maddi ve manevi kayıplara neden olan bu siber saldırılardan korunmak için en etkili yöntem, teknolojiyi kullanan kişilere saldırı yöntemleri ve tehditler konusunda eğitimler verilmesi ve dijital veri güvenliği farkındalıklarının artırılması olacaktır (Hart, Margheri, Paci ve Sassone, 2020).

Üniversiteler teknolojik altyapılarını her geçen gün arttırmaktadır. Özellikle Covid-19 pandemi süresince yüksek öğretimde uzaktan eğitim zorunlu hale gelmiş ve üniversitelerde teknolojik altyapının önemi bir kez daha anlaşılmıştır. Artık teknoloji üniversiteler için araç değil zorunluluk haline gelmiştir. Üniversiteler birçok kişinin kişisel bilgilerinin dijital ortamlarda saklanması ve çevrimiçi olarak öğrencilere birçok hizmet vermesi sebebiyle siber suçluların en fazla hedef aldığı yerlerden biri haline gelmiştir (Tuğal, Almaz ve Sevi, 2021). Üniversiteler gibi eğitim sektöründe faaliyet gösteren kurumlar bilgisayar korsanları için hassas bir hedef haline gelmiş, siber saldırılar artmış ve siber güvenliğin önemi bir kez daha anlaşılmıştır (Garba ve diğerleri, 2021).

1. İlgili Literatür

Korovessis (2015), yaptığı araştırma ile öğrencileri üniversiteye ilk girdiklerindeki ve mezun olarak iş hayatına atılabilecekleri düzeye geldiklerindeki dijital bilgi güvenliği farkındalıklarını belirlemeye çalışmıştır. Bu amaç doğrultusunda öğrencilere ilki ilk üniversiteye girdiklerinde diğeri ise mezuniyet öncesinde olmak üzere iki anket uygulamıştır. Her iki anketin sonuçları, öğrencilerin bilgi güvenliği kavramlarına ilişkin farkındalık düzeylerinin üniversite eğitimine yeni başlayan öğrenciler için yeterli düzeyde olmadığını ve bu farkındalığın akademik yaşamlarının sonlarına doğru ilerledikçe önemli ölçüde değişmediğini ortaya koymuştur.

Wan Fakeh ve diğerleri (2012) Malezya'da özel ve devlet üniversitelerindeki kütüphane görevlilerinin bilgi güvenliği farkındalıklarını belirlemeye yönelik bir çalışma yürütmüşlerdir. Araştırma sonuçlarına katılımcıların yüksek düzeyde bilgi

güvenliği farkındalığına sahip olduklarını göstermiştir. Ayrıca bilgi güvenliği farkındalık düzeyini etkileyebilecek faktörler; bilgi güvenliği politikası, bilgi güvenliği ile ilgili hizmet içi eğitim, çalışanların bilgi teknolojileri hakkındaki bilgileri ve çalışan davranışları olarak tanımlanmıştır.

Koyuncu ve Pusatlı (2019) yaptıkları bir araştırma ile akıllı telefon kullanıcılarının dijital veri farkındalık düzeylerini demografik değişkenler açısından değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Araştırma sonuçları lisans ve lisansüstü eğitime sahip grubun farkındalık düzeyinin daha yüksek, yaşı 50'den büyük olan katılımcı grubunun farkındalık düzeyinin daha düşük olduğunu göstermiştir. Bu sonuçlara ek olarak katılımcıların genel farkındalık düzeyinin tatmin edici düzeyde olmadığı ve geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Banciu, Radoi ve Belloiu (2020) şifre yönetimi, siber güvenlik olayları ve bu olayların önlenmesi, kişisel verilerin korunması, veri yedekleme ve kurtarma gibi dijital veri güvenliği konularında kamu çalışanlarının farkındalık düzeylerini belirlemek amacıyla bir araştırma yapmışlardır. Araştırma sonuçları, katılımcıların sadece %25'inin kullandıkları şifreleri düzenli olarak değiştirdiklerini geri kalanlarının ise sürekli aynı şifreleri kullandıklarını, yarısının kişisel veriler ile ilgili bilgi sahibi olmadıklarını, %75'inin veri yedekleme yapmadıklarını ve birçoğunun siber güvenlik olayları ve bu olayların önlenmesine yönelik yeterli bilgilerinin olmadığını ortaya koymuştur.

Karakaya ve Yetkin (2020) yaptıkları çalışma ile Karabük Üniversitesinde görevli akademik ve idari personelin kişisel siber güvenlik algılarını ölçmeyi amaçlamışlardır. 1307 katılımcı üzerinde gerçekleştirilen araştırma sonuçları çalışanların kişisel siber güvenliğe dair algılarında, bireylerin yaş, konum ve cinsiyetlerine göre farklılıklar olduğunu göstermiştir. Ayrıca tüm çalışanları dışarıdan gelebilecek siber tehditlere ve sosyal mühendislik saldırılarına karşı temel düzeyde bilgisayar, parola ve internet güvenliği gibi konularda yeterli bilgi ve donanıma sahip olmaları gerekliliği ortaya atılmıştır.

Garba, Sirat, Hajar ve Dauda (2020) Nijerya Üniversitelerinde öğrenim gören öğrencilerin siber saldırılar ve bu saldırılardan korunma yöntemleriyle ilgili bilgi düzeylerini ölçmeyi amaçlamışlardır. Araştırma sonuçları, öğrencilerin temel siber güvenlik bilgilerine sahip olduklarını iddia etmelerine rağmen dijital verilerini nasıl koruyacaklarının farkında olmadıklarını göstermiştir. Ayrıca araştırma sonuçları, öğrencilerin siber güvenlik hakkında daha fazla bilgi edinmeye istekli olduklarını fakat birçok üniversitede öğrencilerin bu konuda kendilerini geliştirebilecekleri aktif bir siber güvenlik farkındalık programının olmadığı da görülmüştür.

Göldağ (2021) yapmış olduğu araştırma ile katılımcıların dijital okuryazarlık düzeyleri ile dijital veri güvenliği farkındalıkları düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmaya 265 üniversite öğrencisi dâhil edilmiştir. Araştırma sonuçları katılımcıların dijital veri güvenliği farkındalıklarının yüksek düzeyde olduğunu ve erkeklerin dijital veri güvenliği düzeylerinin kadınlardan daha yüksek olduğunu göstermiştir. Ayrıca katılımcıların dijital cihaz kullanma düzeyleri arttıkça dijital veri güvenliği farkındalıklarının da arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Zwilling ve diğerleri (2022) yaptıkları çalışmada İsrail, Slovenya, Polonya ve Türkiye'deki bireylerin siber güvenlik farkındalığı ile veri koruma davranışları arasındaki ilişkiye odaklanmışlardır. Araştırma sonuçları özellikle internet kullanıcılarının siber güvenlik farkındalık düzeylerinin yüksek olduğunu, buna rağmen bu katılımcıların sadece güçlü şifreler oluşturmak ve anti-virüs programı kullanmak gibi düşük güvenlik önlemleri aldıklarını göstermiştir. Bunlara ek olarak Türk katılımcıların siber güvenlik ihlallerini çok riskli ve tehdit edici buldukları, buna karşın İsraili ve Polonyalı katılımcıların daha az endişeli oldukları sonucuna varılmıştır.

2. Araştırmanın Amacı

İnsanları sürekli aktif olarak sistemin içinde tutan internet hayatı kolaylaştırmanın yanı sıra bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Öyle ki özellikle dijital veri güvenliği hakkında bilgi sahibi olmayan kişilerin mağdur olmaları söz konusu olabilmektedir. Üniversitelerde görev yapan akademisyenler sınav notlarının ilanından öğrenci danışmanlık işlemlerine kadar bir çok işlemi internet üzerinden gerçekleştirmektedir. Bu yüzden akademisyenlerin dijital veri güvenliği farkındalıklarının ölçülmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmada üniversitelerde görev yapan akademisyenlerin dijital veri güvenliği farkındalık düzeylerini belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda akademisyenlerin dijital veri farkındalık düzeylerinin cinsiyet, unvan, mesleki deneyim gibi değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı araştırılmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırma aşağıdaki alt problemler çerçevesinde ele alınmıştır.

1. Akademisyenlerin dijital veri güvenliği farkındalık düzeyleri; cinsiyete, unvana, mesleki deneyime ve günlük ortalama internet kullanım süresine göre farklılık göstermekte midir?
2. Akademisyenlerin dijital veri güvenliğini farkındalıklarının en yüksek ve en düşük olduğu maddeler nelerdir?

3. Yöntem

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada akademisyenlerin dijital bilgi farkındalık düzeylerini belirleyebilmek için tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, evrenin tamamı veya onu temsil yeteneğine sahip örneklem üzerinde, bir durumu var olduğu gibi betimlemek için yapılan çalışmalarda kullanılan araştırma modelidir (Karasar, 2011).

3.2. Katılımcı Grubu

Araştırmanın evrenini Malatya'daki iki devlet üniversitesinde görev yapan akademisyenler oluşturmaktadır. Katılımcı grubunu ise çevrimiçi ulaşılabilen ve çalışmaya gönüllü olarak katılan 211 akademisyen oluşturmaktadır. Araştırmada sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan uygun örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntemde katılımcılar, ulaşılması kolay ve araştırma için gönüllü olan bireyler arasından seçilmektedir (Gravetter ve Forzano, 2012). Katılımcılara ait demografik özelliklere ilişkin veriler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Bazı Demografik Özellikler

Değ.		N	%	Değ.		N	%
Cinsiyet	Kadın	111	52,6	Unvan	Öğr. Gör.	68	32,2
	Erkek	100	47,4		Dr. Öğr. Üyesi	71	33,6
	Toplam	211	100,0		Doç. Dr.	32	15,2
Görev Süresi	1-5 yıl arası	38	18,0		Prof. Dr.	40	19,0
	6-10 yıl arası	36	17,1		Toplam	333	33,3
	11-15 yıl arası	55	26,1	Günlük Ortalama İnternet	1 saatten az	30	14,2
	16-20 yıl arası	34	16,1		1-3 saat	61	28,9
	21 yıl veya daha fazla	48	22,7		4-6 saat	87	41,2
	Toplam	211	100,0		6 saatten fazla	33	15,6
				Toplam	211	100	

Tablo 1'e göre, katılımcıların %52,6'sı kadın, %47,4'ü ise erkeklerden oluşmaktadır. Yine tablodan katılımcıların interneti yoğun olarak kullandıkları görülmektedir. Katılımcıların yarısından fazlası (%56,8) günlük internet kullanım sürelerinin, 4 saat veya daha fazla olduğunu belirtmişlerdir.

3.3. Veri Toplama Aracı ve Yöntemi

Araştırmada geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları Yılmaz (2015) tarafından yapılarak geliştirilen "Dijital Veri Güvenliği Farkındalık Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek 5'li likert tipinde hazırlanmış, tek faktörlü yapıdaki 32 maddeden oluşmaktadır. Katılımcılar sorulara "1- Kesinlikle katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3- Kararsızım, 4- Katılıyorum, 5- Kesinlikle katılıyorum" seçeneklerinden bir tanesini işaretleyerek cevap vermiştir. Ayrıca ölçekte cinsiyet, unvan, mesleki deneyim ve günlük internet kullanım süresini belirlemeye yönelik demografik sorularda yer almıştır. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı .914 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuca göre ölçeğin yüksek güvenilirliğe sahip olduğu söylenebilir (Büyüköztürk, 2008). Ölçek dijital ortamda katılımcılara gönderilmiş ve eksik formlar çıkarıldıktan sonra geriye kalan 211 form çalışmaya dahil edilmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Araştırmada toplanan veriler bir paket programa aktarılarak ilk olarak betimsel istatistiklerle incelenmiştir. Verilerin normal dağılıp dağılmadığını belirlemek amacıyla yapılan testler sonucunda çarpıklık (Skewness) değeri .077, basıklık (kurtosis) değeri ise -.196 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuca göre verilerin normal dağılım gösterdiği varsayılabilir. (Kline, 2011; Tabachnick ve Fidell, 2013, Aksoğan, 2020). Buna göre verilerin analizinde parametrik testler kullanılmıştır (bağımsız örneklem t testi, ANOVA ve Tukey).

4. Bulgular

Dijital veri güvenliği farkındalık düzeylerinin belirlenmesi için katılımcıların ölçekten aldıkları puanlar hesaplanmış, bu puanların cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için ve bağımsız örneklem t testi ile analiz edilmiştir. Bulgulara ilişkin veriler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Dijital Veri Güvenliği Farkındalığı Düzeyinde Cinsiyete Göre Yapılan T Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	\bar{x}	SS	F	t	p
Dijital Veri Güvenliği Farkındalığı	Kadın	111	3.43	.570	.927	7.223	.000*
	Erkek	100	4.03	.634			

* p<.01

Tablo 2 incelediğinde erkek katılımcıların ölçekten aldıkları puan ortalamasının (\bar{x} =4.03), kadın katılımcıların puan ortalamasına (\bar{x} =3.43) göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t testi analizi yapılmış farkın anlamlı olduğu görülmüştür (p<.01). Bu sonuca göre erkek katılımcıların dijital veri güvenliği farkındalıklarının kadın katılımcılara göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Bunun nedeninin erkeklerin teknolojiye bakış açısının daha olumlu olması, teknolojik cihazlara daha ilgili olmaları ve bu konuda daha fazla bilgi sahibi olmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Nitekim literatürde erkeklerin teknolojik cihazları daha fazla kullandığı sonucunu gösteren çalışmalar mevcuttur (Kartal, Temelli ve Şahin, 2018; Şahin ve Arslan-Namlı, 2019; Aksoğan ve Bulut-Özek, 2020).

Dijital veri güvenliği farkındalık düzeylerinin belirlenmesi için katılımcıların ölçekten aldıkları puanlar hesaplanmış, bu puanların unvan değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmış, farkın kaynağını belirlemek için ise devam testi olarak Tukey kullanılmıştır. Elde edilen veriler Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Dijital Veri Güvenliği Farkındalığı Düzeyinde Unvan Değişkenine Göre Yapılan ANOVA Sonuçları

	Unvan			N	\bar{x}	SS		
	Dijital Veri Güvenliği Farkındalığı	Öğr. Gör.			68	3.91	.087	
Dr. Öğr. Üyesi				71	3.79	.065		
Doç. Dr.				32	3.66	.098		
Prof. Dr.				40	3.30	.110		
Toplam				211	3.72	.046		
Varyansın Kaynağı		KT	SD	KO	F	p	Farkın Kaynağı	
Gruplar arası		10.069	3	3.356	8.249	.000*	Öğr. Gör. ve Dr. Öğr. Üyesi > Prof. Dr.	
Gruplar içi		84.224	207	.407				
Toplam	94.293	210						

* p<.01

Tablo 3'e göre katılımcı grubunun ölçekten aldıkları puanların unvana göre değişiklik gösterdiği, en yüksek ortalama puanı öğretim görevlilerinin (\bar{x} =3.91), en düşük puanı ise profesörlerin (\bar{x} =3.30) aldıkları görülmektedir. Bu farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda farkın anlamlı olduğu belirlenmiştir (p<.01). Farkın kaynağını belirlemek amacıyla Tukey testi yapılmış, farkın öğretim görevlileri, Dr. Öğr. Üyeleri ve profesörler arasında profesörlerin aleyhinde olduğu belirlenmiştir. Buna göre akademisyenler arasında profesörlerin dijital veri güvenliği farkındalıklarının diğer akademisyenlere göre düşük olduğu söylenebilir. Bu sonucun nedeninin öğretim görevlisi ve Dr. Öğretim üyelerinin yaşlarının Doçent ve Profesörlere nazaran daha genç olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Nitekim teknoloji ile daha genç yaşlarda tanışan bireylerin dijital okuryazarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu ve sosyal mühendislik gibi siber saldırılar hakkında daha fazla bilgi sahibi oldukları bilinmektedir (Aksoy, Karabay ve Aksoy, 2021; Hakkari, 2022).

Dijital veri güvenliği farkındalık düzeylerinin belirlenmesi için katılımcıların ölçekten aldıkları puanlar hesaplanmış, bu puanların mesleki deneyim değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmış, farkın kaynağını belirlemek için ise devam testi olarak Tukey kullanılmıştır. Bulgulara ilişkin veriler Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4. Dijital Veri Güvenliği Farkındalığı Düzeyinde Mesleki Deneyime Göre Yapılan ANOVA Sonuçları

	Mesleki Deneyim			N	\bar{x}	SS		
	Dijital Veri Güvenliği Farkındalığı	1-5 yıl arası			38	4.08	.065	
6-10 yıl arası				36	3.81	.069		
11-15 yıl arası				55	3.86	.091		
16-20 yıl arası				34	3.48	.102		
21 yıl veya daha fazla				48	3.31	.131		
Toplam				211	3.72	.046		
Varyansın Kaynağı		KT	SD	KO	F	p	Farkın Kaynağı	
Gruplar arası	14.873	4	3.718	9.644	.000*			

	Gruplar içi	79.420	206	.386			1-5 yıl arası > 16-20 yıl arası ve 21 yıl veya daha fazla
	Toplam	94.293	210				

* p<.01

Tablo 4'e göre katılımcı grubunun ölçekten aldıkları puanların mesleki deneyime göre değişiklik gösterdiği, en yüksek ortalama puanı çalışma süresi 1-5 yıl arası olan katılımcıların ($\bar{x}=4.08$), en düşük puanı ise çalışma süresi 21 yıldan fazla olan katılımcıların ($\bar{x}=3.31$) aldıkları görülmektedir. Farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan ANOVA sonucunda farkın anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p<.01$). Farkın kaynağını belirlemek amacıyla Tukey testi yapılmış, farkın çalışma süresi 1-5 yıl, 16-20 yıl ve 21 yıldan fazla olan katılımcılar arasında çalışma süresi 1-5 yıl olan katılımcılar lehine olduğu belirlenmiştir. Buna göre çalışma süresi 1-5 yıl katılımcıların diğer katılımcılara göre dijital veri güvenliği farkındalıklarının daha yüksek olduğu söylenebilir.

Dijital veri güvenliği farkındalık düzeylerinin belirlenmesi için katılımcıların ölçekten aldıkları puanlar hesaplanmış, bu puanların günlük internet kullanım süresi değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmış, farkın kaynağını belirlemek için ise devam testi olarak Tukey kullanılmıştır. Bulgulara ilişkin veriler Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5. Dijital Veri Güvenliği Farkındalığı Düzeyinde Günde Ortalama İnternet Kullanım Süresine Göre Yapılan ANOVA Sonuçları

		Ortalama İnternet Kullanım Süresi			N	\bar{x}	SS		
Dijital Veri Güvenliği Farkındalığı	1 saatten az				30	2.79	.103		
	1-3 saat arası				61	3.73	.548		
	4-6 saat arası				87	3.94	.636		
	7 saat veya daha fazla				33	4.11	.570		
	Toplam				211	3.72	.670		
	Varyansın Kaynağı	KT	SD	KO	F	p	Farkın Kaynağı		
	Gruplar arası	33.487	3	11.162	38.000	.000*	1 saatten az < diğer tüm gruplar		
Gruplar içi	60.806	207	.294						
Toplam	94.293	210							

* p<.01

Tablo 5'e göre katılımcı grubunun ölçekten aldıkları puanların günlük ortalama internet kullanım süresine göre değişiklik gösterdiği, en yüksek puanı günlük ortalama 7 saatten fazla internet kullanan katılımcıların ($\bar{x}=4.11$), en düşük puanı ise günlük ortalama 1 saatten az internet kullanan katılımcıların ($\bar{x}=2.79$) aldıkları görülmektedir. Farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan ANOVA sonucunda farkın anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p<.01$). Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla Tukey testi yapılmış, farkın tüm gruplar arasında günlük ortalama internet kullanım süresi 1 saatten az olan grup aleyhine olduğu belirlenmiştir. Bu sonuca göre günlük internet kullanım süresi yüksek olan katılımcıların dijital veri güvenliği farkındalıklarının daha fazla olduğu söylenebilir. Bunun nedeninin internette daha fazla vakit geçiren katılımcıların siber saldırılara daha fazla maruz kalmalarından ve bu konuda bilinçlenmelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Nitekim günlük internet kullanım süreleri yüksek olan bireylerin daha fazla siber saldırılara maruz kaldığını gösteren çalışmalar vardır (Söyleyici ve Kalkan, 2018, Hacimustafaoğlu, 2019).

Katılımcıların dijital veri güvenliğini farkındalığı ölçeğinden aldıkları ortalama puan 5 üzerinden 3.72 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuca göre akademisyenlerin dijital veri güvenliği farkındalıkları "Katılıyorum" düzeyine yakındır ve yeterli seviyededir. Ölçekte yer alan maddeler bağımsız incelendiğinde ortalama puanların 2.44 ile 4.73 arasında değiştiği görülmüştür. Katılımcıların ölçekten aldıkları en yüksek ve en düşük ortalama puana sahip üçer madde Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Dijital Veri Güvenliği Farkındalığı Ölçeğinden Alınan En Yüksek ve En Düşük Puanlar

Madde No	Madde	\bar{x}	SS
28	Cep telefonuna gelen tek kullanımlık parola ile yapılan giriş işlemlerinin, güvenliği arttırdığını bilirim	4.73	.594
8	E-posta ile gelen kimlik bilgilerini doğrulama mesajlarına (parola, kredi kartı vb.) itibar edilmemesi gerektiğini bilirim	4.42	.849
13	Parola hatırlatmak için kullanılan güvenlik sorularına başkalarının tahmin edemeyeceği cevaplar verilmesi gerektiğini bilirim	4.41	.673
5	Güvenlik duvarı yazılımları konusunda bilgi sahibiyim	2.44	1.394
19	İnternet adres çubuğunda yanlış yönlendirme olup olmadığına dikkat ederim	2.93	1.340
29	Sanal klavye kullanmanın önemini bilirim	3.06	1.386
Genel	Ölçeğin Tamamı (32 madde)	3.72	.670

Tablo 6'ya göre katılımcılar giriş işlemlerinde cep telefonlarına gönderilen şifrelerin kullanılmasının, güvenliği arttırdığı ($\bar{x}=4.73$), e-posta ile gelen kimlik bilgilerini doğrulama mesajlarına itibar edilmemesi gerektiği ($\bar{x}=4.42$) ve parola hatırlatmak için kullanılan güvenlik sorularına başkalarının tahmin edemeyeceği yanıtlar verilmesi gerektiği ($\bar{x}=4.41$) konusunda yüksek farkındalığa sahiptir. Bunların yanında katılımcıların güvenlik duvarı hakkında bilgi sahibi olmadıkları ($\bar{x}=2.44$), tarayıcı adres çubuğunda yönlendirmelere dikkat etmedikleri ($\bar{x}=2.93$) ve sanal klavye kullanmanın önemini konusunda ($\bar{x}=3.06$) düşük farkındalığa sahip oldukları görülmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Araştırma sonuçları, katılımcıların dijital veri güvenliği farkındalıklarının yeterli düzeyde olduğunu göstermektedir ($\bar{x}=3.06$). Bu sonuç her ne kadar alanda yapılan bazı çalışmaları destekler nitelikte olsa da (Yılmaz, Şahin ve Akbulut, 2016; Karacı, Akyüz ve Bilgici, 2017; Avcı ve Oruç, 2020; Gündüzalp, 2021; Zwilling ve diğerleri, 2022), dijital veri güvenliği farkındalıklarının yetersiz olduğu sonucunu gösteren çalışmalar da vardır (Aksoğan, Bayer, Gülada ve Çelik, 2018; Ariffin ve Letchumanan, 2020).

Bu sonuca ek olarak erkek katılımcıların dijital veri güvenliği farkındalıklarının kadın katılımcılardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuçta alanda bazı çalışmalar ile benzerlik göstermektedir (Gökmen ve Akgün, 2015; Güldüren, Çetinkaya ve Keser, 2016; Yılmaz, Şahin ve Akbulut, 2016; Aksoğan, Bayer, Gülada ve Çelik, 2018; Canoğulları, 2021; Talan ve Aktürk, 2021). Bu sonucun aksine dijital veri güvenliği farkındalığının cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermediği sonucuna ulaşan çalışmalar da vardır (Karacı, Akyüz ve Bilgici, 2017; Okul, Şimşek, Hafçı ve Barış, 2018; Aljohni, Elfadil, Jarajreh ve Gasmelsied, 2021; Gündüzalp, 2021; Özdemir ve Uluç, 2021). Ayrıca araştırma sonucumuz, öğretim görevlilerinin dijital farkındalık düzeylerinin diğer akademisyenlerden daha fazla olduğunu göstermektedir ($\bar{x}=3.91$). Akademisyenler içerisinde en düşük dijital veri güvenliği farkındalığına sahip olanlar ise profesörlerdir ($\bar{x}=3.30$). Bu sonucun öğretim görevlilerinin profesörlere göre nispeten daha genç olduklarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Nitekim Taner ve Kılıç (2019) yaptıkları çalışma ile yaşı 28-32 arasında olan katılımcıların, kendilerinden daha büyük katılımcılara göre dijital veri güvenliği farkındalıklarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırmanın bir başka sonucuna göre, dijital veri güvenliği farkındalığı mesleki deneyime göre farklılık göstermektedir ($p<.01$). Bu sonuç Gündüzalp (2021)'in çalışmasıyla benzerlik göstermektedir. Bu sonuca göre mesleki deneyimi 1-5 yıl arasında olan katılımcıların dijital veri güvenliği farkındalık düzeyleri diğer gruplardan daha yüksektir ($\bar{x}=4.08$). Katılımcıların mesleki deneyimleri arttıkça dijital veri güvenliği farkındalıklarının nispeten azaldığı ve en düşük farkındalığın 21 veya daha fazla mesleki deneyime sahip olan katılımcılarda olduğu görülmüştür ($\bar{x}=3.31$). Bu sonucun aksine dijital veri güvenliği farkındalığının mesleki deneyim değişkenine göre farklılık göstermediğini ifade eden çalışmalarda vardır (Yılmaz, Şahin ve Akbulut, 2016; Alemdaroğlu, 2020).

Araştırmamızın bir başka sonucuna göre, dijital veri güvenliği farkındalığı, günlük ortalama internet kullanım süresine farklılık göstermektedir ($p<.01$). Bu sonuç alanda yapılan bazı çalışmalar ile benzerlik göstermektedir (Yılmaz, Şahin ve Akbulut, 2016; Ünal ve Ergen, 2018; Dönmez, 2019). Günlük ortalama internet süresi 1 saatten az olan katılımcıların dijital veri güvenliği farkındalıkları ortalamanın altında iken ($\bar{x}=2.79$); günlük ortalama 7 saatten fazla internet kullanan katılımcıların dijital veri güvenliği farkındalıkları ortalamanın üzerinde ($\bar{x}=4.11$) bulunmuştur. Bir başka ifade ile günlük ortalama internet kullanım süresi yükseldikçe dijital veri güvenliği farkındalığı düzeyi de artmaktadır.

Birçok araştırma, değerli bilgileri korumanın önemini göstermiştir ve bu bağlamda ele alınması gereken en önemli husulardan bir tanesi bilgi güvenliği farkındalığıdır. Güvenlik risklerini azaltmanın tek yolu çalışanları bilgi güvenliği konusunda daha fazla bilinçlendirmek olduğundan, insan unsurunu bilgi güvenliğinde önemli bir role sahiptir. Araştırma, kullanıcıların bilgi güvenliği tehditlerine karşı duyarlı olmaya devam ettiğine dair kanıtlarla birlikte insan faktörü ile ilişkilerinin yanı sıra temel olarak bilgi güvenliği kavramlarına odaklanmaktadır ve bu nedenle güvenlik farkındalığı düzeyini yükseltmek için daha etkili kullanıcı eğitimine duyulan ihtiyacı göstermektedir.

Bu çalışma Malatya'da bulunan iki devlet üniversitesinde görev yapan akademisyenler ile sınırlıdır. Gelecekte farklı bölgelerde bulunan devlet veya vakıf üniversitelerinde görev yapan akademisyenlerle ve daha büyük örneklem gruplarıyla çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

Akgün, Ö. ve Topal, M. (2015). Eğitim fakültesi son sınıf öğrencilerinin bilişim güvenliği farkındalıkları: Sakarya Üniversitesi eğitim fakültesi örneği. *Sakarya University Journal of Education*, 5(2), 98-121. doi: 10.19126/suje.73391

- Aksoğan, M. (2020). Opinions of students about distance education in the pandemi process. *MTU Journal of Engineering and Natural Sciences*, Special Issue, 1-9. doi: 10.46572/nat.2020.11
- Aksoğan, M., Bayer, H., Gülada, M.O. ve Çelik, E. (2018). İletişim fakültesi öğrencilerinin siber güvenlik farkındalığı: İnönü Üniversitesi örneği. *Kesit Akademi Dergisi*, 4(13), 271-288. doi: 10.18020/kesit.1396
- Aksoğan, M. ve Bulut-Özek, M. (2020). Öğretmen adaylarının teknoloji yeterlilikleri ile teknolojiye bakış açısı arasındaki ilişki. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 11(2), 301-311. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1171576>
- Aksoy, N.C., Karabay, E. ve Aksoy, E. (2021). Sınıf öğretmenlerinin dijital okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk İletişim Dergisi*, 14(2), 859-894. doi: 10.18094/josc.871290
- Alemdaroğlu, A. (2020). Çalışanların bilgi güvenliği farkındalığına ilişkin algıları: Bankacılık sektöründe bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi). Ulusal tez merkezi veri tabanından erişildi (650063).
- Aljohani, W., Elfadil, N., Jarajreh, M. & Gasmelsied, M. (2021). Cybersecurity awareness level: The case of Saudi Arabia University students. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*, 12(3), 276-281. doi: 10.14569/IJACSA.2021.0120334
- Alruwaili, A. (2019). A review of the impact of training on cybersecurity awareness. *International Journal of Advanced Research in Computer Science*, 10(5), 1-3. doi: 10.26483/ijarcs.v10i5.6476
- Al-Shamsi, A.A. (2019). Effectiveness of cyber security awareness program for young children: A case study in UAE. *International Journal of Information Technology and Language Studies*, 3(2), 8-29. doi: 10.13140/RG.2.2.28488.14083
- Ariffin M.R.K. & Letchumanan M. (2020). *Status of cybersecurity awareness level in Malaysia*. Daimi K., Francia III G. (Ed.) *Innovations in Cybersecurity Education* (s. 343-359) içinde. doi: 10.1007/978-3-030-50244-7_17
- Avcı, Ü. ve Oruç, O. (2020). Üniversite öğrencilerinin kişisel siber güvenlik davranışları ve bilgi güvenliği farkındalıklarının incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 284-303. doi: 10.17679/inuefd.526390
- Bada, M., von Solms, B., & Agrafiotis, I. (2018). *Reviewing national cybersecurity awareness in Africa: An empirical study*. The Third International Conference on Cyber-Technologies and Cyber-Systems, 78-83. doi: 10.17863/CAM.40856
- Bancu, D., Radoi, M. ve Belloiu, S. (2020). Information security awareness in Romanian public administration: An exploratory case study. *Studies in Informatics and Control*, 29(1), 121-129. doi: 10.24846/v29i1y202012
- Bayer, H., Aksoğan, M., Çoban, T. ve Çelik, E. (2017, Eylül). *Anlamsal sosyal mühendislik çerçevesinde saldırı teknikleri ve önlemler*. 5. Uluslararası Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan bildiri, Kırklareli, Türkiye. Erişim adresi: <https://www.researchgate.net/publication/330278996>
- Büyüköztürk, Ş. (2008). *Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Canoğulları, E. (2021). Öğretmenlerin bilgi güvenliği konusundaki farkındalıklarının incelenmesi. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 11(2), 651-679. doi: 10.23863/kalem.2021.219
- Cook, A., Smith, R., Maglaras, L. & Janicke, H. (2016). *Using Gamification to raise awareness of cyber threats to critical national infrastructure*. Proceedings of the 4th International Symposium for ICS & SCADA Cyber Security Research, 84-94. doi: 10.14236/ewic/ICS2016.10
- Dönmez, G. (2019). Lise öğrencilerinin bilgi güvenliği farkındalığı ile dijital okuryazarlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Ulusal tez merkezi veri tabanından erişildi (584383).
- Garba, A., Sirat, M.B., Hajar, S. ve Dauda, I.B. (2020). Cyber security awareness among university students: A case study. *Science Proceedings Series*, 2(1), 82-86. doi: 10.31580/sps.v2i1.1320
- Garba, A.A., Jeribi, F., Al-Shourbaji, I., Alhameed, M., Reegu, F. & Alim, S. (2021). An approach to weigh cybersecurity awareness questions in academic institutions based on principle component analysis: A case study of Saudi Arabia. *International Journal Of Scientific & Technology Research*, 10(4), 319-326.
- Gökçearslan, Ş., Günbatar, M.S. ve Sarıtepeci, M. (2021). Ortaöğretim öğrencilerinin bilgi güvenliği farkındalıklarının incelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 354-373. doi: 10.33711/yyuefd.867015
- Gökmen, Ö.F. ve Akgün, E. (2015). Bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi öğretmen adaylarının bilişim güvenliği bilgilerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44(1), 61-84. doi: 10.14812/cufej.2015.004

- Göldağ, B. (2021). Üniversite öğrencilerinin dijital okuryazarlık düzeyleri ile dijital veri güvenliği farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 82-100. Doi: 10.19160/e-ijer.950635
- Gravetter, J. F. ve Forzano, L. B. (2012). *Research methods for the behavioral sciences*. USA: Linda Schreiber-Ganster.
- Güldüren, C., Çetinkaya, L. ve Keser, H. (2016). Ortaöğretim öğrencilerine yönelik bilgi güvenliği farkındalık ölçeği (BGFÖ) geliştirme çalışması. *İlköğretim Online*, 15(2), 682-695. doi: 10.17051/io.2016.27218
- Gündüzalp, C. (2021). Üniversite çalışanlarının dijital veri ve kişisel siber güvenlik farkındalıkları (Bilgi İşlem Daire Başkanlıkları örneği). *Journal of Computer and Education Research*, 9(18), 598-625. doi: 10.18009/jcer.907022
- Hacımustafoğlu, R. (2019). Ortaöğretim öğrencilerinin bilgi güvenliği farkındalık düzeylerinin siber mağdur olma durumlarına etkisinin incelenmesi (Üsküdar örneği) (Yüksek Lisans Tezi). Ulusal tez merkezi veri tabanından erişildi (586385).
- Hakkari, F. (2022). Önlisans öğrencilerinin bilgi güvenliği kazanımı ve farkındalık düzeylerinin belirlenmesi: Kırıkhan Meslek Yüksekokulu örneği. *Bilgi ve İletişim Teknolojileri Dergisi*, 4(1), 66-86. doi: 10.53694/bited.1121085
- Hart, S., Magheri, A., Paci, F. ve Sassone, V. (2020). Riskio: A serious game for cyber security awareness and education. *Computers & Security*, 95, 101827. doi: 10.1016/j.cose.2020.101827
- Karacı, A., Akyüz, H.İ. ve Bilgici, G. (2017). Üniversite öğrencilerinin siber güvenlik davranışlarının incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(6), 2079-2094. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/362185>
- Karakaya, A. ve Yetgin, M.A. (2020). Karabük Üniversitesi çalışanlarına yönelik kişisel siber güvenlik üzerine araştırma. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 157-172. doi: 10.47147/ksuibf.816171
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kartal, O.Y., Temelli, D. ve Şahin, Ç. (2018). Ortaokul Matematik öğretmenlerinin bilişim teknolojileri öz-yeterlik düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 11(4), 922-943. doi: 10.30831/akukeg.410279
- Khader, M., Karam, M. & Fares, H. (2021). Cybersecurity awareness framework for academia. *Information*, 12, 417-437. doi: 10.3390/info12100417
- Ki-Aries, D. & Faily, S. (2017). Persona-centred information security awareness. *Computers & Security*, 70, 663-674. doi: 10.1016/j.cose.2017.08.001
- Kline, R.B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: The Guilford Press
- Korovesis, P. (2015). Establishing an information security awareness and culture (Doktora Tezi). <http://hdl.handle.net/10026.1/3836> adresinden erişildi.
- Koyuncu, M. ve Pusatli, T. (2019). Security awareness level of smartphone users: An exploratory case study. *Mobile Information Systems*, 2019, 1-11. doi: 10.1155/2019/2786913
- Kritzinger E., Bada M. & Nurse J.R.C. (2017). A study into the cybersecurity awareness initiatives for school learners in South Africa and the UK. In: Bishop M., Fitcher L., Miloslavskaya N., Theocharidou M. (Ed.) *Information Security Education for a Global Digital Society* (s.110-120) içinde. doi: 10.1007/978-3-319-58553-6_10
- Li, L., He, W., Xu, L., Ash, I., Anwar, M. & Yuan, X. (2019). Investigating the impact of cybersecurity policy awareness on employees' cybersecurity behavior. *International Journal of Information Management*, 45, 13-24. doi: 10.1016/j.ijinfomgt.2018.10.017
- Okul, T., Şimşek, G., Hafçı, B. ve Barış, Z. (2018). Konaklama işletmesi yöneticilerinde bilgi güvenliği farkındalığı: Kuşadası'ndaki beş yıldızlı oteller örneği. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 189-201. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/604273>
- Önaçan, M.B.K. ve Atan, H. (2016). Siber güvenlikte lisansüstü eğitim: Deniz harp okulu örneği. *Trakya University Journal of Engineering Sciences*, 17(1), 13-21. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/389848>
- Özdemir, A. ve Uluyol, Ç. (2021). Kamu kurum ve kuruluşlarında bilgi güvenliği farkındalığı. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 25(3), 649-666. doi: 10.20296/tsadergisi.815635

- Raiyn, J. (2014). A survey of cyber attack detection strategies. *International Journal of Security and Its Applications*, 8(1), 247-256. doi: 10.14257/ijasia.2014.8.1.23
- Söyleyici, G.T. ve Kalkan, A. (2018). *Çalışma koşullarına bağlı olarak iş yerlerinde çalışanların siber zorbalığa maruz kalma düzeylerinin incelenmesi*. 5. Uluslararası Yönetim Bilgi Sistemleri Konferansında sunulan bildiri. Ankara, Türkiye.
- Şahin, M.C. ve Arslan-Namlı, N. (2019). Öğretmen adaylarının eğitimde teknoloji kullanma tutumlarının incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(1), 95-112. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/695306>
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. Boston: Pearson.
- Taha, N. & Dahabiyeh, L. (2021). College students information security awareness: A comparison between smartphones and computers. *Education and Information Technologies*, 26, 1721-1736. doi: 10.1007/s10639-020-10330-0
- Talan, T. ve Aktürk, C. (2021). Ortaöğretim öğrencilerinin dijital okuryazarlık ve bilgi güvenliği farkındalığı seviyelerinin incelenmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 158-180. doi: 10.33437/ksusbd.668255
- Taner, E. ve Kılıç, İ. (2019). Güvenlik güçlerinin bilgi güvenliği farkındalığını belirlemeye yönelik bir araştırma. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8(2), 253-269. doi: 10.28956/gbd.646321
- Tasevski, P. (2016). It and cyber security awareness-raising campaigns. *Information & Security: An International Journal*, 34(1), 7-22. doi: 10.11610/isij.3401
- Taş, M., Ünal, A. ve Zengin, B. (2019). Sosyal medyanın turistlerin satın alma kararları üzerindeki etkisi: Erzincan Kemaliye örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(3), 2226-2250. doi: 10.21325/jotags.2019.469
- Teymourlouei, H. (2015). Quick reference: Cyber attacks awareness and prevention method for home users. *International Scholarly and Scientific Research & Innovation*, 9(3), 678-684. Erişim adresi: <http://waset.org/Publication/10000665>
- Tu, H., Xia, Y., Tse, C.T. & Chen, X. (2020). A hybrid cyber attack model for cyber-physical power systems. *IEEE Access*, 8, 114876-114883. doi: 10.1109/ACCESS.2020.3003323
- Tuğal, İ., Almaz, C. ve Sevi, M. (2021). Üniversitelerdeki siber güvenlik sorunları ve farkındalık eğitimleri. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 14(3), 229-238. doi: 10.17671/gazibtd.754458
- Ünal, A.N. ve Ergen, A. (2018). Siber uzayda yeterince güvenli davranıyor muyuz? İstanbul ilinde yürütülen nicel bir araştırma. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 191-216. doi: 10.18026/cbayarsos.439489
- Wan Fakeh, S.K., Zulhemay, M.N., Shahibi, M.S., Ali, J. & Zaini, M.K. (2012). Information security awareness amongst academic librarians. *Journal of Applied Sciences Research*, 8(3), 1723-1735. Erişim adresi: <http://www.aensiweb.com/old/jasr/jasr/2012/1723-1735.pdf>
- We Are Social (2022). Erişim adresi: <https://wearesocial.com/uk/blog/2022/01/digital-2022/>
- White, G.L. (2022). Infrastructure cyber-attack awareness training: Effective or not? *International Journal of Information Security and Privacy*, 16(1), 26. doi: 10.4018/IJISP.291702
- Yılmaz, E. (2015). Öğretmenlerin dijital veri güvenliği farkındalığı (Doktora Tezi). Ulusal tez merkezi veri tabanından erişildi (395184).
- Yılmaz, E., Şahin, Y.L. ve Akbulut, Y. (2016). Öğretmenlerin dijital veri güvenliği farkındalığı. *Sakarya University Journal of Education*, 6(2), 26-45. doi: 10.19126/suje.29650
- Zwilling, M., Klien, G., Lesiak, D., Wiechetek, L., Cetin, F. & Basim, H.N. (2022). Cyber security awareness, knowledge and behavior: A comparative study. *Journal of Computer Information Systems*, 62(1), 82-97. doi: 10.1080/08874417.2020.1712269

Extended Abstract

Aim and Scope

The development of information and communication technologies (ICT) has made ICT tools cheaper and easier to access, so the use of these tools has become widespread. With the widespread use of ICT tools having internet technology, the

number of internet users is increasing day by day. Such intense use of the Internet and ICT tools has increased the amount of data produced and stored in digital environments, enabling the sharing of personal information, various information security threats have emerged and information security has become more important in every field.

Despite the numerous advantages that ICT tools provide, they are not used consciously, unauthorized sharing and stealing of personal data (ID number, address, contact, credit card information, etc.), DoS attacks, copying, destroying or changing data, social engineering attacks (phishing, shoulder driver), password listening, etc.), malware (virus, trojan, ransomware, etc.), unauthorized access to data, web page attacks, etc. can cause cyber threats. Although defense tactics are developed by taking precautions against these attacks, which increase with the development of technology, hackers continue their cyber attacks with different techniques and methods day by day. In recent years, there has been an unprecedented increase in cyber attacks on a global basis and these attacks continue exponentially. Individuals, institutions and states have been affected and damaged materially and morally by these attacks.

In this study, it is aimed to determine the digital information security awareness levels of academicians working in universities that have become the target of hackers in recent years. For this purpose, it was investigated whether the digital information awareness levels of academicians differ according to variables such as gender, title, and professional experience.

Methods

In this research, scanning model was used to determine the digital information awareness levels of academicians. The universe of the research consists of academicians working at two state universities in Malatya. The participant group consists of 211 academicians who can be accessed online and participated in the study voluntarily. Convenience sampling method was used in the study. Convenience sampling method is one of the most widely used sampling types in social sciences. The "Digital Data Security Awareness Scale", which was developed by Yılmaz (2015) for validity and reliability studies, was used in the research. Cronbach's alpha coefficient of the scale was calculated as .914. Since the data showed normal distribution, parametric tests such as independent samples t test, one wayANOVA and Tukey were used.

Findings

52.6% of the participants are women and 47.4% are men. More than half of the participants (56.8%) stated that their daily internet usage time is 4 hours or more. The mean score of male participants from the scale ($\bar{x}=4.03$) is higher than the mean score of female participants ($\bar{x}=3.43$). According to the title, lecturers got the highest average score ($\bar{x}=3.91$) and professors got the lowest score ($\bar{x}=3.30$). According to professional experience, the participants with the highest average working time between 1-5 years ($\bar{x}=4.08$), the lowest points were the participants with more than 21 years of working time ($\bar{x}=3.31$). The average score ($\bar{x}=4.11$) of the participants who use the Internet for more than 7 hours a day on average is the highest, and the score of the participants who use less than 1 hour ($\bar{x}=2.79$) is the lowest. In addition, the participants' mobile phone login with a one-time password increases security ($\bar{x}=4.73$), authentication messages sent by e-mail (password, credit card, etc.) should not be respected ($\bar{x}=4.42$) and to remind them of passwords. has a high awareness of the need to give answers to the security questions used by others that cannot be predicted ($\bar{x}=4.41$). In addition, the participants had low awareness of the fact that they did not know about the firewall ($\bar{x}=2.44$), did not pay attention to whether there was any misdirection in the internet address bar ($\bar{x}=2.93$), and the importance of using a virtual keyboard ($\bar{x}=3.06$).

Conclusion

The results of the research show that the digital information security awareness of the participants is sufficient ($\bar{x}=3.06$). In addition to this result, it was seen that male participants' awareness of digital information security was higher than female participants. In addition, our research result shows that the digital awareness levels of lecturers are higher than other academicians ($\bar{x}=3.91$). Among the academicians, the ones with the lowest awareness of digital information security are professors ($\bar{x}=3.30$). The digital information security awareness levels of the participants with a professional experience of 1-5 years are higher than the other groups ($\bar{x}=4.08$). It was observed that as the professional experience of the participants increased, their awareness of digital information security decreased relatively and the lowest awareness was in the participants with 21 or more professional experience ($\bar{x}=3.31$). According to the final result of our research, as the average daily internet usage time increases, the level of awareness of digital information security also increases.

Türkiye’de Alman Dili Eğitimi Alanında Yapılmış Doktora Tezlerinin (2010-2021) Eğilimleri

Trends of Dissertations (2010-2021) in The Field of German Language Education in Turkey

Ayhan Yavuz Özdemir¹

Öz

Türkiye’de Alman dili eğitimi alanında yapılmış doktora tezlerinin araştırma eğilimleri açısından incelenmesi mevcut araştırma yönelimlerinin ve öncelik verilen konuların belirlenebilmesine, bu tezlerle ilgili sistematik bilgi sunulabilmesine fayda sağlayacaktır. Bu düşünceden hareketle yapılan bu araştırmaya YÖK (Yükseköğretim Kurulu) tez merkezi üzerinden ulaşılan Alman dili eğitimi alanında 2010-2021 yılları arasında yapılmış doktora tezleri dâhil edilmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi ile incelenen söz konusu tezlerde mevcut araştırma eğilimlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla araştırma kapsamında incelenen tezlerin yıllara göre dağılımı, konuları, araştırma yöntemleri, örneklemi, veri toplama ve analiz süreçleri üzerinde durulmuştur. Elde edilen bulgular yüzde ve frekans değerleriyle tablolarda sunularak yorumlanmıştır. Araştırma sonucunda 2010-2021 yılları arasında en fazla doktora tezinin 2020 yılında yapıldığı, çoğunlukla Almanca yazıldıkları, en fazla araştırmanın pedagojik alan bilgisine yönelik konularla ilgili yapıldığı, karma araştırma yönteminin daha çok tercih edildiği, örneklem türlerinden en sık üniversite öğrencilerinin ve örneklem büyüklüklerinden en çok 31-100 aralığının seçildiği görülmüştür. Son olarak veri toplama araçlarından anket, başarı testi, dokümandan ve görüşmeden sık faydalandığı ve nitel veri analiz tekniğinin toplanan verilerin analizinde daha çok kullanıldığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alman Dili Eğitimi, Doktora Tezi, Araştırma Eğilimleri, İçerik Analizi

Abstract

Examination of the doctoral dissertations in the field of German language education in Turkey in terms of research trends will help to determine the current research directions and priority topics and to provide systematic information on these theses. Based on this idea, the doctoral dissertations conducted between 2010 and 2021 in the field of German language education, which were reached through the CoHE (Council of Higher Education) theses center, were included in this study. The distribution of these doctoral dissertations examined within the scope of the study according to years, subjects, research methods, samples, data collection and analysis processes are emphasized. As a result of the study, it was seen that between 2010-2021, the most doctoral dissertations were made in 2020, mostly written in German, the most research was done on topics related to pedagogical field knowledge, the mixed research method was more preferred, the university students were chosen most frequently among the sample types, and the range of 31-100 was the most preferred sample size. Finally, it was determined that the survey, success testing, document and interview were frequently utilized from data collection tools and the qualitative data analysis technique was more commonly used in the analysis of data collected.

Keywords: German Language Education, Doctoral Dissertations, Research Trends, Content Analysis

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 01 / 08 / 2022

Accepted: 26 / 04 / 2023

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Hakkari Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Hakkari, Türkiye, ayhanyavuzozdemir@hakkari.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-2601-2486>.

Giriş

Almanca öğretmeni adayları, onların eğitim süreci, bu süreci yürüten öğretim üyeleri ve elemanları, Almanca öğretmenleri, mesleğe atanmaları ve mesleği uygulamaları, Almanca eğitimi gören öğrenciler, ders materyalleri gibi Almanca öğretmenliği mesleğinin bileşenleri çeşitli nedenlerle yıllardan beri Alman dili eğitimi alanında tartışma konusu olmuştur. Ulusal alanyazında bu alana yönelik yapılmış çalışmalar söz konusu noktalarla ilgili tartışmaların bilimsel düzlemde gerçekleştirildiği kaynaklardır. Alanın güncel durumunun belirlenmesi bu kaynakların takip edilmesi ile mümkün olmaktadır. Bununla birlikte Alman dili eğitimi alanında yürütülen çalışmaların sayısında geçmişle kıyaslandığında günümüzde kümülatif anlamda bir artış olduğu görülmektedir. Karaca ve Akbaba (2021: 790) bir konu alanı ile ilgili yayınların sayısında hızlı artışın olmasının o konu alanıyla ilgili araştırmacıların yayınları takip etmesini zorlaştırdığını ifade etmektedir. Araştırmacılar açısından bakıldığında yapılan bilimsel çalışmalara erişmenin, öncü araştırmacıları tanımanın, çalışmalarını incelemenin ve konu alanına ilişkin güncel araştırmaların takip edilmesinin önemli bir konu olduğunu belirtmektedir.

Bugün artık her konuda birçok çalışma yapılmakta, çalışma sayısının fazlalığı nedeniyle birtakım sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bir konuda yapılan çalışmaların sonuçları bazen birbirini desteklemekte bazen de çelişkili sonuçlara ulaşılabilir. Bir konuda araştırma yapanlar bu konuyla ilgili çalışmaların tamamına ulaşmakta güçlük yaşamakta veya onlara ulaşılması çok zaman almaktadır (Göktaş vd., 2012: 443-444). Yapılmış çalışmaların ayrı ayrı incelenmesi öğretmenler ve araştırmacılar için zorluk çıkarabilmektedir. Yapılan güncel çalışmaların sadece bir kaynaktan analiz edilmesiyle söz konusu çalışmaların incelenmesi kolaylaşabilmekte ve bütüncül bir perspektif sağlanmaktadır (Caymaz, 2020: 706). Alanyazındaki eğilimin ortaya konulması eksikliklerin tespit edilmesine ve araştırmacıların çalışmalarında takip edecekleri yolu belirlemelerine, alandaki boşlukların doldurulmasına faydalı olabilmektedir (Taşkın, 2021: 3). Bu açıdan bakıldığında bu tür çalışmalar alanda bilimsel niteliğin artırılmasına yönelik bir çabanın ürünü olarak değerlendirilebilir.

Alman dili eğitimi alanında yapılmış çalışmaların inceleme konusu yapılması bu alanda bilimsel faaliyet yürüten araştırmacılar için yukarıda bahsedilen imkânların ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Ülkemizde bu alanda yapılmış lisansüstü tezlerin incelendiği araştırmalara bakıldığında bunların çoğunlukla hem yüksek lisans hem de doktora tezlerinin her ikisini, hatta makale, bildiri, kitap gibi araştırma ve yayınları da kapsadığı, bunun yanında Alman dili ve edebiyatı ve Almanca mütercim-tercümanlık alanlarında yapılan çalışmalar ile birlikte ele alındığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Alman dili eğitimi alanında yapılan bilimsel çalışmalar arasında hem yüksek lisans hem de doktora tezlerinin önemi büyüktür. Bu anlamda Alman dili eğitimi alanında yapılmış yüksek lisans ya da doktora tezlerinin ayrı ayrı araştırma konusu yapılması yoluna gidilmesi daha detaylı bulgulara ve sonuçlara ulaşılmasına olanak sağlayacaktır. Ulusal alanyazında Alman dili eğitimi alanında yürütülmüş lisansüstü tezleri ele alan çalışmalar mevcut olsa da tezlerin eğilimlerinin çeşitli açılardan incelenmesine yönelik boşluk olduğu ve sadece doktora tezlerine odaklanan çalışmaların söz konusu olmadığı görülmektedir. Bu durum bu alanda yapılan doktora tezlerini elle tutulur bir şekilde inceleyen çalışmaların yapılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Alman dili eğitimi alanında yürütülen doktora tezleri var olan sorunların belirlenmesi, bunların çözümüne yönelik cevapların ortaya konulması, güncel araştırma eğilimlerinin, yeni bakış açılarının alana kazandırılması, alanda niteliğin geliştirilmesine yönelik katkılar sağlanması gibi işlevleri üstlenmektedir. Bu çalışmada eğilimlerinin belirlenebilmesi ve bu konuda bütüncül bir perspektif sunulması amacıyla 2010-2021 yılları arasında ulusal perspektifte Alman dili eğitimi alanında yapılmış doktora tezleri çeşitli açılardan inceleme konusu yapılmıştır. 2010-2021 yıl aralığının seçilmesinin nedeni hem alanın güncel durumunun hem de mümkün olduğunca çok doktora tezinin ele alınarak kapsamlı sonuçlara ulaşılmasının amaçlanmasıdır. Çalışma kapsamında şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Alman dili eğitimi alanında 2010-2021 yıllarında yapılmış doktora tezlerinin yazıldıkları dillere göre dağılımı nasıldır?
2. Alman dili eğitimi alanında 2010-2021 yıllarında yapılmış doktora tezlerinin yıllara göre dağılımı nasıldır?
3. Alman dili eğitimi alanında 2010-2021 yıllarında yapılmış doktora tezlerinde çalışılan konuların dağılımı nasıldır?
4. Alman dili eğitimi alanında 2010-2021 yıllarında yapılmış doktora tezlerinde çalışılan örneklem özelliklerinin dağılımı nasıldır?
5. Alman dili eğitimi alanında 2010-2021 yıllarında yapılmış doktora tezlerinde kullanılan araştırma yöntemlerinin dağılımı nasıldır?
6. Alman dili eğitimi alanında 2010-2021 yıllarında yapılmış doktora tezlerinde kullanılan veri toplama araçlarının dağılımı nasıldır?
7. Alman dili eğitimi alanında 2010-2021 yıllarında yapılmış doktora tezlerinde kullanılan veri analiz tekniklerinin dağılımı nasıldır?

Yukarıdaki soruların cevaplandırılması yoluyla Alman dili eğitimi alanında yapılmış doktora tezlerinin incelenmesi bu lisansüstü eğitim programının alandaki mevcut durumu konusunda bütüncül bir bakış açısı sunulabilecek, araştırma yönelimlerinin, yoğunlaşılan alanların ve varsa sorunların tespit edilmesine imkân sağlayabilecek, alanda doktora yapmak isteyenlere ve doktora öğrencilerine tez hazırlama sürecinde esin kaynağı olabilecektir. Konuyla ilgili genel bir bakış açısı oluşturulması için öncelikle aşağıdaki bölümde alanyazında yapılan çalışmalar ele alınmıştır.

1. Türkiye’de Alman Dili Eğitimi Alanında Yapılmış Doktora Tezleri İle İlgili Çalışmalar

Türkiye’de konu ile ilgili yapılan önemli çalışmalardan birisi Prof. Dr. Fatma Erkman ve Prof. Dr. Cemal Yıldız’ın hazırladığı 1935-1998 yılları arasında Almanca bölümlerinde yapılan bilimsel çalışmalar hakkındadır. 1999-2008 yılları arasındaki akademik yayınları kapsayan “Türkiye’deki Almanca Eğitimi Veren Programlarda Yapılan Bilimsel Çalışmaların Bibliyografyasının Güncellenip İnternet Ortamına Aktarılması” başlığında 2007 ile 2009 yılları arasında yürütülmüş ve Marmara Üniversitesi’nin bilimsel araştırma proje koordinatörlüğü tarafından desteklenmiş bir çalışma da söz konusudur (Başbağı ve Hacısalihoğlu, 2012: 37). Her iki kaynakçada toplanan veriler Başbağı ve Hacısalihoğlu (2012) tarafından “Türkiye’deki Üniversitelerin Almanca Bölümlerinde Yapılan Bilimsel Çalışmaların Kaynakçası” başlıklı çalışmada onar yıllık dönemlerle sunulmuş, metin türleri ve konu alanları dikkate alınarak ele alınmıştır. Türkiye’deki Almanca bölümlerinin ortak veri tabanının oluşturulması açısından önemli katkı sunan bu kaynakça çalışması Almanca bölümlerinde yapılan araştırmaların eğilimlerini gösterdiği için lisansüstü öğrencilere konu seçimi ve araştırma yapma noktasında yol gösterici olmuş, konu tekrarının önlenmesi amaçlamıştır. Danışmanlara konu önerisi için yardımcı olan ve üniversitelerin bilgi alışverişini desteklemiş bu çalışma Almanca bölümlerindeki araştırma eğilimlerinin gelişimine ışık tutması açısından önemlidir. Bu çalışmaya göre 80’li ve 90’lı yıllarda artan tez çalışmalarının sayısı 1998-2008 yılları arasında düşmüştür. Yapılan tezlerin edebiyat, dilbilim, eğitim ve yabancı dil öğretimi alanlarında daha fazla yoğunlaştığı tespiti söz konusu çalışmanın sonuçları arasında yer almaktadır (Başbağı ve Hacısalihoğlu, 2012).

Son yıllarda belirli bir bilim alanına ya da konuya yönelik yapılmış makale, bildiri ve tez gibi araştırmaları çeşitli açılardan incelemeyi amaçlayan çalışmaların sayısında artış olduğu görülmektedir. Bu anlamda yukarıda bahsedilen çalışmalar alanda bu konuya eğilmesi bakımından öncü araştırmalar arasında yer almaktadır. Bunun dışında Başbağı (2019) “Master- und Dissertationen an den Deutschabteilungen der türkischen Universitäten im historischen Aufriss” başlıklı çalışmada 2008-2018 yıllarında Almanca bölümlerinde yapılan tezler hakkındaki çalışmadan elde edilen veriler ile önceki iki çalışmanın sonuçlarını karşılaştırmalı olarak sunmuştur. Birbirinin devamı niteliğindeki bu çalışmaların sonuçlarından hareketle tezlerin türü ve konusuna ilişkin yaşanan değişim incelenmiştir.

Bu çalışmanın yanında Üstün (2021) tarafından yapılan “Eine Analyse der zwischen 2015-2020 verfassten Master- und Promotionsarbeiten in den Abteilungen für Deutschlehrerausbildung in der Türkei” başlıklı çalışma konu ile ilgili güncel araştırmalardan birisidir. Alman dili eğitimi alanında çeşitli üniversitelerde yazılmış 113 tezin incelendiği çalışmada tezlerin türü, yazıldıkları dil, danışmanların ünvanı, hangi alanda yapıldıkları ve tez sahiplerinin cinsiyeti gibi bilgiler üniversitelere göre ele alınmıştır.

Türkiye’de Almanca bölümleri ile ilgili yapılan bir diğer güncel çalışma Tuğlu ve Göker’in (2021) “Türkiye’de 2012-2019 Yılları Arasında Alman Diline Yönelik Yapılmış Lisansüstü Çalışmaların Değerlendirilmesi” başlıklı çalışmasıdır. Bu çalışmada 2012 ve 2019 yılları arasında yapılmış Alman diline yönelik tezlerin bölümlere göre üniversiteler bağlamında dağılımının, türlerine, yöntemlerine, yıllara göre dağılımının ve konu alanlarının tespit edilmesi, bölüm, tür, alan ve çalışma yöntemi açısından bu tezlerdeki değişimlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma sonuçlarına göre lisansüstü tezler büyük oranda betimsel niteliktedir. Bu tezlerin çoğunluğu (%77,9) yüksek lisans tezidir ve edebiyat alanında yürütülen tezler (n=213) daha fazla sayıdadır.

2.Yöntem

2.1.Araştırma Deseni

Türkiye’de Alman dili eğitimi alanında 2010-2021 yılları arasında yapılmış doktora tezlerinin nitel araştırma yöntemi ile incelendiği bu çalışmada sistematik derleme deseni kullanılmıştır. Sistematik derleme ile bir konuda yürütülmüş birden fazla çalışmanın verileri bir araya getirilerek eleştirel bir analiz yapılır ve en iyi kanıtlara ulaşılır (Karaçam, 2013: 26). Ancak bu, sistematik derlemenin amacının tüm bilgileri toplamak olduğu anlamına gelmez. İncelenen çalışmaların kapsamlı şekilde taranması, birtakım kabul ve red ölçütleri aracılığıyla hangi çalışmaların derlemeye dâhil edileceğinin nesnel biçimde saptanması ve bu çalışmalarda bulunan bilgilerin sentezlenmesi sonucu sistematik derleme yöntemi uygulanmış olur (Çınar, 2021: 310).

2.2. Veri Kaynağı

Bu çalışmada Alman dili eğitimi alanında Türkiye’de yapılmış doktora tezlerinin eğilimlerinin belirlenmesi, bu konuya yönelik genel bir çerçevenin çizilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda YÖK ulusal tez merkezi üzerinden ulaşılan ve aşağıdaki ölçütleri sağlayan Alman dili eğitimi alanında yapılmış doktora tezleri araştırma kapsamına alınmıştır:

- Tezler Türkiye’deki bir üniversitenin enstitüsünde yürütülmüş olmalı,
- Tezler, Alman dili eğitimi alanı ile ilgili olmalı,
- Tezler YÖK tez merkezi üzerinden erişilebilir olmalı,
- Tezler 2010-2021 yılları arasında yapılmış olmalı.

Çalışmaya ulusal düzeyde 2010-2021 yılları arasında yapılmış 61 doktora tezi dâhil edilmiştir. Bu tezlere YÖK ulusal tez merkezi üzerinden tarama yöntemi aracılığıyla ulaşılmıştır. Çalışmada yer alacak tezlere ulaşılan ilk olarak YÖK tez merkezi sayfasından detaylı tarama sekmesine girilmiş, buradan yıllar sekmesinden 2010-2021 yıl aralığı seçilerek Alman dili eğitimi ve Almanca öğretmenliği kavramları bilim dalı, anabilim dalı ve özet sekmesinden ayrı ayrı taratılmıştır. Ulaşılan tezler arasından Alman dili eğitimi alanında hazırlanmış doktora tezleri araştırmaya katılırken bu alan dışındaki tezler kapsam dışında tutulmuştur. Ayrıyeten her tarama sonucu ulaşılan tezler karşılaştırılmış, birden fazla aramada ulaşıldığı belirlenenler sadece bir defa çalışma kapsamında dikkate alınmıştır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Çalışmaya dâhil edilen doktora tezlerinden sistematik biçimde veri toplayabilmek amacıyla alanyazın taranarak oluşturulan tez sınıflandırma formundan faydalanılmıştır. Söz konusu formda tezin dili, yılı, konusu, örneklem özellikleri, tezde kullanılan araştırma yöntemi, veri toplama aracı ve veri analiz tekniği kategorileri yer almaktadır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırma tasarımı açısından bakıldığında ülkemizde Alman dili eğitimi alanında yapılmış doktora tezlerinin genel profilini belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada toplanan verilerin analizi için kullanılan yöntem içerik analizidir. Çalışmada içerik analizinin tercih edilmesinin sebebi Turgut ve Varlı Denizalp’in (2021: 536) dile getirdiği belirli bir amaca göre farklı araştırma verilerinin özetlenmesinde ve anlamlı duruma gelmesinde araştırmacılara ve okuyuculara kolaylık sağladığı düşüncesidir. İncelenen tezlerdeki yönetsel eğilimler konusunda ulaşılan bulgular yüzde ve frekans değerleri belirtilerek tablolar halinde sunulmuştur.

3. Bulgular

Bu bölümde araştırma alt problemleri doğrultusunda ulaşılan bulgulara yer verilmiştir.

3.1. Doktora Tezlerinin Yazıldıkları Dillere Göre Dağılımı

2010-2021 yılları arasında Alman dili eğitimi alanında yapılmış doktora tezlerinin yazıldıkları dillere göre dağılımı ile ilgili bulgular aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 1. Doktora Tezlerinin Yazıldıkları Dillere Göre Dağılımı

Doktora Tezlerinin Yazıldığı Diller	f	%
Almanca	48	78,7
Türkçe	13	21,3

Tablo 1’deki bulgulara göre incelenen doktora tezlerinin 48’i (%78,7) Almanca, 13’ü (%21,3) Türkçe olarak yazılmıştır. Bu bulgular Almanca yazılmış doktora tezlerinin sayısının Türkçe yazılanlara göre oldukça yüksek olduğuna işaret etmektedir.

3.2. Doktora Tezlerinin Yıllara Göre Dağılımı

2010-2021 yılları arasında Alman dili eğitimi alanında yapılmış doktora tezlerinin yıllara göre dağılımına yönelik bulgular aşağıdaki tabloda bulunmaktadır:

Tablo 2. Doktora Tezlerinin Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	f	%
2010	3	4,9
2011	6	9,8
2012	4	6,6
2013	4	6,6
2014	-	0
2015	2	3,3
2016	8	13,1
2017	4	6,6
2018	2	3,3
2019	9	14,8
2020	13	21,3
2021	6	9,8
Toplam	61	100

Tablo 2'deki bulgulara göre 2010 yılında 3 (%4,9), 2011 ve 2021 yıllarında 6'şar (%9,8), 2012, 2013 ve 2017 yıllarında 4'er (%6,6), 2015 ve 2018 yıllarında 2'şer (%3,3), 2016 yılında 8 (%13,1), 2019 yılında 9 (14,8) ve 2020 yılında 13 (%21,3) doktora tezi yapılmıştır. 2014 yılında ise hiç doktora tezi yapılmamıştır. Bu tablodaki bulgularda 2010-2021 yılları arasında yürütülen toplam doktora tezi sayısının 61 olduğu, söz konusu tezlerin sayısında düzenli bir artış veya azalış olmadığı, yıllara göre dalgalanmaların yaşandığı görülmektedir. Bu dalgalanmaların 2014 yılında hiç doktora tezinin yapılmadığı dikkate alınmazsa 2-13 sayıları arasında olduğu, en fazla doktora tezinin 2020 yılında, en az ise 2015 ve 2018 yıllarında yapıldığı anlaşılmaktadır.

3.3. Doktora Tezlerinde Çalışılan Konuların Dağılımı

2010-2021 yılları arasında Alman dili eğitimi alanında yapılmış doktora tezlerinde çalışılan konuların dağılımına ilişkin bulgulara aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

Tablo 3. Doktora Tezlerinde Çalışılan Konuların Dağılımı

Temalar	Alt Temalar	f	%
Pedagojik Alan Bilgisi	Öğretim yöntem, teknik ve yaklaşımı	16	26,2
	Ders materyali	8	13,1
	Ders kitabı analizi	6	9,8
	Kültür	5	8,2
	Almanca dil becerileri	4	6,6
	Ara toplam	39	63,9
Filoloji	Dilbilim	7	11,5
	Çeviri	4	6,6
	Edebiyat	4	6,6
	Ara toplam	15	24,7
Pedagoji ve diğer konular	Tutum	3	4,9
	Öğretmenlik uygulaması	2	3,3
	Ölçme-değerlendirme	1	1,6
	Çift anadal	1	1,6
	Ara toplam	7	11,4
Toplam		61	100

Tablo 3'teki bulgulara bakıldığında Alman dili eğitimi alanında yapılan tezlerin 39'unun (%63,9) pedagojik alan bilgisi, 15'inin (%24,7) filoloji ve 7'sinin (%11,4) pedagoji ve diğer konular kapsamından seçildiği anlaşılmaktadır. Pedagojik alan bilgisi kapsamına giren tezlerin 16'sı (%26,2) öğretim yöntem, teknik ve yaklaşımı, 8'i (%13,1) ders materyali, 6'sı (%9,8) ders kitabı analizi, 5'i (%8,2) kültür ve 4'ü (%6,6) Almanca dil becerileri konularında yapılmıştır. Filolojiye yönelik tezlerin konu dağılımına bakıldığında dilbilim konusunda 7 (%11,5) tezin, çeviri ve edebiyat konularında 4'er (%6,6) tezin yapıldığı görülmektedir. Pedagoji ve diğer konular kapsamındaki doktora tezlerinin 3'ü (%4,9) tutum, 2'si (%3,3) öğretmenlik uygulaması, 1'i (%1,6) ölçme-değerlendirme ve 1'i (%1,6) çift anadal konularında yapılmıştır. Bu bulgulara göre tez konuları en çok pedagojik alan bilgisine, daha sonra filolojiye ve pedagojiye yönelik seçilmiştir.

3.4. Doktora Tezlerinde Çalışılan Örneklem Özelliklerinin Dağılımı

Çalışmanın bu kısmında 2010-2021 yılları arasında Alman dili eğitimi alanında yapılmış doktora tezlerinin örneklem özellikleri ilgili bulgular sunulmuştur. Bu anlamda ilk olarak incelenen doktora tezlerinde çalışılan örneklem gruplarının dağılımı ile ilgili bulgulara aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

Tablo 4. Doktora Tezlerinde Çalışılan Örneklem Gruplarının Dağılımı

Örneklem Grubu	f	%
Üniversite öğrencileri	50	64,1
Dokümanlar	16	20,5
Öğretim üyeleri ve elemanları	5	6,4
Turizm sektöründen örneklem	3	3,8
Almanca öğretmenleri	2	2,6
Lise öğrencileri	1	1,3
Belirtilmemiş	1	1,3
Toplam	78	100

Tablo 4'teki bulgulara göre toplam 78² örneklem grubunun dâhil edildiği doktora tezlerinde üniversite öğrencileri 50 (%64,1), dokümanlar 16 (%20,5), öğretim üyeleri ve elemanları 5 (%6,4) ve Almanca öğretmenleri 2 (%2,6), lise öğrencileri 1 (%1,3) defa örneklem olarak tercih edilmiştir. Turizm sektöründen örneklem ise 3 (%3,8) defa seçilmiş ve 1 doktora tezinde (%1,3) yapılan araştırma ile ilgili örneklem belirtilmemiştir. Bazı tezlerde birden çok örneklem ile çalışıldığı için tez sayısı ve örneklem sayısı birbiriyle aynı değildir.

İncelenen doktora tezlerinde çalışılan örneklem özelliklerine ilişkin ulaşılan bulguların bir diğeri bu tezlerin örneklem büyüklüklerinin dağılımı ile ilgilidir. Söz konusu bulgular aşağıdaki tabloda bulunmaktadır:

Tablo 5. Doktora Tezlerinde Çalışılan Örneklem Büyüklüklerinin Dağılımı

Örneklem Büyüklüğü	f	%
1-10 arası	19	24,4
11-30 arası	13	16,7
31-100 arası	34	43,6
101-300 arası	4	5,1
301-1000 arası	6	7,7
Belirtilmemiş	2	2,6
Toplam	78	100

Tablo 5'teki bulgulara göre örneklem büyüklüklerinden 1-10 aralığına 19 (%24,4), 11-30 aralığına 13 (%16,7), 31-100 aralığına 34 (%43,6), 101-300 aralığına 4 (%5,1), 301-1000 aralığına 6 (%7,7) defa incelenen doktora tezlerinde başvurulmuştur. 2 (%2,6) doktora tezinde örneklem büyüklüğü belirtilmemiştir. Bu bulgulardan hareket edilerek Alman dili eğitimi alanında yürütülmüş doktora tezlerinde en çok 31-100 ve 1-10 aralığındaki örneklem büyüklüklerinin, en az 101-300 aralığındaki örneklem büyüklüğünün tercih edildiği ifade edilebilir.

Bazı doktora tezlerinde birden farklı örneklem grubu ile çalışıldığı belirlenmiştir. Bu tezlerde birlikte çalışılan farklı örneklem gruplarının dağılımı ile ilgili bulgular aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 6. Doktora Tezlerinde Birlikte Çalışılan Örneklem Gruplarının Dağılımı

Birlikte Çalışılan Örneklem Grupları	f	%
Üniversite öğrencileri+öğretim üyeleri/elemanları	4	66,7
Üniversite öğrencileri+öğretim üyeleri/elemanları+ Almanca öğretmenleri	1	16,7
Otel çalışanları+turistler+turizm sektöründe çalışan uzmanlar	1	16,7
Toplam	6	100

² İncelenen bazı tezlerde araştırmanın kapsamı gereği çalışılan örneklem grubu içinden tekrar örneklem seçilmiştir. Bunların ve tablo 6'da yer alan birlikte çalışılan örneklem gruplarının sayısının da dikkate alınması ile incelenen doktora tezlerinde çalışılan örneklem grubu sayısına (f=78) ulaşılmıştır.

Tablo 6'daki bulgulara göre toplam 6 doktora tezinde farklı örneklem grupları ile beraber çalışılmıştır. Bunların 4'ü (%66,7) üniversite öğrencileri, öğretim üyeleri/elemanları, 1'i (%16,7) üniversite öğrencileri, öğretim üyeleri/elemanları, Almanca öğretmenleri ve 1'i de (%16,7) otel çalışanları, turistler, turizm sektöründe çalışan uzmanlar ile gerçekleştirilmiştir.

3.5. Doktora Tezlerinde Kullanılan Araştırma Yöntemlerinin Dağılımı

2010-2021 yılları arasında Alman dili eğitimi alanında yapılmış doktora tezlerinde kullanılan araştırma yöntemlerinin dağılımı ile ilgili bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 7. Doktora Tezlerinde Kullanılan Araştırma Yöntemlerinin Dağılımı

Araştırma Yöntemi	f	%
Karma	28	45,9
Nitel	22	36,1
Nicel	11	18
Toplam	61	100

Tablo 7'deki bulgulardan incelenen doktora tezlerinin 28'inde (%45,9) karma, 22'sinde (%36,1) nitel ve 11'inde (%18) nicel yöntemin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre Alman dili eğitimi alanında yürütülen doktora tezlerinde en çok karma, daha sonra nitel ve en az ise nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

3.6. Doktora Tezlerinde Kullanılan Veri Toplama Araçlarının Dağılımı

2010-2021 yılları arasında Alman dili eğitimi alanında yapılmış doktora tezlerinde kullanılan veri toplama araçlarının dağılımına yönelik bulgulara aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

Tablo 8. Doktora Tezlerinde Kullanılan Veri Toplama Araçlarının Dağılımı

Veri Toplama Araçları	f	%
Anket (Likert tipi, açık uçlu vb.)	30	29,7
Başarı testi	21	20,8
Doküman	17	16,8
Görüşme	16	15,8
Günlük	4	4
Rubrik	4	4
Gözlem	3	3
Video Kaydı	3	3
Çalışma yaprağı	2	2
Kontrol listesi	1	1
Toplam	101	100

Tablo 8'deki bulgulara göre incelenen doktora tezlerinde toplam 101 veri toplama aracı kullanılmıştır. Bunlardan 30'u (%29,7) anket, 21'i (%20,8) başarı testi, 17'si (%16,8) doküman, 16'sı (%15,8) görüşme, 4'ü (%4) günlük, 4'ü (%4) rubrik, 3'ü (%3) gözlem, 3'ü (%3) video kaydı, 2'si (%2) çalışma yaprağı ve 1'i (%1) kontrol listesidir. Kimi tezlerde birden fazla kullanılması nedeniyle veri toplama aracı sayısı incelenen tez sayısından daha fazladır.

3.7. Doktora Tezlerinde Kullanılan Veri Analiz Tekniklerinin Dağılımı

2010-2021 yılları arasında Alman dili eğitimi alanında yapılmış doktora tezlerinde kullanılan veri analiz tekniklerinin dağılımına yönelik bulgulara aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

Tablo 9. Doktora Tezlerinde Kullanılan Veri Analiz Tekniklerinin Dağılımı

Veri Analiz Teknikleri	f	%
Nitel betimsel	39	38,6
Nitel içerik analizi	16	15,8
Ara toplam	55	54,4
Nicel betimsel	25	24,8
Nicel kestirimsel	21	20,8
Ara toplam	46	45,6
Toplam	101	100

Tablo 9'daki bulgulara göre Alman dili eğitimi alanında yapılan doktora tezlerinde nitel veri analizi tekniklerine 55 (%54,4) ve nicel veri analiz tekniklerine 46 (%45,6) kez başvurulmuştur. İncelenen doktora tezlerinde nitel betimsel analiz tekniği 39 (%38,6), içerik analizi tekniği 16 (%15,8), nicel betimsel analiz tekniği 25 (%24,8) ve kestirimsel analiz tekniği 21 (%20,8) kez kullanılmıştır. Genel anlamda bakıldığında betimsel veri analiz tekniğinin kullanım sıklığı dikkat çekicidir.

4. Tartışma

Alman dili eğitimi alanında yapılan doktora tezlerinin büyük çoğunluğunun Almanca, az oranda ise Türkçe yazıldığı belirlenmiştir. Almanca yazılan tezler ulusal boyutta yapılan tezlerin uluslararası alanda incelenmesinin, ülkemizdeki Alman dili eğitimi alanı ile ilgili gelişmelerin yurt dışındaki araştırmacılar tarafından alımlanmasının önünü açarken Türkçe yazılan tezler ulusal olarak konunun farklı çevrelerce bilinir hale gelmesine, yurt dışında alanla ilgili yaşanan gelişmelerin Türkiye'de takip edilmesine, alanyazına ve disiplinlerarası araştırma sahasına veriler ortaya konulmasına yarar sağlayabilmektedir. Anlaşılacağı üzere alanda yapılan doktora tezlerinin Almanca ve Türkçe yazılması bilimsel olarak çeşitli açılardan faydalar ortaya çıkarmaktadır. Gelgelelim 2010-2021 yılları arasında yürütülmüş doktora tezlerine bakıldığında niceliksel olarak belirgin bir artışın olmadığı ve dalgalanmanın yaşandığı anlaşılmıştır. Bu nedenle Almanca öğretmeni adaylarının daha yetiştirim sürecinde lisansüstü eğitime teşvik edilmesi, yüksek lisans yapan öğrencilerin lisansüstü eğitimin bir üst derecesi olan doktora eğitimine özendirilmesi Alman dili eğitimi alanı için önemli bir gereksinim olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla bu gereksinime yönelik politikaların geliştirilmesi beklenmektedir. Öğretmenlik mesleğinde kariyer basamaklarının oluşturulduğu yeni yürürlüğe giren Öğretmenlik Meslek Kanununda (2022) şu ifadeler yer almaktadır: "Yüksek lisans eğitimini tamamlayanlar uzman öğretmen unvanı için öngörülen, doktora eğitimini tamamlayanlar ise başöğretmen unvanı için öngörülen yazılı sınavdan muaf tutulur" (Öğretmenlik Meslek Kanunu, 2022). Öğretmenlerin uzman öğretmen ve başöğretmen olarak derecelendirilmesinde belirli ölçütler çerçevesinde yüksek lisans ve doktora eğitiminin etkili olması, Almanca öğretmenliği mezunlarını ve öğretmenlerini lisansüstü eğitime yönlendirmenin amaçlandığına işaret etmektedir. Söz konusu kanunun etkisiyle ilerleyen yıllarda alanda yapılan doktora tezlerinde sayının kısmen de olsa artacağı öngörülebilir.

Çalışmada incelenen doktora tezlerinde en çok tercih edilen konular pedagojik alan bilgisi kapsamındayken filoloji ve pedagoji ile ilgili konular daha az araştırılmıştır. Bu tespit, yapılan doktora tezlerinin çoğunun Almancanın öğretimine ilişkin konular üzerine yapıldığı anlamına gelmektedir. Almanca öğretmeni yetiştiriminde pedagojik alan bilgisinin gittikçe önem kazanması, filolojik alan bilgisinin bunun yanında daha az yer tutmaya başlaması gerçekliği bu durumun normal olduğuna işaret etmektedir. Bununla beraber filolojiye yönelik çalışmaların edebiyat fakültelerinin de araştırma alanına girmesi, pedagoji kapsamına giren konuların aynı zamanda eğitim bilimleri bölümlerinin çalışma alanında yer alması, buna karşın Alman dili eğitimi alanında pedagojik alan bilgisine yönelik çalışmalara ağırlık verilmesi, doktora tezlerinin doğal olarak pedagojik alan bilgisi ile ilgili konulara yoğunlaşma sebeplerindedir. Bu nedenle pedagojik alan bilgisi kapsamında yer alan öğretim yöntem, teknik ve yaklaşımı, ders materyali, ders kitabı analizi, kültür gibi konuların doktora tezlerinde yoğun bir şekilde araştırılması beklenen bir durumdur. Ayrıca filoloji ve pedagoji ile ilgili doktora tezlerinin farklı açılardan Alman dili eğitimi alanına katkılarının olduğu göz ardı edilmemelidir.

Çalışmada ulaşılan bulgularda incelenen doktora tezlerinde en çok üniversite öğrencilerinin örneklem olarak tercih edildiği görülmektedir. Bu tercih, yapılan araştırmaların gereksinimlerinden, Almanca öğretmeni adaylarının yetiştirim sürecine önem verilmesinden ve üniversite öğrencilerinin kolay ulaşılabilirliğinden kaynaklanıyor olabilir. Öğretim üyeleri ve elemanları, öğretmenler, lise öğrencileri ile yapılan doktora tezlerinin üniversite öğrencileri ve dokümanlar ile yapılanlardan oldukça az olduğu görülmektedir. Bununla birlikte lisansüstü öğrencileri, okul yöneticileri, veliler ya da dil kursu katılımcıları gibi Almanca eğitim-öğretim sürecinin paydaşlarının doktora tezlerinin örneklem grubunun dışında bırakıldığı da anlaşılmaktadır. Sahaya yönelik örneklemler çoğunlukla doküman kapsamında yer alan ders kitapları ile sınırlı kalmıştır. Bu tespit Almanca öğretmeni yetiştirim süreci ya da üniversitelerde verilen Almanca eğitimi açısından mevcut durumun ortaya konulması ve geliştirilme çabası anlamına gelirken aynı zamanda ilk ve ortaöğretim kademelerinde bu eğitimin yansımaları nasıl bulunduğu alanda yapılmış doktora tezlerinde çok fazla dikkate alınmadığını da göstermektedir. Bunun nedenleri arasında üniversite öğrencilerinin ve dokümanların örneklem olarak seçilmesinin araştırmacılar için ulaşılması daha kolay olduğu gerçekliğinin yer alması yüksek bir ihtimaldir. Ama yine de doktora tezlerinde sık kullanılan nitel ve karma araştırma yöntemlerinin analiz süreçlerinin araştırmacılardan büyük çaba harcamalarını gerektirecek yapıda olduğu gerçekliği unutulmamalıdır.

Almanca öğretmenlerinin, farklı kademelerdeki öğrencilerin, velilerin ve okul yöneticilerinin örneklem olarak belirlendiği doktora tezlerinin yapılması, Almanca öğretmeni yetiştirim sürecinin beklentileri karşılayıp karşılamadığını ve bu süreçle ilgili gereksinimlerin ortaya çıkarılarak gerektiğinde niteliğin artırılmasına yönelik değişikliklere gidilebilmesi için faydalar sağlayabilecektir. Çünkü bu örneklem grupları ile yapılan doktora tezleri yetiştirilen Almanca öğretmenlerine verilen

eğitimin sahadaki karşılığının görülebilmesi, olumlu-olumsuz yansımaların ve beklentiler ile verilen eğitimin ne ölçüde örtüştüğünün belirlenebilmesi için fırsatlar sunacaktır.

Çalışmada aynı zamanda Alman dili eğitimi alanında farklı örneklem gruplarıyla birlikte yapılan doktora tezlerinin sayısının sınırlı olduğu, bunların büyük çoğunluğunun üniversite öğrencileri ve öğretim üyeleri/elemanları gibi üniversite bünyesinden seçildiği görülmüş ve farklı paydaşların dâhil edildiği çoklu örneklem grupları ile doktora tezlerinin yürütülmesinin teşvikine ihtiyaç olduğu sonucuna varılmıştır. Çünkü "Çoklu çalışma gruplarının konuya çok yönlü bir bakış açısı sağladığı ve dolayısıyla da araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliğinin artmasına katkı verdiği söylenebilir" (Yıldız, 2016: 418). Çoklu çalışma gruplarıyla yapılacak doktora tezlerinde farklı paydaşlardan örneklemelerin araştırmalara dâhil edilmesinin bir konuyla ilgili kapsamlı bulgulara ulaşılabilmesi anlamına geleceği, böylelikle doktora tezlerinin özgünlüğünü artıracığı savunulabilir. Bundan dolayı alana bilimsel katkı olarak daha anlamlı, faydalı ve çok yönlü sonuçlara ulaşabilmek adına örneklem grubunun seçimi noktasında farklı bakış açılarının benimsenmesi önerilebilir.

İncelenen doktora tezlerinde 31-100, 1-10 ve 11-30 aralıkları en çok tercih edilen örneklem büyüklükleridir. Şahin'e (2013: 186) göre farklı kaynaklardan elde edilebilen veri, nitel araştırmalarda anket, gözlem ve mülakat ile toplanır ve zaman alması nedeniyle küçük örneklem üzerinde çalışılır. Bununla birlikte Albayrak ve Çiltaş (2017: 275) inceledikleri tezlerde en fazla 31-100 aralığındaki örneklem seçildiğini, bu durumun tezlerde karma araştırma yöntemlerinin açık bir şekilde fazla kullanılmasından kaynaklanabileceğini belirtmektedir. Onların bu düşünceleri dikkate alındığında incelenen doktora tezlerinde karma yöntem ve nitel ağırlıklı çalışılması, söz konusu örneklem gruplarının sık tercih edilmesinin nedenleri arasında sıralanabilir. Bu yönde bir gerekçelendirmeyle en sık seçilen örneklem gruplarının 31-100, 1-10 ve 11-30 olması betimsel yönelimli doktora tezlerinin sayısının fazlalığı ile açıklanabilir.

Dahası örneklem büyüklüğünün 1-100 kişi aralığında olduğu gruplarla çalışılmasının gerekçesi, verilerin daha çabuk toplanabilmesi ve işlenebilmesi olabilir (Hatipoğlu vd, 2018: 1373). Bu nedenle teknolojinin yararlarından faydalanılarak alanın paydaşları arasından seçilen daha büyük örneklem grupları ile daha sık çalışılmasının teşvik edilmesi tavsiyesinde bulunulabilir. Albayrak ve Çiltaş'a (2017: 275) göre yapılacak araştırmalarda, örneklem ve örneklem büyüklüğünün çalışma desenine uygun olarak seçilmesi, örneklem grubu tercihlerinde tüm paydaşlara yer verilmesi; yayınların niteliğine, alanyazına, politika geliştiricilerine ve gelecekte yapılacak çalışmalara veri kaynağı olabilmesi ve çalışmaların güvenilirliği bakımından dikkat edilmesi gereken bir konudur. Bu düşüncelerin Alman dili eğitimi alanında yapılacak doktora tezlerinin yürütülmesi sürecinde mümkün olduğunca dikkate alınması tezlerin niteliğinin artırılmasına ve alanda çok yönlü gelişmelere vesile olabilecektir.

Bir araştırmada başvurulacak yöntem önemlidir, yöntem ve veri toplama teknikleri araştırmanın başında belirlenir. Kullanılacak yöntem ve teknik araştırma konusu, amacı, araştırmacının bilgi ve deneyimi, maddi olanakları ile ilgilidir (Aziz, 2013, s.73). Büyüköztürk vd. (2013: 246) yapılacak çalışmanın amacı ve hedefine göre yöntemin seçildiğini, araştırma deseni uygunsa hem nitel hem de nicel araştırma yönteminin kullanılabileceğini belirtmektedir. Son zamanlarda her iki yöntemin bir arada kullanıldığı karma yöntem çalışmalarına ilginin artığına dikkat çekmektedir.

Bu görüşlerle örtüşecek şekilde incelenen doktora tezlerinde karma araştırma yönteminin nicel ve nitel yöneme göre daha fazla kullanıldığı belirlenmiştir. Bu tespit, Kaf ve Türkmenoğlu'nun (2019) çalışmasının bulgularıyla benzerlikler taşımaktadır. Bundan aynı zamanda araştırmacıların güncel araştırma eğilimlerini takip etme yöneliminde olduğu anlaşılmaktadır. Ataş (2015: 93) tarafından nitel ve karma çalışmaların daha fazla kullanımı araştırmaların değerliliği ve alanyazındaki zenginliği artırarak kalıcı sonuçlara ulaşılabilmesi için önerilmektedir. Bu görüşleri dikkate alarak Alman dili eğitimi alanında yapılmış doktora tezlerinin nitel ve karma araştırma yöntemleri ile zenginleştirildiği, bilimsel değerlerine önemli katkı sağlandığı sonucuna ulaşılabilir. Gündüz vd. (2017: 711) karma yöntem araştırmalarının birden fazla boyutlu olmaları nedeniyle daha çok kullanılmasının önemli olduğunu, nitel araştırmalarda nasıl ve niçin sorularının, nicel araştırmalarda ne kadar sorusunun cevaplanmaya çalışıldığını belirtmektedir. Bu soruları birleştiren bir yapısı olması nedeniyle karma yöntemin kullanıldığı çalışmaların daha bütüncül ve daha gerçekçi araştırmalar ortaya çıkardığını dile getirmektedir. Bu konuda Çiltaş (2012: 224) verilerin çoklu olarak yorumlanması için karma çalışmalara öncelik verilmesinin önerildiğini, nitel ve karma yöntemlerin sorunların nedenlerinin daha derinlemesine araştırılmasını mümkünleştirdiğini söylemektedir (s.224). Bu çalışmada incelenen Alman dili eğitimi alanında yapılmış doktora tezlerinde nitel ve karma araştırma yöntemlerine yoğunlaşılmasının bu yönde olanaklar sunmuş olduğu ve son dönem güncel araştırma eğilimlerinin söz konusu tezlerde dikkate alındığı ortaya çıkmaktadır.

Nicel yöneme başvurulmuş doktora tezlerinin genelde betimsel karakteristiğe sahip olduğu, frekans ve yüzde değerlerine yer verilen grafik ve tablolarla analizlerin yapıldığı görülmüştür. Bu anlamda Selçuk Tedmem vd.'nin (2014: 451) yaptığı "daha çok bu analizlerin yapılma nedenleri ise değişkenler arasında incelenen özelliklerin daha az ve kolay açıklanabilir şekilde kurgulanması, daha kolay yorumlanabilmesi olarak gösterilebilir" tespitinin bu çalışmada ulaşılan sonuçlar için de geçerli olması muhtemeldir.

İncelenen doktora tezlerinde en çok anket, başarı testi, doküman ve görüşmeden faydalandığı belirlenmiştir. Nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin yanında karma araştırma yöntemlerine sık başvurulması sonucunda bu yoğunluğun oluştuğu sanılmaktadır. Ayrıca Yıldız'ın (2016) dile getirdiği gibi "Ölçek-anketlerin çok kullanılmasında kolay ve hızlı bir veri toplama aracı olması ve geniş katılımcılara uygulanabilmesi gibi sebepler olduğu düşünülebilir" (s.418). Bununla birlikte anket ve başarı testinin en çok kullanılan veri toplama araçları arasında yer alması incelenen doktora tezlerinin ağırlıklı olarak pedagojik alan bilgisine yönelik yapılmış olması ile ilişkilendirilebilir. Çünkü bu alanda yürütülen tezlerle Almanca öğretmene ve Almanca öğretmeni yetiştirilmesine yönelik yöntem, teknik ve yaklaşımların, ders materyallerinin etkililiği ele alınmıştır. Bu konularda ulaşılan bulguların nicel ve nitel verilerle karşılaştırılabilir olmasını sağlaması bakımından anket ve başarı testi avantaj sağlamaktadır.

Genel olarak bakıldığında doktora tezlerinde anketin ve başarı testinin sık kullanılmasının nicel araştırmanın doğasından, yine anketin, görüşmenin ve dokümanın sık kullanılan veri toplama araçlarından olmasının nitel araştırmanın doğasından kaynaklandığı savunulabilir. Bu konuda Önal ve Maden'in (2021) yapmış oldukları çalışmada benzer sonuçlara ulaştığına rastlanmıştır (s.938). İncelenen doktora tezlerinde kimi araştırmacıların çeşitli veri toplama yöntemlerini birlikte kullandığı, bu nedenle incelenen tez sayısı ile veri toplama araçları sayısının örtüşmediği görülmektedir. Keskin (2014: 60) birden fazla veri toplama aracının kullanılmasının araştırmalara güvenilirlik ve geçerlilik bakımından katkıda bulunacağını belirtmektedir. Albayrak ve Çiltaş (2017: 274) çalışmaların veri setinin daha zengin ve tutarlı olmasını mümkünleştireceğinden, bu sayede çalışmaların güvenilirliği ve geçerliliği artırılacağından geçerliliği daha yüksek sonuçları elde etmek ve bulguların güvenilirliğini yükseltmek için araştırmacıların birden fazla veri toplama aracından faydalanmasını önermektedirler. Bu çalışmada incelenen doktora tezlerinde araştırmacıların birden fazla veri toplama aracını kullanması bilimsellik kaygılarının yüksek olması ve çalışmalarında gösterdikleri titizlik ile açıklanabilir.

Buna karşın incelenen doktora tezlerinde günlük ve gözlem gibi veri toplama araçlarının az kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Bu durum söz konusu veri toplama araçlarının kullanımının zahmetli olmasından ya da bu araçların kullanılabilmesi araştırma türlerine araştırmacıların ilgisinin olmamasından kaynaklanmış olabilir. Almanca öğretmenliği mesleğinin uygulamaya yönelik olması, yetiştirilme sürecinde Almanca öğretmeni adaylarının ve okullarda yürütülen derslerde Almanca öğretmeni davranışlarının gözlemlenerek incelenmesi ve Almanca eğitimi konusunda günlükler yoluyla süreç odaklı verilerin toplanması bahsedilen konularda daha iyi standartlara ulaşılabilmesine kapı aralayabilecektir. Çünkü bu veri toplama araçları ile süreç odaklı veya doğrudan mesleğin uygulanmasına ilişkin bulgulara ulaşılabileceğinden hedeflerin, sorunların ya da mevcut durumun ortaya konulmasında anket, başarı testi, doküman ve görüşmeden elde edilemeyen bulgulara ulaşılabilir.

Bu çalışmada nitel betimsel analize içerik analizinden daha sık başvurulduğu, nicel betimsel analizin kestirimsel analizden belirgin ölçüde fazla kullanıldığı görülmüştür. Akbulut (2012) uygun araç ve gereçlerle toplanan verileri çözümlemenin araştırma sorularını cevaplamanın en önemli aşamalarından olduğunu ve ancak tüm araştırmalarda kullanılacak sihirli bir veri analiz yöntemi olmadığını belirtmektedir. Veri toplanan bağlama, veri türüne ve araştırma hedefine yönelik olarak farklı veri analiz tekniklerinden faydalanılması gerektiğine değinmektedir (s.163).

Bu anlamda incelenen doktora tezlerinde çoğunlukla belirli örneklem aralıkları ve türleri ile çalışılması, genelde belirli veri toplama araçlarının kullanılması çeşitli nedenlerden kaynaklanabilmektedir. Buradaki nedenleri detaylandırmak gerekirse bir araştırma yönteminin çeşitli açılardan kolaylıklar sunması, araştırma yöntemleri konusunda sahip olunan sınırlı donanım, imkânların kısıtlılığı, kimi yöntemlerin daha iyi olduğu görüşüne sahip olunması, bilimsel eğilim, benimsenen ekol ve çalışılan alan gibi faktörler araştırmacıların belirli yöntemlere yönelmelerinde etkili olabilen gerekçeler olarak sayılabilir. Bu gerekçelerden bazılarının çalışmaların niteliğini, alanın gelişimini olumsuz yönde etkilemesi ihtimalinin olduğuna inanılmaktadır. İncelenen tezlerde betimsel ağırlıklı çalışmaların sayısının yüksek olmasının, araştırmacıların yeterliği, imkânların kısıtlılığı ile ilgili sıkıntılardan mı yoksa benimsenen ekol, çalışılan alan gibi nedenlerden mi kaynaklandığının bu kapsamda sorgulanması gerekmektedir.

Araştırmanın gerçekleştirildiği yol hakkında bilgilerin açıklandığı araştırma yöntemi, araştırma konusunun somutlaştırıldığı, sorunun olgularla anlatılıp nasıl çözümleneceğine karar verildiği aşamadır (Aziz, 2013: 30). Bu açıdan çalışmanın yöntemsel özelliklerinin sistematik biçimde yazılması önemlidir. Bu çalışmada az sayıda doktora tezinde yöntem özellikleri ile bazı bilgilerin net bir şekilde belirtilmediği saptanmıştır. Akmaz Genç vd. (2019: 208) araştırmalarda başvuru yöntem özelliklerinin açık biçimde belirtilmemesinin, çalışmaların bilimsel değerlerini düşürdüğünü, bu nedenle çalışmada başvuru yöntem ve tekniklerin rapor edilmesinin ihmal edilmemesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu düşünceleri dikkate alarak yöntem özelliklerinin detaylı ve özenli bir şekilde yazılmasının bilimsel temellendirme açısından tezleri olumlu yönde destekleyeceği sonucuna ulaşılabilir. Şu da var ki tezlerde yöntemsel süreçlerin belirli bir sistematik dâhilinde yazılması alanda çalışan araştırmacılar için faydalı olacak, söz konusu tezlerin örneklem olarak belirlendiği araştırmaların yürütülmesinde veri toplama aşamasını kolaylaştıracaktır. Bahsedilen nedenlerden ötürü enstitülerin çeşitli açılardan bir şablon sunan tez yazım kılavuzlarının doktora tezlerinin yazım sürecinde dikkate alınmasının araştırmacılar için oldukça yararlı olduğu gerçeğini hatırlatmakta fayda bulunmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmada 2010-2021 yılları arasında Türkiye'de Alman dili eğitimi alanında yapılmış doktora tezlerinin yönetsel eğilimleri çeşitli açılardan ele alınmıştır. Ulaşılan bulgular ve sonuçlar Alman dili eğitimi alanında doktora tezi yapacak araştırmacılara yol gösterici ipuçları sunabilecek, politika geliştiriciler ve alanyazın için veri oluşturabilecektir.

Alman dili eğitimi alanında yapılmış doktora tezlerinin çeşitli açılardan değerlendirilmesiyle ortaya çıkan sonuçlar arasında üniversite öğrencilerinin yanında öğretim üyeleri ve elemanlarının, Almanca öğretmenlerinin, lise öğrencilerinin, okul yöneticilerinin, velilerin ayrı ayrı ya da çoklu örneklem olarak seçilmesi gerekliliği öne çıkmaktadır. Çünkü Almanca eğitiminde noksanlıkların belirlenip giderilebilmesi ve niteliğin yükseltilebilmesi için Almanca öğretmeni adaylarının yetiştirim sürecinin, paydaşların beklenti ve görüşlerinin gözetilerek şekillendirilmesi önemlidir. Bu gereksinimin dikkate alınması sonucunda örneklem grubunun çeşitlendirilmesinin, araştırmaların kapsamına göre uygulanan yöntemin sıklığında farklılaşmalara yol açabileceği öngörülebilir.

Farklı araştırma yöntemlerine ve veri toplama araçlarına başvurulması, hem pedagojik alan bilgisi hem de filoloji ve pedagoji kapsamına giren konuların seçilmesi ile alana zenginlik katılması, bunun yanında pedagojik alan bilgisine yoğunlaşılması incelenen tezlerin olumlu tarafları olarak değerlendirilebilir. Tezlerin ağırlıklı olarak üniversite öğrencileri ve dokümanlar ile gerçekleştirilmesine karşın veri toplama ve analizde belirli oranda farklı bakış açılarının gözetilmesi, nitel ve karma yöntemle ağırlık verilmesi söz konusu örneklemelerin çeşitli açılardan incelendiğine işaret etmektedir. İncelenen doktora tezlerinde nitel ve karma araştırma yöntemlerinin seçilmesi derin analizlerin yapılmasını, araştırmaların yaklaşım ve amacına göre nicel yöntemle başvurulması araştırılan konuların farklı boyutları ile ilgili sonuçların ortaya konulmasını olanaklı hale getirmiştir. Bu durum alanyazına birçok açıdan zenginlik katmıştır. Buna karşın belirli bir örneklem üzerine yoğunlaşılmasının, bazı veri toplama araçlarının az kullanılmasının eleştirel olarak dikkate alınması gerektiği savunulabilir. Ayrıca betimsel çalışmalara ağırlık verilmesinin gerekçelerinin sorgulanması, varsa araştırmacıların yeterlikleri ile sınırların belirlenip önlemlerin alınması için yararlı olacaktır.

Lisansüstü tezlerin yazılmasında uyulması gereken kurallar olduğunu belirten Koca ve Köksal (2021: 56) tez çalışmalarının yazılmasında enstitülerin yayımladığı tez yazım kılavuzlarının en önemli başvuru kaynaklarından birisi olduğunu, bunların enstitülerce belirlenen yazım kurallarını aktardığını ve tezlerin bu kurallara göre yazıldığını ifade etmektedir.

Tez içeriğinin sunulması için şablon niteliğinde olan bu kılavuzlar yönetsel özelliklerin sistematik biçimde yazılmasını olanaklı kılmaktadır. Bu anlamda bahsedilen kılavuzların tezin yazılması sürecinde dikkate alınmasında hassas davranılması önemli bir konudur.

Alman dili eğitimi alanında 2010-2021 yıllarında yapılan doktora tezlerinin incelendiği bu çalışma sonucunda yapılacak önerilerden birisi de farklı tarihleri kapsayan doktora tezleri ile ilgili çalışmaların yapılmasıdır. Çünkü bu yönde yapılacak çalışmalar, Almanca öğretmeni yetiştiriminde ve Almanca eğitiminde yaşanan sorunların çözüme kavuşturulmasına, kalitenin yükseltilmesine, alanın durumunun ve gelişiminin ortaya konulmasına fayda sağlayabilecektir. Ayrıca alanda yürütülecek doktora tezlerinin sayısının artırılması için çaba sarf edilmeli, lisans ve lisansüstü eğitimi sürecinde Almanca öğretmeni adayları araştırma becerileri geliştirilerek doktora eğitimine özendirilmeli ve Almanca öğretmenlerini lisansüstü eğitimin bu basamağına yöneltecek politikalar geliştirilmelidir.

Kaynakça

- Akbulut, Y. (2012). Veri çözümleme teknikleri. A. Şimşek (Ed.), *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri içinde* (s.162-195). Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Akmaz Genç, İ., Caner, H. N. ve Köse, E. (2019). Mesleki ve teknik eğitim programları ile ilgili lisansüstü çalışmaların incelenmesi (Bir içerik analizi). *7. Uluslararası eğitim programları ve öğretim kongresi tam metin kitabı içinde* (s.198-210). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Albayrak, E. ve Çiltaş, A. (2017). Türkiye'de matematik eğitimi alanında yayınlanan matematiksel model ve modelleme araştırmalarının betimsel içerik analizi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(9), 258-283.
- Ataş, H. K. (2015). *Türkiye'de beden eğitimi ve spor alanında 2004-2014 yılları arasında yapılmış yüksek lisans tezlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Aziz, A. (2013). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri* (7.baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Başbağı, R. ve Hacısalıhoğlu, E. (2012). Türkiye'deki üniversitelerin Almanca bölümlerinde yapılan bilimsel çalışmaların kaynakçası. *M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 35, 35-53.

- Başbağı, R. R. (2019). Master- und Dissertationen an den Deutschabteilungen der türkischen Universitäten im historischen Aufriß. *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi- Studien zur deutschen Sprache und Literatur*, 42, 39-56.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (15. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Caymaz, B. (2020). Türkiye’de elektrik konusuyla ilgili fen eğitimi alanında yapılan tez çalışmalarının içerik analizi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 701-718.
- Çınar, N. (2021). İyi bir sistematik derleme nasıl yazılmalı?. *Online Türk Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(2), 310-314.
- Çiltaş, A. (2012). 2005-2010 yılları arasında matematik eğitimi alanında Türkiye’de yapılan yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarının içerik analizi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(7), 211-228.
- Göktaş, Y., Hasaңcebi, F., Varışoğlu, B., Akçay, A., Bayrak, N., Baran, M. ve Sözbilir, M. (2012). Türkiye’deki eğitim araştırmalarında eğilimler: Bir içerik analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(1), 443-460.
- Gündüz, M., Başpınar, Z. ve Büyükkarcı, A. (2017). 2000-2015 yılları arasında değer eğitimi üzerine yapılan doktora tezlerinin içerik analizi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 705-718.
- Hatipoğlu, G., Özkan Hıdıroğlu, Y. ve Tok, N. T. (2018). Türkiye’de eğitim yönetimi alanındaki makalelere yönelik bir içerik analizi. *Journal of Human Sciences*, 15(2), 1362-1380.
- Kaf, Ö. ve Türkmenoğlu, M. (2019). İlkokul (1-4. Sınıf) matematik dersi öğretim programı ile ilgili çalışmaların çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *7. Uluslararası eğitim programları ve öğretim kongresi tam metin kitabı içinde* (s.72-85). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Karaca, A. ve Akbaba, B. (2021). Vatandaşlık eğitimine yönelik bibliyometrik araştırma: 1980-2020 yılları arasında yapılan çalışmaların analizi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(3), 788-804.
- Karaçam, Z. (2013). Sistematik derleme metodolojisi: Sistematik derleme hazırlamak için bir rehber. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 6 (1), 26-33.
- Keskin, A. (2014). *Öğrenme stratejileri konulu lisansüstü tezlerin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi.
- Koca, F. ve Köksal, H. (2021). Tez yazım kılavuzlarındaki biçimsel kurallara karşılaştırmalı bir bakış. In: T. Balcı, A. O. Öztürk ve M. Aksöz (Hrsg.). *Schriften zur Sprache und Literatur V*, (s.56-66). Çizgi Kitabevi.
- Öğretmenlik Meslek Kanunu. (2022). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.7354.pdf> (Erişim Tarihi: 28.05.2022).
- Önal, A. ve Maden, S. (2021). Türkçe eğitimi ile ilgili 2015-2019 yılları arası lisansüstü tezlerin araştırma eğilimleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(3), 929-941.
- Selçuk Tedmem, Z., Palancı, M., Kandemir, M. ve DüNDAR, H. (2014). Eğitim ve bilim dergisinde yayınlanan araştırmaların eğilimleri: İçerik analizi. *Eğitim ve Bilim*, 39, (173), 430-453.
- Şahin, Ç. (2013). Verilerin analizi (2.baskı). R. Y. Kincal (Ed.), *Bilimsel araştırma yöntemleri içinde* (s.183-219). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Taşkın, T. (2021). Bilimin doğası konulu makalelerin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 1-20.
- Tuğlu, Y. ve Göker, N. (2021). Türkiye’de 2012-2019 yılları arasında Alman diline yönelik yapılmış lisansüstü çalışmaların değerlendirilmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 11(2), 1064-1075.
- Turgut, Y. E. ve Varlı Denizalp, N. (2021). Türkiye’de eğitim alanında sanal gerçeklik araştırmalarının eğilimleri: Bir içerik analizi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 533-555.
- Üstün, B. (2021). Eine Analyse der zwischen 2015-2020 verfassten Master- und Promotionsarbeiten in den Abteilungen für Deutschlehrausbildung in der Türkei. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 47, 33-44.
- Yıldız, D. (2016). Uluslararası dil dergilerinde yayımlanan makalelerin amaç/konu ve yöntem açısından incelenmesi. *GEFAD / GUJGEF*, 36(2), 399-425.

Extended Summary

Introduction

Today, many studies are carried out on every subject, and some problems arise due to the high number of studies. The results of studies on a subject sometimes support each other and sometimes contradictory results can be reached. Those who do research on a subject have difficulty in reaching all the researches on this subject or it takes a long time to reach them (Göktaş vd., 2012: 443-444). While examining the studies one by one can cause difficulties for teachers and researchers, it can be easy to analyze current studies from a single source and provide a holistic perspective (Caymaz, 2020: 706). Taşkın (2021:3) states that revealing the trend in the literature can be helpful in identifying deficiencies, determining the path that researchers will follow in their studies and filling in the gaps in the field.

The fact that the studies conducted in the field of German language education will be the subject of study will also allow these opportunities to arise for researchers conducting scientific activities in this direction. Among the scientific studies carried out in the field of German language education in our country, doctoral dissertations have an important place. However, since the above-mentioned reasons reveal the need for a holistic approach to doctoral dissertations in this field, they have been the subject of study in this study.

Method

Although there are studies on postgraduate theses carried out only in the field of German language education in the national literature, it is seen that there is a lack of examining the tendencies of theses from various perspectives in these studies. For this reason, in this study, doctoral dissertation studies conducted in a national perspective were examined in order to determine their tendencies. 61 doctoral dissertations conducted at the national level between 2010 and 2021 were included in the study. These doctoral dissertations were reached through the screening method through the CoHE (Council of Higher Education) theses center. While accessing the doctoral dissertations to be included in the study, searches were made with the key concepts of German language education and German language teaching in the CoHE theses center.

From the point of view of research design, the method used in this study, which aims to determine the general profile of national doctoral dissertations conducted in the field of German language education, is content analysis. It is intended to determine the trends of national doctoral dissertations conducted in the field of German language education, to draw a general framework for doctoral dissertations conducted in the field. In the study, the data were analyzed in the categories of distribution of doctoral dissertations according to the languages in which they were written, distribution according to years, subjects, sampling characteristics, research methods, data collection tools and data analysis techniques. The findings of the research trends in the examined dissertations are presented in tables with percentage and frequency values indicated.

Findings, Discussion and Results

It was determined that the majority of the doctoral dissertations in the field of German language education were written in German and a few in Turkish, and that there was no increase in their number. In addition, efforts should be made to increase the doctoral dissertations to be carried out in the field and policies should be developed to direct German teacher candidates and teachers to doctoral education. While the most preferred topics in the doctoral dissertations examined in the study were within the scope of pedagogical content knowledge, philological content knowledge and pedagogy-related issues were investigated less. The fact that pedagogical content knowledge has become increasingly important in German language education and philological content knowledge has started to take up less space indicates that this situation is normal.

In doctoral dissertations, it is seen that university students are most preferred as samples. Field samples are mostly limited to the textbook in the document and documentation category. In the study, it was also seen that the number of doctoral dissertations made outside these samples or made with multiple research groups was limited and it was concluded that there was a need to encourage the conduct of studies with different sample groups.

In the doctoral dissertations examined, the ranges 31-100, 1-10 and 11-30 are the most preferred sample sizes. When these thoughts are taken into consideration, mixed method and qualitative study can be listed among the reasons why these sample groups are frequently preferred. In addition, it was observed that the sample group was below 100 in most of the studies, and easily accessible samples such as university students and documents were preferred. It is possible that this is due to the researchers' aim of easy and fast data collection and analysis (Hatipoğlu et al., 2018: 1373).

In doctoral dissertations in the field of German language teaching, it was determined that the mixed research method was used more than the quantitative and qualitative method. It was understood that this result is similar to the findings of Kaf

and Türkmenoğlu (2019), but also that researchers are driven to follow current research trends. Concentrating on qualitative and mixed research methods has brought many opportunities (Ataş, 2015; Çiltaş, 2012).

It has been determined that survey, achievement test, interview are mostly used in the studies, and data collection tools such as video recording, diary and observation are used less. It can be argued that the fact that the survey, document and interview are the most used data collection tools stems from the nature of qualitative research, and the use of survey and achievement test is due to the nature of quantitative research. In the study, it was determined that more than one data collection tool was used in the doctoral dissertations examined in this study and that surveys were applied most frequently. This intensity can be said to have occurred as a result of applying the mixed research method.

It is stated that the use of more than one data collection tool by researchers will contribute to the research in terms of reliability and validity (Keskin, 2014, Albayrak and Çiltaş, 2017). Researchers' use of multiple data collection tools can be explained by higher scientific concerns and the rigor show in their work. However, the high number of descriptive studies also reveals the possibility that there may be problems with the competence of researchers and concerns about making easily repeatable and valid research types.

Çalışmada İncelenen Doktora Tezleri:

1. Adıyaman, A. (2019). Interferenzfehler beim Erlernen des Deutschen als Zweitfremdsprache für DaF-Studenten mit türkischer Muttersprache (Eine empirische Untersuchung im mündlichen und schriftlichen Bereich am Beispiel an der Anadolu Universität) (Doktora Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
2. Altun, F. (2016). Der Einsatz von phantastischen Kinder- und Jugendliteratur im Deutsch als Fremdsprache Literaturunterricht (Doktora Tezi). Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
3. Arısoy, H. H. (2019). Die Analyse des Türkenbildes in der deutschen Gesellschaft aus der Sicht der komparatistischen Imagologie, dargestellt anhand von Werken aus dem 16. – 20 Jhd. (Dissertation). Adana: Çukurova Universität.
4. Arslan Çavuşoğlu, A. (2020). Der Einfluss der eingestuften Texte im Hinblick auf den Gemeinsamen Europäischen Referenzrahmen auf die Einstellung, Leistung, und Permanenz des Gelernten der Fremdsprachenstudenten im Leseunterricht (Inaugural-Dissertation). Konya: Necmettin Erbakan Universität.
5. Ataş, D. (2016). Eine Studie zur Erstellung eines tourismusbezogenen DaF-Lehrwerks für die Türkei (Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
6. Bağatır, G. (2016). Die Didaktisierung der deutschen Präfixverben unter besonderer Berücksichtigung der Präpartikelverben mit durch-, über-, unter-, um- (Dissertation). Adana: Çukurova – Universität.
7. Bakır, N. (2013). Interkulturelles Leseverstehen Entwurf eines Modells zur Erweiterung des Leseverstehens im Interkulturellen Ansatz (Doktora Tezi). Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
8. Balcı, U. (2010). Transkulturelle Dimensionen der deutschsprachigen Literatur türkischer Migranten und ihre Vermittlung im DaF-Unterricht (Dissertation). Adana: Çukurova Universität.
9. Başaran, M. A. (2019). Spuren der soziokulturellen Welt Darstellung in den türkischen Deutschlehrbüchern nach 1940: Ein Beitrag zur Stereotypenforschung (Doktora Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
10. Çeltik, H. (2016). Ortaöğretim kurumlarında okutulmakta olan Almanca ders kitaplarının iletişimsel yeti bağlamında incelenmesi (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.
11. Çobanoğulları, F. (2021). Alman gazete haberlerinin Almanca derslerinde kullanılmak üzere eleştirel söylem çözümlemesi bağlamında incelenmesi (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.
12. Çopur Bilgi, A. (2020). Rezeptive und produktive Interpunktionskompetenz im universitären DaF-Unterricht: Eine empirische Untersuchung zu den Interpunktionszeichen beim Lesen und Schreiben (Doktorarbeit) Adana: Çukurova – Universität.
13. Çöltü, İ. (2011). Almanca'nın yabancı dil olarak öğretilmesinde çocuk ve gençlik yazınının yeri ve önemini okuma dersleri bağlamında irdelenmesi (Doktora Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi.
14. Demir, A. (2011). Das soziale und unterrichtsmethodische Verhalten von türkischen DaF-Lehrern an den Anadolugymnasien. (Inauguraldissertation) Ankara: Hacettepe Universität.
15. Demir, D. (2020). „Was Heisst X?“. Eine konversationsanalytische Untersuchung zu kontingenten Lehrerfragen im universitären deutschsprachigen L2-Unterricht (Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
16. Demir, K. (2016). Die emotionale Einstellung der DaF-Lernenden zum Deutschen: Eine Fallstudie (Doktorarbeit). Adana: Çukurova Universität.
17. Demirci, M. (2015). Eine Studie über den Effekt der Strategievermittlung auf die Hörprobleme, die Hörleistung und den Strategieneinsatz von DaF-Studenten in der Vorbereitungs Klasse (Doktora Tezi). Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
18. Demirel, M. B. (2019). Interkulturelles Lernen im DaF-Unterricht: Eine Fallstudie in den Vorbereitungsklassen der Hochschule für Fremdsprachen an einer Universität in der Türkei (Doktora Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
19. Deregözü, A. (2020). Yapısal eşitlik modellemesi ile yabancı dil öğretme yetkinliğinin incelenmesi (Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi.
20. Dinçer, C. (2019). Eine Studie zur Bestimmung der Kompetenzen von Betreuungslehrer/Innen bei der Deutschlehrausbildung (Dissertation). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
21. Epçeli, N. (2021). Phraseologismen in deutschen Werbetexten und ihre Rolle im Deutsch als Fremdsprache Unterricht (Dissertation). İstanbul: Marmara Universität.

22. Erdoğan, E. (2016). Sprachwandel im Türkischen und Deutschen-Eine linguistische Untersuchung anhand vierer Romanen zwischen 20. und 21. Jahrhundert (Doktora Tezi). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
23. Genç, S. (2011). Sprachökonomie im Bilingualismus (Deutsch-Türkisch) und ihre möglichen Erscheinungen im Sprachgebrauch (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
24. Gencer Çıtak, Ö. (2018). Zur Entwicklung von Gesprächskompetenzen im Deutschen als Fremdsprache. Eine longitudinale Studie anhand der Germanistikstudenten in der Türkei (Doktora Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi.
25. Günay Köprülü, S. (2013). Film çevirisinde eşleme yaparken karşılaşılan çeviri sorunları (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.
26. Heppinar, G. (2016). Lesekompetenzvermittlung im Fach Deutsch als Fremdsprache: Eine empirische Studie zum Einsatz von Sachtexten in der türkischen Deutschlehrausbildung (Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi.
27. Hertsch, M. F. (2012). Die Nation in den deutschen und türkischen Antrittsreden eine politolinguistische Diskursanalyse (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.
28. Işık, Ş. (2012). Kültürlerarası iletişim bağlamında Cumhuriyet Üniversitesi temelinde gençlerin Almanya'ya ve Alman toplumuna bakışları (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi
29. İşigüzel, B. (2010). Der Einfluss der Erstsprache als ein Motivationsfaktor auf den Erfolg beim Fremdsprachenlernen (Dissertation). Adana: Çukurova Universität.
30. Kaçar, E. (2020). Der Einfluss des kooperativen Lernens auf die Schreibfertigkeit im Deutschen (Dissertation). Adana: Çukurova-Universität.
31. Kadioğlu, E. (2017). Çocuk eğitimi açısından Türkçe ve Almanca ilköğretim ders kitaplarındaki öyküler (Doktora Tezi). Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
32. Karaman, F. (2016). Modellvorschläge zum Gebrauch und zur Aktivierung des Grammatikwissens in den vier Fertigkeiten im DaF – Unterricht (Dissertation). Adana: Çukurova – Universität.
33. Karbi, G. (2011). Filme zur Förderung der sprachlichen und kulturellen Kompetenz von DaF-Lernenden an türkischen Universitäten (Inauguraldissertation). Ankara: Hacettepe Universität.
34. Karaoğlu Bircan, Ç. (2020). Sprachlernberatung in der Deutschlehrausbildung Schreiben im Fokus (Dissertation). Edirne: Universität Trakya.
35. Kavak, Ö. (2020). Erklären als sprachliches Handeln im DaF- Unterricht an der Hochschule (Eine empirische Analyse aus der Sicht der funktional-pragmatischen Perspektive am Beispiel der Anadolu Universität) (Doktora Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
36. Kaya Soykan, D. (2021). Übersetzungsanalyse und Fehlerlinguistik Analyse von Übersetzungen türkischer Studierenden der Abteilung für Übersetzungswissenschaften und das analytische Einordnen deren Fehler (Inauguraldissertation). Ankara: Hacettepe Universität.
37. Kılınç, A. (2013). Türkiye ve Almanya'daki entegrasyon kurslarında kullanılmakta olan ders kitaplarının yöntemler bağlamında karşılaştırmalı olarak incelenmesi (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.
38. Kirca, Ç. (2019). Die Bedeutung des visuellen Lesens für die Entwicklung einer transkulturellen Kompetenz im DaF-Unterricht (Dissertation). Samsun: Ondokuz Mayıs Universität.
39. Koçak, M. (2012). Türkçe ve Almandadaki deyimlerin günlük iletişimdeki yeri ve yabancı dil öğretimine yansımaları (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.
40. Korkmazer, G. (2017). Problematik der Lerner Sprache von türkischen Studenten im Lernprozess von Deutsch als zweite Fremdsprache (Dissertation). Adana: Çukurova Universität.
41. Kürkçüoğlu, F. Ş. (2021). Interkulturelle Sensibilität der Studierenden an der Abteilung Deutsch als Fremdsprache der Pädagogischen Fakultät an der Anadolu Universität (Doktora Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
42. Oflaz, A. (2015). Yabancı dil öğretiminde duyu temelli bellek stratejileri uygulamalarıyla kelime bilgisi geliştirmenin öğrencilerin edim ve edinç düzeylerine etkileri (Doktora Tezi). Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
43. Oğuz, D. (2012). Yazınsal metinlerin farklı dil ve kültürlerle aktarılması üzerine bir inceleme "çocuk yazını çevirisi" (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.
44. Özdemir, A. Y. (2020). Die Rolle der dynamischen Leistungsmessung und -bewertung bei der Entwicklung des Lernerfolgs, der Selbstregulierung und Problemlösungskompetenz der türkischen DaF-Lernenden im Kontext von Schreibkompetenz (Doktorarbeit) Adana: Çukurova Universität.
45. Sarı, Y. E. (2020). Feststellung der Bereitschaft der DaF-Lehramtsstudierenden zur Lernerautonomie: Eine Studie zur Entwicklung und Anwendung einer Skala (Dissertation). Eskişehir: Anadolu Universität.
46. Savaş, M. (2011). Karşılaştırmalı yazınbilim çerçevesinde Herta Müller, Elke Schmitter, Saliha Scheinhardt ve Feridun Zaimoğlu'nun birer eserinde kadın imgesine eleştirel yaklaşım (Doktora Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi.
47. Seymen, A. (2010). Die übersetzungskritischen Analysen der literarischen Texte (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.
48. Sezik, A. (2020). Zur Effizienz der Muttersprachenkompetenz auf die Fremdsprachenkompetenz: Eine didaktisch-methodische Studie für den universitären DaF-Unterricht bei Muttersprachlern des Türkischen (Dissertation). Adana: Çukurova Universität.
49. Sönmez Genç, N. (2021). Eine Studie zur Förderung der akademischen Textkompetenz im Kontext der DaF-Lehrausbildung (Dissertation). Ankara: Hacettepe Universität.
50. Şahin, H. (2019). Eine deskriptive Studie zum Bedarf vom Doppelstudium für angehende Deutschlehrer an türkischen DaF-Abteilungen (Dissertation). Eskişehir: Anadolu Universität.
51. Şahin Toptaş, A. (2021). Türkiye'de Alman dili ile ilgili bölümlerde öğrenim görmekte olan öğrencilerin Almanca konuşma kaygısı (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.
52. Şengül Kutlay, K. (2020). Vermittlung des Fachwortschatzes im Deutschunterricht an den türkischen Berufshochschulen (Dissertation). Adana: Çukurova Universität.

53. Tanır, A. (2018). Die möglichen Auswirkungen des mobilen Lernens auf den Lernerfolg im Rahmen der Wortschatzentwicklung im DaF-Unterricht (am Beispiel der Anadolu Universität) (Dissertation). Eskişehir: Anadolu Universität.
54. Tekin, Z. (2017). Eine didaktisch- komparatistische Annäherung an die Phänomene "Empathie, Identitätsuche und Fremdverstehen" in der Kinder- und Jugendliteratur: dargestellt an den Werken, von Canan Tans "Eroinle Dans" und Renate Welshs "Dieda oder das fremde Kind" (Doktorarbeit). Adana: Çukurova Universität.
55. Tuğlu, Y. (2011). Entwicklung von computerbasierten Lehr- und Lernmaterialien zur Förderung der Lesefertigkeit von Studierenden der Deutschlehrra Ausbildung in der Türkei (Inauguraldissertation). Ankara: Hacettepe Universität.
56. Uyan, A. (2019). Regionale DaF- Lehrwerkforschung in der Türkei und auf internationaler Ebene: Eine Metasynthese (Dissertation). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
57. Uyanık, A. (2013). Die Funktion der Übersetzung im Fremdsprachenunterricht (Dissertation). Ankara: Gazi Üniversitesi.
58. Ünalgan Karadavut, Y. (2017). Wortschatzdidaktik unter besonderer Berücksichtigung der Kollokationen. Erweiterung der produktiven lexikalischen Kompetenz bei fortgeschrittenen türkischen Deutschlernern (Dissertation). Adana: Çukurova – Universität.
59. Üstün, B. (2020). Die Einstellung der in Deutschland Lebenden türkischen Kinder gegenüber der türkischen Sprache und ein Modellvorschlag am Fallbeispiel des Landes Hessen (Dissertation). Eskişehir: Anadolu Universität.
60. Yaprak, İ. H. (2019). Die Wortschatzerweiterung der Deutschlehramtsstudierenden durch die explizite Vermittlung der Wortbildungsmöglichkeiten im textuellen Zusammenhang (Dissertation). Adana: Çukurova Universität.
61. Yeşilyurt, H. (2020). Else Günther als Kinderbuchautorin und ihr Beitrag zur interkulturellen Erziehung (Inaugural-Dissertation). Konya: Necmettin Erbakan Universität.

TEZ SINIFLANDIRMA FORMU			
Tezin Adı:			
Tezin Yazarı:			
Tezin Dili	<input type="checkbox"/> Almanca		<input type="checkbox"/> Türkçe
Tezin Yılı	<input type="checkbox"/> 2010 <input type="checkbox"/> 2011 <input type="checkbox"/> 2012 <input type="checkbox"/> 2013	<input type="checkbox"/> 2014 <input type="checkbox"/> 2015 <input type="checkbox"/> 2016 <input type="checkbox"/> 2017	<input type="checkbox"/> 2018 <input type="checkbox"/> 2019 <input type="checkbox"/> 2020 <input type="checkbox"/> 2021
Tezin Konusu	1. Pedagojik Alan Bilgisi: <input type="checkbox"/> Almanca dil becerileri <input type="checkbox"/> Ders kitabı analizi <input type="checkbox"/> Ders materyali <input type="checkbox"/> Kültür <input type="checkbox"/> Öğretim yöntem, teknik ve yaklaşımı <input type="checkbox"/> Diğer:	2. Filoloji: <input type="checkbox"/> Çeviri <input type="checkbox"/> Dilbilim <input type="checkbox"/> Edebiyat	3. Pedagoji: <input type="checkbox"/> Öğretmenlik uygulaması <input type="checkbox"/> Ölçme-değerlendirme <input type="checkbox"/> Tutum <input type="checkbox"/> Diğer:
Tezin Örneklem Özellikleri	Tezin Örneklem Grubu: <input type="checkbox"/> Almanca öğretmenleri <input type="checkbox"/> Dil kursu katılımcıları <input type="checkbox"/> Dokümanlar <input type="checkbox"/> İlk ve ortaokul öğrencileri <input type="checkbox"/> Lisansüstü öğrencileri <input type="checkbox"/> Lise öğrencileri <input type="checkbox"/> Okul yöneticileri <input type="checkbox"/> Öğretim üyeleri ve elemanları <input type="checkbox"/> Üniversite öğrencileri <input type="checkbox"/> Veliler <input type="checkbox"/> Diğer:	Tezin Örneklem Büyüklüğü: <input type="checkbox"/> 1-10 arası <input type="checkbox"/> 11-30 arası <input type="checkbox"/> 31-100 arası <input type="checkbox"/> 101-300 arası <input type="checkbox"/> 301-1000 arası <input type="checkbox"/> Diğer:	Tezde Birlikte Çalışılan Örneklem Grupları: <input type="checkbox"/> Almanca öğretmenleri+ilkokul/orta okul/lise öğrencileri <input type="checkbox"/> Okul yöneticileri+Almanca öğretmenleri <input type="checkbox"/> Üniversite öğrencileri+öğretim üyeleri/elemanları <input type="checkbox"/> Üniversite öğrencileri+öğretim üyeleri/elemanları+ Almanca öğretmenleri <input type="checkbox"/> Diğer:
Tezde Kullanılan Araştırma Yöntemi	<input type="checkbox"/> Karma <input type="checkbox"/> Nicel <input type="checkbox"/> Nitel		
Tezde Kullanılan Veri Toplama Aracı	<input type="checkbox"/> Anket (Likert tipi, açık uçlu vb.) <input type="checkbox"/> Başarı testi <input type="checkbox"/> Doküman <input type="checkbox"/> Görüşme <input type="checkbox"/> Gözlem		<input type="checkbox"/> Günlük <input type="checkbox"/> Kontrol listesi <input type="checkbox"/> Rubrik <input type="checkbox"/> Video kaydı <input type="checkbox"/> Diğer:
Tezde Kullanılan Veri Analiz Tekniği	1. Nitel: <input type="checkbox"/> Betimsel <input type="checkbox"/> İçerik analizi		2. Nicel: <input type="checkbox"/> Betimsel <input type="checkbox"/> Kestirimsel

Aday Öğretmenlerin Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutum ve Akademik Aidiyet Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi

Determining the Relationship Between the Attitudes Towards Scientific Research and Academic Engagement Levels of Pre-service Teachers

Kübra Karakaya Özyer¹

Öz

Bu araştırmanın amacı aday öğretmenlerin bilimsel araştırmaya yönelik tutum düzeylerini ve akademik aidiyet düzeylerini farklı değişkenler açısından incelenmek ve bu iki değişken arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. İlişkisel tarama modelinin kullanıldığı çalışmada uygun örnekleme yöntemi ile 162 aday öğretmene ulaşılmıştır. Veri toplama aracı olarak Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutum Ölçeği, Akademik Aidiyet Ölçeği ve demografik bilgi formu tercih edilmiştir. Elde edilen nicel veriler betimsel istatistikler, Pearson korelasyon katsayısı, t testi ve ANOVA yardımıyla analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, aday öğretmenlerin Bilimsel araştırmaya yönelik tutumlarının olumlu olduğu ve akademik aidiyet düzeylerinin ise orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Ayrıca cinsiyetin bilimsel araştırmaya yönelik tutum düzeylerinden anlamlı bir farklılık oluşturduğu ancak araştırma eğitimi alma durumu ve okudukları program türünün tutumlarında farklılık oluşturmadığı tespit edilmiştir. Pearson korelasyon analizi sonucunda, bilimsel araştırmaya yönelik tutum ile akademik aidiyet, akademik aidiyet ve genel not ortalaması arasında pozitif yönlü bir ilişki belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutum, Akademik Aidiyet, Akademik Başarı, Aday Öğretmen.

Abstract

The aim of this study is to examine the attitudes of pre-service teachers towards scientific research and their academic belonging levels in terms of different variables and to reveal the relationship between these two variables. In the study, in which the correlational model was used, 162 pre-service teachers were reached by convenient sampling method. Attitude towards Scientific Research Scale, Academic Engagement Scale, and demographic information form were used as data collection tools. The quantitative data were analyzed via descriptive statistics, Pearson correlation coefficient, t-test, and ANOVA. As a result of the research, it was determined that the attitudes of the pre-service teachers towards scientific research were positive and their level of academic engagement was moderate. In addition, it was determined that gender made a significant difference in the level of attitudes towards scientific research, but the status of receiving research education and the type of program they studied did not make a difference in their attitudes. As a result of the Pearson correlation analysis, a positive relationship was determined between the attitude towards scientific research and academic engagement, academic belonging, and GPA.

Keywords: Attitude Towards Scientific Research, Academic Engagement, Academic Achievement, Pre-service Teacher.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Çalışmanın araştırma kısmı Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'nun 24.03.2022 tarih ve 308376 sayılı Kararı ile alınan izin doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Submitted: 14 / 09 / 2022

Accepted: 20 / 03 / 2023

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye, kozyer@ogu.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-0208-7870>

Giriş

Eğitimde yapılandırmacı öğrenme yaklaşımının benimsenmesiyle beraber bilginin yapılandırılması, bilginin uygulanması ve bilgi üzerine tartışmalar yürütülmesi ön plana çıkmıştır (Demiralp ve Kazu, 2012). Bu kapsamda öğrenciye bilgiyi araştırma ve bilgiyi işleme becerilerini kazandırmak önemi hale gelmiştir (Parlar, 2012). Elbette ki öğrencilerin araştırma becerilerini geliştirebilmesinde en önemli rol öğretmenlerindir. 21. yy. öğretmenlerinin öğrencilerine bilgi okuryazarlığı, eleştirel düşünme becerileri ve problem çözme becerileri kazanımlarına yardımcı olması beklenmektedir. Öğretmenlerin bu becerileri öğrencilerine kazandırabilmeleri için de kendilerinin bilimsel araştırma yeterliliklerine sahip olmaları gerekmektedir (Dombaycı ve Ercan, 2017; Saracaloğlu, 2008). Bu beklentinin oluşmasıyla beraber Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) işbirliği ile 2007 yılında öğretmen yetiştirme programlarında değişime gidilmiştir (Aşıroğlu, 2016; MEB, 2008). Programlarda yapılan değişiklikler ile öğretmen adaylarının bilimsel araştırma yeterliliklerinin artırılması ve dolayısıyla öğretmenlerin mesleki gelişimlerine katkı sağlanması hedeflenmiştir (Çepni, Küçük ve Gökdere, 2002).

2007 yılından itibaren öğretmen yetiştiren Eğitim Fakültelerinde araştırma yöntemleri dersi zorunlu ders kapsamında okutulmaktadır. Bu ders haftada 2 saat teorik olarak işlenmektedir. Dersin içeriğinde öğretmen adaylarına bilim ve bilimsel bilgiye yönelik temel kavramlar, bilim felsefesi, bilimsel araştırma süreci, çeşitli araştırma yöntemleri ve araştırma raporlamanın incelikleri aktarılmaktadır. Böylelikle öğretmen adayları bilimsel araştırma sürecinin başından sonuna kadar atılan adımlara aşina olmakta, profesyonel gelişimi için gerekli olan araştırma becerilerini elde edebilmektedir. Aynı zamanda, verilen bu eğitim ile öğretmen adaylarının bilimsel araştırmalara yönelik olumlu tutum düzeyleri artırılarak araştırma yapmaya istekli hale getirilmesi hedeflenmektedir (Taşdemir ve Taşdemir, 2011). Auger ve Wideman (2000) öğretmen adaylarının eylem araştırmasını öğrenmesinin önemini altını çizmiştir. Yaptıkları araştırma ile öğretmen adayları profesyonel gelişimleri için gerekli olan sorumlulukları alabilmeyi eylem araştırması yardımıyla öğrenebileceklerdir. Böylece eğitimde hesap verilebilirlik düzeyinin artacağını iddia etmişlerdir. Ek olarak, aday öğretmenlerin birer, "araştırmacı, keşfedici öğretmen" olarak görülmesi gerektiği ve araştırmacı öğretmenlerin akademik başarıyı artırma yönünde önemli etkinliklere öncülük edeceği ifade edilmektedir (Newman, 1997; Akt. Büyüköztürk, 1999).

Zorunlu bilimsel araştırma derslerinin yanı sıra TÜBİTAK 2016 yılından itibaren 2209 A ve B proje türleri ile lisans düzeyindeki öğrencilerin bilimsel araştırma sürecini deneyimlemesi ve aktif birer katılımcı olmalarını teşvik etmektedir. Böylece derslerde gördükleri teorik bilgileri projeler yardımıyla pratiğe dökme imkânı bulabileceklerdir. Ancak yapılan tüm bu düzenlemelere rağmen üniversite öğrencilerinin bilimsel araştırmaya yatkınlıkları ve üniversitelerdeki bilimsel çalışma imkânlarına yönelik memnuniyetleri soru işareti olarak devam etmektedir.

Bu soru işaretlerini gidermek için Karadağ ve Yücel (2022) Türkiye'deki tüm üniversiteler üzerinde öğrenci memnuniyetini ortaya koymayı amaçlayan geniş ölçekli bir çalışma yürütmüşlerdir. Bu çalışma 6 alt boyuttan oluşmakta olup 5. boyutu öğrenme imkân ve kaynakların zenginliğidir. Bu boyutta öğrencilere buldukları üniversitenin kütüphane gibi araştırma kaynakları, bilimsel çalışmalara yönelik laboratuvarlar, özel olarak hazırlanmış çalışma odaları ve akademik destek birimleri hakkındaki görüşleri sorulmuştur. 199 üniversitenin değerlendirildiği bu çalışmada yalnızca 10 üniversite en yüksek derece olan A+ puanını almıştır. A derecesinde memnuniyet gösterilen ise sadece 18 üniversite bulunmaktadır. Bu çalışma sonuçları üniversite öğrencilerinin üniversitelerdeki bilimsel çalışma olanaklarından memnuniyet düzeylerinin düşük olduğunu göstermektedir.

Eğitim programlarında bilimsel araştırma derslerine yer verilmesi ve öğrencilerin bilimsel araştırma yapmaları için teşvik edilmesi, gerçek hayatta onların bilimsel araştırma deneyimlemesini garantilememektedir. TÜBİTAK'ın (2021) yayınladığı raporda 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programına 2010 yılında başvuran öğrenci sayısı 809 civarında iken bu sayı 2020 yılında 2770'e yükselmiştir. Ancak destek kararı verilen kişi sayısı incelendiğinde 2010 yılında 556 sayısı 2020 yılına gelindiğinde 510'a düşmüştür. Bu sonuçlar üniversite öğrencilerinin bilimsel araştırma yapma ve araştırmaya katkıda bulunma konularında eksikliklerin devam ettiğini göstermektedir.

Bir davranışın sergilenebilmesi için bireyin o davranışı yapmaya niyet etmesi gerekmektedir. Fishbein ve Ajzen'e (1980) göre davranışsal niyeti etkileyen en önemli faktör ise tutumdur. Öğrencilerin bilimsel araştırmalarda aktif rol olmaları hedeflendiğinde öncelikle onların tutumlarında iyileştirmeye gidilmelidir. Diğer bir ifade ile bilimsel araştırmalara olumlu tutum sergileyen bireylerin araştırma deneyimi için daha çok çaba sarf ettikleri belirlenmiştir (Yenice, Yavaşoğlu, Tunç ve Candarlı-Arık, 2019). Bu sebepten bilimsel araştırmaya yönelik tutum kavramına yakından bakmak gerekmektedir.

Papanastasiou (2005) bilimsel araştırmaya yönelik tutumu 5 boyutta incelemiştir: Profesyonellik İçin Araştırmanın Faydaları, "Araştırma Kaygısı", "Araştırmaya Yönelik Pozitif Tutum" "Yaşamla İlişkilendirme" ve "Araştırma Güçlüğü" dür. Bu doğrultuda, kişilerin bilimsel araştırmaları kariyerlerine fayda sağlaması, araştırma yaparken kaygı oluşturmaması, olumlu tutum göstermeleri, araştırmaları kendi yaşamları ile ne kadar ilişkilendirdikleri ve araştırma sürecinde yaşanan zorluklar bakımında değerlendirdikleri ortaya çıkmıştır. Korkmaz, Şahin ve Yeşil (2011) ise bilimsel araştırmaya yönelik tutum kavramının araştırmacılar ile ilişkili olduğunu iddia etmiş ve bilimsel araştırmaya yönelik tutumu Araştırmacılara Yardımcı

Olmaya İsteksizlik, Araştırmalara Yönelik Olumsuz Tutum, Araştırmalara Yönelik Olumlu Tutum ve Araştırmacılara Yönelik Olumlu Tutum olmak üzere dört alt boyutta incelenmesi gerektiğini savunmuştur.

Alanyazında yapılan araştırmalar, üniversite öğrencilerinin bilimsel araştırmalara yönelik tutumlarına yönelik farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Bazı araştırmalar öğrencilerin bilimsel araştırmaya yönelik olumlu tutum sergilediklerini gösterirken (Bahtiyar ve Can, 2016; Biçer vd., 2013; Butt ve Shams, 2013; Çakmak vd., 2015; Ememe, 2014; Ercoşkun, 2019; Kes ve Öztürk-Şahin, 2019; Korkmaz vd., 2011; Maqsood vd., 2019; Manuel vd., 2013; Ch vd., 2021), bazıları ise öğrencilerin tarafsız bir tutuma sahip olduklarını belirtmişlerdir (Joshi, 2021; Yenilmez ve Ata, 2012). Öte yandan yapılan çalışmalarda üniversite öğrencilerinin bilimsel araştırmalara yönelik olumsuz tutumlarının olduğunu da göstermektedir. Örneğin, Morgenshtern ve diğerlerinin (2011) yaptığı çalışmada üniversite öğrencilerinin araştırmanın kendi kariyer ve profesyonel hayatlarına katkıda bulunacağına inandıkları ancak araştırmayı öğrenme ve araştırmayı gerçekleştirme aşamalarında isteksiz oldukları ortaya çıkmıştır. Bu durum çoğunlukla araştırmayı gerçekleştirme sürecinde karşılaşılabilecek istatistiksel analizler sebebiyle endişe duymalarından kaynaklanmıştır. Diğer bir araştırmada da öğretmen adaylarının bilimsel araştırma sürecine yönelik algıları incelenmiş ve sonuçlara göre öğretmen adaylarının bilimsel araştırma sürecine ilişkin kavramları tam ve doğru olarak algılayamadıkları, araştırma yapmanın öğretmenlik hayatları için gerekli olmadığını düşündükleri ancak ileride meslek hayatlarında işlerine yarayabileceğini düşündükleri belirlenmiştir (Küçüköğlü vd., 2014).

Üniversite öğrencilerin bilimsel araştırmaya yönelik tutum düzeylerinin belirlenmesi bize önemli bilgiler vermektedir ancak tutumlarını etkileyen faktörlerin ortaya çıkartılması elde edilen tutum düzeylerinin değerlendirilmesinde etkili olmaktadır. Bu sebeplerden literatürde öğrencilerin bilimsel araştırmaya yönelik tutumlarını etkileyen faktörleri inceleyen çok sayıda araştırmaya rastlanmaktadır. Bu araştırmalar çoğunlukla cinsiyet (Bibi vd., 2012; Dombaycı ve Ercan, 2017; Ememe, 2014; Ercoşkun, 2019; Gosh ve Guha, 2018; Joshi, 2021; Karamustafaoğlu ve Meşeci, 2021; Konokman vd., 2013; Maqsood vd., 2019; Ch vd., 2021; Saracaloğlu, 2008; Tasgin, 2018; Yenice vd., 2019), araştırma eğitimi alma durumu (Korkmaz, Şahin ve Yeşil, 2011; Saracaloğlu vd., 2005; Şahin-Kürşat, 2015; Yenilmez ve Ata, 2012), öğrenim gördükleri program türü (Butt ve Shams, 2013; Dombaycı ve Ercan, 2017; Gosh ve Guha, 2018; Iqbal, 2010; Karamustafaoğlu ve Meşeci, 2021; Ch. vd., 2021) bu faktörlerden başlıca olanlardır. Yapılan tüm bu çalışmaların sonuçları incelendiğinde bir biriyle ters düşen bulgular elde edildiği belirlenmiştir.

Cinsiyet faktörünün bilimsel araştırmaya yönelik tutumu üzerindeki etkilerini araştıran çalışmaların sonuçlarına bakıldığında bazı çalışmalar cinsiyetin etkisinin olduğunu gösterirken (Dombaycı ve Ercan, 2017; Maqsood vd., 2019; Saracaloğlu, 2005; Tasgin, 2018), bazılarıda herhangi bir etkiye rastlanmamıştır (Bibi vd., 2012; Ememe, 2014; Ercoşkun, 2019; Gosh ve Guha, 2018; Joshi, 2021; Konokman vd., 2013). Benzer şekilde üniversite öğrencilerinin araştırma eğitimi alma durumlarının onların bilimsel araştırmaya yönelik tutumlarında anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığı merak eden araştırmalarda da çelişkili sonuçlara ulaşılmıştır. Saracaloğlu vd. (2005) yaptıkları çalışmada bilimsel araştırma yöntemleri dersi alan öğrencilerin tutumlarında anlamlı düzeyde bir artış olduğu belirlenmiştir. Alanyazındaki diğer araştırmalar da bu sonucu destekler niteliktedir (Korkmaz vd., 2011; Yenilmez ve Ata, 2012). Öte yandan, Konokman vd. (2013) ve Polat (2014) ve İlhan, Çelik ve Aslan (2016) çalışmalarında bilimsel araştırmaya yönelik eğitim almanın öğrencilerin tutumunda bir değişiklik oluşturmadığını göstermişlerdir. Son olarak, araştırmaya katılan öğrencilerin öğrenim gördükleri programın tutumlarına etkisini inceleyen çalışmalara bakıldığında çoğunluğunun anlamlı bir farklılık tespit ettikleri belirlenmiştir (Bibi vd., 2012; Butt ve Shams, 2013; Dombaycı ve Ercan, 2017; Iqbal, 2010; Gosh ve Guha, 2018; Karamustafaoğlu ve Meşeci, 2021; Şahin-Kürşat, 2015; Yenice vd., 2019). Öte yandan, Konokman vd. (2013) eğitim araştırmalarına yönelik tutum ölçeğini geliştirmiş ve öğretmen adaylarının okudukları bölümlerin tutumlarına etkisinin de tespit edilemediği ortaya çıkmıştır. Tüm bu çelişkili bulgular ışığında cinsiyet, eğitim alma durumu ve program türleri faktörlerinin bilimsel araştırmaya yönelik tutumlarına etkisi tam olarak ortaya konamamıştır.

Bireyin sosyal çevresine uyum sağlaması, etrafındaki insanlar, topluluklar veya sosyal sistemler ile birlikte hareket etmesini sağlayan en önemli kaynak aidiyet duygusudur (Hagerty vd., 1992). Eğitim kurumlarında "aidiyet" kavramı 1990'lı yıllardan sonra önem kazanmış ve hem Türkiye'de hem de dünya genelinde araştırmacıların ilgi odağı olmuştur (Örn: Altınsoy ve Karakaya-Özyer, 2018; Cox, 2013; Goodenow ve Grady, 1993; Korkmaz, 2007; Özgök ve Sarı, 2016). Okula aidiyetin oluşmadığı, öğrencilerin kendilerini okulun bir parçası olarak görmedikleri, akademik başarılarını artırmak için çaba göstermedikleri bir eğitim ortamında gerçek başarıdan söz edilmesi pek mümkün görünmemektedir (Eccles vd., 1993; Fredricks vd., 2004; Ryan ve Deci, 2000). Bu sebepten eğitim kurumlarındaki aidiyetin araştırılması önem taşımaktadır.

Okula aidiyet kavramı davranışsal, duyuşsal ve bilişsel olmak üzere üç boyutta incelenmektedir (Fredricks vd., 2004). Bireyin akademik etkinliklere ve derse katılım sağlaması, bu etkinliklerde süreklilik sağlaması ve çaba harcaması okula aidiyetin davranışsal boyutunu temsil etmektedir (Skinner vd., 2009). Ek olarak, öğrencinin okuldaki sosyal etkinliklere ve sportif faaliyetlere katılması ve çeşitli okul kulüplerine üye olması davranışsal aidiyetin göstergelerindedir (Finn ve Voelkl, 1993). Bilişsel aidiyet ise öğrencinin derslerdeki konulara yönelik meta-bilişsel becerilerini (yaratıcı, eleştirel, yansıtıcı düşünme vb.) aktif olarak kullandığı durumlarda söz konusudur (Kızılkaya ve Doğan, 2022). Aidiyetin duyuşsal boyutunda ise bireylerin ilgi, alaka, merak ve tutum gibi psiko-sosyal süreçleri temel alınmaktadır (Kahu, 2013). Öğrenci ne kadar

kendini okul ikliminin bir parçası olarak görür, öğretmen ve idareciler ile saygı ve sevgi çerçevesinde bir ilişki geliştirir ise o kadar duyuşsal anlamda ait hissedecektir (Goodenow ve Grady, 1993). Okula aidiyet kavramı yıllardır kullanılan bir kavram olmasına rağmen yükseköğretimde karşılığı olan akademik aidiyet kavramı Zhoc ve diğerleri (2019) tarafından ortaya atılmıştır. Akademik aidiyet üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde öğrencilerin cinsiyetlerinin (Bökeoğlu-Çokluk ve Yılmaz, 2007; Pike ve Kuh, 2005; Sarwar ve Ashrafi, 2014), kişilik özelliklerinin (Ergün, Akçaoğlu ve Ünver, 2014) ve fakülte türlerinin (Alptekin, 2011; Çınkır vd., 2019) aidiyetleri üzerine etkisi olduğu belirlenmiştir. Ayrıca akademik olarak kendini ait hisseden öğrencilerin akademik başarılarının daha yüksek olduğu ortaya çıkartılmıştır (Alptekin, 2011; Çapa-Aydın vd., 2015).

Zhoc vd. (2019) geliştirdikleri yükseköğretimde öğrenci aidiyeti ölçeğinin alt boyutlarını; akademik aidiyet, bilişsel aidiyet, akranlarla sosyal aidiyet, öğretmenlerle sosyal aidiyet ve duygusal aidiyet olarak belirlemişlerdir. Bu ölçekte akademik aidiyet boyutu yükseköğretimdeki bireylerin öğrenme sürecine ilişkin gözlemlenebilir davranışlarını barındırmaktadır. Kızılkaya ve Doğan (2022) ise özel olarak akademik aidiyet ölçeği geliştirmiş ve bu kavramı “ders katılım, kütüphane, kaynak erişimi”, “öğretim üyeleriyle iletişim” ve “bilimsel ve kültürel etkinliklere katılım” olmak üzere 3 boyutta tanımlamıştır. Akademik aidiyet kavramının tüm alt boyutları dikkate alındığında yükseköğretimin ana misyonlarından biri olan bilimsel araştırmaya hizmet ettiği görülmektedir. Kendini bulunduğu akademik ortama ait hisseden üniversite öğrencisi bilimsel araştırmaya yönelik algısı daha güçlü olacak ve bu konuda deneyim sahibi olmak için elinden geleni yapacaktır. Bilimsel araştırmaya yönelik tutum ile ilişkisi tahmin edilen epistemolojik inançlar, bilimsel süreç becerileri ve bilimsel okuryazarlık düzeyleri çeşitli çalışmalarda incelenmiş olup akademik aidiyet ile bilimsel araştırmaya yönelik tutumların ilişkisini inceleyen herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu sebepten mevcut araştırmanın alana önemli bir katkısı olacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmanın amacı, Eğitim Fakültesindeki aday öğretmenlerin bilimsel araştırmaya yönelik tutumları ve akademik aidiyet düzeylerini farklı değişkenler açısından incelemektir. Araştırmaya ait alt problemler şunlardır;

1. Aday öğretmenlerin bilimsel araştırmalara yönelik tutumları, akademik aidiyet düzeyleri ve genel not ortalamaları ne düzeydedir?
2. Aday öğretmenlerin cinsiyet, araştırma eğitimi alma durumu ve öğrenim gördükleri programa göre bilimsel araştırmalara yönelik tutumları ve akademik aidiyetleri farklılaşmakta mıdır?
3. Aday öğretmenlerin bilimsel araştırmalara yönelik tutumları, akademik aidiyet düzeyleri ve genel not ortalaması arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

1. Yöntem

1.1. Araştırma Deseni

Aday öğretmenlerin bilimsel araştırmaya yönelik tutumlarını ve akademik aidiyet düzeylerini ortaya çıkarmayı hedefleyen bu çalışmada ilişkisel tarama yöntemi benimsenmiştir. İlişkisel tarama yöntemi iki ya da daha fazla değişkenin birlikte değişimini inceleyen ve mevcut durumu ortaya koymayı amaçlayan nicel araştırma desenlerinden biridir (Karasar, 2013).

1.2. Katılımcılar

Bu çalışmanın evreni 2021-2022 eğitim öğretim yılında Eskişehir’de bir devlet üniversitesi Eğitim fakültesinde okuyan lisans öğrencileri olarak belirlenmiştir. Örneklem seçimi için olasılıksız örnekleme yöntemlerinden uygun örneklem tercih edilmiştir. Araştırmaya Eğitim Fakültesinde öğrenim gören 161 aday öğretmen katılmıştır.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Değişkenler		f	%
Cinsiyet	Kadın	122	75,8
	Erkek	39	24,2
Sınıf düzeyi	1	1	0,6
	2	123	76,4
	3	13	8,1

	4	24	14,9
Öğrenim Görülen Bölüm	Fen bilgisi öğretmenliği	64	39,8
	Psikolojik danışmanlık ve rehberlik	44	27,3
	Sınıf öğretmenliği	32	19,9
	Sosyal bilgiler öğretmenliği	14	8,7
	Özel eğitim öğretmenliği	4	2,5
	Okul öncesi öğretmenliği	3	19

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların çoğunluğunun (%75,8) kadın öğrencilerden oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların sınıf düzeyleri incelendiğinde %76,4'ünün 2. Sınıf, %8,1'inin 3. Sınıf ve %14,9'unun 4. Sınıf öğrencisi olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmaya farklı programlardan öğrenciler katılmış olup en çok Fen Bilgisi Öğretmenliği (%39,8), Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik (%27,3) ve Sınıf Öğretmenliği (%19,9) bölümlerinden katılımcılara rastlanmıştır.

1.3. Veri Toplama Araçları

Aday öğretmenlerden bilgi alabilmek için çevrimiçi bir veri toplama aracı kullanılmıştır. İlk bölümde demografik bilgiler (cinsiyet, bölüm, genel not ortalaması, bilimsel araştırmaya yönelik eğitim alma durumu), ikinci bölümde ise Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutum Ölçeği ve Akademik Aidiyet Ölçeği bulunmaktadır.

Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutum Ölçeği (BAYTÖ): Korkmaz ve diğerleri (2011) tarafından geliştirilen ölçekte 30 madde ve dört boyut (Araştırmacılara Yardımcı Olmaya İsteksizlik, Araştırmalara Yönelik Olumsuz Tutum, Araştırmalara Yönelik Olumlu Tutum ve Araştırmacılara Yönelik Olumlu Tutum) bulunmaktadır. Araştırmacılara Yardımcı Olmaya İsteksizlik boyutu 8 maddeden, Araştırmalara Yönelik Olumsuz Tutum 9 maddeden, Araştırmalara Yönelik Olumlu Tutum 7 maddeden ve Araştırmacılara Yönelik Olumlu Tutum ise 6 maddeden oluşmaktadır. İlk iki boyut olumsuz maddelerden oluşmaktadır ve ters madde kodlaması yapılmalıdır. Ölçekte 1 puan "Kesinlikle katılmıyorum", 5 puan ise "kesinlikle katılıyorum" biçiminde ölçeklendirilmiştir. Korkmaz vd. (2011) yaptıkları çalışmada her alt boyut için iç tutarlılık olarak Cronbach alfa katsayılarını hesaplamışlar ve bu katsayıların 0,76 ile 0,85 arasında değiştiğini belirlemişler ve kabul edilebilir düzey olan 0,70'in üzerinde olduğunu tespit etmişlerdir (Büyüköztürk, 2013).

Akademik Aidiyet Ölçeği (AAÖ): Akademik Aidiyet Ölçeği Kızılkaya ve Doğan (2022) tarafından geliştirilmiştir. 25 maddeden ve üç boyuttan oluşan bu ölçek 5'li Likert tipinde ölçeklendirilmiştir. Bu ölçekte "hiçbir zaman" 1 puanı, "nadiren" 2 puanı, "bazen" 3 puanı, "sıklıkla" 4 puanı ve "her zaman" 5 puanı temsil etmektedir. Ölçeğin alt boyutları ise "ders katılım, kütüphane, kaynak erişimi", "öğretim üyeleri ile iletişim" ve "bilimsel ve kültürel etkinliklere katılım" olarak adlandırılmıştır. Kızılkaya ve Doğan (2022) yaptıkları çalışmada hem ölçeğin tamamına ait hem de alt boyutlarına ait Cronbach alfa katsayılarını hesaplamışlar ve bu katsayıların 0,78 ile 0,91 arasında değiştiğini belirtmişlerdir. Katsayılar incelendiğinde hepsinin kabul edilebilir düzeyin üstünde olduğu görülmektedir.

Demografik bilgi formu, Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutum Ölçeği ve Akademik Aidiyet Ölçeği Google Forms platformuna yüklenerek katılımcılara çevrimiçi ortamda gönderilmiştir. Toplanan veriler bu platformdan şifreli bir bilgisayara Microsoft Excel formatında indirilmiş ve saklanmıştır.

1.4. Veri Analizi

Katılımcıların demografik bilgilerini analiz etmek için frekans ve yüzde hesaplamaları yapılmıştır. Bilimsel araştırmaya yönelik tutum ölçeğinden ve Akademik aidiyet ölçeğinden elde edilen verilerin incelenmesinde ise betimsel istatistiklerden aritmetik ortalama, standart sapma, bağımsız örneklem t-testi, ANOVA ve Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 20 paket programı tercih edilmiş ve anlamlılık düzeyi 0,05 olarak alınmıştır.

1.5. Geçerlik ve Güvenirlik

Çalışmanın ölçeklerinden elde edilen verilerin güvenilirliğine dair kanıt aramak için iç tutarlılık katsayılarından Cronbach alfa katsayısı hesaplanmıştır. Bilimsel araştırmaya yönelik tutum ölçeğinin tamamına yani 30 maddesine ait Cronbach alfa katsayısı 0,90 olarak bulunmuştur. Bu ölçeğin alt boyutlarına ait iç tutarlılık katsayıları Cronbach ile hesaplanmış ve Araştırmacılara Yardımcı Olmaya İsteksizlik boyutu için 0,82, Araştırmalara Yönelik Olumsuz Tutum için 0,84, Araştırmalara Yönelik Olumlu Tutum için 0,87 ve Araştırmacılara Yönelik Olumlu Tutum boyutu için de 0,90 değerleri bulunmuştur. Akademik aidiyet ölçeği için ise Cronbach alfa katsayısı 0,92 olarak hesaplanmıştır. Akademik aidiyet ölçeğinin alt boyutlarının iç tutarlılık katsayıları (Cronbach alfa) sırasıyla 0,80 (ders katılım, kütüphane, kaynak erişimi alt

boyutu), 0,89 (öğretim üyeleri ile iletişim alt boyutu) ve 0,87 (bilimsel ve kültürel etkinliklere katılım alt boyutu) olarak tespit edilmiştir.

1.6. Etik Unsurlar

Bu araştırma kapsamında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal bilimler alt etik kurulundan onay alınmıştır (24.03.2022, E-64075176-050.01.04-308376). Ek olarak, her bir katılımcıya araştırma verilerini toplamadan önce gönüllü katılım formunu onaylamaları istenmiştir. Bu forma onay vermeyen öğrenciler araştırmaya dâhil edilmemiştir.

2. Bulgular

Araştırmada ilk olarak katılımcıların bilimsel araştırmaya yönelik tutum, akademik aidiyet ve Genel not ortalama düzeyleri incelenmiştir. Öğretmen adaylarının BAYTÖ, Akademik Aidiyet Ölçeği ve Genel Not Ortalaması sorusuna verdikleri yanıtlardan elde edilen aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Aday Öğretmenlerin BAYT, AA ve GNO’na İlişkin Betimsel İstatistikleri

Değişkenler	N	Minimum	Maksimum	Aritmetik Ortalama	Standart sapma
Bilimsel Araştırmalara Yönelik Tutum(BAYT)	161	1	5	3,78	0,53
Akademik Aidiyet(AA)	161	1	5	3,10	0,58
Genel not ortalaması(GNO)	158	1	4	3,16	0,36

Tablo 2’de verilen bulgular incelendiğinde aday öğretmenlerin bilimsel araştırmaya yönelik tutumları olumlu yönde belirlenmiştir. Tutum ölçeğinden alınan puanların ‘katılıyorum’ (4) kategorisine yakın olduğu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların akademik aidiyet düzeyleri ise “bazen” kategorisine daha yakın olduğu yani kendilerini bazen üniversitelerine ait hissettikleri gözlemlenmiştir. Son olarak, aday öğretmenlerin genel not ortalamalarının betimsel istatistikleri incelendiğinde maksimum değere yakın bir değer olan 3,16 olduğu belirlenmiştir. Araştırmaya katılanların ortalama üstünde bir akademik başarıya sahip oldukları sonucu çıkarılabilir.

2.1. Çeşitli Değişkenlerin Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutuma ve Akademik Aidiyete Etkisi

Araştırmanın ikinci alt problemi olan “Cinsiyet, eğitim alma durumu ve öğrenim gördükleri programa göre bilimsel araştırmalara yönelik tutumları ve akademik aidiyet düzeyleri farklılaşmakta mıdır?” sorusunun cevabını bulmak için her bir değişken için ayrı ayrı analizler yapılmıştır. Aday öğretmenlerin bilimsel araştırmaya yönelik tutumlarının ve akademik aidiyet düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymak için bağımsız örneklem t –testi kullanılmış ve elde edilen bulgular Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyet Değişkeninin Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutuma Etkisi

Değişkenler	t	df	p	Ortalama Fark	Etki Büyüklüğü(Cohen’s d)
Bilimsel Araştırmaya Yönelik tutum	2,16	159	0,03*	6,22	0,34
Akademik Aidiyet	0,84	159	0,40	2,24	-

Tablo 3’te görüleceği üzere, kadın öğretmen adaylarının tutum düzeyleri ile erkek öğretmen adaylarının tutum düzeyleri anlamlı düzeyde farklı bulunmuştur ($t: 2,16, p < 0,05$). Bu farklılığın etki büyüklüğü Cohen’s d katsayısı ile hesaplanmış ve cinsiyetin BAYT üzerinde orta düzeyde bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Ortalamalar arasındaki farklar incelendiğinde çıkan sonucun kadın öğretmen adayları lehine olduğu bulunmuştur. Aday öğretmenlerin akademik aidiyet düzeylerinin cinsiyete göre farklılığı incelendiğinde kadın öğretmen adayları ile erkek öğretmen adaylarının akademik aidiyet düzeylerinin birbirinden anlamlı düzeyde farklılaşmadığı tespit edilmiştir ($t: 0,84, p > 0,05$).

Araştırmaya katılan aday öğretmenlerin bilimsel araştırmalara yönelik ders alma durumlarının tutumlarına etkisi bağımsız örneklem t testi yardımıyla incelenmiş ve bulgular Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Araştırma Eğitimi Alma Durumunun Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutuma Etkisi

Değişkenler	t	sd	p	Ortalama Fark	Etki Büyüklüğü(Cohen's d)
Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutum	1,02	159	0,31	3,64	-
Akademik Aidiyet	1,53	159	0,13	4,94	-

Tablo 4'teki sonuçlara göre bireylerin bilimsel araştırma hakkında herhangi bir eğitim almış olması onların bilimsel araştırmaya yönelik tutumlarında ve akademik aidiyetlerinde bir farklılık oluşturmamaktadır (sırasıyla t: 1,02, $p > 0,05$; t: 4,94, $p > 0,05$).

Öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri program türlerinin bilimsel araştırmaya yönelik tutumlarına etkisi tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile incelenmiştir. ANOVA testi varsayımlarından biri de gruplar arasındaki varyansların homojenliğinin sağlanması durumudur. Hem bilimsel araştırmaya yönelik tutum puanları hem de akademik aidiyet puanları için Levene testi anlamlı olmayan sonuçlar vermiştir (sırasıyla $p = 0,15$, $p = 0,08$). Bu testin anlamlı sonuçlar vermemesi varyansların homojenliğine işaret etmektedir. ANOVA sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Öğrenim Programının Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutuma Etkisi

Değişkenler		Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Etki Büyüklüğü (Cohen's d)
Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutum	Gruplar arası	1128,96	5	225,79	0,90	0,49	-
	Grup içi	39003,10	155	251,63			
	Toplam	40132,06	160				
Akademik Aidiyet	Gruplar arası	1960,11	5	392,02	1,94	0,09	-
	Grup içi	31371,88	155	202,40			
	Toplam	33331,99	160				

ANOVA sonuçlarına göre, öğretmen adaylarının farklı bölümlerde okumalarının onların bilimsel araştırmaya yönelik tutumlarında ve akademik aidiyet düzeylerinde herhangi bir anlamlı farklılığa sebep olmamaktadır (sırasıyla F: 0,897, $p > 0,05$; F: 1,937, $p > 0,05$).

2.2. Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutum, Akademik Aidiyet ve Genel Not Ortalaması Arasındaki Korelasyon Analizi

Araştırmanın üçüncü alt problemi "Öğretmen adaylarının bilimsel araştırmalara yönelik tutumları, akademik aidiyet düzeyleri ve genel not ortalaması arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?" olarak belirlenmiştir. Aday öğretmenlerin bilimsel araştırmaya yönelik tutum, akademik aidiyet düzeyi ve genel not ortalaması arasındaki ilişki Pearson Korelasyon Katsayısı ile hesaplanmıştır. Korelasyon matrisi Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Aday Öğretmenlerin Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutum, Akademik Aidiyet ve Genel Not Ortalamaları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Sonuçları

Değişkenler	1	2	3
1. BAYT	-	0,27**	0,04
2. Akademik Aidiyet	0,27**	-	0,26**

3. GNO	0,04	0,26**	-
--------	------	--------	---

Not. ** $p < 0,01$, BAYT: Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutum, GNO: Genel Not Ortalaması

Tablo 6'da görüleceği üzere, BAYT ile Akademik Aidiyet arasında düşük düzeyde ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile aday öğretmenlerin bilimsel araştırmaya yönelik tutumları arttıkça akademik aidiyetleri artmakta veya akademik aidiyetleri azaldıkça bilimsel araştırmaya yönelik tutumları da azalmaktadır. Katılımcıların genel not ortalamaları ise BAYT ile ilişki göstermez iken ($p > 0,05$) Akademik aidiyet düzeyleri ile düşük düzeyde pozitif yönde ilişki göstermektedir ($r: 0,26$, $p < 0,05$). Bu bulguya göre aday öğretmenlerin akademik aidiyet düzeyleri arttıkça genel not ortalamaları da artmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Eğitim Fakültesinde öğrenim gören öğrenciler üzerinde yapılan bu çalışmada, aday öğretmenlerin bilimsel araştırmaya yönelik tutum ve akademik aidiyet düzeyleri ve bu değişkenler arasındaki ilişki incelenmiştir.

Araştırma bulgularında, öğretmen adaylarının bilimsel araştırmaya yönelik tutum düzeylerinin "katılıyorum" düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu doğrultusunda katılımcıların bilimsel araştırmalara yönelik olumlu bakış açısı geliştirdikleri söylenebilir. Bu bulgu, alanyazında yapılan diğer çalışmalar ile örtüşmektedir (Bahtiyar ve Can, 2016; Ememe, 2014; Ercoşkun, 2019; Konokman vd., 2013). Ch vd. (2021) aday öğretmenlerin bilimsel araştırma yönelik görüşlerini incelemiş ve çoğunluğunun araştırma yapmayı eğlenceli, ilginç ve kariyerleri için faydalı bulduklarını tespit etmişlerdir. Biçer vd.'nin (2013) yaptığı başka bir çalışmada ise Türkçe öğretmenliği bölümünde okuyan öğrencilerin bilimsel araştırmalara yönelik olumlu tutumlarının yüksek olduğu ve bilim adamlarını saygın ve değerli gördüklerini belirlenmiştir. Tüm bu sonuçlar doğrultusunda eğitim fakültesinde okuyan öğrencilerin bilimsel araştırmaya yapmaya istekli ve araştırmacılara yönelik olumlu tavır sergiledikleri söylenebilir.

Aday öğretmenlerin akademik aidiyet düzeylerinin orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Buna göre, öğretmen adayları derse katılıma, kütüphane kaynaklarına erişme, öğretim üyeleri ile iletişime geçme ve üniversitede yapılan bilimsel ve kültürel etkinliklere katılıma da yüksek bir isteklilik göstermemektedirler. Öğretmen adayları kendilerini buldukları sosyal sistemin (okulun) tam olarak bir parçası olarak görememektedirler. Okula ait hissetmeyen bireylerin dolayısıyla akademik sorumluluklarını yapmaya yönelik motivasyonları düşük ve akademik başarıları da düşük olacaktır (Eccles vd., 1993). Ergün vd. (2018) üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada öğrencilerin okula aidiyet düzeylerinin düşük olduğunu belirtmişlerdir. Bu araştırmaya katılan öğrencilerin yalnızca %8,8'inde güçlü aidiyet duygusu olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde, Yokuş, Ayçiçek ve Yanpar-Yelken (2017) Eğitim Fakültesinde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin kurumsal aidiyet düzeylerini incelemiş ve yaklaşık %50'sinin buldukları fakülteden memnun oldukları ve ait hissettikleri ortaya çıkmıştır. Kasalak ve Özcan (2021) ise aday öğretmenlerin üniversiteye ilişkin aidiyetlerini motivasyon, özdeşleşme ve beklenti boyutlarında incelemiş ve katılımcıların bu boyutlardaki düzeylerinin orta düzeyde olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Mevut çalışmanın bulguları alt boyutlar açısından incelendiğinde öğretim görevlileri ile iletişim ve bilimsel etkinliklere katılma boyutlarında daha az ait hissettikleri belirlenmiştir. Okuldaki ders ve akademik kaynaklara erişimdeki sınırlılıklar, öğretim görevlilerinin öğrenci ile olan iletişim dili ve okuldaki akademik etkinliklerin sıklığı öğrencilerin aidiyetlerini etkileyebilmektedir (Goodenow ve Grady, 1993). Bir yükseköğretim kurumu olan üniversitelerden bu beklentileri karşılanmayan öğretmen adaylarının akademik olarak ait hissetmemeleri oldukça doğaldır.

Cinsiyet faktörünün bilimsel araştırmaya yönelik tutumda farklılık gösterdiği mevcut çalışmada gösterilmiştir. Bulgulara göre kadın öğretmen adaylarının düzeyleri erkek öğretmen adaylarından daha yüksektir. Bu sonuçlardan yola çıkarak kadın öğretmen adaylarının bilimsel araştırma yapma ve araştırmacılara yönelik algılarının daha olumlu olduğu söylenebilir. Literatürde yapılan bazı çalışmaların mevcut bulguları ile örtüştüğü belirlenmiştir (Dombaycı ve Ercan, 2017; Ch vd., 2021; Saracaloğlu, 2005; Taşgın, 2018). Örneğin, Yenice vd., (2019) yaptıkları çalışmada bilimsel araştırma yönelik tutumun alt boyutlarından yalnızca araştırmaya yönelik olumsuz tutum boyutunda cinsiyetler arasında fark olduğunu tespit etmişler ve erkek öğretmen adaylarının kadınlara oranla daha fazla olumsuz tutum sergilediklerini belirtmişlerdir. Öte yandan, öğretmen adaylarının bilimsel araştırmaya yönelik tutumlarının cinsiyete göre farklılık göstermediğini ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır (Bibi vd., 2012; Camuzoglu-Aşıroğlu, 2016; Çakmak vd., 2015; Ememe, 2014; Gosh ve Guha, 2018; Joshi, 2021; Konokman vd., 2013).

Araştırma sonuçlarına göre aday öğretmenlerin araştırma eğitimi alma durumları onların bilimsel araştırmaya yönelik tutumlarını etkilememektedir. Bu bulgu Yenilmez ve Ata'nın (2012) yaptığı çalışma ile benzerlikler taşımaktadır. Araştırma bulgularına göre bilimsel araştırma yöntemleri dersi alan öğrencilerin almayanlara göre araştırmacılara daha az yardımcı olmak istedikleri ve araştırmalara karşı daha az olumlu tutum sergiledikleri görülmüştür (Yenilmez ve Ata, 2012). Öte yandan bu bulgular Şahin-Kürşat'ın (2015) yaptığı araştırma ile çelişmektedir. Şahin-Kürşat (2015) çalışmasında araştırmacılara yardımcı olma isteksizlik ve araştırmalara yönelik olumlu tutum alt boyutlarında anlamlı fark bulunmuştur.

Ortaya çıkan bu çelişkiler katılımcıların aldıkları eğitimin kalitesi ile açıklanabilir. Yapılan çalışmalarda bu duruma dair bir ayrıntı belirtilmemektedir.

Mevcut çalışmada, aday öğretmenlerin öğrenim gördükleri bölüm türünün bilimsel araştırmaya yönelik tutuma etkisi bulunamamıştır. Bu bulgu, literatürdeki Konokman vd. (2013) ve Camuzcu-Aşıroğlu'nun (2016) yaptığı çalışmalar ile örtüşürken diğer çalışmalardan farklılık göstermektedir (Bibi vd., 2012; Butt ve Shams, 2013; Dombaycı ve Ercan, 2017; Iqbal, 2010; Gosh ve Guha, 2018; Karamustafaoğlu ve Meşeci, 2021; Şahin-Kürşat, 2015; Yenice vd., 2019). Bu durum araştırmaya katılan öğrencilerin buldukları bölümlerin her çalışmada farklı olmasından kaynaklanabilmektedir.

Akademik aidiyet düzeylerinin cinsiyete, araştırma eğitimi alma durumuna ve kayıt oldukları programa göre farklılık göstermediği belirlenmiştir. Bu bulgulara göre kadın öğretmen adayları ile erkek öğretmen adayları üniversitelerine benzer akademik aidiyet duygusu göstermektedirler. Benzer şekilde Kılıç ve Öksüz (2020) çalışmalarında üniversite öğrencilerinin genel aidiyet puanlarının kız ve erkek öğrenciler arasında farklılık göstermediğini tespit etmişlerdir. Ancak Ergün vd. (2018) erkek öğrencilerin kadın öğrencilere göre daha yüksek aidiyet gösterdiklerini belirtmişlerdir.

Araştırmanın üçüncü alt problemi olarak değişkenler arasındaki ilişki incelenmiştir. Korelasyon katsayılarına göre, bilimsel araştırmaya yönelik tutum ile akademik aidiyet arasında pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bulgulara göre öğretmen adaylarının bilimsel araştırmaya yönelik tutumları arttıkça akademik aidiyet düzeyleri de artmakta veya tam tersi olarak akademik aidiyet düzeyleri azaldıkça araştırmaya yönelik tutumlarında da azalma meydana gelmektedir. Bu sonuçlar öğretmen adaylarında bilimsel araştırma ve araştırmacılara yönelik algının artırılmasının akademik aidiyete etkisi olabileceğini göstermektedir (Knehta vd., 2020). Yükseköğretimdeki bireylerin aidiyetleri yükseltmek için üniversitelerin en önemli misyonu olan bilimsel araştırma sürecine daha çok dâhil olmaları gerekebilir.

Öğretmen adaylarının genel not ortalamaları yani akademik başarıları ile bilimsel araştırmaya yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamış olup akademik aidiyet ile genel not ortalaması arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile akademik olarak aidiyet düzeyi yüksek olan öğrencilerin akademik başarıları (GNO) da yüksektir. Yokuş vd. (2016) benzer sonuçlar bularak akademik olarak daha başarılı olan aday öğretmenlerin kuruma ait aidiyet düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Alanyazındaki diğer çalışmalar da bu bulguları destekler niteliktedir (Banat ve Rimawi, 2017; Sarwar ve Ashrafi, 2014). Sonuç olarak, aday öğretmenlerin akademik başarıları bilimsel araştırmaya yönelik tutumları ile ilişkilendirilmez iken akademik aidiyet düzeyleri düşük de olsa ilişkilendirilmiştir.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Çalışmanın örneklemini Eskişehir'deki bir devlet üniversitesinin Eğitim Fakültesi öğrencilerinden oluştuğu ve fakültedeki tüm bölümleri kapsamadığı için tüm aday öğretmenlere genelleme yapmanın yanlış olabileceği düşünülmektedir. Bu sebepten araştırma modeli daha büyük ve farklı fakültelerden örneklemeler üzerinde tekrar uygulanıp sonuçların doğrulanması sağlanabilir. Aday öğretmenlerin akademik aidiyetlerinin orta düzey bulunması sosyal bir sistem olan okullarında aksaklıkların olduğuna işaret etmektedir. Nicel olarak desenlenen çalışma ancak genel sonuçlar ortaya çıkardığı için derinlemesine ve ayrıntılı verilere ulaşmak için nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışma metodu ilerleyen çalışmalarda tercih edilebilir. Ancak mevcut araştırma üniversitede okuyan öğrencilerin akademik aidiyet düzeylerini belirlemede ilk örnek olduğu için gelecekteki çalışmalara temel olabilecek niteliktedir. Araştırma bulguları bilimsel araştırmaya yönelik tutum ile akademik aidiyet arasında anlamlı pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bu durum eğitim yöneticilerin eğitim programlarını düzenlemede dikkate alması gereken bir durumun olduğu belirtmektedir. Öğretmen adaylarının daha çok bilimsel araştırma sürecine dâhil olduğu, akademik kaynaklara erişimin daha kolay olduğu ve araştırmacılar ile iletişimin açık olduğu bir üniversite ortamında akademik aidiyetlerin yüksek olabileceği ortaya konulmuştur. Araştırma bulgularında akademik aidiyet ile akademik başarı arasında pozitif yönlü bir ilişkinin tespit edilmiş olması yükseköğretimlerde aidiyet kavramının başarı için önemli bir etken olma potansiyeli taşıdığını göstermektedir. Eğitim yöneticileri ve öğretim üyeleri öğrencilerinin akademik başarılarını destekleyecek önleyici ve düzenleyici bir takım çalışmalara adım atmaları tavsiye edilebilir. Örneğin öğrencilerin kütüphane gibi akademik kaynaklara ulaşmalarını kolaylaştırmalı, öğretim üyeleri ile iletişim becerilerini geliştirmeli ve üniversitelerde düzenlenen sosyal ve bilimsel etkinliklerde aktif rol oynamaları teşvik edilmelidir. "öğrenci dostu" sloganıyla yola çıkan ve şeffaf bir yönetim misyonunu benimseyen yükseköğretim kurumlarında öğrencilerin kurumsal aidiyetlerinin yüksek olması kaçınılmazdır.

Bu çalışmanın sonuçları aday öğretmenlerin bilimsel araştırma yapmaya hevesli ve istekli oldukları, araştırmacılara yardımcı olma konusunda motive olduklarını ortaya koymaktadır. Ancak aday öğretmenlerin akademik aidiyet düzeylerinin orta düzeyde olması yükseköğretim kurumunda düzenlenmesi ve geliştirilmesi gereken bölümlerin olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Alptekin, D. (2011). *Toplumsal aidiyet ve gençlik: Üniversite gençliğinin aidiyeti üzerine sosyolojik bir araştırma* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya. Erişim adresi: <https://docplayer.biz.tr/172442-Toplumsal-aidiyet-ve-genclik-universite-gencliginin-aidiyeti-uzerine-sosyolojik-bir-arastirma.html>
- Altınsoy, F. ve Karakaya-Özyer, K. (2018). Liseli ergenlerde okula aidiyet duygusu: Umutsuzluk ve yalnızlık ile ilişkileri. *Elementary Education Online*, 17(3), 1-14.
- Aşıroğlu, S. (2016). Öğretmen adaylarının bilimsel araştırmaya yönelik tutumları ile bilimsel araştırma dersindeki başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 72-84.
- Auger, W., & Wideman, R. (2000). Using action research to open the door to life-long professional learning. *Education*, 121(1), 120-127.
- Bahtiyar, A., & Can, B. (2016). An investigation of problem-solving skills of preservice science teachers. *Educational Research and Reviews*, 11(23), 2108 -2115.
- Banat, B. Y. I., & Rimawi, O. T. (2017). Sense of university belonging: A case study of Al-Quds University students. *Asian Journal of Social Sciences & Humanities*, 6(2), 60-71.
- Bibi, F., Lqbal, H. M., & Majid, N. (2012). Attitude of prospective teachers towards research: Implications for teacher education in Pakistan. *Contemporary Educational Researches Journal*, 1, 8-14.
- Biçer, N., Bozkırlı, K. ve Omur, E. R. (2013). Türkçe öğretmeni adaylarının bilimsel araştırmaya yönelik tutumların değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 50, 327-341.
- Bökeoğlu-Çokluk, Ö. ve Yılmaz, K. (2007). Üniversite öğrencilerinin fakülte yaşamının niteliğine ilişkin görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 40(2), 179-204.
- Butt, I. H., & Shams, J. A. (2013). Master in education student attitudes towards research: A comparison between two public sector universities in Punjab. *South Asian Studies*, 28(1), 97-105.
- Büyüköztürk, Ş. (1999). İlköğretim okulu öğretmenlerinin araştırma yeterlikleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 18, 257-269.
- Çepni, S., Küçük, M. ve Gökdere, M. (2002, Eylül). Hizmet öncesi öğretmen eğitimi programlarındaki araştırmalara yönelik derslerin incelenmesi. V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, Ankara: ODTÜ Kültür ve Kongre Merkezi. http://www.fedu.metu.edu.tr/ufbmek-5/b_kitabi/PDF//OgretmenYetistirme/Bildiri/t283d.pdf adresinden 04.08.2022 tarihinde indirilmiştir.
- Ch., S. A., Batool, A., & Dilshad, S. A. (2021). Attitude of prospective teachers towards research: A survey study of different IER programs. *Global Social Sciences Review*, VI(II), 87-93. [https://doi.org/10.31703/gssr.2021\(VIII\).09](https://doi.org/10.31703/gssr.2021(VIII).09)
- Cox, T. (2013). Improving educational outcomes for children and youths in foster care. *Children & Schools*, 35, 59-62.
- Çakmak, Z., Taşkıran, C. ve Bulut, B. (2015). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının bilimsel araştırmaya yönelik tutumlarının incelenmesi. *Adıyaman University Journal of Educational Sciences*, 5(2), 266-287.
- Çapa-Aydın, Y., Yerin-Güneri, O., Barutçu-Yıldırım, F. ve Çağ, P. (2015). Predicting college student success: College engagement and perceived English language proficiency. *Çukurova University. Faculty of Education Journal*, 44(2), 229-240.
- Çinkır, Ş., Yıldız, S. ve Kurum, G. (2019). Ankara Üniversitesi öğrencileri tarafından algılanan üniversite hizmet kalitesinin öğrenci bağlılığı üzerine etkisi. *Bilimsel Araştırma Projesi Sonuç Raporu (Proje no: 16B0630001)*.
- Demiralp, D., & Kuzu, H. (2012). Teacher comments on the contributions of primary education curriculums to the reflective thinking abilities of students. *Pegem Journal of Education and Instruction*, 2(2), 29-38.
- Dombaycı, M. A. ve Ercan, O. (2017). Öğretmen adaylarının bilimsel okuryazarlık düzeyleri ve bilimsel araştırmaya yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 1265-1284.
- Eccles, J. S., Midgley, C., Wigfield, A., Buchanan, C. M., Reuman, D., Flanagan, C., & Mac Iver, D. (1993). Development during adolescence: The impact of stage-environment fit on young adolescents' experiences in schools and in families. *American Psychologist*, 48(2), 90-101.

- Ememe, P. I. (2014). Attitudes of undergraduate students towards research in university of Lagos. *Lagos Education Review*, 14(1), 35-46.
- Ercoşkun, M. H. (2019). Öğretmen adaylarının bilimsel araştırmaya yönelik tutumlarının incelenmesi. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, 10(19), 87-105. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/eibd/issue/47395/598144>
- Ergün, M., Akcaoğlu, M. Ö. ve Ünver, N. (2018). Üniversite itibari, markalaşma ve öğrencilerde aidiyet duygusu. *Pegem Atif İndeksi*, 473, 488-500.
- Finn, J. D., & Voelkl, K. E. (1993). School characteristics related to student engagement. *The Journal of Negro Education*, 62(3), 249-268.
- Fishbein, M., & Ajzen, I. (1980). Predicting and understanding consumer behavior: Attitude-behavior correspondence. In Ajzen, I. & Fishbein, M. (eds.). *Understanding Attitudes and Predicting Social Behavior* (pp. 148-172). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Fredricks, J. A., Blumenfeld, P. C., & Paris, A. H. (2004). School engagement: Potential of the concept, state of the evidence. *Review of Educational Research*, 74(1), 59-109.
- Ghosh, D., & Guha, A. (2018). Attitude of prospective teacher educators towards educational research. *International Journal of Research in Social Sciences*, 8(1), 431-444.
- Goodenow, C., & Grady, K. E. (1993). The relationship of school belonging and friends' values to academic motivation among urban adolescent students. *The Journal of Experimental Education*, 62(1), 60-71.
- Hagerty, B. M., Lynch-Sauer, J., Patusky, K. L., Bouwsema, M., & Collier, P. (1992). Sense of belonging: A vital mental health concept. *Archives of Psychiatric Nursing*, 6(3), 172-177.
- Iqbal, H. M. (2010). Prospective teachers' attitude towards research (Unpublished Master's thesis). Institute of Education and Research, University of the Punjab, Lahore, Pakistan.
- İlhan, A., Çelik, H. C. ve Aslan, A. (2016). Üniversite öğrencilerinin bilimsel araştırmaya yönelik tutumlarının incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 141-156.
- Joshi, D. (2021). Attitude of student teacher-educators (M. Ed. Students) towards research. *Horizons of Holistic Education*, 8(1), 49-56.
- Kahu, E. R. (2013). Framing student engagement in higher education. *Studies in Higher Education*, 38(5), 758-773. doi: 10.1080/03075079.2011.598505
- Karadağ, E. ve Yücel, C. (2022). Türkiye üniversite memnuniyet araştırması. <https://www.uniar.net/files/uqd/779fe15d660b5f472e4e1ab70623097c2ff856.pdf>
- Karamustafaoğlu, S. ve Meşeci, B. (2021). Eğitim fakültesi öğrencilerinin bilimsel araştırma yöntemleri dersine yönelik tutumlarının incelenmesi. *Anadolu Öğretmen Dergisi*, 5(1), 19-38.
- Karasar, N. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemi* (25. Basım). Ankara: Nobel.
- Kasalak, G. ve Özcan, M. (2021). Öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri üniversiteye ilişkin aidiyet düzeyleri. *Başkent University Journal of Education*, 8(1), 184-195.
- Kes, D. ve Öztürk-Şahin, Ö. (2019). Hemşirelik öğrencilerinin bilimsel araştırma yapmaya yönelik kaygı ve tutumlarının belirlenmesi. *Online Türk Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(1), 68-78.
- Kılıç, S. ve Öksüz, Y. (2020). Üniversite öğrencilerinin yetersizlik duygusu ile genel aidiyet düzeyleri arasındaki ilişki. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(2), 216-225.
- Kızılkaya, H. ve Doğan, İ. (2022). Üniversite öğrencilerine yönelik akademik aidiyet ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 12(1), 60-68.
- Knehta, E., Chatzikyriakidou, K., & McCartney, M. (2020). Evaluation of a questionnaire measuring university students' sense of belonging to and involvement in a biology department. *CBE—Life Sciences Education*, 19(3), 27-37.
- Konokman, G., Tanrıseven, I. ve Karasolak, K. (2013). Öğretmen adaylarının eğitim araştırmalarına ilişkin tutumlarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 141-158.

- Korkmaz, A. (2007). *Does student engagement matter to student success?* (Unpublished Doctoral Thesis). Indiana University, Bloomington, United States. Erişim adresi: <https://www.proquest.com/docview/304854068?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true>
- Korkmaz, Ö., Şahin, A. ve Yeşil, R. (2011). Bilimsel araştırmaya yönelik tutum ölçeği geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *İlköğretim Online*, 10(3), 961-973.
- Küçüköğlü, A., Taşgın, A. ve Çelik, N. (2014). Öğretmen adaylarının bilimsel araştırma sürecine ilişkin görüşleri üzerine bir inceleme. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 173, 11-24. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/tsadergisi/issue/21486/230301>
- Manuel, R., Fenton, R., & Philemon, M. (2013). University students' attitudes towards quantitative research methods: A comparative/contrastive analysis. *International Journal of Education and Information Studies*, 3(2), 27-33.
- Maqsood, Z., Huma, S., Riaz, N., & Sardar, I. (2019). Attitude towards research of university students. A multivariate analysis. *Pyrex Journal of Educational Research and Reviews*, 4(3), 37-43.
- Milli Eğitim Bakanlığı. [MEB] (2008). Bilişim teknolojileri öğretmeni özel alan yeterlikleri. http://otmg.meb.gov.tr/belgeler/ogretmen_yeterlikleri_kitabi/Ogretmen_Yeterlikleri_Kitabi_bilism_teknolojil_eri_ogretmeni_ozel_alan_yeterlikleri_ilkogretim_parca_7.pdf adresinden 07 Şubat 2010 tarihinde edinilmiştir.
- Morgenshtern, M., Freymond, N., Agyapong, S., & Greeson, C. (2011) Graduate social work students' attitudes toward research: problems and prospects, *Journal of Teaching in Social Work*, 31(5), 552-568. doi: [10.1080/08841233.2011.615287](https://doi.org/10.1080/08841233.2011.615287)
- Özgök, A. ve Sarı, M. (2016). Ortaokul öğrencilerin okula aidiyet duygusu ve arkadaş bağlılık düzeyi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(3), 71-86.
- Papanastasiou, E. C. (2005). Factor structure of the attitudes toward research scale. *Statistics Education Research Journal*, 4(1), 16-26.
- Parlar, H. (2012). Bilgi toplumu, değişim ve yeni eğitim paradigması. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 193-209.
- Pike, G., & Kuh, G. D. (2005). First and second generation college students: A comparison of their engagement and intellectual development. *The Journal of Higher Education*, 76(3), 276-300. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/3838799>.
- Polat, M. (2014). Eğitim fakültesi öğrencilerinin bilimsel araştırmaya yönelik tutumları. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 77-90.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). The darker and brighter sides of human existence: Basic psychological needs as a unifying concept. *Psychological Inquiry*, 11(4), 319-338.
- Saracaloğlu, A. S. (2008). Lisansüstü öğrencilerin akademik güdülenme düzeyleri, araştırma kaygıları ve tutumları ile araştırma yeterlikleri arasındaki ilişki. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 179-208.
- Saracaloğlu, S., Varol, S. R. ve Ercan, İ. E. (2005). Lisansüstü eğitim öğrencilerinin bilimsel araştırma kaygıları araştırma ve istatistiğe yönelik tutumları ile araştırma yetenekleri arasındaki ilişki. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 187-199.
- Sarwar, M., & Ashrafi, G. M. (2014). Students' commitment, engagement and locus of control as predictor of academic achievement at higher education level. *Current Issues in Education*, 17(3), 1-11.
- Skinner, E. A., Kindermann, T. A., & Furrer, C. J. (2009). A motivational perspective on engagement and disaffection: Conceptualization and assessment of children's behavioral and emotional participation in academic activities in the classroom. *Educational and Psychological Measurement*, 69(3), 493-525.
- Şahin-Kürşad, M. (2015). Bilimsel araştırmaya yönelik tutum ve epistemolojik inanç arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(2), 217 - 246.
- Taşdemir, M. ve Taşdemir, A. (2011). Öğretmen adaylarının bilimsel araştırmaları inceleme yeterlikleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 343-353.
- TUBİTAK (2021). Bilim insanı destek programları başkanlığı: 2010-2020 yıllarına ait istatistik raporu. Erişim adresi: https://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/3835/bideb_istatistikler_03.11.2021.pdf
- Yenice, N., Yavaşoğlu, N., Tunç, G. A. ve Candarlı, F. (2019). Öğretmen adaylarının bilgi okuryazarlık düzeyleri ile bilimsel araştırmaya yönelik tutumlarının incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 47, 77-95.

- Yenilmez, K. ve Ata, A. (2012, Haziran). Matematik öğretmeni adaylarının bilimsel araştırmalara yönelik tutumlarının incelenmesi. *X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı içinde*, Niğde. Erişim adresi: <https://silo.tips/download/matematik-retmen-adaylarinin-blmsel-aratirmalara-ynelk-tutumlarinin-ncelenmes>
- Yokuş, G., Ayçiçek, B. ve Yelken, T. Y. (2017). Üniversite öğrencilerinin yükseköğretim hizmet kalite algılarının ve kurumsal aidiyet düzeylerinin incelenmesi: Eğitim Fakültesi örneği. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-18.
- Zhoc, K. C. H., Webster, B. J., King, R. B., Li, J. C. H., & Chung, T. S. H. (2019). Higher education student engagement scale (HESES): Development and psychometric evidence. *Research in Higher Education*, 60(2), 219-244. doi: 10.1007/s11162-018-9510-6

Extended Abstract

Aim and Scope

With the adoption of the constructivist learning approach in education, the construction of knowledge, the application of knowledge, and discussions on knowledge have come to the fore (Demiralp & Kazu, 2012). In this context, it has become important to provide students with the skills of making research and processing information (Parlar, 2012). Of course, teachers play the most important role in developing students' research skills. 21st century teachers are expected to help their students acquire information literacy, critical thinking skills and problem solving skills. In order for teachers to gain these skills to their students, they need to have scientific research competencies (Dombaycı & Ercan, 2017; Saracaloğlu, 2008).

Since 2007, the research methods course has been taught as a compulsory course in the school of education. In addition to the compulsory research methods courses, TÜBİTAK has been encouraging undergraduate students to experience the scientific research process and become active participants with 2209 A and B project types since 2016. Thus, they will have the opportunity to put the theoretical knowledge they have learned in the lessons into practice with the help of projects. However, despite all these regulations, the tendency of university students to scientific research and their satisfaction with scientific study opportunities in universities continue as a question mark.

In order for a behavior to be exhibited, the individual must intend to do that behavior. According to Fishbein and Ajzen (1980), the most important factor affecting behavioral intention is attitude. When it is aimed for students to take an active role in scientific research, first of all, their attitudes should be improved (Yenice et al., 2019). For this reason, it is necessary to look closely at the concept of attitude towards scientific research.

Studies in the literature reveal different results regarding the attitudes of university students towards scientific research. While some studies show that students have positive attitudes towards scientific research (Bahtiyar & Can, 2016; Biçer et al., 2013; Butt & Shams, 2013; Çakmak et al., 2015; Ememe, 2014; Ercoşkun, 2019; Kes & Öztürk-Şahin, 2019; Korkmaz et al., 2011; Maqsood et al., 2019; Manuel et al., 2013; Ch et al., 2021), some stated that students have a neutral attitude (Joshi, 2021; Yenilmez and Ata, 2012). On the other hand, studies also show that university students have negative attitudes towards scientific research (Morgenshtern et al., 2011).

Determining the level of attitude of university students towards scientific research gives us important information, but revealing the factors affecting their attitudes is effective in the evaluation of the obtained attitude levels. For these reasons, there are many studies in the literature examining the factors affecting students' attitudes towards scientific research. These studies are mostly based on gender (Bibi et al., 2012; Dombaycı & Ercan, 2017; Ememe, 2014; Ercoşkun, 2019; Gosh & Guha, 2018; Joshi, 2021; Karamustafaoğlu & Meşeci, 2021; Konokman et al., 2013). ; Maqsood et al., 2019; Ch et al., 2021; Saracaloğlu, 2008; Tasgin, 2018; Yenice et al., 2019), receiving research training (Korkmaz et al., 2011; Saracaloğlu et al., 2005; Şahin -Kürşat, 2015; Yenilmez & Ata, 2012), the type of program they studied (Butt & Shams, 2013; Dombaycı & Ercan, 2017; Gosh & Guha, 2018; Iqbal, 2010; Karamustafaoğlu & Meşeci, 2021; Ch. et al., 2021).

The most important resource that enables the individual to adapt to his/her social environment and act together with the people, communities or social systems around him is the sense of belonging (Hagerty et al., 1992). It does not seem possible to talk about real success in an educational environment where there is no sense of belonging to the school, students do not see themselves as a part of the school, and do not strive to increase their academic success (Eccles et al., 1993; Fredricks et al., 2004; Ryan & Deci, 2000). For this reason, it is important to investigate the belonging and engagement in educational institutions.

Although the concept of engagement to school has been used for years, the concept of academic belonging in higher education was put forward by Zhoc, Webster, King, Li and Chung (2019). When the studies on academic engagement are examined, the gender of the students (Bökeoğlu- Çokluk & Yılmaz, 2007; Pike & Kuh, 2005; Sarwar & Ashrafi, 2014), personality traits (Ergün et al., 2014) and faculty types (Alptekin, 2011; Çinkır). Yıldız and Kurum (2019) have been

determined to have an effect on their engagement. In addition, it has been revealed that students who feel academically belong have higher academic success (Alptekin, 2011; Çapa-Aydin et al., 2015).

Kızılkaya and Doğan (2022), specially developed an Academic Engagement Scale and defined this concept in three dimensions as "participation in class, library, resource access", "communication with faculty members" and "participation in scientific and social activities". Considering all the sub-dimensions of the concept of academic engagement, it is seen that higher education serves scientific research, which is one of the main missions. A university student who feels that he belongs to the academic environment, he is in will have a stronger perception of scientific research and will do his best to gain experience in this subject. Epistemological beliefs, scientific process skills and scientific literacy levels, which are estimated to be associated with attitudes towards scientific research, have been examined in various studies, and no research has been found that examines the relationship between academic engagement and attitudes towards scientific research. For this reason, it is thought that the present study will make an important contribution to the field.

The aim of this research is to examine the attitudes of pre-service teachers towards scientific research and their academic engagement levels in terms of different variables. The sub-problems of the research are as follows;

1. What are the attitudes of the pre-service teachers towards scientific research, their level of academic engagement and their GPA?
2. Do preservice teachers' attitudes towards scientific research and academic engagement differ according to gender, research education status and the program they are studying?
3. Is there a significant relationship between pre-service teachers' attitudes towards scientific research, their level of academic engagement, and GPA?

Methods

In this study, the correlational design was preferred. The participants were 161 pre-service teachers who were studying at the School of Education during 2021-2022 spring semester. An online data collection tool was used to obtain information from participants. The first part includes demographic information (gender, department, grade point average, educational attainment for scientific research), and the second part includes the Attitude Scale towards Scientific Research (Korkmaz vd., 2011) and the Academic Engagement Scale (Kızılkaya & Doğan, 2022). The Cronbach's alpha coefficient for the whole scale of Attitude Towards Scientific Research was found to be 0.898. The internal consistency coefficients of the sub-dimensions of this scale vary between 0.818 and 0.904. For the Academic Engagement Scale, the Cronbach alpha coefficient was calculated as 0.921. The internal consistency coefficients (Cronbach's alpha) of the sub-dimensions of the Academic Engagement Scale were determined as 0.799, 0.891 and 0.869, respectively. In the analysis of the data obtained from the scales, arithmetic mean, standard deviation, independent samples t-test, ANOVA and Pearson correlation analysis were used. SPSS 20 package program was preferred in the analysis of the data.

Findings

When the given findings were examined, the attitudes of the pre-service teachers towards scientific research were determined in a positive way. It was found that the scores obtained from the attitude scale were close to the 'agree' (4) category. It was observed that the academic engagement levels of the participants were closer to the "sometimes" category, that is, they sometimes felt that they belonged to their university. Finally, when the descriptive statistics of the general grade point averages of the pre-service teachers were examined, it was determined that it was 3.16, which is close to the maximum value. It can be concluded that the participants in the research have an above average academic achievement.

Independent samples t-test was used to reveal whether pre-service teachers' attitudes towards scientific research (BAYT) and their levels of academic engagement differ according to the gender variable. According to the results obtained, the attitude levels of female teacher candidates and male teacher candidates were found to be significantly different ($t: 2.158, p < 0.05$). The effect size of this difference was calculated with the Cohen's d coefficient and it was determined that gender had a moderate effect on BAYT. When the differences between the averages were examined, it was found that the result was in favor of female teacher candidates. When the difference between the academic engagement levels of pre-service teachers according to gender was examined, it was determined that the academic engagement levels of female teacher candidates and male teacher candidates did not differ significantly from each other ($t: 0.841, p > 0.05$).

The effect of the pre-service teachers participating in the research on their attitudes towards scientific research was examined with the help of independent samples t-test. According to the results, the fact that individuals have received any education about scientific research does not make a difference in their attitudes towards scientific research and their academic affiliation ($t: 1.02, p > 0.05; t: 4.942, p > 0.05$).

The effects of the types of programs that pre-service teacher study on their attitudes towards scientific research were examined by ANOVA. According to the ANOVA results, the fact that pre-service teachers read in different departments does not cause any significant difference in their attitudes towards scientific research and their levels of academic engagement ($F: 0.897, p > 0.05, F: 1.937, p > 0.05$, respectively).

The relationship between pre-service teachers' attitudes towards scientific research, level of academic engagement and GPA was calculated with the Pearson Correlation Coefficient. A low and positive relationship was found between BAYT and Academic Engagement. In other words, as the attitudes of the pre-service teachers towards scientific research increase, their academic engagement increases, or as their academic engagement decreases, their attitudes towards scientific research decrease. While the overall grade point averages of the participants did not show a relationship with BAYT ($p > 0.05$), it showed a low level of positive correlation with their academic engagement level ($r: 0.255, p < 0.05$). According to this finding, as the academic engagement levels of the pre-service teachers increase, their overall grade point averages also increase.

Conclusion

In the research findings, it was determined that the level of attitude of pre-service teachers towards scientific research was at the level of "agree". In line with this finding, it can be said that the participants developed a positive perspective towards scientific research. This finding overlaps with other studies in the literature (Bahtiyar & Can, 2016; Ememe, 2014; Ercoşkun, 2019; Konokman et al., 2013). Ch et al. (2021) examined pre-service teachers' views on scientific research and found that the majority of them found doing research fun, interesting and beneficial for their careers.

It has been determined that the academic engagement levels of the pre-service teachers are at a medium level. Accordingly, pre-service teachers do not show a high willingness to attend classes, access library resources, communicate with faculty members, and participate in scientific and cultural activities held at the university. Pre-service teachers do not see themselves as a full part of the social system (school) they are in. Individuals who do not feel belonging to the school will therefore have low motivation to fulfill their academic responsibilities and have low academic achievement (Eccles et al., 1993). Ergun et al. (2018) stated that the university students' level of belonging to the school was low. It was determined that only 8.8% of the students participating in this study had a strong sense of belonging.

According to the correlation coefficients, a positive and statistically significant relationship was found between the attitude towards scientific research and academic engagement. According to these findings, as the attitudes of pre-service teachers towards scientific research increase, their level of academic engagement also increases, or vice versa, as their level of academic engagement decreases, their attitudes towards research also decrease. These results show that increasing the perception of pre-service teachers towards scientific research and researchers may have an effect on academic engagement (Knekta et al., 2020). Individuals in higher education may need to be more involved in the scientific research process, which is the most important mission of universities, in order to increase their belonging.

No significant relationship was found between the general grade point averages of the pre-service teachers, namely their academic achievements and their attitudes towards scientific research. Besides, a positive and significant relationship was found between academic engagement and grade point average. In other words, the academic achievement (GPA) of the students who have a high level of academic engagement is also high. Yokuş et al. (2016) found similar results and determined that pre-service teachers who were more successful academically had higher levels of belonging to the institution. Other studies in the literature also support these findings (Banat & Rimawi, 2017; Sarwar & Ashrafi, 2014). As a result, while the academic achievements of the pre-service teachers were not associated with their attitudes towards scientific research

MEREC-MULTIMOOSRAL Modeli ile OECD Ülkelerinin Makroekonomik Performanslarının Değerlendirilmesi

Assessment of Macroeconomic Performances of OECD Countries Using the MEREC-MULTIMOOSRAL Model

Nazlı Ersoy¹

Öz

Bir ülkenin makroekonomik performansının ölçülmesi, refah düzeyinin belirlenmesinde ve ekonomik hedeflere ne ölçüde ulaşıldığının tespitinde oldukça önemlidir. Bu çalışmada, OECD ülkelerinin 2020-2021 dönemi makroekonomik performanslarının Çok Kriterli Karar Verme yöntemleri kullanılarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, çalışmada kullanılan enflasyon, işsizlik, kişi başına GSYH, cari denge gibi makroekonomik göstergelerin önem dereceleri MEREC tekniği ile belirlenmiş, ülkeler ise performansları doğrultusunda MULTIMOOSRAL yöntemi kullanılarak sıralanmıştır. MULTIMOOSRAL yöntemi ile ulaşılan sonuçların sağlamlığını test etmek amacıyla duyarlılık analizi gerçekleştirilmiştir ve bahsi geçen yöntem SAW, MAUT, PIV yöntemleri ile kıyaslanmıştır. Çalışma sonunda, farklı yöntemlerle elde edilen sıralama sonuçları arasında sapmalar meydana gelirken, elde edilen sonuçlar arasında pozitif yönlü yüksek bir ilişki tespit edilmiştir. MEREC-MULTIMOOSRAL modelinin makroekonomik performans ölçümü uygun bir model olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: MULTIMOOSRAL, MEREC, ÇKKV, Makroekonomik performans ölçümü

Abstract

Measuring the macroeconomic performance of a country is crucial in determining the level of welfare and determining the extent to which economic targets have been achieved. This study is aimed to evaluate the macroeconomic performances of OECD countries for the period 2020-2021 using Multi-Criteria Decision Making methods. In this direction, the importance levels of macroeconomic indicators were determined by the MEREC technique, and the countries were ranked using the MULTIMOOSRAL method according to their performance. In order to test the robustness of the MULTIMOOSRAL method, a sensitivity analysis was applied by comparing the mentioned method with the SAW, MAUT, PIV methods. At the end of the study, deviations occurred between the ranking results obtained by different methods and a high positive correlation was detected between the rankings obtained. It was determined that the MEREC-MULTIMOOSRAL model is a suitable for the measurement of macroeconomic performance.

Keywords: MULTIMOOSRAL, MEREC, MCDM, Macroeconomic performance measurement

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL Codes: M10, C00, C02.

Submitted: 14 / 11 / 2022

Accepted: 26 / 04 / 2023

¹ Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Osmaniye, Türkiye, nazliersoy@osmaniye.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-0011-2216>

Giriş

Makroekonomik veriler, ülke ekonomilerindeki durumun temel göstergeleridir. Makroekonomik açıdan başarılı bir performans gösteren ülkeler, küresel pazarda rekabet edebilmekte, yatırımları çekebilme ve finansal piyasalarını geliştirebilmektedirler (Eyüboğlu, 2017: 332). Makroekonomik performans, ülkelerin refah düzeyinin belirlenmesinde etkili olurken aynı zamanda ülke ekonomilerinin politik hedeflere ne derece ulaştığını da göstermektedir. Bu kapsamda, ülke ekonomilerinin performanslarının belirlenmesi ve diğer ülkelerle kıyaslanması amacıyla makroekonomik performans kriterleri yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Kullanılan kriterler arasında enflasyon, cari denge ve bütçe dengesi, işsizlik, büyüme gibi temel ekonomik göstergeler sıklıkla yer almaktadır (Orhan ve Göçeri, 2019: 169).

Ülkelerin makroekonomik performanslarının yıllar bazında ve farklı ülkelerle karşılaştırmalı bir şekilde belirlenmesinde tek bir gösterge kullanılması sağlıklı bir analize gölge düşürmektedir. Bu nedenle, işsizlik oranı, enflasyon oranı gibi pek çok gösterge dikkate alınmakta ve makroekonomik performans daha doğru bir şekilde değerlendirilmektedir (Koşaroğlu, 2021: 204). Göstergelerin önem sırası bilinmemekle birlikte, makroekonomik performansın pek çok gösterge ile birlikte ele alınması, endeks bazlı makroekonomik performans kriterlerinin oluşumunu da beraberinde getirmiştir. Fakat, endekste kullanılan göstergelerin eşit ağırlığa sahip olması endeks temelli makroekonomik performans ölçümü yaklaşımlarının temel eksikliğini ortaya çıkarmıştır (Belke, 2020: 121).

Makroekonomik performansın değerlendirilmesinde pek çok gösterge kullanılması nedeniyle çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemleri bu tür değerlendirmeler için elverişlidir (Urfaloğlu ve Genç, 2013: 330). Bu çalışmada, OECD üyesi ülkelerin makroekonomik performanslarının ÇKKV yöntemleri ile değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Kriterlerin önem derecesini belirlemek için method based on the removal effects of criteria (MEREK) tekniği, alternatifleri performanslarına göre sıralamak için ise multi-objective optimization on the basis of simple ratio analysis (MULTIMOOSRAL) yöntemi kullanılmıştır. MEREK yönteminde, kriterlerin toplam ağırlıklarındaki değişim bir kriterin ağırlık katsayısını belirlemektedir. Bu yönüyle yöntem, diğer ÇKKV yöntemlerinden ayrılmaktadır. Sağlam matematiksel temele sahip olması ise önemli bir avantajdır (Ecer ve Pamucar, 2022: 5). MOOSRA, MOORA, and MULTIMOORA yöntemlerinin birleşiminden oluşan MULTIMOOSRAL yöntemi, bahsi geçen üç yöntemin avantajlı yönlerini taşımaktadır (Ulutaş vd. 2021). Bu çalışmada, MULTIMOOSRAL yöntemi ve MEREK-MULTIMOOSRAL modeli makroekonomik performans probleminde ilk kez kullanılacaktır. Bu bakımdan çalışmanın literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın ilerleyen bölümleri şu şekilde organize edilmiştir: Konuyla ilgili örnek çalışmaların özeti literatür taraması kısmında sunulmuştur. İkinci bölümde, çalışmada kullanılan yöntemler hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölüm uygulama kısmına ayrılırken, dördüncü bölümde çalışmada kullanılan modelin SAW, MAUT ve PIV yöntemleri ile kıyaslanması yoluyla duyarlılık analizi gerçekleştirilmiştir. Son bölümde ise elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir.

1. Literatür Taraması

Literatürde makroekonomik performansın ÇKKV yöntemleri kullanılarak ele alındığı çok sayıda çalışmaya rastlamak mümkündür. Örnek çalışmaların özeti Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Literatürde Yer Alan Örnek Çalışmalar

Yazar(lar)	Amaç	Yöntem	Gösterge	Veritabanı	Bulgu
Turan vd. (2010)	AB'ye girme potansiyeli olan ve aday ülkelerin 2005-2009 dönem aralığı makroekonomik performansının analiz edilmesi	TOPSIS, Eşit Ağırlık	Büyüme/Enflasyon, Cari Açık/GSYH, İşsizlik Oranı	Avrupa Komisyonu Raporu	İncelenen dönemde makroekonomik performansı en yüksek ve en düşük ülkeler sırasıyla Sırbistan ve Montenegro olmuştur.
Dinçer (2011)	AB üyesi ve AB'ye aday olan ülkelerin 2012 yılı makroekonomik performansının analiz edilmesi	TOPSIS, WSA, Eşit Ağırlık	Büyüme Oranı, Enflasyon, İhracat, İthalat, İşsizlik Oranı	IMF, Dünya Bankası	Farklı yöntemlerle elde edilen sıralamalar değişirken, Türkiye'nin genel olarak son sıralarda yer aldığı tespit edilmiştir.
Özden (2011)	AB üyesi ve AB'ye aday olan ülkelerin 2009 yılı makroekonomik performansının analiz edilmesi	TOPSIS, Eşit Ağırlık	Kamu Borçları/GSYH, Bütçe Açığı/GSYH, İhracat/İthalat, Enflasyon, GSYH/Nüfus, İşsizlik Oranı	Eurostat	Türkiye'nin genel olarak son sıralarda yer aldığı tespit edilmiştir.
Podvezko (2011)	Dört Avrupa ülkesinin (Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya) 2003 yılı makroekonomik	SAW, COPRAS	GSYH, Yıllık Üretim Artışı, Ortalama Yıllık Maaş, İşsizlik Oranı, İhracat/İthalat Oranı,	Baltık Kıyısı Ekonomi Forumu	İncelenen dönemde performansı en yüksek ve en düşük ülkeler sırasıyla Litvanya ve Polonya olmuştur.

	performansının analiz edilmesi				
Poveda (2011)	Kolombiyada'ki 23 şehrin 1993-2007 dönem aralığı makroekonomik performansının analiz edilmesi	VZA	Nüfus Yoğunluğu, GSYİH (İnşaat Sektörü), GSYİH (Tarım), GSYİH (Hizmet), Çalışan Oranı, Soygun, Ele Geçirilen Esrar, Polis Sayısı	Kolombiya Hazine Bakanlığı ve İstatistik Departmanı	Antioquia, Valle, Cundinamarca, Santander ve Boyacá'nın geleneksel ölçümlere ve VZA modeline göre en yüksek verimlilik puanlarını gösterdiği tespit edilmiştir.
Urfalıoğlu ve Genç (2013)	AB ülkeleri ve Türkiye'nin 2010 yılı makroekonomik performansının analiz edilmesi	ELECTRE, PROMETHEE, TOPSIS	Kişi Başı Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (KBGSYİH), Büyüme Hızı, İhracat, İthalat, İstihdam Oranı, Enflasyon	Eurostat	Farklı yöntemlerle elde edilen sıralamalar değişirken, Türkiye'nin en düşük performans gösteren ülke olduğu tespit edilmiştir.
Genç ve Masça (2013)	AB ülkeleri ve Türkiye'nin 2012 yılı makroekonomik performansının analiz edilmesi	TOPSIS, PROMETHEE	Uzun Dönem Faiz Oranları, Genel Bütçe Dengesi/GSYH, Toplam Kamu Borcu/GSYH, Büyüme Hızı, Enflasyon/İşsizlik Oranı	Eurostat	Farklı yöntemlerle elde edilen sıralamalar değişmiştir. Genel olarak, Estonya, Letonya ülkelerinin üst sıralarda, Yunanistan, Portekiz, İspanya ülkelerinin ise son sıralarda yer aldığı tespit edilmiştir.
Topçu ve Oralhan (2017)	OECD ülkelerinin 2010-2015 dönem aralığı makroekonomik performansının analiz edilmesi	TOPSIS, ELECTRE	Kişi Başı Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (KBGSYİH), Büyüme Hızı, İstihdam Oranı, İhracat, İthalat, Enflasyon Oranı	Dünya Bankası	İki farklı yöntemler elde edilen sıralamalar farklılaşmış ve Türkiye'nin yeri geri sıralarda kalmıştır.
Eyüboğlu (2017)	Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan'ın 2004-2013 dönem aralığı makroekonomik performansının analiz edilmesi	AHP, TOPSIS	Büyüme Oranı, İşsizlik Oranı, Enflasyon Oranı, Cari İşlemler Dengesi/GSYH	Dünya Bankası, IMF	İncelenen dönem aralığında makroekonomik performansı en yüksek ülke Azerbaycan olmuştur.
Sevgin ve Kundakçı (2017)	AB üyesi ülkelerin 2013 yılı makroekonomik performansının analiz edilmesi	TOPSIS, MOORA	Kişi Başına Gelir, Enflasyon, İşsizlik Oranı, İhracat/İthalat, Kamuborçları/GSYİH, Bütçe Açığı/GSYH	Eurostat, TCMB	Lüksemburg, İsveç, Danimarka ilk üç sırada yer alırken, Hırvatistan, Bulgaristan, Slovenya son üç sırada yer almıştır.
Masca (2017)	AB üyesi ülkelerin 2015 yılı makroekonomik performansının analiz edilmesi	TOPSIS	Uzun Dönem Faiz Oranları, Toplam Kamu Borcu/GSYH, Enflasyon Oranı, İşsizlik Oranı, Genel Bütçe Dengesi/GSYH, Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	Eurostat	İncelenen dönemde makroekonomik performansı en yüksek ve en düşük ülkeler sırasıyla İsveç ve Yunanistan olmuştur.
Skare ve Rabar (2017)	30 OECD ülkesinin 2002-2011 dönem aralığı makroekonomik performansının analiz edilmesi	VZA	GSYİH, Enflasyon, İşsizlik, İhracatın İthalatı Karşılama Oranı, CO2 Emisyonları, ARGE, Sağlık Harcamaları	Dünya Bankası	Kullanılan bütün modellerde Norveç ilk sırada yer almıştır.
Ela vd. (2018)	AB üyesi ülkelerin ve Türkiye'nin 2015 yılı makroekonomik performansının analiz edilmesi	TOPSIS	Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Cari Denge/GSYH	IMF	Makroekonomik performansı en yüksek olan ülkeler İrlanda, Kıbrıs, Polonya olurken; Türkiye, Avusturya, Belçika'nın en son sıralarda yer aldığı tespit edilmiştir.
Ela ve Kurt (2019)	Sahra altı Afrika ülkelerinin 2016 yılı makroekonomik performansının analiz edilmesi	TOPSIS	GSYH Büyüme Oranı, Enflasyon Oranı, İşsizlik Oranı, Cari İşlemler Açığı/GSYH	IMF	İncelenen dönemde makroekonomik performansı en yüksek ve en düşük ülkeler sırasıyla Fildişi sahilleri-Tanzanya ve Güney Sudan olmuştur.
Uludağ ve Ümit (2020)	Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Türkiye'nin 2008-2016 dönem aralığı makroekonomik ve katma değerli üretim performansının analiz edilmesi	DEMATEL-COPRAS	Büyüme, GSYH, Satın Alma Paritesine Göre Kişi Başına Düşen Reel GSYH, İşsizlik, Enflasyon, İhracat/İthalat, Doğrudan Yabancı Yatırım Girişi/GSYH, Dış Borç/GSMH	Dünya Bankası	Makroekonomik performans bakımından en iyi, katma değerli üretim performansı bakımından ise en kötü olan ülkelerin Türkiye ve Türkmenistan olduğu tespit edilmiştir.

Orhan (2020)	AB ülkeleri ve AB'ye aday ülkelerin 2018 yılı makroekonomik performansının analiz edilmesi	Eşit Ağırlık, ARAS	Büyüme Oranı, Kişi Başına GSYH, İhracat, İthalat, İstihdam Oranı	Eurostat, Dünya Bankası, Kosova İstatistik Ajansı	İlk üç sırada Lüksemburg, İrlanda, Malta yer alırken, Hırvatistan, Kuzey Makedonya, Kosova son üç sırada yer almıştır.
Belke (2020)	G7 ülkelerinin 2010-2018 dönem aralığı makroekonomik performansının analiz edilmesi	CRITIC, MAIRCA	Reel Kişi Başına GSYH, Yatırım Oranı, Cari İşlemler Dengesi, Bütçe Dengesi, Kamu Borcu, Dış Ticaret, İşsizlik Oranı, Enflasyon Oranı, Ekonomik Büyüme	Dünya Bankası, World Economic Outlook, World Development Indicators, IMF	İncelenen dönem aralığında makroekonomik performansı en yüksek ve en düşük ülkeler sırasıyla Almanya ve İtalya olmuştur.
Koşaroğlu (2021)	E7 ülkelerinin 2010-2019 dönem aralığı makroekonomik performansının analiz edilmesi	Entropy, ARAS	Ekonomik Büyüme, Yatırım Oranı, İhracat, İthalat, Cari İşlemler Dengesi/GSYH, İşsizlik Ve Enflasyon Oranı	Dünya Bankası	İncelenen dönem aralığında makroekonomik performansı en yüksek ve en düşük ülkeler sırasıyla Çin ve Brezilya olmuştur.
Paksoy ve Dawai (2021)	Sudan'ın 2000-2019 dönem aralığı makroekonomik performansının analiz edilmesi	Bulanık TOPSIS	Enflasyon, GSYH, Döviz Kuru, İhracat, Büyüme Oranı	Sudan Merkez Bankası, Merkezi İstatistik Bürosu	2019 ve 2006 yılları sırasıyla en yüksek ve en düşük makroekonomik performansın sergilendiği yıl olmuştur.
Avcı ve Mercan (2021)	16 Avrupa ülkesinin 2019-2020 dönem aralığı makroekonomik performanslarının analiz edilmesi	Entropy, TOPSIS, MABAC	GSYH, Enflasyon, İthalat, Tasarruf, İhracat, Yatırım	IMF	Türkiye, Kosova, Polonya, Sırbistan, Moldova, Macaristan ve Ukrayna'nın makroekonomik performansının düşük olduğu tespit edilmiştir.
Doğan (2022)	Türkiye'nin 2010-2020 dönem aralığı makroekonomik performansının analiz edilmesi	CRITIC-ARAS	GSYH Büyüme Oranı, Kişi Başına GSYH, İhracat/İthalat, Doğrudan Yabancı Yatırım Girişi, Faiz Oranı, Enflasyon Oranı, İşsizlik Oranı.	Data Turkey Veri Tabanı, Sanayi Ve Teknoloji Bakanlığı, Eurostat, TUIK	2012 yılı Türkiye açısından en iyi makroekonomik performansın gösterildiği yıl olurken, 2020 yılı en kötü performansın gösterildiği yıl olmuştur.
Öksüzkaya ve Yaşar (2022)	AB ülkeleri ve Türkiye'nin 2016-2020 dönem aralığı makroekonomik performansının analiz edilmesi	Standart Sapma, ARAS, COPRAS	Kişi Başı GSYH, İhracat Oranı, İşsizlik Oranı, İthalat Oranı, TÜFE, Yatırım Oranı	Dünya Bankası	Lüksemburg tüm yıllarda ilk sırada, İrlanda ikinci sırada yer alırken, Türkiye son sıralarda yer almıştır.
Al ve Demirel (2022)	Türkiye'nin 2002-2019 dönem aralığı makroekonomik performansının analiz edilmesi	TOPSIS	Ekonomik Büyüme (GDP), Enflasyon, İşsizlik, Cari Denge	IMF, World Economic Outlook	Makroekonomik performans bakımından 2002 en iyi yıl olurken, 2008 en kötü performansın sergilendiği yıl olmuştur.
Kete ve Karasaç (2022)	AB üyesi ülkelerin ve Türkiye'nin 2020 yılı makroekonomik performansının analiz edilmesi	COPRAS	GSYH, Büyüme, Euro Cinsinden Kişi Başına GSYH, Bütçe Dengesi/GSYH, İşsizlik Oranı, Cari Denge, AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku/GSYH, Enflasyon Oranı	Dünya Bankası	İncelenen dönemde makroekonomik performansı en yüksek ve en düşük ülkeler sırasıyla Slovenya ve Türkiye olmuştur.
Tekinay (2022)	G7 ülkelerinin ve Türkiye'nin 2019-2020 ikinci çeyrek dönemlerinin makroekonomik performansının analiz edilmesi	TOPSIS	Cari İşlemler Dengesi/Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla Oranı, Enflasyon Oranı, İşsizlik Oranı ve GSYH	OECD	Japonya, 2019 yılında en iyi ekonomik performansı gösterirken, Almanya 2020 yılında en yüksek ekonomik performansı göstermiştir.
Arsu (2022)	BRICS ve MINT ülkelerinin 2018 yılı makroekonomik performanslarının ve insani gelişme düzeylerinin değerlendirilmesi	CRITIC, COPRAS	Doğumda Beklenen Yaşam Süresi, Kişi Başına Milli Gelir, Beklenen Eğitim Yılı, Kişi Başı Milli Gelir /İşsizlik Oranı, İşsizlik Oranı, İşsizlik Oranı /Kişi Başına GSYH, Ortalama Eğitim Süresi	Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporları	İncelenen dönemde performansı en yüksek ve en düşük ülkeler sırasıyla Çin ve Nijerya olmuştur.
Chattopadhyay ve Bose (2022)	21 Avrupa ülkesinin 2016-2020 dönemi makroekonomik performansının analiz edilmesi	Eşit Ağırlık, TOPSIS	Kişi Başına Düşen GSYH, Borç GSYH Oranı, Sanayi Üretim Endeksi, İşsizlik, Enflasyon, Ticaret, Döviz Kuru, Faiz Oranı, Hisse Fiyat Endeksi	OECD, Dünya Bankası	En yüksek sıralamaya İsviçre, Hollanda ve İsveç'in sahip olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1'den görüleceği üzere makroekonomik performans ele alınırken farklı örneklem grupları ve pek çok farklı ÇKKV yöntemi kullanılmıştır. Ülkelerin makroekonomik performansı değerlendirilirken çoğunlukla TOPSIS, ARAS ve COPRAS yöntemleri kullanılırken Entropy, CRITIC, Eşit Ağırlık teknikleri ise en sık kullanılan kriter ağırlıklandırma teknikleri arasında yer almıştır. Çalışmaların büyük bir çoğunluğunda AB üyesi ülkelerin ve Türkiye'nin örneklem olarak seçildiği ve IMF, Dünya Bankası ve Eurostat veritabanlarının sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Literatürde yer alan örnek çalışmalarda (Avcı ve Mercan, 2021; Ela vd. 2018; Uludağ ve Ümit, 2020; Öksüzkaya ve Yaşar, 2022; Urfalıoğlu ve Genç, 2013; Dinçer, 2011; Özden, 2011; Kete ve Karasaç, 2022) sıklıkla elde edilen ortak sonuç ise Türkiye'nin makroekonomik performans bakımından son sıralarda yer almasıdır.

Bu çalışmada, literatürde yer alan örnek çalışmalardan farklı olarak kriterlerin ağırlıklandırılmasında MEREC tekniği tercih edilmiş, alternatiflerin performans skorları ise MULTIMOOSRAL yöntemi ile belirlenmiştir. MEREC tekniği kriterlerin önem derecesini belirlemek için kullanılan objektif bir tekniktir ve yeni bir yöntem olmasına karşın literatürde bahsi geçen tekniği kullanan pekçok çalışmaya (Keshavarz-Ghorabae vd. 2021; Rani vd. 2022; Mishra vd. 2022; Haq vd. 2022; Ecer ve Zolfani, 2022; Goswami vd. 2022; Ivanović vd. 2022) rastlamak mümkündür. MULTIMOOSRAL yöntemi de MEREC tekniğine benzer bir şekilde yeni bir yöntemdir ve literatürde bahsi geçen yöntemi kullanarak ortaya konulan az sayıda çalışmaya ((Ulutaş vd. 2021; Biswas vd. 2022; Mehr vd. 2022; Mousavi vd. 2022; Pala, 2022; Keleş vd. 2021) rastlamak mümkündür. Bilindiği kadarıyla, literatürde MEREC- MULTIMOOSRAL modeli kullanılarak yapılan bir çalışmaya henüz rastlanmamıştır.

2. Metodoloji

2.1. Z-Skor Standartlaştırma Yöntemi

ÇKKV yöntemlerinde karar matrisinde negatif değerlerin varlığına nadir olarak rastlanmaktadır. Negatif değerli verilerin yer aldığı karar matrisi ile işleme devam edildiğinde ise normalize edilmiş matriste negatif değerler yer almakta ve işlem adımlarında sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu sorunu gidermek amacıyla, Zhang vd. (2014) tarafından Z-skor standartlaştırma yöntemi ortaya konulmuştur. Yöntemin adımları aşağıdaki gibidir (Zhang vd., 2014: 3).

Adım 1: Karar matrisi elemanları Eşitlik (1) ile standartlaştırılır.

$$x_{ij} = \frac{X_{ij} - \bar{X}_i}{S_i} \quad (1)$$

x_{ij} standartlaştırılmış veriyi, X_{ij} orijinal veriyi ifade eder. i ve j sırasıyla alternatif ve kriter değerlerini ifade etmektedir ($i=1,2,\dots,m$ ve $j=1,2,\dots,n$). \bar{X}_i ve S_i ise sırasıyla aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerini ifade eder.

Adım 2: Karar matrisi elemanları Eşitlik (2) ile pozitif hale getirilir.

$$x'_{ij} = x_{ij} + A \quad A > |\min x_{ij}| \quad (2)$$

x'_{ij} standart değeri ifade eder ($i=1,2,\dots,m$ ve $j=1,2,\dots,n$). $x'_{ij} > 0$ olmalıdır.

2.2. MEREC Tekniği

MEREC tekniği, kriterlerin ağırlıklarını saptamak için kullanılan objektif bir tekniktir (Keshavarz-Ghorabae vd., 2021: 7). MEREC tekniğinde, kriterlerin alternatiflerin performansları üzerindeki kaldırma etkisi kullanılır ve daha yüksek etkiye sahip olan kriterlere daha büyük ağırlıklar atanır (Keshavarz-Ghorabae vd., 2021: 7). Tekniğin adımları aşağıdaki gibidir (Keshavarz-Ghorabae vd., 2021: 8-9):

Adım 1: Karar matrisi oluşturulur.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1j} & \dots & x_{1m} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2j} & \dots & x_{2m} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{i1} & x_{i2} & \dots & x_{ij} & \dots & x_{im} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{n1} & x_{n2} & \dots & x_{nj} & \dots & x_{nm} \end{bmatrix}$$

x_{ij} karar matrisinin elemanlarını, i alternatifleri, j kriterleri temsil etmektedir ($i=1,2,\dots,n$ ve $j=1,2,\dots,m$).

Adım 2: Karar matrisi normalize edilir.

Karar matrisinin elemanları fayda ve maliyet yönlü kriterler dikkate alınarak sırasıyla Eşitlik 3 ve 4 kullanılarak normalize edilir.

$$n_{ij}^x = \begin{cases} \frac{\min_k x_{kj}}{x_{ij}} & \text{Fayda yönlü kriter} \\ \frac{x_{ij}}{\max_k x_{kj}} & \text{Maliyet yönlü kriter} \end{cases} \quad (3)$$

n_{ij}^x normalize edilmiş karar matrisi elemanlarını ifade eder. $\min_k x_{kj}$ ilgili sütundaki en küçük değeri, $\max_k x_{kj}$ ilgili sütundaki en büyük değeri, k alternatifleri, j kriterleri temsil etmektedir ($k=1,2,\dots,n$ ve $j=1,2,\dots,m$).

Adım 3: Alternatiflerin genel performansı (S_i) hesaplanır.

Alternatiflerin genel performansı, logaritmik bir ölçü (Eşitlik 5) kullanılarak hesaplanır.

$$S_i = \ln \left(1 + \left(\frac{1}{m} \sum_{j=1}^n |\ln(n_{ij}^x)| \right) \right) \quad (5)$$

i alternatifleri, j kriterleri temsil etmektedir ($i=1,2,\dots,n$ ve $j=1,2,\dots,m$).

Adım 4: Alternatiflerin performansı her bir kriterin çıkarılmasıyla hesaplanır.

Her bir kriterin çıkarılmasıyla alternatiflerin performansı Eşitlik 6 kullanılarak hesaplanır.

$$S'_{ij} = \ln \left(1 + \frac{1}{m} \sum_{k,k \neq j}^n |\ln(n_{ik}^x)| \right) \quad (6)$$

S'_{ij} her bir kriterin çıkarılmasıyla elde edilen alternatiflerin toplam performansını, m ise kriter sayısını ifade etmektedir.

Adım 5: Toplam mutlak sapma değeri hesaplanır.

Mutlak sapmaların toplamı (E_j) Eşitlik 7 kullanılarak hesaplanır.

$$E_j = \sum_{i=1}^n |S'_{ij} - S_i| \quad (7)$$

Adım 6: Kriterler ağırlıkları belirlenir.

Objektif kriter ağırlıkları (w_j) Eşitlik 8 kullanılarak hesaplanır.

$$w_j = \frac{E_j}{\sum_{k=1}^n E_k} \quad (8)$$

w_j , j . kriterin ağırlığını ifade eder ($j=1,2,\dots,m$).

2.3. MULTIMOOSRAL Yöntemi

Ulutaş vd. (2021) tarafından önerilen ve yeni bir yaklaşım olan MULTIMOOSRAL yöntemi beş yaklaşımın (oran, referans noktası, tam çarpım, toplamsal, logaritmik) birleşiminden oluşur. MOOSRA, MOORA ve MULTIMOORA yöntemlerindeki yaklaşımlara ek olarak MULTIMOOSRAL yöntemi logaritmik yaklaşımı da içermektedir. Ayrıca yöntem, alternatiflerin sırasını belirleyebilmek için baskınlık teorisine dayanmayan bir yaklaşım kullanır (Ulutaş vd., 2021: 149-150). Yöntemin adımları aşağıdaki gibidir (Ulutaş vd., 2021: 150-153):

Adım 1: Alternatif ($A_i=1,\dots,n$) ve kriterlerden $C_j=(j=1,\dots,m)$ oluşan başlangıç karar matrisi oluşturulur ve kriter ağırlıkları belirlenir.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1j} & \dots & x_{1m} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2j} & \dots & x_{2m} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{i1} & x_{i2} & \dots & x_{ij} & \dots & x_{im} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{n1} & x_{n2} & \dots & x_{nj} & \dots & x_{nm} \end{bmatrix}$$

Adım 2: Karar matrisi normalize edilir.

Karar matrisi Eşitlik 9 kullanılarak normalize edilir.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (x_{ij})^2}} \quad (9)$$

x_{ij} karar matrisi elemanlarını, r_{ij} normalize edilmiş karar matrisi elemanlarını, i alternatifleri, j kriterleri temsil etmektedir ($i=1,2,\dots,n$ ve $j=1,2,\dots,m$).

Adım 3: Oran yaklaşımı uygulanır.

Oran yaklaşımına göre alternatiflerin genel önem değerleri Eşitlik 10 kullanılarak hesaplanır. Her bir alternatifin genel fayda değerleri Eşitlik 11 ile belirlenirken, normalize fayda değerleri Eşitlik 12 ile belirlenir.

$$y_i = \sum_{j \in \theta_{\max}} w_j r_{ij} - \sum_{j \in \theta_{\min}} w_j r_{ij} \quad (10)$$

$$m_i = \begin{cases} y_i, & \max_i(y_i) > 0 \\ y_i + 1, & \max_i(y_i) = 0 \\ -1/y_i, & \max_i(y_i) < 0 \end{cases} \quad (11)$$

$$m'_i = \frac{m_i - \min(m_i)}{\max(m_i) - \min(m_i)} \quad (12)$$

w_i kriter ağırlıklarını ifade eder.

Adım 4: Referans noktası yaklaşımı uygulanır.

Referans noktası yaklaşımı ile ilk olarak Eşitlik 13 ile kriterlerin referans noktası belirlenir. Ardından, alternatiflerle referans noktaları arasındaki mesafe değerleri Eşitlik 14 ile belirlenir. Bu değerlerin normalizasyonu ise Eşitlik 15 kullanılarak gerçekleştirilir.

$$r^* = (r_1^*, r_2^*, \dots, r_n^*) = \{ \max_i r_{ij} \mid j \in \theta_{\max}, \min_i r_{ij} \mid j \in \theta_{\min} \} \quad (13)$$

$$t_i = \max_j (w_j \mid r_j^* - r_{ij}) \quad (14)$$

$$t'_i = \frac{\max(t_i) - t_i}{\max(t_i) - \min(t_i)} \quad (15)$$

Adım 5: Tam çarpım yaklaşımı uygulanır.

Tam çarpım formuna göre her bir alternatifin genel fayda ve normalize fayda değerleri sırasıyla Eşitlik 16-17 kullanılarak hesaplanır.

$$u_i = \frac{\prod_{j \in \theta_{\max}} w_j r_{ij}}{\prod_{j \in \theta_{\min}} w_j r_{ij}} \quad (16)$$

$$u'_i = \frac{u_i - \min(u_i)}{\max(u_i) - \min(u_i)} \quad (17)$$

Adım 6: Toplamsal yaklaşım uygulanır.

Toplamsal yaklaşıma göre her bir alternatifin genel fayda ve normalize fayda değerleri sırasıyla Eşitlik 18-19 kullanılarak hesaplanır.

$$v_i = \frac{\sum_{j \in \theta_{\max}} w_j r_{ij}}{\sum_{j \in \theta_{\min}} w_j r_{ij}} \quad (18)$$

$$v'_i = \frac{v_i - \min(v_i)}{\max(v_i) - \min(v_i)} \quad (19)$$

Adım 7: Logaritmik yaklaşım uygulanır.

Logaritmik yaklaşıma göre her bir alternatife genel fayda ve normalize fayda değerleri sırasıyla Eşitlik 20-21 kullanılarak hesaplanır.

$$k_i = \sum_{j \in \theta_{max}} \ln(1 + w_j r_{ij}) + \frac{1}{\sum_{j \in \theta_{min}} \ln(1 + w_j r_{ij})} \quad (20)$$

$$k'_i = \frac{k_i - \min(k_i)}{\max(k_i) - \min(k_i)} \quad (21)$$

Adım 8: Nihai sıralama elde edilir.

Her bir alternatife ait nihai sıralama değerleri Eşitlik 22 kullanılarak elde edilir.

$$S_i = m'_i + t'_i + u'_i + v'_i + k'_i \quad (22)$$

3. Uygulama

Bu çalışmada, OECD üyesi ülkelerin makroekonomik performanslarının ÇKKV yöntemleri ile değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, güncel olması açısından 2020-2021 dönem aralığı temel alınmıştır. Üç aşamadan oluşan uygulama bölümünün ilk iki aşamasında, MEREC tekniği ile kriterlerin önem derecesi belirlenmiş, MULTIMOOSRAL yöntemi ile ise alternatifler performansları doğrultusunda sıralanmıştır. Üçüncü aşamada ise MULTIMOOSRAL yönteminin duyarlılık analizi bahsi geçen yöntemin SAW, MAUT, PIV yöntemleri ile karşılaştırılması yoluyla gerçekleştirilmiştir.

ÇKKV yöntemlerinin uygulanması için öncelikle alternatif ve kriterlerin belirlenmesi gerekmektedir. Çalışmanın alternatifleri OECD üyesi 34 ülkeden oluşmaktadır. OECD'nin 38 üyesi bulunmakla birlikte bazı verilerine ulaşılamayan İngiltere, Güney Kore, İsrail, Şili ülkeleri çalışma kapsamına alınamamıştır. Literatür taraması sonucunda belirlenen dört makroekonomik gösterge (enflasyon, işsizlik, kişi başına GSYH, cari işlemler dengesi) ise çalışmanın kriterlerini oluşturmuş ve veriler Dünya Bankası veri tabanından temin edilmiştir (<https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>). Kriterler Tablo 2'de, 2020 yılına ait karar matrisi ise Tablo 3'te sunulmuştur. Çalışmanın bütünlüğünü bozmamak adına uygulama kısmında yalnızca 2020 yılına ait sonuçlara yer verilmiş, 2021 yılına ait karar matrisi ise Ek 1 'de sunulmuştur.

Tablo 2. Kriterler

Kod	Kriter	Birim	Opt.
K1	Enflasyon (INF)	%	min
K2	İşsizlik (UNP)	%	min
K3	Kişi Başına GSYH (GDP)	%	maks
K4	Cari Denge (BOP)	%	maks

Tablo 3. Karar Matrisi (2020 Yılı)

2020	K1	K2	K3	K4
Türkiye	14,8	13,1	1,8	-4,9
ABD	1,2	4,3	-3,4	-2,9
Fransa	2,5	8,0	-7,9	-1,9
Kanada	0,7	9,5	-5,2	-1,8
Avusturya	2,3	5,4	-6,7	1,9
Belçika	1,3	5,6	-5,7	0,8
Almanya	1,6	3,9	-4,6	7,1
İtalya	1,4	9,2	-9,0	3,8
Hollanda	2,3	3,8	-3,8	7,0
İsveç	1,8	8,3	-2,9	6,1
İspanya	1,1	15,5	-10,8	0,8
Portekiz	1,9	6,8	-8,4	-1,0
Norveç	-3,6	4,4	-0,7	1,2
İzlanda	3,2	5,5	-6,5	0,8
İsviçre	-0,5	4,8	-2,9	2,7

Danimarka	2,6	5,6	-2,1	8,1
Yunanistan	-0,8	16,3	-9,0	-6,6
İrlanda	-1,2	5,6	5,9	-2,1
Lüksemburg	4,3	6,8	-1,8	4,2
Japonya	0,90	2,8	-4,5	2,9
Finlandiya	1,6	7,8	-2,3	0,8
Letonya	-0,1	8,1	-3,8	-2,9
Kolombiya	1,4	15,0	-7,0	-3,4
Litvanya	1,5	8,5	-0,1	1,4
Avustralya	1,8	6,5	0	2,7
Estonya	-0,3	7,0	-3,0	-0,5
Yeni Zelenda	2,1	4,6	-1,3	-0,9
Çekya	4,4	2,5	-5,8	2,0
Macaristan	6,3	4,3	-4,5	-1,0
Slovenya	1,2	5,0	-4,2	7,4
Polonya	4,1	3,2	-2,5	2,9
Kosta Rika	0,2	16,4	-4,1	-1,1
Slovakya	2,4	6,7	-4,4	0,4
Meksika	4,0	4,4	-8,2	2,4

3.1. Z-Skor Standartlaştırma Yaklaşımının Uygulanması

Negatif değerli karar matrisini pozitif hale dönüştürmek için Tablo 2'de yer alan veriler Eşitlik 1 kullanılarak standartlaştırılmıştır ve sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur. Ardından, Eşitlik 2 kullanılarak pozitif karar matrisi elde edilmiştir (Tablo 5).

Tablo 4. Standartlaştırılmış Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4		K1	K2	K3	K4
Türkiye	4,393	1,527	1,744	-1,689	İrlanda	-1,103	-0,418	2,956	-0,897
ABD	-0,279	-0,755	0,207	-1,123	Lüksemburg	0,786	-0,107	0,680	0,885
Fransa	0,168	0,204	-1,123	-0,840	Japonya	-0,382	-1,144	-0,118	0,517
Kanada	-0,451	0,593	-0,325	-0,812	Finlandiya	-0,141	0,153	0,532	-0,077
Avusturya	0,099	-0,470	-0,768	0,235	Letonya	-0,725	0,230	0,089	-1,123
Belçika	-0,244	-0,418	-0,473	-0,077	Kolombiya	-0,210	2,020	-0,857	-1,265
Almanya	-0,141	-0,859	-0,148	1,705	Litvanya	-0,176	0,334	1,182	0,093
İtalya	-0,210	0,516	-1,448	0,772	Avustralya	-0,073	-0,185	1,212	0,461
Hollanda	0,099	-0,885	0,089	1,677	Estonya	-0,794	-0,055	0,325	-0,444
İsveç	-0,073	0,282	0,355	1,423	Yeni Zelenda	0,030	-0,677	0,828	-0,557
İspanya	-0,313	2,149	-1,980	-0,077	Çekya	0,820	-1,222	-0,502	0,263
Portekiz	-0,038	-0,107	-1,271	-0,586	Macaristan	1,473	-0,755	-0,118	-0,586
Norveç	-1,928	-0,729	1,005	0,037	Slovenya	-0,279	-0,574	-0,030	1,790
İzlanda	0,408	-0,444	-0,709	-0,077	Polonya	0,717	-1,040	0,473	0,517
İsviçre	-0,863	-0,625	0,355	0,461	Kosta Rika	-0,622	2,383	0,000	-0,614
Danimarka	0,202	-0,418	0,591	1,988	Slovakya	0,133	-0,133	-0,089	-0,190
Yunanistan	-0,966	2,357	-1,448	-2,170	Meksika	0,683	-0,729	-1,212	0,376

*Eşitlik 2'de yer alan A değeri 2,249 olarak alınmıştır.

Tablo 5. Pozitif Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4		K1	K2	K3	K4
Türkiye	6,641	3,776	3,992	0,560	İrlanda	1,145	1,831	5,204	1,352
ABD	1,970	1,494	2,456	1,126	Lüksemburg	3,035	2,142	2,928	3,134
Fransa	2,416	2,453	1,126	1,408	Japonya	1,867	1,105	2,130	2,766
Kanada	1,798	2,842	1,924	1,437	Finlandiya	2,107	2,401	2,781	2,172
Avusturya	2,348	1,779	1,480	2,483	Letonya	1,523	2,479	2,337	1,126
Belçika	2,004	1,831	1,776	2,172	Kolombiya	2,039	4,268	1,392	0,984
Almanya	2,107	1,390	2,101	3,954	Litvanya	2,073	2,583	3,431	2,342
İtalya	2,039	2,764	0,800	3,021	Avustralya	2,176	2,064	3,460	2,710
Hollanda	2,348	1,364	2,337	3,926	Estonya	1,455	2,194	2,574	1,804
İsveç	2,176	2,531	2,603	3,671	Yeni Zelenda	2,279	1,571	3,076	1,691
İspanya	1,935	4,398	0,268	2,172	Çekya	3,069	1,027	1,746	2,512

Portekiz	2,210	2,142	0,978	1,663	Macaristan	3,722	1,494	2,130	1,663
Norveç	0,321	1,519	3,254	2,285	Slovenya	1,970	1,675	2,219	4,039
İzlanda	2,657	1,805	1,539	2,172	Polonya	2,966	1,208	2,722	2,766
İsviçre	1,386	1,623	2,603	2,710	Kosta Rika	1,626	4,632	2,249	1,635
Danimarka	2,451	1,831	2,840	4,237	Slovakya	2,382	2,116	2,160	2,059
Yunanistan	1,283	4,606	0,800	0,079	Meksika	2,932	1,519	1,037	2,625

3.2. MEREC Tekniği ile Kriter Ağırlıklarının Belirlenmesi

Karar matrisinin oluşturulmasının ardından ilk adımda, fayda-maliyet yönlü kriterler dikkate alınarak Eşitlik 3 ve 4 ile normalizasyon işlemi gerçekleştirilmiştir (Tablo 6). Ardından, Eşitlik 5 ile alternatiflerin genel performansı (S_i) hesaplanmıştır (Tablo 7). Alternatiflerin performans değerindeki değişiklikler (S'_{ij}) ise Eşitlik 6 ile hesaplanmıştır ve sonuçlar Tablo 8'de sunulmuştur. Mutlak sapmaların toplamı (E_j) Eşitlik 7 ile hesaplanmıştır (Tablo 9). Son adımda ise Eşitlik 8 kullanılarak kriterlerin ağırlıkları hesaplanmıştır (Tablo 10).

Tablo 6. Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4		K1	K2	K3	K4
Türkiye	1,000	0,815	0,067	0,141	İrlanda	0,172	0,395	0,052	0,058
ABD	0,297	0,322	0,109	0,070	Lüksemburg	0,457	0,462	0,092	0,025
Fransa	0,364	0,530	0,238	0,056	Japonya	0,281	0,238	0,126	0,029
Kanada	0,271	0,614	0,140	0,055	Finlandiya	0,317	0,518	0,097	0,036
Avusturya	0,353	0,384	0,181	0,032	Letonya	0,229	0,535	0,115	0,070
Belçika	0,302	0,395	0,151	0,036	Kolombiya	0,307	0,922	0,193	0,080
Almanya	0,317	0,300	0,128	0,020	Litvanya	0,312	0,558	0,078	0,034
İtalya	0,307	0,597	0,335	0,026	Avustralya	0,328	0,446	0,078	0,029
Hollanda	0,353	0,294	0,115	0,020	Estonya	0,219	0,474	0,104	0,044
İsveç	0,328	0,546	0,103	0,022	Yeni Zelenda	0,343	0,339	0,087	0,047
İspanya	0,291	0,950	1,000	0,036	Çekya	0,462	0,222	0,154	0,031
Portekiz	0,333	0,462	0,275	0,048	Macaristan	0,560	0,322	0,126	0,048
Norveç	0,048	0,328	0,083	0,035	Slovenya	0,297	0,362	0,121	0,020
İzlanda	0,400	0,390	0,174	0,036	Polonya	0,447	0,261	0,099	0,029
İsviçre	0,209	0,350	0,103	0,029	Kosta Rika	0,245	1,000	0,119	0,048
Danimarka	0,369	0,395	0,095	0,019	Slovakya	0,359	0,457	0,124	0,038
Yunanistan	0,193	0,994	0,335	1,000	Meksika	0,441	0,328	0,259	0,030

Tablo 7. S_i Değerleri

S_1	0,795	S_{13}	1,253	S_{24}	1,072
S_2	1,031	S_{14}	1,004	S_{25}	1,100
S_3	0,912	S_{15}	1,133	S_{26}	1,069
S_4	0,981	S_{16}	1,121	S_{27}	1,069
S_5	1,025	S_{17}	0,522	S_{28}	1,066
S_6	1,041	S_{18}	1,139	S_{29}	0,996
S_7	1,125	S_{19}	1,067	S_{30}	1,122
S_8	0,959	S_{20}	1,126	S_{31}	1,100
S_9	1,126	S_{21}	1,052	S_{32}	0,971
S_{10}	1,084	S_{22}	1,004	S_{33}	1,026
S_{11}	0,765	S_{23}	0,858	S_{34}	0,992
S_{12}	0,937				

Tablo 8. S'_{ij} Değerleri

	K1	K2	K3	K4		K1	K2	K3	K4
Türkiye	0,795	0,772	0,432	0,546	İrlanda	0,987	1,061	0,868	0,881
ABD	0,916	0,925	0,811	0,761	Lüksemburg	0,997	0,998	0,837	0,686
Fransa	0,805	0,846	0,757	0,571	Japonya	1,017	1,002	0,942	0,786
Kanada	0,850	0,934	0,777	0,663	Finlandiya	0,947	0,993	0,824	0,711

Avusturya	0,927	0,936	0,859	0,655	Letonya	0,859	0,945	0,783	0,725
Belçika	0,929	0,956	0,859	0,695	Kolombiya	0,724	0,849	0,666	0,546
Almanya	1,027	1,022	0,942	0,743	Litvanya	0,967	1,021	0,826	0,730
İtalya	0,839	0,908	0,848	0,529	Avustralya	1,002	1,030	0,861	0,751
Hollanda	1,038	1,022	0,933	0,745	Estonya	0,930	1,003	0,854	0,757
İsveç	0,985	1,032	0,871	0,692	Yeni Zelenda	0,973	0,972	0,834	0,764
İspanya	0,611	0,759	0,765	0,279	Çekya	0,997	0,927	0,890	0,712
Portekiz	0,823	0,859	0,802	0,583	Macaristan	0,941	0,886	0,784	0,666
Norveç	1,009	1,170	1,057	0,978	Slovenya	1,017	1,035	0,933	0,735
İzlanda	0,917	0,914	0,830	0,643	Polonya	1,031	0,982	0,886	0,750
İsviçre	0,998	1,045	0,931	0,798	Kosta Rika	0,828	0,971	0,746	0,633
Danimarka	1,036	1,042	0,907	0,728	Slovakya	0,929	0,953	0,819	0,680
Yunanistan	0,243	0,521	0,345	0,522	Meksika	0,913	0,883	0,858	0,599

Tablo 9. Ej Değerleri

K1	K2	K3	K4
3,834757885	2,47040429	6,706938911	11,4010088

Tablo 10. Kriter Ağırlıkları

	K1	K2	K3	K4
2020	0,157077812	0,101191708	0,274726937	0,467003542
2021	0,092356578	0,602707631	0,206226063	0,098709728

Tablo 10'da yer alan sonuçlara göre 2020 yılı için önem derecesi en yüksek kriter K4 (cari işlemler dengesi), önem derecesi en düşük kriter ise K2 (işsizlik oranı) olarak tespit edilmiştir. 2021 yılı için ise K2 (işsizlik oranı) en yüksek önem derecesine sahip kriter olarak belirlenirken, K1 (enflasyon) en düşük önem derecesine sahip kriter olarak tespit edilmiştir.

3.3. MULTIMOOSRAL Yöntemi ile Ülkelerin Makroekonomik Performanslarının Belirlenmesi

MULTIMOOSRAL yaklaşımı ile ülkelerin makroekonomik performanslarını değerlendirmek için Eşitlik 9 ile karar matrisi normalize edilmiştir (Tablo 11). Ardından, oran yaklaşımı esas alınarak alternatiflerin önem, fayda ve normalize fayda değerleri sırasıyla Eşitlik 10-12 kullanılarak hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 12'de sunulmuştur. İzleyen adımda, referans noktası yaklaşımına göre Eşitlik 13 ile referans noktaları belirlenmiş, ardından Eşitlik 14 ve 15 yardımıyla referans noktaları arasındaki uzaklık değerleri ve normalize uzaklık değerleri belirlenmiştir (Tablo 13). Tam çarpım yaklaşımına göre ise alternatiflerin genel fayda ve normalize fayda değerleri sırasıyla Eşitlik 16-17 ile hesaplanmıştır (Tablo 14). Toplamsal yaklaşım temelinde ise her bir alternatifin genel fayda ve normalize fayda değerleri sırasıyla Eşitlik 18-19 ile hesaplanmıştır (Tablo 15). Logaritmik yaklaşıma göre her bir alternatifin genel fayda ve normalize fayda değerleri sırasıyla Eşitlik 20-21 ile hesaplanmıştır (Tablo 16). Son adımda ise nihai performans sıralamaları Eşitlik 22 kullanılarak elde edilmiştir ve sonuçlar Tablo 17'de sunulmuştur.

Tablo 11. Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4		K1	K2	K3	K4
Türkiye	0,464	0,264	0,279	0,039	İrlanda	0,080	0,128	0,364	0,094
ABD	0,138	0,104	0,172	0,079	Lüksemburg	0,212	0,150	0,205	0,219
Fransa	0,169	0,171	0,079	0,098	Japonya	0,130	0,077	0,149	0,193
Kanada	0,126	0,199	0,134	0,100	Finlandiya	0,147	0,168	0,194	0,152
Avusturya	0,164	0,124	0,103	0,173	Letonya	0,106	0,173	0,163	0,079
Belçika	0,140	0,128	0,124	0,152	Kolombiya	0,142	0,298	0,097	0,069
Almanya	0,147	0,097	0,147	0,276	Litvanya	0,145	0,180	0,240	0,164
İtalya	0,142	0,193	0,056	0,211	Avustralya	0,152	0,144	0,242	0,189
Hollanda	0,164	0,095	0,163	0,274	Estonya	0,102	0,153	0,180	0,126
İsveç	0,152	0,177	0,182	0,256	Yeni Zelenda	0,159	0,110	0,215	0,118
İspanya	0,135	0,307	0,019	0,152	Çekya	0,214	0,072	0,122	0,175
Portekiz	0,154	0,150	0,068	0,116	Macaristan	0,260	0,104	0,149	0,116
Norveç	0,022	0,106	0,227	0,160	Slovenya	0,138	0,117	0,155	0,282

İzlanda	0,186	0,126	0,108	0,152	Polonya	0,207	0,084	0,190	0,193
İsviçre	0,097	0,113	0,182	0,189	Kosta Rika	0,114	0,324	0,157	0,114
Danimarka	0,171	0,128	0,198	0,296	Slovakya	0,166	0,148	0,151	0,144
Yunanistan	0,090	0,322	0,056	0,006	Meksika	0,205	0,106	0,072	0,183

Tablo 12. Oran Sistemi Yaklaşımı Temelinde Elde Edilen Sonuçlar (2020 Yılı)

	yi	mi	mi'		yi	mi	mi'
Türkiye	-0,005	-0,005	0,132	İrlanda	0,118	0,118	0,810
ABD	0,052	0,052	0,443	Lüksemburg	0,110	0,110	0,764
Fransa	0,024	0,024	0,288	Japonya	0,103	0,103	0,724
Kanada	0,044	0,044	0,400	Finlandiya	0,084	0,084	0,621
Avusturya	0,071	0,071	0,549	Letonya	0,047	0,047	0,419
Belçika	0,070	0,070	0,544	Kolombiya	0,006	0,006	0,193
Almanya	0,136	0,136	0,909	Litvanya	0,101	0,101	0,716
İtalya	0,072	0,072	0,555	Avustralya	0,116	0,116	0,799
Hollanda	0,138	0,138	0,915	Estonya	0,077	0,077	0,581
İsveç	0,128	0,128	0,863	Yeni Zelenda	0,078	0,078	0,588
İspanya	0,024	0,024	0,288	Çekya	0,075	0,075	0,568
Portekiz	0,034	0,034	0,343	Macaristan	0,044	0,044	0,399
Norveç	0,123	0,123	0,834	Slovenya	0,141	0,141	0,934
İzlanda	0,058	0,058	0,480	Polonya	0,101	0,101	0,716
İsviçre	0,112	0,112	0,773	Kosta Rika	0,046	0,046	0,411
Danimarka	0,153	0,153	1,000	Slovakya	0,068	0,068	0,530
Yunanistan	-0,029	-0,029	0,000	Meksika	0,063	0,063	0,503

Tablo 13. Referans Noktası Yaklaşımı Temelinde Elde Edilen Sonuçlar (2020 Yılı)

	t _i	t _i '		t _i	t _i '
Türkiye	0,120	0,171	İrlanda	0,094	0,451
ABD	0,102	0,371	Lüksemburg	0,044	1,000
Fransa	0,092	0,472	Japonya	0,059	0,833
Kanada	0,091	0,482	Finlandiya	0,067	0,742
Avusturya	0,071	0,698	Letonya	0,102	0,371
Belçika	0,067	0,742	Kolombiya	0,106	0,321
Almanya	0,060	0,827	Litvanya	0,062	0,803
İtalya	0,085	0,556	Avustralya	0,050	0,933
Hollanda	0,055	0,877	Estonya	0,079	0,612
İsveç	0,050	0,932	Yeni Zelenda	0,083	0,572
İspanya	0,095	0,445	Çekya	0,066	0,753
Portekiz	0,084	0,562	Macaristan	0,084	0,562
Norveç	0,064	0,783	Slovenya	0,057	0,852
İzlanda	0,070	0,710	Polonya	0,048	0,953
İsviçre	0,050	0,932	Kosta Rika	0,085	0,552
Danimarka	0,045	0,981	Slovakya	0,071	0,702
Yunanistan	0,136	0,000	Meksika	0,080	0,605

Tablo 14. Tam Çarpımsal Yaklaşım Temelinde Elde Edilen Sonuçlar (2020 Yılı)

	u _i	u _i '		u _i	u _i '
Türkiye	0,719	0,005	İrlanda	27,082	0,220
ABD	7,583	0,061	Lüksemburg	11,396	0,092
Fransa	2,159	0,017	Japonya	23,070	0,187
Kanada	4,365	0,035	Finlandiya	9,635	0,078
Avusturya	7,105	0,057	Letonya	5,623	0,045
Belçika	8,486	0,068	Kolombiya	1,270	0,010
Almanya	22,896	0,186	Litvanya	12,114	0,098

İtalya	3,463	0,027	Avustralya	16,851	0,136
Hollanda	23,132	0,187	Estonya	11,748	0,095
İsveç	14,008	0,113	Yeni Zelenda	11,727	0,095
İspanya	0,553	0,004	Çekya	11,234	0,091
Portekiz	2,772	0,022	Macaristan	5,145	0,041
Norveç	123,047	1,000	Slovenya	21,926	0,178
İzlanda	5,629	0,045	Polonya	16,956	0,137
İsviçre	25,310	0,205	Kosta Rika	3,939	0,031
Danimarka	21,647	0,175	Slovakya	7,122	0,057
Yunanistan	0,086	0,000	Meksika	4,931	0,039

Tablo 15. Toplamsal Yaklaşım Temelinde Elde Edilen Sonuçlar (2020 Yılı)

	v_i	v_i'		v_i	v_i'
Türkiye	0,953	0,062	İrlanda	5,644	0,570
ABD	2,606	0,241	Lüksemburg	3,271	0,313
Fransa	1,540	0,125	Japonya	4,635	0,461
Kanada	2,104	0,186	Finlandiya	3,098	0,294
Avusturya	2,854	0,268	Letonya	2,383	0,217
Belçika	3,004	0,284	Kolombiya	1,119	0,080
Almanya	5,139	0,516	Litvanya	3,469	0,335
İtalya	2,718	0,253	Avustralya	4,024	0,395
Hollanda	4,885	0,488	Estonya	3,440	0,331
İsveç	4,064	0,399	Yeni Zelenda	3,162	0,301
İspanya	1,453	0,116	Çekya	2,820	0,264
Portekiz	1,854	0,159	Macaristan	1,851	0,159
Norveç	9,605	1,000	Slovenya	5,211	0,524
İzlanda	2,396	0,218	Polonya	3,468	0,334
İsviçre	5,186	0,521	Kosta Rika	1,907	0,165
Danimarka	4,838	0,483	Slovakya	2,643	0,245
Yunanistan	0,385	0,000	Meksika	2,459	0,225

Tablo 16. Logaritmik Yaklaşım Temelinde Elde Edilen Sonuçlar (2020 Yılı)

	k_i	k_i'		k_i	k_i'
Türkiye	10,435	0,000	İrlanda	39,589	0,485
ABD	31,443	0,349	Lüksemburg	21,079	0,177
Fransa	23,128	0,211	Japonya	35,772	0,421
Kanada	25,444	0,250	Finlandiya	25,315	0,248
Avusturya	26,470	0,267	Letonya	29,536	0,318
Belçika	28,995	0,309	Kolombiya	19,345	0,148
Almanya	30,802	0,339	Litvanya	24,778	0,239
İtalya	24,221	0,229	Avustralya	26,409	0,266
Hollanda	28,712	0,304	Estonya	32,133	0,361
İsveç	24,359	0,232	Yeni Zelenda	28,086	0,294
İspanya	19,441	0,150	Çekya	24,893	0,240
Portekiz	25,718	0,254	Macaristan	19,884	0,157
Norveç	70,557	1,000	Slovenya	30,326	0,331
İzlanda	24,245	0,230	Polonya	24,809	0,239
İsviçre	37,867	0,456	Kosta Rika	20,133	0,161
Danimarka	25,567	0,252	Slovakya	24,707	0,237
Yunanistan	21,749	0,188	Meksika	23,717	0,221

Tablo 17. MULTIMOOSRAL Yöntemi Sıralama Sonuçları (2020 Yılı)

2020	m_i'	t_i'	u_i'	v_i'	k_i'	S_i	Sıra
Türkiye	0,132	0,171	0,005	0,062	0,000	0,370	33

ABD	0,443	0,371	0,061	0,241	0,349	1,465	24
Fransa	0,288	0,472	0,017	0,125	0,211	1,113	30
Kanada	0,400	0,482	0,035	0,186	0,250	1,353	26
Avusturya	0,549	0,698	0,057	0,268	0,267	1,839	19
Belçika	0,544	0,742	0,068	0,284	0,309	1,947	16
Almanya	0,909	0,827	0,186	0,516	0,339	2,776	5
İtalya	0,555	0,556	0,027	0,253	0,229	1,620	22
Hollanda	0,915	0,877	0,187	0,488	0,304	2,772	6
İsveç	0,863	0,932	0,113	0,399	0,232	2,539	8
İspanya	0,288	0,445	0,004	0,116	0,150	1,003	31
Portekiz	0,343	0,562	0,022	0,159	0,254	1,340	27
Norveç	0,834	0,783	1,000	1,000	1,000	4,616	1
İzlanda	0,480	0,710	0,045	0,218	0,230	1,683	21
İsviçre	0,773	0,932	0,205	0,521	0,456	2,887	3
Danimarka	1,000	0,981	0,175	0,483	0,252	2,892	2
Yunanistan	0,000	0,000	0,000	0,000	0,188	0,188	34
İrlanda	0,810	0,451	0,220	0,570	0,485	2,537	9
Lüksemburg	0,764	1,000	0,092	0,313	0,177	2,346	12
Japonya	0,724	0,833	0,187	0,461	0,421	2,627	7
Finlandiya	0,621	0,742	0,078	0,294	0,248	1,983	14
Letonya	0,419	0,371	0,045	0,217	0,318	1,369	25
Kolombiya	0,193	0,321	0,010	0,080	0,148	0,751	32
Litvanya	0,716	0,803	0,098	0,335	0,239	2,189	13
Avustralya	0,799	0,933	0,136	0,395	0,266	2,529	10
Estonya	0,581	0,612	0,095	0,331	0,361	1,980	15
Yeni Zelanda	0,588	0,572	0,095	0,301	0,294	1,850	18
Çekya	0,568	0,753	0,091	0,264	0,240	1,917	17
Macaristan	0,399	0,562	0,041	0,159	0,157	1,318	29
Slovenya	0,934	0,852	0,178	0,524	0,331	2,818	4
Polonya	0,716	0,953	0,137	0,334	0,239	2,380	11
Kosta Rika	0,411	0,552	0,031	0,165	0,161	1,320	28
Slovakya	0,530	0,702	0,057	0,245	0,237	1,772	20
Meksika	0,503	0,605	0,039	0,225	0,221	1,593	23

Tablo 17'de yer alan sonuçlara göre makroekonomik performans bakımından ilk beş sırada Norveç, Danimarka, İsviçre, Slovenya, Almanya yer alırken, Yunanistan, Türkiye, Kolombiya, İspanya, Fransa son beş sırada yer almıştır. MULTIMOOSRAL yöntemi ile elde edilen 2020 ve 2021 yılı makroekonomik performans sıralama sonuçları ise Tablo 18'de sunulmuştur. Buna göre ülkelerin 2020 ve 2021 yılı makroekonomik performans sıralamaları genel olarak birbirinden farklıdır. Özellikle İsveç, Norveç, Danimarka, İrlanda, Finlandiya, Litvanya, Avustralya, Çekya, Macaristan, Meksika ülkelerinin performans sıralamaları iki yıl içinde büyük ölçüde farklılaşmıştır. Karar matrisleri incelendiğinde performans sıralamalarında ciddi bir düşüş yaşanan ülkelerin enflasyon oranlarının 2021 yılında yükseldiği, performans sıralamalarında artış yaşanan ülkelerin ise özellikle kişi başına GSYH oranlarında artış yaşandığı tespit edilmiştir.

Tablo 18. 2020-2021 Yılı MULTIMOOSRAL Sıralama Sonuçları

Ülke	2020		2021		Sıra
	Değer	Sıra	Ülke	Değer	
Türkiye	0,369589763	33	Türkiye	0,6474449	30
ABD	1,465152473	24	ABD	2,113611493	16
Fransa	1,11337448	30	Fransa	1,750357923	20
Kanada	1,352660689	26	Kanada	1,490773617	24
Avusturya	1,838930252	19	Avusturya	1,884844239	18
Belçika	1,947138814	16	Belçika	2,041261606	17
Almanya	2,776255631	5	Almanya	2,617374219	8
İtalya	1,620288991	22	İtalya	1,39093391	29
Hollanda	2,771548614	6	Hollanda	2,958263118	3
İsveç	2,538725508	8	İsveç	1,427476853	28

İspanya	1,002825056	31	İspanya	0,055254182	34
Portekiz	1,340407713	27	Portekiz	1,881371255	19
Norveç	4,616497307	1	Norveç	2,232370375	15
İzlanda	1,683157305	21	İzlanda	1,639189458	23
İsviçre	2,887301228	3	İsviçre	2,593618579	9
Danimarka	2,891576169	2	Danimarka	2,477560527	11
Yunanistan	0,188192959	34	Yunanistan	0,152411166	32
İrlanda	2,536843215	9	İrlanda	4,187229524	1
Lüksemburg	2,345835931	12	Lüksemburg	2,513843239	10
Japonya	2,627126602	7	Japonya	2,832267663	5
Finlandiya	1,983261663	14	Finlandiya	1,474512545	26
Letonya	1,369374492	25	Letonya	1,437617418	27
Kolombiya	0,751114177	32	Kolombiya	0,405725758	31
Litvanya	2,189128725	13	Litvanya	1,691807592	22
Avustralya	2,528588252	10	Avustralya	1,697798227	21
Estonya	1,980100539	15	Estonya	2,238655393	14
Yeni Zelenda	1,849549594	18	Yeni Zelenda	2,326881826	12
Çekya	1,916989426	17	Çekya	2,745714748	6
Macaristan	1,318125911	29	Macaristan	2,649690961	7
Slovenya	2,817904879	4	Slovenya	3,096389721	2
Polonya	2,380159976	11	Polonya	2,843527403	4
Kosta Rika	1,320404098	28	Kosta Rika	0,082335329	33
Slovakya	1,771798458	20	Slovakya	1,491086507	24
Meksika	1,593469927	23	Meksika	2,32291426	13

4. Duyarlılık Analizi

Bu çalışmada, MULTIMOOSRAL yönteminin duyarlılık analizi bahsi geçen yöntemin SAW, MAUT, PIV yöntemleri ile karşılaştırılması yoluyla gerçekleştirilmiştir. SAW yönteminde her bir alternatif, tüm özneliklere göre elde edilen performans derecelendirmelerinin ağırlıklı bir toplamı alınarak sıralanır (Adriyendi, 2015: 10). MAUT yöntemi, karar vericinin tercihlerini, bir dizi özellik üzerinden tanımlanan fayda fonksiyonu biçiminde dikkate alır ve en çok faydayı sağlama temeline dayanır (Pohekar ve Ramachandran, 2004: 372). PIV yöntemi ise alternatiflerin mümkün olan en iyi değere olan yakınlığını dikkate alır (Mufazzal ve Muzakkir, 2018). İşlem adımlarının basitliği ve gerçek dünya problemlerine uygunlukları yöntemlerin seçiminde etkili olmuştur. Elde edilen sonuçlar Tablo 19'da sunulmuştur. Buna göre, dört farklı yöntem ile elde edilen sıralamalar genel olarak küçük sapmalar göstererek birbirinden farklılaşmıştır. Farklı algoritmaları nedeniyle aynı veri seti ile elde edilen ÇKKV sonuçları farklılaşabilmektedir ve bu durumun literatürde pekçok örneği (Mousavi-Nasab ve Sotoudeh-Anvari, 2017; Santiago vd. 2019; Pamučar ve Čirović, 2015) vardır.

Tablo 19. Karşılaştırmalı Sonuçlar

	2020				2021				
	MULTIMOOSRAL	SAW	MAUT	PIV	MULTIMOOSRAL	SAW	MAUT	PIV	
Türkiye	33	29	33	33	Türkiye	30	26	30	30
ABD	24	26	24	24	ABD	16	16	16	16
Fransa	30	32	30	31	Fransa	20	19	22	21
Kanada	26	27	27	27	Kanada	24	29	25	26
Avusturya	19	18	18	19	Avusturya	18	21	19	19
Belçika	16	21	20	20	Belçika	17	18	18	17
Almanya	5	5	4	4	Almanya	8	5	7	7
İtalya	22	16	17	18	İtalya	29	22	29	28
Hollanda	6	2	3	3	Hollanda	3	6	2	3
İsveç	8	6	5	5	İsveç	28	25	28	27
İspanya	31	31	31	31	İspanya	34	34	34	34
Portekiz	27	30	29	29	Portekiz	19	20	20	20
Norveç	1	4	6	6	Norveç	15	10	10	14

İzlanda	21	23	23	23	İzlanda	23	23	21	22
İsviçre	3	11	9	9	İsviçre	9	12	9	9
Danimarka	2	1	1	1	Danimarka	11	13	11	11
Yunanistan	34	34	34	34	Yunanistan	32	32	32	32
İrlanda	9	12	10	7	İrlanda	1	3	1	1
Lüksemburg	12	7	8	10	Lüksemburg	10	14	12	10
Japonya	7	10	12	11	Japonya	5	1	5	5
Finlandiya	14	15	14	14	Finlandiya	26	28	26	25
Letonya	25	28	26	25	Letonya	27	31	27	29
Kolombiya	32	33	32	32	Kolombiya	31	30	31	31
Litvanya	13	13	13	13	Litvanya	22	24	23	31
Avustralya	10	8	7	8	Avustralya	21	17	17	18
Estonya	15	20	19	16	Estonya	14	15	15	15
Yeni Zelenda	18	17	16	15	Yeni Zelenda	12	9	14	12
Çekya	17	14	15	17	Çekya	6	2	6	7
Macaristan	29	24	25	28	Macaristan	7	8	8	8
Slovenya	4	3	2	2	Slovenya	2	7	3	2
Polonya	11	9	11	12	Polonya	4	4	4	4
Kosta Rika	28	25	28	26	Kosta Rika	33	33	33	33
Slovakya	20	22	22	21	Slovakya	24	27	24	24
Meksika	23	19	21	22	Meksika	13	11	13	13

Tablo 20. Spearman Sıra Korelasyon Katsayıları

	Spearman p	MULTIMOOSRAL	SAW	MAUT	PIV
2020	MULTIMOOSRAL	1	0.947	0.964	0.974
	SAW	0.947	1	0.988	0.977
	MAUT	0.964	0.988	1	0.993
	PIV	0.974	0.977	0.993	1
2021	MULTIMOOSRAL	1	0.953	0.990	0.984
	SAW	0.953	1	0.961	0.957
	MAUT	0.990	0.961	1	0.985
	PIV	0.984	0.957	0.985	1

* yüzde 1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 20'ye göre, dört farklı yöntemle (MULTIMOOSRAL, SAW, MAUT, PIV) elde edilen sonuçlar arasında pozitif yönlü yüksek bir ilişki tespit edilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada, OECD ülkelerinin 2020-2021 dönem aralığı makroekonomik performanslarının ÇKKV yöntemleri ile değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Üç aşamadan oluşan uygulama bölümünün ilk iki aşamasında, MEREC tekniği ile kriterlerin önem derecesi belirlenmiş, MULTIMOOSRAL yöntemi ile ise alternatifler performansları doğrultusunda sıralanmıştır. Üçüncü aşamada, MULTIMOOSRAL yönteminin duyarlılık analizi gerçekleştirilmiştir.

MEREC-MULTIMOOSRAL modeli ile elde edilen 2020 yılı sonuçlarına göre makroekonomik performans bakımından ilk beş sırada Norveç, Danimarka, İsviçre, Slovenya, Almanya yer alırken, Yunanistan, Türkiye, Kolombiya, İspanya, Fransa son beş sırada yer almıştır. MEREC-MULTIMOOSRAL modeli 2021 yılı sonuçlarına göre ise makroekonomik performans bakımından ilk beş sırada İrlanda, Slovenya, Hollanda, Polonya, Japonya yer alırken, İspanya, Kosta Rika, Yunanistan, Kolombiya, Türkiye son beş sırada yer almıştır.

2020 yılı itibarıyla enflasyon oranı en düşük olan üç ülke Norveç (1), İrlanda (9), Yunanistan (34) olurken, en yüksek olan üç ülke Türkiye (33), Macaristan (29), Çekya (17) olarak tespit edilmiştir. 2021 yılında ise enflasyon oranı en düşük olan üç ülke Japonya (5), İrlanda (1), İtalya (29), en yüksek olan üç ülke Türkiye (30), Norveç (15), Kanada (24)'dir. 2020 yılı en yüksek işsizlik oranına sahip olan üç ülke Kosta Rika (28), Yunanistan (34), İspanya (31), en düşük işsizlik oranına sahip olan üç ülke Çekya (17), Japonya (7), Polonya (11)'dir. 2021 yılı en yüksek işsizlik oranına sahip olan üç ülke Kosta Rika (33), İspanya (34), Yunanistan (32), en düşük işsizlik oranına sahip olan üç ülke Çekya (6), Japonya (5), Polonya

(4)'dir. 2020 itibariyle kişi başına düşen milli geliri en düşük olan üç ülke İspanya (31), Yunanistan (34), İtalya (22), en yüksek olan üç ülke Avustralya (10), Türkiye (33), İrlanda (9)'dir. 2021 yılı en yüksek kişi başına düşen milli gelire sahip olan üç ülke İrlanda (1), Türkiye (30), Kolombiya (31), en düşük olan üç ülke Avustralya (21), Japonya (5), Almanya (8)'dir. 2020 yılında en az cari açık veren üç ülke Danimarka (2), Slovenya (4), Almanya (5), cari açık oranı en yüksek olan üç ülke Yunanistan (34), Türkiye (33), Kolombiya (32)'dir. 2021 yılında en az cari açık veren üç ülke Norveç (15), İrlanda (1), Hollanda (3), cari açık oranı en yüksek olan üç ülke Yunanistan (32), Kolombiya (31), Yeni Zelanda (12)'dir. Parantez içindeki rakamlar ülke sıralamalarını göstermektedir. Karar matrisleri incelenerek genel bir değerlendirme yapıldığında işsizlik, cari denge, enflasyon ve kişi başına GSYH oranlarının ülke sıralamalarında etkili olduğu görülmüştür. Özellikle işsizlik ve cari denge kriterlerinin ülke ekonomilerinin daha kırılgan olmalarına neden olduğu söylenebilir. Bu kapsamda, ülkeler doğru ekonomi politikaları uygulayarak işsizlikle mücadele edebilir, cari dengenin sağlanması amacıyla ise ithal edilen mallara göre ihrac edilen malların değerleri artırılabilir, kotalar ve ithalat kısıtlamaları yoluyla cari açığa neden olan unsurlar kontrol altına alınabilir.

MULTIMOOSRAL yöntemi ile elde edilen sonuçların sağlamlığını test etmek amacıyla bahsi geçen yöntem SAW, MAUT, PIV yöntemleri ile karşılaştırılmıştır. Dört farklı yöntemle elde edilen sıralamaların genel olarak sapmalar gösterdiği tespit edilirken sıralama sonuçları arasında pozitif yönlü yüksek bir ilişki tespit edilmiştir. MEREC-MULTIMOOSRAL modeli makroekonomik performans ölçümünde ilk kez kullanılmıştır ve modelin bu tür problemlerin çözümünde rahatlıkla kullanılabileceği tespit edilmiştir.

Bu çalışmada, MEREC-MULTIMOOSRAL modelinin ilk kez bir arada kullanılması, MEREC tekniği ve MEREC-MULTIMOOSRAL modelinin makroekonomik performans ölçümünde yine ilk kez kullanılması çalışmanın literatüre katkısı olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, farklı algoritmalara sahip dört farklı ÇKKV yöntemi kıyaslanarak ve objektif yöntemler kullanılarak daha sağlıklı bir analiz gerçekleştirilmesi çalışmanın temel üstünlükleri olarak değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Adriyendi, S. (2015). Multi Attribute Decision Making Using Simple Additive Weighting and Weighted Product in Food Choice. *Information Engineering and Electronic Business*, 6: 8-14.
- Al, İ. ve Demirel, S. K. (2022). Türkiye'nin Makroekonomik Performansının TOPSIS Yöntemiyle Değerlendirilmesi: 2002-2019 Dönemi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 202-222.
- Arsu, T. (2022). Assessment of Macroeconomic Performances and Human Development Levels of BRICS and MINT Countries Using CRITIC and COPRAS Methods. *Pacific Business Review (International)*, 14(10): 1-19.
- Avcı, T. ve Mercan, N. (2021). Covid-19 Etkisiyle Birlikte Gelişmekte Olan Avrupa Ülkelerinin Makroekonomik Performanslarının TOPSIS ve MABAC Yöntemleri ile Karşılaştırmalı Analizi. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 7(45):1885-1901.
- Belke, M. (2020). CRITIC ve MAIRCA Yöntemleriyle G7 Ülkelerinin Makroekonomik Performansının Değerlendirilmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(Temmuz 2020 (Özel Ek)), 120-139.
- Biswas, S., Pamučar, D., Božanić, D. ve Halder, B. (2022). A New Spherical Fuzzy LBWA-MULTIMOOSRAL Framework: Application in Evaluation of Leanness of MSMEs in India. *Mathematical Problems in Engineering*, 2022, 1-17.
- Chattopadhyay, S. ve Bose, S. (2022). Monthly Composite Macroeconomic Performance Score based Country Rankings Assessing Early Effects of the COVID-19 Pandemic. *Journal of Insurance and Financial Management*, 5(5), 33-58.
- Dinçer, S. E. (2011). Multi-Criteria Analysis of Economic Activity for European Union Member States and Candidate Countries: TOPSIS and WSA Applications. *European Journal of Social Sciences*, 21(4), 563-572.
- Doğan, H. (2022). Türkiye'nin Makroekonomik Performansının 2010-2020 Yılları için CRITIC Temelli ARAS Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Asya Studies*, 6(19), 189-202.
- Dünya Bankası (2022). <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>, (Erişim tarihi: 06.10.2022).
- Ecer, F. ve Pamucar, D. (2022). A Novel LOPCOW-DOBI Multi-Criteria Sustainability Performance Assessment Methodology: An Application in Developing Country Banking Sector. *Omega*, 112(2022), 1-17.
- Ecer, F. ve Zolfani, S. H. (2022). Evaluating Economic Freedom via a Multi-Criteria MEREC-DNMA Model-Based Composite System: Case of OPEC Countries. *Technological and Economic Development of Economy*, 28(4), 1158-1181.

- Ela, M. ve Kurt, H. S. (2019). Comparison of Macroeconomic Performances of Sub-Saharan African Countries with TOPSIS Method. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 547-555.
- Ela, M., Doğan, A. ve Uçar, O. (2018). Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'nin Makroekonomik Performanslarının Topsis Yöntemi ile Karşılaştırılması. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 129-143.
- Eyüboğlu, K. (2017). Türk Dünyasında Yer Alan Ülkelerin Makro Performanslarının Karşılaştırılması. *Bilig*, (83), 331-350.
- Genç, T. ve Masça, M. (2013). Topsis ve Promethee Yöntemleri ile Elde Edilen Üstünlük Sıralamalarının Bir Uygulama Üzerinden Karşılaştırılması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(2), 539-567.
- Goswami, S. S., Mohanty, S. K. ve Behera, D. K. (2022). Selection of a Green Renewable Energy Source in India with the help of MEREC Integrated PIV MCDM Tool. *Materials Today: Proceedings*, 52, 1153-1160.
- Haq, R. S. U., Saeed, M., Mateen, N., Siddiqui, F., Naqvi, M., Yi, J. B. ve Ahmed, S. (2022). Sustainable Material Selection with Crisp and Ambiguous Data Using Single-Valued Neutrosophic-MEREC-MARCOS Framework. *Applied Soft Computing*, 128, 1-21.
- Ivanović, B., Saha, A., Stević, Ž., Puška, A. ve Zavadskas, E. K. (2022). Selection of Truck Mixer Concrete Pump Using Novel MEREC DNARCOS Model. *Archives of Civil and Mechanical Engineering*, 22(4), 1-21.
- Keleş, M.K., Özdağoğlu, A. ve Armağan, İ.Ü. (2021). Türk Bankacılık Sisteminin IDOCRIW ve MULTIMOOSRAL Yöntemleri ile İncelenmesi. M.S. Öztürk (Ed.), *Üretim ile İşletme Alanlarında Teknolojik Yenilikler ve Sürdürülebilirlik* (ss. 145 -172). İstanbul: Efe Akademi Yayınevi.
- Keshavarz-Ghorabae, M., Amiri, M., Zavadskas, E. K., Turskis, Z. ve Antucheviciene, J. (2021). Determination of Objective Weights Using a New Method Based on the Removal Effects of Criteria (MEREC). *Symmetry*, 13(4), 1-20.
- Kete, H. ve Karasaç, F. (2022). Covid-19 Sürecinde Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'nin Ekonomik Performanslarının COPRAS Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Journal of Economic Policy Researches*, 9(2), 373-395.
- Koşaroğlu, Ş. M. (2021). E7 Ülkelerinin Makroekonomik Performansının Entropi ve Aras Yöntemleriyle Karşılaştırılması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (68), 203-221.
- Masca, M. (2017). Economic Performance Evaluation of European Union Countries by Topsis method. *North Economic Review*, 1(1), 83-94.
- Mehr, P. S., Hafezalkotob, A., Fardi, K., Seiti, H., Movahedi Sobhani, F. ve Hafezalkotob, A. (2022). A Comprehensive Framework for Solar Panel Technology Selection: A BWM-MULTIMOOSRAL Approach. *Energy Science & Engineering*, 2022, 1-31.
- Mishra, A. R., Saha, A., Rani, P., Hezam, I. M., Shrivastava, R. ve Smarandache, F. (2022). An Integrated Decision Support Framework Using Single-Valued-MEREC-MULTIMOORA for Low Carbon Tourism Strategy Assessment. *IEEE Access*, 10, 24411-24432.
- Mousavi, S. A., Hafezalkotob, A., Ghezavati, V. ve Abdi, F. (2022). An Integrated Framework for New Sustainable Waste-to-Energy Technology Selection and Risk Assessment: An R-TODIM-R-MULTIMOOSRAL Approach. *Journal of Cleaner Production*, 335, 1-24.
- Mousavi-Nasab, S. H. ve Sotoudeh-Anvari, A. (2017). A Comprehensive MCDM-Based Approach Using TOPSIS, COPRAS and DEA as an Auxiliary Tool for Material Selection Problems. *Materials & Design*, 121, 237-253.
- Mufazzal, S. ve Muzakkir, S. M. (2018). A New Multi-Criterion Decision Making (MCDM) Method Based on Proximity Indexed Value for Minimizing Rank Reversals. *Computers and Industrial Engineering*, 119, 427-438.
- Öksüzkaya, M. ve Yaşar, Z. R. (2022). Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'nin 2016-2020 Yılları Arası Makroekonomik Performansının ARAS ve COPRAS Yöntemleri ile Karşılaştırılması. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), 171-198.
- Orhan, A. ve Göçeri, K. (2019). Türkiye'nin Makroekonomik Performansı ve Yeni Ekonomi Programı: EPI Yöntemi ile Bir Analiz. İçinde B. Aytekin (Ed.), *Güncel Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi Dinamik bir Analiz* (ss. 167-200). İksad Yayınevi.
- Orhan, M. (2020). Avrupa Birliği Ülkeleri ile Avrupa Birliği Üyeliğine Aday Olan Ülkelerin Makroekonomik Performanslarının ARAS Yöntemi ile Kıyaslanması. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10(1), 115-129.

- Özden, Ü. H. (2011). Topsis Yöntemi ile Avrupa Birliğine Üye ve Aday Ülkelerin Ekonomik Göstergelere Göre Sıralanması. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 215-236.
- Paksoy, S. ve Dawai, A. (2021). FTOPSIS ve TOPSIS Yöntemleri ile Sudan'ın Makroekonomik Performansının Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 255-271.
- Pala, O. (2022). BIST Sigorta Endeksinde CRITIC ve MULTIMOOSRAL Tekniklerine Dayalı Finansal Analiz. *İzmir İktisat Dergisi*, 37(1), 218-235.
- Pamuçar, D. ve Ćirović, G. (2015). The Selection of Transport and Handling Resources in Logistics Centers Using Multi-Attributive Border Approximation area Comparison (MABAC). *Expert Systems with Applications*, 42(6), 3016-3028.
- Podvezko, V. (2011). The Comparative Analysis of MCDA Methods SAW and COPRAS. *Engineering Economics*, 22(2), 134-146.
- Pohekar, S. D. ve Ramachandran, M. (2004). Application of Multi-Criteria Decision Making to Sustainable Energy Planning—A Review. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 8(4), 365-381.
- Poveda, A. C. (2011). Economic Development and Growth in Colombia: An Empirical Analysis with Super-Efficiency DEA and Panel Data Models. *Socio-Economic Planning Sciences*, 45(4), 154-164.
- Rani, P., Mishra, A. R., Saha, A., Hezam, I. M. ve Pamucar, D. (2022). Fermatean Fuzzy Heronian Mean Operators and MEREC-Based Additive Ratio Assessment Method: An Application to Food Waste Treatment Technology Selection. *International Journal of Intelligent Systems*, 37(3), 2612-2647.
- Santiago, Ó., Raso, M. A., Navarro, E. ve Leo, T. J. (2019). Selection of Thermoplastic Polymers for Use as Bipolar Plates in Direct Methanol Fuel Cell Applications. *Materials & Design*, 183, 1-14.
- Sevgin, H. ve Kundakci, N. (2017). TOPSIS ve MOORA Yöntemleri ile Avrupa Birliği'ne Üye Olan Ülkelerin ve Türkiye'nin Ekonomik Göstergelere Göre Sıralanması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(3), 87-108.
- Skare, M. ve Rabar, D. (2017). Measuring Sources of Economic Growth in OECD Countries. *Engineering Economics*, 28(4), 386-400.
- Tekinay, O. N. (2022). Covid-19 Salgın Dönemi G7 Ülkeleri ve Türkiye'nin Ekonomik Performans Sıralaması ve Karşılaştırılması. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 1-25.
- Topcu, B. A. ve Oralhan, B. (2017). Türkiye ve OECD Ülkelerinin Temel Makroekonomik Göstergeler Açısından Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Karşılaştırılması. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(14), 260-277.
- Turan, G., Eker, İ. Ve Pekar, J. (2010). Selection with TOPSIS Method among of EU Candidate and Pre-Accession Countries. *Ekonomické Rozhľady/Economic Review*, 39(4), 473-480.
- Uludağ, A. S. ve Ümit, A. Ö. (2020). Türk Dünyası Ülkelerinin Katma Değerli Üretim ve Makroekonomik Performanslarının DEMATEL ve COPRAS Yöntemleriyle Analizi. *Sosyoekonomi*, 28(45), 139-164.
- Ulutaş, A., Stanujkic, D., Karabasevic, D., Popovic, G., Zavadskas, E. K., Smarandache, F. ve Brauers, W. K. (2021). Developing of a Novel Integrated MCDM MULTIMOOSRAL Approach for Supplier Selection. *Informatica*, 32(1), 145-161.
- Urfalıoğlu, F. ve Genç, T. (2013). Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri ile Türkiye'nin Ekonomik Performansının Avrupa Birliği Üye Ülkeleri ile Karşılaştırılması. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(2), 329-360.
- Zhang, X., Wang, C., Li, E. ve Xu, C. (2014). Assessment Model of Eco-Environmental Vulnerability based on Improved Entropy Weight Method. *The Scientific World Journal*, 2014, 1-7.

EK

EK 1. 2021 Yılı Karar Matrisi

2021	Enflasyon	İşsizlik	Kişi Başı GSYH	Cari Denge
Türkiye	28,7	12,0	11,0	-1,7
ABD	4,2	5,3	5,7	-3,6
Fransa	0,8	7,9	7,0	-0,6
Kanada	8,2	7,5	4,6	0,1
Avusturya	1,8	6,2	4,5	-0,5
Belçika	4,5	6,3	6,2	-0,4
Almanya	3,0	3,6	2,9	7,4
İtalya	0,5	9,5	6,6	2,5
Hollanda	2,4	4,2	5,0	9,5
İsveç	3,0	8,7	4,8	5,5
İspanya	2,2	14,8	5,1	0,9
Portekiz	0,7	6,6	4,9	-1,1
Norveç	16,9	4,4	3,9	15,2
İzlanda	6,0	6,0	3,7	-2,8
İsviçre	1,4	5,1	4,8	9,3
Danimarka	2,4	5,1	4,7	8,3
Yunanistan	2,1	14,7	8,3	-5,9
İrlanda	-0,4	6,2	13,5	14,1
Lüksemburg	6,8	5,3	6,9	5,0
Japonya	-0,9	2,8	1,6	2,9
Finlandiya	2,7	7,6	3,5	0,7
Letonya	6,8	7,5	4,5	-2,9
Kolombiya	6,6	13,9	10,6	-5,7
Litvanya	6,5	7,1	5,0	1,4
Avustralya	2,8	5,1	1,5	3,7
Estonya	5,5	6,2	8,3	-1,2
Yeni Zelanda	3,4	3,8	4,6	-5,7
Çekya	4,0	2,8	3,3	-0,8
Macaristan	6,9	4,1	7,1	-2,9
Slovenya	2,6	4,7	8,1	3,4
Polonya	5,8	3,4	5,7	-0,6
Kosta Rika	2,0	15,1	7,6	-3,3
Slovakya	2,4	6,8	3,0	-1,9
Meksika	7,1	4,1	4,8	-0,4

Extended Abstract

Aim and Scope

Measuring the macroeconomic performance of a country is crucial in determining the level of welfare and determining the extent to which economic targets have been achieved. This study is aimed to evaluate the macroeconomic performances of OECD countries for the period 2020-2021 using Multi-Criteria Decision Making methods.

Methods

The weights of macroeconomic indicators such as inflation, unemployment, GDP per capita, current account balance used in the study were determined by the MEREC technique, and the countries were ranked using the MULTIMOOSRAL method in line with their performance. In order to test the robustness of the MULTIMOOSRAL method, a sensitivity analysis was applied by comparing the mentioned method with the SAW, MAUT, PIV methods.

Findings

It has been determined that the rankings obtained by the MULTIMOOSRAL, SAW, MAUT, PIV methods are not exactly the same and there are deviations. At the end of Spearman correlation analysis, a high positive correlation was found between the obtained rankings. The MEREC-MULTIMOOSRAL model was used for the first time in macroeconomic performance measurement.

Conclusion

The macroeconomic performance rankings of countries in 2020 and 2021 are generally different from each other. According to the results of 2020 obtained with the MEREC-MULTIMOOSRAL model, Norway, Denmark, Switzerland, Slovenia and Germany are in the top five places in terms of macroeconomic performance, while Greece, Turkey, Colombia, Spain and France are in the last five places. According to the results of the MEREC-MULTIMOOSRAL model for 2021, Norway, Denmark, Switzerland, Slovenia and Germany are in the first five places in terms of macroeconomic performance, while Greece, Turkey, Colombia, Spain and France are in the last five places. Compared to other countries, Turkey has underperformed in terms of macroeconomic performance. This situation supports the results of the studies (Avcı and Mercan (2021); Ela et al. (2018); Uludağ and Ümit (2020); Öksüzkaya and Yaşar (2022); Urfalıoğlu and Genç (2013); Dinçer (2011); Özden (2011); Kete and Karasaç (2022) in the literature.

Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Uzlaşma Müessesesi Algılarının Analizi: Ki-Kare Testi

Analysis of Institution of Reconciliation Perspectives of The Certified Public Accountants: The Chi-Square Test

Mutlu Yoruldu¹

Öz

3568 sayılı meslek kanunu uyarınca görev, yetki ve sorumlulukları düzenlenen Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler, vergi mükellefleri adına muhasebe işlemlerini gerçekleştirmekte ve aynı zamanda mükellef adına vergi matrahlarını hesaplayarak, vergi idaresine bu beyannameleri sistem üzerinden göndermektedirler. Yine Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu hükümleri dayanak alınarak çıkarılan uzlaşma yönetmeliğinin 10. maddesi uyarınca, vergi mükellefi ile birlikte uzlaşma görüşmelerine katılarak, idare ile mükellef arasında, vergi ve/veya vergi ceza miktarı üzerinden gerçekleştirilen pazarlık sürecine dâhil olabilmekte, yapılan görüşmelerde, görüş ve düşüncelerini paylaşabilmektedirler. Bu çalışmanın amacı; Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin, doğrudan veya dolaylı olarak içerisinde yer alabildikleri uzlaşma müessesesini algılama düzeylerini ölçmektir. Bunu sağlayabilmek için Balıkesir ilinde faaliyette bulunan Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlere yapılandırılmış anket uygulaması ile cevaplamaları için sorular yöneltilmiş ve bu yolla toplanan veriler SPSS 22.0 programında Ki-Kare testi ile analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarından, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin, vergi hukukunda uzlaşma müessesesini algılama düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Serbest muhasebeci mali müşavirler, vergi hukukunda uzlaşma, etkinlik analizi Ki-Kare testi.

Abstract

Certified Public Accountants, whose duties, powers, and responsibilities are regulated in accordance with the professional law numbered 3568, carry out accounting transactions on behalf of taxpayers as well as calculating the tax assessments on behalf of the taxpayer and send these statements to the tax administration through the system. Certified Public Accountants may also attend reconciliation negotiations with the taxpayer and participate in the negotiation process conducted between the administration and the taxpayer regarding the amount of tax and/or tax penalty and express their opinions and considerations during the negotiations in accordance with Article 10 of the regulation on reconciliation issued based on the provisions of the Tax Procedure Law No. 213. The aim of this study is to measure the levels of perception of Certified Public Accountants regarding the institution of reconciliation in which they can be directly or indirectly involved. In line with this aim, Certified Public Accountants operating in Balıkesir province were addressed questions to answer through the application of a structured questionnaire, and the data collected in this way were analyzed through the Chi-Square test in the SPSS 22.0 program. It was determined in the conclusion of the analysis conducted that Certified Public Accountants had a high level of perception of the institution of reconciliation in tax law.

Keywords: Certified public accountants, reconciliation in tax law, efficiency analysis Chi-Square test.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL Codes: H20, H21, H26

Submitted: 21 / 11 / 2022

Accepted: 25 / 04 / 2023

¹ Dr. Öğr. Üyesi., Balıkesir Üniversitesi, mutluyoruldu@gmail.com, Balıkesir, Türkiye, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-1010-2938>.

Giriş

Vergilendirme ile muhasebe ve 3568 sayılı “Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu” kapsamında faaliyette bulunan meslek mensupları arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Vergi mükelleflerinin vergi matrahlarının hesaplanması ve vergi beyannamelerinin düzenlenmesi sürecinin temelini, işletmelerin muhasebe fonksiyonları neticesinde ortaya çıkan veriler oluşturmaktadır. Bu süreci de işletmeler ise serbest muhasebeci mali müşavir unvanına sahip muhasebe meslek mensuplarıdır. Serbest muhasebeci mali müşavirler, mükelleflerle aralarında imzaladıkları aracılık sözleşmesiyle, vergi idaresi ile vergi mükellefini, yaptıkları iş ve işlemler sonucunda bir araya getirmektedir. Diğer bir ifadeyle, vergi mükelleflerinin iktisadi işlemlerine ilişkin belgeleri toplama, defterlere kaydederek sınıflandırma ve dönem sonlarında mali tablolarını veya hesap özetlerini oluşturma süreçleri neticesinde, mükelleflerin ilgili döneme ait kar/zarar durumlarını saptamaktadırlar. Bu işlemler üzerinden de işletmelerin mali kar/vergi matrahı hesaplamalarını da yine belirtilen meslek mensupları gerçekleştirmektedir. Vergilendirme işlemleri açısından böylesine önemli görevler üstlenmiş olan meslek mensupları, vergi mevzuatına ve vergi uygulamalarına hâkim olmaları dolayısıyla, vergi mükelleflerinin iş yüklerini hafifletmektedir.

Vergi idaresi ile vergi mükellefleri arasında vergilendirmeye ilişkin ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözümünde de aktif bir rol oynayan meslek mensupları, idare ile mükellef arasında vergi miktar ve/veya vergi cezalarına ilişkin uzlaşma görüşmelerine katılarak, vergi mükelleflerine yardımcı olmaktadır. Bu durum aynı zamanda vergi idaresi açısından da uzlaşma görüşmelerinin rahat bir biçimde gerçekleşmesine zemin hazırlayabilmektedir.

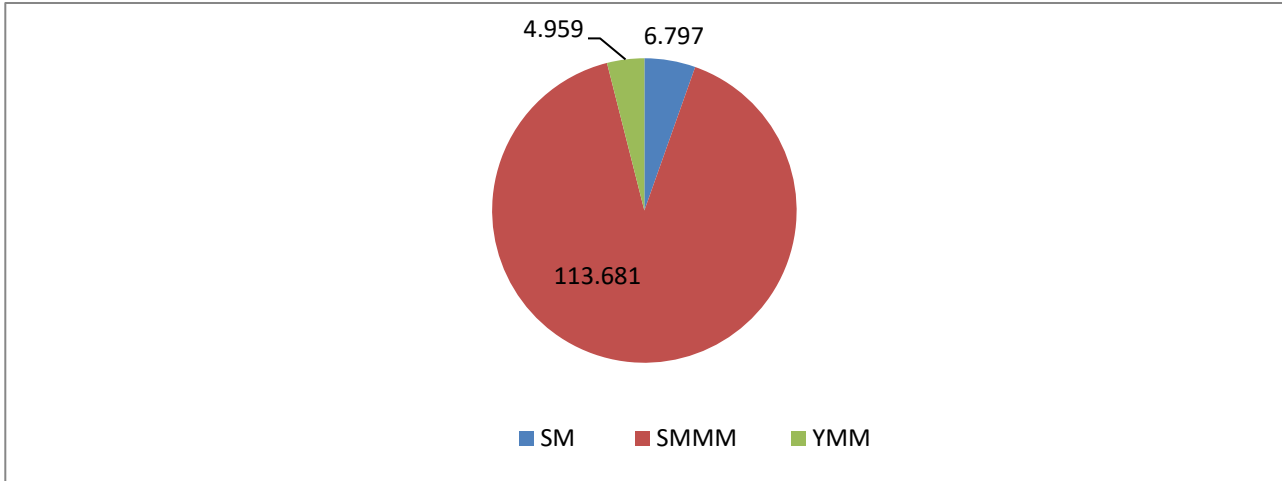
Bu çalışmada, serbest muhasebeci mali müşavirlerin, uzlaşma müessesesi ile ilgili algı düzeylerinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Teori ve uygulama boyutları bulunan bu çalışmada, ilk olarak, serbest muhasebeci mali müşavirlik mesleği hakkında genel bilgilere yer verilmiştir. Ardından sırasıyla, vergi hukukunda uzlaşma müessesesi ve serbest muhasebeci mali müşavirlerin uzlaşma sürecindeki rolü açıklanmıştır. Son olarak da çalışmanın yöntemsel bilgilerine ve konuyla ilgili elde edilen uygulama bulgularına yer verilmiştir. Sonuç ve öneriler bölümüyle makale tamamlanmıştır.

1. Serbest Muhasebeci Mali Müşavir Mesleği Hakkında Genel Çerçeve

Serbest muhasebeci ve mali müşavirlik mesleğinin yasal statüye kavuşma çalışmaları 1932 yılında başlamasına karşın, mesleğin yasal statüye kavuşması süreci gecikmiştir (Güvemli, 2009: 6-7). Serbest muhasebeci ve mali müşavirlik mesleği, 1989 yılında yürürlüğe giren “3568 sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu” ile düzenlenmiştir. Bu kanun ile birlikte mesleğin amacının ve konusunun çerçevesi çizilmiş ve meslek mensuplarında aranan şartlarla birlikte, yetki, görev ve sorumluluklarından da bahsedilmiştir (Arslan, 2022: 4).

3568 sayılı meslek kanununda mesleğin konusu tanımlanmıştır. İlgili kanuna göre işletmelerin mevzuat hükümlerine uyarak defterlerinin tutulması, süresi içerisinde beyannamelerinin verilmesi, finansal tablolarının ve kar zarar tablosunun oluşturulması serbest muhasebeci ve mali müşavirlik mesleğinin konusunu oluşturmaktadır. Bunun birlikte iktisadi işletmelerin muhasebe sistemlerinin oluşturulması, geliştirilmesi, muhasebe ve finans konularında işletmeye müşavirlik yapılması ve bunların yanı sıra işletmelerin belirli dönemler içerisinde yapmış olduğu faaliyetlerinin denetlenmesi ve gerektiğinde görüş verilmesi de bu mesleğin konuları içerisinde yer almaktadır (Nişancı ve İşkara, 2018: 138).

Meslek kanunu kapsamında, mesleğin konusu itibarıyla faaliyette bulunan meslek erbaplarına meslek mensubu adı verilmektedir. Meslek mensupları, ilgili kanun çerçevesinde; “Serbest Muhasebeci (SM), Serbest Muhasebeci Mali Müşavir (SMMM), Yeminli Mali Müşavir (YMM)” unvanları altında düzenlenmiştir. Her bir unvanın, meslek kanunu ile verilen yetki, görev ve sorumlulukları farklılaşmaktadır. Serbest muhasebeciler defter kayıtlarını yapmakla görevli iken, serbest muhasebeci mali müşavirler bunun yanı sıra denetleme ve müşavirlik faaliyetlerini de gerçekleştirebilmektedirler. SMMM’ler vergi mevzuatı içerisinde karmaşık hale gelebilen durumlarda mükelleflere vergi danışmanlığı hizmeti sunabilmektedir. Aynı zamanda vergi mükellefleri ile aralarında imzaladıkları aracılık sözleşmesi ile mükellef adına vergi beyannamelerinin düzenlenmesi ve vergi idaresine gönderilmesi işlemlerini bizzat kendileri yerine getirebilmektedirler. Bu işlemlerin yürütülmesi hem mükellef açısından hem de vergi idaresi açısından kolaylık sağlamaktadır. Bu sayede işlemler daha hızlı ve verimli bir şekilde yürütülebilmektedir. Yeminli mali müşavirler ise meslek kanunu gereği işletmelerin muhasebe defterlerini tutamamaktadır. Yeminli mali müşavirler, işletmelere verdikleri müşavirlik ve denetim hizmetlerinin yanı sıra tasdik hizmeti de sunabilmektedirler (Güvemli, 2009: 8). Meslek kanununda 2008 yılında yapılan değişiklikle serbest muhasebecilik unvanı kaldırılarak, kanun kapsamından çıkarılmıştır. Bu tarih itibarıyla meslek mensupları, SMMM ve YMM olmak üzere iki unvanlı hale gelmiştir (Güvemli, 2011: 133). Tüm meslek mensupları, “Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB)”, mesleki teşekkülü çatısı altında faaliyetlerini sürdürmektedir.



Şekil 1. Türkiye Geneli Meslek Mensubu Dağılımı (TÜRMOB, 2022)

Yukarıda verilen şekilde, TÜRMOB verilerine göre 2022 Kasım ayı itibariyle mesleki unvanlarını alan meslek mensuplarının Türkiye genelindeki dağılımları gösterilmektedir. Buna göre Türkiye genelinde toplam 125.437 meslek mensubu bulunmaktadır. Bu meslek mensuplarından 113.681'i SMMM'lerden oluşmaktadır.

2. Vergi Hukukunda Uzlaşma

Vergi, devletin veya vergilendirme yetkisine haiz olan kamu tüzel kişilerinin, egemenlik gücüne dayanarak, iktisadi, sosyal, siyasi ve mali sebeplerle kişilerin ekonomik güçlerine dikkate alarak ve yasalara dayanarak cebri şekilde tahsil ettiği bir kamu alacağıdır (Tosuner ve Arıkan, 2016: 45). Vergilendirmede iki taraf bulunmaktadır. Bunlardan biri vergi alacaklısı sıfatına haiz olan devlet iken diğeri ise vergi borçlusu konumundaki mükelleftir. Vergi idaresi ve mükellef arasında çeşitli sebeplerle anlaşmazlıklar ortaya çıkabilmektedir. Bu anlaşmazlıklara vergi uyuşmazlığı denilmektedir. Bu uyuşmazlıkların kaynağı vergi idaresinin yaptığı hatalı işlemler olabileceği gibi mükelleflerin kasten yapmış olduğu eylemlerle veya bilgi yetersizliği sebebiyle yaptığı hatalı davranışlar da olabilmektedir.

Vergi kanunların ve yönetmeliklerin çok sık değişmesi sebebiyle mükellefler mevzuatı tam olarak anlayamamakta ve bunun sonucunda yanlış uygulamalar ortaya çıkabilmektedir. Bu gibi durumlarda ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözümünde iki yol bulunmaktadır. Bunlardan ilki idari (barışçıl) çözüm yolları, diğer yol ise dava yoludur. İki çözüm yoluna bakıldığında idari çözüm yolları daha az maliyetli ve kısa zamanda neticeye ulaşılması açısından dava yoluna göre avantajlı olabilmektedir. Barışçıl çözüm yolları; cezalarda indirim, hata düzeltme ve uzlaşma olmak üzere üç ayrı şekilde düzenlenmiştir. Bu yollardan en çok tercih edileni ise uzlaşma müessesesi olmakla birlikte mükellefler gerektiğinde diğer çözüm yollarına da başvurabilmektedir (Durmuş, 2018: 53-55). Vergi hukukunda uzlaşma, mükelleflerin vergilendirmeye ilişkin bilgilerini, vergi idaresine ulaştırması gerekliliğinden doğan yasal bir uygulamadır (Depoers ve Jerome, 2020: 93). OECD çerçeve düzenlemeleri de vergi uyuşmazlıkları hususunda, vergi idaresi ile vergi mükelleflerinin öncelikle uzlaşma zeminini oluşturmalarını istemektedir (Clercq, 2021: 11).

İdari (barışçıl) çözüm yollarından biri olan uzlaşma müessesesi, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu (VUK) ile birlikte 1963 yılında Türk vergi sisteminde uygulanmaya başlanmıştır. 01.01.1986 tarihinde tarhiyat öncesi uzlaşma adıyla diğer bir uzlaşma türünün kabul edilmiş olmasıyla beraber, uzlaşma müessesesi ikiye ayrılmıştır. Bu ayırmadan önce sadece uzlaşma kavramı olarak bilinen ve aslında bunun tarhiyat sonrası uzlaşma olduğu, fakat bu adlandırmayla uygulanmadığı görülmektedir. Fakat bu tarhiyat öncesi uzlaşma türünün kabul edilmesiyle birlikte tarhiyat sonrası uzlaşma kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavram ilk olarak "Uzlaşma Yönetmeliği"nde kullanılmıştır (Küçükkaya, 2020: 254).

Uzlaşma, uyuşmazlıkların idari aşamada çözülmesinin yollarından biridir. Uzlaşma, vergi idaresi ile vergi mükellefinin tahakkuk edecek vergi ve ceza hususunda anlaşabilmelerini sağlayan bir müessesedir (Batı, 2022: 425). İdari aşamada çözüm yolu, kanunda yer alan kuralların uygulanmaması, yükümlülüklerin yerine getirilmemesi ve eksik yerine getirilmesi durumunda ortaya çıkan uyuşmazlıkların mahkemeye taşınmadan sulh yoluyla çözülmesidir (Arslaner, 2015: 276). Bir diğer ifadeyle, vergi hukukunda uzlaşma mükellef ile vergi idaresi arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkların yargıya intikal ettirilmeden önce, kendi aralarında vergi ve cezasının miktarı konusunda karşılıklı bir anlaşma sağlanarak uyuşmazlığın çözülmesidir (Yılmaz, 2009: 322).

Uzlaşmanın iki tarafı bulunmaktadır. Bir tarafta uzlaşma komisyonu diğer tarafta ise vergi mükellefi veya ceza muhatabı bulunmaktadır. Uzlaşma komisyonu idare açısından uzlaşma yapmaya yetkili taraftır. Burada vergi mükellefi vergiyi doğuran olayın tarafı olurken, ceza muhatabı ise vergi suç ve kabahatlerinden birini işlemesi sebebiyle idare tarafından kendisine para cezası uygulanan kişidir (Yavaşlar, 2008: 319-320).

Uzlaşma esnasında vergi idaresi verginin ve cezanın bir kısmından vazgeçmektedir (Arslan, 2016: 342). Bunun karşılığında, vergi idaresi bu sayede vergi gelirini daha hızlı tahsil ederken, mükellefte vergisel açıdan üzerindeki yükten bir an önce kurtulmaktadır. Bir diğer açıdan bakıldığında, uzlaşma, yükümlü olan mükellef ve alacaklı idarenin dava yükünden kurtulmasını sağlamakta ve aynı zamanda yargının üzerindeki yükün hafiflemesini sağlamaktadır (Akdoğan, 2019: 186).

Uzlaşma yönetmeliğinin 5. maddesine göre idarece, re'sen ve ikmalen tarh edilen vergi, harç ve resimlerin hangileri için uzlaşmaya gidileceği hususunu belirlemeye bakanlık yetkili kılınmıştır. Bakanlık uzlaşma komisyonunun uzlaşabileceği en çok vergi, harç ve resim düzeylerini genel tebliğler aracılığıyla belirlemektedir.

Uzlaşma çeşitlerinden biri olan tarhiyat öncesi uzlaşma ise, vergi incelemesi neticesinde kesilecek vergi ve cezasının kesilmeden önce vergi idaresine uzlaşma için başvurulmasıdır. 20.08.2022 tarihli 31929 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan "Tarhiyat Öncesi Uzlaşma Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik"le vergi ziyaı cezaları ile 5.000 Türk lirasını aşan usulsüzlük ve özel usulsüzlük cezaları, tarhiyat öncesi uzlaşma kapsamına alınmıştır. VUK'un 359. maddesi hükümleri çerçevesinde kaçakçılık filleri ile vergi ziyaına sebep verilmesi halinde ortaya çıkacak vergi ziyaı cezası için uzlaşma yoluna gidilememektedir (Arslaner, 2015: 282). Tarhiyat öncesi uzlaşmaya varılması halinde, tarafların uyuşmazlık konusunun çözümü için yargı yoluna başvuru yolu kapalıdır. Tarhiyat öncesi uzlaşma görüşmesi sonucunda uzlaşma sağlanamaması ya da temin edilememesi halinde de tarhiyat sonrası uzlaşmaya başvurulamamaktadır (Altay, 2021: 291).

Tarhiyat sonrası uzlaşmada, re'sen, ikmalen ve idarece tarh edilen vergilerle ve bunlara ilişkin olarak kesilen cezalarla ilgili uzlaşma yoluna gidilmesidir. 04.08.2022 tarihli 31913 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan "Uzlaşma Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" ile birlikte, mükellefe kesilen vergi ziyaı cezaları ile 5.000 Türk Lirasını aşan usulsüzlük ve özel usulsüzlük cezaları da uzlaşma konusu yapılabilmektedir. Bu tutar her yıl belirlenen yeniden değerlendirme oranında artırılabilmektedir. Bu sebeple mükellefler ya da mükellef adına bu işlemleri yerine getiren serbest muhasebeci mali müşavir meslek mensupları bu tutarı dikkate alarak uzlaşma için başvuru da bulunabilmektedir. Tarhiyat öncesi uzlaşma da olduğu gibi tarhiyat sonrası uzlaşmada da kaçakçılık fillerinden en az birinin mükellef tarafından gerçekleştirilmesi nedeniyle kesilen vergi ziyaı cezaları için uzlaşmaya gidilemez (Arslan, 15: 284). Uzlaşma Yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre tarhiyat öncesi uzlaşmaya başvurmuş olan bir mükellef, uzlaşmaması halinde tarhiyat sonrası uzlaşmaya başvuramaz. Uzlaşmaya varıldıktan sonra ise bu imzalanan uzlaşma tutanakları kesindir ve bununla ilgili herhangi bir merciye şikâyette bulunulamaz ve dava da açılmaz.

Uzlaşmanın yapılabileceği hususlar Vergi Usul Kanunu Ek madde 1'de sayılmaktadır. Uzlaşmaya gidilebilecek hususlar şu şekildedir (Armağan, 2007: 166);

- a) Vergi usul kanunu madde 116, 117 ve 118. maddelerinde sayılan vergi hataları ile bunların dışında kalan her türlü maddi hataların meydana gelmesi durumunda,
- b) Tarhiyatta VUK'nun 369. maddesinde belirtilen şekillerde yanılma durumunun ortaya çıkması halinin mükellef ve ceza muhatabı açısından iddia edilmesi,
- c) Ortaya çıkan vergi ziyasının, mükellefin kanunun hükümlerini tam olarak anlayamamasında ötürü meydana geldiğini iddia edilmesi,
- d) Yargının ve idarenin bazı ihtilaf konusu olaylarında görüş farklılığı bulunduğunun belirtilmesi (Arslan, 2016: 350).

Yukarıda belirtilen şartlardan biri veya birkaçı söz konusu olduğu takdirde ilgili mükellef tarhiyat sonrası uzlaşma talebinde bulunabilmektedir.

Uzlaşma talebinde bulunabilmesi için en başta ilgili vergi dairesi tarafından verginin salınmış, cezasının kesilmiş ve ilgili yükümlüye tebliğ edilmiş olması gerekmektedir (Tekin ve Avşar, 2019; 513). Bunun akabinde uzlaşma talebinin vergi ve ceza ihbamesinin ilgili mükellefe tebliğ edildiği tarihten itibaren 30 gün içinde yapılması gerekmektedir. Bu süre içerisinde uzlaşma talebinde bulunulmaması halinde uzlaşma talep hakkı sona ermektedir. Uzlaşma Yönetmeliğinin 7. maddesine göre uzlaşma talebi bizzat mükellef tarafından ya da vekâletname ile yetkilendirilmiş vekil tarafından yapılabilmektedir. Küçükler ve kısıtlılarda bu başvuru kanuni temsilciler aracılığıyla yapılmaktadır. Başvurunun yazılı şekilde, yetkili bulunan uzlaşma komisyonuna yapılması gerekmektedir. Uzlaşma talebine yönelik dilekçe, mükellefin bağlı olduğu vergi dairesine ya da yetkili komisyonların sekreterliğine verilir. Mükellef dilerse bu dilekçesini taahhütlü posta ile de gönderebilmektedir (Hocaoğlu, 2015: 496).

Uzlaşma yönetmeliğinin 10. maddesine göre uzlaşma komisyonu ilk olarak yapılan talebin belirlenen şekilde ve sürede yapılıp yapılmadığını ve talebin komisyonunun yetkisi dâhilinde olup olmadığını değerlendirir. Değerlendirme sonucu süre ve usul bakımından uygun değilse ve komisyonun yetkisi dışında ise talep reddedilir. Fakat değerlendirme sonucu süre ve usul bakımından uygunsa mükellefe görüşmelere bizzat kendisinin katılması, görüşme tarihi, yeri ve saati komisyon sekreteryası vasıtasıyla yazı ile on beş gün öncesinden mükellefe bildirimde bulunulur. Mükellef talep ettiği takdirde on beş günlük süre beklenilmeden görüşme yapılabilir. Son olarak uzlaşma davetiyesi Vergi Usul Kanunu tebliği hükümlerine göre mükellefe tebliğ edilir. Mükellefin belirtilen gün, saatte ve yerde bulunması halinde uzlaşma görüşmesi başlar. Mükellef isterse “3568 sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu” kapsamında faaliyet gerçekleştiren bir meslek mensubunu yanında bulundurabilir. Mükellefin yanında bulundurduğu kişiler görüşme esnasında görüşte bulunabilir fakat uzlaşma tutanağına imza atamazlar. Yapılan uzlaşma görüşmeleri sonucunda üç farklı sonuç çıkabilir. Bu sonuçlar uzlaşmanın sağlanması, uzlaşmanın vaki olması ve uzlaşmanın temin edilememesidir (Küçükkaya, 2020: 256).

Süresi içerisinde dilekçesini vermiş mükellef ile uzlaşma komisyonu belirtilen gün ve saatte bir araya gelerek uzlaşma görüşmesini gerçekleştirecektir. Görüşme sonunda uzlaşma sağlanması ya da sağlanamaması gibi bir hukuki sonuç ortaya çıkmaktadır. Eğer ki mükellef belirtilen gün ve saatte uzlaşma görüşmesine iştirak etmezse bu noktada uzlaşma temin edilemez (Arslaner, 2015: 288).

Uzlaşma görüşmesi sonrasında uzlaşma tutanağı komisyon tarafından düzenlenmektedir. Bu tutanağın kapsamı mükellefin veya ceza muhatabının başvurusuyla sınırlıdır. Yani sadece başvurduğu vergi veya cezasına ilişkin bir tutanaktır. Tutanağın içerisinde mükellefin kimlik, adres ve unvan bilgileri, uzlaşmaya ilişkin talebi, uzlaşmanın konusu, uzlaşma sağlanması sonucunda anlaşılacak vergi ve cezaya ilişkin miktar veya uzlaşma sağlanamaması halinde ise komisyonun son olarak verdiği teklif yer almaktadır. Tarhiyat sonrası uzlaşmaya ilişkin hangi sonuç ortaya çıkarsa çıksın bu tutanağın düzenlenmesi gerekmektedir (Şin, 2019; 314-315).

Mükellefin belirtilen gün, saat ve yerde uzlaşma görüşmesine katılması ve görüşme sonucunda komisyonun teklifini kabul etmesi halinde uzlaşma sağlanmış olur. Uzlaşmanın sağlanması halinde mükellef ve vergi dairesi arasındaki uyuşmazlık sona erer. Yapılan uzlaşma görüşmesi sonucunda kısmi uzlaşma yapılamaz. Uzlaşılacak konu ile ilgili mükellefin dava açma hakkı da bulunmamaktadır (Durmuş, 2015: 216). Çünkü görüşme sonucunda uzlaşmanın sağlanması durumu, komisyon tarafından düzenlenecek olan tutanak ile kesinlik kazanır ve ilgili vergi dairelerince yapılması gereken işlemler yerine getirilir (Arslaner, 2015: 289). Bu kesinlik kazanma durumu mükellefin dava açma hakkını ortadan kaldırmaktadır.

Mükellefin uzlaşma görüşmesine katılması fakat görüşme sonucunda komisyonun teklifini kabul etmemesi halinde uzlaşma sağlanamaz. Uzlaşmanın sağlanamaması durumu uyuşmazlığın ortadan kalkmadığını yani halen var olduğunu ortaya koymaktadır. Mükellef ve komisyon görüşme sonucunda ilgili tutanağa uzlaşmanın sağlanmadığını belirtir ve karşılıklı olarak tutanaklar imzalanır. İmzalanan tutanakların bir nüshası komisyon tarafından mükellefe teslim edilir. Komisyonun teklifi dava açma süresi sonuna kadar geçerlidir (Yoruldu ve Yoruldu, 2022: 22). Yani bu durum şunu ifade etmektedir ki; mükellef isterse dava açma süresi sonuna kadar komisyonun ilgili uyuşmazlıkla ilgili teklifini kabul edebilmektedir. Mükellef uzlaşma görüşmesi sonrası dava açma süresi içerisinde kabul ettiğini bildiren dilekçeyi vergi dairesine bildirmesi halinde uzlaşma bildirdiği gün gerçekleşmiş sayılır. Mükellef belirtildiği gibi dava açma süresi içerisinde de uyuşmazlıkla ilgili dava yoluna gidebilmektedir. Mükellefe gerektiği takdirde ek dava açma süresi de verilebilir (Durmuş, 2015: 218).

Uzlaşma görüşmesi sonunda uzlaşmaya varılamaması ve bunun sonucunda mükellefin ilgili tutanakları imzalamak istememesi durumunda ya da ihtirazi kayıt ile imzalamak istemesi halinde uzlaşmanın temin edilememesi sonucu doğmaktadır. Uzlaşmanın sağlanamaması ve temin edilememesi arasındaki temel fark mükellefin tutanağı imzalamaktan kendini sakınmasıdır (Durmuş, 2015: 218). Mükellefin belirtilen zaman zarfında uzlaşmaya katılmaması durumunda da uzlaşmanın temin edilememesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Komisyon bu durumlar karşısında uzlaşmanın neden temin edilemediğini düzenleyeceği tutanaklarda belirtir. Komisyon bu sonucun doğması halinde üç nüsha tutanak düzenler ve bu tutanaklardan biri komisyonda kalır ve diğer iki tutanak ise ilgili vergi dairesine gönderilir. İlgili vergi dairesi de bu tutanaklardan birini mükellefe tebliğ eder. Uzlaşmanın sağlanamaması durumunda dava açma süresinde mükellefin komisyonun teklifini kabul etme hakkı bulunuyorken, temin edilememesi durumunda mükellefin sonrada uzlaşma görüşmesine katılmak istemesi gibi bir hakkı bulunmamaktadır. (Durmuş, 2015: 218).

Yapılan uzlaşma görüşmeleri sonrasında mükellef aynı vergi ve ceza için tekrardan uzlaşma talebinde bulunamaz. Fakat mükellef kendisine tebliğ edilmiş olan bir başka vergi ve cezası için uzlaşma talebinde bulunabilir (Durmuş, 2015: 218).

Uzlaşma yönetmeliğinin 15. maddesine göre uzlaşma sonucunda belirlenen vergi tutarı ve cezası, uzlaşma tutanağı ödeme zamanında önce tebliğ edilmişse kanuni ödeme zamanlarında ya da ödeme zamanı kısmen veya tamamen geçmesi halinde uzlaşma tutanağının tebliğini takip eden bir ay içerisinde ödenmesi gerekmektedir (İltar, 2016: 89).

Uzlaşma ile ilgili bu süreç vergi mükelleflerine karmaşık hale gelebilmektedir. Çünkü vergi mükellefleri, kendi ticari hayatlarının devamı için faaliyette buldukları iş kolundaki gelişmeleri takip etmeleri ve işlerini yürütmesi gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında mükellefler bu süreçlerinin yönetilmesini mali müşavirlerinden talep etmektedir. Bu sebeple mali müşavir meslek mensuplarının idari çözüm yollarından biri olan uzlaşma müessesine olumlu bakışı önem arz etmektedir.

3. Mali Müşavirliğin Uzlaşma Müessesindeki Rolü

Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirlik mesleğinin temel amacına bakıldığında vergi mükellefleri ile vergi idareleri arasındaki işlemlerin mevzuata uygun bir şekilde yürütülmesi olarak belirtilmektedir. Vergi Usul Kanunu, Gelir Vergisi Kanunu, Kurumlar Vergisi Kanunu, Katma Değer Vergisi Kanunu, Türk Ticaret Kanunu ve Borçlar Kanunu gibi kanunların, vergi mükelleflerinin muhasebe işlemlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için bilinmesi gereken temel düzenlemelerdir. Bu kanunların yanında çeşitli dönemler de yönetmeliklerde yapılan değişiklikler, uygulamaya ilişkin tebliğler ve vergi mükellefi nezdinde verilen muktezalar (özelgeler) çeşitli uygulama farklılıklarının gündeme getirmektedir (Eroğlu ve Cibo, 2019: 116). Sonuç böyle olunca vergi mükelleflerinin bu kadar geniş kapsamlı mevzuatı bilmesi ve uygulaması çeşitli zorlukları doğurmaktadır. Bu sebeple mali müşavirler vergi mükellefi ile vergi idaresi arasında sahip olduğu mevzuat bilgisi ve uygulama tecrübesiyle köprü görevi görmektedir (Hepaksaz, 2018; 233-236). Uzlaşma müessesisi de vergi idaresi ve vergi mükellefi arasında gerçekleşen vergisel bir konuda yapılan idari bir çözüm yolu olması sebebiyle çeşitli işlemler gerektirmektedir. Mali müşavirlerin bu müesseseyi bilmesi, uygulamaya ilişkin işlemleri yerine getirmesi hem mükellef açısından hem de vergi idaresi açısından önemlidir. İdari çözüm yollarından biri olan uzlaşma müessesisine başvurulması hem mükellefe hem de vergi idaresine kolaylık sağlamak ve mükellef ile idare arasındaki uyumun sürekliliğini sağlayabilmektedir.

Muhasebe meslek mensupları idare ile mükellef arasında köprü görevini üstlenmesi sebebiyle vergiye bakışı ve verginin tahsilatında üstlendiği rol önemli hale gelmektedir. Türkiye’de beyan esasına dayalı bir vergileme sistemi olması sebebiyle mali müşavirlerin vergi mükelleflerinin beyan edilecek olan matrahını doğru hesaplaması ve beyan etmesi idare açısından önemlidir. Vergi mükelleflerinin serbest muhasebeci mali müşavirinin, mükellefin ifade edilen mükellefiyetine ilişkin ödev ve sorumluluklarını tam ve doğru olarak gerçekleştirmesi, hazinenin vergi ziyayı ihtimalini azaltmakta, özellikle vergi kaçakçılığının meslek mensubu tarafından tespit edilmesi mükellefin ticari itibarını korumaktadır. Uzlaşma müessesisi de mükellefin vergi maliyetini hafifleterek, vergi idaresinin tahsil etmesi gereken vergiyi bir an önce tahsil edebilmesi imkânını sağlamaktadır (Daştan, 2011; 181-183).

Uzlaşma yönetmeliğinin 10. maddesinde belirtildiği üzere mükellefler uzlaşma görüşmesinde 3568 Sayılı kanuna göre yanında meslek mensubu bulundurulabilir. Fakat toplantıya katılan meslek mensupları uzlaşma görüşmesi esnasında görüş belirtebilirken uzlaşma tutanaklarını imzalayamazlar (Tekin ve Avşar, 2019: 510). Yönetmeliğin ilgili maddesinde de anlaşılacağı üzere uzlaşma müessesisi vergisel konuyu içerdiği için bu noktada meslek mensuplarının rolü ön plana çıkmaktadır. Genel itibarıyla mükellefler muhasebe ve vergisel işlemlerinin büyük bir kısmını mali müşavirine teslim etmesinden dolayı vergisel sorunların ortaya çıkmasında da müşavirlerinin bu işlemleri yapmasını beklemektedir. Bu sebeple mali müşavirler vergi kaybı yaşanması durumunda belirtilen süre ve şekillerde bu müesseseye başvurması ya da bu konu da mükellefine bilgilendirici açıklamalar da bulunması ilgili idari çözüm yolunun işlevselliğini artırabileceği düşünülebilir.

4. Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Algılarına Yönelik Bazı Çalışmaların Bulguları

Serbest muhasebeci mali müşavir olan meslek mensuplarının, VUK kapsamındaki uzlaşma müessesesini algılama düzeylerini ölçmeye ve tespit etmeye yönelik olarak, literatürde daha önce yapılmış herhangi bir çalışma tespit edilememiştir. Bununla birlikte, serbest muhasebeci mali müşavirlere anket uygulanmak suretiyle gerçekleştirilen bazı çalışmaların bulguları ise aşağıdaki gibidir.

Güney ve Çınar (2012: 91), “Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin (SMMM) Etik Algıları: Erzurum Örneği” başlıklı çalışmalarında, Erzurum ilinde 102 meslek mensubu ile yaptıkları anket uygulaması neticesinde, meslek mensuplarının etik kavramının ve etik ilkelerin farkında olduklarının ve etik dışı davranışların meslek mensupları tarafından uygun görülmediğinin tespitini yapmışlardır.

Yılmaz vd. (2015: 27), “Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Mesleki Etik Algısı: Samsun Örneği” başlıklı çalışmada bağımsız çalışan meslek mensuplarının TÜRMOB etik yönetmeliğini nasıl algıladıklarını ölçerek genel etik değerler konusundaki görüşlerini incelemişlerdir. “Çalışma bulgularına göre muhasebe meslek mensuplarının kıdem durumuna göre genel etik alt ölçeği ile ölçek toplam puanlarında kıdemli meslek mensupları lehine anlamlı ölçüde değişiklik olduğunu

saptamışlardır. Ayrıca dürüstlük alt ölçeği ile mesleki yeterlilik ve özen alt ölçek puanlarında kıdem değişkenine göre anlamlı bir farklılık olmadığı tespitinde bulunmuşlardır”.

Güney ve Biçer (2016: 790), “Muhasebe Meslek Etiği ve Erzincan İlinde Bir Araştırma” başlıklı çalışmalarında, yine muhasebe meslek mensuplarının etik algıları ölçülerek, meslek mensuplarına uygulanan anket neticesinde, meslek mensuplarının faaliyetlerinde “dürüstlük”, “meslek yeterlilik ve özen”, “gizlilik” ve “profesyonel davranış” gibi mesleki etik ilkelere bağlı kaldıklarını tespit etmişlerdir.

Önal ve Gürbüz (2018: 258), “Muhasebede Etik İlkeler ve Mersin İlinde Bir Uygulama” başlıklı çalışmada, muhasebe meslek mensuplarına yönelik olarak yapılan anket çalışmasının neticesinde, meslek mensuplarının etik ilkelere uygun hareket etme eğiliminde olduklarının ve meslek etiği algılarının olumlu olduğunun tespitini yapmışlardır.

Eroğlu ve Cibo (2019: 110), “Uzlaşmanın, Vergiye Gönüllü Uyuma Etkisi: Ankara’daki SMMM, YMM ve SM’ler Üzerine Bir Uygulama” başlıklı çalışmalarında, uzlaşma kurumuna yönelik eleştirilerin mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu olumsuz yönde etkileyip etkilemediğini araştırmışlardır. Çalışma bulgularına göre uzlaşmanın vergi mükelleflerinin vergiye gönüllü uyumunu azalttığını tespit etmişlerdir.

Yoruldu, M. (2019: 25), “Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesinde Meslek Mensupları ve Bağımsız Denetçilerin Etkinliği: İzmir İli Örneği” başlıklı çalışmada, serbest muhasebeci mali müşavir ve yeminli mali müşavir olan meslek mensupları ile ve bağımsız denetçi olan meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarını önlemedeki etkinlik düzeylerini araştırmıştır. Çalışma bulgularına göre serbest muhasebeci mali müşavir ve yeminli mali müşavir olan meslek mensupları ile söz konusu meslek mensuplarından bağımsız denetçilik belgesine sahip olarak bağımsız denetim faaliyetini gerçekleştiren meslek mensuplarının, vergi kayıp ve kaçaklarını önlemede etkin olduklarını tespit etmiştir.

Akpınar ve Küçüköksel (2020: 34), “Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin İş Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri” başlıklı çalışmalarında, meslek mensuplarının mesleki faaliyetleri ile ilgili yaşadıkları sorunlar, anket uygulaması ve yüz yüze görüşmelerle tespit edilmiştir. Mali müşavirlik mesleğinin saygınlığının artırılması için mesleki iş yüklerinin azaltılması, tahsilat sorununun giderilmesi ve etik dışı davranışların önüne geçilmesi yönünde istek ve taleplerinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Durmuş ve Bilgin (2021: 786), “Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin İş-Yaşam Dengesi Üzerine Bir Araştırma: TRB1 Bölgesi” başlıklı çalışmalarında, TRB-1 bölgesinde (Elâzığ-Malatya-Bingöl-Tunceli illeri) faaliyet gösteren serbest muhasebeci mali müşavirlerin iş-yaşam dengesi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. “Çalışma bulgularına göre sosyo-demografik özellikler ile iş-yaşam dengesini ölçen alt boyutlar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Diğer taraftan toplam çalışma saati, kendine zaman ve yaşamın işten ibaret olması boyutları arasında anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır”.

Yakut (2022: 749), “Dijital Okuryazarlığın Muhasebe Meslek Mensuplarının Verimliliğine Etkilerinin Analizi” başlıklı çalışmada, dijital okuryazarlığın muhasebe meslek mensuplarının verimliliğine etkilerinin analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışma bulgularına göre dijital okuryazarlıkla ilgili sosyal yapının, muhasebe meslek mensuplarının verimliliği üzerinde pozitif bir etkisi olduğu tespitinde bulunulmuştur.

5. Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi, Evreni ve Örneklemi

Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin, vergi hukukundaki uzlaşma müessesesini algılama düzeylerinin ölçülmesi amacı ile yapılan bu çalışmada elde edilen verilere, vergi toplama yöntemlerinden anket yöntemi uygulanarak ulaşılmıştır. Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği’nin (TÜRMOB) kamuoyu ile paylaştığı istatistiki verilere göre; 2022 Kasım ayı itibarıyla Türkiye genelinde toplam 113.621 Serbest Muhasebeci Mali Müşavir unvanına sahip meslek mensubu bulunmaktadır. Bu çalışmanın ana kütlesi olarak Balıkesir ilinde faaliyette bulunan meslek mensupları seçilmiştir. Yine TÜRMOB verilerine göre Balıkesir’de faaliyette bulunan, 411’i bağımlı ve 672’si serbest olmak üzere toplam 979 meslek mensubu bulunmaktadır. Bu araştırmada Balıkesir Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odasına bağlı olarak faaliyette bulunan meslek mensuplarına yönelik yapılandırılmış anket uygulanmıştır. Ankete katılan toplam meslek mensupları içinde 85’i serbest ve 12’si bağımlı olarak faaliyet yürütmektedir.

Tablo 1’de araştırmada yer alan katılımcılara ait bilgiler frekans analizi ile verilmiştir. Tablo 2’de de araştırmada yer alan katılımcıların mesleki bilgileri yine frekans analizi dağılımları gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırmada Yer Alan Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

Değişkenler	Özellik	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	29	29,9
	Erkek	68	70,1
	Total	97	100,0
Medeni Durum	Evli	74	76,3
	Bekar	23	23,7
	Total	97	100,0
Yaş	25-40 yaş	39	40,2
	41-50 yaş	36	37,1
	51-60 yaş	21	21,6
	61 yaş ve üzeri	1	1,0
	Total	97	100,0
Eğitim Düzeyi	Lisans	80	82,5
	Yüksek Lisans	17	17,5
	Total	97	100,0

Tablo 1'e bakıldığında, araştırmada yer alan katılımcıların, %70,1'i erkek, %29,9'u kadın meslek mensuplarından oluşmaktadır. Katılımcıların %40,2'si 25-40 yaş arasında iken %21,6'sı 51-60 yaşları arasındadır. Katılımcıların eğitim düzeyleri değerlendirildiğinde, %82,5'i lisans mezunuyken %17,5'i lisansüstü bir dereceden mezun olmuştur.

Tablo 2. Araştırmada Yer Alan Katılımcılara İlişkin Mesleki Bilgiler

Değişkenler	Özellik	Frekans	Yüzde
Kaç yıldır SMMM olarak çalışmaktasınız?	1-5 Yıl	23	23,7
	6-10 Yıl	24	24,7
	11-15 Yıl	13	13,4
	16-20 Yıl	17	17,5
	20 yıl ve üzeri	20	20,6
	Total	97	100,0
Mesleğinizi İcra Etme Şekliniz?	Bağımlı	12	12,4
	Bağımsız	85	87,6
	Total	97	100,0
Mali müşavirlik hizmeti sunduğunuz mükellefler ile ilgili uzlaşma toplantılarına hiç katıldınız mı?	Evet	82	84,5
	Hayır	15	15,5
	Total	97	100,0
Mükellefler ile ilgili uzlaşma toplantılarına katıldıysanız ne kadar sıklıkla katıldınız?	1-2 kere	21	25,6
	2-5 kere arası	21	25,6
	5-10 kere arası	17	20,7
	10 defadan fazla	23	28,0
	Total	82	100,0

Tablo 2’de araştırmaya katılan meslek mensuplarının mesleki durumları verilmiştir. Buna göre; katılımcıların %23,7’si 1-5 yıllık mesleki tecrübeye sahip iken %20,6’sı ise 20 yıl ve üzeri mesleki tecrübeye sahiptir. Yine katılımcıların %87,6’sı serbest çalışmakta iken %12,4’ü bir işletmede bağımlı olarak mesleki faaliyette bulunmaktadır. Araştırmaya katılan meslek mensuplarının %84,5’i vergi mükellefleri ile uzlaşma görüşmelerine katılım sağlamışken, %15,5’i uzlaşma görüşmelerine hiç katılmamıştır. Katılımcı meslek mensuplarının %25,6’sı mükelleflerle birlikte uzlaşma toplantılarında 1-2 kere yer almışken, %28’i uzlaşma toplantılarına 10 defadan fazla katılmıştır.

“Anket verilerinden beklenen faydanın gerçekleşebilmesi için amaca uygun örneklem seçimini yapmak son derece önemlidir. Bu çalışmada, ana kütle için örneklem seçimi Moser ve Kalton (1979) tarafından örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde kullanılan aşağıdaki formüller ile saptanmıştır” (Çürük, 2000: 15).

$$n = \frac{x \cdot (1-x)}{[(S.E(p))]^2}$$

“Formülde “n” sınırsız popülasyonda gerekli olan örneklem ölçüsünü ifade eder, “x” ise popülasyonun belli bir davranış kalıbını temsil eder. “1-x” ise bunun tam tersi belli bir davranış göstermeme eğilimini belirtir. Popülasyonun varyans değeri bilinmediğinde bunun 0.50 olarak değerlendirilmesi istenilmektedir. “S.E (p)” ise araştırmanın duyarlılık derecesi veya tahminlerde istenen en yüksek standart hata değeri olarak kabul edilerek 0,06 olarak alınmıştır” (Çürük, 2000: 15).

$$n = \frac{0,50 \cdot (1 - 0,50)}{0,06^2}$$

$$= \frac{0,25}{0,0036}$$

$$= 69$$

“Sınırsız popülasyonda gerekli örneklem büyüklüğü 69 olarak bulunmuştur. Aşağıdaki formül ise sınırlı bir popülasyonda örneklem büyüklüğünün tespit edilebilmesine ilişkindir. Bu formülde “n*” sınırlı popülasyon ile gerekli örneklem ölçüsü, “n” sınırsız popülasyonda örneklem ölçüsü ve “N” ise popülasyon büyüklüğüdür”. Çalışmanın popülasyonu ise Balıkesir SMMM odasına kayıtlı 979 meslek mensubudur.

$$n^* = \frac{n}{\left(1 + \frac{n}{N}\right)}$$

Bu çalışmanın hedef kitesini oluşturan serbest muhasebeci mali müşavirler için Örneklem Büyüklüğü

$$= \frac{69}{1 + 69/979} = 64,45 \text{ olarak bulunmuştur.}$$

“Çalışma kapsamında 85’i serbest ve 12’si bağımlı olmak üzere toplam 97 meslek mensubuna anket uygulanmış ve istenilen örneklem büyüklüğünün üzerine çıkmıştır. Dolayısıyla örneklemin ana kitleyi temsil etme eğilimi oldukça yüksektir”.

6. Araştırmanın Varsayımı ve Önergeleri

Serbest muhasebeci mali müşavirler olan meslek mensuplarından, mükellefler ile birlikte uzlaşma görüşmelerine katılanlar ile hiç katılmamış olanların uzlaşma müessesesini algılama düzeyleri arasında farklılıklar bulunduğu varsayımından hareket eden bu çalışma kapsamında aşağıda belirtilen önermeler cevaplanmıştır:

1. Uzlaşma Müessesesi vergi uyumsuzluklarının sulh içinde çözümünde başarılı bir kurumdur.
2. Uzlaşma görüşmelerinde vergi idaresi vergi alacağından fazlası ile feragat etmektedir.
3. SMMM’lerin uzlaşma görüşmelerine katılmaları vergi mükelleflerinin lehine sonuçlar doğurmaktadır.
4. Uzlaşma ile gecikme faiz ve zamları ile birlikte verginin aslında da indirim yapılabilmektedir.
5. Uzlaşma müessesesi vergi mükelleflerinin vergi uyumunu artırabilmektedir.
6. Mükelleflere kesilen vergi cezaları uzlaşmanın kapsamına girmemektedir.
7. Uzlaşma müessesesinin olması mükelleflerin vergi gayretlerini olumlu yönde etkileyebilmektedir.
8. Uzlaşma müessesesinin olması toplumdaki vergi adaleti algısını sarsabilmektedir.
9. Uygulamada en çok tarhiyat sonrası uzlaşma yoluna gidilmektedir.
10. Uzlaşma müessesesi sayesinde vergi idaresi belki de hiç tahsil edemeyeceği vergi alacağını tahsil edebilmektedir.

7. Araştırmanın Modeli

Çalışmada SPSS 22.0 analiz programında nicel analiz tekniklerinden Ki-Kare testi uygulanmıştır. Ki-Kare testlerinden bağımsızlık testine göre analiz yapılmıştır. Bu testin amacı, iki veya daha fazla değişken arasında ilişki olup olmadığının tespit edilmesidir. Anlamlılık seviyesi olarak 0,05 kullanılmış olup, $p < 0,05$ olması durumunda anlamlı bir farklılığın/ilişkinin olduğu, $p > 0,05$ olması durumunda ise anlamlı farklılığın/ilişkinin olmadığı kabul edilmiştir.

8. Bulgular ve Yorumlar

Araştırmada uygulanan anket ile serbest muhasebeci mali müşavir unvanına sahip olan meslek mensuplarına “mali müşavirlik hizmeti sunduğunuz mükellefler ile ilgili uzlaşma toplantılarına hiç katıldınız mı?” sorusu yöneltilerek, ölçüt olarak kullanılmıştır. Katılımcı meslek mensuplarının 82’si katıldığını, vergi mükellefleri ile birlikte uzlaşma görüşmelerine katıldığını, 15’i ise vergi mükellefleri ile birlikte uzlaşma görüşmelerine hiç katılmadığını beyan etmiştir. Uygulanan ankette meslek mensuplarına “katılıyorum”, “kararsızım” ve “katılmıyorum” seçeneklerinden birini işaretleyebilecekleri 10 önerme yöneltilmiş ve cevaplandırılmaları istenmiştir.

Tablo 3. Uzlaşma Toplantılarına Katılma Durumlarına Göre Meslek Mensuplarının Algı Düzeyleri -1-

		Mali müşavirlik hizmeti sunduğunuz mükellefler ile ilgili uzlaşma toplantılarına hiç katıldınız mı?						Ki-Kare Analizi	
		Evet		Hayır		Toplam			
		n	%	n	%	n	%	Ki-Kare	p
Uzlaşma Müessesesi vergi uyumsuzluklarının sulh içinde çözümünde başarılı bir kurumdur.	Katılmıyorum	7	8,5	1	6,7	8	8,2	*	1
	Kararsızım	8	9,8	2	13,3	10	10,3		
	Katılıyorum	67	81,7	12	80,0	79	81,4		
	Toplam	82	100,0	15	100,0	97	100,0		
Uzlaşma görüşmelerinde vergi idaresi vergi alacağından fazlası ile feragat etmektedir.	Katılmıyorum	35	42,7	2	13,3	37	38,1	7,999	0,018
	Kararsızım	11	13,4	6	40,0	17	17,5		
	Katılıyorum	36	43,9	7	46,7	43	44,3		
	Toplam	82	100,0	15	100,0	97	100,0		
SMMM'lerin uzlaşma görüşmelerine katılmaları vergi mükelleflerinin lehine sonuçlar doğurmaktadır.	Katılmıyorum	14	17,1	2	13,3	16	16,5	*	0,742
	Kararsızım	9	11,0	1	6,7	10	10,3		
	Katılıyorum	59	72,0	12	80,0	71	73,2		
	Toplam	82	100,0	15	100,0	97	100,0		
Uzlaşma ile gecikme faiz ve zamları ile birlikte verginin aslında da indirim yapılabilmektedir.	Katılmıyorum	43	52,4	7	46,7	50	51,5	1,694	0,429
	Kararsızım	6	7,3	0	0,0	6	6,2		
	Katılıyorum	33	40,2	8	53,3	41	42,3		
	Toplam	82	100,0	15	100,0	97	100,0		
Uzlaşma müessesesi vergi mükelleflerinin vergi uyumunu artırabilmektedir.	Katılmıyorum	20	24,4	11	73,3	31	32,0	*	0,001
	Kararsızım	19	23,2	0	0,0	19	19,6		
	Katılıyorum	43	52,4	4	26,7	47	48,5		
	Toplam	82	100,0	15	100,0	97	100,0		

Toplantılara katılma durumları ile "Uzlaşma Müessesesi vergi uyumsuzluklarının sulh içinde çözümünde başarılı bir kurumdur." Önermesine verilen cevaplar arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$). Uzlaşma toplantılarına katılan ve katılmayan meslek mensuplarının geneli, uzlaşma müessesesini vergi uyumsuzluklarının sulh içinde çözümünde başarılı bir kurum olarak algılamaktadır.

Toplantıya katılma durumları ile "Uzlaşma görüşmelerinde vergi idaresi vergi alacağından fazlası ile feragat etmektedir." Önermesine verilen cevaplar arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p<0,05$). Uzlaşma toplantılarına katılan katılımcıların önermeye "Katılmıyorum" deme oranı %42,7, uzlaşma toplantılarına katılmayan katılımcılara göre (%13,3) anlamlı derecede daha yüksek görülmektedir. Uzlaşma toplantılarına katılan meslek mensuplarının geneli, uzlaşma görüşmelerinde vergi idaresinin vergi alacağından fazlası ile feragat ettiğini düşünmemektedir. Uzlaşma görüşmelerine katılmayan meslek mensuplarının geneli ise uzlaşma görüşmeleri ile vergi idaresinin vergi alacağından fazlası ile feragat ettiğini düşünmektedir.

Toplantıya katılma durumları ile “SMMM’lerin uzlaşma görüşmelerine katılmaları vergi mükelleflerinin lehine sonuçlar doğurmaktadır.” Önermesine verilen cevaplar arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$). Uzlaşma görüşmelerine katılmış olsun veya olmasın, araştırmaya katılan meslek mensuplarının geneli uzlaşma toplantılarına mükelleflerin bir meslek mensubu ile katılmasının mükelleflerin lehine olduğunu düşünmektedir.

Toplantıya katılma durumları ile “Uzlaşma ile gecikme faiz ve zamları ile birlikte verginin aslında da indirim yapılabilmektedir.” Önermesine verilen cevaplar arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$). Uzlaşma görüşmelerine katılmış olsun veya olmasın, meslek mensuplarının geneli uzlaşma toplantılarında gecikme faizi ve gecikme zammı gibi fer’i kamu alacaklarının yanı sıra asli kamu alacağı olan vergi aslı üzerinden de indirim yapıldığını düşünmektedir.

Toplantıya katılma durumları ile “Uzlaşma müessesesi vergi mükelleflerinin vergi uyumunu arttırabilmektedir.” Önermesine verilen cevaplar arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p<0,05$). Uzlaşma toplantılarına katılan katılımcıların önermeye “Katılıyorum” deme oranı %52,4,uzlaşma toplantılarına katılmayan katılımcılara göre (%26,7) anlamlı derecede daha yüksek görülmektedir. Uzlaşma görüşmelerine katılan meslek mensuplarının geneli uzlaşma müessesesinin vergi mükelleflerinin vergi uyumunu arttırabildiğini düşünürken, uzlaşma toplantılarına katılmayan meslek mensuplarının geneli bu düşüncede değildir.

Tablo 4. Uzlaşma Toplantılarına Katılma Durumlarına Göre Meslek Mensuplarının Algı Düzeyleri -2-

		Mali müşavirlik hizmeti sunduğunuz mükellefler ile ilgili uzlaşma toplantılarına hiç katıldınız mı?						Ki-Kare Analizi	
		Evet		Hayır		Toplam			
		n	%	n	%	n	%	Ki-Kare	p
Mükelleflere kesilen vergi cezaları uzlaşmanın kapsamına girmemektedir.	Katılmıyorum	60	73,2	7	46,7	67	69,1	*	0,073
	Kararsızım	6	7,3	1	6,7	7	7,2		
	Katılıyorum	16	19,5	7	46,7	23	23,7		
	Toplam	82	100,0	15	100,0	97	100,0		
Uzlaşma müessesesinin olması mükelleflerin vergi gayretlerini olumlu yönde etkileyebilmektedir.	Katılmıyorum	18	22,0	5	33,3	23	23,7	*	0,582
	Kararsızım	14	17,1	3	20,0	17	17,5		
	Katılıyorum	50	61,0	7	46,7	57	58,8		
	Toplam	82	100,0	15	100,0	97	100,0		
Uzlaşma müessesesinin olması toplumdaki vergi adaleti algısını sarsabilmektedir.	Katılmıyorum	27	32,9	2	13,3	29	29,9	*	0,175
	Kararsızım	18	22,0	6	40,0	24	24,7		
	Katılıyorum	37	45,1	7	46,7	44	45,4		
	Toplam	82	100,0	15	100,0	97	100,0		
Uygulamada en çok tarhiyat sonrası uzlaşma yoluna gidilmektedir.	Katılmıyorum	12	14,6	5	33,3	17	17,5	*	0,069
	Kararsızım	15	18,3	0	0,0	15	15,5		
	Katılıyorum	55	67,1	10	66,7	65	67,0		
	Toplam	82	100,0	15	100,0	97	100,0		
	Katılmıyorum	15	18,3	4	26,7	19	19,6	*	0,749

Uzlaşma müessesesi sayesinde vergi idaresi belki de hiç tahsil edemeyeceği vergi alacağını tahsil edebilmektedir.	Kararsızım	10	12,2	2	13,3	12	12,4
	Katılıyorum	57	69,5	9	60,0	66	68,0
	Toplam	82	100,0	15	100,0	97	100,0

Toplantılara katılma durumları ile “Mükelleflere kesilen vergi cezaları uzlaşmanın kapsamına girmemektedir.” Önermesine verilen cevaplar arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$). İstatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte uzlaşma toplantılarına katılan katılımcıların önermeye “Katılmıyorum” deme oranı %73,2, uzlaşma toplantılarına katılmayan katılımcılara göre (%46,7) daha yüksek görülmektedir. Dolayısıyla uzlaşma görüşmelerine katılın veya katılmasın meslek mensuplarının geneli vergi mükelleflerine kesilen vergi cezalarının da uzlaşma kapsamında olduğunu değerlendirmektedir.

Toplantılara katılma durumları ile “Uzlaşma müessesesinin olması mükelleflerin vergi gayretlerini olumlu yönde etkileyebilmektedir.” Önermesine verilen cevaplar arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$). Uzlaşma görüşmelerine katılan veya katılmayan meslek mensuplarının geneli uzlaşma müessesesinin mükelleflerin vergi gayretlerini olumlu yönde etkilediğini düşünmektedir.

Toplantılara katılma durumları ile “Uzlaşma müessesesinin olması toplumdaki vergi adaleti algısını sarsabilmektedir.” Önermesine verilen cevaplar arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$). Uzlaşma görüşmelerine daha önce katılan ve hiç katılmayan meslek mensuplarının geneli aynı görüşü paylaşarak, uzlaşma müessesesinin toplumdaki vergi adaleti duygusunu sarsabildiğini düşünmektedir.

Toplantılara katılma durumları ile “Uygulamada en çok tarhiyat sonrası uzlaşma yoluna gidilmektedir.” Önermesine verilen cevaplar arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$). İstatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte uzlaşma toplantılarına katılan katılımcıların önermeye “Katılmıyorum” deme oranı %14,6, uzlaşma toplantılarına katılmayan katılımcılara göre (%33,3) daha düşük görülmektedir. Dolayısıyla, uzlaşma görüşmelerine katılmış olsun veya olmasın meslek mensuplarının geneli aynı düşüncüyü paylaşarak, mükellefler tarafından uygulamada daha çok tarhiyat sonrası uzlaşmaya başvuru olduğunu değerlendirmektedir.

Toplantılara katılma durumları ile “Uzlaşma müessesesi sayesinde vergi idaresi belki de hiç tahsil edemeyeceği vergi alacağını tahsil edebilmektedir.” Önermesine verilen cevaplar arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$). Uzlaşma toplantılarına katılmış olsun veya olmasın meslek mensuplarının geneli aynı düşüncüyü paylaşarak, uzlaşma müessesesi ile birlikte vergi idaresinin belki de hiç tahsil edemeyeceği vergi alacağını tahsil edebildiğini düşünmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Serbest muhasebeci mali müşavirlerin, VUK hükümleri ile düzenlenen uzlaşma müessesesi algılarını ve farkındalıklarını ölçmeye ve tespit etmeye yönelik olarak gerçekleştirilen bu çalışmada, meslek mensuplarının uzlaşma müessesesi ile ilgili algılarının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan araştırmanın varsayımını oluşturan, “uzlaşma görüşmelerine katılan” ve “uzlaşma görüşmelerine katılmayan” meslek mensupları arasındaki algısal farklılıkların olduğu tespiti kabul edilmemiştir. Çalışma bulguları değerlendirildiğinde, uzlaşma görüşmelerine katılan meslek mensupları ile uzlaşma görüşmelerine katılmayan meslek mensupları arasında, yöneltilen önermeler itibarıyla, genel olarak anlamsal bir farklılığın bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu da tüm meslek mensuplarının uzlaşma müessesesinin mahiyetine, hüküm ve sonuçlarına vakıf olduklarını göstermektedir.

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde, katılımcı meslek mensupları, genel olarak uzlaşma müessesesinin vergi uyumsuzluklarının sulh içinde çözümünde etkili bir yol olduğunu düşünmektedir. Vergi uyumsuzluklarının çözümünde etkili olan uzlaşma müessesesi uygulamasıyla taraflar kendi iradeleriyle uyumsuzluğu çözüme kavuşturmakta ve vergi yargısına uyumsuzluk konusunu taşımayarak, yargının yükünü hafifletmektedirler. Aynı zamanda uzlaşma müessesesinin onarıcı adalete de katkı sağladığı söylenebilir.

Uzlaşma görüşmelerine katılan meslek mensupları, uzlaşma müessesesi ile vergi idaresinin vergi alacağından fazlasıyla feragat ettiğini düşünmezken, uzlaşma görüşmelerine katılım sağlamamış meslek mensupları aynı düşüncede değildir. Uzlaşma görüşmelerinde daha çok gecikme faizi ve gecikme zammı gibi fer'i alacaklar üzerinden bir pazarlık olduğu söylenebilir. Dolayısıyla uzlaşma müessesesi ile vergi idaresinin vergi alacağından fazlasıyla vazgeçtiği tespitini doğru bir tespit olarak değerlendirebilmek mümkün gözükmemektedir.

Araştırma grubunu oluşturan meslek mensupları genel olarak, uzlaşma müessesesinin vergi mükellefinin lehine sonuçlar doğurduğunu düşünmektedir. Uzlaşma görüşmelerinin başarılı olması durumunda, vergi mükellefinin toplam borç

miktarında indirim yapıldığından, mükellefin borç yükü azalmaktadır. Dolayısıyla uzlaşma müessesesinin sonuçlarının mükellefin lehine olduğu ifade edilebilir.

Araştırmaya katılan meslek mensupları genel olarak uzlaşma müessesesi ile asıl vergi alacağından da indirim yapıldığını ifade etmektedirler. Uzlaşma görüşmelerinin daha çok asıl alacak miktarı üzerinden işletilen yan alacaklar üzerinden yapıldığı bilinmektedir.

Uzlaşma müessesesinin, vergi mükelleflerinin vergi uyumunu arttırdığı önermesini, uzlaşma görüşmelerine katılan meslek mensupları kabul ederken, uzlaşma görüşmelerine katılmayan meslek mensupları kabul etmemişlerdir. Uzlaşma müessesesi ile vergi mükellefinin toplam borç yükü azalabildiğinden, diğer bir ifadeyle mükellefler açısından avantajlı bir uygulama olduğundan, mükelleflerin vergi uyumlarını azaltabilen bir yapısının olduğu söylenebilir.

Araştırmaya katılan meslek mensuplarının geneli vergi cezalarının da uzlaşma kapsamına girdiğini onaylamıştır. Uzlaşma kapsamına sadece vergi alacakları girmemekte, vergi ceza alacaklarının (vergi ziyai ve 5.000 TL'ye kadar usulsüzlükler) da bu kapsamda olduğu bilinmektedir.

Katılımcılardan elde edilen bulgulara göre, uzlaşma müessesesinin vergi mükelleflerinin vergi gayretlerini olumlu etkilediği düşüncesinin hâkim olduğu görülmüştür. Burada önermenin, meslek mensupları tarafından "vergi mükelleflerinin, uzlaşma görüşmelerine katılma isteklerinin ve uzlaşma neticesinde vergilerini ödeme isteklerinin" anlaşıldığı değerlendirilmektedir. Çünkü vergi mükelleflerinin vergi gayretleri düşük olduğu için vergi matrahları eksik göstermeleri ve/veya vergilerinin idarece tarhiyatı neticesinde uzlaşma prosedürünün uygulanabilmesi açıktır.

Diğer taraftan uzlaşma müessesesi ile ilgili olarak meslek mensupları, düzenlemenin vergi adaletini sarstığı düşüncesinde hemfikir olmuşlardır. Gerçekten de uzlaşma görüşmeleri neticesinde, vergi idaresinin, vergi mükellefinden alması gereken belli bir miktar vergi alacağından vazgeçmesi, vergi yükünün diğer vergi mükellefleri aleyhine yönelmesi sonucunu doğurabilmektedir. Netice itibarıyla, maliye politikasının "adil ve dengeli vergi yükü dağılımı" amacıyla, uzlaşma müessesesinin bağdaşmadığı ifade edilebilir.

Araştırmaya katılan meslek mensuplarının geneli uzlaşma uygulaması ile birlikte vergi idaresinin belki de hiç tahsil edemeyeceği bir alacağı tahsil edebildiğini onaylamıştır. Uzlaşma neticesinde, en az vergi alacağı kaybı ile idare vergi alacağının bir an önce devlet hazinesine intikalini gerçekleştirebilmektedir. Uzlaşmanın olmaması durumunda, uyuşmazlık konusu vergi yargısına taşınabilmekte, bunun sonucunda da hem yargılama masrafları doğmakta hem de paranın zaman değeri azalmaktadır. Dolayısıyla uzlaşma müessesesinin vergi idaresinin de lehine olan bir düzenleme olduğu söylenebilir.

Uzlaşma müessesesinin, vergi uyuşmazlıklarının çözümünde etkin bir yol olduğu söylenebilir. Fakat hem uzlaşma müessesesinin etkinliğini hem de serbest muhasebeci mali müşavirlerin uzlaşma müessesesi ile ilgili algı düzeylerini daha da yükseltebilmek için vergi mükellefi ile birlikte bir meslek mensubunun uzlaşma görüşmelerine katılmasının bir zorunluluk olarak düzenlenmesi gerekmektedir. Vergi mevzuatının ve uygulamalarının, muhasebe ile çok yakından ilişkili olduğu ve sistemin karmaşıklığı düşünüldüğünde, vergi mükelleflerinin uzlaşma görüşmelerinde hatalı karar verme olasılıkları her zaman vardır. Vergi mükelleflerinin, teknik ve pratik bilgiye sahip olan meslek mensupları ile görüşmelere katılması, etkin pazarlık sürecinin gerçekleşmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akdoğan, A. (2019). *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi (Temel İlke Esaslar, Vergileme ve Vergiler Hukuku, Uygulama Örnekleri)*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Akpınar, T. ve Küçüköksel, N. Ç. (2020). "Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin İş Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri". *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 06(01), 34-53.
- Altay, Ö. (2021). "Vergi Hukukunda Uzlaşmanın Vergide Eşitlik İlkesi Bağlamında Anayasa'ya Uygunluğu". *Anayasa Yargısı Dergisi*, 38(1), 285-316.
- Armağan, R. (2007). "Vergi Uyuşmazlıklarının Çözümünde Uzlaşma Müessesesi ve Isparta İline İlişkin Bir Değerlendirme". *Maliye Dergisi*, 153, 160-178.
- Arslan, İ. (2022). "Muhasebe Mesleğinin Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri". *Erciyes Akademi Dergisi*, 36(1), 1-18.
- Arslan, M. (2016). *Vergi Hukuku*. Dora Kitabevi, Bursa.
- Arslaner, H. (2015). "Vergi Uyuşmazlıklarının İdari Aşamada Çözümünde Uzlaşma Müessesesi ve Etkinliği Sorunu". *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 17, 273-300.
- Batı, M. (2022). *Vergi Hukuku (Genel Hükümler)*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.

- Clercq, B. D. (2021). "Tax Literacy: What Does It Mean?". *Meditari Accountancy Research*, 1-23.
- Çürük, T. (2000). *An Analysis of Factors Influencing Accounting Disclosure in Turkey*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Exeter University.
- Daştan, A. (2011). "Muhasebe Meslek Mensuplarının Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesindeki Rolü: Doğu Karadeniz Bölgesine Yönelik Bir Araştırma". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(2), 181-206.
- Depoers, F. ve Jerome, T. (2020). "Coercive, Normative, and Mimetic Isomorphisms as Drivers of Corporate Tax Disclosur. *Journal of Applied Accounting Research*, 21(1), 90-105.
- Durmuş, N. (2018). *Vergi Uyuşmazlıklarında Uzlaşma ve Alternatif Çözüm Yolları*. Adalet Yayınevi, Ankara.
- Durmuş, A. F. ve Bilgin, E. (2021). "Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin İş-Yaşam Dengesi Üzerine Bir Araştırma: TRB1 Bölgesi". *International Journal of Business, Economics and Management Perspectives*, 5(2), 785-796.
- Eroğlu, O. ve Cibo, H. (2019). "Uzlaşmanın, Vergiye Gönüllü Uyuma Etkisi: Ankara'daki SMMM, YMM ve SM'ler Üzerine Bir Uygulama". *Global Journal of Economics and Business Studies*, 8(15), 110-132.
- Güney, S. ve Çınar, O. (2012). "Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin (SMMM) Etik Algıları: Erzurum Örneği". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(2), 91-106.
- Güney, C. ve Biçer, M.S. (2016). "Muhasebe Meslek Etiği ve Erzincan İlinde Bir Araştırma". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(45), 790-802.
- Güvemli, O. (2009). "Türkiye'de Muhasebe Meslek Örgütünün 20. Yılı Bir Değerlendirme". *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (44), 6,16.
- Güvemli, O. (2011). "Türkiye'de Muhasebe Meslek Örgütünün Kuruluşu ve Gelişmesi". *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (1), 129-145.
- Hepaksaz, E. (2018). "Vergi Mükellefi Mali Müşavir İlişkilerinde Yetki-Sorumluluk Sorunsalı (Genel Sorunlar ve Bazı Yargı Kararları Işığında Değerlendirmeler)". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 233-251.
- Hocaoğlu, C. (2015). Vergi Hukukunda Uzlaşma. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 0(5), 491-515.
- İltar, E. (2016). "Tarhiyat Öncesi ve Tarhiyat Sonrası Yapılan Uzlaşmaların Vergilemede Adalet Açısından Değerlendirilmesi". *Vergi Raporu*, 201, 84-96.
- Küçükkaya, M. (2020). "Tarhiyat Sonrası Uzlaşmanın Sonuçları". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(1), 253-272.
- Nişancı, Z. N. ve İşkara, M. (2018). "Mali Müşavirlik Mesleğini Tercih Etkili Faktörler". *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 1(2), 136-147.
- Önal, S. ve Gürbüz, İ. S. (2018). "Muhasebede Etik İlkeler ve Mersin İlinde Bir Uygulama". *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 4(3), 258-273.
- Şin, S. (2019). "Vergi Hukukunda Uzlaşma Kurumu ve Komisyonları". *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 304-322.
- Yakut, M. Ş. (2022). "Dijital Okuryazarlığın Muhasebe Meslek Mensuplarının Verimliliğine Etkilerinin Analizi". *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 749-766.
- Yavaşlar, F.B. (2008). "Türk Vergi Hukukunda Uzlaşma". *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 309-337.
- Yılmaz, E. (2009). "Uzlaşma Müessesinin Hukuki Niteliği ve Temel Vergilendirme İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi". *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1-2), 321-351.
- Yılmaz, E. vd. (2015). "Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Mesleki Etik Algısı: Samsun Örneği". *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 65, 27-42.
- Yoruldu, M. (2019). *Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesinde Meslek Mensupları ve Bağımsız Denetçilerin Etkinliği: İzmir İli Örneği*. Hiper Yayınevi, İstanbul.
- Yoruldu, M. ve Yoruldu, N. Z. (2022). "Post-Tax Settlement Institution within the Scope of Turkish Tax Law". *Journal of Law and Politics*, 18-25.
- Tarhiyat Öncesi Uzlaşma Yönetmeliği.

Tarhiyat Öncesi Uzlaşma Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik.

Tarhiyat Sonrası Uzlaşma Yönetmeliği.

Tekin, A. ve Avşar, G.C. (2019). "Türk Vergi Hukukunda Uzlaşma Müessesesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*", 6(5), 506-518.

Tosuner, M. ve Arıkan Z. (2016). *Vergi Usul Hukuku*. Maliye Bölümü Masaüstü Yayıncılık Birimi, İzmir.

TÜRMOB.

Uzlaşma Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik.

3568 Sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu.

213 Sayılı Vergi Usul Kanunu.

Extended Abstract

Aim and Scope

The data obtained in this study, which was carried out with the aim of measuring the perception level of the Independent Accountant and Financial Advisors on the settlement institution in tax law, was reached by applying the survey method, one of the tax collection methods. According to the statistical data shared with the public by the Union of Chambers of Certified Public Accountants and Certified Public Accountants of Turkey (TÜRMOB); As of November 2022, there are a total of 113,621 members of the profession holding the title of Certified Public Accountant throughout Turkey. Professionals working in Balıkesir province were selected as the main body of this study. Again, according to TÜRMOB data, there are a total of 979 professional members, 411 of whom are dependent and 672 are free, operating in Balıkesir. In this research, a structured questionnaire was applied to the professionals working under Balıkesir Chamber of Certified Public Accountants. Out of the total number of professionals participating in the survey, 85 are self-employed and 12 are dependent.

Methods

In the study, Chi-Square test, which is one of the quantitative analysis techniques, was applied in SPSS 22.0 analysis program. The analysis was made according to the independence test from the Chi-Square tests. The purpose of this test is to determine whether there is a relationship between two or more variables. 0.05 was used as the significance level, and it was stated that there was a significant difference/relation in case of $p < 0.05$, and no significant difference/relation in case of $p > 0.05$.

Findings

In this study, which was carried out to measure and determine the perceptions and awareness of the settlement institution regulated by the provisions of the VUK, it was determined that the perceptions of the professionals about the settlement institution were high. On the other hand, it was not accepted that there are perceptual differences between the professionals who "participate in the reconciliation negotiations" and those who "do not participate in the reconciliation negotiations", which constitute the hypothesis of the research. When the findings of the study were evaluated, it was determined that there was no semantic difference in general between the professionals who participated in the reconciliation negotiations and the professionals who did not participate in the reconciliation negotiations, in terms of the propositions posed. This shows that all members of the profession are aware of the nature, provisions and results of the reconciliation institution.

Conclusion

In general, the members of the profession who make up the research group think that the settlement institution has results in favor of the taxpayer. If reconciliation negotiations are successful, the taxpayer's debt burden is reduced as a reduction is made in the taxpayer's total debt amount. Therefore, it can be stated that the results of the settlement institution are in favor of the taxpayer.

When the research findings are evaluated, the participating professionals generally think that reconciliation is an effective way to settle tax disputes peacefully. With the practice of reconciliation, which is effective in the resolution of tax disputes, the parties resolve the dispute with their own will and alleviate the burden of the judiciary by not bringing the subject of dispute to the tax jurisdiction. At the same time, it can be said that the institution of reconciliation also contributes to restorative justice.

On the other hand, regarding the reconciliation institution, the members of the profession agreed that the regulation undermines tax justice. Indeed, as a result of reconciliation negotiations, the tax administration's giving up a certain amount of tax receivables that it should receive from the taxpayer may result in the tax burden being directed against other taxpayers. As a result, it can be stated that the institution of reconciliation is incompatible with the aim of "fair and balanced tax burden distribution" of the fiscal policy.

It can be said that the institution of reconciliation is an effective way of resolving tax disputes. However, in order to increase both the effectiveness of the reconciliation institution and the perception level of the independent accountant and financial advisors about the reconciliation institution, it is necessary to regulate the participation of a professional member in the reconciliation negotiations together with the taxpayer. Considering that tax legislation and practices are very closely related to accounting and the complexity of the system, there is always the possibility of taxpayers to make wrong decisions in reconciliation negotiations. Participation of taxpayers in meetings with professionals who have technical and practical knowledge will contribute to the realization of an effective bargaining process.

Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik İdeoloji ve Adalet Yaklaşımı: İstanbul Örneği

Ethical Ideology and Justice Approach of Professional Accountants: The Case of İstanbul

Mehmet Güneş¹, Neriman Yalçın²

Öz

Muhasebe meslek mensuplarının mesleki faaliyetlerini yerine getirirken kişisel tutumları, inançları, davranışları, kültürel özellikleri, sosyal statüleri, gelir düzeyleri, adalet ve etik anlayışları finansal ve finansal olmayan bilginin güvenilirliğinde önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü finansal ve finansal olmayan bilginin güvenilir olması işletmelerin doğru karar almasını sağlamaktadır. Bu kapsamda bu çalışmanın amacı, İstanbul ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının etik ideoloji ve adalet yaklaşımlarını idealizm ve görecilik boyutları çerçevesinde ölçmektir. Bu amacı yerine getirirken Forsyth (1980)'nin geliştirdiği Etik Durum Ölçeği kullanılmıştır. Çalışmanın bulguları, araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının idealizm seviyelerinin yüksek ve görecilik seviyelerinin düşük olduğunu göstermiştir. Göreciliğin düşük ve idealizmin yüksek olması durumu, muhasebe meslek mensuplarının başkalarına zarar verecek davranışlarından kaçınan ve diğer bireylerin refahını önemseyen bireyler olduklarını göstermektedir. Bu durum ayrıca muhasebe meslek mensuplarının etik davranışlara duyarlılık gösterdiklerini ve etik dışı davranışlardan kaçınma eğiliminde oldukları yönünde kanıtlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Muhasebe Meslek Mensubu, Etik İdeoloji

Abstract

Personal attitudes, beliefs, behaviours, cultural characteristics, social status, income levels, justice, and ethical perception of professional accountants play an essential role in the reliability of financial and non-financial information. In this context, the aim of this study is to measure the ethical ideology and justice approaches of professional accountants operating in İstanbul within the framework of idealism and relativism dimensions. While fulfilling this purpose, the ethical status scale developed by Forsyth (1980) was used. The findings of the study showed that the levels of idealism and low levels of relativism of the accountants participating in the research were high. The fact that relativism is low and idealism is high indicates that professional accountants are individuals who avoid behaviors that will harm others and care about the welfare of other individuals. This situation also provides evidence that professional accountants are sensitive to ethical behaviors and tend to avoid unethical behaviors.

Keywords: Accounting, Accountant professional, Ethical Ideology

Araştırma Makalesi

JEL Codes: M14, M41, M49

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Çalışmanın araştırma kısmı Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 01.03.2022 tarih ve 29762 sayılı Kararı ile alınan izin doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Submitted: 28 / 11 / 2022

Accepted: 25 / 04 / 2023

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Adana, Türkiye, mtgunes@atu.edu.tr Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-1938-6914>

² Dr. Öğr. Üyesi, Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Adana, Türkiye, nerimanyalcin@atu.edu.tr Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-2196-4779>

Giriş

Muhasebe, işletmelerin ticari nitelikli işlemlerini bir bütün halinde raporlayarak bilgi kullanıcılarına sunan bilimsel bir sistemdir. Bu sistemdeki faaliyetleri gerçekleştiren muhasebe meslek mensupları; işletmelerin finansal ve finansal olmayan bilgilerinin teminatıdır. Dolayısıyla bu mesleği yürüten bireylerin, kişisel tutumları, inançları, davranışları, kültürel özellikleri, sosyal statüleri, gelir düzeyleri, adalet ve etik anlayışları finansal ve finansal olmayan bilginin güvenilirliğinde önem teşkil etmektedir. Bu durum, muhasebe meslek mensuplarının etik kurallara uymaları ve finansal konularda toplum çıkarlarını gözetmelerini gerektirmektedir. Çünkü birçok ülkede, muhasebenin ürettiği finansal raporların sebep olduğu finansal skandallar yaşanmıştır. Yaşanan skandallar, geçmişten beri var olan etik ve adalet konularının, muhasebe mesleğinde daha önemli bir hale gelmesine neden olmuştur.

Etik; kişinin eylemlerinin doğru ya da yanlış olup olmadığı konusundaki yargılardan oluşan bir sistemdir (Öztürk ve Kutlu, 2019: 72). Yirminci yüzyıla kadar etik, felsefenin alt bir dalı olarak tartışılırken, yirminci yüzyıldan itibaren ortaya çıkan meslekler, mesleklerin sunduğu hizmetler zamanla etik felsefesinin meslekler içinde uygulanması sonucunu doğurmuştur (Cevizci, 2022: 23). Muhasebe mesleği, kendi doğası gereği temel ilkelerden ve kurallardan oluşan bir meslek dalıdır. Bu bağlamda bir meslek olarak muhasebe, etik bakımından geniş bir uygulama alanına sahiptir. Muhasebe mesleğinde yasal düzenlemelerin belirlediği çerçeveye göre hareket edilmesi halinde hukuki ve etik açıdan hiçbir sorun ortaya çıkmazken; meslek mensubunun kişisel yargılarını kullanması gerektiği konularda etik sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Etik ideolojideki bireysel farklılıkların, etik karar vermede kilit bir rol oynadığına inanılmaktadır.

Etığın diğer ahlaki kavramlarla ilişkilerini açıklayan kuramlar üzerinde felsefecilerin uzun yıllar süren araştırmaları olmuştur (Türkeri, 2019: 13). 1971 yılında etiğin adalet anlayışı ile ilişkisini açıklayan adalet kuramı teorisi ortaya atılmıştır. Teoriye göre, karar vericinin eşitlik, doğruluk ve tarafsızlık ilkelerini dikkate alacak şekilde davranması ve yol göstermesi gerekmektedir (Sökmen, 2021: 58).

Etik durum teorisi, bireylerin kişisel ahlaki yaklaşımlarının, etik yargılarını, eylemlerini ve duygularını etkilediğini savunmaktadır. Teoriye göre, bu ahlaki bakış açılarının idealizm ve görecilik olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. Bireyler arasında idealizm ve görecilikteki farklılıklar, etik durum teorisi kullanılarak değerlendirilmektedir (Forsyth vd. 2008). Etik durum teorisi boyutlarından idealizm, ideolojik olarak, kişinin özellikle başkaları için olumsuz sonuçları en aza indirme ve faydacılığı artırma tutumuyla ilgilidir. İkinci ideolojik boyut olan görecilik ise, kişinin doğru ve yanlış hakkında karar verirken ahlaki kural ve ilkelere yaptığı vurguyu anlatmaktadır. Ahlaki bireysel farklılıkları tanımlamak için kullanılan bu iki boyut, aynı zamanda bir kültürün etik açıdan tutarlılıkları sınıflandırmasının ve karşılaştırmasının bir yöntemi olarak kullanılmaktadır (Hofstede, 1980; Forsyth vd. 2008). Etik ideoloji ve adalet kuramının ilkeleri, muhasebe mesleğinin temel ilkeleri içinde sayılan ilkelerden bir kaçıdır. Bu nedenle, bu iki yaklaşımın muhasebe mesleği ile ilişkisi araştırmacılar için önemli bir inceleme alanı oluşturmaktadır.

Doğrulanamayan finansal tabloların ve finansal olmayan bilgilerin yolsuzluklara, skandallara yol açtığı konusundaki eleştiriler, muhasebe meslek mensuplarının bireysel etik algı ve anlayışlarının tartışılmasına neden olduğundan, muhasebe meslek mensupları ile ilgili vak'a analizleri ve anket araştırmaları gibi çeşitli araştırmalar yürütülmüştür (Örneğin; Özocak ve Baş, 2001; Kutlu, 2008; Sakarya ve Kara, 2010; Çiçek, Canbaz ve Keskin, 2013; Sayım ve Usman, 2016; Yel, 2018; Akbey ve Çil Koçyiğit, 2022). Bu çalışmada, muhasebe meslek mensuplarının kişisel yargıları, etik algıları ve adalet anlayışları idealizm ve görecilik kapsamında Etik Durum Ölçeği ile incelenmiştir. Araştırma, Türkiye'de en fazla meslek mensubu üye sayısına sahip İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası (İSMMM) örneğinde gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda araştırmanın amacı; İstanbul ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının etik ideoloji ve adalet yaklaşımlarını idealizm ve görecilik boyutları çerçevesinde ölçmektir.

Çalışmada, muhasebe meslek mensuplarının etik ideoloji ve adalet algıları ile birlikte muhasebe mesleği ve muhasebe meslek etiği açısından gördükleri önemli sorunlar araştırılmış ve girişi takiben literatür araştırması, etik ideoloji alan araştırması ve son olarak sonuç ve değerlendirme ile çalışma tamamlanmıştır.

1. Literatür Değerlendirmesi

Etik konulu çalışmalar incelendiğinde oldukça geniş bir yelpazeden oluşan literatür kaynakçası ile karşılaşılmaktadır. Söz konusu literatür, etik ilkeleri açıklayan ve bibliyometrik analizler gerçekleştiren nitel çalışmalardan oluşmaktadır. Ayrıca literatürde çeşitli ölçekler vasıtası ile etik davranış düzeyini ölçen ve çeşitli illerde etik ile ilgili algılama düzeyini araştıran nicel çalışmalardan meydana gelmektedir.

Bu araştırmanın iki önemli özelliği, kullanılan araştırma ölçeği ve Türkiye'de en fazla muhasebe meslek mensubunun bulunduğu İSMMM'da gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu nedenle literatür, Türkiye'nin çeşitli illerinde faaliyet gösteren

muhasabe meslek mensuplarının muhasabe meslek etiği ile ilgili yaklaşımlarını ortaya koyan ve araştırmada kullanılan "Etik Durum Ölçeği"ni kullanan çalışmaları içerecek şekilde değerlendirilmiştir.

İlk olarak çeşitli illerde gerçekleştirilen araştırmalar değerlendirilmiştir. Bu araştırmalardan ilkinde, Bursa, İzmir, Antalya, Ankara ve Adana illerinde yapılan araştırma bulguları mükelleflerin, meslek mensuplarının mali hesaplamalarına müdahale ettiğini ve bunun önemli etik sorunlara yol açtığını göstermiştir (Özocak & Baş, 2001). Kars ve Erzurum illerinde yapılan araştırmaya göre, muhasabe meslek mensuplarının etik ikilemin varlığını kabul ettiği ve bu durumun nedenlerinden en önemlisinin "müşteri kaybetme" riski olduğu ortaya konmuştur (Kutlu, 2008). Balıkesir, Bursa, İstanbul ve İzmir illerinde faaliyet gösteren muhasabe meslek mensupları ile yapılan bir araştırmanın bulguları ise; etik farkındalık konusunda cinsiyetin, tecrübenin, mesleki unvanın ve gelir tutarının etik algılama düzeyini etkilediğini göstermiştir (Sakarya & Kara, 2010). Kayseri ilinde yapılan araştırmada; muhasabe meslek mensuplarının sosyal sorumluluk algılarının yüksek olduğu, ancak mükellef taleplerinin, yasaların, odaların ve yaptırım eksikliklerinin etik sorunlara neden olduğu görülmüştür (Yıldız, 2010). Yine Erzurum ilinde yapılan bir diğer çalışmada ise; muhasabe meslek mensuplarının meslek etiği hakkında yaşadıkları sorunların mükelleflerden kaynaklandığı belirlenmiştir (Kaya & Yanık, 2011). Kırklareli ilinde yapılan çalışmada, etik dışı uygulamaların mesleğin saygınlığını azalttığı, yasaların açıklamakta yetersiz kaldığı durumlarda meslek etiğine bağlı kalınması gerektiği ve muhasabe meslek mensuplarının en fazla meslektaşları tarafından etik dışı davranışlara yönlendirildiği sonuçlarına ulaşılmıştır (Çiçek, Canbaz & Keskin, 2013). İstanbul ilinde yapılan bir araştırmanın bulgularında ise, mükellef kaybı ve kazanç kaybının etik sorunlara yol açtığı tespit edilmiştir (Fidan & Subaşı, 2014). Yalova ilinde yapılan diğer bir çalışmaya göre, muhasabe meslek mensuplarının en önemli etik problemlerinin rekabet yoğunluğu, ücretler ve mükellef ilişkileri olduğu belirlenmiştir (Sayım & Usman, 2016). Antalya ilinde yapılan bir çalışmada, etik dışı davranışların mesleğin saygınlığını azalttığı, mükellef kaynaklı konuların etik sorunların başında geldiği ve etik eğitime ağırlık verilmesinin önemi tespit edilmiştir (Özçelik & Angı, 2017). Bolu ilinde faaliyet gösteren muhasabe meslek mensupları için itibarın kazançtan daha önemli olduğu, mesleğin saygınlığının etik ilkelere bağlı olduğu, mükellef baskısının azaltılması gerektiği ve meslek mensuplarına etik ile ilgili eğitimlerin önemine dikkat çekilmiştir (Yel, 2018). Denizli ilinde yapılan araştırmanın bulguları, muhasabe mesleğinde mesleki unvan, yaş, eğitim düzeyi, mükellef defter sayısı ve cinsiyetin etik algısını etkilediği, ancak aylık gelir toplamlarının etik algısı üzerinde etkisiz olduğu sonuçlarına varılmıştır (Özgün & Sarıtaş, 2019). Ankara ilinde yapılan çalışmanın bulguları ise, daha fazla kazanç elde etme ve mesleki tecrübe zayıflığının etik dışı davranışların önemli nedenleri arasında olduğunu göstermiştir (Akbeş & Çil Koçyiğit, 2022).

İkinci olarak ise; Etik Durum Ölçeği'ni kullanan çalışmalar değerlendirilmiştir. Forsyth'in (1980) Etik Durum Ölçeği, etik ideolojinin kabul görmüş bir ölçüsüdür (Redfern, 2004: 203). Portekiz'de Etik Durum Ölçeği ile gerçekleştirilen araştırmada sonuçlar yaşın, göreciliğin ana belirleyicisi olduğunu göstermiştir. Cinsiyet, etik yargıların en önemli belirleyicisi olarak tespit edilmiştir. Beklentilerin tersine, erkeklerin beş senaryodan ikisinde kadınlardan önemli ölçüde daha katı/ daha etik kararlar verdiği tespit edilmiştir (Marques & Azevedo-Pereira, 2009: 227). Malezya'da, muhasebeciler ile yapılan araştırmanın bulgularına göre ise; yaş ve cinsiyetin etik yargı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Ayrıca idealizm ve görecilik, özellikle yasal olarak etik olmayan bir durumda, etik yargı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Ismail & Ghazali, 2011). Malezya'da yapılan bir diğer çalışmada ise, vak'aların hukukiliğine bakılmaksızın etik ideolojinin yargılar üzerinde önemli bir etkisi olduğu; idealizmin etik yargı üzerinde olumlu ve göreciliğin etik yargı üzerinde olumsuz etkisi olduğu belirlenmiştir (Ismail, 2014). Nijerya'da bir araştırma muhasabe meslek mensuplarının etik ideoloji yönelimlerinde hem idealist hem de göreci olduğu sonucuna varmıştır. Bulgular, muhasebecilerin ahlaki idealizm seviyelerinin yüksek, görecilik seviyelerinin ise düşük olduğunu göstermektedir (Obboh, Ajibolade & Otusanya, 2020).

2. Araştırma

Muhasebe mesleği belirli ilke, kural ve yasal mevzuat ile çevrelenmiş, profesyonel bir meslek dalıdır. Muhasebe meslek mensuplarının bu kapsamlı yasal düzenlemeler ile kişisel yargıları arasında kaldığı alan muhasabe etiğini ortaya çıkartmaktadır. Muhasebe mesleğinde, yasal düzenlemelerin belirlediği çerçeveye göre hareket edilmesi halinde hukuki ve etik açıdan hiçbir sorun ortaya çıkmazken; meslek mensubunun kişisel yargılarını kullanması gereken konularda ise etik sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle muhasabe meslek mensuplarının kişisel yargılar kullanarak verdikleri mesleki kararlar birçok muhasabe meslek etiği araştırmasına konu olmaktadır.

Bu kapsamda çalışmada, muhasabe meslek mensuplarının etik ideoloji ve adalet yaklaşımları Etik Durum Ölçeği kullanılarak İstanbul ili örnekleminde incelenmiştir.

2.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntem

Etik ideolojideki bireysel farklılıkların, etik karar vermede kilit bir rol oynadığına inanılmaktadır. Bu nedenle, çalışmanın amacı, İstanbul'da faaliyet gösteren muhasabe meslek mensuplarının etik ideoloji ve adalet yaklaşımlarını idealizm ve

görecilik boyutları çerçevesinde ölçmektir. Bu amaçla Forsyth (1980) tarafından geliştirilmiş olan Etik Durum Teorisi kapsamında oluşturulan Etik Durum Ölçeği kullanılmıştır.

Etik durum teorisi, yaygın olarak kabul edilen ahlaki standartlarla tutarsız olan eylemlerin etik incelemeyi tetiklediğini kabul eden bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda bazı insanlar diğerlerinden daha idealisttir, çünkü "masum birine zarar verebilecek bir eylem yapılmamalıdır" diye düşünülür. Bazı insanlar ise "etik olanın bir durumdan ve toplumdaki diğerine değiştiğine" inanır, ancak diğerleri bu tür ahlaki göreciliğe ve adalet algısına katılmazlar. İdealizm önermeleri, başkalarının zararından kaçınmak gibi insancıl tutumları vurgularken, görecilik önermeleri ise ahlaki ve etik kurallara güvenmenin değerini sorgulayan ifadeleri içermektedir (O'Boyle & Forsyth, 2021).

Araştırmada kullanılan Etik Durum Ölçeği (EDÖ)³, "idealizm" ve "görecilik" olmak üzere iki boyut ve 20 ifadeden oluşmaktadır. Katılımcıların ifadelerine verecekleri cevaplar, 5'li likert ölçeği aracılığı ile ölçülmüştür. Ölçeğin Türkçe formu için Yazıcı & Yazıcı (2010) çalışmasından yararlanılmıştır. Ölçek verileri SPSS 20 paket programı aracılığı ile analiz edilmiştir.

Kullanılan ölçeğin güvenilirlik analizleri, Cronbach Alfa testi ile yapılmıştır. Cronbach Alfa katsayısı, bireysel puanların (n) bir ölçekte sorulara verilen cevapların toplanması ile bulunduğu durumlarda, soruların birbirleri ile benzerliğini ve yakınlığını ortaya koyan bir katsayı olup ölçek güvenilirliğinin bir ölçüsü olarak kabul edilir (Terzi, 2019). Araştırmada Etik Durum Ölçeğinin Cronbach Alfa test sonucu 0,801 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, kullanılan ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada, Etik Durum Ölçeği, İstanbul ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının etik ideoloji ve adalet yaklaşımlarını ölçmek üzere uygulanmıştır. Güvenilirlik düzeyinin yüksek olması, ölçeğin bu meslek grubu üzerinde araştırmanın amacına uygun olduğunu göstermektedir. Araştırmada kullanılan verilerin normallik analizleri, merkezi limit teoremi dikkate alınarak, örneklem büyüklüğü 30'dan fazla olduğu için hesaplanmamıştır (Kwak & Kim, 2017).

Araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarına, Etik Durum Ölçeği ile birlikte demografik sorular ve üç sorudan oluşan kontrol önermeleri yöneltilmiştir. Demografik özellikler ve kontrol önermeleri, Etik Durum Ölçeği ile birlikte araştırmanın açıklayıcılık değerini artırmak üzere araştırmaya dahil edilmiştir.

2.1.1. Araştırma Ölçeğinin Faktör Analizleri

Çalışmada, faktör analizindeki temel bileşenler varimax döndürme yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Ölçekte, 20 ifade, iki boyutta idealizm ve görecilik olmak üzere temsil edilmiştir. On ifade idealizm ve diğer on ifade ise görecilik boyutu altında tanımlanmıştır. Tablo 1, faktör analizi sonuçlarını göstermekte olup; KMO katsayısı 20 ifade için ,795 (df=190) olarak hesaplanmıştır. Bartlett'in küresellik testi sonucu ise 1164,101 olarak bulunmuş ve toplam açıklanan varyans yüzdesi 41,987'dir.

Tablo 1. Faktör analizi sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		,795
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	1.164,101
	df	190
	Sig.	,000

Faktör yük değerleri ölçekte yer alan ifadelerin birbirleri ile olan ilişkisini açıklayan bir katsayıdır. Yapılan çalışmalarda faktör yüklerinin yüksek olması beklenmektedir. Faktör yükleri 0,60 ve üzeri için yüksek; 0,30 -0,59 arası yük değerleri için orta düzeyde büyüklükler olarak kabul edilmektedirler (Kline, 1994). Ölçekte yer alan ifadelerin faktör yükleri Tablo 2'de sunulmuş ve ,380 ile ,814 arasında değişen değerlere sahip oldukları görülmektedir. Ayrıca çalışmadaki ölçek ifadelerinin, ölçeğin orijinal formuna paralel şekilde faktör analizinde tanımlandığı tespit edilmiştir.

Tablo 2. Ölçek İfadelerinin Faktör Yükleri

Madde No	Boyutlara Göre Faktör Yükleri	
	İdealizm	Görecilik
1	,490	

³ Etik durum ölçeği, EK-1'de sunulmuştur.

2	,597	
3	,641	
4	,732	
5	,543	
6	,788	
7	,754	
8	,646	
9	,683	
10	,633	
11		,563
12		,664
13		,746
14		,814
15		,679
16		,379
17		,634
18		,380
19		,635
20		,573

2.2. Araştırma Örnekleme

Araştırmanın evreni İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odasına kayıtlı muhasebe meslek mensuplarından oluşmaktadır. İSMMMO'da 45.824 serbest muhasebeci ve serbest muhasebeci mali müşavir kayıtlıdır. Bilimsel araştırmalarda örnekleme büyüklüğünün belirlenmesi için kullanılan çeşitli formül ve kriterler bulunmaktadır. Bu kriterlerden biri, örnekleme seçiminde cinsiyet gibi alt kategorilere sahip araştırmalarda her bir kategorinin en az 30 kişiden meydana gelmesidir. Ayrıca, çok değişkenli analizler için örnekleme büyüklüğünün değişken sayısının 5 veya daha fazla katları olması gerekmektedir (MacCallum vd.1999; Mundfrom vd. 2005; Karagöz, 2019). Bu nedenle katılımcı sayısı evren büyüklüğüne göre değil MacCallum vd.1999; Mundfrom vd. 2005; Karagöz, 2019 çalışmalarında ifade edildiği şekilde "*değişken sayısı x 5 katılımcı*" olarak hesaplanmıştır. Nihai örnekleme bakıldığında; ölçekte yer alan değişken sayısına karşılık gelen katılımcı sayısı ($20 \times 5 = 100 < 217$) bakımından analize uygun kabul edilerek, anketlerin analiz aşamasına geçilmiştir. Ayrıca belirtmek gerekir ki; muhasebe mesleğinin yoğunluğu, etik ilkeleri ve sır saklama yükümlülüklerinin etkisiyle bu meslek grubunda faaliyet gösteren meslek mensuplarının araştırmalara katılımı diğer meslek gruplarına göre düşük seviyelerde kalmaktadır.

Nihai olarak, anket araştırması 2022 yılı Mart-Ekim aylarında İSMMMO ve tüm ilçe temsilcilikleri aracılığıyla, bağımsız meslek mensuplarına çevrimiçi olarak iletilmiş ve 217 cevap toplanmıştır.

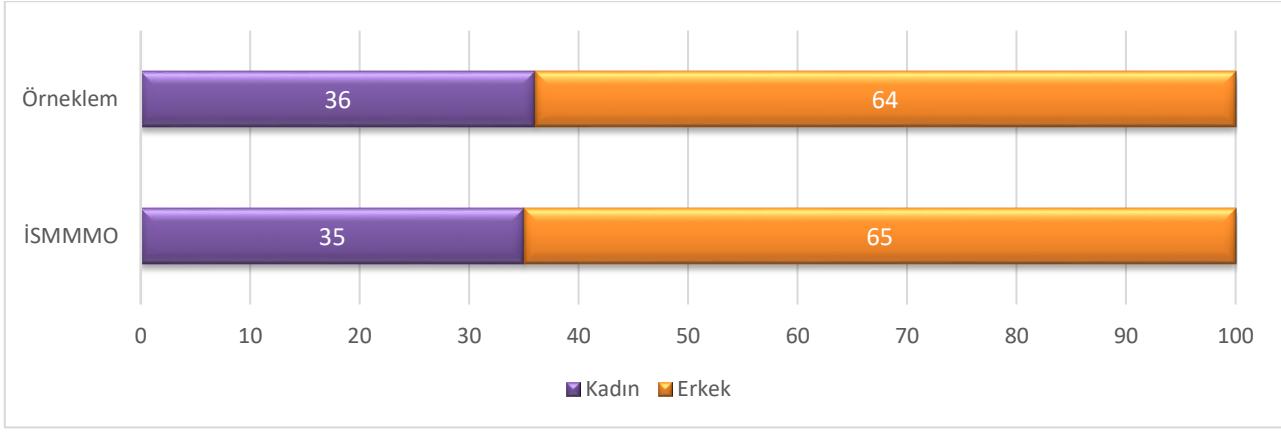
3. Bulgular ve Yorumlar

Araştırma bulguları, demografik, tanımlayıcı ve fark bulguları olmak üzere üç grupta sınıflandırılmıştır.

3.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının demografik bilgileri, cinsiyet, eğitim, yaş ve bağımlı/ bağımsız meslek mensupluğu bakımından incelenmiştir.

Grafik 1, örneklemin cinsiyet bakımından yüzdesel dağılımını göstermektedir. Grafik 1'den görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların yüzde 36'sı kadın, yüzde 64'ü erkek muhasebe meslek mensuplarından oluşmaktadır. Cinsiyet bulguları İSMMMO'ya kayıtlı üyelerin genel dağılımı ile karşılaştırıldığında, cinsiyet bakımından örneklemin evrene benzerlik gösterdiği görülmektedir.

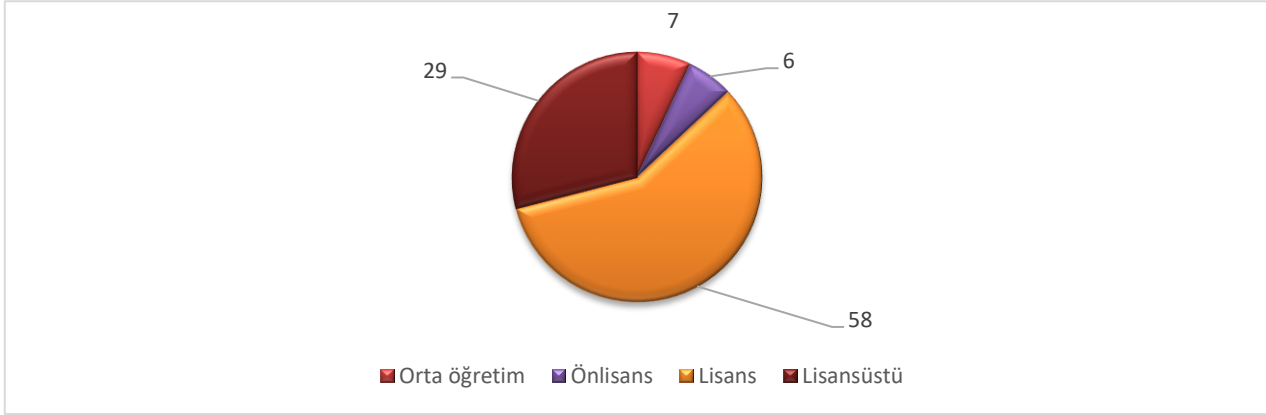


Grafik 1. Cinsiyet Bakımından Bulgular (%)

Örneklemin eğitim değişkeni bakımından dağılımı Grafik 2’de gösterilmiştir. Grafik 2’den görüldüğü üzere araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının yüzde 58’i lisans, yüzde 29’u ise lisansüstü eğitime sahiptir. Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanununun beşinci maddesi gereği,

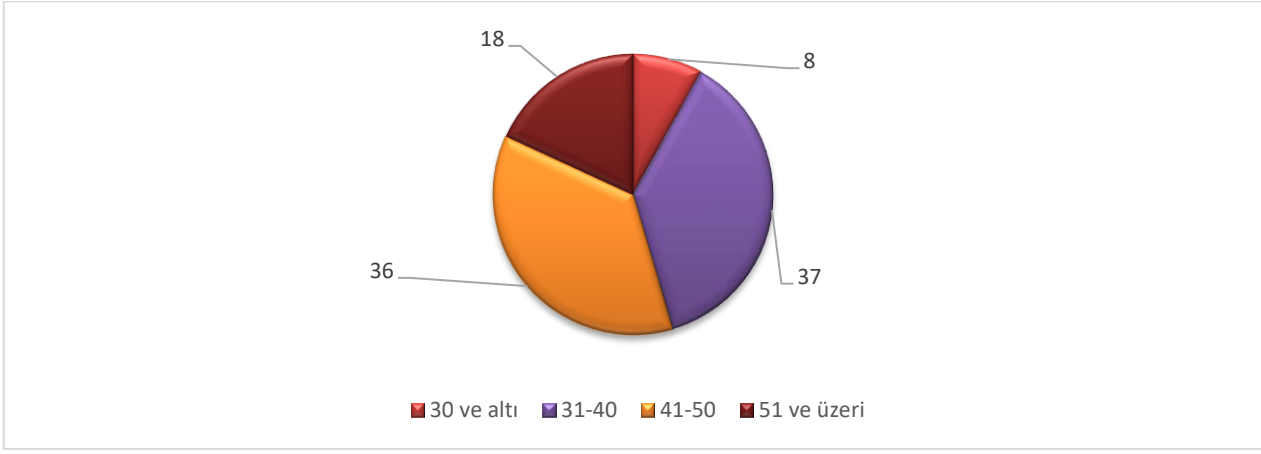
“Serbest muhasebeci mali müşavir olabilmek için a) Hukuk, iktisat, maliye, işletme, muhasebe, bankacılık, kamu yönetimi ve siyasal bilimler dallarında eğitim veren fakülte ve yüksekokullardan veya denkliği Yükseköğretim Kurumunca tasdik edilmiş yabancı yükseköğretim kurumlarından en az lisans seviyesinde mezun olmak veya diğer öğretim kurumlarından lisans seviyesinde mezun olmakla beraber bu fıkrada belirtilen bilim dallarından lisansüstü seviyesinde diploma almış olmak” gerekmektedir.

Lisans mezunu katılımcı oranı bu kanun maddesi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Katılımcıların %29’unun lisansüstü eğitime sahip olması, muhasebe meslek mensuplarının muhasebe eğitimi konusundaki ilgi düzeylerini gösteren pozitif bir bulgudur.



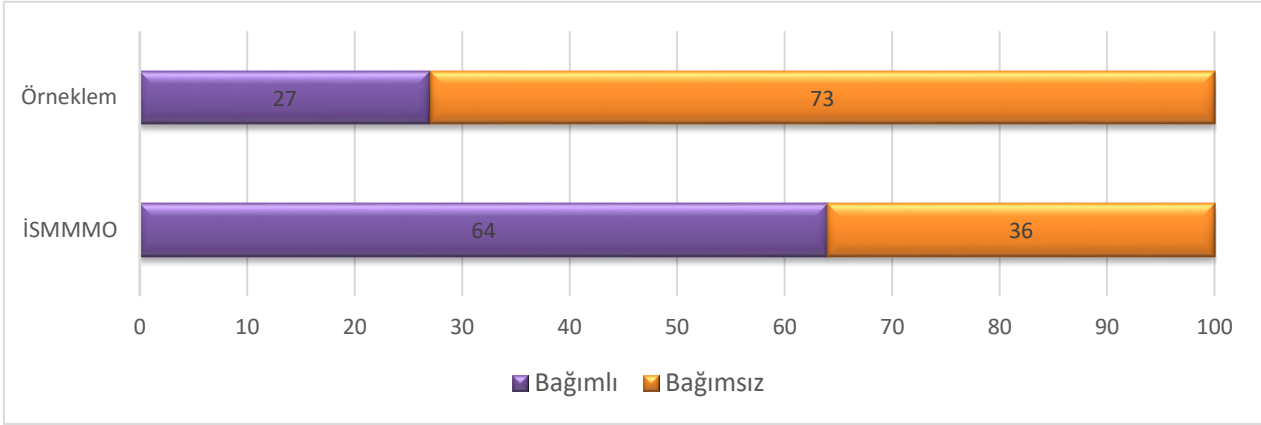
Grafik 2. Eğitim Bakımından Bulgular (%)

Grafik 3, örneklemin yaş bakımından dağılımını göstermektedir. Grafik 3’den görüldüğü üzere, örneklemin yüzde 37’si 31-40 ve yüzde 36’sı 41- 50 yaş aralığındadır. Araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının büyük çoğunluğunun 31-50 yaş aralığında olduğunu gösteren bu bulgu, örnekleme yer alan meslek mensuplarının meslekte bulunma süresi hakkında bilgi vermektedir.



Grafik 3. Yaş Bakımından Bulgular (%)

Grafik 4, örneklemin ve İSMMMO'nun bağımlı/ bağımsız meslek mensubu dağılımını göstermektedir. Muhasebe mesleğinde, meslek mensupları bağımsız olarak kendi namına çalışabildiği gibi; bir şirket bünyesinde firma personeli olarak muhasebe faaliyetlerini yürütmektedir. Grafik 4'den görüldüğü üzere, araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının yüzde 27'si bağımlı, yüzde 73'ü bağımsız muhasebe meslek mensuplarından oluşmaktadır. İSMMMO'ya kayıtlı tüm meslek mensuplarının ise yüzde 64'ünün bağımlı, yüzde 36'sının bağımsız çalıştığı belirlenmiştir.



Grafik 4. Meslek Mensubu Bağımsızlığı Bakımından Bulgular (%)

3.2. Tanımlayıcı İstatistik Bulguları

Araştırma ölçeği ve kontrol önermeleri hakkında tanımlayıcı istatistik bulguları tablo ve grafikler halinde sunulmuştur. İlk olarak araştırmada kullanılan ölçeğe ve alt boyutlarına ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 3'de gösterilmiştir. Ölçeğin ve boyutlarının genel aritmetik ortalamalarına bakıldığında; ölçeğin toplam ortalaması 3,78, idealizm boyutu ortalamasının 4,16 ve görecelik boyutunun ortalamasının 3,41 olarak gerçekleştiği belirlenmiştir. Bulgulara göre, örnekleme yer alan muhasebe meslek mensuplarının idealizm seviyelerinin yüksek, görecelik seviyelerinin ise daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. Ölçek ve Boyutlarının Ortalamaları Bakımından Bulgular

Boyutlar	N	Ortalama
Toplam ölçek	217	3,78
İdealizm	217	4,16

Görecilik	217	3,41
-----------	-----	------

Tablo 4, araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının ölçek boyutları bakımından karar aralıklarını göstermektedir⁴. Tablo 4'den görüldüğü üzere, hem idealizm hem de görecilik bakımından hiç bir önermenin reddedilmediği; idealizm boyutunda iki önermede; görecilik boyutunda ise altı önermede meslek mensuplarının kararsız kaldığı görülmektedir. Toplam yirmi önermeden on ikisinin kabul edildiği tespit edilmiştir. Genel olarak analiz değerlendirildiğinde araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının ölçekte yer alan önermelere büyük ölçüde katıldıkları görülmüştür.

Tablo 4. Muhasebe Meslek Mensuplarının Karar Aralıkları

Etik Durum Ölçeği Göstergeleri*	Ortalama	Karar Aralığı
İ1	4,6369	Kabul
İ2	4,6306	Kabul
İ3	4,7898	Kabul
İ4	4,7962	Kabul
İ5	4,7389	Kabul
İ6	2,8535	Kararsız
İ7	4,4395	Kabul
İ8	3,6624	Kabul
İ9	4,1210	Kabul
İ10	2,9172	Kararsız
G11	3,6879	Kabul
G12	3,3631	Kararsız
G13	3,6306	Kabul
G14	3,0764	Kararsız
G15	3,3567	Kararsız
G16	3,7070	Kabul
G17	3,0510	Kararsız
G18	2,7707	Kararsız
G19	2,9490	Kararsız
G20	4,4650	Kabul

*Not: İ; İdealizmi, G; Göreciliği temsil etmektedir.

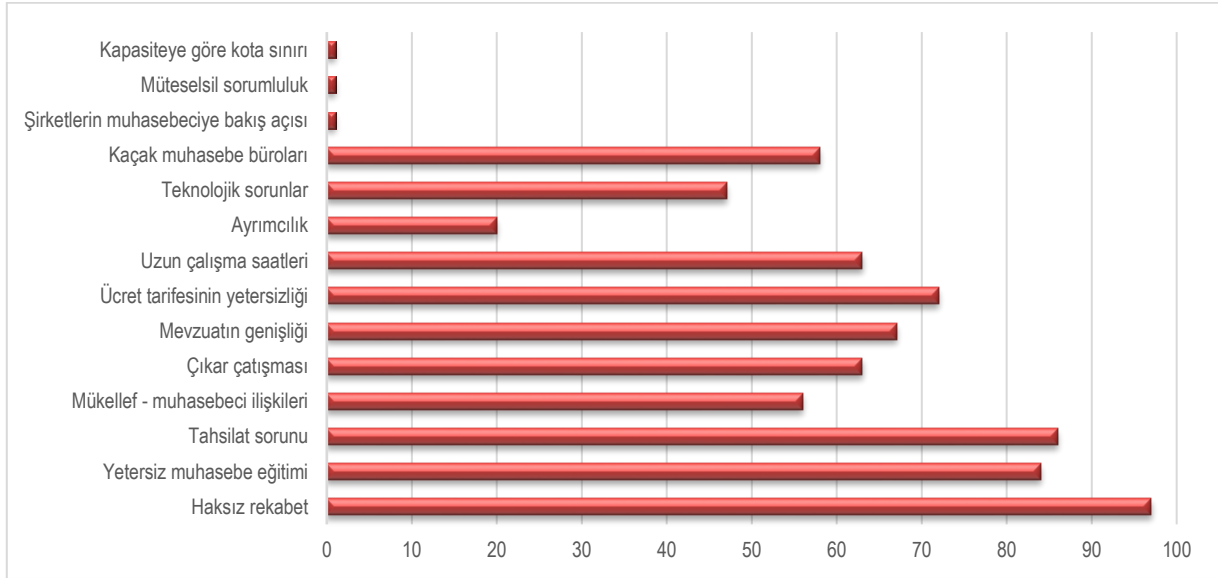
⁴ Puan aralığı;1-2,60 arası olumsuz; 2,60 - 3,39 arası kararsız ve 3,40 ve üzeri değerler için olumlu olarak değerlendirilmiştir (Tekin,1996).

Tanımlayıcı istatistik bulgularının ikinci kısmı kontrol önermeleri hakkındaki bulgulardan oluşmaktadır. Araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarına, faaliyetlerini icra ederken karşılaştıkları sorunlar hakkında üç kontrol önermesi sunulmuştur. Bunlar;

- Muhasebe mesleğinde en önemli sorunların neler olabileceği,
- Muhasebe mesleğinde sıklıkla etik dışı davranışlar gözlenmesi,
- Muhasebe mesleğinde etik dışı davranışlar söz konusu ise, bu davranışların neler olabileceği, şeklinde sıralanmıştır.

Birinci kontrol önermesi ile katılımcılardan, muhasebe mesleğinde en önemli sorunların neler olabileceğini ifade etmeleri istenmiştir. Bu önerme için muhasebe meslek etiği ilkelerinden ve literatürden çıkarımda bulunulan 14 seçenek sunulmuş ve birden fazla seçeneğin işaretlenmesine izin verilmiştir. Grafik 5'den görüldüğü üzere;

- Katılımcıların en fazla sorun olarak gördükleri konular “haksız rekabet” olarak tespit edilirken, ikinci olarak “tahsilat sorunu” ve üçüncü olarak ise “Yetersiz mesleki eğitim” olarak sıralanmıştır.
- “Etik dışı davranma alışkanlığı”, “ücret tarifesinin yetersizliği”, “yasal düzenlemelerin, mevzuatın genişliği”, “çıkar çatışması ve “uzun çalışma saatleri” ise meslekte daha az karşılaşılan olarak belirlenmiştir.
- En az karşılaşılan mesleki sorunlar ise “kaçak muhasebe büroları”, “mükellef ilişkileri”, ve “teknolojik sorunlar” olarak işaretlenmiştir.
- Diğer seçeneklerin muhasebe mesleğinde daha düşük düzeyde sorunlar olarak kabul edildikleri tespit edilmiştir.

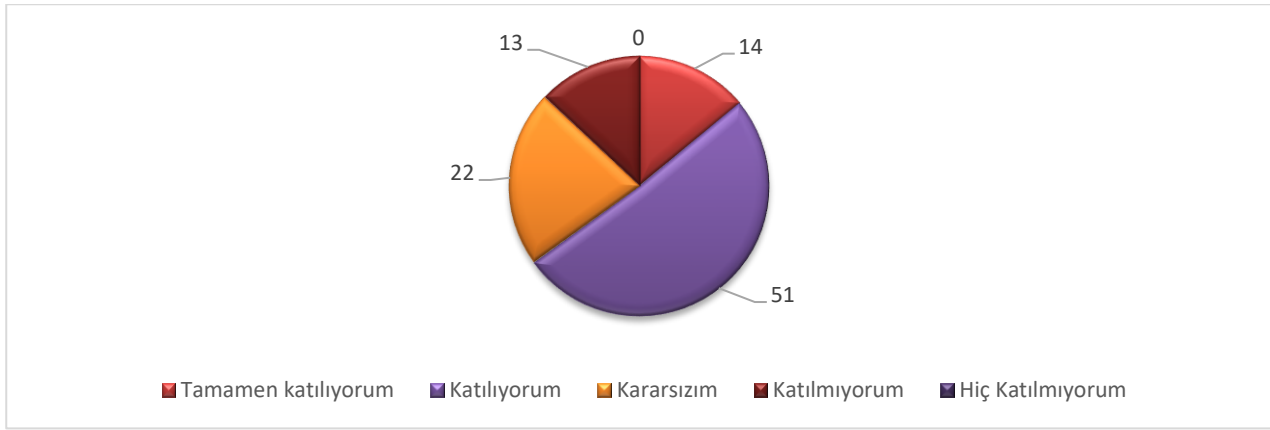


Grafik 5. Muhasebe Mesleğinde Karşılaşılan Sorunlar Bakımından Bulgular

Katılımcıların ikinci önermeye verdikleri cevaplardan edinilen bulgular Grafik 6'da gösterilmiştir. Buna göre;

- Katılımcıların sadece yüzde 14'ü “Muhasebe mesleğinde sıklıkla etik dışı davranışlar gözlemlerim” önermesine katılmadığını ifade ederken, “hiç katılmıyorum” cevabı veren katılımcı bulunmamaktadır.
- Katılımcıların yüzde 22'si önermeye “kararsız” olduklarını ifade etmiştir.
- Katılımcıların yüzde 51'i “katılıyorum”, yüzde 14'ü ise “tamamen katılıyorum” şeklinde cevap vermiştir.

Araştırmaya katılan meslek mensuplarının yüzde 65'inin muhasebe mesleğinde etik dışı davranışlar ile karşılaştığı bulgusuna ulaşılmıştır.

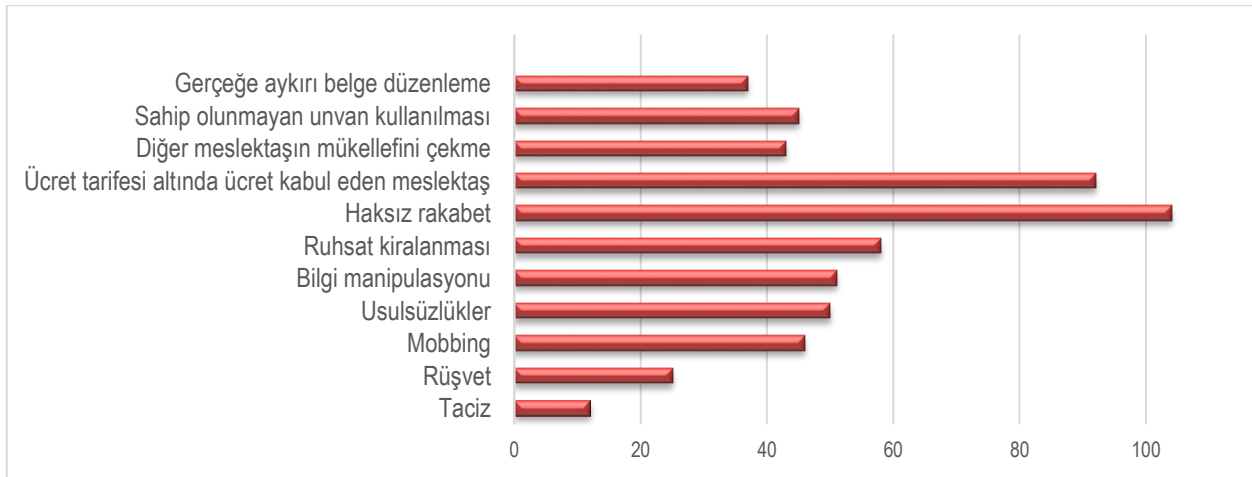


Grafik 6. Muhasebe Mesleğinde Etik Davranışlar Gözlemlenmesi Bakımından Bulgular (%)

Katılımcıların üçüncü önermeye verdikleri cevaplardan edinilen bulgular Grafik 7’de gösterilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcılardan muhasebe mesleğinde eğer etik dışı davranış gözlemleniyor ise, bu davranışların neler olabileceği hakkındaki görüşleri istenmiştir. Bu önermeye literatürde çeşitli çalışmalarda “muhasebe mesleğinde etik dışı davranışlar” olarak tespit edilen en temel 11 sorun sıralanmış ve birden fazla seçeneğin işaretlenmesine izin verilmiştir.

Grafik 7’den görüldüğü üzere;

- Katılımcıların en fazla karşılaştıklarını ifade ettikleri ilk üç etik dışı davranış; “haksız rekabet”, “çıkar çatışması” ve “ücret tarifesi” olarak sıralanmıştır.
- En az karşılaşılan etik dışı davranışlar ise; “taciz” ve “rüşvet” olarak tespit edilmiştir.



Grafik 7. Muhasebe Mesleğinde Etik Dışı Davranışlar Bakımından Bulgular

3.3. Fark Testi Bulguları

Ölçeğin demografik değişkenler bakımından analiz edildiği fark testleri değerlendirilmiştir. İlk olarak, bağımsız gruplar t testi ile cinsiyete göre, idealizm ve görecilik boyutları arasında fark olup olmadığı analiz edilmiştir. Tablo 5’de görüldüğü üzere, yapılan analiz sonucunda, gruplar arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı tespit edilmiştir. Erkekler için idealizm boyutundaki bulgular değerlendirildiğinde ($\bar{x}=4,3$ $S=,36$), görecilik boyutunda ($\bar{x}=2,7$ $S=,71$), $t=1,04$, $p= 0,29$ olarak belirlenmiştir. Kadınlar için idealizm boyutundaki bulgular değerlendirildiğinde ($\bar{x}=4,3$ $S=,47$), görecilik boyutunda ise ($\bar{x}=2,8$ $S=,82$) düzeyinde değerlere sahip oldukları görülmüştür. Bir başka ifade ile idealizm ve görecilik boyutları, muhasebe meslek mensupları arasında cinsiyete göre anlamlı bir fark ortaya koymamıştır.

Tablo 5. Cinsiyet Değişkeni Açısından T- Testi Bulguları

	Cinsiyet	N	Ortalama	T	p
İdealizm	Erkek	139	4,3390		

	Kadın	78	4,2684	1,04	0,29
Görecilik	Erkek	139	2,7180		
		Kadın	78	2,8035	

Fark testlerinde ikinci olarak, eğitim düzeyine göre muhasebe meslek mensupları arasında idealizm ve görecilik boyutları arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Tablo 6'da görüldüğü üzere, idealizm boyutunun $p=,14>0,05$ değerine sahip olması nedeniyle, eğitim düzeyi bakımından gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığı; ancak görecilik boyutunun $p=,002<0,05$ değerini alması sebebiyle eğitim düzeyi bakımından gruplar arasında fark olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6. Eğitim Düzeyi Değişkeni Açısından One Way Anova Testi Bulguları

İdealizm	X	Karelerin ortalaması	F	p
Gruplar arası	,918	,306	1,88	,14
Grup içi	24,9	,163		
Toplam	25,8			
Görecilik				
Gruplar arası	8,21	2,74	5,15	,002
Grup içi	81,31	,531		
Toplam	89,53			

Fark testlerinde üçüncü olarak, yaş grupları arasında analiz yapılmıştır. Tablo 7, yaş değişkenine göre muhasebe meslek mensupları arasında idealizm ve görecilik boyutları arasındaki ilişki değerlendirildiğinde; idealizm boyutunun $p=,21>0,05$ değerine sahip olması nedeniyle, yaş grupları bakımından gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığı; ancak görecilik boyutunun $p=,03<0,05$ değerine sahip olması nedeniyle yaş grupları bakımından gruplar arasında fark olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 7. Yaş Düzeyi Değişkeni Açısından One Way Anova Testi Bulguları

İdealizm	X	Karelerin ortalaması	F	p
Gruplar arası	,739	,246	1,50	,21
Grup içi	25,10	,164		
Toplam	25,84			
Görecilik				
Gruplar arası	4,97	1,66	2,99	,03
Grup içi	84,56	,553		
Toplam	89,53			

Son olarak, araştırmaya katılan meslek mensuplarının bağımlı veya bağımsız faaliyet göstermelerine göre yapılan testlerin bulguları Tablo 8'de gösterilmiştir. Tablo 8'e göre idealizm boyutunda $p=,07>0,05$ değerine sahip olması nedeniyle anlamlı bir fark olmadığı; ancak görecilik boyutunda $p=,02<0,05$ değerine sahip olması nedeniyle gruplar arasında fark olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 8. Bağımlı/Bağımsız Çalışma Türü Değişkeni Açısından One Way Anova Testi Bulguları

İdealizm	X	Karelerin ortalaması	F	p
Gruplar arası	,873	,437	2,69	,07
Grup içi	24,97	,162		
Toplam	25,84			
Görecilik				
Gruplar arası	4,08	2,04	3,68	,02
Grup içi	85,45	,555		

Sonuç ve Değerlendirme

Muhasebeciler, mesleki ve etik sorunlara sıklıkla maruz kalan profesyonel meslek grupları arasında yer almaktadır. Bu mesleği icra eden bireylerin, mesleki faaliyetlerini yerine getirirken, kişisel tutumları, inançları, davranışları, kültürel özellikleri, sosyal statüleri, gelir düzeyleri, adalet ve etik anlayışları; finansal ve finansal olmayan bilginin güvenilirliğinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, bu çalışma muhasebe meslek mensuplarının kişisel yargılarını, etik algılarını ve adalet anlayışlarını, idealizm ve görecilik boyutu kapsamında Etik Durum Ölçeği aracılığıyla incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, Türkiye’de kayıtlı en fazla meslek mensubuna sahip İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası (İSMMMO) örnekleminde, 217 muhasebe meslek mensubu üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırma bulgularına göre, örnekleme yer alan meslek mensuplarının yüzde 65’i muhasebe mesleğinde etik dışı davranışlarla karşılaştıklarını kabul etmektedirler. Muhasebe meslek mensuplarının en önemli mesleki sorunlarının haksız rekabet, tahsilat sorunu ve yetersiz mesleki eğitim olduğu, meslek etiği konusunda en önemli sorunlarının ise, yine haksız rekabet, ücret tarifi ve çıkar çatışması olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar, etik sorunların mesleki sorunlara yol açtığına kanıtlar sunmaktadır.

Araştırma ölçeğinden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; muhasebe melek mensuplarının idealizm boyutu bakımından daha yüksek; görecilik boyutu bakımından daha düşük eğilime sahip oldukları tespit edilmiştir. Etik Durum Ölçeğinin genel ortalamasına bakıldığında ise; idealizmden düşük ancak görecilikten daha yüksek bir eğilim tespit edilmiştir. Göreciliğin düşük ve idealizmin yüksek olması durumunda bireylerin kanun ve kurallara uymaları beklenmektedir. Buna göre muhasebe meslek mensuplarının başkalarına zarar verecek davranışlarından kaçınan ve diğer bireylerin refahını önemseyen bireyler oldukları belirlenmiştir.

Demografik değişkenlerin Etik Durum Ölçeğinin boyutları üzerindeki etkisi incelendiğinde ise, cinsiyet, eğitim, yaş ve bağımlı/ bağımsız çalışma türü olmak üzere tamamının idealizm boyutu bakımından istatistiki olarak anlamlı bir farkın olmadığı; diğer taraftan görecilik boyutunda ise cinsiyet hariç diğer tüm demografik değişkenlerin istatistiki olarak fark ortaya koyduğu tespit edilmiştir. Buna göre, idealizm eğiliminin muhasebe meslek mensuplarının demografik özelliklerine göre değişmediği ancak görecilik eğiliminin demografik değişkenlerden etkilendiği anlaşılmaktadır.

Elde edilen bulgular, muhasebe meslek mensuplarının etik ideoloji ve adalet algılarının mesleki uygulama ve düzenlemelere uygun olduğunu göstermiştir. Bu durum, muhasebe meslek mensuplarının etik uygulamalara hassasiyet gösterdikleri ve etik dışı davranışlardan kaçınma eğiliminde olduklarını göstermektedir.

Bu çalışmanın literatüre katkısı, muhasebe meslek mensuplarının mesleki faaliyetleri esnasında sık karşılaştıkları etik sorunlara dikkat çekilmesi bakımındandır. Çünkü meslek mensuplarının karşılaştıkları bu sorunlara verecekleri tepkiler etik pozisyonlarını ve onların etik davranışlarını ortaya koymaktadır. Bu durum, meslek mensuplarının davranışlarının ahlaki açıdan bilimsel yöntemlerle analiz edilerek muhasebede finansal skandalların nedenlerinin anlaşılmasına katkı sağlaması beklenmektedir. Diğer yandan bilimsel çalışmalarda karşılaşıldığı üzere, birtakım kısıtları bulunmaktadır. Bu çalışmada da muhasebe mesleğinin emek yoğun bir meslek grubu olması nedeniyle anketlere dönüşlerde zorluklar yaşanmıştır. Gelecekte yapılacak araştırmalarda, literatürde yer alan farklı etik durum ölçekleri kullanılarak karşılaştırmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Akbey, K. C. & Çil Koçyiğit, S. (2022). Bağımsız olarak faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının etik algılarına ilişkin bir araştırma: Ankara ili örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 20 (46), 915-944. DOI: 10.35408/comuybd.1062960.
- Cevzici, A. (2022). *Uygulamalı Etik*. Say Yayınları: İstanbul.
- Çiçek, H., Canbaz, S., & Keskin, A. (2013). Muhasebe meslek mensuplarının meslek etiğine bakış açıları: Kırklareli ilinde bir araştırma. *TSMMO Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Fidan, M. E., & Subaşı, Ş. (2014). Muhasebe meslek mensubu adaylarının etik algıları: İstanbul ili örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (64), 111-130.
- Forsyth, D. R. (1980). A taxonomy of ethical ideologies. *Journal of Personality and Social psychology*, 39(1), 175.

- Forsyth, D. R., O'boyle, E. H., & McDaniel, M. A. (2008). East meets west: A meta-analytic investigation of cultural variations in idealism and relativism. *Journal of Business Ethics*, 83, 813-833.
- Hofstede, G.: 1980, *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values* (Sage, Newbury Park, CA).
- Ismail, S., & Mohd Ghazali, N. A. (2011). Ethical ideology and ethical judgments of accounting practitioners in Malaysia. *Gadjah Mada International Journal of Business*, 13(2), 107-123.
- Ismail, S. (2014), Effect of ethical ideologies on ethical judgment of future accountants: Malaysian evidence, *Asian Review of Accounting*, Vol. 22 No. 2, pp. 145-158. <https://doi.org/10.1108/ARA-08-2013-0052>
- Kaya, N., & Yanık, R. (2011). Muhasebe meslek ahlaki, etik ve müşteri tatmini ilişkisi. *Ekev Akademi Dergisi*, 15(49), 293-306.
- Karagöz, Y. (2019). *İstatistiksel analizler*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kline, P.(1994).*An easy guide to factor analysis*. NewYork: Routledge
- Kutlu, H. A. (2008). Muhasebe meslek mensupları ve çalışanlarının etik ikilemleri: Kars ve Erzurum illerinde bir araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(02), 143-170.
- Kwak, S. K., & Kim, J. H. (2017). Statistical data preparation: management of missing values and outliers. *Korean Journal of Anesthesiology*, 70(4), 407-411.
- MacCallum, R. C., Widaman, K. F., Zhang, S., & Hong, S. (1999). Sample size in factor analysis. *Psychological Methods*, 4, 84-9.
- Marques, P.A., Azevedo-Pereira, J. (2009). Ethical ideology and ethical judgments in the Portuguese accounting profession. *J Bus Ethics*. 86, 227–242 (2009). <https://doi.org/10.1007/s10551-008-9845-6>.
- Mundfrom, D. J., Shaw, D. G., & Ke, T. L. (2005). Minimum sample size recommendations for conducting factor analyses. *International Journal of Testing*, 5(2), 159-168.
- Oboh, C.S., Ajibolade, S.O. & Otusanya, O.J. (2020). Ethical decision-making among professional accountants in Nigeria: the influence of ethical ideology, work sector, and types of professional membership, *Journal of Financial Reporting and Accounting*, Vol. 18 No. 2, pp. 389-422. <https://doi.org/10.1108/JFRA-09-2019-0123>
- O'Boyle EH, Forsyth DR (2021). Individual differences in ethics positions: The EPQ-5. *PLoS ONE* 16(6): e0251989. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0251989>
- Özçelik, H. & Angı, G. G. (2017). Muhasebe meslek mensuplarının meslek etiği ve etik ikilem algıları: Antalya ili örneği. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 16 (50), 141-158. <https://dergipark.org.tr/en/pub/mbbakis/issue/63894/967204>
- Özgün, H. S., & Sarıtaş, H. (2019). Muhasebe mesleğinde etik dışı davranışlara neden olan durumlar: Denizli ilinde bir uygulama. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 77-93.
- Özocak, H., & Baş, M. (2001). Muhasebe ve Denetim Mesleğinde Etik, Bağımsızlık ve Tarafsızlık. *Mali Çözüm Dergisi*, 56, 2001.
- Öztürk, S. ve Kutlu, H.A. (2019). *Muhasebe ve Etik*. Gece Akademi: Ankara.
- Redfern, K. (2004). An empirical investigation of the ethics position questionnaire in the People's Republic of China. *Journal of Business Ethics*, 50(3), 199-210.
- Sakarya, Ş., & Kara, S. (2010). Türkiye'de muhasebe meslek etiğine yönelik düzenlemeler ve meslek mensupları tarafından algılanması üzerine bir alan araştırması. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2010(1), 57-72.
- Sayım, F., & Usman, Ö. (2016). Etik Kavramı ve Muhasebe Meslek Mensuplarında Etik Algısı-Yalova Örneği. *Maliye Dergisi*, (170), 131-146.
- Sökmen, A. (2021). *Meslek Etiği (Örgütsel ve Yönelimsel Etik –Kuramsal Sosyal Sorumluluk*. Detay Yayıncılık: Ankara.
- Tekin, H. (1996). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. 9. Baskı, Ankara: Yargı Yayınları.
- Terzi, Y.(2019). *SPSS ile İstatistiksel Veri Analizi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Türkeri, M. (2019). *Etik Kuramları*. Lotus Yayıncılık: Antalya.

- Yazıcı, A., & Yazıcı, S. (2010). Etik durum ölçeği'nin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(4), 1001-1017.
- Yel, T. (2018). Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Etiği Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Bolu'da Bir Araştırma. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (2), 165-184. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/basbed/issue/38801/812592>
- Yıldız, G. (2010). Muhasebe mesleğinde meslek etiği ve Kayseri il merkezinde bir uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (36), 155-178.

Extended Abstract

Aim and Scope

Professional accountants; It is the assurance of financial and non-financial information of firms. Therefore, the personal attitudes, beliefs, behaviors, cultural characteristics, social status, income levels, justice, and ethical perception of individuals working in this profession are important in the validity of financial and non-financial information. This situation requires professional accountants to comply with ethical rules due to their profession and to observe the interests of society in economic and financial matters.

Criticisms that inaccurate financial and non-financial information leads to corruption and scandals cause the individual ethical perceptions and understandings of accountants to be discussed. In this context, various research such as case analyzes and survey research was carried out on accountants. In this study, personal judgments, ethical perceptions, and perceptions of the justice of professional accountants were examined through the Ethical Status Scale within the scope of idealism and relativism. The research was carried out in the sample of İstanbul Chamber of Certified Public Accountants (ISMMMO), which has the highest number of professional members in Türkiye. In this context, the aim of the research is; to measure the ethical ideology and justice approaches of professional accountants operating in İstanbul within the framework of idealism and relativism.

Methods

The Ethical Position Questionnaire, in which the theory of ethical position was measured, was used in the study. The scale consists of two dimensions, "idealism" and "relativism", and 20 questions.

The responses of the participants to the statements were measured using a 5-point Likert scale (I strongly disagree, disagree, undecided, agree, and completely agree).

Reliability analyzes of the scale used were made with the Cronbach Alpha test. When the ranges in which the alpha coefficient can be found and accordingly the reliability of the scale are evaluated; If Cronbach's Alpha ≥ 0.80 , the scale is highly reliable. The Cronbach Alpha test result of the scale expressions used in this study was calculated as 0.801. Scale data were analyzed with the SPSS 20 package program.

Findings

The research was carried out on 217 professional accountants in the sample of İstanbul Chamber of Certified Public Accountants, which has the highest number of professional members in Turkey.

The findings of the research are listed as follows:

- 36 percent of the participants are female and 64 percent are male accountants.
- Considering the general arithmetic averages of EPQ and its dimensions; it was seen that the total average of the scale was 3.78, the average of the idealism dimension was 4.16 and the average of the relativism dimension was 3.41. According to the findings, it has been determined that the accountant professionals in the sample are more inclined to the idealism dimension and less inclined to the relativism dimension.
- The most important problems of accountants; are unfair competition, collection problems, and insufficient vocational training.
- While only 14 percent of the participants stated that they did not agree with the statement "I often observe unethical behavior in the accountant profession", there was no participant who answered, "I strongly disagree".
- The most unethical behaviors that the participants encountered; were unfair competition, conflict of interest, and fee schedule.
- It has been determined that the tendency of idealism does not change according to the demographic characteristics of the accountants, but the tendency of relativism is affected by demographic variables.

Conclusion

According to the research findings, 65 percent of the professionals in the sample admitted that they have encountered unethical behaviors in the accountant profession. It has been seen that the most important professional problems of accountants are unfair competition, collection problems, and insufficient professional training, while the most important problems in professional ethics are unfair competition, wage schedule, and conflict of interest. These results provide evidence that ethical problems lead to professional problems. As a result of the findings, high idealism and low relativism levels showed that the justice perceptions of professional accountants are in accordance with professional practices and regulations. This situation can also be interpreted as accountant professionals are sensitive to ethical behaviors and tend to avoid unethical behaviors.

EK- I

ETİK DURUM ÖLÇEĞİ

Ölçek Boyutu	Madde No	Ölçek İfadeleri
İDEALİZM BOYUTU	1	İnsanlar, az da olsa eylemlerinin başkalarına bilerek zarar vermeyeceğinden emin olmalıdırlar.
	2	Ne kadar küçük olursa olsun, insanların başkalarını riske sokmaları asla hoş görülmemelidir.
	3	Kazanılacak yarar ne olursa olsun, başkalarına zarar verme potansiyeli ortaya çıkarmak her zaman yanlıştır.
	4	İnsanlar, psikolojik veya fiziksel olarak başka birine asla zarar vermemelidir.
	5	İnsanlar, başkasının onur ve refahını herhangi bir biçimde tehdit edebilecek eylemlerde bulunmamalıdırlar.
	6	Bir eylem masum bir kişiye zarar verecekse yapılmamalıdır.
	7	Bir eylemin gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceğine, o eylemin olumlu sonuçları ile olumsuz sonuçlarını göz önünde bulundurarak karar vermek ahlaki değildir.
	8	İnsanların onur ve refahı toplumun en önemli ilgisi olmalıdır.
	9	Başkalarının refahını feda etmek hiçbir zaman gerekli değildir.
	10	Ahlaki davranışlar en "yetkin" (mükemmel) eylem idealleriyle doğrudan örtüşen eylemlerdir.
GÖRECİLİK BOYUTU	11	Herhangi bir etik sistemin parçası olabilecek kadar önemli ahlak ilkesi yoktur.
	12	Ahlaki şeyler durumdan duruma ve toplumdaki topluma değişirler.
	13	Ahlaki ölçütler bireysel şeyler olarak görülmelidir; bir kişinin ahlaki bakımdan doğru bulduğunu başka birisi yanlış olarak yargılayabilir.
	14	Farklı ahlaki yaklaşımlar "doğruluk" açısından karşılaştırılmazlar.
	15	Herkes için neyin ahlaki olduğu sorusu hiçbir zaman çözülemez; çünkü neyin ahlaki neyin ahlaki olmadığı bireye bağlıdır.
	16	Ahlaki ölçütler sadece bir kişinin nasıl davranması gerektiğini belirten kişisel kurallardır; başkalarının hakkında yargı vermede kullanılamazlar.
	17	Kişiler arası ilişkilerde ortaya çıkan ahlaki düşünceler öylesine karmaşıktır ki, kişilere kendi bireysel kurallarını ifade etme izni verilmelidir.
	18	Bir ahlaki seçeneği belli türden eylemleri önleyecek şekilde sisteme sokmak, daha iyi insan ilişkileri oluşturmayı ve düzenlemeyi engeller.
	19	Yalan söylemeye ilişkin hiçbir kural formüle edilemez; bir yalanın kabul edilip edilemeyeceği tamamen duruma bağlıdır.
	20	Bir yalanın ahlaki veya ahlak dışı olarak yargılanması, eylemin içinde bulunduğu şartlara bağlıdır.

Uzaktan Eğitim Sürecinde Annelerin Çocuklarında Gözlemedikleri Davranış Problemleri ve Kullandıkları Stratejilerin Çocuk İstismarı Açısından Değerlendirilmesi¹

Examining The Behavioral Problems that Mothers Observed in Their Children during The Distance Education Process and The Strategies that They Used in terms of Child Abuse

Berire Sena Keleş², Hatice Özasan³

Öz

Bu çalışmada uzaktan eğitim sürecinde annelerin çocuklarında gözlemedikleri davranış problemleri ve bu problemleri çözmek için kullandıkları stratejilerin neler olduğu ve bu stratejilerin çocuk istismarı içerip içermediğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji desenine örnek teşkil eden araştırmaya Mardin ilinde yaşayan 20 anne katılmıştır. Katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Araştırma verileri araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formuyla elde edilmiştir. Araştırmada analiz yöntemi olarak betimsel analiz kullanılmıştır. Araştırmaya katılan katılımcılardan çoğu çocuklarında dışsallaştırılmış davranışların görüldüğünden bahsetmiştir. Bu davranışların çözümünde annelerin kullandıkları stratejilerine bakıldığında çocukla konuşma, istediğini yapma, çocuk gibi yaklaşma, sakin kalma, anlayışlı olma, ceza vermekle korkutma, tutarlı anne baba olma şeklinde çözümlerinin olduğu görülmüştür. Elde edilen bulgular literatür ışığında tartışılmış ve çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Davranış problemleri, uzaktan eğitim, çocuk istismarı, okul öncesi eğitim

Abstract

In the present study, it was aimed to determine what the behavioral problems, which mothers observed in their children during the distance education process, and the strategies, which they used in resolving these problems, were and if these strategies incorporated a child abuse. Twenty mothers living in Mardin participated in the study, which sets an example for the phenomenology design, one of the qualitative research methods. Criterion sampling, one of the purposive sampling methods, was used to determine the participants. Research data were obtained through a semi-structured interview form developed by the researchers. In the present study, descriptive analysis was used as analysis method. Most of the participants stated that they observed externalized behaviors in their children. When we look at the solution strategies used by the mothers in the solution of these behaviors, it is seen that there are solutions such as talking to the child, doing what he wants, approaching like a child, staying calm, being understanding, intimidating with punishment, and being a consistent parent. The findings were discussed in the light of the literature and various suggestions were made.

Keywords: Behavioral disorders, distance education, child abuse, preschool education.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Çalışmanın araştırma kısmı Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 30.10.2020 tarih ve 220/679 sayılı Kararı ile alınan izin doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Submitted: 28 / 11 / 2022

Accepted: 25 / 04 / 2023

¹ Çalışma birinci yazarın yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Millî Eğitim Bakanlığı, Diyarbakır, Türkiye, beriresenacivici@gmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-0435-4530>

³ Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye, haticedizmanozasan@yahoo.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-4902-951X>

Giriş

Davranış, organizmanın çevresindeki uyaranlara karşı göstermiş olduğu tepkiler olarak ifade edilmektedir (Türk Dil Kurumu, 2020). Bu tepkilerden bazıları toplumda kabul gören, olması beklenen davranışlardan farklıdır. Bireyin topluma uyum sürecinde çeşitli sorunlarla karşılaşması davranış problemlerini ortaya çıkarabilmektedir (Ulu, 2018). Bireyin davranış problemi olup olmadığını anlamak için o davranışın süresine, yoğunluğuna ve sıklığına bakılması gerekmektedir (Austin ve Sciarra, 2015).

Davranış problemleri, yaş seviyesine göre farklılık göstermektedir. Okul öncesi dönemde ağlama, hırçınlık, kıskançlık, başkalarının eşyalarını izinsiz alma, alay etme gibi davranış problemleri de görülmektedir (Yağan-Güder vd., 2018). Bu davranışlar geçici davranış olarak ifade edilebilmektedir (Karaşahin, 2019). Okul öncesi dönemde görülen uyku düzensizliği, temizlik alışkanlığının ve tuvalet eğitiminin tam kazanılmamış olması, küfretme gibi davranışlar; ilkököl döneminde yerini çalma, kavga etme, yalan söyleme gibi davranışlara bırakmaktadır (Kaya, 2016). Davranış problemleri dışsallaştırılmış davranışlar ve içselleştirilmiş davranışlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Dışsallaştırılmış davranışlar, kavga etme gibi çevreye yönelik yıkıcı davranışlar iken içselleştirilmiş davranışlar kaygı bozukluğu, ağlama gibi çevreden çok bireyi etkileyen davranışlardır (Austin ve Sciarra, 2015; Gözübüyük, 2015). Küçük yaşlarda başlayan bu davranışlara karşı önlem alınmadığında problem davranış artarak devam etmektedir (Karaşahin, 2019; Yağan-Güder vd., 2018).

Çocuklarda görülen davranış problemlerinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenlere çocukların yetiştikleri ortamların olumsuz özellikte olması, aile içi şiddet, ihmal gibi durumların olması, ekonomik sorunların bulunması, geniş aile olması örnek verilebilir (Erol, 2019). Davranış problemlerinin ortaya çıkmasındaki nedenlerden biri de çocuk istismarıdır. Çocuk istismarı genel olarak çocuğa zarar veren, çocuğun gelişimini, sağlığını olumsuz etkileyen, aile, toplum tarafından çocuğa karşı uygulanan davranışlar olarak tanımlanabilir (Özyürek vd., 2018). Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2006)'ne göre de çocuk istismarı "Çocuğun sağlığını, fiziki ve psikososyal gelişimini olumsuz yönde etkileyen bir yetişkin, toplum veya ülke tarafından bilerek veya bilmeyerek yapılan davranışlar" olarak tanımlanmaktadır. Çocuk istismarı, çocuğa yönelik fiziksel, duygusal ya da cinsel olarak zarar verme durumudur. Çocuk için yıkıcı olan bu durum sadece fiziksel, duygusal ya da cinsel olabileceği gibi birden fazla şekilde de olabilmektedir (Koçtürk, 2018). Ebeveynin çocuklarda karşılaştıkları davranış problemlerine karşı kullandıkları çocuk istismarına giren yanlış yöntemler, çocuklarda problem davranışların artmasına neden olmaktadır (Bağçeli Kahraman ve Çubukçu, 2019). Çocuğun istismara maruz kalması majör depresif bozukluk, travma sonrası stres bozukluğu, içselleştirilmiş davranış bozuklukları gibi sorunlara neden olmaktadır (Ridout vd., 2019).

Çocuklarda davranış probleminin ortaya çıkmasına etki eden bir neden de Covid-19 salgını olduğu söylenebilir (Weir, 2020). Bu salgın sürecinde okuldan uzak kalan çocuklar evde aileleriyle vakit geçirmek durumunda kalmış ve aile içinde çocuk bakım yetersizlikleri, çocuğun teknoloji kullanımındaki artış gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkmıştır. Özellikle okul öncesi dönem çocuklarının uzaktan eğitim süreci, çalışan ebeveynler için problemlerle bir durum hâline gelmiştir (Toran vd., 2021). Ancak bu sürecin çocuklar için travmatik olmasını önlemek, onların sağlığını korumak, duygusal ve davranışsal tepkilerini anlayarak onlara destek olmak oldukça önemlidir (Döğer ve Kılınc, 2021). Okulların kapatılması ve ardından sokağa çıkma kısıtlamasının gelmesi çocukların yaşam alanlarının sınırlandırılmasına neden olmuştur. Yaşamdaki bu değişim, salgın sonucu meydana gelen ölümler çocuklar için ruh sağlığı sorunları oluşturmuştur (Wang vd., 2020). Bu süreçte yaşamı değişen, okulu eve taşınan çocuklara karşı ebeveyn tutumları oldukça önemlidir. Değişen hayata ayak uydurmaya çalışan ebeveyn çocuklarına karşı olumlu tutum sergilemelidir (Kay ve Sağlam, 2021).

Alanyazın incelendiğinde çocuklarda görülen davranış problemleri ile ilgili genel olarak okul öncesi dönemde davranış bozuklukları (Eratay, 2011; Işık, 2021), davranış bozukluklarında ebeveyn tutumları (Bağçeli Kahraman ve Çubukçu, 2019; Çekiç ve Altuntaş, 2020; Erkan ve Sop, 2018; Erol, 2019; Gözübüyük, 2015; Karaşahin, 2019; Kartal, 2019; Kaya vd., 2018; Parsak ve Kuzucu, 2020; Philips, 2020; Taner Derman ve Başal, 2013; Ulu, 2018; Varlı, 2020); çocuk ihmal ve istismarı konusunda ailelerin, öğretmenlerin, hekimlerin, okul öncesi kurum personelinin görüşleri (Kefeli, 2016; Özyürek vd., 2018; Savi Çakar ve Yazıcı Okuyan, 2017; Soyer, 2018; Uysal Bayrak, 2019), ailelerin uyguladıkları disiplin yöntemleriyle çocuk istismarının değerlendirilmesi (Akduman, 2010; Bağçeli Kahraman ve Çubukçu, 2019; Çelik, 2020) uzaktan eğitim ve pandemi süreci ile ilgili araştırmalar incelendiğinde ise, pandemi sürecinde çocuklarda gözlemlenen davranış problemleri (Christner, vd. 2021; Gamliel vd., 2021; Jayanto, 2021; Oliveira vd., 2021), uzaktan eğitim hakkında öğretmen, ebeveyn ve çocuk, okul yöneticilerinin görüşleri (Aktan Acar vd., 2021; Erol ve Erol, 2020; Konca ve Çakır, 2021; Külekçi Akyavuz ve Çakın, 2020; Yurtbakan ve Akyıldız, 2020) ile ilgili çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Uzaktan eğitim süreci, davranış bozuklukları ve çocuk istismarı ile ilgili çeşitli araştırmaların olduğu görülse de bu çalışmanın konusu olan, bu süreçte okul öncesi dönem çocuklarında görülen davranış problemlerine annelerin uyguladıkları stratejiler ve bunların çocuk istismarı açısından değerlendirilmesi ile ilgili bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu çalışmanın alanyazına hem uzaktan eğitim sürecinde yaşanan davranış problemleri ve bunlara yönelik geliştirilen stratejilerin belirlenmesinde hem de annelerin geliştirdikleri stratejilerin çocuk istismarı içerip içermediğini belirlemede katkı sağlayacağı ve problem davranışlara yönelik çözüm önerileri getirmesi açısından faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu çalışma, uzaktan eğitim sürecinde annelerin çocuklarında gözlemledikleri davranış problemleri ve bunları ortadan

kaldırmak için geliştirdikleri stratejilerin neler olduğunu ve bunların çocuk ihmal ve istismarı içerip içermediğini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Annelerin uzaktan eğitim sürecinde çocuklarında gözlemedikleri davranış problemleri nelerdir?
 - 1.1. Anneler davranış problemlerini nasıl tanımlamaktadır?
 - 1.2. Annelerin çocuklarında gözlemedikleri davranış problemleri nelerdir?
 - 1.3. Anneler çocuklarında gözlemedikleri davranış problemlerinin nedenleri hakkında ne düşünmektedir?
 - 1.4. Anneler davranış problemlerinin ortaya çıkma zamanlarını nasıl değerlendirmektedir?
2. Annelerin çocuklarında gözlemedikleri davranış problemlerine yönelik kullandıkları stratejiler nelerdir?
 - 2.1. Anneler bu davranış problemlerine nasıl tepki vermektedir?
 - 2.2. Annelerin davranış problemlerine yönelik çözümleri nelerdir?
 - 2.3. Annelerin davranış problemlerini ortadan kaldırmaya yönelik önerileri nelerdir?
3. Annelerin kullandıkları stratejiler çocuk istismarı içermekte midir?

1. Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın modeli, çalışma grubu, kullanılan veri toplama araçları, verilerin toplanması, veri analizi, geçerlik ve güvenilirlik başlıklarına yer verilmiştir.

1.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada, uzaktan eğitim sürecinde ebeveynlerin çocuklarında gözlemedikleri davranış problemlerine yönelik kullandıkları stratejilerin çocuk istismarı içerip içermediği incelenmiştir. Bu nedenle yapılan bu çalışma nitel bir çalışmadır. Nitel araştırmalar; gözlem, görüşme ve doküman analizi yoluyla verilerin toplandığı, doğal ortam kullanılarak algıların ve olayların ortaya koyulmaya çalışıldığı bir araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Çocukların davranışlarının çevreden bağımsız oluşması düşünülmemeyeceği için araştırmada nitel çalışma yöntemi uygun bulunmuştur. Bu çalışmada da nitel araştırma yöntemlerinden görüşme yapılarak veriler toplanmıştır.

Nitel araştırmalar farklı araştırma desenleri kullanılarak yürütülmektedir. Bu çalışmada da nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji (olgu bilim) deseni kullanılmıştır. Olgu bilim; bir olguya ilişkin bireyin algıları, beklentileri ve bunlara yüklediği anlamları ortaya çıkarmadır. Olgularla yaşamımızda olaylar, deneyimler, yönelimler, algılar ve kavramlar gibi farklı şekillerde karşılaşmaktayız (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu doğrultuda mevcut araştırmada, annelerin problem davranış kavramını nasıl algıladıkları, uzaktan eğitim süresince çocuklarında gözlemedikleri davranış problemleri, kullandıkları stratejiler ve bu stratejilerin çocuk istismarı açısından değerlendirilmesi istendiğinden fenomenoloji tercih edilmiştir.

1.2. Çalışma Grubu

Araştırmaya katılan çalışma grubunu Mardin ili Artuklu ilçesinde yaşayan ve çocuğu anaokuluna ya da anasınıfına giden 20 anne oluşturmaktadır. Çalışma grubunda yer alan örneklem grubunun seçiminde ölçüt örnekleme yöntemine başvurulmuştur. Ölçüt örnekleme, önceden belirlenmiş bir takım ölçütü karşılayan durumların tamamının çalışılmasıdır (Yıldırım, Şimşek, 2018). Bu örnekleme yöntemi ışığında ölçüt olarak çocuğun yaşının 3-6 yaş arasında olması, okul öncesi eğitime devam ediyor olması, özel gereksinimli olmaması belirlenmiştir. Bu ölçütlere sahip çocuğu olan yirmi anne ile görüşme yapılmıştır. Araştırmaya katılan 20 anneden 9'unun yaşları 21-30, 11'inin ise 31-40 arasındadır. Annelerin 3'ü okuma-yazma biliyor, 8'i ilkokul mezunu, 5'i ortaokul mezunu, 1'i lise mezunu ve 3'ü lisans mezunudur. Annelerin 2'si öğretmen, 1'i hemşire ve 17'si ev hanımıdır. Çocukların demografik bilgilerine bakıldığında 1 çocuğun 36-48 ay aralığında, 6 çocuğun 49-60 ay aralığında ve 13 çocuğun 61-72 ay aralığında olduğu, 7'sinin kız çocuk, 13'ünün erkek çocuk olduğu görülmektedir.

1.3. Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Bu araştırma için Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan 2020/679 karar numarası ile izin alınmıştır. Araştırmada veriler görüşme yöntemiyle toplanmıştır. Bu araştırmada katılımcıların çocuklarında gözlemedikleri davranış problemlerine yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formu alanyazın ışığında, ailelerin davranış problemleriyle ilgili görüşlerini ortaya çıkarmaya yönelik olarak hazırlanmıştır. Görüşme formunda annelere; davranış problemleri, bunların nedenleri, bunlara yönelik tepkileri ve bu davranış problemlerinin çözümüne ilişkin sorular yöneltilmiştir. Görüşme soruları hazırlandıktan sonra okul

öncesi eğitimi alanında 3 uzmanın görüşlerine başvurulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda sorular tekrar düzenlenmiş ve görüşme formuna son hali verilmiştir.

Görüşmeler 1 Mayıs 2021-1 Haziran 2021 tarihleri arasında yapılmıştır. Araştırmada verilerin toplanması için öncelikle 3-6 yaş arası çocuğu bulunan ve ana sınıfı ya da anaokuluna giden anneler belirlenmiştir. Anneler ile görüşme gönüllülük esasına göre yapılmıştır. Hazırlanmış olan yarı yapılandırılmış görüşme formu, sağlık sürecinden dolayı yüz yüze yapıma imkânı olmadığı için annelerle telefon yoluyla yapılmıştır. Annelerin sorulara cevap verirken rahat olmaları için kişisel hiçbir bilgi istenmeyeceği söylenmiştir. Veri kaybını önlemek ve verilerin analizinin güvenilirliğini sağlamak amacıyla görüşmeleri ses kaydına almak için izin alınmış ve sonrasında katılımcılarla görüşmelere başlanmıştır. Görüşmeler sırasında katılımcıların açıklayıcı olmayan cevapları ek sorularla desteklenmiş, katılımcıların açıklamaları sağlanmıştır. Görüşmeler ortalama 20-25 dakika sürmüştür.

1.4. Verilerin Analizi

Görüşmelerden yirmi adet ses kaydı elde edilmiştir. Bu ses kayıtları araştırmacı tarafından Microsoft Word programı kullanılarak yazıya aktarılmıştır. Çalışmaya katılan anneler A1, A2, ... A20 olarak kodlanmıştır. Araştırmada analiz yöntemi olarak betimsel analizi kullanılmıştır. Betimsel analizde veriler sorularla oluşturulan temalarla ya da gözlem ve görüşme sırasında sorulan sorular dikkate alınarak temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Bireylerin görüşlerini çarpıcı bir şekilde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılar yapılır. Betimsel analizde amaç, elde edilen bulguları düzenleyip yorumlayarak okuyucuya sunmaktır. Bu amaçla veriler önce sistematik ve açık bir şekilde betimlenir. Ardından betimlemeler açıklanır, yorumlanır. Daha sonra da neden sonuç ilişkileri irdelenerek sonuca ulaşılır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu araştırmada da annelerin uzaktan eğitim sürecinde çocuklarında gözlemledikleri davranış problemleri ve bunlara yönelik kullandıkları stratejilerin neler olduğu ve bu stratejilerin çocuk istismarı içerip içermediğini değerlendirmek amacıyla görüşler yansıtılmaya çalışılmıştır.

1.5. Geçerlik ve Güvenirlik

Geçerlik ve güvenirlik, araştırma sonuçlarının inandırıcılığı ve tutarlılığı açısından bilimsel araştırmanın en önemli ölçütüdür (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu çalışmada geçerlilik ve güvenirliliği sağlamak için öncelikle katılımcılara yöneltilen sorular görüşme soruları araştırmaya katılmayacak olan iki anneye sorulmuş ve soruların anlaşılabilirliği kontrol edilmiştir. Bu iki görüşme veri analizine dahil edilmemiştir. Ardından sorular uzmanlık alanı bu konu olan üç uzman ile birlikte değerlendirilerek tekrar düzenlemeye gidilmiştir. Daha sonra katılımcıların telefon numaraları alınarak katılımcılar aranmıştır. Araştırmacı katılımcılara kendini tanıtmış ve araştırmanın amacı hakkında bilgi vermiştir. Katılımcılardan gönüllü olarak araştırmaya katılmak isteyenlerle uygun oldukları gün ve saat belirlenerek görüşmeler için randevu alınmıştır. Randevu günü tekrar katılımcılar aranarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler başlamadan önce ortamda güven ortamı oluşturmak amacıyla araştırma hakkında tekrar bilgilendirmeler yapılmıştır. Görüşmeye katılan annelerden akıllarına takılan soruları sormaları istenmiş ve annelere görüşmelerin ses kaydına alınacağı, gerçek isimleri yerine kodlama yapılacağı bilgisi verilmiştir. Katılımcıların izni alındıktan sonra görüşme soruları sorularak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme sırasında araştırmacı katılımcının cevaplarına yönelik notlar almış ve görüşme sonunda katılımcılara soruları ve cevaplarını hatırlatarak eklemek istedikleri bir şey olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcıların hepsi eklemek istedikleri bir şey olmadığını söylemiştir. Ayrıca araştırmanın inandırıcılığını artırmak için elde edilen verilere doğrudan yer verilerek transfer edilebilirlik, araştırma verilerinin analizinde bir uzmanın da görüşü alınarak uzman görüşü ve katılımcıların cevaplarının tekrar onlara iletilerek ekleme yapmalarının istenmesi ile katılımcı teyidinde başvurulmuştur. Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirlik inandırıcılığın sağlanması açısından oldukça önemlidir (Arastaman vd., 2018). Bu nedenle araştırmanın veri analizinde kodlar temalar ve alt temalar birbiriyle ilişkili şekilde oluşturulmuştur. Bu kodlar, temalar ve alt temalar incelenerek uzman görüşüne sunulmuş ve gerekli düzenlemeler ışığında yeniden düzenlemeler yapılarak son şekli verilmiştir.

2. Bulgular

Bu araştırmada, katılımcıların uzaktan eğitim sürecinde çocuklarında gözlemledikleri davranış problemleri ve bunlara yönelik geliştirdikleri çözüm yolları ile ilgili görüşleri dikkate alınarak "Annelerin Uzaktan Eğitim Sürecinde Çocuklarında Gözlemlendikleri Davranış Problemlerine Yönelik Bulgular", "Annelerin Çocuklarında Gözlemlendikleri Davranış Problemlerine Karşı Kullandıkları Stratejilere Yönelik Bulgular" ve "Annelerin Kullandıkları Stratejilerin Çocuk İstismarı Açısından Değerlendirilmesine Yönelik Bulgular" başlıkları altında ele alınmıştır.

2.1. Annelerin Uzaktan Eğitim Sürecinde Çocuklarında Gözlemledikleri Davranış Problemlerine Yönelik Bulgular

Bu başlık altında “Davranış Problemlerinin Tanımına Yönelik Bulgular”, “Annelerin Çocuklarında Gözlemledikleri Davranış Problemlerine Yönelik Bulgular”, “Davranış Problemlerinin Nedenlerine Yönelik Bulgular” ve “Davranış Problemlerinin Ortaya Çıktığı Zamanına Yönelik Bulgular” verilmiştir.

Davranış problemlerinin tanımına yönelik bulgular: Araştırmaya katılan katılımcılardan elde edilen verilere göre davranış probleminin ne olduğu ile ilgili soruya iki kişi tanım şeklinde cevap vermiş diğer katılımcılar ise davranış problemini örnek vererek açıklamışlardır. Katılımcılardan davranış probleminin ne olduğu ile ilgili tanımlama yapanlardan biri, davranış problemini olması gereken dışında sergilenen hareketler olarak, bir diğeri de davranışlardaki olumsuz değişiklik olarak ifade etmiştir.

“Çocuğun davranışlarındaki değişiklik. Yani olumsuz değişiklik.” (A17)

“Davranış problemi, olması gereken tutumun dışında sergilenen hareketler diyebiliriz.” (A18)

Araştırmaya katılan katılımcılardan elde edilen verilere göre davranış problemlerinin ne olduğu sorulduğunda daha çok örnekler üzerinden cevap verdikleri görülmüştür. Çoğunluk istenmeyen davranışlardan söz etmiştir. Çoğunlukla davranış problemi olarak adlandırılan davranış söz dinlememe olarak ifade edilmiştir. Bu konuyla ilgili olarak A1 ve A10 şunları ifade etmiştir:

“Hım nasıl söylesem yani mesela benim sözümü dinlememe gibi bir şey.” (A1)

“Dinlememesi. Öyle yani. Bir şey söylediğimizde dinlemiyor.” (A10)

Katılımcılar tarafından davranış problemi olarak ifade edilen çeşitli davranışlar bulunmaktadır. Örneğin küfür, yalan söyleme, eşyalara zarar verme, anneye şiddet, asabiyet, ısrarcılık, hırçınlık, inatçılık, isteklerinin olmasını bekleme, gördüğü ve başkasında olanı isteme gibi davranışlardır. Bu doğrultuda katılımcı görüşlerinden bazı örnekler aşağıda sunulmuştur:

“İsteklerinin olmasını istiyorlar. Birinde olan şeyin kendinde de olmasını, alınmasını istiyorlar.” (A4)

“Valla bazen annelerini dövüyorlar. Kapıları, pencereleri kırıyorlar. Bunlar olabilir.” (A6)

“Mesela bazen çocuklarda var. Mesela anne böyle böyle bir şey olmuş ama bakıyorum yalan. Öyle. Mesela diyor bu seni çağırıyor ama çağırmamış.” (A12)

Katılımcılardan biri, davranış problemi olarak dikkat eksikliğine yönelik davranışlardan konuşma esnasında karşısındakinin yüzüne bakmama, elbisesiyle oynama, vücudunda bir yer ile oynama, tırnak yeme davranışlarından bahsederken biri de davranış problemi olarak korkuya değinmiş, çocuğun yaptığı yanlış bir davranışın sonucunda korku duyarak yalana yöneldiğini ifade etmiştir. Başka katılımcılar da davranış problemi olarak yemek kurallarına uymama, büyüklerinin sözünü kesme, çocuk sayısının fazla olmasının davranış probleminin nedeni olduğu ancak davranış probleminin ne olduğuna örnek veremeyeceğini ifade etmiştir. Bu doğrultuda bazı katılımcı görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

“Valla davranış bozukluğu bence şey olabilir. Nasıl desem. Durduk yere sürekli bir yerini oynatırsa ya da oynarsa... Bana öyle geliyor. Hani bazı çocuklar bir şey konuştuğun zaman şey yapıyorlar ya, ya elbisesiyle oynuyorlar ya yüzüne bakmıyor senin konuşurken ya tırnak yemesi...” (A19)

“Bazen, hocam nasıl diyeyim. Şimdi çocuklar hani bir hareket yapınca bazılarında görüyorum bunu, ani refleks veriyorlar. Çocuklar öyle oldukları zaman üstünü kapatıyorlar falan. Korkuyorlar.” (A2)

Annelerin Çocuklarında Gözlemledikleri Davranış Problemlerine Yönelik Bulgular

Araştırmaya katılan katılımcılardan elde edilen verilere göre uzaktan eğitim sürecinde annelerin çocuklarında gözlemledikleri davranış problemlerinin neler olduğuna ilişkin soruya katılımcılar çeşitli davranış problemlerinden örnekler vermişlerdir. Katılımcılardan alınan cevaplar doğrultusunda davranış problemleri, “Dışsallaştırılmış davranışlar” ve “İçselleştirilmiş Davranışlar” olarak iki başlık altında sunulmuştur.

Dışsallaştırılmış Davranışlar: Araştırmaya katılan katılımcılardan çoğu çocuklarında dışsallaştırılmış davranışların görüldüğünden bahsetmiştir. Bu davranışlar; bağırma, ağlama, söz dinlememe, küfretme, kardeş kıskançlığı, okula gitmek için aileyi zorlama, anneye bağlılık, ben merkezilikte artış, sürekli ilgi bekleme, televizyon ve tabletle fazla vakit geçirme, fazla abur cubur yeme ve anneye karşı çıkmadır. Bu konu ile ilgili A1 ve A3 şunları ifade etmiştir:

“Benim söylediğim şeyi yapmadığı zaman agresifleşiyorlar. İsrar ettiğimde zaten çok bağırıyorlar. İkisi de öyle. Bazen ağlıyorlar yapmamak için.” (A1)

"A.. benim tek çocuğumdur. Bazen beni dövecek gibi oluyor ama katlanıyorum. Çok şımarıktır. Tek bir tane olduğu için şımarıktır maalesef. Bazen babasına da çıkıyor. Küfrediyor hatta." (A3)

Katılımcılardan bazıları, çocuklarının okuldan uzaklaştığını, okul açıldığında da tekrar gitmek istemediğini söylemiştir. Bu konu ile ilgili A15 ve A9 şunları ifade etmiştir:

"... Uzaktan eğitim döneminde de okula gitmek istemedi zaten. Okuldan silin beni dedi. Açılınca yine bir iki gün gitti öğretmenini görmek için. Sonra ben okula gitmeyeceğim beni okuldan alın. Sildirin falan dedi. Okuldan uzaklaştı." (A15)

"... Zaten bu koronavirüs nedeniyle de okullar kapandı falan. Okuldan baya bir, çok uzaklaştılar. Eskiden daha iyidiler." (A9)

İçselleştirilmiş Davranışlar: Araştırmaya katılan katılımcılardan biri çocuğunda korku davranışları gördüğünden bahsetmiştir. Bu davranış daha önceden de var olduğunu bu süreçte de gördüğünü söylemiştir. Bu konu ile ilgili A12 şunları ifade etmiştir:

"Benim çocuklarımda hep korku var içlerinde. İki korkuyor. Bir şey olduğunda anne işte böyle oldu. Korkuyoruz. Yani hep içlerinde korku var. İki kızım var zaten ikisinde de hep korku var içlerinde." (A12)

Davranış Problemlerinin Nedenlerine Yönelik Bulgular

Araştırmaya katılan katılımcılardan elde edilen verilere göre davranış problemlerinin nedenleri "Pandemiden kaynaklı nedenler" ve "Aile ortamından kaynaklı nedenler" olarak iki başlık altında sunulmuştur.

Pandemiden Kaynaklı Nedenler: Araştırmaya katılan katılımcılardan elde edilen verilere göre uzaktan eğitim sürecinde çocuklarda gözlemlenen davranış problemlerinin nedenlerinin neler olduğu ile ilgili soruya katılımcılardan bazıları, çocukların evde kapalı kalmasını, okula gitmemesini neden olarak göstermişlerdir. Bu konu ile ilgili A11 ve A17 şunları ifade etmiştir:

"Okula gitmedikleri için bana problem çıkarıyorlardı." (A11)

"...Evde kapalı kaldığı için başladı bence bu şiddet. Vurmadır. Ya da şeye de bağlıyorum bazı izlediği çizgi filmlerden de kaynaklı. Kapalı kaldığı için. Kapalı ortamda özgür olamadığı için çocuk bu davranışları gösteriyordu." (A17)

Aile Ortamından Kaynaklı Nedenler: Araştırmaya katılan katılımcılardan elde edilen verilere göre uzaktan eğitim sürecinde çocuklarda gözlemlenen davranış problemlerinin nedenlerinin neler olduğu ile ilgili soruya katılımcılardan bazıları istediğinin yapılması, yaşları yakın kardeş, kardeş kıskançlığı, birinin kızması ya da tek çocuk olması ve bu süreçte izlediği çizgi filmler diye cevap vermişlerdir. Bu doğrultuda katılımcı görüşlerinden bazı örnekler aşağıda sunulmuştur:

"Çocuklarımdan hepsi küçük olduğu için birbirlerinden görüp istiyorlar. Nedeni bu sanırım." (A4)

"Ondan küçük bir kardeşi var. Bir buçuk yaş küçük. Herkes onu seviyor. O da sürekli sevilme istiyor. Sürekli onu, diyelim ki H... şöyle, H... böyle. Biraz kıskançlıktan dolayı." (A10)

"Bilmiyorum. Tek olduğu içindir. Her istediğini seve seve yerine getiriyorum. Diyorum tektir bir şey olmaz. Yani o yüzden. Biliyorum kendi suçum ama." (A13)

Bir katılımcı annenin kızmaması için cevabını vermiştir. Bu katılımcı aynı zamanda evdeki huzursuz ortamın da bunu etkilediğini söylemektedir.

"Bir şey olduğunda anne korkuyoruz falan diyorlar. Bir şey mi oldu diyorum. Yok anne ama korkuyoruz. Mesela onlara kızdığımında çok üzülüyorlar. Böyle çok korkuyorlar. Yani mesela Allah korusun bir kavga olduğunda çok korkuyorlar. Yani mesela diyorlar anne keşke öyle olmasa. Yani evde mesela bir tartışma oluyor. Hani her evde olur. Eşimle bir tartışma olduğunda korkuyorlar. Sonra eşim ben sevinçli olduğumuzda anne barıştınız mı anne diyorlar. Çok mutlu oluyorlar." (A12)

Davranış Problemlerinin Ortaya Çıktığı Zamanına Yönelik Bulgular

Araştırmaya katılan katılımcılardan elde edilen verilere göre uzaktan eğitim sürecinde çocuklarda gözlemlenen davranış problemlerinin ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili soruya çok çeşitli cevaplar verilmiştir. Katılımcıların en çok üzerinde durdukları çocukların istediği bir şeyi yaptıрма, istediğinin olmaması ya da kendisinde bir şeyin istenmesi durumunda bu davranışları gözlemlediklerini ifade etmişlerdir. Bu konu ile ilgili A1 ve A18 şunları ifade etmiştir:

"İstekleri olmadığında, yaptırmak için..." (A1)

"Ondan bir şey istediğimizde mesela... Yapmasını istediğimiz..." (A18)

Katılımcılardan bazıları da uzaktan eğitim sürecinde okula gidememesi nedeniyle ortaya çıktığını ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda bazı katılımcı görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

“Bu hastalık başladığından beri öyle. Eskiden de vardı biraz ama bu hastalıktan dolayı daha da fazla oldu. Yani okuldan koştular.” (A9)

“Okula gitmedikleri için bana problem çıkarıyorlardı.” (A11)

“İşte, belki şeyden dolayı fark ettim ben pandemiden dolayı uzun bir süre evde kaldı. Bir yıl falan diyelim.” (A19)

Katılımcılardan bazıları, çocuklarında bu süreçte kardeş kıskançlığı görüldüğünü belirtmişlerdir. Kardeşlerinde olanı isteme, kardeşlerinin istediğini yapmak istememe gibi davranışlar gözlemlediklerini ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda bazı katılımcı görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

“Kardeşi oynamak istediğinde didişme oluyor.” (A2)

“Yeni görüyorum. Beş tane çocuğum var. Yaşları yakın o yüzden böyle yapıyorlar.” (A4)

“Yani bir insanı kıskandığında... Yani mesela abisi ondan bir yaş büyüktür. Ona bir şey alıyorum. Ona gelmiyor. O da kıskanıyor yani. Kıskandığı için inatlaşıyor.” (A13)

Katılımcılardan iki tanesi de gözlemledikleri davranış problemlerinin başkalarının yanında ortaya çıktığını ifade etmişlerdir.

“Dışarda başkalarını gördüğü zaman yapıyor. Evde biri olduğu zaman yapıyor. Tek başına yapmıyor.” (A8)

“Özellikle kalabalık ortamlarda... Yabancı birini gördüğü zaman...” (A15)

Katılımcılardan biri de bu durumun çocuğun ruh hâline göre ortaya çıktığını ifade etmiştir. Çok mutlu ve çok öfkeli gibi aşırı duygu durumlarından gözlemlendiğini belirtmiştir.

“...Çok mutlu ve çok öfkeli olduğu zamanlarda ortaya çıkıyor.” (A15)

Katılımcılar çocuklarındaki davranış problemlerinin çocukla ilgilenilmediği durumlarda, çocuğa kızıldığı zaman, çocuk hata yaptığı zaman ortaya çıktığından bahsetmiştir. Bu konu ile ilgili A2 ve A14 şunları ifade etmiştir:

“Bilmiyorum ki. Ya bazen hata yaptığı zaman, nasıl diyeyim size, benden çekindiği oluyor. Ona diyorum hata yaptığın zaman ben sana kızmıyorum ama söyle yaptım diye ya da şöyle yaptım diye. Kabul et ki sana kızmayım. İlk başta bana söyle. İlk başta sen söyle, diyorum.” (A2)

“Yani bilmiyorum. Hani ben onunla mı ilgilenmiyorum? O zamanlar çıkıyor belki. Her gün oluyor.” (A14)

2.2. Annelerin Çocuklarında Gözlemledikleri Davranış Problemlerine Karşı Kullandıkları Stratejilere Yönelik Bulgular

Araştırmaya katılan katılımcıların davranış problemi ile karşılaştıklarında kullandıkları stratejilerin neler olduğu ile ilgili sorudan elde edilen verilere göre bu başlık “Müdahale stratejileri”, “Çözümleme stratejileri” ve “Öneriler” olarak sunulmuştur.

Müdahale Stratejileri

Araştırmaya katılan katılımcılardan elde edilen verilere göre uzaktan eğitim sürecinde çocuklarda gözlemlenen davranış problemleri karşısında nasıl tepki verdikleri ile ilgili soruya çok çeşitli cevaplar verilmiştir. Ama katılımcıların çoğunluğu sakin kalmayı ve konuşmayı tercih ettiğini ifade etmiştir. Bu konu ile ilgili A1 ve A15 şunları ifade etmiştir:

“Şöyle, onlara söylüyorum. Konuşarak çözmeye çalışıyorum. Fiziksel olarak bir şey yapmıyorum. Yapmadım da bugüne kadar.” (A1)

“Öncelikle çok sinirleniyorum. Çok aşırı tepki vermemeye çalışıyorum. Çok üzülüyorum ben de ama elimden geldiğince öfkeli değil de ona sakin yaklaşmaya çalışıyorum. Doğrusunu isterseniz onun da pek faydasını görmüyorum. Öyle yani çabalıyorum.” (A15)

Katılımcılardan bazıları çocuklarının istediğini yaparak bazıları ise istediğini yapmayarak tepki verdiklerini, bazıları çocuklarının bu davranışları karşısında onlara fiziksel şiddet uyguladıklarını, çocuklarına bağırarak, kızdıklarını ifade ederken bazı katılımcılar da çocuklarının bu davranışlarına üzülmüş kırılmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda bazı katılımcı görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

“İstedikleri şeyleri yapıyorum. Beni rahat bıraksın diye. Yani bir şey istedikleri zaman alıyorum. Ağlama falan olmasın diye.” (A4)

“Valla kendimi tutuyorum. Diyorum hani ona dokunmayım. Çocuktur. Dövmemek için ama bazen çok insan sinirleniyor. Bir iki tokat atıyoruz ona ama oturmuyor. Hani bazen çok yaramaz oluyor.” (A8)

“Valla hocam zaten ben sinirliyim. Sinirleniyorum, bağıriyorum. Ona yüz vermiyorum. Yani vurmuyorum sadece bağıriyorum.” (A14)

Katılımcılardan iki tanesi, çocuklarının bu davranışları karşısında ruh hâllerine göre tepki verdiklerinden bahsetmişlerdir.

“O anki benim, benim o anki psikolojik durumuma bağlı. O an bir şeye üzgünsem, moralim bozuksa hemen karşı çıkabiliyorum. Yok değilse “Evet, haklısın şimdi uyumak istemiyorsun. O zaman iki tane daha saklambaç oynayalım. Sonra uyuyalım. Çok yorgunuz. Biliyor musun? Hasta olurum. Hasta olursam bana kim bakacak. Size kim bakacak.” Bu şekilde.” (A18)

“Bazen insan ister istemez sinirlidir. Bazen insan mutludur. Bazen insan üzgündür. Güzellikle... Yani mesela sinirleniyorum. Diyorum kızım şimdi benimle konuşma sonra söyleyeceğim size ya da mesela onları tutuyorum. Diyorum kızım bak böyle iyidir, böyle kötüdür. Böyle yapmayın ya da şöyle yapmayın.” (A12)

Katılımcılardan biri, bazen sevgi gösterdiğini bazen sinirlenip kızdığını ifade etmiş, biri de çocuğu kardeşini kıskandığı için onun istediği şekilde, överek tepki verdiğini söylemiştir. Başka bir katılımcı da çocukları arasındaki çekişmeyi doğal karşıladığını ve bu durumlarda güldüğünü ifade etmiştir.

“Birbirlerini dövüyorlar. Ben gülmekle kalıyorum onlara. Öyle fazla bir kavga edip ağlayacaklar diye bir şey değil. En fazla kardeşi gel benimle oyna. O da diyecek yok ben gelmeyeceğim, ben istemiyorum. Kardeşi de gidip ona vuracak. Niye seninle oynamayacağım diyorsun diyecek. O da diyor işte illaki geleceksin. Onlar öyle didiği zaman benim hoşuma gidiyor, zaten gülüyorum onlara. Sorun olarak görmüyorum bunları.” (A2)

Çözümleme Stratejileri

Araştırmaya katılan katılımcılardan elde edilen verilere göre uzaktan eğitim sürecinde çocuklarda gözlemlenen davranış problemleri karşısında nasıl çözüm buldukları ile ilgili soruya katılımcılardan çeşitli cevaplar alınmıştır. Bazı katılımcılar bir çözüm bulamadıklarını ya da sorun olarak görmedikleri için çözüm düşünmediklerini ifade etmişlerdir.

“Bir sorun olarak görmeğim için bir çözüm de düşünmedim.” (A2)

“Valla çözemiyorum. Çözebilsem... Çözüm bulamıyorum devam ediyorlar böyle davranmaya.” (A4)

Katılımcılar davranış problemlerine çözüm olarak, çocuklarını bir şeylerden mahrum bırakmakla tehdit ettiklerini, onları korkuttuklarını, çocuğun o an üzerine gitmediğini, sakinleşmesini beklediğini, konuşarak halletmeye çalıştıklarını, çocuklarının bu davranışları karşısında onların isteklerini yapmadıklarını ya da isteklerini yaptıklarını bu şekilde çözüm bulduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan bazıları da çocuğuna bu davranışlarından sonra sevgi ile yaklaştığında çocuğun daha ılımlı olduğunu ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda bazı katılımcı görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

“Bazen diyorum bak sana ceza vereceğim. Bak sana şunları vermeyeceğim.” (A8)

“O an da sakinleşmelerini bekliyorum. Sonra başka şekilde ikna etmeye çalışıyorum. Zoramamaya çalışıyorum onları.” (A1)

Katılımcılardan bazıları da çocuğun davranışı yaptığı ortama göre çözümlendiğini, başkalarının yanında hatasını söylemeyip daha sonra onu uyardığını, çocuğunun dikkatini başka bir şeye yönlendirerek onun olumsuz davranışı bırakmasını sağladığını, çocuğuyla çocuk gibi konuştuğu zaman çocuğun rahatladığını ifade etmiştir. Katılımcılardan biri de çocuğun davranışlarını çözümlenmede anne baba tutumunun önemli olduğunu, eğer tutarlı anne baba tutumu yoksa bir çözüm olmadığını ifade etmiştir.

“Mesela şiddet mi gösteriyor babaya “Oğlum bak burada ne var?” O şekilde dağıtıyordum ben. Başka şeyler gösteriyordum. Etkinliğe yöneltiyordum. O şekilde dikkatini dağıtıyordum. O şekilde davranışını söndürmeye çalışıyordum. O da zaten bir yerden sonra babaya vurmaya unutupordu mesela. Kumanda falan atması çok vardı bizimkinin. Dikkatini dağıtıyordum. Öyle değiştiriyordum.” (A17)

“...Yani hani her istediklerini çok böyle alma taraftarı da değilim. Hani her istediklerini yapayım. Mesela bir şeyde oluyor mesela anne baba rolü de çok önemli. Hani anne hayır dedi mi baba evet dedi mi o da çocuğun dengesini bozuyor. Bu da oluyor muhtemelen. Yani benim hayır dediğim şeye bazen baba evet diyebiliyor. O da çocuğun aklını karıştırıyor. Biraz da bizden kaynaklı. Yani ben orada çocuğu suçlamıyorum. Bence anneyle babayla alakalı.” (A19)

Çözüm Önerileri

Araştırmaya katılan katılımcılardan elde edilen verilere göre uzaktan eğitim sürecinde çocuklarda gözlemlenen davranış problemlerini ve çözümleri göz önünde bulundurarak başka çözüm önerisi sunmaları ile ilgili soruya bazı katılımcılar çözüm önerisi sunmamıştır. Bunun dışında çeşitli cevaplar vardır. Genel olarak katılımcılar konuşarak, anlayışlı davranarak çözüm bulunması gerektiğini ifade etmişlerdir.

“Çözüm kesinlikle kaba kuvvetle veya dövmekle veya sert davranışlarla olmuyor. Belki bir sevgi gösterisi yaparak falan... Bir daha küfretmezsen bir daha şunu yapmazsan falan diye çözümler bulmaya çalışıyorum.” (A15)

“Anlayışlı davranmalı aileler. Çünkü hani ben kendi okuldaki öğrencilerime de yani okuldan uzaklaştılar. Yani çok doğal bir şey. Bizim dönemimizde böyle olsa biz de aynı şeyleri yaşadık uzaktan eğitim sürecinde. Hani çocuklar iletişimsiz kaldı. Muhatapları yok. Kimseyle, kendi yaşlarıyla, bir araya gelip oyun kurma şeyleri yok. Zaten normalde o apartman şeylerinde de yok da. Hani işte çocukla konuşmak, onunla beraber etkinlik yapmak...” (A17)

Katılımcılardan bazıları da anne babanın kendilerini düzeltmeleri gerektiğini, kendilerinin bir hata yaptıklarını düşündüklerini ifade etmiştir.

“Önce kendimizi değiştirmemiz lazım aslında çocukların değişmesi için. Önce kendimde bir şeyler arıyorum. “Acaba nerede yanlış yapıyorum, anlatamıyor muyum?” diyorum acaba.” (A7)

Katılımcılardan biri çocuklara kurallar koyarak orta yol bulmanın çözüm olabileceğini ifade etmiştir.

“Şu an kurallar koymaya çalışıyorum. Hem onların istediği şeyleri yapıyorum hem de benim istediğim şeyleri yapıyorum.” (A1)

Katılımcılardan biri ikna etmeye çalışmak gerektiğini biri de çocuğun istediğini yaparak çözmek gerektiğini ifade etmiştir.

“Her çocuk farklı. Zor ikna ediyoruz onları. Her şeyin farklıdır. Bazı çocukları görüyorum çevrede anneleri ne derse o. Benimkiler öyle değil onların dediğinin olmasını istiyorlar.” (A5)

“Sürekli onların huyuna suyuna gitmek sürekli onların dediğini yapmak...” (A11)

Katılımcılardan biri de çocuğun anneye güvenmesinin, yapılacak işlerin planlı, düzenli olmasının davranışların normale dönmesini sağladığını ifade etmiştir.

“... Düzen olduğunda, plan olduğunda çocuklar aslında düzeni, planı çok severler. Kendilerini daha güvende hissediler. Böyle olduğunda daha güzel oluyor. Bir de şey hocam. Size güvenmesi lazım. Verdiğiniz sözü tutmanız gerekiyor. Evet, biz bundan sonra oyun oynayacağız dediğinde yok eğer bir gün oynayıp iki gün oynamıyorsan çocuk sana güvenmez. Güvenmezse de yaygarayı koparır. Ama sana güveniyorsa o zaman işler daha kolay oluyor.” (A18)

2.3. Annelerin Kullandıkları Stratejilerin Çocuk İstismarı Açısından Değerlendirilmesine Yönelik Bulgular

Araştırmaya katılan katılımcıların davranış bozukluklarına yönelik kullandıkları stratejiler çocuk istismarı açısından incelendiğinde çalışmanın bu bölümü “Fiziksel İstismar” ve “Duygusal İstismar” olarak iki başlık altında ele alınmıştır. Bu iki istismar türü dışında katılımcıların çoğunun çocuklarına karşı anlayışlı olmaya çalışıp, onlara yönelik istismar içeren davranışlardan kaçındıkları görülmüştür.

Fiziksel İstismar

Araştırmaya katılan katılımcılardan elde edilen verilere göre, annelerin bazılarının çocuklarında gözlemledikleri davranış problemlerine karşı fiziksel istismar içeren davranışlarda buldukları görülmüştür. Bazı katılımcılar çocuğunun problem davranışı karşısında sinirlenip tokat attığını söylemiştir.

“Valla kendimi tutuyorum. Diyorum hani ona dokunmayım. Çocuktur. Dövmemek için ama bazen çok insan sinirleniyor. Bir iki tokat atıyoruz ona. Ama oturmuyor. Hani bazen çok yaramaz oluyor.” (A8)

Duygusal İstismar

Araştırmaya katılan katılımcılardan elde edilen verilere göre, annelerin bazılarının çocuklarında gözlemledikleri davranış problemlerine karşı duygusal istismar içeren davranışlarda buldukları görülmüştür. Katılımcılardan bazıları çocuklarının davranış problemlerine karşı bağırıp, kızdıklarını ifade etmişlerdir.

“Valla hocam zaten ben sinirliyim. Sinirleniyorum bağırıyorum. Ona yüz vermiyorum. Yani vurmuyorum sadece bağırıyorum.” (A14)

“Ben kızıyorum. Yani konuşarak diyorum ver kardeşlerine. Sana da aldım onlara da aldım. Böyle.” (A16).

Sonuç ve Değerlendirme

Katılımcıların çoğunluğu, davranış problemi olarak inatçılık, söz dinlememe, yalan söyleme, hırçınlık gibi davranışları ifade etmişlerdir. Alanyazın incelendiğinde öğretmenlerle yapılan bir çalışmada da (Yağan-Güder vd., 2018) benzer davranışların davranış problemi olarak ifade edildiği görülmüştür. Çalışma, bu sonucu desteklemektedir. Katılımcılardan biri, davranış problemi olarak dikkat eksikliği, tik bozukluğu gibi problemlerden bahsetmiştir. Alanyazın incelendiğinde

ebeveynlerin tutumları ile çocuklardaki davranış problemleri arasındaki ilişkiye yönelik bir çalışmada (Taner-Derman ve Başal, 2013) bazı ebeveynlerin aynı şekilde cevaplar verdikleri görülmüştür. Bu bulgu yapılan araştırmayı destekler niteliktedir. Katılımcılardan bazıları, çocuklarının uzaktan eğitim sürecinde tablet ve televizyonla çok vakit geçirdiğini ve bunun da çocukların davranışlarında olumsuz değişiklik oluşturduğunu belirtmişlerdir. Sallayıcı ve Yöndem (2020) yapmış oldukları çalışmada oyun bağımlılığının davranış probleminin artmasıyla ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Başka bir çalışmada da (Erol ve Erol, 2020) ilkökul öğrencilerinin ebeveynleri tarafından, uzaktan eğitim süreci dışında, davranış problemi sergilememesi için tablet ve televizyona yönlendirildiği söylenmektedir. Ayrıca aynı çalışmada eğlenmek, vakit geçirmek için çocukların bu araçlara yöneldiği ve bunları bırakmak istemedikleri için problem davranış sergiledikleri ifade edilmiştir. Katılımcılardan bazıları, uzaktan eğitim sürecinde çocukların okuldan uzaklaştığını ifade etmişlerdir. Yurtbakan ve Akyıldız (2020)'in yapmış olduğu çalışmada da ebeveynler çocuklarının okuldan uzaklaştığını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan biri, çocuğun paylaşmama davranışını davranış problemi olarak ifade etmiştir. Kılıç, Kalkan ve Avcı (2021) tarafından yapılan çalışmada okul öncesi öğretmenlerinin davranış problemlerine yönelik görüşleri örnek bir olay üzerinden değerlendirilmiştir. Bu olayda yer alan çocuğun paylaşmama davranışı öğretmenler tarafından da davranış problemi olarak algılanmıştır. Ancak yine alanyazın incelendiğinde bu davranış okul öncesi dönem çocuklarında görülmesi normal, gelişimsel bir davranıştır (Senemoğlu, 2018).

Katılımcılardan biri çocuklarında var olan korkunun bu dönemde de olduğunu, konuşarak gidermeye çalıştığını ifade etmiştir. Erol ve Erol (2020), tarafından ilkökul öğrencilerinin velileri ile yapılan çalışmada çocukların bu uzaktan eğitim döneminde virüsten korktukları, bu yönde bir korku kaygı geliştirdikleri belirtilmiştir. Katılımcılardan biri, çocuk sayısının fazla olmasından dolayı davranış problemi olarak gördüğü çocuklardaki ısrar etme, gördüğünü isteme davranışını çocuğun istediğini yaparak çözümlendiğini, kendini rahat bırakmaları için bunu yaptığını ifade etmiştir. Başka bir katılımcı ise tek çocuğa sahip olduğunu ve bu nedenle çocuğunun daha çok üstüne düştüğünü, isteklerini yapmasına izin verdiğini söylemiştir. Erol (2019)'un yapmış olduğu çalışmada tek çocuklu annelerin daha az kontrollü, çocuk sayısı arttıkça annelerin aşırı kontrollü oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yapılan başka çalışmalarda kardeş sayısının çocuklardaki davranış problemlerine etki etmediği sonucuna ulaşılmıştır (Işık, 2021; Yoldaş, 2020). Yapılan başka araştırmalarda ise kardeş sayısının problemleri davranış göstermede etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Eratay, 2011; Liman, 2020). Yapılan çalışmada da katılımcının kardeş sayısını davranış problemi için bir etken olarak öne sürmesi araştırmacının, bu çalışmayı desteklediğini göstermektedir. Ayrıca farklı bir sonuç olarak Almanya'da yapılan bir çalışmada da pandemi sürecinde, ilkökul çocuklardan özellikle tek çocuk olanların problemleri davranış gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır (Christner vd., 2021). Araştırmalarda farklı sonuçlar çıkması çocuklarda görülen davranış problemlerinde çocuk sayısından ziyade anne babanın tutumunun etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Katılımcılardan bazıları davranış bozukluklarının nedenlerini pandemiden kaynaklı olduğunu ifade ederken bazıları da aile ortamından dolayı ortaya çıktığını belirtmiştir. Alanyazın incelendiğinde Kay ve Sağlam (2021)'in yapmış oldukları çalışmanın sonucunda, çocukların pandemi sürecinde evde kalmalarının, ebeveyn ile iletişimde yaşanan sorunların davranış problemlerinde artışa neden olduğunu göstermiştir. Aynı şekilde Arı-Arat ve Ogelman (2021)'in yapmış oldukları çalışmada da çocukların uyku düzenlerinin bozulduğu, sokağa çıkma ile ilgili olumsuz tutum sergileyen çocukların bulunduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Erol ve Erol (2020)'un ve Kaplan ve Uğurlu (2023)'ün yaptıkları çalışma sonuçlarında bu süreçte çocukların korku ve kaygı düzeylerinde artış olduğunu belirlemişlerdir. Turhal (2023)'in yapmış olduğu çalışmada pandemi döneminde anne babaların yaşadıkları endişelerin çocukların da yaşamalarına neden olduğu belirtilmiştir.

Katılımcılardan bazıları çocuklarında gözlemedikleri davranışları problemlerinin pandemi sürecinde ortaya çıktığını söylerken bazıları da var olan davranış problemlerinde artış olduğunu belirtmiştir. Alanyazın incelendiğinde Döğer ve Kılınc (2021)'in yapmış oldukları çalışmada çocuklarda pandemi dönemi öncesine göre davranış değişiklikleri yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Oliveria vd., (2021)'nin yapmış oldukları çalışmada da pandemi sürecinde ebeveyn ve çocuk çatışmasının çocuklardaki davranış problemlerini arttırdığı belirlenmiştir. Kaplan ve Uğurlu (2023)'ün yapmış oldukları çalışmada öğretmenlerin pandemi döneminde öğrencilerdeki davranış problemlerinde artış olduğunu gözlemedikleri görülmüştür.

Katılımcılardan elde edilen verilere göre katılımcıların kullandıkları bazı müdahale stratejileri bulunmaktadır. Katılımcılardan biri, anne baba tutumunun çocuklardaki davranış problemlerini çözmede önemli bir etken olduğunu ifade etmektedir. Anne baba tutarlı davranıyorsa davranış problemi daha aza inmektedir. Çocuğun davranış problemini anne baba farklı tepki veriyorsa bu durumda problem davranış artış gösterebileceği düşünülmektedir. Alanyazın incelendiğinde araştırmadan elde edilen bu bulguyu destekleyen çalışmalar olduğu görülmektedir. Gözübüyük (2015)'ün yaptığı çalışmada anne baba tutumunun çocuklardaki davranış problemlerini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Aynı şekilde Varlı (2020)'nin yapmış olduğu çalışmada da çocukların davranış problemlerini anne babanın tutumuna göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Parsak ve Kuzucu (2020)'nin yaptığı çalışmanın sonucunda olumlu tutum sergileyen ebeveynlerin çocuklarında davranış problemi görülme oranının daha az olduğunu tespit etmişlerdir. Topçu Bilir ve Sop (2021)'un yapmış

oldukları çalışmada da ailelerin evde bir arada daha çok vakit geçirmelerinin davranış problemlerini azalmasında etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yapılan başka bir çalışmada da ailelerin bu süreçte işlerini kaybetmesi gibi nedenlerle olumlu tutumlarını cezalandırıcı tutuma çevirmeleri çocukların davranış problemi ortaya çıkarmasına da neden olduğu sonucunu ortaya koymuştur (Halty vd., 2021).

Katılımcılardan biri, annenin çocuğa güven vermesinin çocukta davranış problemlerinin çözümünde etkili olduğunu, çocuk anneye güvendiği takdirde problem davranış göstermeyeceğini ifade etmektedir. Bu bulgu yapılan bir çalışma ile desteklendiği görülmüştür. Işıkoğlu ve Kesebir (2020)'in yaptığı çalışmada orta çocuklukta çocuğun güvenli bağlanması davranış problemlerinin ortaya çıkışı ile ilgilidir. Güvenli bağlanma gerçekleştirmiş çocuklarda davranış problemi daha az görülürken tersi durumda davranış problemi fazla görülmektedir. Katılımcılardan biri, çocuğuna ilgi gösterdiğinde davranış problemi sergilemediğini ifade etmiştir. Alanyazın incelendiğinde psikolojik danışmanlarla yapılan bir çalışmada (Güner-Yıldız vd., 2020) davranış problemi sergileyen çocukların genellikle aile ilgisinden yoksun oldukları ifade edilmiştir. Katılımcılardan elde edilen verilere göre katılımcıların kullandıkları bazı çözümleme stratejileri de bulunmaktadır. Katılımcıların çoğu, çocuklarında gözlemedikleri davranış problemlerine karşı çözüm olarak onlarla konuşmayı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Alanyazın incelendiğinde davranış problemi gösteren çocuklara öğretmenlerin uyguladıkları stratejilerden biri de sözlü olarak uyarmak olduğu görülmüştür (Kılıç vd., 2021). Bu sonuç ve yapılan başka çalışmalar (Yağan-Güder vd., 2018; Öngören Özdemir ve Tepeli, 2016; Özer vd., 2014) yapılan araştırmayı destekler niteliktedir.

Katılımcılardan elde edilen verilere göre katılımcıların çocuklardaki davranış problemlerine yönelik çeşitli önerilerinin olduğu görülmüştür. Katılımcılardan bazıları bir öneri sunamazken diğer katılımcılar kendi davranışlarını düzenleme, çocuğa güven verme, kurallar koyma şeklinde öneriler sunmuştur. Alanyazın incelendiğinde Erol (2019)'un yapmış olduğu çalışmanın sonucuna göre saplantılı, aşırı anneliğin çocuklarda davranış problemine neden olduğu bulunmuştur. Bu sonuç ile annelerin kendi davranışlarını düzenlemesi ve çocuklara güven vermek gerektiği önerisi birbirlerini destekler niteliktedir. Parsak ve Kuzucu (2020)'nin yapmış oldukları çalışmada da ebeveyn tutumlarının çocuklardaki davranış problemlerini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcılarla yapılan görüşme sonrasında elde edilen sonuçlara göre ebeveynlerden bazılarının çocuklarına fiziksel şiddet uyguladıkları, çocuğa ruh haline göre karşılık verdikleri, çocuğa bağırıp kızdıkları, çocuk ile ilgilenmedikleri görülmüştür. Bu sonuçlar karşısında ailelerin çocuklarına fiziksel ve duygusal olarak istismar uyguladıkları görülmüştür. Ailelerin çocuklarında gözlemedikleri bu davranışlara karşı bu şekilde verdikleri tepkiler ve çözüm yolları çocukların problem davranışlarının artmasına neden olabileceği düşünülmektedir. Alanyazın incelendiğinde de Bağçeli Kahraman ve Çubukçu (2019)'nin yaptığı araştırmada istismar düzeyi ile davranış problemi arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki çıkması bu çalışmayı destekler niteliktedir. Ailelerin çocuklarındaki davranış problemlerine olumsuz tepki vermeleri bu davranışlara çözüm bulmada engel olduğu söylenebilir. Çocuğa tokat atma, dayak atma, sarsma ve kulak çekme gibi davranışlar fiziksel istismardır (Erdoğan ve Aslan, 2020). Bu istismara maruz kalan çocukların psikolojik olarak da etkilenmeleri toplum açısından olumsuz sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir (Gökalp vd., 2018). Ayrıca Akduman (2010)'ın yapmış olduğu çalışmada okul öncesi dönem çocuğu olan annelerin çocuklarının bazı davranışlarına karşı kullandıkları fiziksel ve sözlü cezaların çocuk istismarı olduğu ifade edilmiştir. Annelerin kullandıkları stratejilerin çocuk hakları açısından değerlendirilmesi yapıldığında da çocukların davranışlarına karşı tokat atma, dayak atma, çocuğa bağırma davranışları çocuklar için olumsuz muamele olarak değerlendirilebilir. Çocuk hakları kavramı, 1924 Çocuk Hakları Bildirgesi'nin yayınlanmasıyla gündeme gelmiş olsa da 1989 BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ile dünyaya duyurulmuş bir kavramdır. Çocukların korunması, sahip oldukları haklar, yetişkinlerin çocuklara sahip çıkması, çocukların refahı açısından oldukça önemlidir (Erbay, 2009). Çocuklara uygulanan istismar içeren davranışlar çocuk haklarına aykırıdır (Karakaş ve Çevik, 2016). Çocukların yararına olmayan, onları fiziksel, ruhsal yönden yıpratın tüm davranışlar çocuk istismarıdır ve çocuk haklarına aykırıdır.

Öneriler

Bu çalışma sonucu elde edilen sonuçlar dikkate alındığında şu önerilerde bulunulabilir:

- Annelerin çocuklarında gözlemedikleri davranış problemine nasıl çözüm bulacaklarını bilmedikleri görüşme bulgularından elde edilmiştir. Bu nedenle ailelere okul psikolojik danışmanın da desteği ile davranış problemleri ve çözüm yollarıyla ilgili seminer verilebilir.
- Uzaktan eğitime erişemeyen çocukların okuldan uzaklaştığı araştırma bulgularından elde edilmiştir. Bu nedenle okul öncesi çocuklarının uzaktan eğitim sürecinde okuldan kopmamaları için ailelere okul tarafından hazırlanan kitleler gönderilebilir.
- Ailelere çocukların davranışlarına yönelik uyguladıkları stratejilerin çocuk istismarı olup olmadığı ve bu davranışların çocuklar üzerindeki etkileri hakkında bilgi sahibi olmaları için eğitimler verilebilir.

- Pandemi nedeniyle bu çalışmada yapılamamış olsa da annelerin çocuklara yönelik tepkilerinin nasıl olduğu evlerde gözlem yapılarak da incelenebilir.
- Bu çalışmada çocukların uzaktan eğitim sürecindeki davranış problemleri ile ilgili annelerin görüşleri alınarak değerlendirilmiştir. Başka bir çalışmada öğretmenlerin görüşlerine yer verilerek uzaktan eğitim süreci sonrasında sınıflarda görülen davranış problemleri değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Akduman, G. G. (2010). Okul öncesi dönem çocuğu olan annelerin uyguladıkları disiplin yöntemlerinin çocuk istismarı açısından değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 38-49.
- Aktan Acar, E., Erbaş, Y.H. ve Eryaman, M.Y. (2021). Okul öncesi öğretmenlerinin Covid-19 pandemi sürecinde uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 31-54.
- Arastaman, G., Öztürk Fidan, İ. ve Fidan, T. (2018). Nitel araştırmada geçerlik ve güvenilirlik: Kuramsal bir inceleme. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 37-75. doi:10.23891/efdyu.2018.61
- Arı-Arat, C. ve Ogelman, H. G. (2021). COVID-19 "Evde Kal" sürecinin anne görüşlerine göre okul öncesi dönem çocuklarının günlük yaşamlarına yansımaları. *Çocuk ve Medeniyet*, 6(11), 31-53.
- Austin, V. L. ve Sciarra, D. T. (2015). Giriş. M. Özkes (Çev. Ed.). *Çocuk ve Ergenlerde Duygusal ve Davranışsal Bozukluklar* (s. 1-25) içinde. Ankara: Nobel Kitap.
- Bağçeli-Kahraman, P. ve Çubukçu, A. (2019). Okul öncesi dönem çocuklarının annelerinin istismar düzeyleri, ebeveyn tutumları ve çocuklarının davranış problemleri arasındaki ilişki. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(17), 1304-1331.
- Christner, N., Essler, S., Hazzam, A. & Paulus, M. (2021). Children's psychological well-being and problem behavior during the COVID-19 pandemic: An online study during the lockdown period in Germany. doi:10.31234/osf.io/mgqzt
- Çekiç, A. ve Altuntaş, Ç. (2020). Aile eğitim programının annelerin ebeveynlik davranışlarına ve çocuklarında gözlenen davranış problemlerine etkisi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(31), 3867-3898. doi: 10.26466/opus.704706ulu
- Çelik, İ. (2020). *Okullarda Soruşturma Konusu Olan Çocuk İstismarı ve İhmali Olaylarının Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Döger, S.S. ve Kılınc, F.E. (2021). Okul öncesi dönemdeki çocukların Kovid 19 pandemisinde ev karantinası yaşamları. *Türkiye Sağlık Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 1-14.
- Eratay, E. (2011). Okul öncesi çocuklarında davranış problemleri. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6(3), 2347-2362.
- Erdoğan, Y. ve Aslan, D. (2020). Okul öncesi öğretmenlerinin çocuk istismarı ve ihmaline yönelik algıları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 104-132. doi: 10.17860/mersinefd.629158
- Erkan, N.S. ve Sop, A. (2018). Ebeveyn tutumları, davranış problemleri ve okula hazır bulunuşluk arasındaki ilişkinin öz-düzenlemenin aracılık rolü ile incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 43(196), 27-47. doi: 10.15390/EB.2018.7474
- Erol, E.T. (2019). *Anne - baba tutumları ile 5-10 yaş grubu çocukların davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın Üniversitesi, İstanbul.
- Erol, M. ve Erol, A. (2020). Koronavirüs pandemisi sürecinde ebeveynleri gözünden ilkökul öğrencileri. *Millî Eğitim Dergisi*, 49(1), 529-551.
- Gamliel, K.H., Levy, S. & Dollberg, D.G. (2021). Mediation of mothers' anxiety and parenting in children's behavior problems during COVID-19. *Journal of Child and Family Studies*, 30, 2732-2743. doi:10.1007/s10826-021-02115-x.
- Gökalp, Y., Kaya, S. ve Övün, A. (2018). Kadın ve çocuk istismarı. *Akademik MATBUAT*, 2(1), 61-77.
- Gözübüyük, N. (2015). *Okul öncesi dönem çocuklarında davranış sorunlarının anne-baba tutumu ve öz-kontrol ile ilişkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Güner Yıldız, N., Akın, E. ve Okatan, İ. (2020). Okul psikolojik danışmanlarının öğrencilerin problem davranışlarına ve uygulamalı davranış analizine ilişkin görüşleri. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(3), 1808-1838.

- Halty, L., Halty, A. & Gregorio, V. (2021). Support for families during COVID-19 in Spain: The iCygnus online tool for parents. *Universidad De Comillas*, 3(5), 28049. doi:10.1007/s10578-021-01172-z.
- Işık, E. (2021). Erken çocuklukta görülen davranış problemlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(40), 183-226.
- Işıkoğlu, R.B. ve Kesebir, S. (2020). Orta çocuklukta güvenli bağlanma ve ödül-ceza kullanımı ile davranış problemleri arasındaki ilişki. *Üsküdar Üniversitesi Psikoloji Araştırmaları Sempozyumu*, 43-47.
- Jayanto, E., Koesma, R.E. ve Soetikno, N. (2021). The role of fathers' parenting stress and his parenting styles on behavior problems in children during the Covid-19 pandemic. *Advances in Health Sciences Research*, 41, 137-147.
- Kaplan, İ. ve Uğurlu C.T. (2023). Kovid 19 pandemi süreciyle ilgili okul yöneticileri ve öğretmenlerin görüşleri. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (BAİBUEFD)*, 23(1), 118-141.
- Karakaş, B. ve Çevik, Ö.C. (2016). Çocuk refahı: Çocuk hakları perspektifinden bir değerlendirme. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), 887-906.
- Karashaşin, N. (2019). *Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden çocuklarda görülen problem davranışlar ile annelerinin eleştirel düşünme becerisi arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Kartal, B. (2019). *Okul Öncesi Dönemi Çocuklarında Görülen Davranış Problemleri İle Anne-Çocuk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Kay, M. A. ve Sağlam, M. (2021). Covid-19 salgını sürecinin ailede ebeveyn tutumları ile çocuklarda duygusal ve davranışsal durumlar açısından değerlendirilmesi. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 9(3), 1115-1130. doi: 10.33715/inonusaglik.986414
- Kaya, G., Açar, D. ve Güneş, G. (2018). 0 – 12 yaş çocuklarda problem davranışları olumlu yönde geliştirme süreci. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 167-187. doi: 10.30794/pausbed.414802.
- Kaya, İ. (2016). *Yaşam becerileri programının (ybp) 4 yaş çocukların problem davranışlarına ve sosyal becerilerine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Kefeli, H. (2016). *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuk İstismarı ve İhmali Davranışları ile Kurum Personelinin Konuya İlişkin Görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Konca, A.S. ve Çakır, T. (2021). Pandemi sürecinde uzaktan eğitim ile okul öncesi eğitimden ilkökula geçiş hakkında veli görüşleri. *Yaşadıkça Eğitim*, 35(2), 520-545.
- Külekcı Akyavuz, E. ve Çakın, M. (2020). Covid-19 salgınının eğitime etkisi konusunda okul yöneticilerinin görüşleri. *Turkish Studies*, 15(4), 723-737. doi:10.7827/TurkishStudies.44140
- Kılıç, M., Kalkan, S. ve Avcı, C. (2021). Okul öncesi öğretmenlerinin çocuklardaki problem davranışı belirleme ve davranışa müdahale stratejileri. *Yaşadıkça Eğitim*, 35(1), 38-52. doi:10.33308/26674874.20213512.
- Koçtürk, N. (2018). Çocuk ihmali ve istismarını önlemede okul çalışanlarının sorumlulukları. *MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 38-47.
- Liman, B. (2020). 60-72 aylık çocukların sosyal yetkinlik ve davranış durumlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37, 8-19.
- Oliveira, T.D.O., Costa, D.S., Alvim-Soares, A., de Paula, J.J., Kestelman, I., Silva, A.G., Malloy-Diniz L.F. & Miranda D.M. (2021). Children's behavioral problems, screen time, and sleep problems' association with negative and positive parenting strategies during the COVID-19 outbreak in Brazil. *Child Abuse & Neglect*, 1-13. doi:10.1016/j.chiabu.2021.105345
- Öngören-Özdemir, S. ve Tepeli, K. (2016). Okul öncesi öğretmenlerinin saldırgan davranışlarla baş etme stratejilerinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 17(2), 51-70.
- Özer, B., Bozkurt, N. ve Tuncay, A. (2014). İstenmeyen öğrenci davranışları ve öğretmenlerin kullandıkları başa çıkma stratejileri. *Turkish Journal of Educational Studies*, 1(2), 152-189.
- Özyürek, A., Çetin, A. ve Yıldırım, R. (2018). Aile hekimi ve öğretmenlerin çocuk ihmal ve istismarı konusundaki görüş ve tutumları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 436-453.

- Parsak, B. ve Kuzucu, Y. (2020). Ebeveyn tutumları ile okul öncesi dönem çocuklarında saldırganlık arasındaki ilişkide çocukların empati ve sosyal becerilerinin rolü. *Uluslararası Akademik Psikolojik Danışma ve Rehberlik Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 347-374. doi: 10.47793/hp.778702.
- Philips, S.L.A. (2020). *Teacher And Parent Perspectives Regarding Cahallenging Behavior Of Preschool Children Of Deployed Parents*. Doktora Tezi, Walden Üniversitesi, Minnesota.
- Ridout, K.K, Parade, S.H., Kao, H.T., Magnan, S., Seifer, R., Porton, B., Price, L.H. & Tyrka, A. R. (2019). Childhood maltreatment, behavioral adjustment, and molecular markers of cellular aging in preschool-aged children: A cohort study. *Psychoneuroendocrinology*, 107, 261-269.
- Sallayıcı, Z. ve Yöndem, Z.D. (2020). Çocuklarda bilgisayar oyun bağımlılığı düzeyi ile davranış problemleri arasındaki ilişki. *Bağımlılık Dergisi*, 21(1), 13-23.
- Savi Çakar, F. ve Yazıcı Okuyan, H. (2017). Öğretmen adaylarının çocuk istismarı ve ihmaline ilişkin görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44, 250-275.
- Soyer, C. (2018). Okul yöneticisi ve öğretmenlerinin görüşlerine göre çocukların fiziksel istismar ve ihmalinin değerlendirilmesi. *Turkish International Journal of Special Education and Guidance & Counseling*, 7(1), 10-27.
- Senemoğlu, N. (2018). *Gelişim, öğrenme ve öğretim: Kuramdan uygulamaya*. Ankara: Anı.
- Taner-Derman, M. ve Başal, H.A. (2013). Okulöncesi çocuklarında gözlenen davranış problemleri ile ailelerinin anne-baba tutumları arasındaki ilişki. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 115-144.
- Topçu Bilir, Z. ve Sop, A. (2021). Pandemi Döneminde Ebeveyn-Çocuk İlişkileri ve Çocuklarda Davranış Problemleri. *EJERCongress 2021 Bildiri Kitabı*, 1165-1172.
- Toran, M., Sak, R., Xu, Y., Şahin-Sak, İ. T. & Yu, Y. (2021). Parents and children during the COVID-19 quarantine process: Experiences from Turkey and China. *Journal of Early Childhood Research*, 19(1), 21-39.
- Türk Dil Kurumu (2020). Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 09.06.2020
- Turhal, H.B.N. (2023). Pandemi döneminde 48-72 aylık çocukların öz düzenlemelerinin duygu ifadelerine etkisinin anneler gözünden incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, KTO Karatay Üniversitesi, Konya.
- Ulu, Y. (2018). *Okul öncesi 3-6 yaş grubu çocuklarının davranış problemleri ve anne-baba tutumlarının incelenmesi* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi, Mersin.
- Uysal Bayrak, H. (2019). Ebeveynlerin gözünden çocuk istismarı: Metaforik bir çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 376-389.
- Varlı, B. (2020). Okul öncesi dönemde ebeveyn tutumu ve davranış problemleri arasındaki ilişkide öz-düzenlemenin aracı rolü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi, İstanbul.
- Yağan-Güder, S., Alabay, E. ve Güner, E. (2018). Okul öncesi öğretmenlerinin sınıflarında karşılaştıkları davranış problemleri ve kullandıkları stratejiler. *İlköğretim Online*, 17(1), 414-430. doi:10.17051/ilkonline.2018.413792.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yoldaş, C. (2020). *Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Davranış Problemleri ve Ebeveynlerinin Yaşam Pozisyonları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Yurtbakan, E. ve Akyıldız, S. (2020). Sınıf öğretmenleri, ilkokul öğrencileri ve ebeveynlerin Covid-19 izolasyon döneminde uygulanan uzaktan eğitim faaliyetleri hakkındaki görüşleri. *Turkish Studies*, 15(6), 949-977. doi: 10.7827/TurkishStudies.43780
- Wang, C., Pan, R., Wan, X., Tan, Y., Xu, L., Ho, C. S. & Ho, R. C. (2020). Immediate psychological responses and associated factors during the initial stage of the 2019 coronavirus disease (COVID-19) epidemic among the general population in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(5), 1-25.
- Weir, K. (2020). Life after Covid-19: Making space for growth. *American Psychological Association*, 51(4).
- WHO (2006). *Preventing child maltreatment: A guide to taking action and generating evidence*. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/43499/92?sequence=1> Erişim Tarihi: 11.11.2021

Extended Abstract

Aim and Scope

Behavior is defined as the responses of an organism to the stimulants in an environment (TDK, 2020). Some of these responses differ from the behaviors accepted and expected by the society. An individual's exposure to problems during the adaptation to a society might cause behavioral problems (Ulu, 2018). Behavioral problems observed among children have various reasons (Erol, 2019). One of the important factors playing role in behavioral problems of children is the COVID-19 pandemic (Weir, 2020). Children, who stayed away from the school during this pandemic, had to spend time at home with their families and various negative outcomes such as lack of family care and an increase in child's use of technology emerged. Especially for preschool children, distance education became a problematic situation for working parents (Toran et al., 2021). In the present study, it was aimed to determine what the behavioral problems, which mothers observed in their children during the distance education process, and the strategies, which they used in resolving these problems, were and if these strategies incorporated a child abuse.

Method

The present study employs the phenomenology pattern, which is one of the qualitative research methods. The study group consisted of 20 mothers, who were living in Artuklu district of Mardin Province and whose children were in kindergarten or elementary school. The sample group in the study group was selected by making use of the criterion sampling method. Using this sampling method, the criteria were set as child's age between 3 and 6 years, continuing the preschool education, and not being a child with special needs. Interviews were conducted with 20 mothers, whose children were meeting these criteria. In order to determine the opinions of mothers about the behavioral problems that the participants have observed in their children, a semi-structured interview form was prepared. The interviews were conducted between May 1st and June 1st 2021. The interviews were conducted on the basis of voluntariness. The semi-structured interviews were conducted with participating mothers through phone calls because the medical conditions did not allow face-to-face interviews. In order to prevent any data loss and ensure the security of data, permission was obtained to record the phone calls and then the interviews with mothers were started. The interviews took approx. 20-25 minutes. The recorded phone calls were then taken to the computer and transcribed. In the present study, descriptive analysis was used as analysis method.

Results

In this study, the behavioral problems that mothers observed in their children during the distance education and the solution strategies that they developed addressing these problems were discussed under the titles "Results on Behavioral Problems Mothers Observed on Their Children during the Distance Education Process", "Results on the Strategies Mothers Used Against the Behavioral Problems They Observed on Their Children", and "Results on Examining the Strategies that Mothers Used in terms of Child Abuse". The "Results on Behavioral Problems Mothers Observed on Their Children during the Distance Education Process" were discussed under subtitles of "Results on Describing the Behavioral Problems", "Results on Behavioral Problems Mothers Observed on Their Children", "Results on the Reasons for Behavioral Problems", and "Results on Timing of the Emergence of Behavioral Problems", whereas the "Results on the Strategies Mothers Used Against the Behavioral Problems They Observed on Their Children" were discussed under subtitles of "Intervention Strategies", "Analysis Strategies", and "Suggestions" and the "Results on Examining the Strategies that Mothers Used in terms of Child Abuse" under subtitles of "Physical Abuse" and "Emotional Abuse".

Given the results obtained from data analysis, it was found that the externalized behavioral problems that mothers observed during the distance education included shouting, crying, recalcitration, cursing, sibling jealousy, forcing the family for going to school, spending much time on TV and tablet, dependence on mother, increase in self-centeredness, constantly seeking for attention, eating much junk foods, and challenging mother, whereas internalized behavioral problems include fear. Given the data obtained from participants, the reasons for behavioral problems were gathered under the titles "Reasons Caused by the Pandemic" and "Reasons Caused by the Family Environment". Various responses were given to the question about when the behavioral problems observed among children during distance education emerged. The point that the participants concentrated on the most was that they observed those behaviors when children wanted to make something, which they wanted, to be done, when something they wanted wasn't done or when they were asked for something. Some of the participants stated that these behaviors emerged because children couldn't go to school during the distance education process. Examining the data obtained from the participants, there were various answers regarding how they responded to the behavioral problems observed among children during the distance education process. Most of the participants stated that they preferred staying calm and trying to speak. Some of the participants stated that they reacted by not doing what the children asked, whereas some others stated that they committed physical violence towards the children, shouted at them, and were mad at them because of their actions, whereas some others stated that they didn't felt broken or sad because of those behaviors. Considering the strategies used by the mothers in resolving these behaviors, it can be seen that mothers have solution strategies such as speaking to the child, doing what

the child requested, approaching the child like a child, scaring him/her with punishment, staying calm, being understanding, and acting like a consistent parent. Given the strategies that mothers developed against their children's behavioral problems, it was determined that they generally incorporated emotional abuse of child but mothers also preferred physical abuse (slapping) as a response of such a behavior expressed by their children.

Conclusion

Most of the participants stated that they observed externalized behaviors in their children. They stated that, even though their children have exhibited such behaviors before, the prevalence increased during the distance education process. It was concluded from the phone call findings that mothers didn't know how to resolve the behavioral problems of their children. For this reason, with the support of a psychological counselor, schools might offer seminars about behavior problems and ways to resolve these problems.

Çevreye Duyarlı Ürün Tüketim Davranışı Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması: Geçerlilik Güvenilirlik Çalışması

Turkish Adaptation of The Environmentally Sensitive Product Consumption Behavior Scale: A Validity and Reliability Study

Şule Karadağ Alçı¹, Tahsin Geçkil², Simge Aksu³

Öz

Çevreye duyarlı ürün tüketim davranışının ölçülmesi ve açıklanmak istenmesinin temel nedenleri arasında bireylerin tutum ile davranışlarının arasında açıklanması gereken bir boşluğun olması gelmektedir. Günümüzde sıklıkla gündeme gelen ve birçok kurum ve kuruluşun projelerinin içinde yer alan sıfır atık uygulamalarının bireylerin konuya bakış açılarını ve tutumlarında bir değişikliğe neden olup olmadığının ortaya konulması son derece önemlidir. Konu ile ilgili yapılan araştırmalar sonucunda tutumların ölçülmesi noktasında önemli bir kaynak olacağı düşünülen 'Çevreye duyarlı ürün tüketim davranışı ölçeği' İngilizceden Türkçeye çevrilmiş ve uzman görüşlerinin değerlendirilmesinin ardından çevrimiçi kanallar yoluyla katılımcılara ulaştırılmıştır. Toplanan veriler öncelikle faktör analize uygunluğu test edilmek amacıyla Kaiser Mayer Olkin ölçüm yeterlilik testi uygulanmış ve daha sonra güvenilirlik (test-tekrar test) ve geçerlilikleri(Açımlayıcı ve doğrulayıcı) test edilmiştir. Analizler sonucunda ölçeğin Cronbach Alfa değeri .92 olarak tespit edilmiştir.

Bu çalışma ile Türkçe literatüre çevreye duyarlı ürün tüketim davranışlarını ortaya koyacak bir ölçek kazandırılarak, gelecekteki çalışmalarda kullanımı açısından çevre duyarlılığı konusunda çalışan profesyonellere, araştırmacılara, ürünlerinin çevre duyarlılığı konusunda hassas olan işletme yöneticilerine, tüketici örgütlerine ve akademisyenlere yararlı bir araç olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Tüketim, Ölçek Uyarlama, Geçerlilik, Güvenilirlik, Çevreye Duyarlı Ürün

Abstract

One of the main reasons for measuring and explaining environmentally sensitive product consumption behavior is to explain the gap between the attitudes and behaviors of individuals. It is extremely important to explain the effects of zero waste practices, which are frequently on the agenda today and which are included in the projects of many institutions and organizations, on the attitudes of individuals. As a result of the researches on the subject, the 'Environmentally sensitive product consumption behavior scale', which is thought to be a source in the process of measuring attitudes, was translated from English to Turkish and delivered to the participants via online channels after the evaluation of expert opinions. Kaiser Mayer Olkin measurement adequacy test was applied in order to test the collected data's suitability for factor analysis, and then reliability (test-retest) and validity (exploratory and confirmatory) were tested. As a result of the analyzes, the Cronbach Alpha value of the scale was determined as .92.

With this study, it is thought that it will be a useful tool for professionals working on environmental awareness, researchers, business managers who are sensitive about environmental awareness of their products, consumer organizations and academics in terms of use in future studies by providing a scale that will reveal environmentally sensitive product consumption behaviors in Turkish literature.

Keywords: Environment, Consumption, Scale Adaptation, Validity, Reliability, Environmentally Friendly Product

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL Codes: M31, M39, M3

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Çalışmanın araştırma kısmı Giresun Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal Bilimler Fen ve Mühendislik Bilimleri Araştırmaları Etik Kurulu'nun 01.09.2021 tarih ve 14 / 08 sayılı sayılı Kararı ile alınan izin doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Submitted: 26 / 12 / 2022

Accepted: 17 / 05 / 2023

¹ Dr. Öğr. Üyesi Şule Karadağ Alçı, Giresun Tirebolu İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Giresun, Türkiye, sulekaradag@gmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-5082-3449>.

² Doç. Dr. Tahsin Geçkil, Necmettin Erbakan Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Konya, Türkiye, tahsingeckil@gmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-5666-9905>.

³ Dr. Öğr. Üyesi Simge Aksu, Yozgat Bozok Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, Yozgat, Türkiye, simge.aksu@bozok.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-1818-0455>.

Giriş

Üretim teknolojilerinin gelişmesi ve üretim sürecinin hızlanması ile birlikte tüketim kültürünün de geliştiğini görmekteyiz. Ancak kaynakların giderek azaldığı ve sınırlı olduğu dünyamızda sürdürülebilir bir tüketimin gerçekleştirilmesi artık bir zorunluluk haline almıştır. Günümüzde tüketiciler çevresel kaygı güden ve gütmeyen tüketiciler olarak ayrılmaktadır.

Çevreye karşı sorumluluk hakkındaki birçok araştırma 1980'lerde gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bunun yanında tüketici davranışı üzerine yapılan araştırmalar 90'lı yıllarda hız kazanmıştır. Yine aynı dönemlerde tüketicilerin satın alma davranışlarında çevresel kaygılar önem arz etmeye başlamıştır. Bu süreç içerisinde pazarlamacılar tüketicilerin bu yeni kaygılarını dikkate alan yeşil pazarlama sürecini devreye sokmuşlardır (Paço vd., 2008, s.18). Yeşil pazarlama olarak literatüre giren bu kavram ile tüketicilerin satın alma güçlerini kullanarak çevre sorunlarının çözümüne katkı sağlamaları amaçlanmıştır (Çoban ve Sönmez, 2014, s.66).

Yeşil pazarlamaya ilişkin ilk araştırmalar 1970'li yılların başlarında Kassarjain (1971), Fisk (1974) ve Kinneer vd. (1974) tarafından gerçekleştirilmiş ve Journal of Marketing Dergisi'nde yayınlanmıştır. Çevre dostu tüketicileri tanımaya çalışan ilk araştırmalar yeşil pazarlama sürecinin de ilk adımlarını oluşturmuştur.

Çevre ve tüketicilerin çevre dostu davranışları üzerine yapılan araştırmalar gün geçtikçe artmaktadır. Çevre üzerine ve yeşil tüketici davranışını anlamaya çalışan Türkçe çalışmalar da artmaktadır. Bu ölçek uyarlaması çalışmasında Paul, Modi ve Patel (2016) tarafından modellenen ölçeklerin Türkçe uyarlaması yapılmaktadır. Bu uyarlama sayesinde yeşil ürün tüketim davranışını tahmin etmeye yönelik tutum, öznel normlar, algılanan davranışsal kontrol, çevresel kaygı ve yeşil satın alma niyeti ölçeklerinin Türkçe versiyonları literatüre kazandırılacaktır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Çevreye Duyarlı Ürün Tüketim Davranışının Ölçülmesi

Çevreye duyarlı ürün tüketim davranışının ölçülmesi ve açıklanmak istenmesinin temel nedenleri arasında bireylerin tutum ve davranışlarının arasında açıklanması gereken bir boşluğun olması gelmektedir. Pek çok araştırma teorik düzeyde çevreye duyarlı ürün tüketimine yönelik olumlu tutumların (Mostafa, 2007), çevresel bilginin (Akehurst vd. 2012; Vining ve Ebreo, 1990), çevresel kaygının (Straughan ve Roberts, 1999) ve algılanan tüketici etkililiğinin (Akehurst vd. 2012; Kim, 2011) çevreye duyarlı tüketim davranışını olumlu yönde etkilediği bulgusuna ulaşmıştır. Ancak çevreci davranışı uygulamaya gelindiğinde teorik olarak elde edilen bulguların gerçekleşmediği görülmektedir. Çevresel kaygı ile çevreye duyarlı davranış arasında davranışsal bir boşluk bulunmaktadır. Yüksek çevresel kaygı istenilen seviyede davranışa neden olmamaktadır (Roberts, 1996). Çevreye duyarlı davranışa adapte olamamanın temel sebepleri arasında ekonomik nedenler, çevreci davranışın karmaşık ve çok yönlü yapısı gibi bazı sebepler gösterilmektedir (Cleveland vd. 2005). Ancak bu alanda yapılan çalışmalar çevreye duyarlı davranışa etki eden temel faktörlerin, Ajzen'in Planlı Davranış Teorisi modelinden yola çıkarak tutumlar, öznel normlar, algılanan davranışsal kontrol, çevresel kaygı, niyetten kesin anlamda etkilendiği noktasında hem fikirdir.

Çevresel kaygı çevreye yönelik araştırmaların yapılmaya başlandığı dönemden beri pek çok araştırmanın konusu olmuş ve çevreye duyarlı davranış açıklama sürecinde önemli bir değişken haline gelmiştir. Çevresel kaygı insanların çevre ile ilgili problemlere yönelik bilinçli davranışları olarak ifade edilmektedir. Çevresel kaygısı bulunan bir kişinin çevre ile ilgili olan problemlere katkı sağlama noktasında daha istekli olacağı belirtilmektedir. Tutumların davranış açıklamada önemli bir değişken olduğu ifade edilmektedir. Kişilerin çevreye yönelik tutumlarını belirlediği düşünülen temel değişkenler arasında çevresel bilinç ve çevresel kaygı yer almaktadır.

1.2. Çevreye Duyarlı Ürün Tüketimine Etki Eden Faktörler

1.2.1. Tutumlar

Tutumların davranış açıklamada önemli bir değişken olduğu ifade edilmektedir. Kişilerin çevreye yönelik tutumlarını belirlediği düşünülen temel değişkenler arasında çevresel bilinç ve çevresel kaygı yer almaktadır. Çevreye duyarlı davranış açıklamaya yönelik literatür tutumlar ile davranışa yönelik niyet arasında güçlü ve pozitif yönde bir ilişki olduğunu söylemektedir (Mostafa, 2007; Paul vd., 2016). Ajzen'in Planlı Davranış Teorisi'ni çevreye duyarlı davranış açıklamaya uyarlayan çalışmalar tutumlar ile niyet arasında pozitif yönde güçlü ilişki bulmuşlardır (Dean vd., 2012; Kotchen ve Reiling, 2000). Avusturalya'da gerçekleştirilen güncel bir çalışmaya göre yeşil enerjiye yönelik satın alma niyeti üzerinde sosyal etki ve tutumlar önemli ölçüde etkilidir (Ahmed, Sultan ve Williams, 2021).

1.2.2. Öznel Normlar

Öznel normlar, davranış sergilemek veya sergilememek için algılanan sosyal baskıdır (Ajzen, 1991). Öznel normlar kişilerin normatif inançlarıdır ve sosyal çevresinde düşüncelerine değer verdiği kişilerin davranışları üzerindeki etkileri

olarak tanımlanır (Taylor ve Todd, 1995:609). Öznel normların kişilerin çevreye duyarlı davranışları üzerindeki etkilerini ölçen çalışmalar bu faktörün etkilerini açıklamaya çalışmaktadır. Yapılan bir çalışmada çevreye duyarlı ürün kullanım oranı yüksek olan tüketicilerin, "Ağır Yeşil Tüketiciler" in arkadaş, hükümet, çevreci gruplar gibi diğer kişilerin görüşlerinden daha fazla etkilendiği tespit edilmiştir (Paço, Raposo ve Filho, 2009, s. 20-21). Bir başka çalışmada öznel normlarla ilişkili sosyal değerler, tüketicilerin çevresel kaygısı üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur (Suki, 2015:8).

1.2.3. Algılanan Davranışsal Kontrol

Algılanan davranışsal kontrol, "davranışı sergilemenin algılanan kolaylığı veya zorluğudur" (Ajzen, 1991). Maichum Parichatnon ve Peng (2016), Taylandlı tüketiciler bağlamında çevreye duyarlı ürünlerin satın alma niyetini araştırmak için genişletilmiş planlı davranış teorisini uygulamıştır. Algılanan davranışsal kontrolün çevreye duyarlı ürünler için satın alma niyeti ile pozitif olarak ilişkili olduğunu söylemişlerdir (Maichum vd., 2016).

1.2.4. Çevresel Kaygı

Çevresel kaygı insanların çevre ile ilgili problemlere yönelik bilinçli davranışları olarak ifade edilmektedir. Çevresel kaygısı bulunan bir kişinin çevre ile ilgili olan problemlere katkı sağlama noktasında daha istekli olacağı belirtilmektedir. Çevresel kaygı çevreye yönelik araştırmaların yapılmaya başlandığı dönemden beri pek çok araştırmacının konusu olmuş ve çevreye duyarlı davranış açıklama sürecinde önemli bir değişken haline gelmiştir. Çevresel kaygıyı çevreye duyarlı davranış açıklamada bir değişken olarak ele alan çalışmalar birbirinden farklı bulgulara ulaşmıştır. Mostafa (2007)'de Mısırlı tüketiciler üzerinde gerçekleştirdiği araştırma modeli tüketicilerin doğal çevre yönelimi, çevresel bilgi ve çevresel kaygılarının tutumlarını etkilediğini belirlemiştir.

Ancak yine bazı araştırmalar çevresel kaygının davranışa olan etkisi noktasında tartışmalıdır. Cleveland vd. (2005)'de çalışmalarında çevresel kaygının çevreye duyarlı davranış tahmin etmede zayıf bir değişken olduğunu ifade etmektedir. Paço vd. (2013, s. 418) çalışmalarında çevresel kaygının çevreye duyarlı davranış etkilemekte olduğunu belirtmiştir ancak sadece dolaylı yoldan etkilediğini belirtmektedir. Paco ve Raposo (2009) çalışmalarında da benzer bir sonuca ulaşmışlardır.

1.2.5. Çevreye Duyarlı Ürün Satın Alma Niyeti

Ajzen ve Fishbein'e (1980) göre niyetler, davranışın en önemli ve en iyi yordayıcısıdır. "Planlı davranış teorisinde merkezi bir faktör, bireyin belirli bir davranış gösterme niyetidir" (Ajzen, 1991). Davranışa yönelik niyetin tahmin edilmesi davranışın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği noktasında net bir öngörü sunmaktadır. Çevreye duyarlı davranışa yönelik niyeti tahmin etmede en güçlü değişkenlerden bir diğeri de tutumlar olurken, ikinci güçlü değişken algılanan davranışsal kontroldür (Paul vd., 2016).

1.2.6. Çevreye Duyarlı Ürün Satın Alma Davranışı

Geçmiş araştırmalar insanların çevreye karşı endişeleri ile çevreye yönelik dostça davranışları (environmentally friendly behaviour) arasında pozitif ilişki olduğunu savunmaktadır (Straughan ve Roberts, 1999). Birçok araştırma çevresel kaygısı yüksek olan tüketicilerin çevreye duyarlı davranış göstermeye eğilimli olduklarını savunmaktadır (Schwepker ve Cornwell, 1991; McCarty ve Shrum, 1994; Roberts, 1996; Chan, 1999). Literatürde çevresel kaygının (environmental concern) çevreye yönelik dostça davranışa (environmentally friendly behaviour) neden olduğu belirtilmektedir. Tanrikulu, (2015) çevresel kaygının çevreye duyarlı ürün satın alma davranışı üzerinde direk etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yılmaz vd. (2010) çevresel duyarlılığın çevresel davranış doğrudan etkilemediği ama çevresel tutum geliştirenlerin çevresel davranış sergileyerek çevreye duyarlı ürün satın aldığı sonucuna ulaşmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Tipi ve Modeli

Bu araştırma Çevreye Duyarlı Ürün Tüketim Davranışı (Green Product Purchase Intention)'ni ölçmek amacıyla oluşturulan ölçeğin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirliğinin test edildiği metodolojik türde bir araştırmadır.

Bu çalışmada Slavec ve Drnovsek (2012) tarafından geliştirilen Geçkil ve Tikici tarafından uyarlayarak Türkçe literatüre kazandırılan üç faz ve on adımdan oluşan ölçek geliştirme modeli benimsenmiştir (Geçkil ve Tikici, 2015:51). Ancak bu çalışma ölçek uyarlama çalışması olduğu için modelin ilk üç adımı kullanılmamıştır.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini on sekiz yaş üstü, okuma yazma bilen ve aktif olarak akıllı telefon, bilgisayar veya tablet kullanan bireyler oluşturmaktadır. Verilen toplanacağı örneklem sayısı ise Paul, Modi & Patel'in (2016)'in çalışmasında Hair ve diğerlerinden (1998) aktardığı şekilde her bir ifade için 15-20 katılımcı tavsiyesi göz önünde bulundurularak belirlenmiştir.

Buna göre orijinal ölçek toplam 5 alt boyut olmak üzere 20 ifadeden oluşmaktadır. Paul, Modi & Patel (2016)'in çalışmalarındaki örneklem belirlenmesi kriterlerine göre (20X20) hesaplandığından örneklem sayısı 400 olarak belirlenmiştir. Ölçek uyarlama çalışmalarında örneklem sayısının belirlenmesinde ölçek ifade sayısının 5-10 katı olması önerilmektedir. Bu araştırma da her iki öneri de dikkate alınmış (Hair vd. 1998; Çokluk, Şekercioğlu & Büyüköztürk, 2012) ve toplanan veriler (n=484)'in n=240 'ı açımlayıcı faktör analizi, n=244'ü doğrulayıcı faktör analizi için kullanılmıştır.

Ölçeğin orijinal olarak çevrilmiş olan versiyonu değişmezlik ölçümü amacıyla test tekrar test aralıklı yöntem ile iki kez (2 haftalık aralıklar ile) aynı gruba uygulanmıştır. İlk uygulamada katılımcılardan formlarına rumuz koymaları istenmiş ve aynı rumuzlu katılımcılar ile ikinci ölçüm gerçekleştirilmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Veriler katılımcılara kişisel bilgi formu ve Çevreye Duyarlı Ürün Tüketim Davranışı Ölçeği'nin uygulanması ile elde edilmiştir. Kişisel bilgi formu, cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu ve gelir seviyesini içeren beş ifadeden oluşmaktadır. Çevreye Duyarlı Ürün Tüketim Davranışı Ölçeği Paul, Modi & Patel (2015) tarafından daha önce onaylanmış ölçme araçlarının bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştur. Oluşturulan bu ölçek beşli likert tipi toplam 5 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar; tutum (Taylor & Todd, 1995; Chan, 2001; Mostafa, 2006), öznel norm (Dean et al., 2012; Chen & Peng, 2012; Arvola et al., 2008; Sparks et al., 1997), algılanan davranış kontrolü (Dean et al, 2012; Chen & Peng, 2012; Armitage & Conner, 1999; Sparks et al., 1997), çevresel kaygı (Kilbourn & Pickett, 2008), Çevreye duyarlı ürün satın alma niyeti (Taylor & Todd, 1995; Li, 1997, Mostafa, 2006-2009; Chang & Chen, 2008)'nden oluşmaktadır. Tutum alt boyutu 3, öznel norm 4, algılanan davranış kontrolü 5, çevresel kaygı 3, yeşil ürün satın alma niyeti 5 ifadeden oluşmaktadır. Her bir alt boyutun cronbach alfa değerleri tutum 0,897, öznel norm 0.896, algılanan davranış kontrolü 0.819, çevresel kaygı 0.908, yeşil ürün satın alma niyeti 0.787 olarak tespit edilmiştir (Paul, Modi & Patel, 2015).

2.4. Ölçeğin Türkçe Versiyonu

Analizler sonucunda ölçek orijinal ölçekten farklı olarak dört alt faktörlü bir yapıya dönüşmüştür. Orijinal ölçekte yer alan algılanan davranışsal kontrol faktörünün ifadeleri, öznel norm (3 ifade), satın alma niyeti (1 ifade), çevre kaygısı (1 ifade) faktörlerine dağılmıştır. Algılanan davranışsal kontrol faktörünün 1 ifadesi açımlayıcı faktör analizi(AFA) sonuçlarına göre analizlerden çıkarılmıştır. Ölçeğin Türkçe versiyonu satın alma niyeti alt faktörü 6 ifade, öznel norm alt faktörü 7 ifade, tutum alt faktörü 3 ifade ve çevre kaygısı alt faktörü 3 ifade şeklinde toplam 19 ifadeden oluşmaktadır. İfadeler 5'li likert tipi ölçme aracı şeklinde kesinlikle katılmıyorum (1), kısmen katılmıyorum (2), katılıyorum (3), kısmen katılıyorum (4), kesinlikle katılıyorum (5) şeklinde puanlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek minimum puan değeri 19, maksimum puan değeri ise 95 puandır.

2.5. Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri Google Form'a aktarılan ölçek ifadeleri online olarak e-mail, sosyal medya vb gibi platformlardan ve fiziki anketler yoluyla toplanmıştır. Elde edilen verilerin 415'i online olarak elde edilmiştir. Toplamda 100 fiziki anket gerçekleştirilmiş, ancak bunlardan 23 tanesi veri yeterliliğini sağlamadığı için analizlere dâhil edilmemiştir. Toplam 492 anket veri analizine dâhil edilmiştir.

2.6. Verilerin Analizi ve Geçerlilik-Güvenirlik Çalışmaları

Tablo 1'de belirtilen aşamalar doğrultusunda Çevreye Duyarlı Ürün Tüketim Davranışı Ölçeği güvenilirlik ve geçerlik çalışması için kullanılan aşamalar gösterilmiştir.

Tablo 1. Ölçek Uyarlamada Kullanılan Aşamalar
İşlem Aşamaları

Geçerlik		Güvenirlik			Zamana Göre Değişmezlik
Dil Geçerliği	Kapsam Geçerliği	Yapı Geçerliği	İç Tutarlılık Analizi	Madde Analizleri	Test Tekrar Test
İngilizce'den Türkçe'ye Türkçe'den İngilizce'ye çeviri	Uzman Görüşü alma Kapsam Geçerlik İndeksi(KGI)	Açımlayıcı Faktör Analizi Doğrulayıcı Faktör Analizi	Cronbach Katsayısı Alpha	Ortalama, Standart sapma, T testi faktör varyansı Uyum indeksleri analizleri	Pearson Momentler Korelasyonu Katsayısı

Kaynak: (Çapık, Gözüm & Aksayan, 2018; Deniz, 2007).

2.7. Araştırma Etiği

Çalışmaya ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması için sorumlu yazarından e-mail ile izin talep edilerek başlanmıştır. Yazar tarafından onay alındıktan sonra çalışma için Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Fen ve Mühendislik Bilimleri Araştırmaları Etik kurulu'na başvuru yapılmış ve 01 Eylül 2021 tarih ve 14/08 sayılı karar ile etik açıdan uygun görülmüştür.

3. BULGULAR

3.1. Ölçeğin Geçerlik Çalışmaları

3.1.1. Dil Geçerliliği

Türkçe 'ye çeviri çalışmasında Brislin ve arkadaşlarının (1973) önerdiği 5 aşamalı teknik kullanılmıştır. Bu aşamalar, ilk çeviri, ilk çeviriyi değerlendirme, geri çeviri, geri çeviriyi değerlendirme ve uzman görüşünü içermektedir. Bu tavsiyeler doğrultusunda ölçek 2 alandan ve 1 alan dışı ve yüksek dil puanına sahip toplamda 3 kişi tarafından Türkçe 'ye çevrilmiştir. Uzmanlar tarafından gerçekleştirilen çeviriler karşılaştırılarak ortak çeviri belirlenmiştir. Daha sonra ölçek bir uzman tarafından tekrar İngilizce 'ye çevrilmiş ve orijinal ölçek ile uyumlu olduğu görülmüştür.

3.1.2. Ölçek Kapsam Geçerliliği:

Ölçeğin kapsam geçerliliğinin ortaya konulması amacıyla Yosuff (2019) tarafından sıralanan şu adımlar takip edilerek gerçekleştirilmiştir:

- **Kapsam geçerlik formunun hazırlanması:** Araştırmacılar tarafından uzmanlardan her bir ifadeyi 1 (Çok değişiklik gerekiyor), 2 (Az değişiklik gerekiyor), 3 (Uygun), 4 (Çok uygun) şeklinde puanlamalarını sağlayacak şekilde kapsam geçerlik formu hazırlanmıştır.
- **Konunun uzmanların belirlenmesi:** Hazırlanan formlar 6 uzmana gönderilmiş, bunlardan 1 uzmandan dışında 5 uzmandan geri dönüş sağlanmıştır.
- **İçerik doğrulaması yapmak:** Geri dönüş yapılan formların içerik doğrulaması yapılmıştır.
- **Etki alanının ve öğelerin incelenmesi:** Formların etki alanının ve öğelerinin incelenmesi yapılarak, formlarda uzmanlar tarafından ifade edilen öneriler dikkate alınarak gerekli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.
- **Her bir ifadenin puanını sağlamak:** Her bir ifadenin puanlarının kontrolleri sağlanmıştır.
- **Kapsam geçerlik İndeksi hesaplama:** Kapsam geçerliliği hesaplanmasında iki şekilde gerçekleştirilebilir. Bunlardan bir M-KGİ, bir diğeri ise Ö-KGİ'dir (akt. Yosuff, 2019). Kapsam geçerlik hesaplaması için öncelikli olarak uzmanların ifade formlarına vermiş oldukları puanlar 1 (3 ve 4 için) ve 0 (1 ve 2 için) olarak kodlanmıştır. Daha sonra M-KGİ indeksi ($M-KGİ = \frac{\text{Uzlaşılın İfadeler}}{\text{Uzman sayısı}}$) formülü uygulanmıştır. Bir ölçeğin KGİ yeterli olması için 0.80 üzerinde olması gerekmektedir. Elde edilen M-KGİ verileri ile Ö-KGİ ortalaması 0,98 (M-KGİ puanı/İfade sayısı), uzmanların ifade uygunluk oranları ile Ö-KGİ 0,94 (Uygunluk oranı/Uzman sayısı) tespit edilmiştir. Bu oranlar Bruns & Grove (2009) çalışmasına göre 0,80'in üzerinde ve kabul edilebilir bir orandır.

Tablo 2. Kapsam Geçerlik İndeksi Hesaplama

	Uzman 1	Uzman 2	Uzman 3	Uzman 4	Uzman 5	Uzman karar toplamları	M-KGİ
T1	1	1	1	0	1	4	0,95
T1	1	1	1	1	1	5	1
T3	1	1	1	0	1	4	0,95
ÖN1	1	1	1	1	1	5	1
ÖN2	1	1	1	1	1	5	1
ÖN3	1	1	1	1	1	5	1
ÖN4	1	1	1	0	1	4	0,95
ADK1	1	1	1	1	1	5	1
ADK2	1	1	1	1	1	5	1
ADK3	1	1	1	1	1	5	1
ADK4	1	1	1	1	1	5	1
ADK5	1	1	1	0	1	4	0,95
CK1	1	1	1	1	1	5	1
CK2	1	1	1	0	1	4	0,95
CK3	1	1	1	1	1	5	1

SAN1	1	1	1	1	1	5	1
SAN2	1	1	1	1	1	5	1
SAN3	1	1	1	0	1	4	0,95
SAN4	1	1	1	1	1	5	1
SAN5	1	1	1	1	1	5	1
Uygunluk Oranı	1	1	1	0,70	1		0,98
Ö-KGİ						0,94	

3.1.3. Yapı Geçerliliği

Ölçeğin yapı geçerliliğini ortaya koymak amacıyla veriler yarıya bölünerek açımlayıcı (n=246) ve doğrulayıcı (n=246) faktör analizleri gerçekleştirilmiştir.

Açımlayıcı Faktör Analizi: Verilerin faktör analizine uygunluğunun incelenmesi amacıyla Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) örneklem ölçüm değer yeterliliği analizi gerçekleştirilmiştir (Tablo 3)

Tablo 3. Verilerin faktör Analizi İçin Uygunluğunun İncelenmesi (n=246)

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örneklem Ölçüm Değer Yeterliliği	,889	
Bartlett Testi	Ki-Kare Değeri	2369,987
	Sd	190
	p	,000

KMO değerinin yüksek olması her bir değişkenin diğer değişkenler tarafından çok iyi bir şekilde tahmin edilebileceğini belirtmektedir. (Çokluk, Şekercioğlu & Büyüköztürk, 2012: 207) Elde edilen sonuçlara göre KMO değeri .889 olarak tespit edilmiştir. Çokluk, Şekercioğlu & Büyüköztürk'ün (2012) aktardığına göre bu değer çalışmanın örneklem büyüklüğünün "iyi" olduğunu göstermektedir. Bartlett testi sonucu ise ki-kare değeri 2369,987 olarak istatistik olarak anlamlıdır (p<.000) ve sonuçlar örneklemin yeterli ve verilerin normal dağılım gösterdiğini belirtmektedir.

Örneklem sayısının yeterliliği ortaya konulduktan sonra faktörlerin toplam varyansı açıklama oranlarına bakılmıştır.

Tablo 4. Faktörlerin Toplam Varyansı Açıklama Oranları (n=246)

Faktörler	Initial Eigenvalues			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
Satın Alma Niyeti (SAN)	7,406	37,032	37,032	7,406	37,032	37,032
Öznel Norm(ÖN)	2,194	10,970	48,003	2,194	10,970	48,003
Tutum(TU)	1,511	7,556	55,559	1,511	7,556	55,559
Çevre Kaygısı (ÇK)	1,171	5,855	61,414	1,171	5,855	61,414

Orijinal ölçek tutum (TU), öznel norm (ÖN), algılanan davranışsal kontrol (ADK), çevresel kaygı (ÇK), çevreye duyarlı ürün satın alma niyetinden (SAN) oluşan toplam 5 alt faktörden oluşmaktadır. Analizler faktör sayısı girilmeden gerçekleştirilmiş ve AFA analizi sonucunda ölçek toplam varyansın %61,414'ünü açıklayan ve öz değeri 1'in üzerinde olan dört faktörlü bir yapıya dönüşmüştür (Tablo 4). Bu yapıya göre algılanan davranışsal kontrol alt faktörü diğer faktörlere (SAN, ÖN) dağılmıştır.

Tablo 5. Ölçeğin Faktör Yapısı ve İfadelerin Faktör Yükleri (n=246)

Ölçek İfadeleri	Faktörler			
	Çevreye Duyarlı Ürün Satın Alma Niyeti(SAN)	Öznel Norm (ÖN)	Tutum (TU)	Çevre Kaygısı (ÇK)
SAN4	,813	,175	,230	,134
SAN5	,762	,074	,382	,098
SAN1	,728	,033	,137	,276
SAN3	,675	,151	,112	,271
SAN2	,658	,269	,140	,273
ADK3	,546	,358	,331	,143
ÖN2	-,001	,853	,192	,084
ÖN1	-,042	,772	,245	,055
ÖN3	,140	,769	,225	,196
ÖN4	,259	,646	-,090	,237
ADK4	,508	,628	-,001	-,039
ADK5	,474	,548	-,120	-,195
ADK1	,384	,530	,294	,034

T2	,136	,088	,841	,047
T1	,211	,136	,812	,076
T3	,303	,397	,522	,111
CK1	,136	,089	,178	,703
CK2	,166	,330	,122	,670
CK3	,378	-,117	-,118	,622

Analizler sonucunda satın alma niyeti (SAN) 1, 2, 3, 4, 5. ifadeleri ile algılanan davranışsal kontrol(ADK) 3 birinci faktörde, öznel norm alt faktörünün 1, 2, 3, 4. İfadeleri ile algılanan davranışsal kontrol 1, 4, 5. ifadeleri ikinci faktörde, tutum alt faktörünün 1, 2, 3. İfadeleri üçüncü faktörde ve çevresel kaygı 1, 2, 3. İfadeleri ise dördüncü faktörde yer almıştır. AFA analizinin yapıldığı örneklem sayısı göz önüne alındığında (n=246) 0,4 ün üzeri faktör yükü anlamlı olarak kabul edilmektedir (Yaşlıoğlu, 2017:78). Bu nedenle algılanan davranışsal kontrol 2 ifadesinin faktör yükü değeri 0.4'ten küçük olduğu ve binişik olduğu için ölçekten çıkarılmıştır. Bir ifadenin kabul düzeyi birden fazla faktörde yüksek yük verdiğinde ya da iki veya daha fazla faktördeki yük değerlerinin arasındaki farkın 0,1'den küçük olması o ifadenin binişik olduğunu belirtmektedir (Çokluk, Şekercioğlu & Büyüköztürk: 2012:233).

Tablo 6. Çevreye Duyarlı Ürün Tüketim Davranışı Ölçeği İfade Analizi Sonuçları(n=492)

Maddeler	Ortalama	Standart Sapma	Madde-Toplam Korelasyon	Madde Çıkarıldığında Cronbach Alfa	Madde-Faktör Korelasyonu	Ortak Faktör Varyansı
	X	SS	r	α	R	h^2
M1	4,31	,890	,730	,917	,682	,750
M2	4,43	,845	,674	,919	,596	,677
M3	4,51	,806	,699	,919	,671	,723
M4	3,98	1,019	,629	,919	,536	,605
M5	4,33	,887	,722	,918	,647	,680
M6	4,29	,947	,684	,918	,572	,621
M7	3,47	1,167	,587	,921	,650	,778
M8	3,54	1,151	,519	,922	,578	,706
M9	3,81	1,172	,698	,918	,646	,734
M10	3,85	1,215	,555	,922	,410	,531
M11	3,85	1,060	,693	,918	,578	,671
M12	3,51	1,073	,481	,923	,363	,553
M13	4,07	1,047	,687	,918	,542	,568
M14	4,71	,703	,527	,922	,586	,818
M15	4,53	,820	,571	,921	,593	,784
M16	4,37	,894	,667	,919	,506	,586
M17	4,42	,972	,462	,923	,379	,622
M18	4,19	,983	,560	,921	,380	,561
M19	4,51	,910	,399	,924	,383	,652
Toplam	78,68	12,17				

Tablo 6'de görüldüğü gibi maddelerin ortak faktör varyansları (h^2) .531 ile .818 arasında değişmektedir. Bu değer herhangi bir maddenin toplam varyansa yaptığı katkısı ifade eder ve 0 ile 1 arasında bir değer alır. Bu değer 1'e yaklaşması maddenin toplam varyansa yaptığı katkının yüksek olduğunu, 0'a yaklaşması ise düşük olduğunu gösterir. Maddenin h^2 değerinin .20'den düşük olması halinde ölçekten çıkartılması gerekir (Çokluk vd., 2012: 241). Maddelerin ortalamaları incelendiğinde M4-7-8-9-10-11-12 maddelerinin puan ortalamalarının diğer maddelerden farklı olarak 4'ün altında kaldığı, aynı şekilde standart sapma değerlerinin ise 1'in üzerinde olduğu analizler sonucu görülmüştür. Bu durum bu maddelere verilen cevapların çeşitliliği göstermektedir. Madde 7-8-9-10-11- 12 ölçek alt faktörlerinde öznel norm faktörünü temsil etmektedir. Öznel norm kişinin çevresinden gelen etkiye göre kararlarının şekillenmesini ifade etmektedir. Dolayısıyla bu durum bu maddelere verilen cevapların çeşitliliğini açıkladığı düşünülmektedir.

Elde edilen değerler bir bütün olarak incelendiğinde madde-toplam korelasyon değerlerinin de ortak faktör varyansı değerlerinin de olması gereken sınırlar içerisinde olduğu görülmektedir. Madde faktör yükleri incelendiğinde söz konusu maddelerin faktör yüklerinin de ayrı bir faktör oluşturmayacak kadar yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca maddeler silindiğinde elde edilecek alfa değerlerinin de birbirine yakın olduğu, maddelerin ortalama ve standart sapma değerlerinde çok büyük farklılıklar olmadığı görülmektedir.

Doğrulamalı Faktör Analizi:

Tablo 7. Çevreye Duyarlı Ürün Tüketim Ölçeğinin Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İyiliği Değerleri (n: 246)

DFA Uyumluluk İstatistiği	Uyum Değerleri
Ki-kare; p değeri	497.90, p = .00 (p<.05)
Serbestlik Derecesi	146
Ki-kare değeri / serbestlik derecesi	497.90 / 146=3.41**
RMSEA; p	.099 (p<.05)*
SRMR	.090**
NFI	.92***
NNFI	.93***
CFI	.94***
GFI	.82 **
AGFI	.76**

* ≤0.10 Zayıf Uyum, ** Orta düzeyde uyum, ***iyi uyum

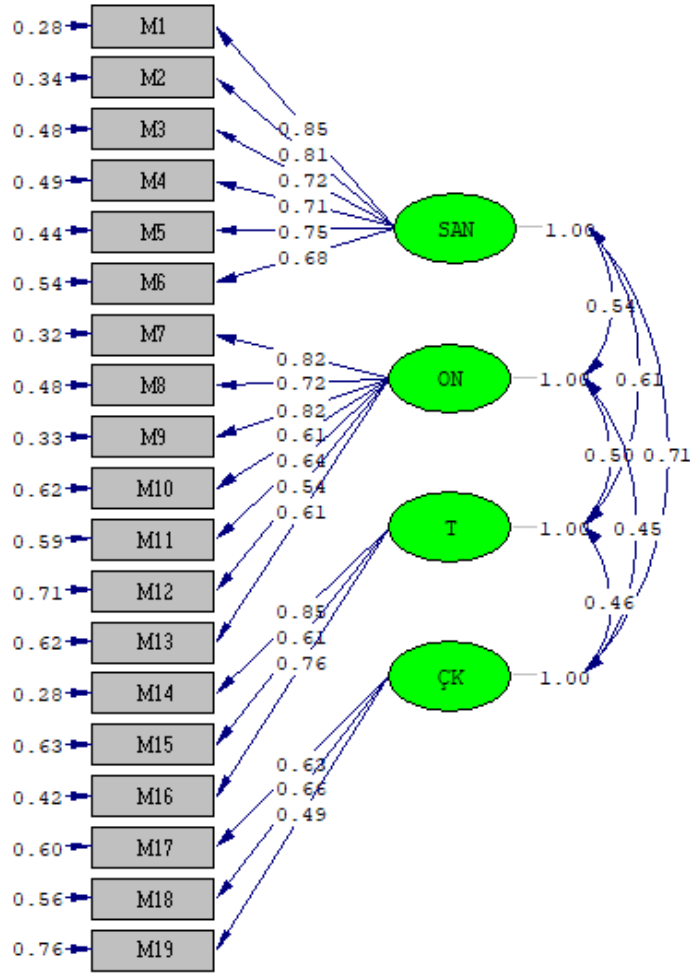
Çevreye Duyarlı Ürün Tüketimi Ölçeği (ÇDÜÖ) Türkçe formunun AFA sonucunda ortaya çıkan yapısının doğrulanmasını test etmek için DFA yapıldı (Güngör 2016). Çevreye Duyarlı Ürün Tüketimi ölçeğinin AFA'da belirlenen dört faktörlü yapısının geçerliğini doğrulamak için verilerin ikinci yarısı (n:246) ile DFA yapıldı. Uyum iyiliği değerlerinden en çok ki-kare değeri kullanılır. Modelin kabul edilebilir olması için ki-kare uyum değerinin anlamlı çıkmaması beklenir, ancak genellikle çalışmalarda anlamlı çıktığı görülür. Çünkü ki-kare uyum değeri örneklem büyüklüğüne çok duyarlıdır (Çokluk ve ark. 2016). O nedenle ki-kare sonucu serbestlik derecesine bölünür. Ki-kare/serbestlik derecesinin iki ya da altında olması modelin iyi bir model olduğunu, beş ya da daha altında olması modelin orta düzeyde bir uyum iyi liğine sahip olduğunu gösterir (Çokluk ve ark. 2016). Bu çalışmada Çevreye Duyarlı Ürün Tüketim Ölçeğinin Türkçe Formunun DFA sonuçlarına göre Ki-kare değeri: serbestlik derecesi uyum istatistik değeri 3.41, RMSEA uyum istatistik değeri .099 (≤0.10), SRMR.090, NFI .92, NNFI .93, CFI .94 ve GFI .82 olarak bulundu (Tablo 5).

Diğer sık kullanılan uyum indeksleri Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA), Standardized Root Mean Square Residual (SRMR), Comparative Fit Index (CFI), Non-Normed Fit Index (NNFI), Goodness of Fit Index, (GFI), Adjusted Goodness of Fit Index (AGFI)'dir (Çokluk ve ark 2016). RMSEA değeri 0 ile 1 arasında değişir (Evcı ve Aylar 2017). RMSEA'nın ≤ .080 olması uyumun iyi olduğunu ve ≤ .10 olması ise orta düzeyde uyumu gösterir (Çokluk ve ark 2016). Bu çalışmada RMSEA değerinin anlamlı ve .099 bulunması (≤ .10) orta düzeyde uyum olduğunu göstermektedir.

Standardize edilmiş RMR (SRMR) 0 - 1 arasında bir değer alır (Evcı ve Aylar 2017). Bu değerın sıfıra yakın olması uyumun daha iyi olduğu anlamını taşır (Çokluk ve ark 2016). SRMR'nin .05 altında olması mükemmel uyumu, .08'in altında olması iyi uyumu, .10'un altında olması vasat uyumu göstermektedir (Çokluk ve ark 2016). Bu çalışmada SRMR değerinin .090 olarak bulunması orta düzeyde uyumu göstermektedir.

CFI uyum iyiliği test değeri 0 ile 1 arasında değişmektedir. Değer 1'e yaklaştıkça uyum iyiliği artmaktadır (Evcı ve Aylar 2017). CFI değeri .95 üzerinde ise mükemmel uyumu, .90 üzerinde ise iyi uyumu göstermektedir (Çokluk ve ark 2016). Bu çalışmada CFI değerinin .94 olarak bulunması mükemmel yakın bir iyi uyumu göstermektedir.

NFI ve NNFI uyum iyiliği test değeri .95 üzerinde ise mükemmel uyumu, .90 üzerinde ise iyi uyumu göstermektedir (Çokluk ve ark 2016). Bu çalışmada NFI ve NNFI değerinin .90 üzerinde bulunması iyi uyumu göstermektedir. Benzer şekilde diğer uyum iyiliği testlerinden GFI ve AGFI indeksleri .95 üzerinde ise uyumun mükemmel olduğuna, .90 üzerinde ise iyi uyumu ifade eder (Çokluk ve ark 2016). Bu çalışmada GFI (.82) ve AGFI (.76) değerlerinin vasat uyumu işaret ettiği görülmektedir.



Chi-Square=497.90, df=146, P-value=0.00000, RMSEA=0.099

Şekil 1. Çevreye Duyarlı Ürün Tüketim Ölçeğinin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları: Yol Katsayıları ve Hata Varyansları

Şekilde Alt Boyutların Kısaltmaları: SAN: Satın Alma Niyeti; ÖN:Öznel Norm; T:Tutum; ÇK: Çevresel Kaygı

İfadelerin alt boyutu ile ilişkisini gösteren yol katsayıları faktör yüküne eşdeğer yüklerdir ve en az .30 ve üzerinde olması önerilir (Çokluk ve ark 2016). Ölçek ifadelerinin kendi boyutu ile olan yol katsayıları (faktör yükleri) Satın Alma Niyeti alt boyutunda .85 ile .68, Öznel Norm alt boyutunda .82 ile .54, Tutum alt boyutunda .85 ile .61 ve çevre kaygısı alt boyutunda .66 ile .49 arasında bulundu (Şekil 1). Bütün ölçek ifadelerinin kendi boyutu ile olan yol katsayıları (faktör yükleri) .85 ile .49 arasında bulundu. Alt boyutların birbirleri ile olan yol katsayıları ise .71 ile .45 arasında bulundu. Ölçek ifadelerinin kendi boyutu ile olan yol katsayıları (faktör yükleri) .30'dan yüksek olduğu için model anlamlı bulundu (Çokluk ve ark 2016).

Ölçeğin hata varyansları incelendiğinde; tüm ifadelerin hata varyanslarının .76 altında ve bütün t değerlerinin 16.9 ile 6.87 arasında değiştiği, bütün t değerlerinin 1.96'dan büyük ve anlamlı ($p < .05$) olduğu saptandı (Şekil 1). DFA'de t değerlerinin anlamlı olmaması veya ifadelerin hata indekslerinin 1'e yakın olması analiz dışında bırakılmasını gerektirir (Çokluk ve ark 2016). Buna göre çalışmada analiz dışında bırakılması gereken ifade olmadığı görülmektedir (Şekil 1.). Sonuç olarak elde edilen DFA sonuçları, ölçeğin Türkçe formunun AFA sonucunda ortaya çıkan yeni yapısının doğrulandığını ortaya koymuştur.

3.1.4. Ölçeğin Güvenirlik Çalışmaları

Çevreye duyarlı ürün tüketim davranışı ölçeğinin güvenilirlik değerlendirmesi için cronbach Alfa katsayısı, ifade analizleri ve test tekrar test analizleri gerçekleştirilmiştir.

Tablo 8. Çevreye Duyarlı Ürün Tüketim Davranışı Ölçek ve Alt Boyutlar Cronbach Alfa Katsayıları(492)

Ölçek ve Alt Boyutlar	Madde Sayısı	Cronbach Alfa (α)
Çevreye Duyarlı Ürün Tüketim Davranışı	19	,924
Satın Alma Niyeti (SAN)	6	,900
Öznel Norm(ÖN)	7	,870
Tutum(TU)	3	,799
Çevre Kaygısı (ÇK)	3	,690

Ölçeğin iç tutarlılık analizleri sonucunda ölçek toplam ve alt boyutlarının cronbach alfa katsayıları tablo 6'de verilmiştir. Buna göre ölçeğin toplam cronbach alfa katsayısı $\alpha = ,919$, öznel norm $\alpha = 876$, satın alma niyeti $\alpha = ,900$, tutum $\alpha = ,799$ ve çevre kaygısı $\alpha = ,690$ olarak tespit edilmiştir. Genel kabul gören değer ölçeğin toplam güvenilirliğinin 0,7 ve üzerinde olmasıdır (Kılıç, 2016: 47). Ölçeğin toplam Cronbach alfa katsayısı oldukça yüksektir. Bu durum ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir. Alt boyutlara ilişkin α değerleri boyutların ölçekten ayrılarak ayrıca kullanılması halinde önemli olmaktadır. Ölçeğin bütün halinde kullanılması halinde boyutlara ilişkin α değeri 0,7 nin altında da olabilir. Ölçeğin alt boyutlarından çevre kaygısının α değeri kabul edilen değere çok yakın görülmeyle birlikte toplam puan α değerinin çok yüksek olması ölçeğin kullanılabilir olduğunu, fakat çevre kaygısı alt boyutunun tek başına kullanıma uygun olmadığını belirtmektedir.

3.1.5. Ölçeğin Test Tekrar Test Güvenirlik Analizi

Değişmezlik bir ölçeğin zaman göre değişmezlik gösterebilme gücüdür (Esin, 2015:218). Ölçeğin orijinal olarak çevrilmiş olan versiyonu değişmezlik ölçümü amacıyla test tekrar test aralıklı yöntem ile iki kez (2 haftalık aralıklar ile) aynı gruba uygulanmıştır. İlk uygulamada katılımcılardan formlarına rumuz koymaları istenmiş ve aynı rumuzlu katılımcılar ile ikinci ölçüm gerçekleştirilmiştir.

Tablo 9. Çevreye Duyarlı Ürün Tüketim Davranışı Ölçeği Test Tekrar Test Korelasyon analizi

Çevreye Duyarlı Ürün Tüketim Davranışı Ölçeği(ÇDÜÖ)	Sayı(n)	r	p
Birinci ölçüm	40	1	.000
İkinci ölçüm	40	,971	

Her bir rumuzun ölçeğe verdikleri yanıtlar aynı satıra yazılarak puanlarının toplamları üzerinden Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon değerlerine ulaşılmıştır (Tablo 1). Elde edilen $r = .971$ değeri +1'e yakın çıkmıştır. Bu durum ölçeğin zamana göre değişmediğini göstermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma da Çevreye Duyarlı Ürün Tüketim Davranışı (Green Product Purchase Intention)'nı ölçmek amacıyla oluşturulan ölçeğin Türkçe'ye çevrilerek geçerlilik güvenilirlik analizleri ortaya konulmuştur. Yapılan analizler sonucunda ölçeğin bireylerin çevreye duyarlı ürün tüketim davranışını ölçme de yeterli olduğunu göstermektedir.

Tüketicilerin çevreye duyarlı ürün tüketimi gerçekleştirmesinde pek çok faktörün aynı anda etkili olduğu yapılan çalışmalar referans alınarak söylenebilir. Gelişmekte olan ülkelerde çevreye duyarlı tüketiciyi tanımlamaya çalışan bir araştırma da Carrete vd. (2012), farklı gelir seviyelerine sahip ailelerde yaptıkları çalışmada çevreye duyarlı davranışa yönelik pozitif tutum ve niyet geliştirmede tüketicinin sağladığı yarar, algılanan riskin az olması, fiyatlar üzerindeki kontrol hissi, kültürel değerler ve kişilerin alışkanlıkları ile uyumlu olması önemlidir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde var olan fiyat duyarlılığından dolayı düşük fiyatlı alternatif ürünlerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Çevreye duyarlı tüketim davranışı gelirden etkilendiği gibi kimi tüketicilerde de farklı davranış motivasyonlarından dolayı gerçekleşebilmektedir. Örneğin çevreye duyarlı ürünleri doğayı korumak amaçlı değil de yalnızca organik oldukları veya sevdiklerinin sağlığını korumak amaçlı kullanan tüketicilerde bulunmaktadır. Bazı tüketiciler de enerji tasarruflu ürünleri çevresel kaygılardan dolayı değil de bireysel tasarruf amaçlı tercih etmektedir. Fotea ve Fotea, (2012:111) çalışmalarında çevreye duyarlı davranışı motive eden sekiz tüketici motivasyonu olduğunu söylemektedir:

- Tekrar kullanma, ikinci el malzeme ve geri dönüşüm.
- Tüketimde azaltma yapmak.

- Sağlığını korumak.
- Gelecek nesilleri düşünmek.
- Yerel ekonomiyi korumak.
- Mütevazı hayat.
- Diğerleri için rol model olmak.
- Öncü olmak.

Son yıllarda artan çevreye duyarlılık çalışmaları ve bu bağlamda firmaların da kendilerini tüketiciler açısından çevre konusunda hassasiyetlerini ön plana çıkaran uygulamaları dikkate değer bir hal almıştır. Sürekli olarak çevrenin önemi konusunda maruz kalınan mesajlar insanların duyarlılıklarını artırmakta ve tüketim alışkanlıklarında değişikliklere neden olabilmektedir. İklim krizi, her geçen gün artan doğal felaketler ve dünyanın adeta yardım uyarıları gönderdiği günümüz de bireylerin bu yöndeki davranışları daha da önem kazanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında bireylerin bu yöndeki tutumlarının ölçülmesi ve yapılan ya da yapılacak olan çalışmalara rehberlik etmesi açısından bu ölçeğin literatüre katkıları olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ahmed, Al Sadat, Sultan, P., Williams, G. (2021). Intention to purchase green energy of Avustralian consumers initial research findings, *Academy of Marketing Studies Journal*, 25(1), 1-4.
- Ajzen, I. (1991), "The theory of planned behaviour", *Organic Behaviour Human Decisions. Process*, 50, (2), 179-211.
- Ajzen, I. & Fishbein, M. (1980). *Understanding Attitudes and Predicting Social Behaviour*, Prentice-Hall, NJ, Englewood Cliffs.
- Akehurst, G., Afonso, C., Goncalves, H. M. (2012). Re-examining green purchase behaviour and the green consumer profile: new evidences. *Management Decision* 50(5), s.972-988. Emerald Group Publishing Limited 0025-1747. DOI 10.1108/00251741211227726. www.emeraldinsight.com/0025-1747.htm
- Brislin, R. W., Lonner, W. J. & Thorndike, R. M. (1973). *Cross cultural research methods*,. John Wiley - SonsPub.
- Bruns, N. & Grove, S. K. (2009). The practise of nursing research: Appraisal synthesis, and generation of evidence (6th ed.). *Nursing Standard*, 23(45): 30.
- Carrete, L., Castaño, R., Felix, R., Centeno, E. and González, E. (2012), "Green consumer behavior in an emerging economy: confusion, credibility, and compatibility", *Journal of Consumer Marketing*, 29(7), s. 470-481. <https://doi.org/10.1108/07363761211274983>.
- Chan, R. (1999) Environmental attitudes and behavior of consumers in China: Survey findings and implications. *Journal of International Consumer Marketing*, 11, s.25-52.
- Cleveland, M., Kalamas, M. & Laroche, M. (2005) Shades of green: Linking environmental locus of control and pro-environmental behaviors. *Journal of Consumer Marketing*, 22, 198-212.
- Çapık, C., Gözüm, S., & Aksayan, S. (2018). Kültürlerarası ölçek uyarlama aşamaları, dil ve kültür uyarlaması: Güncellenmiş rehber. *Florence Nightingale Journal of Nursing*, 26(3), 199-210.
- Çoban, S., Sönmez, Y., (2014). Yeşil pazarlama karmasına yönelik tüketici tutumlarının demografik özelliklere göre farklılaşması: Ahi Evran Üniversitesi örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3: 65-82.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik spss ve lisrel uygulamaları*. (2. Baskı, 177-400). Pegem Akademi.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. & Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve Lisrel Uygulamaları*. (4. Baskı, 177-249). Pegem Akademi.
- Dean, M., Raats, M. M., & Shepherd, R. (2012). The role of self-identity, past behavior, and their interaction in predicting intention to purchase fresh and processed organic food 1. *Journal of applied social psychology*, 42(3), 669-688.

- Deniz, K. Z. (2007). Psikolojik ölçme aracı uyarlama. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 40(1), 1-16.
- Esin, M. N. (2015). Veri Toplama Yöntem ve Araçları & Veri Toplama Araçlarının Güvenilirlik ve Geçerliliği. (Eds. Semra Erdoğan, Nursen Nahçıvan ve M. Nihal Esin) *Hemşirelikte Araştırma: Süreç, Uygulama ve Kritik içinde*. 193-232. Nobel Tıp Kitapevleri.
- Fisk, G. (1974). *Marketing and the ecological crisis*. Harper & Row.
- Fotea, Ioan, and Silvia L. Fotea. "The importance of studying behavior in the effort of educating consumers towards ecological awareness." *The Proceedings of the International Conference, Marketing - from Information to Decision*, no. 5, annual 2012, s.. 108-120.
- Geçkil, T., Tikici, M (2015). Örgütsel demokrasi ölçeği geliştirme çalışması. *Amme İdaresi Dergisi*, 48 (4), Aralık, 41-78.
- Güngör, D. (2016). Psikolojide ölçme araçlarının geliştirilmesi ve uyarlanması kılavuzu. *Türk Psikoloji Yazıları*. 19(38): 104-112.
- Kassarjain, H. (1971). Incorporating ecology into marketing strategy: The case of air pollution. *Journal of Marketing*, 35 (3), s.61-65.
- Kim, Y. (2011). Understanding green purchase: The influence of collectivism, personal values and environmental attitudes and the moderating effect of perceived consumer effectiveness. *Seoul Journal of Business*, 17 (1), s.66-89.
- Kinney, T. C., Taylor, J. R. & Ahmed, S. A. (1974), Ecologically concerned consumers: Who are they?, *Journal of Marketing*, 38 (Nisan), 20-4.
- Kotchen, M. J., & Reiling, S. D. (2000). Environmental attitudes, motivations, and contingent valuation of nonuse values: a case study involving endangered species. *Ecological Economics*, 32(1), 93-107.
- Maichum, K., Parichatnon, S., & Peng, K. C. (2016). Application of the extended theory of planned behavior model to investigate the purchase intention of green products among Thai consumers. *Sustainability*, 8(10), 1-20.
- McCarty, J. & Shrum, L. (1994) The recycling of solid wastes: Personal values, value orientations and attitudes about recycling as antecedents of recycling behavior. *Journal of Business Research*, 30, s.53-62.
- Mostafa, M. M. (2007). A hierarchical analysis of the green consciousness of the Egyptian consumer. *Psychology & Marketing*, 24 (5), s.445-473.
- Paço, Finisterra. A.M. & Raposo, M. L.B. (2008). Determining the characteristics to profile the "green" consumer: an exploratory approach, *Int Rev Public Nonprofit Mark*, 5, s.129-140. DOI 10. 1007/s12208-008-0010-9.
- Paço, Finisterra. A.M., Barata Raposo, M.L., & Filho, W.L. (2009). Identifying the green consumer: A segmentation study. *Journal of Targeting, Measurement and Analysis for Marketing*, 17, 17-25.
- Paço, Finisterra. A.M. & Raposo, M. (2009). "Green segmentation: An application to the portuguese consumer market", *Marketing Intelligence ve Planning*, 27(3), 364-379.
- Paço, Finisterra. A.M., Alves, H., Shiel, C. & Filho, W. L. (2013). Development of a green consumer behaviour model. *International Journal of Consumer Studies*, 37, s.414-421. ISSN 1470-6423.
- Polit, D. F. & Beck C. T. (2007). The Content Validity Index: Are you sure you know what's being reported? *Critique and recommendations. Research in Nursing & Health*. 29(5), 489-97. <https://doi.org/10.1002/nur.20147>.
- Roberts, J. A. (1996). Green consumers in the 1990s: Profile and implications for advertising. *Journal of Business Research*, 36(3), s.217-232.
- Paul, J., Modi, A., & Patel, J. (2016). Predicting green product consumption using theory of planned behavior and reasoned action. *Journal of retailing and consumer services*, 29, 123-134.
- Schweper, C. & Cornwell, T. (1991). An examination of ecologically concerned consumers and their intention to purchase ecologically packaged products. *Journal of Public Policy and Marketing*, 10, s.77-101.
- Slavec, A., Drnovsek, M. (2012). A Perspective on Scale Development in Entrepreneurship Research. *Economic and Business Review*, 14(1), 43.
- Straughan, R. D. & Roberts, J.A. (1999). Environmental segmentation alternatives: a look at green consumer behavior in the new millennium. *Journal of Consumer Marketing*, 16(6), s.558-575.

- Suki, Mohd Norazah. (2015). Consumer environmental concern and green product purchase in Malaysia: structural effects of consumption values. *Journal of Cleaner Production*. 132. 10.1016/j.jclepro.2015.09.087.
- Tanrikulu, C. (2015). Çevresel kaygı, algılanan tüketici etkinliği ve kolektivizmin, tüketicilerin yeşil satın alma davranışlarındaki rolü üzerine bir inceleme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(1), 121-136.
- Vining, J., & Ebreo, A. (1990). What Makes a Recycler?: A Comparison of Recyclers and Nonrecyclers. *Environment and Behavior*, 22(1), 55–73. <https://doi.org/10.1177/0013916590221003>.
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85.
- Yılmaz V., Aktaş, C., & Yağizer, C. (2010). Effect of environmental sensitivity and attitude in ecological food purchasing behavior. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20(2): 127– 140.

Extended Abstract

Aim and Scope

One of the main reasons for measuring and explaining environmentally sensitive product consumption behavior is to explain the gap between the attitudes and behaviors of individuals. It is extremely important to explain the effects of zero waste practices, which are frequently on the agenda today and which are included in the projects of many institutions and organizations, on the attitudes of individuals. As a result of the researches on the subject, the 'Environmentally sensitive product consumption behavior scale', which is thought to be a source in the process of measuring attitudes, was translated from English to Turkish and delivered to the participants via online channels after the evaluation of expert opinions.

Methods

Kaiser Mayer Olkin measurement adequacy test was applied in order to test the collected data's suitability for factor analysis, and then reliability (test-retest) and validity (exploratory and confirmatory) were tested. As a result of the analyzes, the Cronbach Alpha value of the scale was determined as .92. The population of the research consists of individuals over the age of eighteen who can read and write and actively use smart phones, computers or tablets. The number of samples to be collected was determined by considering the recommendations of 15-20 participants for each statement, as cited by Hair et al. (1998) in the study of Paul, Modi & Patel (2016). Accordingly, the original scale consists of 20 statements, 5 sub-dimensions in total. Since it was calculated according to the sampling criteria (20X20) in the studies of Paul, Modi & Patel (2016), the sample number was determined as 400.

Findings

In this study, the original scale was translated into Turkish in order to measure the Environmentally Responsible Consumption Behavior, and validity and reliability analyzes were put forward. The results of the analyzes show that the scale is sufficient to measure the environmentally sensitive product consumption behavior of individuals.

Conclusion

With this study, it is thought that it will be a useful tool for professionals working on environmental awareness, researchers, business managers who are sensitive about environmental awareness of their products, consumer organizations and academics in terms of use in future studies by providing a scale that will reveal environmentally sensitive product consumption behaviors in Turkish literature.

EK:

Çevreye Duyarlı Ürün Tüketim Davranışı Ölçeği		Kesinlikle Katılmıyorum	Kısmen Katılmıyorum	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Çevreye duyarlı Ürün Satın Alma Niyeti(SAN)	Gelecekte çevreye daha az zarar veren ürünleri satın almaya dikkat edeceğim.	1	2	3	4	5
	Ekolojik nedenlerle çevre dostu markalara geçmeyi düşüneceğim.	1	2	3	4	5
	Geleneksel ürün yerine çevre dostu ürüne daha fazla para harcamayı planlıyorum.	1	2	3	4	5
	Gelecekte, çevreye olumlu katkıları olan ürünleri satın alacağımı umuyorum	1	2	3	4	5
	Yakın gelecekte kesinlikle çevreye duyarlı ürünler satın almak istiyorum	1	2	3	4	5
	Kendimi gelecekte çevreye duyarlı ürünler satın alabilecek durumda görüyorum.	1	2	3	4	5
Öznel Norm (ÖN)	Benim için önemli olan birçok kişi alışverişe gittiğimde çevreye duyarlı ürünleri satın almam gerektiğini düşünür.	1	2	3	4	5
	Benim için önemli birçok kişi alışverişe gittiğimde çevreye duyarlı ürünleri almamı ister.	1	2	3	4	5
	Düşüncelerine değer verdiğim insanlar çevreye duyarlı ürünleri satın almamı tercih eder	1	2	3	4	5
	Arkadaşımın olumlu görüşü çevreye duyarlı ürün satın almam konusunda beni etkiliyor.	1	2	3	4	5
	Çevreye duyarlı ürünleri satın alma yeteneğim olduğuna inanıyorum.	1	2	3	4	5
	Çevreye duyarlı ürünleri satın almak için kaynaklarım, zamanım ve istekliliğim var.	1	2	3	4	5
Tutum(TU)	Çevreye duyarlı ürün satın alma düşüncesini seviyorum.	1	2	3	4	5
	Çevreye duyarlı ürün satın alma iyi bir fikirdir.	1	2	3	4	5
	Ürünlerin çevreye duyarlı ürün olanlarını satın alma konusunda olumlu bir tutuma sahibim.	1	2	3	4	5
Çevresel Kaygı(ÇK)	Çevre konusunda çok endişeliyim.	1	2	3	4	5
	Çevreyi korumaya yardımcı olmak için tüketimi azaltmaya istekliyim.	1	2	3	4	5
	Doğal çevreyi korumak için büyük sosyal değişiklikler gereklidir.	1	2	3	4	5

A Systematic Review of Studies on Gastronomic Experience in Web of Science Database

Web of Science Veri Tabanında Gastronomik Deneyim Üzerine Yapılan alışmaların Sistematik Bir İncelemesi

Yener Ođan¹, İbrahim eki²

Abstract

One of the integral parts of tourism activities is food and beverage. Because the most basic need of the visitors, which is the food and beverage need, must be met in the destinations visited. Besides, the interest of individuals in gastronomic travel has been increasing recently and individuals are in pursuit of gastronomic experience in the visited destinations. It was aimed to evaluate the studies on the concept of gastronomic experience with a systematic compilation method. Studies on a specific subject can be examined with a systematic compilation method within the framework of a comprehensive plan. In the selection of the sample, the criterion sampling technique was preferred. In the research study, the Web of Science database was searched using the words "gastronomic" and "experience" on the studies pertinent to the field of tourism (Leisure, Hospitality, Sport & Tourism). A total of 32 studies were evaluated within the scope of the research. The most of the studies on gastronomic experience has been carried out in recent years. Gastronomic experience is among the main research topics of the tourism field. Also, this subject is included in journals pertinent to food and social sciences. It was found that the studies in question were, in general, constructed with two different approaches as quantitative (18) and qualitative (12). It was seen that the sample groups consisted of tourists, chefs, guides, chefs, online platforms. Survey questionnaire technique was employed the most in the collection of study data; it was detected that observation, interview, ethnography and web-based comment analysis techniques were also used. Moreover, it was determined that the gastronomic experience concentrated more on topics such as motivation, marketing, destination preference and satisfaction level. The limitations of the study included the use of certain keywords on the Web of Science database. Conducting studies on the subject of the study with different keywords in other databases would contribute to the literature for comparative studies.

Keywords: Web of Science, Database, Gastronomic experience, Systematic review.

Öz

Turizm faaliyetlerinin ayrılmaz paralarından birini yeme-ime oluşturmaktadır. ünkü ziyaret edilen destinasyonlarda ziyaretçilerin en temel gereksinimi olan yeme-içme ihtiyacının karşılanması gerekmektedir. Bunun yanı sıra son zamanlarda bireylerin gastronomik amaçlı seyahatlere olan ilgisi artmakta ve bireyler ziyaret edilen destinasyonlarda gastronomik deneyim arayışı içerisine girmektedir. Bu araştırmada gastronomik deneyim kavramına yönelik olarak yapılan çalışmaların sistematik derleme yöntemiyle değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Belirli bir konuya ilişkin çalışmalar kapsamlı bir plan çerçevesinde sistematik derleme yöntemiyle incelenebilmektedir. Araştırma örnekleminin seçiminde ölçüt örnekleme tekniği seçilmiştir. Araştırmada Web of Science veri tabanındaki turizm (Leisure, Hospitality, Sport & Tourism) alanına ilişkin çalışmalar üzerinden "gastronomic" ve "experience" kelimeleri kullanılarak tarama yapılmıştır. Araştırma kapsamında toplam 32 çalışma değerlendirilmiştir. Gastronomik deneyime ilişkin çalışmaların büyük bir bölümü son yıllarda gerçekleşmiştir. Gastronomik deneyim, turizm alanının temel araştırma konuları arasında yer almaktadır. Ayrıca bu konuya gıda ve sosyal bilimler ile ilgili dergilere yer verilmektedir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda söz konusu çalışmaların genel olarak nicel (18) ve nitel (12) olmak üzere iki farklı yaklaşımla kurgulandığı; örneklemlerin ise turistler, şefler, rehberler, şefler, çevrim içi platformlardan oluştuğu görölmüştür. Çalışma verilerinin toplanmasında en fazla anket tekniğinin kullanıldığı; gözlem, görüşme, etnografya ve web tabanlı yorum inceleme tekniklerinden de faydalandığı tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra çalışmalarda gastronomik deneyimin daha çok motivasyon, pazarlama, destinasyon tercihi ve memnuniyet düzeyi gibi konulara odaklanıldığı saptanmıştır. Çalışmanın Web of Science veri tabanı üzerinden belirli anahtar kelimeler kullanılarak yapılması araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışma konusu ile ilgili çalışmaların diğer veri tabanlarında farklı anahtar kelimelerle yapılması karşılaştırmalı araştırmaların ortaya koyulabilmesi açısından literatüre katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Web of Science, Veri tabanı, Gastronomik deneyim, Sistematik inceleme.

Research Paper [Araştırma Makalesi]

JEL Codes: L66, L83, L84

Submitted: 27 / 12 / 2022

Accepted: 12 / 03 / 2023

¹ Asst. Prof. Dr., Artvin Çoruh University, Artvin, Turkey, oganyener@gmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-1523-8498>

² Asst. Prof. Dr., Gaziantep Islam Science and Technology University, Gaziantep, Turkey, ibrahimceki@hotmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0001-7375-1866>

Introduction

Gastronomy tourism is an alternative tourism type that concentrates on food and practices regarding the food. There are three main elements that steer people to travel in gastronomic tourism. It is possible to list these elements as the desire to taste different foods and beverages and witness the production process, to learn by observing the culinary traditions of different cultures, and to discover new meal systems and eating styles (Şalvarcı and Gök, 2020). The necessity of eating and drinking activities and the desire of tourists to enjoy each moment of their travels have made gastronomic values an inseparable part of tourism experiences (Küçükömürler et al., 2018).

The main reinforcer of expectations, which has a crucial role in forming the behavioral intention towards the destination visit, is the perception of satisfaction. The perception of satisfaction is constituted by the experience gained following the destination visit. In other words, the fact that the experience meets the expectations would enhance the feeling of satisfaction, thus revealing the intention of the tourists to return to the destination and recommend the destination to others (Kim, 2017; Akyürek and Kutukız, 2020). This situation has caused destinations that wish to acquire a share in the tourism market or increase their current share in the process, perceive gastronomic elements as arguments that promise a different and unique experience.

Upon examining the relevant literature, it is understood that various studies on Gastronomy experience exist. It is seen that these studies sometimes consider the gastronomic experience (GE) as a relational whole, and sometimes concentrate on specific aspects of the GE. This study aims to assess the studies on the concept of GE by conducting bibliometric analysis. In compliance with the objectives of the study, a search is made using the words “*gastronomic*” and “*experience*” on the studies pertinent to tourism field in the WoS -Web of Science- database. The study would be beneficial in terms of revealing the course of gastronomy experience in the literature and paving the way for comparative studies.

1. Conceptual Framework

Enterprises make special efforts to best fulfill the needs of consumers under intensely competitive conditions. One of these efforts involves enhancing customer loyalty by appealing to the emotions of consumers. Thus, enterprises may offer unforgettable experiences for their consumers, ensure customer loyalty, and provide competitive advantage. Therefore, in contemporary competitive environment, it is inevitable to adopt an experience-oriented approach that puts customers at the center for offering memorable experiences (Deligöz, 2016). Tourism is one of the sectors within which an experience-oriented approach would be most effective. Besides, due to the fact that the goods and services offered in tourism activities are suitable for tourist expectations, the satisfaction level of tourists can be achieved at a high level (Yüksel and Kılınc, 2003). As well-known, the tourism sector is shaped in terms of hedonic features and affects consumer behavior. Quan and Wang (2004) asserted that presenting the experiential aspect of the goods and services in the tourism sector to the guests leaves unforgettable and permanent traces, as well as providing significant advantages to the practitioners in the sector. Therefore, it is essential to enrich the experiential aspects of the functional features of touristic goods and services (Akyürek and Kutukız, 2020). Therefore, generating a memorable experience in tourism activities is a crucial phenomenon for both tourists and tourism practitioners.

İşkin (2021) stated that the association between tourism and gastronomy is quite strong and is formed in line with touristic experiences. Accommodation, travel and food and beverage are basic necessities in tourism activities and should be fulfilled. In particular, tourists wish to enjoy each moment of their travels within the framework of fulfilling the basic necessities of tourism. This situation creates the basis for the emergence of gastronomic tourism.

According to Nebioğlu (2016), the concept of gastronomy examines the food of a certain segment, the search for the best food and the consumption dimensions, as well as the culinary culture, the elements that reveal the meals, and the preparation and presentation of the meals. In this context, it is possible to claim that gastronomy is a versatile discipline. Kivela and Crofts (2006) emphasized that the gastronomic elements of tourism destinations were perceived as driving forces in the context of marketing for attracting tourists. Therefore, gastronomic factors can become effective in making a travel decision by providing tourist motivation. Oğan and Özkaya (2021) stated that tourists were curious about gastronomic elements in the destinations they visited, and that gastronomic-themed activities in their tour programs were demanded due to attractiveness they contained. Gaining a memorable GE in tourism destinations may also affect the level of satisfaction during travel (Monica Hu, Chen and Ou, 2009).

Kodaş (2018) concluded that food and beverage factors affected visitors as a part of destination attractiveness and enhanced the total tourist experience. The concept of GE, however, is a touristic experience enriched by the way of life, spatial perception, stories, landscape, activities related to food and beverages, as well as social, cultural, and other elements (Robinson and Clifford, 2012). Therefore, GEs assume effective roles in the development of destinations with

the functions such as destination attractiveness, discovering local culture, increasing the level of knowledge, shaping destination preference, providing economic input, reflecting local identities, and being a marketing tool (Kodaş, 2018).

2. Methodology

The study aims to evaluate the studies on GEs by employing systematic compilation review method. With the systematic compilation method employed in the research, studies on a specific subject can be examined within the framework of a comprehensive plan (Lasserson, Thomas and Higgins, 2019). Besides, the examinations made in systematic compilation reviews should be conducted in a transparent, inclusive, open, and synthesis manner (Torgerson, 2003). In compliance with the objective of the research study, responses to such questions as “*In which years have been the studies on GEs carried out?*”, “*What are the objectives of the studies?*”, “*Which methods were employed in the studies?*”, “*What are the information about the studies?*”, “*To which sample groups were the analyses applied?*”, “*What are the prominent factors related to the issue of GE in the studies?*” and “*Which findings and conclusions were reached in the studies?*” are sought.

In the study, the studies published in the WoS database over the years 2005-2022 are evaluated. Therefore, the population of research consists of the studies in the WoS database. In the selection of the research sample, criterion sampling technique, as one the purposive sampling methods, is preferred (Yıldırım and Şimşek, 2016). In the research study, the WoS database is reviewed using the words “*gastronomic*” and “*experience*” on the studies pertinent to the field of tourism (Hospitality, Leisure, Sport & Tourism). Apart from these, there are no inclusion and exclusion criteria, and a total of 32 studies are evaluated. The collection of research data is carried out on 01.11.2022, and the obtained data are subjected to content analysis (Miles and Huberman, 1994; Yıldırım and Şimşek, 2016).

3. Findings

In compliance with the aim of the research, the findings obtained from 32 studies in the WoS database are analyzed. Distribution of the number of studies on GEs by years, names, author information, places of publication, aims, methods, sample groups, prominent elements, and results are illustrated in Figure 1.

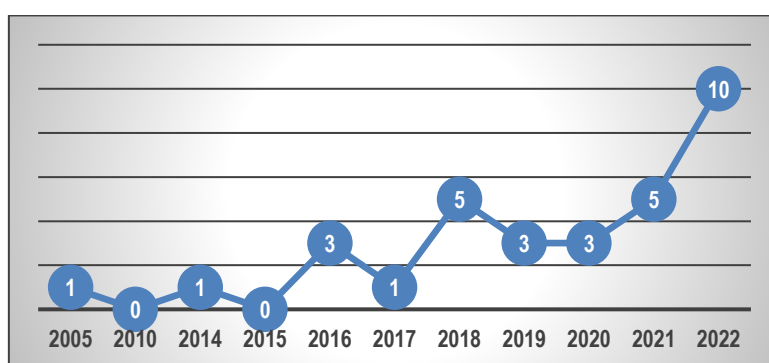


Figure 1. Distribution of the Number of Related Studies in WoS by Years

Figure 1 illustrates the distribution of the number of studies on GE in the WoS database by years. Upon examining the data; the studies on GE are seen to be clustered over the years 2005-2022, and a significant rise was present in the number of studies conducted in 2018 and the consecutive years. Moreover, it is understood that the number of studies on GE in 2015 and previous years were quite limited (2). In this context, it is possible to claim that researchers have been increasingly interested in GE throughout recent years.

Table 1 presents the author(s), title, publication place and year information of the studies pertinent to the GE in the WoS database. Studies are encoded as M1, M2, M3, M4, M32 in the table.

Table 1. Author(s), Title, Place of Publication and Year Information of the Pertinent Studies in WoS

Codes	Author(s)	Titles	Publications	Years
M1	Pereiro, X; Conde, SP.	Tourism and gastronomic offer in the region of Ulloa (Galicia): Analysis of a local development experience	Pasos-revista de Turismo y Patrimonio Cultural	2005

M2	Bjork, P; Kauppinen-Raisanen, H.	Culinary-gastronomic tourism - a search for local food experiences	Nutrition & Food Science	2014
M3	Sulaiman, MZ.	Translating Australian Urban GEs for Malay Tourists	Pertanika Journal of Social Science and Humanities	2016
M4	Bjork, P; Kauppinen-Raisanen, H.	Exploring the multi-dimensionality of travellers' culinary- GEs	Current Issues in Tourism	2016
M5	Martins, UMO; Gurgel, LJ; Martins, JCD.	Experiences with local food: a case study about Slow Food movement and gastronomic tourism in Recife - Brazil	Pasos-revista de Turismo y Patrimonio Cultural	2016
M6	Folgado-Fernandez, et al.	Destination image and loyalty development: the impact of tourists' food experiences at gastronomic events	Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism	2017
M7	Gregorash, BJ.	Understanding authenticity within GEs	Authenticity & Tourism: Materialities, Perceptions, Experiences	2018
M8	Gregorash, BJ.	Examining GEs using auto-driven photo-elicitation	Handbook of Research Methods for Tourism and Hospitality Management	2018
M9	Ramon et al.	Posturing or enjoying the GE? Effects of reputation and experience in the recommendation of upscale restaurants	Cuadernos de Turismo	2018
M10	Akdag et al.	Do tourists' GEs differ within the same geographical region? A comparative study of two Mediterranean destinations Turkey and Spain	British Food Journal	2018
M11	Daries et al.	Behaviour of culinary tourists: A segmentation study of diners at top-level restaurants	Intangible Capital	2018
M12	Sthapit, E.	Memories of GEs, savoured positive emotions and savouring processes	Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism	2019
M13	Berbel-Pineda et al.	GE as a factor of motivation in the tourist movements	International Journal of Gastronomy and Food Science	2019
M14	Santa Cruz et al.	GEs of foreign tourists in developing countries. The case in the city of Oruro (Bolivia)	Heliyon	2019
M15	Moral-Cuadra et al.	Relationship between Consumer Motivation and the GE of Olive Oil Tourism in Spain	Sustainability	2020
M16	Seyitoglu, F.	Tourists' perceptions of the tour guides: the case of gastronomic tours in Istanbul	Anatolia-International Journal of Tourism And Hospitality Research	2020
M17	Cordova-Buiza et al.	The GE: Motivation and Satisfaction of the Gastronomic Tourist-The Case of Puno City (Peru)	Sustainability	2021
M18	Richards, G.	Evolving research perspectives on food and GEs in tourism	International Journal of Contemporary Hospitality Management	2021
M19	Mora et al.	GEs as a key element in the development of a tourist destination	International Journal of Gastronomy and Food Science	2021
M20	Sartori et al.	Food Affective Memory: A Concept for the Development of Experiences in Gastronomic Tourism	Rosa dos Ventos-turismo e Hospitalidade	2021
M21	Soonsan, N; Somkai, U.	Dimensions of GE affecting on sharing experience: place attachment as a mediator and length of stay as a moderator	Journal of Hospitality and Tourism Insights	2021
M22	Batat, W.	The role of luxury gastronomy in culinary tourism: An ethnographic study of Michelin-Starredrestaurants in France	International Journal of Tourism Research	2020
M23	Dixit, SK; Prayag, G.	Gastronomic tourism experiences and experiential marketing	Tourism Recreation Research	2022
M24	Lin, MP; Marine-Roig, E; Llonch-Molina, N.	GE (co)creation: evidence from Taiwan and Catalonia	Tourism Recreation Research	2022
M25	Osorio, SC; Frew, E; Lade, C; Williams, KM.	Blending tradition and modernity: GEs in High Peruvian cuisine	Tourism Recreation Research	2022
M26	Kattiyapompong et al.	Exploring gastronomic tourism experiences through online platforms: evidence from Thai local communities	Tourism Recreation Research	2022
M27	Seyitoglu, F; Afsiz, O.	Distant GEs through Online Cooking Classes in the COVID-19 Era	Journal of Culinary Science & Technology	2022
M28	Michael, N; Fuste-Fome, F.	Marketing of luxurious GEs on social media: The visual storytelling of luxury hotels	International Journal of Tourism Research	2022
M29	Valverde-Roda et al.	Interests, motivations and GEs in the world heritage site destination of Granada (Spain): satisfaction analysis	British Food Journal	2022
M30	Sahin, A; Kiliclar, A	The effect of tourists' GE on emotional and cognitive evaluation: an application of S-O-R paradigm	Journal of Hospitality and Tourism Insights	2022
M31	Menor-Campos et al.	Local gastronomy, culture, and tourism in World Heritage Cities: the foreign tourist behaviour	Investigaciones Turisticas	2022
M32	Ullah et al.	Gastronomic Tourism and Tourist Motivation: Exploring Northern Areas of Pakistan	International Journal of Environmental Research and Public Health	2022

In Table 2, the journals in which the pertinent studies were published and their numbers are given. The data in the table indicate that the Journal of Tourism Recreation Research (4) is the periodical journal in which the majority of the studies on GE have been published. This journal is followed by Pasos-revista de Turismo y Patrimonio Cultural, Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism, British Food Journal, International Journal of Gastronomy and Food Science, Sustainability, Journal of Hospitality and Tourism Insights, and International Journal of Tourism Research (2), respectively.

Studies on GE have been conducted once in each of the other fourteen journals. An important portion of the journals have been published in the field of tourism.

Table 2. Journals in Which Pertinent Studies in WoS Have Been Published

Journals	Number
Tourism Recreation Research	4
Pasos-revista de Turismo y Patrimonio Cultural Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism British Food Journal International Journal of Gastronomy and Food Science Sustainability Journal of Hospitality and Tourism Insights International Journal of Tourism Research	2
Nutrition & Food Science Pertanika Journal of Social Science and Humanities Current Issues in Tourism Authenticity & Tourism: Materialities, Perceptions, Experiences Handbook of Research Methods for Tourism and Hospitality Management Cuadernos de Turismo Intangible Capital Heliyon Anatolia-International Journal of Tourism and Hospitality Research International Journal of Contemporary Hospitality Management Rosa dos Ventos-turismo e Hospitalidade Journal of Culinary Science & Technology Investigaciones Turísticas International Journal of Environmental Research and Public Health	1

The research methods employed in the studies are illustrated in Figure 2. Upon examining the studies on this subject, 18 studies are determined to be conducted with quantitative methods, 12 studies with qualitative methods, and 2 studies with mixed methods.

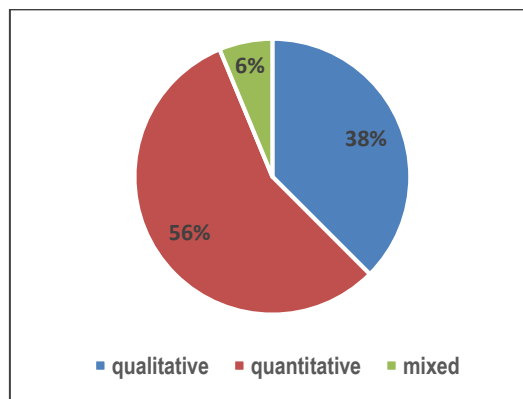


Figure 2. Distribution of the Number of Pertinent Studies in WoS by the Employed Methods

Upon examining the methodological infrastructure of the studies presented in Table 3, it is seen that the data were collected through questionnaires in the studies conducted with the quantitative method, and the data were investigated through sentiment analysis, descriptive analysis, factor analysis, correlation analysis, cluster analysis, empirical analysis, structural equation modeling, chi-square analysis, descriptive analysis, as well as various techniques including univariate and bivariate analyses, parametric, and non-parametric tests. In the qualitative studies, it is seen that the data were collected through compilations, literature reviews, interviews, and web page reviews. In the analysis of qualitative studies, it is understood that content, descriptive, secondary data, bibliography, inductive, exploratory, emotion, current situation analysis, narrative inquiry, and semiotic techniques are employed. In the studies conducted by employing the mixed method, it is determined that the data have been collected through interviews, observations, and survey questionnaires, and the methods of ranking, classification, bibliography, and ethnography have been employed in the data analyses.

Table 3. Methodological Infrastructure Employed by the Pertinent Studies in WoS

Method	Data Collection Technique	Approaches and Analyses	Number
Mixed Method	Observation Interview Survey questionnaire	Ethnographic approach Ranking Classification Bibliography	2
		Secondary data Bibliography Inductive Exploratory Content analysis Descriptive analysis Sentiment analysis Current situation review Narrative inquiry Semiotic analysis	
Qualitative Method	Compilation Literature review Expert opinion Interview Webpage review Online reviews	Sentiment analysis Descriptive analysis Factor analysis Correlation analysis Cluster analysis Empirical analysis Structural Equation Modeling Chi-square analysis Univariate and bivariate analyses Parametric and non-parametric tests	12
Quantitative Method	Survey questionnaire Online questionnaire		18
Total			32

Table 4 contains information regarding the objectives, findings, and results of the studies on GE in the WoS database. Upon examining the data presented in the table, the objectives of the studies pertinent to the GE are seen to be mostly associated with motivation, marketing, satisfaction level, destination preference, promotion, image, memory, loyalty, luxury consumption, and local elements. The majority of the sample groups of the studies consist of tourists. Moreover; chef, gourmet tour guide, businesses online platforms also assume crucial roles in obtaining data. Upon considering the findings and results of the studies, it is emphasized that the GE has been used as a marketing tool and was a motivation factor. Again, within the scope of findings and results, aspects of GE such as branding, sustainability, importance of gastronomic memories, revisiting, contributing to sectoral development and providing competitive power assume great deal of importance.

Table 4. Information on the Purpose, Findings and Results of Pertinent Studies in WoS

Codes	Objective	Finding and Conclusion	Additional Information
M1	Introducing local products, identifying service problems, creating a food guide	The work done in Ulloa, in the center of Galiza, forms the basis for the creation of the tourist image.	Compilation
M2	Determining the factors that contribute to the GE of tourists regarding local food markets.	That their GEs are local, original and authentic products representing local food culture is an important tool in destination branding. Food preparation and atmosphere, local elements add to the GE.	Survey questionnaire, 758 tourists, t-test and ANOVA
M3	Exploring the challenges associated with translating GEs from English to Malay.	Where the Malay translation is functionally inadequate, potential strategies have been proposed to produce adequate translations. It has demonstrated the importance of promoting tourism across languages and cultures by using the appeal of gastronomy correctly.	compilation, review, translation
M4	Exploring the essence of GEs on destination preferences.	The GEs of tourists are multidimensional and effective at many levels. As a destination branding tool, it needs to be managed at a strategic level.	Content analysis, survey, convenience sampling, 158 individuals
M5	Prioritizing observation of the gastronomic routes and analyzing the implications of this situation.	The use of gastronomy as a touristic product for destinations contributes to tourism.	Content analysis, survey exploratory, descriptive review
M6	In gastronomy events, the effect of tourists' dining experiences on the destination image and the contribution of these events are discussed.	It shows that GEs have a positive impact on destination image and loyalty. Loyalty to gastronomic events is positively associated with event brand.	Questionnaire, 616, modeling technique, descriptive analysis
M7	Identifying how memories of gastronomy are formed.	Selling gastronomic tourism experiences can be a successful marketing instrument that generates positive gastronomic memories.	Interview with gourmets
M8	Revealing memories and introducing variations with consumers.	Including the author's personal experience, he revealed how memories are formed in gastronomic events.	Compilation

M9	It analyzes the motivations that affect gastronomic consumption in high-end restaurants.	The degree of perceived experience in participating in high-end restaurant consumption influences the intention to return and recommend.	Survey, 432 surveys Structural Equation Modeling
M10	By comparing the GEs of the tourists, discovering the common and differentiating food factors that influence the gastronomic satisfaction.	Food quality and traditional gastronomy are common important factors for tourist food consumption satisfaction, outweighing the impacts of price, facilities and atmosphere.	Convenience sampling, 396 questionnaire descriptive and multivariate analysis
M11	Detecting the customer profile, behavior and effects of tourists in high-end restaurants.	There are two different behaviors as the culinary experience of tourist visits and the main reason for tourism. Customers behave differently in terms of their intention to recommend and repeat, and the perception of status that restaurant visits provide them.	432 surveys, empirical, ANOVA
M12	Investigating the positive emotions of tourists taste regarding their past culinary-gastronomy experiences.	Participants show feelings of joy and interest in more memorable local food (gastronomy) experiences even after their vacation. It is the taste and physical pleasure that is more memorable in travel destinations.	16 interviews, thematic analysis
M13	Revealing the satisfaction a tourist destination by considering gastronomy as an element of motivation.	It confirms that tourists are motivated by gastronomy in their decision to choose a particular tourist destination. It affects the satisfaction and commitment of tourists to the destination and means that they intend to visit the destination again.	Structural Equation Modeling, 325 surveys descriptive analysis
M14	Concentrating on the GEs of tourists visiting Oruro.	It shows that tourists are categorized into 3 groups (survivors, enjoyers, and experimenters) in terms of their perceptions of GEs. It concludes that it is highly correlated with their motivation to explore a destination.	403 questionnaires, non-probability sampling technique non-parametric tests
M15	Explicating the association between motivation and GE in more depth through a structural equations model.	The development of a positive GE provides a greater added value resulting in a rise in the satisfaction level of the tourist.	Structural Equation Modeling, 414 questionnaires
M16	Comprehending the perceptions of tourists towards tour guides.	In order for gastronomic tours to offer a value-added experience, guides must have professional competence knowledge and qualifications, and must fulfill communication skills such as educators, including tour members and attracting the attention of the traveler.	382 tourist reviews
M17	Examining the GEs of tourists visiting Peru.	It indicated the presence of 3 groups of tourists (survivors, revelers, and experimenters) in terms of their perceptions of their GE. Depending on their attitudes towards gastronomy, tourist satisfaction levels differ.	Cluster analysis, 660 surveys Non-parametric tests
M18	Analyzing the improvement of studies on gastronomic tourism and drawing its relevance to hospitality, as well as the main management and marketing literature.	It outlines an evolution in GEs in tourism research from Experience 1.0 (producer-oriented) to Experience 2.0 (co-creation) to Experience 3.0 (food landscapes).	Mixed model, literature review, article review
M19	Examining the GEs of travelers.	It reveals the positive effect of culinary experiences on gastronomic satisfaction and destination loyalty, as well as the effect of gastronomic motivations on perceived value and culinary experiences.	445 questionnaires, structural, explanatory
M20	It aims to analyze the possibilities of applying the concept of emotional food memory in gastronomic tourist destinations.	Possibilities to value and preserve local cultures and memories through gastronomic tourism can be enhanced by restoration planning linked to experiences associated with emotional food memory.	Exploratory, content analysis, bibliography, 16 contributors
M21	Examining the impact of gastronomy experience on experience sharing, place attachment, and duration of visit.	The 4 dimensions of GE (entertainment, escapism, education, and aesthetics) influence experience sharing. Length of stay has an impact on experience sharing through attachment to place as a means of GE.	717 survey questionnaire
M22	Examining the role of Michelin-starred chefs as changemakers	For luxury restaurants to increase their destination attractiveness; it is stated that it is necessary to design unique luxury GE offers, to promote rural food tourism, to create rural gastronomic elements and to increase media capital.	An ethnographic approach, mixed model
M23	Studies highlighting the experiential value of food and their ability to connect people through food are reviewed.	In order to evaluate gastronomy experiences and their effects on experiential marketing, studies that go beyond the boundaries of gastronomy and culinary tourism experiences are focused.	Compilation, special edition
M24	Analyzing the GE perceptions and online interpretations.	There are differences in popularity and attractiveness by activity, category, region, and high satisfaction of the participants.	214 online travel reviews, content analysis
M25	Explaining the delivery and design of GEs in high-end restaurants.	GEs created and served by local chefs can have a significant effect on the development of the food industry	Narrative interrogation, interview with 15 chiefs
M26	Examining the experiences of gastronomic tourists regarding local food experiences from five different online platforms.	It is useful in filling the knowledge gap in using existing online tourism platforms to better understand, plan and design gastronomic tourism experiences in local communities.	461 people, density sampling, sentiment analysis, ethnographic reflection
M27	Exploring GE of participants in online cooking courses.	Gastronomy experience; nine dimensions of service providers' characteristics and skills, distance learning, entertainment, remote celebration, escape and relaxation, socializing-togetherness, memorability, value / advice, and repurchase intention were revealed.	Embedded theory approach, content and inductive data analysis
M28	Examining the role of luxury and the association between online marketing and gastronomy.	It shows that the most relevant drivers of luxury gastronomy are the exploration of cultures, experiences in the hotel environment, innovation and hedonism, and the promotion of a luxury place and lifestyle seen as authentic, prestigious and sophisticated.	4 Hotel's social media account, content analysis and semiotic analysis
M29	Analyzing the gastronomic motivations and interests of tourists.	According to the tourists' interest in gastronomy, their destination choices are grouped as surviving, enjoying and experiencing tourists. It is seen that gastronomy helps to increase destination competitiveness and increases motivation.	1,612 valid questionnaires, Non-parametric tests
M30	Detecting the impact of GEs of tourists on food consumption.	It was shown that the GEs of tourists positively and significantly affect their experiential values and food consumption feelings.	Convenience and purposive sampling, survey (502), correlation analysis
M31	Analyzing the GEs of foreign visitors.	The GE varies depending on the foreign tourist's attitude towards gastronomy.	753 questionnaires, ranking and classification approaches

M32	Measuring the level of satisfaction in the tourism destination.	Gastronomy motivation affects the choice of tourism location, and gastronomy experience affects satisfaction. Tourists show an intense interest in GEs and develop loyalty towards the destination.	307 surveys, empirical
-----	---	---	------------------------

Conclusion and Evaluation

This research study aims to assess the studies on GEs by employing systematic compilation method. In the study, 32 studies in the WoS database over the years 2005-2022 are evaluated. In the evaluation of the relevant studies, the distribution by years, author information, the journals in which they have published, their aims, methods, data collection techniques, analysis, findings and results, sample groups and additional information are included.

The majority of the studies on GE has been published in recent years. Again, in recent years, it can be stated that the gastronomic travels of individuals render their GEs an important research domain. Therefore, the interest of researchers in GEs is directly proportional to the demand for gastronomic tourism. Upon examining the journals, the Journal of Tourism Recreation Research (4) is the journal with the majority of the studies on GE. Except for the Journal of Tourism Recreation Research, it is seen that other journals had merely one or two publications. Journals in which studies on GE have been published are evenly distributed. Most of these journals have published studies in the field of tourism. Therefore, GEs are among the main research subjects of the tourism field. Nonetheless, GEs are also included in journals pertinent to food and social sciences.

More than half of the studies on GEs have adopted a quantitative research approach. Again, the number of studies conducted by employing the qualitative (12) research approach is at a significant level. Nevertheless, it is thought that more place should be given to the research approach of mixed method (2). In this manner, it would be inclusive and contribute more by employing techniques such as survey questionnaire, observation, and interview. Since the data on GEs are mostly collected through survey questionnaires, those that are suitable for the quantitative research approach are preferred in the analyses. It is seen that techniques suitable for qualitative research are preferred in the analysis of data collected in the form of observation, interview, ethnography, and web-based commentary analysis. The sample groups consist of tourists, chefs, guides, chefs, and online platforms. In this context, the fact that the preferred analysis techniques differ and the diversity in the sample groups has provided in-depth findings and results for GEs.

Furthermore, the aims of the studies pertinent to the GE are mostly related to motivation, marketing, satisfaction level, destination preference, promotion, image, memory, loyalty, luxury consumption, and local elements. In addition to emphasizing the use of GE as a marketing instrument and being a motivation factor in pertinent studies, aspects of branding, sustainability, the importance of gastronomic memories, revisiting, contributing to sectoral development, and providing competitive power are brought forth. In this context, it is possible to state that GEs play crucial roles in various aspects. In this research study, systematic compilation method was preferred and searching the research data using certain keywords in the WoS database constitutes the limitations of the research. It is thought that similar studies using different keywords in different databases would contribute to the literature for comparative studies.

References

- Akdag, G., Guler, O., Dalgic, A., Benli, S. & Cakici, A.C. (2018). Do tourists' gastronomic experiences differ within the same geographical region? A comparative study of two Mediterranean destinations: Turkey and Spain. *British Food Journal*, 120(1), 158-171.
- Akyürek, S. & Kutukız, D. (2020). Gastro turistlerin deneyimleri: Gastronomi turları kapsamında nitel bir araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(4), 3319-3346.
- Batat, W. (2021). The role of luxury gastronomy in food tourism: An ethnographic study of michelin-starred restaurants in France. *International Journal of Tourism Research*, 23(2), 150-163.
- Berbel-Pineda, J.M., Palacios-Florencio, B., Ramírez-Hurtado, J.M. & Santos-Roldán, L. (2019). Gastronomic experience as a factor of motivation in the tourist movements. *International Journal of Gastronomy and Food Science*, 18, 100171.
- Björk, P. & Kauppinen-Räsänen, H. (2014). Culinary-gastronomic tourism - A search for local food experiences. *Nutrition & Food Science*, 44(4), 294-309.
- Björk, P. & Kauppinen-Räsänen, H. (2016). Exploring the multi-dimensionality of travellers' culinary-gastronomic experiences. *Current Issues in Tourism*, 19(12), 1260-1280.

- Cherro Osorio, S., Frew, E., Lade, C. & Williams, K.M. (2022). Blending tradition and modernity: gastronomic experiences in High Peruvian cuisine. *Tourism Recreation Research*, 47(3), 332-346.
- Cordova-Buiza, F., Gabriel-Campos, E., Castaño-Prieto, L. & García-García, L. (2021). The gastronomic experience: Motivation and satisfaction of the gastronomic tourist-The case of Puno City (Peru). *Sustainability*, 13(16), 9170.
- Daries Ramón, N., Cristóbal Fransi, E., Ferrer-Rosell, B. & Mariné Roig, E. (2018). Behaviour of culinary tourists: A segmentation study of diners at top-level restaurants. *Int. Ang. Cap.* 14, 32–355
- Daries Ramón, N., Ferrer Rosell, B., Cristóbal Fransi, E. & Mariné Roig, E. (2018). Postureo o disfrute de la experiencia gastronómica? Efectos de la reputación y la experiencia en la recomendación de los restaurantes de alto nivel. *Cuadernos de Turismo*, (42), 119–136.
- Deligöz K. (2016). *Deneyimsel pazarlama*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Demir, M. & Dalgıç, A. (2022). Examining gastronomy festivals as the attractiveness factor for tourism destinations: The case of Turkey. *Journal of Convention & Event Tourism* 23(5), 412-434.
- Dixit, S. K. & Prayag, G. (2022). Gastronomic tourism experiences and experiential marketing. *Tourism Recreation Research*, 47(3), 217-220.
- Folgado-Fernández, J.A., Hernández-Mogollón, J.M. ve Duarte, P. (2017). Destination image and loyalty development: The impact of tourists' food experiences at gastronomic events. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 17(1), 92-110.
- Gregorash, B.J. (2018). Understanding authenticity within gastronomic experiences. *Authenticity & Tourism (Tourism Social Science Series, Vol. 24)*, Emerald Publishing Limited, Bingley, 145-163.
- Işkın, M. (2021). Turistlerin gastronomi deneyimlerinin demografik özelliklerine göre belirlenmesi. *Journal of Tourism Intelligence and Smartness*, 4(2), 256-269.
- Kattiyapornpong, U., Ditta-Apichai, M. & Chuntamara, C. (2022). Exploring gastronomic tourism experiences through online platforms: evidence from Thai local communities. *Tourism Recreation Research*, 47(3), 241-257.
- Kivela, J. & Crotts, J. C. (2005). Gastronomy tourism: A meaningful travel market segment. *Journal of Culinary Science & Technology*, 4(2-3), 39-55.
- Kodaş, D. (2018). *Gastronomi deneyimi, gastronomi motivasyonu, destinasyon tatmini ve destinasyon marka denkliği ilişkisi: Gaziantep örneği*, [doctoral thesis]. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Küçükkömürler, S., Şırva, N. B. & Sezgin, A. C. (2018). Dünyada ve Türkiye'de gastronomi turizmi. *Uluslararası Turizm Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi*, 2(2), 78-85.
- Lasserson, T.J., Thomas, J. & Higgins, J.P.T. (2019). Starting a review. J.P.T. Higgins (Ed.), *Cochrane handbook for systematic reviews of interventions* (3-12). Hoboken: Wiley-Blackwell.
- Lin, M., Marine-Roig, E. & Llonch-Molina, N. (2022). Gastronomic experience (co)creation: evidence from Taiwan and Catalonia. *Tourism Recreation Research*, 47(3), 277-292.
- Martins, U.M.O., Gurgel, L.I., & Martins, J.C.O. (2016). Experiências com a gastronomia local: Um estudo de caso sobre movimento Slow Food e o turismo gastronômico na cidade de Recife-Brasil. *PASOS. Revista De Turismo Y Patrimonio Cultural*, 14(1), 229–241.
- Menor Campos, A., Hidalgo Fernández, A., López Felipe, T. & Jara Alba, C. (2022). Gastronomía local, cultura y turismo en Ciudades Patrimonio de la Humanidad: el comportamiento del turista extranjero. *Investigaciones Turísticas* (23), 140-161.
- Michael, N. & Fuste-Forne, F. (2022). Marketing of luxurious gastronomic experiences on social media: The visual storytelling of luxury hotels. *International Journal of Tourism Research*, 24(6), 827-838.
- Miles, M. B. & Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. New York: Sage Publications.
- Monica Hu, M.L., Chen, T.K., & Ou, T.L. (2009). An importance–performance model of restaurant dining experience. In *Advances in Hospitality and Leisure* (207- 222). Emerald Group Publishing Limited.
- Mora, D., Solano-Sánchez, M.Á., López-Guzmán, T. & Moral-Cuadra, S. (2021). Gastronomic experiences as a key element in the development of a tourist destination. *International Journal of Gastronomy and Food Science*, 25, 100405.

- Moral-Cuadra, S., Acero de la Cruz, R., Rueda López, R. & Salinas Cuadrado, E. (2020). Relationship between consumer motivation and the gastronomic experience of olive oil tourism in Spain. *Sustainability*, 12, 4178.
- Nebioğlu O. (2016). *Yerel gastronomik ürünlerin turizmde kullanılmasını etkileyen faktörler*. [doctoral thesis], Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Oğan, Y. & Özkaya, F. (2021). Artvin'i ziyaret eden turistlerin gastronomi deneyimleri üzerine bir inceleme. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 211-227.
- Quan, S. & Wang, N. (2004). Towards a structural model of the tourist experience: An illustration from food experiences in tourism. *Tourism Management*, 25, 297–305.
- Richards, G. (2021). Evolving research perspectives on food and gastronomic experiences in tourism. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 33(3) 1037-1058.
- Robinson, R.N.S. & Clifford, C. (2012). Authenticity and festival foodservice experiences. *Annals of Tourism Research*, 39(2), 571–600.
- Santa Cruz, F.G., Choque Tito, J., Pérez-Gálvez, J.C., & Medina-Viruel, M.J. (2019). Gastronomic experiences of foreign tourists in developing countries. The case in the city of Oruro (Bolivia), *Heliyon*, 5(7), e02011.
- Seyitoğlu, F. (2020). Tourists' perceptions of the tour guides: the case of gastronomic tours in Istanbul. *Anatolia*, 31(3), 393-405.
- Seyitoğlu, F. & Atsız, O. (2022). Distant gastronomic experiences through online cooking classes in the Covid-19 Era. *Journal of Culinary Science & Technology*, DOI: 10.1080/15428052.2022.2040681.
- Soonsan, N. & Somkai, U. (2021). Dimensions of gastronomic experience affecting on sharing experience: place attachment as a mediator and length of stay as a moderator. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, <https://doi.org/10.1108/JHTI-07-2021-0171>.
- Sthapit, E. (2019). Memories of gastronomic experiences, savoured positive emotions and savouring processes. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 19(2), 115-139.
- Sulaiman, M.Z. (2016). Translating Australian urban gastronomic experiences for Malay tourists. *Pertanika Journal of Social Sciences & Humanities*, 24, 21-35.
- Şahin, A. & Kılıçlar, A. (2022). The effect of tourists' gastronomic experience on emotional and cognitive evaluation: An application of S-O-R paradigm. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, <https://doi.org/10.1108/JHTI-09-2021-0253>
- Şalvarcı, S. & Sarı G, H. (2020). Turizmde kırsal kalkınma aracı olarak gastronomi turizmi: Samandağ gastronomi köyü örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(73), 1003-1010.
- Torgerson, C. (2003). *Systematic reviews*. London: Continuum International Publishing Group.
- Kim, J.H. (2017). The impact of memorable tourism experiences on loyalty behaviors: The mediating effects of destination image and satisfaction. *Journal of Travel Research*, 57(7), 856–870.
- Ullah, Nadeem, U., Khan, J., Saeed, I., Zada, S., Xin, S., Kang, Z. & Hu, Y. (2022). Gastronomic tourism and tourist motivation: Exploring Northern Areas of Pakistan. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(13), 7734.
- Valverde-Roda, J., Medina Viruel, M.J., Castaño Prieto, L. & Solano Sánchez, M.Á. (2022). Interests, motivations and gastronomic experiences in the world heritage site destination of Granada (Spain): Satisfaction analysis. *British Food Journal*, <https://doi.org/10.1108/BFJ-07-2021-0830>
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yüksel, A. & Kılınc, K.U. (2003). Konaklama işletmelerinde yetkilendirme ve şikayet sonrası müşteri davranışları üzerine etkileri. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*. 14(2), 107-118.

Matematik Dilini Anlama ve Kullanma Becerileri Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması¹

Developing The Scale of Understanding and Using Language of Mathematics: A Validity and Reliability Study

Mesut Öztürk², Samed Albayrak³, Mustafa Albayrak⁴

Öz

Bu araştırma ortaokul öğrencilerinin matematik dilini anlama ve kullanma becerilerini ölçebilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmek amacıyla yürütülmüştür. Çalışma iki aşamalı olarak yürütülmüştür. İlk aşamada ölçeğin yapısının belirlenmesi amacıyla Türkiye'nin kuzeyinde yer alan bir ilde resmi devlet okullarında öğrenim gören 359 ortaokul öğrencisinden veri toplanmıştır. Toplanan verilere açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. İkinci aşamada ölçeğin yapısının doğrulanması amacıyla Türkiye'nin doğusunda yer alan bir ilde resmi okullarda öğrenim görmekte olan 217 ortaokul öğrencisinden veri toplanmıştır. Toplanan verilere doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğin güvenilirliği için ölçeğin tamamında ve alt boyutlarında Cronbach Alpha iç tutarlık katsayıları kontrol edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda dokuz madde ve iki boyuttan oluşan geçerli ve güvenilir "Matematik Dilini Anlama ve Kullanma Becerileri Ölçeği" geliştirilmiştir. Kuramsal çerçeve ve ölçeğin maddeleri dikkate alınarak ölçeğin boyutları "Matematik dilini anlama" ve "Matematik dilini kullanma" olarak isimlendirilmiştir.

Anahtar Kelime: Matematik dili, Matematiksel okuryazarlık, Ortaokul öğrencileri

Abstract

The current study was conducted to develop a valid and reliable measurement tool that can measure middle school students' ability to understand and use the language of mathematics. The study was carried out in two stages. In the first stage, data were collected from 359 middle school students studying in a city in the north of Turkey in order to determine the structure of the scale. Exploratory factor analysis was performed on the collected data. In the second stage, data were collected from 217 middle school students studying in public schools in a province located in the east of Turkey in order to verify the structure of the scale. Confirmatory factor analysis was performed on the collected data. For the reliability of the scale, the Cronbach Alpha internal consistency coefficients of the entire scale and its sub-dimensions were checked. As a result of the analyzes made, a valid and reliable "Mathematics Language Understanding and Using Skills Scale" consisting of nine items and two dimensions was developed. Considering the items of the scale and the theoretical framework, the dimensions were named as "understanding the language of mathematics" and "using the language of mathematics".

Keywords: Math language, Mathematical literacy, Middle school students

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL Codes: I00, I29

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Çalışmanın araştırma kısmı Bayburt Üniversitesi Etik Kurulu'nun 14.10.2021 tarih ve 36095 sayılı sayılı Kararı ile alınan izin doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Submitted: 31 / 12 / 2022

Accepted: 26 / 04 / 2023

¹ Bu çalışma TÜBİTAK tarafından desteklenen 121K859 numaralı projeden üretilmiştir.

² Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi, Bayburt, Türkiye, mesutozturk@live.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-2163-3769>

³ Öğretmen, Deredolu İmam Hatip Ortaokulu, Gümüşhane, Türkiye, sake2933@gmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-8029-9879>

⁴ Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi, Bayburt, Türkiye, mustafaalbayrak@bayburt.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-5245-5854>

Giriş

Dil, düşünceleri doğru bir şekilde iletme aracıdır. Öğrencilerin dil becerilerinin matematiksel düşüncelerini desteklediği düşünülmektedir (Hornburg, Schmitt, & Purpura, 2018; Riccomini, Smith, Hughes, & Fries, 2015). Bu bağlamda matematik dili, matematiksel fikirlerin açıklanmasını, aktarılmasını ve algılanmasını sağlar. Matematik dili, matematiksel bilginin oluşumunda önemli bir role sahiptir (Güzel, & Yılmaz, 2020). Sınıf içinde öğretmenlerin kullanmış oldukları matematik dilinin çocuğun eğitim hayatı boyunca matematik bilgilerinin oluşmasında büyük bir etkiye sahip olduğundan çocuğun matematik girdisinin matematiksel dil olduğu söylenebilir (Fırat ve Dinçer, 2018). Matematiğin anlamlandırılmasında önemli bir faktör olan matematik dili, matematik eğitiminde önemli bir beceri olarak görülmekte ve matematiğin kendi terminolojisini anlamak için bir araç olarak kullanılmaktadır. Matematik dilini kullanabilen kişilerin matematiğe karşı olumlu bir tutum geliştirdiği ve kavramları anlamakta güçlük çekmediği belirtilmektedir. Matematik dilini anlamak ve kullanmak okul ortamıyla sınırlı olmayıp günlük hayata etkisi yadsınamaz bir gerçektir (Çetin, 2020; Türkdöğün, Güler, & Özdemir, 2021). Matematik dilini iyi kullanan bireyler matematik derslerinde kavramları anlamlandırmada daha az güçlük yaşayabilir (Açıl, & Zeybek, 2017). Çünkü matematik diline bağlı olarak matematiksel düşünceleri gelişecektir. Dil ve düşünme birbirleriyle bağlantılı kavramlar olduğundan matematik dili gelişmiş bireylerin matematiksel düşüncelerinin de gelişmiş olması beklenebilir (Lansdell, 1999). Bu nedenle öğrencilerin matematik dilini anlama ve kullanma becerilerinin incelenmesi önemli görülmektedir. Alan yazın incelendiğinde öğrencilerin matematik dilini anlama ve kullanma becerilerini inceleyen araştırmaların oldukça sınırlı sayıda kaldığı tespit edilmiştir (Yeşildere, 2007). Bu sınırlılığın temel nedenlerinden birinin öğrencilerin matematik dilini anlama ve kullanma becerilerini ölçebilecek bir ölçme aracının bulunmamasından kaynaklandığı söylenebilir. Çalışmada matematik dilini anlama ve kullanma becerilerini ölçebilecek bir ölçme aracı geliştirilmiştir. Bu bakımdan çalışmanın gelecek araştırmalara kaynaklık etmesi beklenmektedir.

1. Kuramsal Çerçeve

Mevcut matematik öğretim programları problem çözebilen, eleştirel düşünebilen, bilgiyi günlük yaşamda kullanabilen ve iletişim becerisine sahip olan bireylerin yetiştirilmesini amaçlamaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018). Bu amacı gerçekleştirmek için matematik öğrenme sürecinde öğrencilerin düşüncelerini sözlü olarak ifade edebilmeleri, matematiksel kavramları içselleştirebilmeleri ve yapılandırabilmeleri önemlidir (MEB, 2018). Bunun için öğrencilerin matematiksel iletişim becerisine sahip olması gereklidir. Matematiksel iletişim, öğrencilerin matematiği okulda farklı derslerde ve günlük yaşamda etkili bir şekilde kullanmasını gerektirir. Bu bağlamda matematiksel iletişim aracı olarak matematik dilini anlayabilen ve kullanabilen öğrenciler yetiştirmenin, matematik öğrenme süreci için önemli olduğu söylenebilir (Ulusal Matematik Öğretmenleri Konseyi [NCTM], 2000; Toptaş, 2015).

1.1. Matematik Dili

Dil, bir eylemi ve düşünceyi temsil eder. Yeni bir fikir oluşturduğumuzda onu gelişmiş diller aracılığıyla paylaşmak isteriz (Wakefield, 2000). Bu düşünceleri temsil etmek için geliştirilen dillerden biri de matematik dilidir. Matematik dili matematikteki kavramların, işlemlerin ve sembollerin kurallarını içeren; matematiksel fikirleri iletme ve anlamlandırmak için kullanılan dildir (Bruun, Diaz, & Dykes, 2015; Çalikoğlu Bali, 2003). Matematik dili, öğrencilerin eğitim süreci boyunca devam ederek gelişir ve daha karmaşık hale gelmeye başlar (Powell vd., 2019). Matematik dilini geliştirmek, matematik öğretmenin temel yönlerinden biridir (Monroe, 1997). Matematik dilinin de kendine özgü bir anlatım biçimi, terimleri, evrensel sembolleri ve işaretleri vardır (Bruun vd., 2015; Morin & Franks, 2010). Ancak matematikte pek çok terim olması, matematik dilinin resmi bir dil olmaması ve birçok terimin matematik içeriği dışında da anlamları olması nedeniyle matematik dilini geliştirmek zor görülmektedir (Powell vd., 2019). Bu zorluğuna rağmen, matematik öğrenmek ve kavramlar arasında iletişim kurmak için öğrencilerin matematik dilinde yetkinlik kazanması gereklidir (Schlepppegrell, 2007). Matematik dilinde yetkinlik kazanan öğrenciler matematikte kavramlar arasında ilişki kurabilir; sayılar, semboller, terimler ve diyagramları iletişim aracı olarak kullanabilirler (Morin & Franks, 2010).

Matematik dilinde yetkinlik kazanma, ikinci bir dil öğrenmeye benzetilir (Wakefield, 2000). Öğrenciler için bu ikinci dili öğrenmenin ve bu dille iletişim kurmanın birçok zorluğu vardır (Monroe, 1997). Matematik dilini iletişim aracı olarak kullanabilmek, matematik başarısı yüksek olan öğrenciler için bile karmaşık bir görevdir (Morin & Franks, 2010; Riccomini vd., 2015). Özellikle ortaokul öğrencileri için matematik dilinin iletişim aracı olarak kullanılması çok daha güçtür (Powell vd., 2019). Mevcut araştırmalar, matematik dilinin matematik başarısının çok önemli bir yordayıcısı olduğunu göstermiştir (Açıl, & Zeybek, 2017; Seethaler vd., 2011). Özellikle son yıllarda matematik öğretiminde kullanılan problemlerin çoğu bir bağlam içerdiği için hem kelime bilgisi öğretimi hem de okuduğunu anlama matematik öğretimi ve problem çözme için

önemlidir (Bruun, Diaz, & Dykes, 2015; Öztürk vd., 2020; Riccomini vd., 2015). Çünkü bu problemlerde öğrencilerden sadece sayısal bir hesaplama yapmaları beklenmemekte aynı zamanda matematik kelime dağarcığını da kullanarak problemi anlamaları ve varsa bilmediği kelimeleri veya terimleri belirlemeleri gerekir. Bu süreci gerçekleştiremezlerse problem çözmede beklenen performansı gösteremeyeceklerdir. (Bruun vd., 2015). Problem çözme için olduğu kadar problem kurma içinde matematik dili önemlidir. Nitekim problem kurmanın değerlendirilmesinde de matematik dilini kullanma ölçüt olarak alınmaktadır (Özgen vd., 2017).

Matematik dilinin doğru anlaşılabilmesi için doğru kullanılması gerekir (Gözen, 2001). Özellikle öğretmenlerin, kavramları öğrencilerin anlayabileceği bir dille ifade etmesi öğrencilerin kavramları anlayabilmesi için önemlidir (Açıl, & Zeybek, 2017; Gözen, 2001). Örneğin öğretmenin grafik, şekil veya sembollerle gösterdiği matematiksel durumları öğrencilerin anlayabilmesi (Gözen, 2001; Houston, 2009), verilen gerçek yaşam durumunu matematiksel olarak ifade edebilmesi (Orton, & Frobisher, 1996) öğrendiklerinin özetini yazabilmesi (Houston, 2009) öğrencilerin matematik dilini anlayabildiğine işaret edebilir. Çalıköğü Bali (2003) öğrencilerin matematik dersini anlayabilmeleri için kavramlar arası ilişkiler kurabilmeleri ve öğretmenin kullandığı matematik kavramlarını anlayabilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Öğrencilerin matematik dilini anlayabilmesi tek başına yeterli değildir. Günümüz dünyası öğrencinin matematik dilini kullanabilmesini de gerektirmektedir. Örneğin Orton ve Frobisher (1996) öğrencilerin problem çözmede başarılı olabilmeleri için verilen gerçek yaşam durumunu matematiksel olarak ifade edebilmesi ve matematiksel bir durumun gerçek yaşamdaki karşılığını düşünebilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Houston (2009) da öğrencilerin düşüncelerini ifade edebilmek için matematik terminolojisinde ortak kabul gören sembol ve kavramları kullanmaları gerektiğini vurgulamıştır.

1.2. Alan Yazın Sentezi

Matematik dili ile ilgili alan yazın incelendiğinde çalışmaların çoğunluğunun yükseköğretim düzeyinde yapıldığı belirlenmiştir (Açıl, & Zeybek, 2017; Çakmak, Baş, & Bekdemir, 2014; Çalıköğü-Bali, 2002; 2003). Ortaokul düzeyinde yapılan araştırmaların ise sayıca az olduğu belirlenmiştir. Matematik dili üzerine ortaokul düzeyinde yapılan araştırmalar ise öğrencilerin matematik dilini nasıl kullandıklarına odaklanmıştır (Açıl, & Zeybek, 2017; Çakmak, Çetin, & Bekdemir, 2016; Ferrari, 2004; Ünal, 2013). Örneğin Açıl ve Zeybek (2017) öğretmenlerin matematik dili kullanımı ile öğrencilerinin matematik dilini nasıl kullandıklarını incelemiştir. Araştırmacılar öğrencilerin matematiksel dili kullanırken kavramların ve sembollerin matematiksel olarak ne ifade ettiğini karıştırdığını belirlemişlerdir. Ünal (2013) ise yaptığı araştırmada öğrencilerin matematiksel dile yönelik tutumlarını farklı değişkenlere göre incelemiştir. Ancak bizim yaptığımız araştırmalara göre öğrencilerin matematik dilini anlama ve kullanma becerilerini ölçebilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı alan yazında mevcut değildir. Bu bağlamda araştırma ortaokul öğrencilerinin matematik dilini anlama ve kullanma becerilerini ölçebilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmek amacıyla yürütülmüştür. Bu amaca yönelik olarak aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

1. Ortaokul öğrencilerinin matematik dilini anlama ve kullanma becerilerini ölçmeye yönelik hazırlanan "Matematik Dilini Anlama ve Kullanma Becerileri Ölçeği"nin yapısı geçerli midir?
2. Ortaokul öğrencilerinin matematik dilini anlama ve kullanma becerilerini ölçmeye yönelik hazırlanan "Matematik Dilini Anlama ve Kullanma Becerileri Ölçeği"nin yapısı doğrulanmakta mıdır?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmada nicel araştırma desenlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Tarama araştırmaları büyük bir örneklem grubu içerisinde tutum, davranış gibi özelliklerde bilgi toplamaya yarayan araştırma türüdür (Fraenkel, Wallen & Hyun, 2015). Araştırmada ortaokul öğrencilerinin matematiksel dili anlama ve kullanma becerilerini ölçebilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmek amaçlandığından bu model kullanılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın örnekleme basit tesadüfi örnekleme ile oluşturulmuştur. Bunun için öncelikle Türkiye'de rastgele iki il seçilerek bu iller için Milli Eğitim Bakanlığı'ndan araştırma izni alınmıştır. Araştırma iki aşamalı olarak yürütülmüş olup bu aşamalar ayrı ayrı açıklanmıştır.

Birinci aşamanın verileri Türkiye'nin kuzeyinde yer alan bir ilde öğrenim gören 359 ortaokul öğrencisinden toplanmıştır. Bu ildeki resmi devlet ortaokullarının bir listesi yapılmış ve okullar arasından rastgele dört okul seçilmiştir. Bu dört okulda her

sınıf düzeyindeki A şubeleri seçilmiş ve bu sınıflarda öğrenim gören öğrencilerin gönüllülerine ölçek uygulanmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin 49'u 8. sınıf, 110'u 7. sınıf, 104'ü 6. sınıf ve 96'sı 5. sınıf öğrencisidir. Öğrencilerin %55'i kız, %45'i erkektir.

İkinci aşamanın verileri Türkiye'nin doğusunda yer alan bir ilde ve resmi okullarda öğrenim görmekte olan ortaokul öğrencilerinden toplanmıştır. Bu ildeki resmi devlet ortaokullarının bir listesi yapılmış ve okullar arasından rastgele iki okul seçilmiştir. Her sınıf düzeyindeki B şubeleri seçilmiş ve bu şubelerde öğrenim gören öğrencilerin gönüllülerine ölçek uygulanmıştır. Araştırmaya 217 ortaokul öğrencisi katılmıştır. Öğrencilerin 28'i 8. sınıf, 63'ü 7. sınıf, 60'ı 6. sınıf ve 66'sı 5. sınıf öğrencisidir. Öğrencilerin %53'ü kız, %47'si erkektir.

2.3. Süreç

Araştırma verilerini toplamak için araştırmacılar bir araya gelmiş ve matematik dilinin anlaşılması ve kullanımına ilişkin alanyazın incelenmiştir. Daha sonra çalışmadan elde edilen bulgular değerlendirilerek öğrencilerin matematiği anlama ve kullanma düzeylerini ölçmeye yönelik 26 soru hazırlanmıştır. Hazırlanan soruların tamamı olumlu maddelerden oluşmakta ve tek bir özelliği ölçmek için yazılmıştır. 26 sorudan oluşan anket, matematik eğitimi alanında uzman ve matematik dilini anlama ve kullanma konusunda araştırma yapmış iki öğretim üyesine (iki doçent) gösterilmiş ve anket maddelerinin ölçme amacına hizmet edip etmediğine ilişkin görüşleri alınmıştır. Uzmanlar beş maddenin problem çözme ile yakından ilişkili olduğunu ve maddelerin matematiğe yönelik daha genel yazılmasını önermiştir. Bunun üzerine beş maddede düzeltme yapılarak tekrar aynı uzmanlardan görüş alınmıştır. Uzmanlar, testin amacına uygun hazırlandığını belirtmiştir. Ardından test bir dil uzmanına (Türkçe Eğitimi alanında doçent) sunularak testin dilinin anlaşılır olup olmadığını değerlendirmesi istenmiştir. Uzman, sorulardan birinde özne ve nesnenin yer değiştirmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu geri bildirim doğrultusunda ilgili madde düzeltilerek bir ölçme değerlendirme uzmanına sunularak maddelerin uygun olup olmadığını değerlendirmesi istenmiştir. Ölçme uzmanı soruların madde yazım kurallarına uygun olduğunu ifade etmiştir. 26 maddeden oluşan taslak formda "Her zaman (5)", "Genellikle (4)", "Bazen (3)", "Ara sıra (2)" ve "Hiçbir zaman (1)" şeklinde 5'li likert tipi bir derecelendirme yapılmıştır. Form bu çalışmanın örnekleminde yer almayan 25 ortaokul öğrencisine uygulanmış ve öğrencilerden anlaşılmayan yerleri söylemesi istenmiştir. Öğrencilerin tamamı maddelerin anlaşılabilir olduğunu ifade etmiştir. Bu aşamanın ardından taslak form ilk örneklem grubuna uygulanmış ve açılımlayıcı faktör analizi (AFA) yapılmıştır. 26 maddelik formun doldurulma süresi ortalama 15 dakikadır.

Yapılan analiz sonucunda formda yer alan 17 madde çıkarılarak geriye kalan dokuz maddelik ölçek formu ile ikinci örneklem grubundan veri toplanmıştır. Toplanan bu verilere ise doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. Her iki aşamaya ait veriler, bizzat araştırmacılar tarafından toplanmıştır. Dokuz maddelik formun doldurulma süresi yaklaşık olarak 5 dakika olarak hesaplanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Çalışmada toplanan verilere ilk olarak güvenilirlik analizi yapılmış ve iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı .82 olarak bulunmuştur. Bulunan güvenilirlik katsayısı toplanan verilerin güvenilir olduğunu göstermektedir. Verileri analiz edebilmek için öncelikle normallik kontrolü yapılmıştır. Normallik analizinde ilk olarak Kolmogorov-Smirnov testi yapılmıştır. Örneklem büyüklüğünün 50 ve üzeri olduğu durumlarda Kolmogorov-Smirnov testinin kullanılması önerilmektedir (Seçer, 2013). Test sonuçları incelendiğinde $p=.00$ olduğu görülmüştür. Bu, verilerin normal dağılmadığını göstermiş olup bu testin tek başına normalliği yorumlamak için yeterli olmadığı düşünüldüğünden basıklık ve çarpıklık değerleri ile histogram, Q-Q Plot, dal-yaprak grafikleri incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda ortalama ve ortancanın birbirine yakın olduğu, basıklık ve çarpıklık değerlerinin de ± 1.96 arasında olduğu belirlenmiştir. Ayrıca Histogram, Q-Q Plot, dal-yaprak grafikleri incelendiğinde matematiksel dili anlama ve kullanma beceri puanlarının normal dağıldığı söylenebilir.

Ölçeğin faktör yapısını belirleyebilmek için temel bileşenler analizi yapılmıştır. Ölçeğin faktör sayısını belirlemek amacıyla ilk olarak yamaç birikinti grafiği incelenmiştir. Ölçekte yer alan maddelerin geçerlikleri için madde faktör yükü değeri incelenmiştir. Madde faktör yükü değeri için farklı sınırlar alınmakla birlikte .40 ve üzeri değerlerin uygun olacağı ifade edilmektedir (Hinkin, 1995; Howard, 2016). Bu bağlamda madde faktör yükü için asgari değer .40 olarak alınmıştır. Binişik maddeler ölçek formundan çıkarılmıştır. Faktörler isimlendirilirken maddelerin içeriği ve kuramsal çerçeve dikkate alınmıştır. Faktörlerin birbirleriyle olan ilişkilerini tespit etmek amacıyla Pearson Momentler çarpımı korelasyon analizi yapılmıştır. Faktörlerin birbiriyle ilişkili olduğu belirlendiği için eğik döndürme (Direct Oblimin) yapılmıştır. Eğik döndürmede delta açısı=0.0 ve kapa katsayısı=4 olarak alınmıştır. Ölçeğin güvenilirliği için ölçeğin tamamında Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları kontrol edilmiştir. Alanyazın ölçeğin güvenilirliğinin test edilmesinde Cronbach Alpha katsayısının kullanmasını önermektedir (Bostic, & Sondergeld, 2015; Denisse, & Sharon 2017).

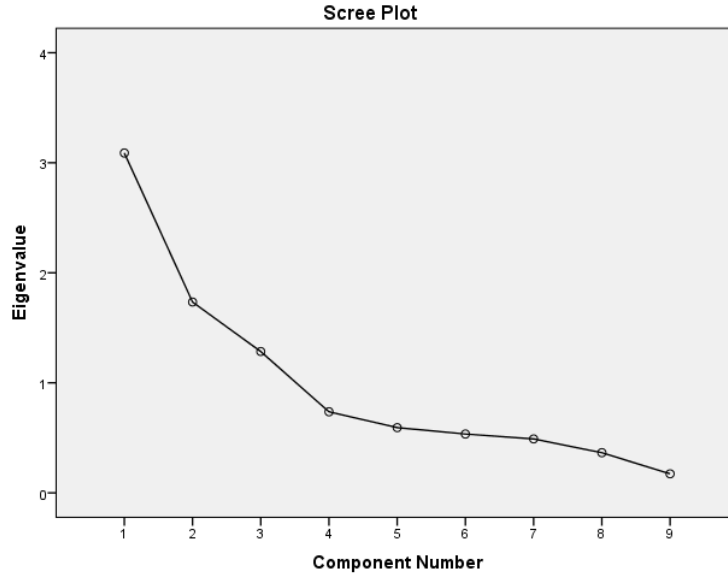
2.5. Araştırmanın Etik İzinleri

Yapılan bu çalışmada araştırma etiği ilkeleri gözetilmiş olup gerekli etik kurul izinleri alınmıştır. Etik kurul izni kapsamında; (XXX Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu), (08.10.2021), (2021-141) sayılı belge alınmıştır.

3. Bulgular

3.1 Matematik Dilini Anlama ve Kullanma Becerileri Ölçeğinin Yapısına İlişkin Bulgular:

Çalışmada ilk olarak matematiksel dilini anlama ve kullanma ölçeği verilerinin AFA'ya uygun olup olmadığı kontrol edilmiştir. Bunun için Kaiser-Meyer-Olkin örneklem yeterlilik testi ve Bartlett küresellik testi yapılmıştır. Bu test sonucunda verilerin açımlayıcı faktör analizine uygun olduğu belirlenmiştir ($X^2_{(36)}=548.58$; $p<.05$). Bu aşamadan sonra, ilk olarak, ölçekte yer alan faktörlerin sayısını belirlemek amacıyla yamaç birikinti grafiği incelenmiştir (Şekil 1).



Şekil 1. Yamaç Birikinti Grafiği

Şekil 1 incelendiğinde ikinci boyuttan sonraki düşüş ve diğer boyutlar arasında ciddi bir farklılık görülmemesi ölçeğin iki boyuttan oluştuğuna işaret etmektedir. Faktörler arasındaki korelasyon değerleri incelendiğinde birinci boyut ile ikinci boyut arasında pozitif yönlü ve anlamlı ($r=.32$, $p<.01$) bir ilişki olduğu görülmüştür. Maddelerin betimsel istatistik değerleri ile eğik döndürme sonucunda oluşan madde faktör yapı matrisi değerleri Tablo 1 de sunulmuştur.

Tablo 1. Maddelerin Betimsel İstatistik Değerleri İle Eğik Döndürme Sonucunda Oluşan Madde Faktör Yapı Matrisi Değerleri

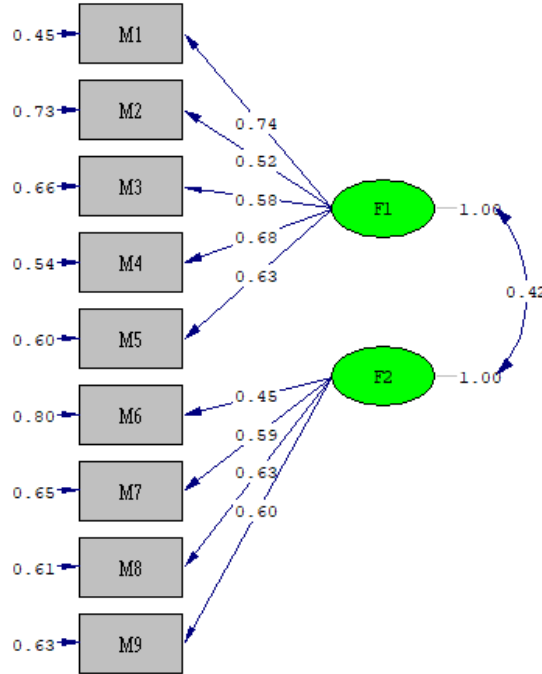
	Betimsel İstatistik				Faktörler		h^2
	\bar{X}	SH	Çarpıklık	Basıklık	Matematik Dilini Anlama	Matematik Dilini Kullanma	
M1	3.97	.96	-.39	-1.00	.82		.67
M2	3.94	.96	-.52	-.71	.58		.43
M3	3.44	.90	.33	-.60	.71		.59
M4	3.91	.79	-.27	-.24	.75		.57
M5	4.16	.85	-.65	-.35	.69		.53

M6	3.97	.88	-1.06	1.36	.62	.38
M7	3.69	.80	.63	-1.04	.74	.54
M8	3.88	1.13	-.36	-1.38	.66	.53
M9	3.31	1.01	.11	-.45	.75	.59

Tablo 1’de görüldüğü üzere ortak faktör varyansı değerlerin “.43” ile “.67” arasında değiştiği belirlenmiştir. Analiz sonucunda 9 maddeden oluşan ölçeğin maddelerinin iki boyutta toplandığı belirlenmiştir. İlk alt boyut tek başına ilgili yapının %34.32’sini, ikinci boyut ise tek başına toplam varyansın %19.27’sini açıklamaktadır. Ayrıca her iki boyutun birlikte toplam varyansın %53.59’unu açıkladığı belirlenmiştir.

3.2. Ölçeğin Yapısının Doğruluğuna Yönelik Bulgular

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda iki boyuttan oluşan matematik dilini anlama ve kullanma ölçeğinin yapısını doğrulamaya yönelik yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda uyum indeksi değerleri incelendiğinde ölçeğin iyi uyuma sahip olduğu belirlenmiştir ($\chi^2/sd=2.26$, $p<.05$, SRMR=.05, RMSEA=.055, CFI=.94, AGFI=.93). Ölçeğin yapısına ilişkin model Şekil 2’de gösterilmiştir.



Şekil2. Ölçeğin yapısına ilişkin model

Şekil 2 incelendiğinde madde faktör yük değerleri birinci boyutta “.52” ile “.74”, ikinci boyutta “.45” ile “.63” aralığında değiştiği belirlenmiştir. Ayrıca tüm maddeler için t değerinin anlamlı olduğu belirlenmiştir. Böylece elde edilen iki faktörlü yapının doğrulandığı söylenebilir.

Ölçeğin güvenilirlik çalışması için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı birinci boyut için .76, ikinci boyut için .66 ve ölçeğin bütünü için .75 olarak hesaplanmıştır. Uygulamaya hazır hale gelen ölçek iki boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin yapısını ortaya koyan AFA bulguları, güvenilirlik bulguları ve DFA bulguları genel olarak değerlendirildiğinde “Matematik Dilini Anlama ve Kullanma Becerileri Ölçeği”nin geçerli ve güvenilir bir veri toplama aracı olduğu ifade edilebilir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 45; en düşük puan ise 9’dur. Ölçeğin doldurulma süresi ortalama 5 dakika olarak gözlenmiştir. Ölçek formu EK 1’de yer almaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Ortaokul öğrencilerinin matematik dilini anlama ve kullanma düzeylerini ölçebilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmeyi amaçlayan bu araştırmanın sonucunda geçerliği ve güvenilirliği sağlanmış "Matematik Dilini Anlama ve Kullanma Becerileri Ölçeği" geliştirilmiştir. Dokuz maddeden oluşan ölçek "matematik dilini anlama" ve "matematik dilini kullanma" olarak iki boyuttan oluşmaktadır.

Çalışmada geliştirilen ölçek toplam varyansın yaklaşık olarak %54'ünü açıklamaktadır. Ölçek geliştirme üzerine yapılan araştırmalar açıklanan varyans oranının %50 ve üzerinde bir değer olmasının kabul edilebilir olduğunu belirtmiştir (Beavers vd., 2013; Cabrera-Nguyen, 2010). Ayrıca mevcut bazı araştırmalar ise açıklanan varyans değerinin ölçeğin boyut sayısına bağlı olarak değişebileceğini, her bir ölçek boyutunun açıkladığı varyans oranının %10'un üzerinde belirlenebileceğini ileri sürmüştür (Cabrera-Nguyen, 2010; Erkuş, 2012). Bu bağlamda açıklanan varyans oranının alan yazına uygun olduğu söylenebilir.

Ölçekteki en düşük madde faktör yükü değeri .58, en yüksek madde faktör yükü değeri ise .82 olarak hesaplanmıştır. Ölçek geliştirme alan yazında madde faktör yük değeri için farklı sınırlar alınmakla birlikte .40 ve üzeri değerlerin uygun olacağı ifade edilmektedir (Hinkin, 1995; Howard, 2016). Comrey ve Lee (2016) ise madde faktör yük değeri için .71 ve üzerinin mükemmel, .63-.70 arasının çok iyi, .55-.62 arasının iyi, .45-.54 arasının kabul edilebilir, .32-.44 arasının zayıf olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda araştırmada hesaplanan madde faktör yük değerinin iyi düzeyde olduğu söylenebilir. Mevcut alanyazın ölçekteki maddelerin birden fazla faktördeki madde faktör yükü farklarının .10'un üzerinde değer aldığı binşik madde olacağını göstermektedir (Erkuş, 2012; Howard, 2016). Bu nedenle binşik maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Yapılan DFA sonucunda da elde edilen değerlerin ölçeğin yapısının doğrulandığına işaret ettiği söylenebilir.

Yapılan güvenilirlik analizi, ölçeğin iç tutarlık katsayısını .75 olarak belirlemiştir. Bostic ve Sondergeld (2015) .70 ve üzerindeki güvenilirlik değerinin yeterli, .80 ve üzerindeki güvenilirlik değerinin iyi, .90 ve üzerindeki güvenilirlik değerinin mükemmel uyuma işaret ettiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda bu araştırma ulaşılan iç tutarlık katsayısının yeterli olduğu söylenebilir.

Alanyazında öğrencilerin matematik dilini anlayabilmelerinin bazı göstergelerinin grafik, şekil veya sembollerle gösterilen matematiksel durumları öğrencilerin anlayabilmesi (Gözen, 2001; Houston, 2009), verilen gerçek yaşam durumunu matematiksel olarak ifade edebilmesi (Orton, & Frobisher, 1996) öğrendiklerinin özetini yazabilmesi (Houston, 2009), matematik kavramları arasında ilişkiler kurabilmesi olarak gösterilmiştir. Bu bağlamda çalışmada matematik dilini anlama boyutuna yerleşen maddelerin alanyazınla uyumlu olduğu söylenebilir. Mevcut alanyazına göre öğrencilerin matematik dilini kullanabilmelerinin bazı göstergelerinin gerçek yaşam durumunu matematiksel olarak ifade edebilmesi (Orton, & Frobisher, 1996), matematiksel bir durumun gerçek yaşamdaki karşılığını düşünebilmesi (Orton, & Frobisher, 1996) ve düşüncelerini ifade edebilmek için matematik terminolojisinde ortak kabul gören sembol ve kavramları kullanabilmesi (Houston, 2009) olduğu söylenebilir. Bu bağlamda çalışmada matematik dilini kullanma boyutuna yerleşen maddelerin alanyazınla tutarlı olduğu söylenebilir.

Öneriler

Alanyazın incelendiğinde matematik dilini anlama ve kullanma üzerine çalışmalar olduğu ancak araştırmaların nitel olarak yürütüldüğü nicel araştırmaların ise sayıca az olduğu belirlenmiştir. Çalışmada geliştirilen "Matematik Dilini Anlama ve Kullanma Ölçeği"nin alanyazındaki nicel araştırmalar için teşvik edici olması beklenmektedir. Bu bağlamda gelecek araştırmacılar matematik dilini anlama ve kullanma becerisini geliştirebilecek müdahale araştırmaları planlayabilirler. Ayrıca ortaokul öğrencilerinin matematik dilini anlama ve kullanma becerilerini çeşitli değişkenler açısından inceleyecek büyük ölçekli tarama araştırmaları ve ilişkisel araştırmalar yürütülebilir. Ayrıca ölçek farklı dillere uyarlayacak çalışmalar yürütülebilir.

Kaynakça

- Açıl, E., & Zeybek, Z. (2017). Öğrencilerin matematiksel dili kullanma ve anlama becerisi ile öğretmenlerinin öğrencilerin matematiksel dili nasıl kullandıklarını fark edebilme yeteneği. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(42), 87-107.
- Beavers, A. S., Lounsbury, J. W., Richards, J. K., Huck, S. W., Skolits, G. J., & Esquivel, S. L. (2013). Practical considerations for using exploratory factor analysis in educational research. *Practical Assessment, Research, and Evaluation*, 18(1), 1-13. <https://doi.org/10.7275/qv2q-rk76>.

- Bostic, J. D., & Sondergeld, T. (2015). Measuring sixth-grade students' problem-solving: Validating an instrument addressing the mathematics common core. *School Science and Mathematics, 115*(6), 281–291. <https://doi.org/10.1111/ssm.2015.115.issue-6>
- Bruun, F., Diaz, J. M., & Dykes, V. J. (2015). The language of mathematics. *Teaching Children Mathematics, 21*(9), 530-536.
- Cabrera-Nguyen, P. (2010). Author guidelines for reporting scale development and validation results in the Journal of the Society for Social Work and Research. *Journal of the Society for Social Work and Research, 1*(2), 99-103. <https://doi.org/10.5243/jsswr.2010.8>.
- Comrey, A. L., & Lee, H. B. (2016). *A first course in factor analysis* (2nd Edition). Psychology Press.
- Çakmak, Z., Çetin, Ö. F., & Bekdemir, M. (2016). Sekizinci sınıf öğrencilerinin istatistik konusundaki matematiksel dil becerilerinin yapısal eşitlik modeli ile incelenmesi. *İlköğretim Online, 15*(2), 299-317. <https://doi.org/10.17051/ilo.2016.73927>
- Çakmak, Z., Baş, F., & Bekdemir, M. (2014). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının örüntüler konusundaki matematiksel dil becerileri. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 16*(1), 204-223. <https://doi.org/10.17556/jef.17653>
- Çalikoğlu Bali, G. (2003). Matematik öğretmen adaylarının matematik öğretiminde dile ilişkin görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25*, 19-25.
- Çalikoğlu Bali, G. (2002). Matematik öğretiminde dil ölçüğü. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23*, 57-61.
- Çetin, H. (2020). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının kesir kavramına ilişkin tanımlarının incelenmesi. *Eurasian Journal of Teacher Education, 1*(3), 172-185.
- Denisse, R. T. & Sharon, L. S. (2017) Examining content validity of tests using teachers' reported opportunity to learn, *Investigations in Mathematics Learning, 9*(3), 148-155. <https://doi.org/10.1080/19477503.2017.1310572>
- Erkuş, A. (2012). *Psikolojide ölçme ve ölçek geliştirme-I: Temel kavramlar ve işlemler*. Pegem Akademi.
- Ferrari, L., P. (2004). Mathematical language and advanced mathematics learning, *Proceedings of the 28th Conference of the International Group for the Psychology of Mathematics Education, 2*, 383–390.
- Fırat, Z. S., & Dinçer, Ç. (2018). Okul öncesi öğretmenlerin doğal matematiksel dil kullanımlarının incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18*(2), 895-914. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2018-396525>
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2015). *How to design and evaluate research in education*. New York: McGraw-hill.
- Gözen, Ş. (2001). *Matematik ve öğretimi*. İstanbul: Evrim.
- Güzel, S., & Yılmaz, S. (2020). 8. Sınıf Öğrencilerinin üslû ifadeler konusundaki matematiksel dil kullanım düzeyleri ve dile ilişkin görüşleri. *International Journal of Active Learning, 5*(1), 33-56.
- Hinkin, T. R. (1995). A review of scale development practices in the study of organizations. *Journal of management, 21*(5), 967-988. <https://doi.org/10.1177/014920639502100509>
- Hornburg, C. B., Schmitt, S. A., & Purpura, D. J. (2018). Relations between preschoolers' mathematical language understanding and specific numeracy skills. *Journal of experimental child psychology, 176*, 84-100. <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2018.07.005>
- Houston, K. (2009). *How to think like a mathematician*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Howard, M. C. (2016). A review of exploratory factor analysis decisions and overview of current practices: What we are doing and how can we improve? *International Journal of Human-Computer Interaction, 32*(1), 51-62. <https://doi.org/10.1080/10447318.2015.1087664>
- Lansdell, J. M. (1999). Introducing young children to mathematical concepts: Problems with 'new' terminology. *Educational Studies, 25*(3), 327-333. <https://doi.org/10.1080/03055699997837>
- Monroe, E. E. (1997). *Using graphic organizers to teach vocabulary: How does available research inform mathematics instruction?* (ERIC Document Reproduction Service No. ED414256).
- Morin, J. E. & Franks, D. J. (2010). Why do some children have difficulty learning mathematics? Looking at language for answers. *Preventing School Failure, 54*, 111–118.

- National Council of Teachers of Mathematics (NCTM). (2000). *Principles and Standards for School Mathematics*. Reston, VA: NCTM.
- Orton, A., & Frobisher, L. (1996). *Insights into teaching mathematics*. Cassell. London.
- Özgen, K., Aydın, M., Geçici, M. E., & Bayram, B. (2017). Sekizinci sınıf öğrencilerinin problem kurma becerilerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 8(2), 323-351.
- Öztürk, M., Akkan, Y., & Kaplan, A. (2020). Reading comprehension, mathematics self-efficacy perception, and mathematics attitude as correlates of students' non-routine Mathematics problem-solving skills in Turkey. *International Journal of Mathematical Education in Science and Technology*, 51(7), 1042-1058.
- Powell, S. R., Stevens, E. A., & Hughes, E. M. (2019). Math language in middle school: Be more specific. *Teaching Exceptional Children*, 51(4), 286-295.
- Riccomini, P. J., Smith, G. W., Hughes, E. M., & Fries, K. M. (2015). The language of mathematics: The importance of teaching and learning mathematical vocabulary. *Reading & Writing Quarterly*, 31(3), 235-252.
- Schleppegrell, M. J. (2007). The linguistic challenges of mathematics teaching and learning: A research review. *Reading and Writing Quarterly*, 23, 139-159. <https://doi.org/10.1080/10573560601158461>
- Seethaler, P. M., Fuchs, L. S., Star, J. R., & Bryant, J. (2011). The cognitive predictors of computational skill with whole versus rational numbers: An exploratory study. *Learning and Individual Differences*, 21, 536-542.
- Seçer, İ. (2013). *SPSS ve LISREL ile pratik veri analizi: Analiz ve raporlaştırma*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- TC Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). *Matematik dersi öğretim programı*. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Toptaş, V. (2015). Matematiksel dile genel bir bakış. *International Journal of NewTrends in Arts, Sports & Science Education (IJTASE)*, 4(1), 18-22.
- Türkdoğan, A. , Güler, M. & Özdemir, M. (2021). Günlük hayatta kullanılan bazı kavramların matematik sınıflarındaki kullanımları üzerine bir çalışma. *Fen Matematik Girişimcilik ve Teknoloji Eğitimi Dergisi*, 4(1), 46-59.
- Ünal, Z. (2013). *7. sınıf öğrencilerinin geometri öğrenme alanında matematiksel dil kullanımlarının incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Wakefield, D. V. (2000). Math as a second language. *Educational Forum*, 64, 272-279.
- Yeşildere, S. (2007). İlköğretim Matematik Öğretmen Adaylarının Matematiksel Alan Dilini Kullanma Yeterlikleri. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 24(2), 61-70.

Extended Abstract

Introduction

Language is a means of precise expression of thoughts. Students' language skills are believed to support their mathematical thinking (Hornburg, Schmitt, & Purpura, 2018; Riccomini, Smith, Hughes, & Fries, 2015). In this context, the language of mathematics provides an explanation, transmission, and perception of mathematical ideas. The language of mathematics plays an essential role in forming mathematical knowledge (Güzel, & Yılmaz, 2020). Since the language of mathematics used by teachers in the classroom dramatically influences the formation of a child's mathematical knowledge throughout their academic life, it can say that a child's mathematical input is a mathematical language (Firat & Dinçer, 2018). The language of mathematics, an essential factor in understanding mathematics, is regarded as a critical skill in mathematics education and a tool for understanding the terminology of mathematics itself. It is argued that people who know the language of mathematics develop a positive attitude towards mathematics and do not experience difficulties understanding concepts. Understanding and using the language of mathematics is not limited to the school environment, but its impact on everyday life is undeniable. People who use math language well may have fewer problems understanding concepts in math classes (Açıl, & Zeybek, 2017). Because depending on the language of mathematics, their mathematical thinking will develop. Because language and thought are related concepts, people with a developed mathematical language can also be expected to have a developed mathematical mind (Lansdell, 1999).

For this reason, it is essential to test students' ability to understand and use the language of mathematics. A review of the literature found that there is a minimal number of studies examining the ability of students to understand and use the language of mathematics (Yeşildere, 2007). One of the main reasons for this limitation is the lack of a measurement tool that can measure the ability of students to understand and use the language of mathematics. The study developed a

measurement tool that can measure the ability to understand and use the language of mathematics. In this regard, the study is expected to be a source for future research.

Method

The study used a survey model, one of the quantitative research designs. The study sample was formed by a simple random sampling method. To do this, firstly, two provinces of Turkey were randomly selected and obtained permission for research from the Ministry of National Education for these provinces. The study was conducted in two stages, which are explained separately, and collected phase 1 data from 359 secondary school students studying in a region in northern Turkey. We ordered phase 2 data from secondary school students in public schools and the province located in eastern Turkey.

The researchers studied the literature on understanding and using mathematical language to collect research data. Then, evaluating the results obtained during the study, prepared 26 questions to measure students' experience and use of mathematics. All prepared questions consisted of positive items and were written to measure one characteristic. The questionnaire, composed of 26 questions, was shown to two faculty members (two assistant professors) who are experts in the field of mathematics education and who conducted a study on the understanding and use of the language of mathematics and their opinions on whether the items of the questionnaire served the tool purpose of measurement. The experts suggested that the five things were closely related to problem-solving and that they should write more general for mathematics. After that, five points were corrected, and again took, conclusions from the same experts stated that the test was prepared according to its purpose. The test was then presented to a language expert (Associate Professor in Turkish Education), who asked to rate whether the language of the trial was understandable. In one of the questions, the expert stated that it should replace subject and object. Following this feedback, the relevant item was corrected and presented to the Evaluator and Evaluator, who was asked to evaluate whether the things were appropriate. The evaluator stated that the questions followed the rules for writing assignments. In a 26-item draft form, a 5-point Likert-type scale as "Always (5)", "Often (4)", "Sometimes (3)", "Sometimes (2)", and "Never (1)" Rated. Applied the form to 25 high school students who did not include in this study's sample, and the students were asked to name the parts they did not understand. All students stated that the tasks were straightforward. After this step, the draft form was applied to the sample's first group and performed Exploratory Factor Analysis (EFA). As a result of the study, 17 items were removed from the form, and the remaining nine-item scale was to collect data from the second sample group. They performed Confirmatory Factor Analysis (CFA) on these collected data.

Results

As a result of this study, which aims to develop a valid and reliable measurement tool that can measure the level of understanding and use of mathematical language by secondary school students, the "Scale of Understanding and Using of Mathematical Language" was developed, the validity and reliability of which was ensured. The nine-item scale consists of two dimensions: "understanding the language of mathematics" and "use of the language of mathematics".

EK 1. Matematik Dilini Anlama ve Kullanma Ölçeği

Kıymetli Öğrenciler,

Aşağıda yer alan ölçek, ortaokul öğrencilerinin matematik dilini anlama ve kullanma becerilerini tespit etmek amacıyla geliştirilmiştir. Lütfen maddeleri dikkatlice okuyunuz ve size en uygun olan seçeneği işaretleyiniz. Ölçeği doldurmak yaklaşık beş dakikanızı alacaktır. Ölçeği sadece gönüllü katılımcılar dolduracaktır. Katılım için gönüllü değilseniz, lütfen uygulayıcıya bildirin. Ayrıca ekte yer alan onam formunu doldurmayı da unutmayınız.

Katılımınız için teşekkür ederiz.

Maddeler	Hiçbir zaman	Ara sıra	Bazen	Genellikle	Her zaman
1. Grafik ile gösterilen durumların matematiksel ifadesini anlayabilirim.					
2. Şekil çizerek gösterilen matematiksel durumları anlayabilirim.					
3. Verilen gerçek yaşam durumlarını matematiksel olarak ifade edebilirim.					
4. Gerek duyarsam matematik öğretmenimin söylediklerini özetleyebilirim.					
5. Matematiksel ifadeleri şekil çizerek gösterebilirim.					
6. Matematik dersinde öğretmenimin kullandığı kavramları anlarım.					
7. Matematik dersinde kavramlar arasındaki ilişkileri belirleyebilirim.					
8. Sembollerin matematiksel karşılıklarını anlayabilirim.					
9. Düşüncelerimi ifade etmek için matematiksel kavramlar kullanabilirim.					

Marka Söyleminin Gücü: Influencer Odaklı Bir Araştırma¹

The Power of Brand Discourse: A Research on Influencer

Gizem Temir², Emre Ş. Aslan³

Öz

Küreselleşmenin etkisi ile teknoloji çağında yaşanan değişiklikler, sosyal medyanın ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Bu durumda geleneksel medya etkisini yitirmekte ve yerini yeni medya ortamına bırakmaktadır. İşletmeler, tüketicilerine ulaşmak için dijital mecralara yönelerek reklam kampanyalarını sosyal platformlar aracılığı ile duyurmaktadır. Markalar, hedef kitesine aidiyet duygusunu hissettirmek ve aşılacak için söylemleri kullanmaktadır. Markalar söylemlerini gerçekleştirirken gazeteler, dergiler, televizyonlar, sunucular, köşe yazarları gibi geleneksel medya unsurlarının yanında sosyal medya platformları, fenomenler gibi dijital medya olanaklarını da kapsayan çok farklı araç ve yöntemlerden yararlanmaktadır. Özellikle dijitalleşme ile kitleler üzerinde oldukça etkili olan influencerlar, markaların mesajlarını hedef kitleye ileten fenomen gruplarından biri haline gelmiştir. Markalar söylemlerini marka kimliği ve kişiliğini en iyi yansıttığını ve hedef kitleleriyle en güçlü şekilde bağlantı kurma potansiyeli olan influencerlar tercih ettikleri görülmektedir. Bu araştırma Marketing Türkiye’de yayınlanan, “2021’in En Başarılı Influencerları” arasından seçilen dört influencerın iş birliğini göstergebilimsel analiz ile incelemektedir. Göstergebilimsel analiz ile gösterilenler görsel retorik tipolojisi ile incelenmiş, influencerların söylem ve görsel retorik arasındaki benzerliği hangi öğeleri kullanarak bağdaştırdıkları ortaya konmuştur. Bu araştırma alana yeni bakış açıları kazandıracak olması ve marka söylemi üzerine gerçekleştirilen nadir araştırmalardan biri olması sebebiyle önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Söylem, Marka, Marka Söylemi, Göstergebilim.

Abstract

Changes in the age of technology with the effect of globalization have allowed the emergence of social media. In this case, the traditional media has lost its influence and has been replaced by the new media environment. Influencers, who are very effective on the masses, especially with digitalization, have become one of the phenomenon groups that convey the messages of the brands to the target audience. It is seen that brands prefer influencers because they believe that they best reflect their discourse, brand identity, and personality and have the potential to connect with their target groups in the strongest way. This research examines the cooperation of four influencers selected among the “Most Successful Influencers of 2021” published in Marketing Türkiye, with semiotic analysis. The “signifieds” obtained by the semiotic analysis method have been examined in detail with the visual rhetoric typology, and it has been revealed by using which elements the similarity between the discourses of the influencers and the visual rhetoric typology has been associated. This research is important because it will bring new perspectives to the field and is one of the rare studies on brand discourse.

Keywords: Discourse, Brand, Brand Discourse, Semiotics.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 04 / 01 / 2023

Accepted: 12 / 05 / 2023

¹ Trabzon Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde sunulan yüksek lisans seminerinin genişletilmiş ve geliştirilmiş halidir.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Trabzon Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Reklamcılık ABD, Trabzon, Türkiye, gizem.temir54@gmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0001-8085-3692>

³ Doç. Dr., Trabzon Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, Trabzon, Türkiye, emresaslan@gmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-5710-3743>

Giriş

Dijitalleşmenin etkili taktiği olan çevrimiçi iletişimde bireyler, birbirlerini görmeden farklı ağlardan veri toplamaktadır (Canöz vd., 2020: 75). Sosyal medya ile influencerlar, tüketicilere erişmek için söylem üretmektedir. Bu söylem, sosyal medyanın dinamik yapısından dolayı tüketicide olumlu veya olumsuz algı yaratabilmektedir (Aydınlıoğlu ve Demirel, 2022: 172). Sosyal medyada yer alan söylemler, anlam bakımından çeşitlilik göstermektedir (Bouvier ve Machin, 2018: 179). Söylem, bireylerin zihnindeki düşüncelerin birleşimi sonucu ortaya çıkmaktadır (KhosraviNik, 2017: 586)

Çok fazla kullanıcının sosyal medyada yer alması, farklı söylemlerin doğmasına sebep olmaktadır. Sosyal medya kullanıcıları içerisinde yer alan çok küçük bir bölümü gerçekleştirdikleri söylemlerle dijital dünyadaki insanların çoğunu etkileri altına alabilmektedirler. Bu kişilere genel olarak fenomen adı verilmektedir. Her sosyal medya platformunun fenomenlerinin farklı isimlerle anıldığı bir gerçektir. Instagram platformunda faaliyet gösteren fenomenler, influencer olarak adlandırılmaktadır. Fenomenler, Instagram özelinde ise influencerlar, ürettikleri söylemlerle çok sayıda kişiyi etkilemekte, onları kendi takipçileri haline getirmekte ve aynı zamanda bu kişilerin düşüncelerinde, duygularında, tutumlarında ve davranışlarında değişiklikler meydana getirebilmektedirler. Bunu da gerçekleştirdikleri söylemlerle başarmaktadırlar. Influencerların ürettikleri söylemlerin gücünün farkında olan markalar, belirli dönemlerde bu kişilerle iş birliği gerçekleştirmektedir.

Bu araştırma markaların, influencerlar aracılığıyla söylemlerini tüketici üzerinde nasıl inşa ettiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede Marketing Türkiye’de yayınlanan, “2021’in En Başarılı Influencerları” arasından seçilen dört influencerın iş birliğini göstergebilimsel analiz ve görsel retorik tipolojisi ile incelenmiştir. Araştırma, marka söyleminin gücünü ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1. Söylem

Foucault’a göre (2011: 141), aynı söylemsel oluşumların birbiriyle ilişkili olan ifadeler bütününe söylem adı verilmektedir. Söylem, dilin olanaklarını kullanan ve böylece var olmayı başaran bir durumun adıdır. Bu durumun gerçekleşmesi ise dilin bir birey tarafından kullanımıyla mümkün olur. Dilin bireysel kullanımına bakmak, insanların yazdığı veya konuştuğu şeylerin iletişim değerini ortaya koyarak incelemektir (Günay, 2018: 19). Gerçekleştirilen incelemeler sayesinde dilin kullanımı dolayısıyla söylem hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir.

Söylemin içeriği, söylem ile kısıtlı değildir. Söylemin, ‘hususlar’ ya da ‘düşünceler’ gibi evrensel manaları vardır. Bu manalar, söylemin içeriği ile ilgili bilgi sunmaktadır (Dijk vd., 2003: 58). Dolayısıyla söylem kavramı, şeylerin var olup olmadığı üzerine odaklanmaz. O, anlamın nereden geldiğiyle ilgilenir (Hall, 2017: 60). Söylem, inşa yoluyla şekillendirilir. Fakat o, bununla yetinmez aynı zamanda bu inşaların şekillendirilmesini ve tekrardan forma getirilmesini sağlar. Söylem aynı zamanda, sosyolojik evreni kapsayan bağlantıların, süje ve objelerin meydana gelmesine ve devam etmesine katkıda bulunmaktadır (Fairclough, 2003: 159). Foucault için dil, söylem ile aynı değeri taşır. Zira dil, söylemlerin oluşmasındaki en başlıca faktördür. Bu durumda söylem, dile muhtaç bir ögedir (Cevizoğlu, 2021: 376).

Arzunun nesnesi mahiyetinde olan söylem, yalnızca kavgaları veya baskı sistemlerini açıklamaz, onun vasıtasıyla mücadele edilen ve ele geçirilmek istenen erki de tanımlar (Foucault, 1987: 24). Bu nedenle söylemin inşası ve dengesi, anlam bakımından önem taşımaktadır (McKeown, 1985: 4). Çünkü söylem, bakıldığında anlamsız gibi görülse de yüz yüze geldiği engelleri, istek ve erk ile çözebilmektedir (Yücel Spahı, 2002: 278). Söylemin hem anlam ile hem de erk ile ilişkisini açıklamak onun nasıl bir güce sahip olduğunu idrak etmek açısından önemlidir. Bu noktada Foucault’ya kulak vermek gerekir. Ona göre söylemin derinine inilmelidir. Foucault, söylemin derinine inebilmek için “kazı yöntemi” kavramını kullanmaktadır. Kazı yöntemi ile söylemlerin yapısında, bir sebep uyumunun olup olmadığını ortaya çıkarabilme amacı güdülür (Demir Güneş, 2013: 59).

Görüldüğü gibi söylem ile ilgili birbirinden çok farklı yaklaşım ve tartışma mevcuttur. Tüm bu tartışmalar ışığında söylemi daha iyi anlayabilmek için onu, farklı yaklaşımlar açısından incelemek yerinde olacaktır.

1.1. Yapısalcılık ve Söylem

Yapısalcılık, evrenin kendisini nasıl gördüğünü değil, bireylerin onu nasıl ifade ettiğini bulma gayesini taşımaktadır. Bu kuram, dilin arkasında her daim bir insanın olduğunu savunmaktadır (Çelik ve Ekşi, 2013: 102). Söylem oluşumunda yapısalcılık, dilin kullanımını ve metnin anlamını da dikkate almaktadır (Dant, 2013: 7). Yapısalcılık kuramını destekleyen düşünürler, söylemin içinde yer alan inşaya yönelmektedirler. Örneğin, F. de Saussure söylemin yapısında farklı anlamlar barınabileceğini savunmaktadır (Güler, 2013: 49-50). Yapısalcılık kuramına karşı çıkan filozoflar post-yapısalcılık kuramını geliştirmektedir. Bu düşünce yapısını destekleyen en önemli isimlerin başında Derrida ve Foucault gelmektedir. Derrida dilin kullanımına ait fikirlerini beyan ederken, Foucault ise söylem üzerine çeşitli tenkitlerde bulunmaktadır. Bu bağlamda post-yapısalcılığın önde gelen iki ismi batı düşünce yapısına eleştiride bulunmaktadır (Ece, 2014: 137).

1.2. Michel Foucault ve Dil Söylemi

Foucault, söylem düşüncelerini ve psikolojik problemleri metin ve anlam arasında parçalara ayırarak ele almaktadır (Arribas-Ayllon ve Walkerdine, 2017: 112). Foucault söylem analizinde, metinlerde ne söylenildiğinden ziyade gerçekleştirilen eyleme bakmaktadır (Graham, 2011: 667). Foucault için dil, sadece mana oluşturmak için değil, beraberinde süje ve obje oluşturmak için nasıl faaliyette olduğuna dair postmodern fikrin bir belirtisidir (Graham, 2011: 671). Foucault'un en etkili inceleme yöntemlerinden biri söylemdir. Foucault, bireylerin kendi söylemleri içine hapsoldüklerini ve bu söylemler dışında farklı durumları ifade edemediklerini dile getirmektedir (Ece, 2014: 143-144). Foucault bilinir ve herkes tarafından açıklanan söylemlerin haricinde profesyonel söylemlere odaklanmaktadır (Purvis ve Hunt, 2014: 23). Ona göre söylemin üretimi, toplumlarda onun gücünü ve tehlikelerini önlemek, belirsiz olagelişleri dizginlemek ve maddi olanı savuşturmak amacıyla olan kişiler tarafından denetlenmiş, ayıklanmış, örgütlenmiş ve yeniden paylaşılmıştır (Foucault, 1987: 23).

1.3. Van Dijk'in Dil Söylemi

Eleştirel söylem analizinin kurucularından olan Van Dijk, söylemleri haber metinleri üzerinden incelemektedir. Haber metinlerinde bulunan kuvvet ve düşünce tarzının nasıl meydana geldiğini açıklamaya çalışmaktadır (Güneş, 2019: 20). Çözümlemelerini "sentaktik" ve "semantik" yapıda ele alarak söylemleri incelemektedir (Özer, 2000: 80). Van Dijk, toplum ve söylem arasında ilişkiyi incelemektedir (Wodak, 2002: 18). Dijk'in sosyobilışsel söylem çözümlemesinin yanı sıra bilişsel ve sosyal inşa arasındaki bağ da çözümlemelerin arasına eklenmektedir (Sunay ve Özer, 2021: 148).

1.4. Jacques Derridacı Dil Söylemi

Derrida, postyapısalcılığın önde gelen düşüncelerinden biri olan yapısöküm ile belirlenmiş ve sonuçlanmış savları reddederek, cümlelerin net manalarının açıklanabileceği düşüncesine karşı gelmektedir (Khan ve MacEachen, 2021: 4). Derrida yapısöküm, différance, mevcudiyet gibi görüşleri ortaya atmaktadır. Bu noktada diğer filozoflardan farklılık göstermektedir. Kendi düşüncelerini destekleyen unsurlar ile yeni bir görüş belirlemektedir. Derrida, yapısöküm kavramı ile eski metinlerin yeni manalarını metinlerin derin yapılarına inerek araştırmaktadır (Ayaz, 2016: 58). Dolayısıyla her metnin yapıbozuma uğrayabileceğinden bahsetmektedir (Sweetman, 1999: 9).

2. Marka Söylemi ve Markaların Sosyal Medya Söylemi

2.1. Marka Söylemi

Dil, belirli kurallar bütünü olan ve her toplumun sahip olduğu bir yapıdır (Eraslan, 1993: 147) dolayısıyla markalarında topluma ulaşmak için özgün bir dili, söylemi olmak zorundadır. Marka sadece ad ve simgeden ibaret değildir (Taşdemir vd., 2022: 30). Markanın tüketicide oluşturacağı olumlu veya olumsuz algıları, marka bilinirliğini etkilemektedir (Aaker, 1996: 105). Hedef kitleye ulaşmanın en temel kurallarından biri, onların iç görülerine ulaşip istekleri doğrultusunda faaliyette bulunmaktır. Bu durum marka için avantaj oluşturmakta ve hedef kitle üzerinde markanın, mesajını inşa etmesine olanak sağlamaktadır (Erdem ve Uslu, 2010: 167). Böylece marka ile tüketici arasında etkileşim meydana gelerek duygusal bağ oluşmaktadır. Marka, tüketicide olumlu mesaj inşa ettiğinde zihinde yer edinerek akla gelmeyi kolaylaştırmaktadır (Öcal ve Aksoy, 2020: 125). Hedef kitle bu noktada markalardan gelen söylemleri adeta süzgeçten geçirerek analiz yapmaktadır (Can, 2007: 234). Tüketicinin gerçekleştirdiği bu analizler sonucunda marka ile olan etkileşim olumlu ya da olumsuz olabilmektedir. Söylemlerin de etkisiyle tüketici kendisine yakın bulduğu markaya ait hissetmek istemektedir. Fakat tüketicinin asıl hedefi aidiyet duygusundan ziyade, diğer bireylerden kendini ayırtırmak ve arzu ettiği şekilde algılanmasını sağlayacak tüketimi gerçekleştirmektir. (Aslan ve Demirel, 2017: 239). Markalar oluşturdukları söylemlerle tüketicinin bu beklentisine cevap vermeye ve onun tercihlerini etkilemeye çalışmaktadırlar. Söylemlerini etkisi en yüksek olacak şekilde oluşturabilmek için ise çoğunlukla uzmanlardan destek alma yoluna gitmektedirler. Geleneksel medya döneminde bu uzman kişiler genellikle reklamcılar, halkla ilişkiler uzmanları gibi profesyonellerden oluşmaktaydı. Ancak dijitalleşmenin ortaya çıkmasıyla birlikte fenomenler de bir uzman olarak marka söyleminin oluşturulmasında aktif rol almaya başlamışlardır.

2.2. Sosyal Medya Söylemi

Sosyal medya teknik ismiyle Web 2.0, kullanıcıların kendi içeriklerini üretebildiği, yayınlatabildiği, bireysel web sayfaları da kurabildiği, enformasyon aktarımı ve iş birliği yapabildiği dijital yapıları ifade etmektedir (Kaplan ve Haenlein, 2010: 61; Power ve Phillips-Wren, 2011: 251-252). Sosyal medya, kullanıcıyı esas alan bir ortamdan oluşmaktadır. Kullanıcılar arasında iletişim ve etkileşimin yüksek olduğu sosyal medyada, dinamik bir süreç hakimdir (Ersöz, 2020: 60). Böyle bir yapı içerisinde söylem üretebilmek çok kolay değildir. Çünkü sosyal medyada söylemin oluşmasında aktif rol oynayan birçok paydaş mevcuttur. Bu paydaşları Tablo 1.'deki gibi tasnif etmek mümkündür.

Tablo 1. Sosyal Medya Söylemini Oluşturan Paydaşların Tipolojisi

PLATFORMLAR	KULLANICILAR	SOSYAL MEDYA UZMANLARI	İLETİŞİM PROFESYONELLERİ	MARKA	FENOMENLER
-Instagram -Youtube -Twitter -Facebook -Tiktok vs.	-Bireysel -Kurumsal	-İçerik yöneticisi -Grafik tasarım uzmanı -Video Editörü -Kanal yöneticisi	-Reklam -Halkla ilişkiler	-Kurumsal -Ticari	-Youtuber - Influencer -Tiktoker -Vlogger -Blogger -Podcaster

Tablo 1. incelendiğinde markaların sosyal medyada söylemini oluşturmada etkili olan paydaşları şu şekilde sıralamak mümkündür: Platformlar, kullanıcılar, sosyal medya uzmanları, iletişim profesyonelleri, markalar ve fenomenler. Çünkü sosyal medyada söylemi oluşturabilmek için birbirinde çok farklı paydaşlarla iş birliği yapmak gerekmektedir.

Sosyal medyada söylemi oluşturan paydaşlardan birincisi platformlardır. Youtube, Facebook, Blog, Instagram ve Tiktok gibi popüler sayfaların ortaya çıkması bilgi akışının artmasına, geribildirim kolaylaşmasına, etkileşimin artmasına (Ersöz, 2020: 60), dolayısıyla söylemin dijitalleşmesine imkân tanımıştır. İnsan hayatındaki zaman ve mekân gibi kısıtlılıkları ortadan kaldıran sosyal medya, kullanıcılar arasında bilgi alışverişinin maliyet gerektirmeden sağlanmasını mümkün kılmıştır (Kapan ve Üncel, 2020: 279). Bu fırsatlar, sosyal medya platformlarında, kullanıcıların söylem oluşturmaya olanak sağlamıştır.

Sosyal medyada söylemi oluşturan paydaşlardan bir diğeri ise kullanıcılarıdır. Kullanıcıları, ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi, kendi kişisel hesaplarıyla sosyal medyada yer alan, paylaşımda bulunan, beğeni ve retweet gibi eylemler gerçekleştiren bireylerdir. İkincisi ise belirli bir kurumsal yapının temsilcisi konumunda olan ve temsil ettikleri kurumsal yapı adına paylaşımda bulunan, beğeni ve retweet gibi faaliyetler gerçekleştiren kurumsal kullanıcılarıdır. Sosyal medya işlevlerini yerine getirirken kullanıcılar; dikkat çekmek, ilgi uyandırmak ve hatta gelir elde etmek için çeşitli stratejiler geliştirmektedirler. Bu stratejilerini yansıtmak için ise çeşitli içerikler üretmektedirler. Kullanıcılar tarafından üretilen içeriklerin miktarı tam olarak bilinmese de bunların diğer kullanıcıların ilgisini çektiği bilinmektedir (Howe, 2010: 66). Sosyal platformda yer alan kullanıcılar, takip ettikleri influencerların deneyimledikleri ürünler hakkında önerilerde bulunmalarını istemektedir. Kullanıcılar, bu kişilerin giysilerini nerelerden satın aldıklarını ve kullandıkları güzellik ürünlerinin içeriği hakkında bilgi almak istemektedirler. Bu durumda sosyal medya sayesinde kullanıcılar ve influencerlar birbirleri ile daima etkileşimde bulunmaktadır (Güngör, 2021: 46) Asıl amacı fayda sağlamak olan sosyal medya (Bouvier, 2015: 153) söylemlerin üretimini ve bağlamını anlamaya çalışmaktadır (Kelsey ve Bennett, 2014: 39). Sosyal medyada kullanılan dil, ulusal ve uluslararası alanda farklı anlamlar oluşturabilmektedir (Albert ve Salam, 2013: 3). Bunun bilincinde olan markalar, fenomenlerin gücünden yararlanırken bu hususu dikkate almakta ve tercihlerini buna göre yapmaktadır. Duyulara hitap eden anlamlar, metni düz söylemin külfetinden uzaklaştırmakta ve böylece metnin canlı kalmasına olanak sağlamaktadır (Yüksek ve Tufan Yeniçiftçi, 2017: 92). Bunun farkında olan markalar, kendileriyle tüketicileri arasında duygusal bağ kuracak, marka sadakatini ve değerini artıracak sosyal medya fenomenleriyle iş birliğine gitmekte ve onların sosyal medya üzerinde geliştirdikleri söylemlerini marka söylemi ile birleştirerek mesajlarını hedef kitlelerine iletmeye çalışmaktadırlar.

Sosyal medyada söylemi oluşturan üçüncü paydaş grubu olan uzmanlar kendi içerisinde dört başlık altında incelenebilir. Bunlar; içerik yöneticisi, grafik tasarım uzmanı, video editörü ve kanal yöneticisidir. Sosyal medya uzmanları, çeşitli platformlarda görsel tasarlayan, video kurgulayan, içerik üreten ve bunları yöneten kişilerdir. Youtube, Instagram, Twitter, Facebook, Tiktok vb. mecralarda çeşitli paylaşımlar yapmaktadırlar. Örneğin, Youtube platformunda birçok kanal bulunmaktadır. Bu kanallarda bulunan videolar, kanal yöneticileri tarafından yayına alınmaktadır. Dolayısıyla sosyal medya uzmanları, ürettiği içerikler ile marka söylemi oluşturabilmekte ve bunu kullanıcılara ulaştırabilmektedir.

İletişim profesyonelleri, sosyal medyada söylemi oluşturan bir diğer paydaş grubudur. Reklamcılar ve halkla ilişkiler uzmanları bu paydaşlar arasında yer almaktadır. Reklam, insanların yaşamlarına dokunan ve onların gidişatını belirleyen bir olgudur. Bu durumda reklamcılar, insanlara ve topluma karşı yükümlülükleri bulunmaktadır (Özkan, 2016: 5). Halkla ilişkiler ise kamuya ışık tutmakta ve kurumların lehine itibar ve imaj kampanyaları düzenlemektedir. Aynı zamanda toplumun çağırısını işitmekte kurum ve kişiler arasında köprü görevi görmektedir (Mihçioğlu, 2019: 91-92). Kurumsal ve ticari markalar da sosyal medyada söylem oluşturmaktadır. Örneğin kurumsal markalar, hedef kitesine farklı yollardan ortak iletiyi yollamaktadır. Bu markalar bütün platformlarda birleşerek, hedef kitlenin aklında kaliteli, güvenilir ve nitelikli bir marka imajı yaratmak istemektedirler (Akıncı-Vural ve Özdava, 2018: 89). Bu durumda kurumsal markanın birincil hedefi, tüketiciyi memnun etmektir. Ticari markalarda durum daha farklı olabilmektedir. Bu markalar, adı üstünde tüketiciden ziyade ticari yapıya odaklanmaktadır. Dolayısıyla oluşturabilecekleri marka söylemleri de maddi kazanç sağlamaya yönelik olabilmektedir. Kurumsal markalar, kendi yapısına zarar vermemek adına maddi kazançtan ziyade tüketici memnuniyetini merkeze almaktadır. Bu sebeple sosyal medyada oluşturabilecekleri marka söylemlerine güven duyulabileceği düşünülmektedir.

Son paydaş grubu olan fenomenler, araştırmada incelemeye tabii tutulan ve sosyal medyada marka söylemini oluşturan başlıca kişilerdir. Çok sayıda ilgi çeken içerikler üretme başarısını gösteren kullanıcıların zamanla diğerlerinde ayrıştıkları, daha çok takip edildikleri ve büyük bir ilgi topladıkları aşikardır. İşte bu kişilere genel olarak fenomen denmektedir. Bu kişiler; Youtuber, Influencer, Tiktoker, Vlogger, Blogger, Podcaster vb. isimlerle anılmaktadır. Çeşitli mecralarda ürettikleri içerikler ile birçok kullanıcıya ulaşabilme potansiyeline sahiptirler. Fenomenlerin çeşitli platformlar üzerinden ürettikleri içeriklerin ilgi çekmesi, markaların da dikkatini çekmiştir. Bu sebeple markalar, fenomenler ile iş birliği yaparak, günümüzün çağı olan internet çağında, ürün veya hizmet tanıtımı yaptırabilmektedirler. Markalar hedef kitlelerine daha etkili mesajlar gönderebilmek ve söylemlerinin gücünü artırabilmek için bu sosyal medya fenomenlerinden yararlanma yoluna gitmektedirler. Kullanıcılar, fenomenlere güvenerek satın alma faaliyetine geçebilmektedir.

2.3. Influencer Kavramı

Türkçede "Etkileyici" olarak tanımlanan influencerlar, takipçi sayısı fazla ve hedef kitleleri tarafından fikirlerine saygı duyulan kişiler olarak tanımlanabilmektedir. Bu kişiler sosyal mecralarda çeşitli reklam faaliyetlerinde bulunurlar ve hedef kitleleri eyleme geçirebilme gücüne sahiptirler (Aslan ve Bayuk, 2018: 177). Sosyal medya platformu olan Instagram'da, ünlü moda ikonları "influencer" olarak tanımlanmaktadır. Influencerlar, bilinirliği yüksek olan ve bu platformdan maddi kazanç sağlayan mikro ünlülerdir (Jin vd., 2019: 569). Bilişim devrinde yenilenip, güncellenen sosyal mecralar ile influencer pazarlama artış göstermektedir. Dijital devirde insanları eyleme geçirebilen influencerlar, reklam ve tanıtımda etkin rol oynamaktadırlar (Canöz vd., 2020: 75). Çeşitli markalar, ürün veya hizmetlerini hedef kitlelere pazarlamak için yüksek takipçisi olan influencerlara reklam vermektedir. Onlar ise markalar ile iş birliği yaparak içerik üretmektedir. Influencerlar yaptıkları bu faaliyetlerden maddi kazanç sağlamaktadır (Woods, 2016: 6). Influencerlar çevrimiçi ortamda faaliyetlerini gerçekleştirmektedir (Campbell ve Farrell, 2020: 470). Bu kişiler, içerik üretmekten hem keyif almakta hem de kazanç sağlamaktadır (Ewers, 2017: 4).

Markalar, geniş kitlelere ulaşmak için düzenlemiş oldukları çeşitli faaliyetlere influencerları çağırılmaktadır. Kısa bir vakitte birçok kişiye erişebilen ve çevresinden beğeni toplayan bu kişilerin önerilerinin etkileyici olacağını bilen markalar böyle bir yöntem izlemektedir (Güngör, 2021: 46). Dolayısıyla iş birliği yapacak oldukları influencerlar ile aralarında ortak nokta olmasına dikkat etmektedir. Örneğin; Zayıf imajı olan ve insanlar tarafından olumsuz olarak bilinen influencerlar ile iş birliği yapılması, markanın aleyhine işlemektedir. Spor giyim markasının, güçlü bir imajı olan ve takipçi sayısı fazla olan sporcu ile yaptığı iş birliği, markanın lehine işlemekte ve hedef kitleleri yönlendirebilmektedir (Canöz vd., 2020: 76). Dolayısıyla markalar, influencerları tercih ederken kişilik, kimlik, farkındalık ve vaat gibi konularda mümkün olduğunca benzerlik gösterdikleri kişileri tercih etmektedirler. Bu tercihlerinde marka söylemi ile influencerın söylemini de benzeştirmeye çalıştıkları görülmektedir.

3. Araştırma

3.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Göstergebilim; gösteren, gösterilen ve gösterge arasındaki bağlantıyı açıklayan, dışsal gerçekliğin bir yankısı olarak kabul edilebilmektedir (Aslan ve Demirel, 2017: 243). Göstergebilim, Saussure'ün dünyadaki gösterge sistemlerini araştırarak ortaya koyduğu bilim dalıdır. Saussure, göstergebilimin göstergeleri inceleyerek, çeşitli kurallara bağlandığı söylemektedir (Saussure, 1985: 18-19). Haberleşmenin, araç olarak görüldüğü bütün yapı bu bilimin alanıdır. Sadece dil göstergesini kapsamayan bu bilim dalı; işaret, sembol, damga gibi unsurların ve bilgi aktarıcısının vazifelerini incelemektedir. Bütün bilim dallarının alanı ve aracıdır. Aynı zamanda göstergebilim, işaretlerin delillerini de araştırmaktadır. Kıyafet, aksesuar, insanların fiziki özellikleri ve yaptıkları bütün eylemler, göstergebilimin alanına girmektedir (Sarıca ve Sarıca, 2021: 183-184). Örneğin, yazılı ve görsel olan her unsur bir anlatım tarzıdır. Dolayısıyla göstergebilim sadece dilsel öğeleri incelemekle yetinmemektedir. Söylemin içinde barındırdığı ve mana türettiği bütün yapıları incelemektedir (Günay, 2013: 101- 102). Aynı zamanda bu araştırma influencerların iş birliği bağlamında oluşturduğu marka söyleminin gücünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma göstergebilimsel analiz ile incelenirken, Aslan ve Demirel'in (2018) Philips ve McQuarrie'a (2004) ait olan görsel retorik tipolojisinden yararlanarak geliştirdikleri "gösterilenlerin söylemi ve görsel retorik analizi"ne de tabi tutulmuştur.

3.2. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Bu araştırma influencerların sosyal medyada oluşturduğu marka söylemlerini kapsamaktadır. Araştırma influencerların mart- haziran olmak üzere toplamda dört aylık paylaşımları ile sınırlandırılmıştır. Bu dört ay içerisinde influencerların markalar ile yaptıkları iş birlikleri araştırmaya konu edilmiştir.

3.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

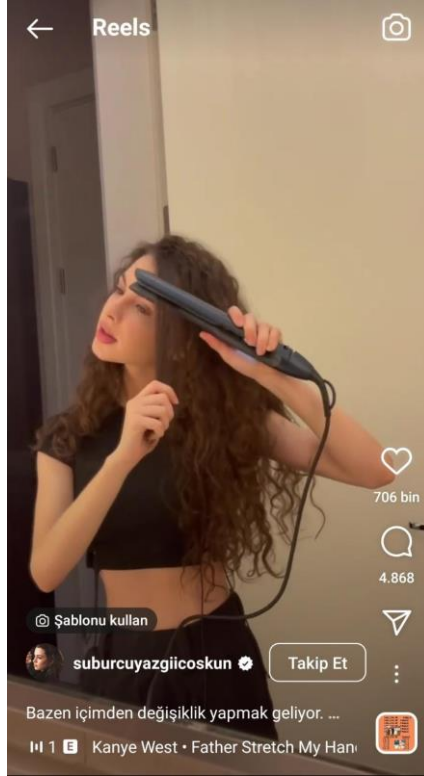
“Marketing Türkiye”de yayınlanan, 2021’in en başarılı influencerları, bu araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. En başarılı influencerlar seçilirken marka iş birlikleri temel kriter olmuştur. Bu listede yer aldığı halde mart- haziran ayları içerisinde herhangi bir marka ile iş birliği bulunmayan kişiler araştırmaya dahil edilmemiştir. Bu çerçevede listede 1. sırada yer alan Su Burcu Yazgı Coşkun’un, nisan ve mayıs aylarında yaptığı iki paylaşım incelemeye alınmıştır. Influencer sıralamasında yer alan 2. 3. 4. ve 5. influencerın nisan ve mayıs aylarında iş birliği yapmadığı görülmektedir. Bu sebeple incelemeye tabii tutulmamıştır. 6. sırada yer alan Ceyda Kasabalı’nın, mart ve nisan aylarında yaptığı iki iş birliği analiz edilmiştir. Her influencerın iki iş birliğinin analiz edilmesi nedeniyle 7. sırada yer alan Ümrhan Avcu’nun bir adet iş birliği bulunduğu için analiz kapsamı dışında tutulmuştur. Son olarak Berk Keklik’in mayıs ve haziran ayında yaptığı iki iş birliği analize dahil edilmiştir.

3.4. Bulgular

Marketing Türkiye’nin “En Başarılı Influencerları” arasında yer alan dört influencerın paylaşımları göstergebilimsel analiz ve gösterilenlerin söylesel ve görsel retoriksel düzeyde incelenmesine tabi tutulmuştur. Elde edilen bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

3.4.1. Göstergebilimsel ve Retoriksel Olarak Su Burcu Yazgı Coşkun’un “Philips” İş Birliğinin İncelemesi

Araştırma kapsamında incelenen ilk iş birliği, Philips’in 7000 serisi saç düzleştirici isimli ürünün tanıtımıdır. Instagram’da yapılan ürün tanıtımı 15 saniyeden oluşan Reels videosundan oluşmaktadır. Bu video analizin yapıldığı tarih itibarıyla 706.994 beğenme, 9.841.883 milyon görüntülenme, 4.868 kişi tarafından ise yorum almıştır. Philips’in ürün tanıtımında ana tema “Argan yağı katkılı plakaları ile kısa sürede düzleşen saçlar”dır. Tüketicilere kıvrıkcık saçlarında dümdüz olabileceği mesajı verilmektedir. Reels, Kanye West’in “Father Stretch My Hands” şarkısı ile desteklenmektedir.



Görsel 1. Su Burcu Yazgı Coşkun- Philips

Tablo 2’de yer alan analizde yer verildiği üzere, gösterilenler dikkate alındığında memnuniyet, estetik, değişim, mutluluk, hızlı ve kısa süreli işlem gibi öğelerin işlendiği görülmektedir. Ürün tanıtımında kullanılan söylesel ve görsel retorik düzeylerinde bakıldığında banyoda memnuniyet ve tebessüm ile saçını düzleştirilen kadın bulunmaktadır. “Bazen içimden değişiklik yapmak geliyor. Bugün de uzun süredir kullandığım Philips’in 7000 serisi saç düzleştiricisi ile istediğim değişikliği kolayca yaptım. Argan yağı katkılı plakaları sayesinde çok kısa sürede saçlarımı şekillendirip evden çıkabildim” cümlesi ile Coşkun, söylesel, retoriksel ve görsel öğeler ile anlam oluşturmak istemektedir.

Tablo 2. Philips Göstergibilimsel İncelemesi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Görsel Öge	-Kadın temsili -Düz saç -Düzleştirici -Kapı -Banyo ortamı -Siyah, kırmızı ve pembe renk kullanımı	-Philips -Su Burcu Yazgı Coşkun
Logo	-Philips	-Memnuniyet -Estetik -Değişim -Mutluluk -Hızlı ve kısa süreli işlem -Kullanım kolaylığı
Slogan	-Hayatını iyileştirmenin her zaman bir yolu vardır.	-Kadını temsil ettiği düşünülen renk(pembe) -Philips düzleştirici ile hayat zor değil. -Umut, estetik

İncelenen ürün tanıtımı sölemsel öğeler açısından incelendiğinde “Hayatı iyileştirmenin her zaman bir yolu vardır” sloganı ile hayatın zor olmadığı mesajı verilmektedir. Verilmek istenen mesaj görsel öge ile desteklenmektedir. Philips markasına ait saç düzleştiricinin, dış görünümü iyileştirebileceği ifade edilmektedir. Diğer yandan göstergibilimsel açıdan incelenen Philips’in 7000 serisi saç düzleştirici ürün tanıtımında gösterilenler, görsel retorik düzeyi bağlamında yan yana koyma, birleştirme ve yerine koyma öğeleri bağlantı, benzerlik ve karşıtlık ilişkileri açısından incelenmektedir.

Tablo 3. Philips ile Yapılan İş Birliği Gösterilenlerin Sölemsel ve Görsel Retoriksel Düzeyde İncelenmesi

Gösterilen	Saniye	Mesaj Düzeyi/ Verilmek İstene Mesaj	Söylem Düzeyi	Görsel Retorik Düzeyi			
				Görsel Yapı	Anlamsal İşleyiş		
					Bağlantı	Benzerlik	Karşıtlık
-Memnuniyet -Estetik -Değişim -Mutluluk -Keyif	0-15	-Philips düzleştirici ile hayat zor değil.	“Bazen içimden değişiklik yapmak geliyor. Bugün de uzun süredir kullandığım Philips’in 7000 serisi saç düzleştiricisi ile istediğim değişikliği kolayca yaptım. Argan yağı katkılı plakaları sayesinde çok kısa sürede saçlarımı şekillendirip evden çıkabildim”	Yan yana koyma	+	+	
				Birleştirme	+		
				Yerine koyma	+		
-Umut -Estetik	0-15	Umudunuz tükenmesin. Çünkü biz buradayız.	-Hayatını iyileştirmenin her zaman bir yolu vardır.	Yan yana koyma	+	+	+
				Birleştirme	+		
				Yerine Koyma	+		

Yan yana koyma öğelerinin bağlantı (2), benzerlik (2), karşıtlık (0) ilişkilerine toplamda 4 defa yer verilmektedir. Birleştirme öğelerinde bağlantı (2), benzerlik (0), karşıtlık (0) ilişkilerine toplamda 2 defa ele yer verilmektedir. Yerine koyma öğesinde ise bağlantı (2), benzerlik (0), karşıtlık (0) ilişkilerine de toplamda 2 defa yer verildiği görülmektedir. Dolayısıyla birleştirme ve yerine koyma öğesinde yer alan bağlantı, benzerlik ve karşıtlık ilişkileri eşit bir dağılım göstermektedir.

3.4.2. Göstergibilimsel ve Retoriksel Olarak Su Burcu Yazgı Coşkun’un “Yemek Sepeti” İş Birliğinin İncelenmesi⁴

Araştırma kapsamında incelenen ikinci iş birliği ise Coşkun’un “Yemek Sepeti” paylaşımıdır. Instagramda reels olarak oluşturulan video 15 saniyeden oluşmaktadır. Bu video 173 bin beğeni, 1.676 yorum, 1,1 milyon ise görüntülenme almıştır.

Ana tema olarak tüketicilere “istediğiniz her zaman yemek sepeti hızlıca yanınızda” mesajı inşa edilmeye çalışılmıştır. Coşkun, bu paylaşımında şu açıklamayı yapmıştır: “@yemeksepeti yenilendi! Yoğun set günümde canım pizza çekti ve hızlıca Yemeksepeti’nden sipariş verdim. 12 Haziran’a kadar devam eden 2ye1 kampanyası da varken siz de sipariş vermeyi unutmayın”.

⁴ Yapılan ön incelemede Su Burcu Yazgı Coşkun’un profilinde yer alan Mayıs 2021 ayında Yemek Sepeti iş birliğinin 19 Aralık 2022 tarihindeki analizde silindiği görülmektedir.



Görsel 2. Su Burcu Yazgı Coşkun- Yemek Sepeti

Araştırma gösterilenler düzeyinde analiz edildiğinde Coşkun'un yüzündeki tebessümden mutluluğu, hızlı gelmesinden ve yemeğin lezzetli olduğundan dolayı memnun kaldığı görülmektedir. Yemek Sepeti "Aklındaysa kapında" sloganı ile "hızlı servis" mesajını vermektedir. Sette acıktıktan sonra pizza siparişinin hızlıca Yemek Sepeti ile geldiği Coşkun tarafından belirtilmektedir. Eğlenceli fon/müzik kullanımı ile video desteklenmektedir. Gelen yemek siparişinden memnun kalan ve kampanyadan yararlanan Coşkun, hedef kitlesinin de "Yemek Sepeti"ni tercih etmesi gerektiğini söyleysel öğeler ile vurgulamıştır. Görsel öğeler sık kullanılarak kullanıcılar üzerinde mesaj inşa edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 4. Yemek Sepeti Göstergibilimsel İncelemesi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen	
Görsel Öge	-Karavan -Poşet -Kadın temsili -Koyu pembe renk kullanımı -El -Kutu -Telefon	-Yemek Sepeti -Su Burcu Yazgı Coşkun	-Memnuniyet -Açlık hissi -Mutluluk
Logo	-Yemek Sepeti	-Koyu pembe renk arka plan, kalın harflerden oluşan yazı karakteri kullanılması	-Hijyenik, sempati, güven
Slogan	-Aklındaysa kapında	-Koyu pembe renk arka plan, kalın harflerden oluşan yazı karakteri kullanılması	-Hız, rekabet, telaş

Bir diğer incelenen iş birliği ise söyleysel öğeler açısından değerlendirildiğinde (bkz. Tablo 5) hız ve iddia ile bütünleşmiş Yemek Sepeti sloganı, tüketiciye "düşündüğünden hızlıyız" mesajını inşa etmektedir. Görsel öğeler, söyleysel öğeler ile desteklenerek bütünlük oluşturmaktadır. Yemek Sepeti "yeni kampanyalar oluşturarak yenileniyor ve müşteriye hızlı teslimat gerçekleştiriyoruz" ifadesini tüketici zihninde oluşturmak istemektedir. Göstergibilimsel açıdan analiz edilen

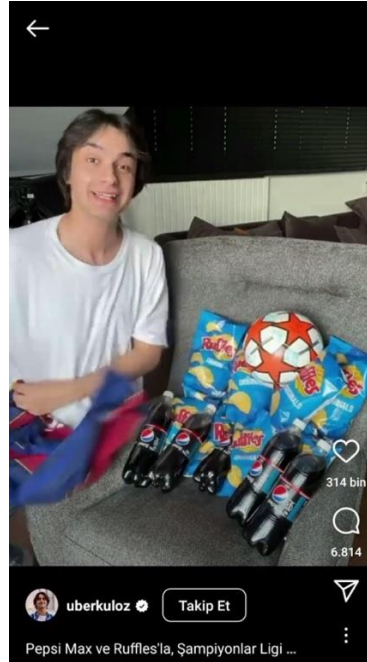
Yemek Sepeti iş birliği, gösterilenler, görsel retorik düzeyi bağlamında da incelenmektedir. Bu bağlamda, görsel yapıda yer alan yan yana koyma ögesinin bağlantı (2), benzerlik (2), karşıtlık (0) ilişkilerine toplamda 4 defa yer verildiği görülmektedir. Birleştirme ögesinde bağlantı (2), benzerlik (0), karşıtlık (0) ilişkilerine toplamda 2 defa yer verildiği görülmektedir. Yerine koyma ögesinde bağlantı (2), benzerlik (1), karşıtlık (1) ilişkilerine toplamda 4 defa yer verilmektedir. Dolayısıyla en fazla etkinin yerine koyma ve yan yana koyma ögesinde bağlantı, benzerlik ve karşıtlık ilişkilerinde olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Yemek Sepeti ile Yapılan İş Birliği Gösterilenlerin Söylemsel ve Görsel Retoriksel Düzeyde İncelenmesi

Gösterilen	Saniye	Mesaj Düzeyi/ Verilmek İstenen Mesaj	Söylem Düzeyi	Görsel Retorik Düzeyi			
				Görsel Yapı	Anlamsal İşleyiş		
					Bağlantı	Karşılaş-tırma	
					Benzerlik	Karşıtlık	
-Memnuniyet -Açlık hissi -Mutluluk	0-15	-Yemek Sepeti yenilendi. Yenilenen kampanya ile ben sipariş verdim. Kampanya ile siz de sipariş verebilirsiniz.	"@yemeksepeti yenilendi! Yoğun set günümde canım pizza çekti ve hızlıca Yemeksepeti'nden sipariş verdim. 12 Haziran'a kadar devam eden 2ye1 kampanyası da varken siz de sipariş vermeyi unutmayın".	Yan Yana Koyma	+	+	
				Birleştirme		+	
				Yerine Koyma	+		+
-Hız -Rekabet -Telaş -İddia	0-15	-Yemek Sepetini düşündüğünüz an kapınızın önüne anında gelecek kadar hızlıyız.	-Aklıdaysa kapında	Yan Yana Koyma	+	+	
				Birleştirme		+	
				Yerine Koyma	+	+	

3.4.3. Göstergibilimsel ve Retoriksel Olarak Uberkuloz'un (Berk Keklik) "Pepsi Max ve Ruffles" İş Birliğinin İncelenmesi

Kullanıcı adı "Uberkuloz" olan Berk Keklik'in "Pepsi Max ve Ruffles" ile yaptığı iş birliği göstergibilimsel açıdan incelenmektedir. Keklik'in Instagramda 2.9 milyon takipçisi bulunmaktadır. 60 saniyeden oluşan video Instagram'da yayınlanmaktadır. Video, 314.546 beğeni, 6.816 yorum, 2.940.972 görüntülenme almaktadır. Ana tema influencer, sokaktaki bireylere belirli koşulları yerine getirmeleri halinde Messi veya Pogba imzalı formayı kazanma şansı vermektedir. Görsel öğeler etkili ve iddialı bir kullanım göstermektedir. Videoda "görevi tamamla, imzalı Messi ve Pogba forması ya da topu kazan" söylemi yer almaktadır. Bu söylem, görsel öğeler ile desteklenmektedir.



Görsel 3. Berk Keklik- Pepsi Max ve Ruffles

Gösterilenler düzeyinde analiz edildiğinde Berk Keklik, sahile giderek insanlara birtakım sorular sormaktadır. Bunun karşılığında, forma ve top hediye etmektedir. Keklik, soru- cevap esnasında çeşitli espriler yaparak insanları güldürmektedir. Bu durumda mutluluk, ödül, keyif almak, gerçeklik gibi anlamların ön plana çıktığı görülmektedir. Ödülü kazanmak için gerekli koşulları yerine getirme mesajı inşa edilmek istenmektedir.

Tablo 6. Pepsi Max ve Ruffles Göstergibilimsel İncelemesi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Görsel Öğe	-Çimen -Forma -Erkek temsili -Top -Cips -Kola -Deniz -Ağaç -Sahil	-Pepsi Max Markası -Ruffles Markası -Berk Keklik
Logo	-Pepsi Max ve Ruffles	-Tutku -Mutluluk -Ödül -Keyif almak -Gerçeklik
Slogan	-İşte sevdiğim bu! (Pepsi) -Dalgana bak! (Ruffles)	-Her iki marka içinde mavi renk kullanımı -Güven, sadakat, tat

Görsel öğeler müzik ile desteklenmektedir. Uberkuloz, iş birliğinde şu açıklamayı yapmaktadır: “Pepsi Max ve Ruffles’la, Şampiyonlar Ligi finali yaklaşıyor! Şampiyonlar Ligi’nin sizin için ne ifade ettiğini yorumlara yazın Messi veya Pogba imzalı formaları ve topları kazanma şansı yakalayın. Son katılım 31 Mayıs! Katılım koşullarını @pepsiturkiye @rufflesturkiye sayfalarında öne çıkan hikayelerde bulabilirsiniz. #FutboluDoyasıyaYaşa #işbirliği”

Pepsi “İşte sevdiğim bu!” sloganıyla markaya dikkat çekmektedir. Ruffles ise “Dalgana bak!” sloganıyla, cipsin şekilli yapısına dikkat çekerek mecazi anlam yaratmak istemektedir. Görsel öğeler, yukarıda yer alan söylemler ile desteklenerek tüketici zihninde koşullu ödüllendirme ve gerçeklik inşa edilmek istenmektedir.

Tablo 7. Pepsi Max ve Ruffles ile Yapılan İş Birliği Gösterilenlerin Söylemsel ve Görsel Retoriksel Düzeyde İncelenmesi

Gösterilen	Saniye	Mesaj Düzeyi/ Verilmek İstenen Mesaj	Söylem Düzeyi	Görsel Retorik Düzeyi			
				Görsel Yapı	Anlamsal İşleyiş		
					Bağlantı	Benzerlik	Karşıtlık
- Tutku, mutluluk, ödül, keyif almak, gerçeklik	0-60	Gerekli koşulları yerine getirirsen, Messi ve Pogba imzalı forma ve top kazanma şansı yakalarsın.	Pepsi Max ve Ruffles’la, Şampiyonlar Ligi finali yaklaşıyor! Şampiyonlar Ligi’nin sizin için ne ifade ettiğini yorumlara yazın Messi veya Pogba imzalı formaları ve topları kazanma şansı yakalayın. Son katılım 31 Mayıs! Katılım koşullarını @pepsiturkiye @rufflesturkiye sayfalarında öne çıkan hikayelerde bulabilirsiniz. #FutboluDoyasıyaYaşa #işbirliği	Yan yana Koyma	+	+	+
				Birleştirme	+	+	
				Yerine Koyma	+	+	
-Güven, sadakat, tat	0-60	-Pepsi’yi seviyorum. -Ruffles cipsin kıvrımlı yapısı ile dalgana bak.	-İşte sevdiğim bu! (Pepsi) -Dalgana bak! (Ruffles)	Yan yana Koyma	+	+	
				Birleştirme	+	+	
				Yerine koyma	+	+	

Göstergibilimsel olarak analiz edilen Pepsi Max ve Ruffles iş birliğinde gösterilenler görsel retorik düzeyi bağlamında ele alınmaktadır. Yan yana koyma öğelerinin bağlantı (2), benzerlik (2), karşıtlık (1) ilişkilerine toplamda 5 defa yer verilmektedir. Birleştirme öğelerinin bağlantı (2), benzerlik (2) karşıtlık (0) ilişkilerine toplamda 4 defa yer verilmektedir. Yerine koyma öğelerinde ise bağlantı (2), benzerlik (2) karşıtlık (0) ilişkilerine toplamda 4 defa yer verildiği görülmektedir. Yan yana koyma, birleştirme ve yerine koyma öğelerinin bağlantı, benzerlik ve karşıtlık ilişkilerine yer verilerek mesajı inşa etmek istenmektedir.

3.4.4. Göstergibilimsel ve Retoriksel Olarak Uberkuloz’un (Berk Keklik) “GeForce NOW Game Plus” İş Birliğinin İncelenmesi

Uberkuloz’un “GeForce NOW Game Plus” ile yaptığı iş birliği göstergibilimsel açıdan incelenmektedir. Reels şeklinde yayınlanan video 225.217 beğeni, 1.044 yorum, 2.481.376 görüntülenme almaktadır. Ana tema GeForce NOW Game Plus, donanım gereksinimi en yüksek oyunları bile bulut sistemi sayesinde oynatabilme imkânı sunmaktadır. Görsel öğeler kurgusal gerçeklik barındırmaktadır. Reels’da “İnternete bağlabilen her cihazla istediğin oyunu GeForce NOW ile oynayabilirsin” söylemi yer almaktadır. Bu söylem görsel öğeler ile desteklenmektedir.



Görsel 4. Berk Keklik- GeForce NOW Game Plus

Gösterilenler düzeyinde analiz edildiğinde mutluluk, heyecan, oyun bağımlılığı, keyif almak, gerçeklik, teknolojik ilerleme, şaşırma, haz anlamları ön plana çıkmaktadır. “GeForce NOW ile artık her bilgisayar oyun bilgisayarı” mesajı inşa edilmek istenmektedir.

Görsel öğelerin müzik ile desteklendiği iş birliğinde yüksek donanımlı bilgisayar oyunları ve . GeForce NOW bulutunun sistemi gibi detaylar verilmektedir. Uberkuloz'un iş birliğinde şu açıklamayı yapmaktadır: “Doğrulanmış GeForce NOW ile donanım gereksinimi en yüksek PC oyunlarını tüm cihazlarınızda buluttan sorunsuzca oynayın. www.gameplus.com.tr'ye gelin, GeForce NOW'la tanışın. @gfnbygameplus #işbirliği”. GeForce NOW “Bulut tabanlı oyun platformu” sloganıyla istenilen her teknolojik cihazdan giriş ile oyun oynamanın mümkün olabildiğini vurgulamaktadır. Görsel öğeler, yukarıda yer alan söylemler ile desteklenerek tüketici zihninde teknolojik ilerleme ve gerçeklik inşa edilmek istenmektedir.

Tablo 8. GeForce NOW Game Plus Göstergebilimsel İncelemesi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen	
Görsel Öge	-Bilgisayar -Kadın ve erkek temsili -Yeşil ve siyah renk kullanımı -Aynı kişiden üç farklı karakter -Yatak odası	- GeForce NOW Game Plus -Berk Keklik	- Mutluluk, heyecan, oyun bağımlılığı, keyif almak, gerçeklik, teknolojik ilerleme, şaşırma, haz
Logo	GeForce NOW Game		
Slogan	-Bulut tabanlı oyun platformu	-Oyun teması -İddia	

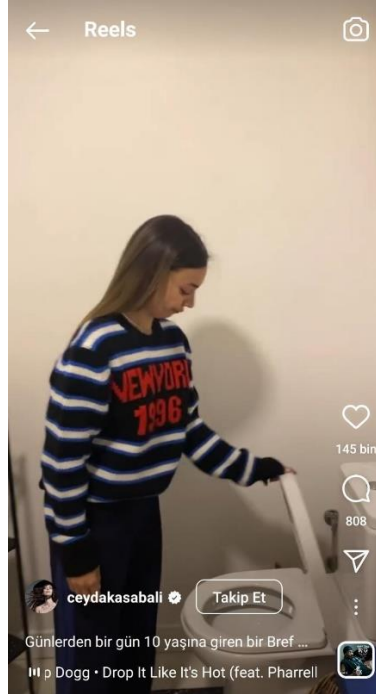
Diğer taraftan göstergebilimsel olarak analiz edilen Pepsi Max ve Ruffles iş birliğinde gösterilenler görsel retorik düzeyi bağlamında ele alınmaktadır (Bkz. Tablo 9). Yan yana koyma öğelerinin bağlantı (2), benzerlik (2), karşıtlık (1) ilişkilerine toplamda 5 defa yer verilmektedir. Birleştirme öğelerinin bağlantı (2), benzerlik (2) karşıtlık (1) ilişkilerine toplamda 5 defa yer verilmektedir. Yerine koyma öğelerinde ise bağlantı (2), benzerlik (2) karşıtlık (0) ilişkilerine toplamda 4 defa yer verildiği görülmektedir. Yan yana koyma, birleştirme ve yerine koyma öğelerinin bağlantı, benzerlik ve karşıtlık ilişkilerine yer verilerek mesajı inşa etmek istenmektedir.

Tablo 9. GeForce NOW Game Plus ile Yapılan İş Birliği Gösterilenlerin Söylemsel ve Görsel Retoriksel Düzeyde İncelenmesi

Gösterilen	Saniye	Mesaj Düzeyi/ Verilmek İstenen Mesaj	Söylem Düzeyi	Görsel Retorik Düzeyi			
				Görsel Yapı	Anlamsal İşleyiş		
					Beğenti	Benzerlik	Karşılaş- tırma
-Mutluluk -Heyecan -Oyun bağımlılığı -Keyif almak -Gerçeklik -Teknolojik ilerleme -Şaşırma	0-60	-GeForce NOW ile artık her bilgisayar oyun bilgisayarı	Doğrulanmış GeForce NOW ile donanım gereksinimi en yüksek PC oyunlarını tüm cihazlarınızda buluttan sorunsuzca oynayın. www.gameplus.com.tr 'ye gelin, GeForce NOW'la tanışın. #isbirliği	Yan yana Koyma	+	+	+
				Birleştirme	+	+	
				Yerine Koyma	+	+	
-İddia -Teknolojik ilerleme	0-60	Geliştirdiğimiz sistem ile artık her bilgisayarda oyun oynamak mümkün.	GeForce NOW ile artık her bilgisayar oyun bilgisayarı	Yan yana Koyma	+	+	
				Birleştirme	+	+	+
				Yerine koyma	+	+	

3.4.5. Göstergibilimsel ve Retoriksel Olarak Ceyda Kasabalı'nın (Ceydakasabali) "Bref" İş Birliğinin İncelenmesi

Kullanıcı adı "Ceydakasabali" olan Ceyda Kasabalı'nın "Bref" isimli marka ile yaptığı iş birliği göstergibilimsel açıdan incelenmektedir. Kasabalı'nın Instagram'da 2.2 Milyon takipçisi bulunmaktadır. Reels videosu Instagram'da yayınlanmaktadır. Bu video 145.353 beğeni, 808 yorum, 5.250.537 görüntülenme almaktadır. Ana tema WC temizliğinde kullanılan Bref markalı temizlik ürünü, birbirinden farklı çeşidiyle ferahlık yaymaktadır. Görsel öge, Snoop Dogg'un "Drop It Like It's Hot" şarkısıyla destelenmektedir. Reels'da Bref'in farklı kokuları ile mekân değiştirilmektedir. Çiçek dükkânı, orman gibi mekânsal öğeler bulunmaktadır. Bu durumda "Bref sizi kokunun geldiği ortama götürecektir" hissi yaratılmak istenmektedir.



Görsel 5. Ceyda Kasabalı- Bref

Gösterilenler düzeyinde analiz edildiğinde şaşkınlık, tiksinek, ferahlık, hijyen gibi anlamlar ön plana çıkmaktadır. "Bref'in farklı ferah kokuları, sizi kokunun geldiği ortama götürecektir." mesajı inşa edilmek istenmektedir. Görsel öğelerin müzik ile desteklendiği iş birliğinde orman, çiçek dükkânı ve WC gibi temalara yer verilmektedir. Ceyda Kasabalı iş birliğinde şu açıklamayı yapmaktadır: "Günlerden bir gün 10 yaşına giren bir Bref varmış. Bu Bref her sifonda hijyenik temizlik sağlayıp

tuvalet temizliğini tamamlamış,.. Kokusuyla ferahlık yayıp bol bol da köpük yaparmış,.. On'suz ev temizliği tamamlanmazmış,.. Siz de hijyenik temizlik sağlayıp ev temizliğini tamamlamak için Bref'lemeyi unutmayın ;) Bref'le Gitsin Temizlik Bitsin. @bref.turkiye #HijyenTuvaletteBaslar #isbirliği". Bref, "Son sifona kadar hijyen ve yoğun ferahlık!" sloganıyla temizlik ve hijyenin kalıcılığını vurgulamaktadır. Görsel öğeler, yukarıda yer alan söylemler ile desteklenerek gerçeklik inşa edilmek istenmektedir.

Tablo 10. Bref Göstergibilimsel İncelemesi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Görsel Öge	-Kadın temsili -Orman -Çiçek dükkânı -WC	-Bref - Şaşkınlık, tiksirmek, ferahlık, hijyen
Logo	-Bref	
Slogan	-Son sifona kadar hijyen ve yoğun ferahlık!	-WC -Hijyen, ferahlık, bitkisel

Göstergibilimsel olarak analiz edilen Bref'in iş birliğinde gösterilenler görsel retorik düzeyi bağlamında ele alınmaktadır. Yan yana koyma öğelerinin bağlantı (2), benzerlik (2), karşıtlık (1) ilişkilerine toplamda 5 defa yer verilmektedir. Birleştirme öğelerinin bağlantı (2), benzerlik (2) karşıtlık (3) ilişkilerine toplamda 7 defa yer verilmektedir. Yerine koyma öğelerinde ise bağlantı (2), benzerlik (2) karşıtlık (1) ilişkilerine toplamda 5 defa yer verildiği görülmektedir. Yan yana koyma, birleştirme ve yerine koyma öğelerinin bağlantı, benzerlik ve karşıtlık ilişkilerine yer verilerek mesaj inşa edilmek istenmektedir.

Tablo 11. Bred ile Yapılan İş Birliği Gösterilenlerin Söylemsel ve Görsel Retoriksel Düzeyde İncelenmesi

Gösterilen	Saniye	Mesaj Düzeyi/ Verilmek İstenen Mesaj	Söylem Düzeyi	Görsel Retorik Düzeyi			
				Görsel Yapı	Anlamsal İşleyiş		
					Bağlantı	Benzerlik	Karşıtlık
- Şaşkınlık -Tiksirmek -Ferahlık -Hijyen	0-60	- Son sifona kadar hijyen ve yoğun ferahlık!	Günlerden bir gün 10 yaşına giren bir Bref varmış, Bu Bref her sifonda hijyenik temizlik sağlayıp tuvalet temizliğini tamamlamış,.. Kokusuyla ferahlık yayıp bol bol da köpük yaparmış,.. On'suz ev temizliği tamamlanmazmış,.. Siz de hijyenik temizlik sağlayıp ev temizliğini tamamlamak için Bref'lemeyi unutmayın ;) Bref'le Gitsin Temizlik Bitsin. @bref.turkiye #HijyenTuvaletteBaslar #isbirliği	Yan yana Koyma	+	+	+
				Birleştirme	+	+	+
				Yerine Koyma	+	+	+
-İddia -Hijyen -Temizlik -Ferahlık	0-60	-Bref'in farklı ferah kokuları, sizi kokunun geldiği ortama götürecektir	-Son sifona kadar hijyen ve yoğun ferahlık!	Yan yana Koyma	+	+	
				Birleştirme	+	+	+
				Yerine koyma	+	+	

3.4.6. Göstergibilimsel ve Retoriksel Olarak Ceyda Kasabalı'nın (Ceydakasabalı) "Procsin" İş Birliğinin İncelenmesi

Ceyda Kasabalı isimli influencerın "Procsin" ile yaptığı iş birliği göstergibilimsel açıdan incelenmektedir. Reels şeklinde yayınlanan video 159.157 beğeni, 775 yorum, 2.407.240 görüntülenme almaktadır. Ana tema Vampir kılığına giren Kasabalı, Procsin markalı güneş kremi olmadan, güneşe asla çıkamamaktadır. Görsel öğeler kurgusal ve tiyatral gerçeklik barındırmaktadır. Görsel öğeler, duygusal müzik ile desteklenmektedir.



Görsel 6. Ceyda Kasabalı- Procsin

Araştırmada gösterilenler incelendiğinde (Bkz. Tablo 12) mutluluk, üzüntü ve şaşkınlık öğelerinin işlendiği görülmektedir. İş birliğinde kullanılan söylemsel öğeler ve görsel retorik düzeylerine bakıldığında Ceyda Kasabalı, güneş kremi olmadığı için güneşe çıkamadığı “vampir” tasvirini ile anlatmak istemektedir. Kasabalı, Procsin markalı güneş kremi sürdüğünde rahatlıkla güneşe çıkabildiğini vurgulamaktadır. “Güneş kremimin mükkko etkisini ancak böyle anlatabilirdim ahhdsh ayrıca küçük bilgiler : beyazlık kalmaz hemen emiliyor,cilt rengi esitleniyor,makyaj bazı olarak da kullanabilirsiniz, güneş lekeleri olmasın diye salona giderken bile sürüyorum hikayelerden biliyorsunuzdur, bilmeyenler için çok kullanılmış net tavsiyedir ♥️ @procsin #isbirliqi” şeklinde söylemsel öğelerin kullanıldığı görülmektedir. Retoriksel ve görsel öğelerin tiyatral ve mizahi bir anlam oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 12. Procsin Göstergibilimsel İncelemesi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Görsel Öge	-Vampir -Kadın ve erkek temsili -Ev ortamı -Balkon -Güneş kremi	- Procsin -Ceyda Kasabalı
Logo	- Procsin	- Mutluluk, üzüntü, şaşıklık
Slogan	-Daha canlı ve doğal bir cilt	-Pürüzsüzlük, parlak

Göstergibilimsel olarak analiz edilen (Bkz. Tablo 13.) Procsin’in iş birliğinde gösterilenler görsel retorik düzeyi bağlamında ele alınmaktadır. Yan yana koyma öğelerinin bağlantı (2), benzerlik (2), karşıtlık (2) ilişkilerine toplamda 6 defa yer verilmektedir. Birleştirme öğelerinin bağlantı (2), benzerlik (2) karşıtlık (0) ilişkilerine toplamda 4 defa yer verilmektedir. Yerine koyma öğelerinde ise bağlantı (2), benzerlik (2) karşıtlık (0) ilişkilerine toplamda 4 defa yer verildiği görülmektedir. Yan yana koyma, birleştirme ve yerine koyma öğelerinin bağlantı, benzerlik ve karşıtlık ilişkilerine yer verilerek mesaj inşa edilmek istenmektedir.

Tablo 13. Procsin ile Yapılan İş Birliği Gösterilenlerin Söylemsel ve Görsel Retoriksel Düzeyde İncelenmesi

Gösterilen	Saniye	Mesaj Düzeyi/ Verilmek İstenen Mesaj	Söylem Düzeyi	Görsel Retorik Düzeyi			
				Görsel Yapı	Anlamsal İşleyiş		
					Bağlantı	Karşılaş- tırma	
		Benzerlik	Karşıtlık				
-Mutluluk -Üzüntü -Şaşkınlık	0-60	- Daha canlı ve doğal bir cilt	Günlerden bir gün 10 yaşına giren bir Bref varmış. Bu Bref her sifonda hijyenik temizlik sağlayıp tuvalet temizliğini tamamlamış... Kokusuyla ferahlık yayıp bol bol da köpük yapmış... On'suz ev temizliği tamamlanmazmış... Siz de hijyenik temizlik sağlayıp ev temizliğini tamamlamak için Bref'lemeyi unutmayın ;) Bref'le Gitsin Temizlik Bitsin. @bref.turkiye #HijyenTuvaletteBaslar #isbirligi	Yan yana Koyma	+	+	+
				Birleştirme	+	+	
				Yerine Koyma	+	+	
-Pürüzsüzlük -Parlaklık	0-60	- Beyazlık bırakmamakta, cilt rengi eşitlemekte ve hızlı emilim sağlamaktadır.	-Daha canlı ve doğal bir cilt	Yan yana Koyma	+	+	+
				Birleştirme	+	+	
				Yerine koyma	+	+	

Sonuç ve Değerlendirme

Geleneksel medyanın kısmen etkisini yitirmesi ve yerini sosyal medyaya bırakmasıyla birlikte işletmeler, sosyal platformlarına yönelmişlerdir. Yaygınlık kazanan ve hemen hemen her kesimden insanın kullandığı sosyal medya, yeni iş olanaklarının doğmasına da ortam hazırlamıştır. Bu yeni iş olanakları, sadece platform üreticilerinin değil aynı zamanda kullanıcıların çabalarıyla da ortaya çıkmıştır. Sosyal medyada üretilen içerikler ve bu içeriklere diğer kullanıcıların vermiş oldukları tepkiler, bazı kullanıcıların ayrışarak daha fazla ilgi gören ve takip edilen kişiler haline gelmesini sağlamıştır. Reklam gelirlerinden pay alınmaya başlanması, sosyal ortamlarda itibar göstergesi haline gelmesi gibi nedenler yeni bir kazanç kapısını ortaya çıkarmıştır. Bu yeni kazanç kapısının varlığı daha çok kişinin ilgisini çekmiş ve tam olarak bir meslek sayılmasa da tam zamanlı çalışmayı dahi kapsayan bir ilgi alanının doğmasına neden olmuştur. Bu ilgi alanına içerik üreticiliği, içerik üreten kişilere de fenomen denmektedir.

Sosyal medyada insanları etkileyen ve satın almaya yönlendirebilme potansiyeline sahip fenomen gruplarından biri olan "influencer"lar, takipçilerinin ilgi alanları doğrultusunda içerik üretmekte, sürekli paylaşım yapmakta ve kitlelerin ilgisini çekmeye çalışmaktadırlar. Bu çabaları sayesinde belirli bir takipçi sayısına ve etkileşim oranına ulaşan Influencerlar hem reklam gelirlerinden hem de markalarla girdikleri iş birliklerinden kazanç elde etmektedirler. Özgün bir içeriği bulunan ve söylemini o içerik doğrultusunda gerçekleştiren Influencerlar, markaların da ilgisini çekmektedir. Markalar, kurumsal ve duygusal bağlamda kendilerini en yakın hissettikleri influencerlar ile iş birliği yaparak tüketiciye ulaşmayı hedeflemektedir.

Sürekli tüketici ile bilişsel ve duygusal bağ kurmayı sağlayacak söylemler üretme çabasında olan, onların zihinlerini meşgul etmeyi ve kalplerini fethetmeyi amaçlayan markalar, bu amaçla çeşitli söylemler geliştirmeye çalışmaktadırlar. Bu çabalarından yüksek verimi almakta zorlanan markalar, bu sorunu çözmek amacıyla zaman zaman söylem gücü yüksek olan kişilerden de yararlanmaktadırlar. Söylem ve ikna gücü yüksek olan sanatçılar, edebiyatçılar, bilim adamları, bilim kadınları gibi kanaat önderlerinden yararlanmaya çalışan markalar, bir anlamda sosyal medyadaki kanaat önderi olarak kabul edilen fenomenlerden de destek almaya çalışmaktadırlar. Sosyal medyanın kanaat önderleri içerisinde sayılabilecek olan influencerlardan bazıları sahip oldukları söylem gücü sayesinde takipçilerini etkileyebilmekte, tercihlerini değiştirebilmekte ve onları arzu ettikleri yönde satın alma eylemine geçirebilmektedirler.

Bu araştırma influencerların söylem gücünün kaynağını araştırmakta ve bu amaçla retoriksel unsurları nasıl kullandıklarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede hem göstergebilimsel analizden hem de görsel retoriksel analizden yararlanan bu araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda görsel yapı düzeyinde yan yana koyma, birleştirme, yerine koyma öğelerinin bağlantı, benzerlik ve karşıtlık ilişkileri incelenmiştir. Yan yana koyma öğesinin bağlantı (12), benzerlik (12), karşıtlık (5) ilişkilerine toplamda 29 kez yer verilmiştir. Birleştirme öğesinin bağlantı (12), benzerlik (9), karşıtlık (4) ilişkilerine toplamda 25 kez yer verilmiştir. Son olarak yerine koyma öğesinde ise bağlantı (12), benzerlik (9), karşıtlık (2) ilişkilerine toplamda 23 kez yer verilmiştir. Bu sonuçlar, her ne kadar yan yana koyma öğelerinin daha fazla tercih edildiğini gösterse de diğer öğelerle arada büyük bir fark bulunmamaktadır. Bu durum influencerların görsel retorik öğelerinin tamamından yararlanılmaya çalışıldığı görülmektedir. Anlam işleyişi bağlamında değerlendirildiğinde bağlantı öğesinin daha fazla tercih edildiği anlaşılmaktadır.

Görsel retoriksel analizde yer alan görsel yapı düzeyini oluşturan her üç öğede de (yan yana koyma, birleştirme ve yerine koyma) öğelerinin içerisinde bağlantı öğesinin daha fazla tercih edilmesinde Goldenberg ve arkadaşlarının (2011)

“Reklamın Şifresini Kırma” çalışmalarında yer verdikleri yaratıcı stratejilerden biri olan birleştirme stratejisinin etkisinin olduğu dile getirilebilir. Diğer bir ifadeyle markalar, birleştirme stratejisinin gücünü sosyal medya fenomenleriyle girdikleri iş birliğinde kullanılmaktadırlar. Fenomenin sahip olduğu özellikler ile markanın veya reklamı yapılan ürünün sahip olduğu özellikler arasında bağlantı kurulmakta yani birleştirilmektedir. Böylece reklama maruz kalanların zihninde fenomenin sahip olduğu ayırt edici özellikler markaya yansıtılmaya çalışılmaktadır.

Göstergebilim ve gösterilenlerin söylemsel ve görsel retoriksel düzeyde yapılan incelemesine göre influencerlarla yapılan iş birliklerinde keyif, haz, gerçekçilik, mutluluk ve memnuniyet unsurları söylem düzeyinde sıkça kullanılmaktadır. Öne çıkan bu unsurlar ve yapılan diğer incelemeler; cinsellik, haz, tutku ve estetik olgularının iş birliklerinde söylem gücünü arttırabilmek için vazgeçilmez bir unsur olarak kullanıldığını göstermektedir.

Bu sebeple, göstergebilim temelinde ve görsel retorik düzeyde gerçekleştirilen bu araştırma marka söyleminin gücünü ortaya koyması bakımından yeni araştırmaların yapılmasını gerekli kıldığı aşikardır. Bu çerçevede markaların söylem gücüyle ilgili reklam yazarları, halkla ilişkiler uzmanları ve fenomenler üzerinde araştırmalar gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Aaker, D. A. (1996). *Building Strong Brands*. New York: The Free Press.
- Akıncı-Vural, B., & Özdeva, B. (2018). Kurumsal Blogların Kurumsal Markalara Etkisi. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, 7(2), 78-97.
- Albert, C. S., & Salam, A. (2013). *Critical Discourse Analysis: Toward Theories in Social Media*. *Critical Discourse Analysis: Toward Theories in Social Media* (s. 1-8). Chicago: Proceedings of the Nineteenth Americas Conference on Information Systems.
- Arribas-Ayllon, M., & Walkerdine, V. (2017). Foucauldian Discourse Analysis. *The Sage Handbook of Qualitative Research in Psychology*, 110-123.
- Aslan, E. Ş., & Demirel, Ç. (2018). A Study on Rhetoric Theory and Rhetoric Use in Advertisement, (Editör) Bayram Oğuz Aydın, Emine Şahin ve Özlem Duğan, *Public Relations and Advertising Theories: Concepts and Practices*, Berlin: Peter Lang GmbH, s.209-232.
- Aslan, E. Ş., & Demirel, Ç. (2017). Tüketim Toplumunda Mesajın İnşası ve Bilindsiz Koşullandırma: Global Tekstil Markalarının Reklamları Üzerine Göstergebilimsel Bir Analiz. *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmalı Dergisi*, 234-264.
- Ayaz, B. (2016). Jacques Derrida, Richard Rorty ve Doğruluk. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 57-68.
- Aydinoğlu, Ö., & Demirel, Ç. (2022). Fenomen Pazarlamanın Covid-19 Pandemi Sürecinde Marka Farkındalığı Bağlamında Kullanımı. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 169-182.
- Bayuk, M. N., & Aslan, M. (2018). Influencer Marketing (Hatırlı Pazarlama). *The Journal of Academic Social Science*, 6(75), 173-185.
- Bouvier, G. (2015). What is a Discourse Approach to Twitter, Facebook, YouTube and Other Social Media: Connecting With Other Academic Fields. *Journal of Multicultural Discourses*, 10(2), 149-162.
- Bouvier, G., & Machin, D. (2018). Critical Discourse Analysis and the Challenges and Opportunities of Social Media. *Review of Communication*, 18(3), 178-192.
- Campbell, C., & Farrell, J. R. (2020). More than meets the eye: The functional components underlying influencer marketing. *Business Horizons*, 63(4), 469-479.
- Can, E. (2007). Marka ve Marka Yapılandırma. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 225-237.
- Canöz, K., Gülmez, Ö., & Eroğlu, G. (2020). Pazarlamanın Yükselen Yıldızı Influencer Marketing: Influencer Takipçilerinin Satın Alma Davranışını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 23(1), 73-91.
- Cevizoğlu, M. H. (2021). Değerli Bir Çılgınlık ve Hata: Foucault (Foucault ve Fault- Hata/Arıza). *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 14(33), 374- 388.
- Çelik, H., & Ekşi, H. (2013). Söylem Analizi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27(27), 99-117.

- Dant, T. (1991). *Knowledge, Ideology and Discourse: a Sociological Perspective*. New York: London: Routledge.
- Demir-Güneş, C. (2013). Michel Foucault'da Söylem ve İktidar. *Kaygı*. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi(21), 55-69.
- Dijk, V., Mills, S., Wilson, J., Fairclough, N., Graham, P., Heck, M. C., . . . Çoban, B. (2003). Söylem ve İdeoloji (Mitoloji, Din, İdeoloji). (B. Çoban, Z. Özarslan, & N. Ateş, Çev.) İstanbul: Su Yayınları, s.54-75.
- Ece, A. (2014). Yapısalcılık Sonrası Yaklaşımlar ve Çeviribilim. *Litera: Dil Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 0(6), 135-152.
- Eraslan, P. (1993). Kitle Toplumunun Kültürel Yapısı ve Günümüzün Açıklama Biçimi Olarak Magazin Söylemi. *Marmara İletişim Dergisi*, 4(4), 139-156.
- Erdem, Ş., & Uslu, H. (2010). Marka Değerinin Marka Genişlemesine Etkisi Ve Çay Sektöründe Bir Uygulama. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 166-184.
- Ersöz, B. (2020). Yeni Nesil Web Paradigması-Web 4.0. *Bilgisayar Bilimleri ve Teknolojileri Dergisi*, 1(2), 58-65.
- Ewers, N. L. (2017, June 15). #sponsored–Influencer Marketing on Instagram: An Analysis of the Effects of Sponsorship Disclosure, Product Placement, Type of Influencer and their Interplay on Consumer Responses. Master's Thesis, 1-55. University of Twente.
- Fairclough, N. (2003). Söylem ve Metin. T. V. Dijk, S. Mills, J. Wilson, N. Fairclough, P. Graham, M. C. Heck, . . . B. Çoban, B. Özcan, & Z. Özarslan (Dü) içinde, *Söylem ve İdeoloji Mitoloji, Din, İdeoloji* (B. Özcan, Z. Özarslan, & N. Ateş, Çev., s. 155-170). İstanbul: Su Yayınevi.
- Foucault, M. (1987). *Söylemin Düzeni*. (T. Ilgaz, Çev.) İstanbul: Hil Yayın.
- Foucault, M. (2011). *Bilginin Arkeolojisi*, (V. Urhan Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Genç, & S. M. Çakar (Dü.) içinde, *Reklamı Anlamlandırmak* (s. 1-24). İstanbul: Derin Yayınları.
- Graham, L. J. (2011). The Product of Text and 'Other' Statements: Discourse Analysis and the Critical use of Foucault. *Educational Philosophy and Theory*, 43(6), 663-674.
- Goldenberg, J., Levav, A., Mazursky, D., & Solomon, S. (2011). *Reklamın Şifresini Kırma*. (H. Mesci, Çev.) İstanbul: Optimist Yayınları.
- Güler, N. (2013). Kitle İletişim Araçları, Post- Yapısalcılık ve Çoğul Olanaklar. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 47-63.
- Günay, V. D. (2018). *Söylem Çözümlemesi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.
- Güneş, A. (2019). Yazılı Basında Haber Söylemi: 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili Seçim Haberlerinin Çözümlemesi. *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 6(12), 13-42.
- Güngör, A. (2021). Dönüşen Pazarlama ve Influencer Pazarlama Uygulamaları. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*(7), 40-51.
- Hall, S. (2017). *Temsil İş*, (Editör) Stuart Hall, *Temsil: Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları (İçinden)*, Çev: İdil Dünder, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, s.21-98.
- Howe, J. (2010). *Crowdsourcing*, (G. Aksoy Çev.), İstanbul: Koç Sistem Yayınları.
- Jin, S. V., Muqaddam, A., & Ryu, E. (2019). Instafamous and Social Media Influencer Marketing. *Marketing Intelligence & Planning*, 37(5), 567-579.
- Öcal, D., & Aksoy, F. (2020). Tüketici Temelli Marka Değeri Kapsamında Bir Nitel Çalışma: Apple ve Samsung Markaları Örneği. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 119-163.
- Özer, Ö. (2000). Haberde Egemen Söylemin Yeniden Üretimi: Türk Basınında Türkiye'deki İranlı Muhafiflerle İlgili Haberler. *Kültür ve İletişim*, 3(2)(6), 75-97.
- Özkan, A. (2016). *Reklam ve Hukuk; Reklamlarla İlgili Yasal Düzenlemeler ve Reklamların Denetim Yöntemlerinin Değerlendirilmesi*. S. Ç. Mengü, A. Özkan, C. Becan, B. Zeybek, A. Aslan, D. Gül, . . . Ş.
- Kapan, K., & Üncel, R. (2020). Gelişen Web Teknolojilerinin (Web 1.0- Web 2.0- Web 3.0) Türkiye Turizmine Etkisi. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 276-289.

- Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2010). Users of the World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media. *Business Horizons*, 53(1), 59-68.
- Kelsey, D., & Bennett, L. (2014). Discipline and Resistance on Social Media: Discourse, Power and Context in the Paul Chambers 'Twitter Joke Trial'. *Discourse, Context and Media*, 37-45.
- Khan, T. H., & MacEachen, E. (2021). Foucauldian Discourse Analysis: Moving Beyond a Social Constructionist Analytic. *International Journal of Qualitative Methods*, 20, 1-9.
- KhosraviNik, M. (2017). Social Media Critical Discourse Studies (SM-CDS). In *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies*(582-596). Routledge.
- McKeown, K. R. (1985). Discourse Strategies for Generating Natural-Language Text. *Artificial Intelligence*, 27(1), 1-41.
- Mihcioğlu, C. (2019). Halkla İlişkiler Nedir? *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 3(1), 91-108.
- Phillips, B. J. ve McQuarrie, E. F. (2004). Beyond Visual Metaphor: A New Typology of Visual Rhetoric in Advertising, *Marketing Theory*, 4(1/2) s. 113-136.
- Power, D. J., & Phillips-Wren, G. (2011). Impact of Social Media and Web 2.0 on Decision Making. *Journal of Decision Systems*, 20(3), 249-261.
- Purvis, T., & Hunt, A. (2014). Söylem, İdeoloji, Söylem, İdeoloji, Söylem, İdeoloji. (S. Coşar, Dü.) *Moment Dergi*, 1(1), 9-36.
- Sarıca, M., & Sarıca, N. (2021). Göstergebilim Anlama Yolculuk. İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Saussure, F. d. (1985). Genel Bilim Dersleri. (B. Vardar, Çev.) Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Sunay, Y., & Özer, Ö. (2021). Haber Söylemi: 2018 Yılında Türkiye'de Yaşanmış 5 ve Üzeri Ölümlü Karayolu Trafik Olayının Gazete Haberlerinde Sunumu. *Uluslararası Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli Dergisi*, 4(1), 145-170.
- Sweetman, B. (1999). Postmodernism, Derrida, and Différance: A Critique. *International Philosophical Quarterly*, 39(1), 5-18.
- Taşdemir, E., Aslan, E. Ş., & Yazar, A. E. (2022). Doğu Karadeniz Şehirlerinin Marka İletişimi Faaliyetleri Üzerine Bir Araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 33(1), 29-41.
- Wodak, R. (2002). Aspects of Critical Discourse Analysis. *Zeitschrift Für Angewandte Linguistik*, 36(10), 5-31.
- Woods, S. (2016). #Sponsored: The Emergence of Influencer Marketing. *Chancellor's Honors Program Projects*, 4-24. University of Tennessee, Knoxville.
- Yücel-Spahıu, E. (2002). Michel Foucault- Foucaultçu İktidar, Söylem ve Özne Kavramları. *Kurgu Dergisi*, 19(1), 271-282.
- Yüksek, Ö., & Tufan-Yeniçifti, N. (2017). Politik Konuşmalarda Metaforun Rolü: Donald Trump Başkanlık Konuşmasından Örneklerle Bir Değerlendirme. *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*(17), 83-95.

Extended Abstract

Aim and Scope

Semiotics can be accepted as an echo of external reality that explains the connection between the signifier, the signified, and the sign. (Aslan ve Demirel, 2017: 243). Semiotics is the science that Saussure put forward by researching the sign systems in the world. Saussure says that semiotics is based on various rules by examining the signs. (Saussure, 1985: 18-19). All structures in which communication is seen as a tool are the field of this science. This branch of science, which does not only comprise the linguistic sign; examines the functions of elements such as signs, symbols, marks, and information transmitters. It is the field and tool of all branches of science. At the same time, semiotics studies the evidence of signs, too. Clothes, accessories, physical characteristics of people, and all their actions are in the field of semiotics. (Sarıca ve Sarıca, 2021: 183-184). For example, every written and visual element is a narrative style. Therefore, semiotics is not content with only examining linguistic elements. It examines all the structures that discourse contains in itself and produces meaning. (Günay, 2013: 101- 102). At the same time, this research aims to reveal the power of the brand discourse created by influencers in the context of cooperation. This research covers the brand discourses created by

influencers in social media. The research is limited to the four-month sharings of influencers in March-June. In these four months, the collaborations of influencers with brands were the subject of the research.

Methods

While the research was analyzed with semiotic analysis, it was also subjected to the "discourse of the signifieds and visual rhetorical analysis" developed by Aslan and Demirel (2018) by utilizing the visual rhetoric typology of Philips and McQuarrie (2004).

Findings

In this context, both semiotic analysis and visual rhetorical analysis were used in this study, and in line with the findings obtained, the connection, similarity, and opposition relations of juxtaposition, combination, and substitution at the level of the visual structure were examined. Connection (12), similarity (12), opposition (5) relations of the juxtaposition item were included 29 times in total. Connection (12), similarity (9), opposition (4) relations of the uniting element were included 25 times in total. Finally, in the substitution item, the relations of connection (12), similarity (9), opposition (2) were included 23 times in total. Although these results show that juxtaposition items are more preferred, there is no big difference with other items. This shows that influencers try to take advantage of all visual rhetoric elements. When evaluated in the context of meaning process, it is understood that the connection item is more preferred. According to the research of semiotics and the discursive and visual rhetorical analysis of the signifieds, the elements of pleasure, delight, realism, happiness, and satisfaction are frequently used at the level of discourse in collaborations with influencers. These prominent elements and other investigations show that sexuality, pleasure, passion, and aesthetics are used as indispensable elements in collaborations to increase the power of discourse.

Conclusion

With traditional media partially losing its influence and leaving its place to social media, businesses have turned to their social platforms. Social media, which has become widespread and used by people from almost all walks of life, has also prepared the environment for the emergence of new job opportunities. These new business opportunities have emerged not only through the efforts of platform manufacturers but also from users. The content produced on social media and the reactions of other users to these contents have enabled some users to differentiate and become more interested and followed people. The reasons such as getting a share from advertising revenues and becoming a reputation indicator in social environments have revealed a new income door. The existence of this new income door has attracted more people's attention and has led to the emergence of an area of interest that includes full-time work, even if it is not exactly a profession. This area of interest is called content production, and people who produce content are called phenomena.

Thanks to these efforts, Influencers, who have reached a certain number of followers and interaction rate, earn both from advertising revenues and from collaborations with brands. Influencers, who have unique content and produce their discourse in line with that content, also attract the attention of brands. Brands aim to reach the consumer by collaborating with the influencers they feel closest to in the corporate and emotional context.

Brands, which are constantly trying to produce discourses that will provide cognitive and emotional bonds with consumers, aiming to occupy their minds and conquer their hearts, are trying to develop various discourses for this purpose. Brands, which have difficulty in getting high efficiency from these efforts, sometimes benefit from people with high discourse power to solve this problem. Brands that try to benefit from opinion leaders such as artists, literati, and scientists who have a high power of discourse and persuasion, also try to get support from the phenomena that are considered opinion leaders in social media in a sense. Some of the influencers, who can be counted among the opinion leaders of social media, are able to influence their followers, change their preferences and bring them into action about buying in the direction they desire, thanks to the power of discourse they have.

This research investigates the source of the discourse power of influencers and aims to analyze how they use rhetorical elements for this purpose. In this framework, both semiotic analysis and visual rhetorical analysis were used. In line with the findings obtained, the connection, similarity, and opposition relations of juxtaposition, combination, and substitution at the level of the visual structure were examined. Connection (12), similarity (12), and opposition (5) relations of juxtaposition item were included 29 times in total. Connection (12), similarity (9), and opposition (4) relations of the uniting element were included 25 times in total. Finally, in the substitution item, the relations of connection (12), similarity (9), and opposition (2) were included 23 times in total. Although these results show that juxtaposition items are more preferred, there is no big difference with other items. In this situation, it is seen that all of the visual rhetorical elements of influencers are tried to be used. When evaluated in the context of meaning functioning, it is understood that the connection element is more preferred. Elements (juxtaposition, combination, substitution) in the visual rhetoric typology that shows the classification of advertisement examples and that enable the advertisements to be depicted physically become more important with the semantic functioning (connection, similarity, opposition). In this sense, at the point of making the picture more

comprehensible, the elements at the visual structure level are supported by the connection element in the semantic functioning. In addition, this study was influenced by the merging strategy, which is one of the creative strategies that Goldenberg et al. (2011) used in their "Breaking the Advertising Code". In other words, brands use the power of the connection strategy in their collaboration with social media influencers. A connection is established between the features of the phenomenon and the features of the brand or the advertised product, that is, they are combined. Thus, the distinctive features of the phenomenon in the minds of those exposed to the advertisement are tried to be reflected in the brand.

According to semiotics and the discursive and visual rhetorical analysis of the signifieds, the elements of pleasure, delight, realism, happiness, and satisfaction are frequently used at the level of discourse in collaborations with influencers. These prominent elements and other investigations; shows that sexuality, pleasure, passion, and aesthetics are used as an indispensable element in order to increase the power of discourse in collaborations.

It is obvious that this research necessitates new research in terms of revealing the power of brand discourse. In this context, it is recommended to conduct research on advertising writers, public relations experts, and phenomena related to the discourse power of brands.

YouTube'da Çocuğun Tüketim Odaklı Sömürüsü: Kidfluencerlar Üzerine Bir Araştırma¹

Consumption-Oriented Exploitation of Children on YouTube: An Analysis on Kidfluencers

Ece Tosun², Şadiye Deniz³

Öz

İletişim çalışmalarında medya ve çocuk ilişkisi, çocukların medyada ve medyadan korunması bağlamında yer alan ve uzun soluklu tartışmalara yol açan bir konudur. Son dönemde yeni iletişim teknolojilerinin ortaya çıkması ile birlikte yaygınlaşan ve her geçen gün tercih edilirliliğini artıran sosyal paylaşım platformlarının yetişkinler kadar çocuklar tarafından da kullanılıyor olması çocukların sosyal medyada ve sosyal medyadan korunması konusunu gündeme getirmiştir. Kapitalist sistemi meşrulaştıran ve bu sistemin devamını sağlayan bu platformlar, henüz bilinçli bir tüketici olmayan çocukları tüketim alışkanlıkları açısından olumsuz etkilemekte, onların birer meta olarak reklamverenlere satılmasına neden olmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, YouTube'da hem içerik üreticisi hem de tüketicisi olarak yer alan Kidfluencer videolarında yer alan tüketim içerikli unsurları belirlemektir. Çalışmada, Kidfluencervideolarının niteliği, niceliği ve içerik üretme pratikleri ve ilgili konudaki mevcut durumun hem ulusal hem de uluslar arası boyutu sorgulanmıştır. Araştırma sonucunda; incelenen Kidfluencerların video kapaklarında %84 oranında tüketim içerikli görselin yer aldığı, videoların %64'ünün alışveriş içerdiği, videolarda lüks tatil, lüks ev gibi tüketim odaklı yaşam unsurlarının %12 oranında olduğu ve Kidfluencer videolarının %26'sının iş birliği içerdiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca videoların tıklanma oranını arttırmak amacıyla video kapak ve içeriklerinde tüketim odaklı ürünlerin bulundurulduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Kidfluencer, Çocuk, Tüketim, Reklam.

Abstract

The relationship media and children in communication studies is an issue that takes place in the context of the protection of children in and from the media and leads to long-term discussions. Recently, the fact that social media platforms, which have become widespread with the emergence of new communication technologies and increase their preferability day by day, are used by children as well as adults, has brought the issue of protecting children from social media. These platforms, which legitimize the capitalist system and ensure the continuation of this system, negatively affect the consumption habits of children who are yet conscious consumers and cause them to be sold to advertisers as a commodity. In this direction, the aim of the study is to determine the consumption content elements in the videos of Kidfluencers, who are both content producers and consumers on YouTube. As a result of the research; it was concluded at the video covers of the Kidfluencers examined included 84% consumption visuals, 64% shopping, 12% consumption oriented life elements such as luxury houses and cars and 26% advertisement. In order to increase the click through rate of the videos, it is determined that consumption oriented products are included in the videos covers and contents.

Keywords: Social Media, Kidfluencers, Kids, Consumption, Advertisement

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 12 / 01 / 2023

Accepted: 21 / 05 / 2023

¹ Bu çalışma, Ece Tosun tarafından Prof. Dr. Şadiye Deniz danışmanlığında yürütülen "Sosyal Medyada Çocuğun Tüketim ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Konumlandırılışı: Kidfluencerlar Üzerine Bir Araştırma" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

² Dr., Ege Üniversitesi Gazetecilik ABD, İzmir, Türkiye, ecetosun035@gmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0001-5227-6058>.

³ Prof. Dr., Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi, İzmir, Türkiye, sadiye.deniz@ege.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-7929-4077>.

Giriş

Yeni iletişim teknolojileri bilgiye kolay ve çabuk ulaşma gibi avantajlar sağlarken aynı zamanda bu teknolojiler kapitalist sistemin mantığını sürdürmekte, bu sistemin güç ve iktidar ilişkilerine dayanmaktadır. Günümüzde tüketim ağlarının dijital platformda yayılması ile kitle iletişim araçlarına nazaran daha düşük maliyetli, hedef kitleye çabuk ulaşabilen, aynı zamanda bu kitleden geri dönüş sağlanabilme imkânı sunan sosyal medya reklamları daha çok tercih edilir olmuştur. Bugün, birçok sosyal medya mecrası kullanıcı verileri ve davranışlarına göre şekillendirilmiş hedefli reklamcılık ile sermaye biriktirmektedir.

Dijital kapitalizmin yöndeşme özelliğine sahip araçlarla gündelik hayatımızın her alanında var olmayı başarması, çocukları da bu mecraların tüketim materyali haline getirmiştir. 20. yüzyıl çocukların dünyaca ünlü markalar için sadık birer müşteri olduğunun anlaşıldığı ve reklam oklarının çocuklara yöneldiği bir dönem olmuştur. Çocukların fiziksel ve zihinsel olarak gelişimlerini tamamlamamış olması, onların medya içeriklerinden gelebilecek olumsuz etkilere daha açık olmaları sonucunu doğurmaktadır.

Son dönemde Kidfluencerların izlenme oranlarının ve takipçi sayılarının artması reklam şirketlerinin dikkatini çekmiş, bu durum çocuk endüstrisi reklamlarının ve işbirliklerinin Kidfluencerlar üzerinden yapılmasına yol açmıştır. Aynı zamanda hedefli reklamcılığa olanak sağlayan ve tüketiciye hızlı ulaşabilen sosyal medya reklamlarının Kidfluencer videolarında sıkça yer aldığı görülmektedir. Özetle, Kidfluencer videolarında yer alan tüketim odaklı paylaşımlar tüketim kültürünün devamını sağlamakta önemli rol oynamaktadır.

Kidfluencerların tüketim ile olan ilişkisini anlamayı amaçlayan bu çalışmada ilk olarak tüketim kavramı, tüketim kültürü ve tüketicinin zaman içindeki dönüşümünü aktarılmış, ardından çocuk, tüketim kültürü bağlamında ele alınarak yeni bir kavram olan Kidfluencerlık ve çocuğun sosyal medyada tüketim odaklı sömürsü konuları incelenmiştir. Çalışmanın araştırma kısmında ise 7'si Türk, 7'si yabancı toplam 14 Kidfluencerın Ocak 2021-Aralık 2021 tarihleri arasındaki 1 yıllık dönemde her aya bir video gelecek şekilde seçilen toplam 168 videosu incelenmiştir. Çalışmada, araştırma sorularından yola çıkarak temalar, kategoriler ve kodlar belirlenmiş, çalışmada kullanılan verilerin sistemli hale getirilmesi kategorileştirme işlemi ile gerçekleştirilmiştir. Belirlenen kodlar üzerinden Kidfluencer videoları incelenirken, söz konusu kodların oluşturulmasında Kidfluencerların video kapaklarında yer alan tüketim odaklı ürünler, ürün tanımları ve iş birlikleri, alışveriş videoları, lüks yaşam göstergeleri gibi unsurlar göz önünde bulundurulmuştur.

1. Tüketim Kavramı ve Tüketim Kültürü

Tüketim kavramı, Latince "yiyip bitirmek, yutmak, tüketmek" anlamlarına gelen "consumere" fiilinden türemiştir (Etimoloji Türkçe, <https://www.etimolojiturkce.com/arama/consumere>, Erişim tarihi:10.05.2019). Aynı zamanda israf etmek, harcamak, bitirmek anlamlarına da gelen tüketme eylemi, insanlık var olduğu günden bu yana varlığını sürdürmektedir. Kavramın özü temel olarak aynı kalsa da insanlık tarihi içerisinde tüketim, farklı dönemlerde farklı şekillerde gerçekleşmiştir. Avcılık ve toplayıcılıkla yaşamını sürdüren Paleolitik Çağ insanları üretimin ne olduğunu bilmeden yalnızca tüketerek yaşamlarını sürdürmekteyken, neolitik dönemle birlikte yerleşik yaşama geçerek tarım ve hayvancılık ile uğraşmaya başlamıştır. Tüketebileceğinden fazla ürün üretmeye başladığı zaman ise insanlar, önce takas yöntemi ile ürün değiş tokuşu yapmış, ardından yaşadığı yerde kurulan küçük pazarlarda ürünlerini satmaya başlamıştır. Feodalizm ile birlikte ise deniz aşırı ülkelere ticaret başlamış, 19. yüzyıla gelindiğinde ise dünyayı etkisini altına alacak yenilikler yaşanmış, buhar makinelerinin keşfi ve fabrikalaşma pazara yönelik sanayi üretimini başlatmıştır. Sanayi Devrimi'nden sonra ilk olarak İngiltere'de daha sonra Batı Avrupa'da fabrikaların gelişimi ve Fordist kitle üretim sistemi ile birlikte kısa zamanda fazla üretim sağlayabilme olanağını getirmiştir. Üretilen bu ürünlerin satılması için yeni yollar, yeni pazarlar gerekirken, yeni ihtiyaçların yaratılması ve hâlihazırdaki ihtiyaçların çeşitlendirilmesi ürünlerin satılabilmesi için faydalı bir yöntem olarak düşünülmüştür. "Tüketimcilik, batılı ve diğer toplumsal oluşumlarda yaşayan milyonlarca kişinin günlük yaşamında kapitalizmi meşrulaştıran, sağlam bir kapitalizm ideolojisi haline gelmiştir" (Bocock, 1997: 120).

19. yüzyıl sonrasında ortaya çıkantüketim toplumunda tüketim, yalnızca insan ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik değil, aynı zamanda kişilerin sosyal statü ve kimliklerini belirleyen, kişilere prestij sağlayan, toplumda kişileri üst sınıflara yükselten, kişilerin bir gruba ait olmasını sağlayan bir eylem haline gelmiştir. Bu anlamda tüketim salt ekonomik değil, toplumsal ve kültürel bir süreçtir. Kapitalist sürecin başlangıcından bugüne dek toplumlar üretmekten çok tüketmeyi önemseyen, tüketimi küresel boyuta taşımayı amaçlayan neoliberal politikalar tarafından yönetilmektedir. Bu doğrultuda neoliberal politikaların varlığını tüketim olgusuna borçlu olduğunu söylemek mümkündür. "Tüketim olgusu, bir dizi sosyal, kültürel ve ekonomik uygulama halinde ve tüketim ideolojisi ile birlikte milyonlarca sıradan insanın gözünde kapitalizmi geçerli ve saygın hale getirmeye yardımcı olmuştur" (Bocock, 1997: 12).

Tüketim kavramının kuramsal aralanını anlamlandırmak için bazı tüketim kuram ve kuramcılarını incelemek gerekmektedir. "Ekonominin kültüre, kültürün de geçici ve aldatılabilir mallar dünyasına dönüştürüldüğü bir dünya olarak

ele alınması gereken ‘tüketimin küreselleşmesi’ kavramı temel ve birbiriyle bağlantılı üç kuramsal perspektifle ilişkilendirilebilir” (Sungur, 2011: 7-35). Tüketimi küreselleşme bağlamında üç kuramsal perspektif ile ele alan Sungur’a göre, bu perspektiflerden ilki kapitalizmde üretim ilişkilerini sorgulayan aynı zamanda yıllar sonra tüketim olgusuna yöneltilecek eleştirilerin de temelini oluşturan Marksist Kuramdır. Marx (2016: 125), bireylerin başkalarında yeni bir gereksinim yaratıp onlarda bir bağımlılık yaratmayı ve yeni bir doyuma alıştırap onları ekonomik olarak zor durumda bırakmayı istediğini söylemektedir. Böylelikle yoksullaşan kişinin paraya gereksinimi artmakta, parasının gücü azalmakta ve paranın gücü arttıkça gereksinimleri de artmaktadır.

İkinci kuramsal perspektif ise akılcılaşıma, büyüleme ve büyüünün bozulması kavramsallaştırmalarıyla bugün modern ve postmodern tüketim tartışmalarının temelini oluşturan Max Weber’in kuramıdır. Weber akılcılaştırma kavramıyla geçmiş toplumlarda var olan büyü gibi doğaüstü inançların tüketimi etkilediğini düşünmektedir. Modernizm ile ortadan kalkan bu anlayışın yerine belli bir bürokratik sistem içerisinde makine gibi işleyen kapitalist yapı gelmiştir. Weber dört farklı türde akılcılık ortaya koymuştur. Bunlar insanların günlük faaliyetlerinde amaçları için en iyi araçları aradığı pratik akılcılık, soyut kavramlar aracılığıyla gerçekliğe egemen olma çabasını içeren kuramsal akılcılık, daha büyük toplumsal değerler tarafından ve bu değerler bağlamında yönlendirilen araçların seçimini içeren tözel akılcılık ve uygulanan kural, hukuk ve düzenlemelerle yönlendirilen formel akılcılıktır. Batı’nın ayırt edici ürünü formel akılcılıktır. Weber onu demir kafes olarak da nitelendirmektedir. Weber kapitalizmin kendi ‘kafesi’ içinde, nesnel ve bireyi kendi tercihleri doğrultusunda yönlendiren bir yapı olduğunu söylemektedir (Ritzer, 2000: 13-36). Kavram, sistemin hapishaneye benzerliği ile ön plana çıkmaktadır. Demir kafeste insanlar sisteme borçlu kalarak onları denetleyen ve sömüren bir yapı içerisinde hapsolmuş durumdadır.

Üçüncü kuramsal perspektif ise Postmodern Toplumsal Kuram’dır. 20. yüzyılda Modern dönem ile büyü bozulmuş tüketim anlayışının, tüketicinin denetlenmesini ve sömürülmesini devam ettirebilmek için “yeniden büyülenme” gerekmektedir. Postmodernizm ile birlikte “yeniden büyülenme” gerçekleşmiş, tüketim gücünü artırarak yeniden toplumda etkili olmaya başlamıştır. Fakat modernizm ile postmodernizmin ekonomik anlamda aynı mantıkla işlediği de unutulmamalıdır. Her iki dönemde de üretim ve tüketime dayalı ilişkiler birbirinden farklılık göstermemektedir.

Postmodernizm ile birlikte tüketici de değişime uğramıştır. Pasif konumdan çıkan ve aktif konuma geçen tüketici, sembolleri ve imajları kendi üretir hale gelmiştir. Bu sistemde tüketici aynı zamanda bu sembol ve imajları tüketmektedir. Böylelikle üretici ve tüketici kelimelerinin birleşmesinden oluşan “prosumers” kavramı ortaya çıkmıştır (Odabaşı, 2014: 105). Post-Fordist dönem, üretimin esnekleştiği, merkezsizleştiği ve tüketicinin ön plana çıktığı bir dönemdir. Aktif olan tüketicinin talep ve ihtiyacına göre şekillenen bu tüketim sisteminde reklamlar benlik, kimlik ve yaşam biçimi oluşturmaya yöneliktir (Odabaşı, 2014: 161). Bauman (1999: 51), tüketim toplumunu tamamlamakta, rotada tutmakta ve onu sık sık krizden kurtarmakta kullanılan şeyin etik değil estetik olduğunu söylemektedir. Featherstone (2013: 42) ise bu konuda postmodernizmin estetik hayatın etik açıdan iyi hayat olduğunu ileri süren varsayımını destekleyen eğilimlere yaslandığını dile getirmektedir. Ona göre, göstergelerin aşırı üretimi ve imajlarla simülasyonların yeniden üretimi, istikrarlı anlamın yitmesine ve izleyiciyi istikrar duygusunun ötesine taşıyan çarpıcı kolajların sonsuz akışından kitlelerin büyülenmesiyle gerçekliğin estetikleştirilmesine yol açmaktadır. Postmodern tüketici, kimliğini tükettiği ürünler ile oluşturmaktadır. Onun için önemli olan ürünün yalnızca işlevsel özellikleri değil, taşıdığı sembolik anlam ve imajdır. Gerçeğin yerini imajın aldığı günümüz toplumunda seçilen markalar ve bu markaların kişilere yükledikleri anlamlar kimlik oluşturma sürecinde oldukça fazla önem arz etmektedir.

Tüketim kültürü modern kapitalist toplumlarda güç sahibi olan ülkelerin mal ve hizmetlerini pazarlaması ve bu mal ile hizmetlerin tüketilmesi ile dünya genelinde kültürel bir hâkimiyet kurması anlamına gelmektedir. Kapitalizmin tarihi ile eş zamanlı ilerleyen küreselleşmenin içinde bulunduğu bu siyasal durum ekonomik anlamda dünya ülkelerinin tek bir pazarda birleşmesi, az sayıdaki siyasi gücün tüm dünya üzerinde tüketici bulabilmesi ile sonuçlanmıştır. Böylelikle batılı egemen güçlerin internet ve medya aracılığıyla reklamlarını dünya geneline yayması, popüler kültür ürünleriyle kültürünü benimsetmesi, hem ürünlerini hem de egemen kültürel değerlerini empoze etmesi kısaca kültürel emperyalizmi hayata geçirmesi kaçınılmaz olmuştur.

Tüketim kültüründe bireyler sembolik tüketim sürecindeki seçimleri ile bir hayat tarzı oluşturmakta ve bireyselliğini yaratmaktadır. Tasarrufun olmadığı, yalnızca tüketimin olduğu, tüketicinin ihtiyaçlarını kendisinin belirlemediği ve gerçek/sahte ihtiyaçların farkına varamadığı bu süreçte amaç tüketicinin arzularını doyurmak değil arzularını daha da arttırmaktır (Featherstone, 2013: 141).

2. Kidfluencerlık ve Çocuğun Tüketim Odaklı Sömürüsü

Tüketim kültürünün ortaya çıkmasında kitle iletişim araçları önemli bir rol oynamaktadır. Kapitalist sistemin temel birer parçası konumunda yer alan bu araçlar, yetişkinler gibi çocukları da sosyal, kültürel, psikolojik açıdan etkisi altına almıştır. Literatürde geleneksel medyanın çocuklar üzerindeki etkisi üzerine tartışmaların oldukça yoğun olduğu

gözlemlenmektedir. Araştırmalar, en son izleyici kitle ile buluşan ve etkisi en çok hissedilen kitle iletişim aracı olan televizyon üzerinde yoğunlaşmıştır. Günümüzde ise yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle kitle iletişim araçlarından çok daha etkili olan ve kapitalist sistemin devamını sağlayan yeni medyanın tüketime eklenmesi konusu gündeme gelmiştir.

WeAreSocial ve Hootsuite'in ortak yürüttüğü, içinde Türkiye'nin de bulunduğu 42 ülkenin analizlerinin bulunduğu çalışmanın sonucu olan Dijital 2021 raporuna göre, Dünya nüfusunun %53,6'sı, yani 4.20 milyar kişi bugün aktif olarak sosyal medya kullanmaktadır. Çalışma sonucuna göre, 2021 yılında sadece 316 milyon kişi internet, 90 milyon kişinin de sosyal medya kullandığı görülmektedir. Ayrıca genel olarak internet kullanan kişilerin %94,5'i ise YouTube kullanmaktadır (Kemp, <https://wearesocial.com/uk/blog/2021/01/digital-2021-the-latest-insights-into-the-state-of-digital/>, Erişim Tarihi: 09.07.2021).

Diğer yandan bu platformların henüz fiziksel ve zihinsel olarak gelişmelerini tamamlamamış olan çocuk kitlesi tarafından sıklıkla kullanıyor oluşu, onların medya içeriklerinden gelebilecek olumsuz etkilere daha açık olmaları sonucunu doğurmaktadır.

Türkiye'de internet ve sosyal medya alanındaki gelişmelere bağlı olarak endüstrinin her geçen gün yeni kullanıcı, diğer bir anlamda yeni müşteri potansiyelini arttırdığını söylemek mümkündür. Sosyal medya mecralarının kullanıcı potansiyeli ile çalışan sektörler olduğu düşünüldüğünde, her bir kullanıcı bu mecraların toplam değerini arttırmaktadır. Özetle, kullanıcı ücretsiz olarak sosyal medya mecralarını kullanarak, aslında o mecraların hammaddesini oluşturmaktadır.

İnternet teknolojilerinde yaşanan devrim kapitalist sistemin daha büyük kitlelere ulaşmasını sağlamış, bunu da önceki araçlara göre daha hızlı ve daha etkili olan araçlar ile yapmıştır. Tekelci kapitalizmin ayrılmaz parçalarından biri olan reklamcılık büyük firmaların küresel pazarda ürünlerini satmak için önemli bir konumdayken, yeni medyayla birlikte daha geniş kitlelere bu ürünleri satarak daha fazla kar etmek olanaklarını tanımıştır. Schiller (1999: 19), ortaya çıkan bu durumu "Sayısal Kapitalizm" olarak tanımlamaktadır. Sayısal kapitalizm, enformasyon teknolojilerinin diğer sektörlerle göre ön plana çıkmasını ve ağlaşma ile büyük sermayenin küreselleşmesini ifade etmektedir. Ona göre, internet denilen sistem altında pek çok ekonomi politik yapıyı barındırmaktadır. Bilgisayar, internet, reklamcılık şirketlerinin başrolde olduğu bu yapı tüketim odaklı bir dünya yaratma amacı içindedir. Castells (1998: 469) ise, enformasyon toplumunun aynı zamanda ağ toplumu olduğunu ağ toplumunun ise kapitalist toplumu ifade ettiğini söylemektedir. Castells'e göre, enformasyon teknolojilerinde yaşanan değişimler, toplumun her alanına yayılmış, internet teknolojilerinin gelişmesi kapitalizmi meşrulaştıran bir yapı doğurmuştur.

Günümüzde yeni medya ekonomisinde yapılan reklamcılık internet reklamcılığı, dijital reklamcılık, sosyal medya pazarlaması gibi tanımlamalar kullanılarak adlandırılmaktadır. Bu yeni reklamcılıkta, yapılan teknolojik yenilikler ile reklamların maliyetinin düştüğünü, hızının arttığı ve hedef kitleye doğru bir strateji ile ulaşılabilirdiği görülmektedir. Ayrıca yeni medya üzerinden reklam veren markalar hedef kitleleri ile etkileşime girebilmekte, karşılıklı iletişim ile ürününü ve reklam stratejilerini geliştirebilmektedir. Bu anlamda tüketicinin pasif konumdan aktif konuma geçtiğini söylemek mümkündür. Artık tüketici reklamın üretimi, dağıtımını konusunda da aktif olabilmektedir. Toffler (2014: 145-147), sosyal medya tüketicilerinin aynı zamanda üretici olduklarından bahsetmekte ve "Üretüketici" (prosumer) kavramını öne sürmektedir. Üretüketiciler devamlı ve dinamik olarak kullanıcı kaynaklı içeriği yaratmakta ve paylaşmakta, başkalarıyla etkileşime girmekte, ortaklaşa enformasyon üretmektedir. Ticari web platform işletmeleri ve onların üçüncü taraf reklamcılık müşterileri aralıksız olarak kişisel veri ve çevrimiçi faaliyetleri izlemekte ve kaydetmektedir. Ritzer ve Jurgenson'a (2010: 13-36) göre, üretüketici kapitalizmi yeni medyada hızla yükselmekte ve artık ücretli emeğin yerini ücretsiz emek almaktadır. Üretim ve dağıtımda tüketicilerin yer alması maliyeti düşürürken karlılığı arttırmaktadır.

Dallas Smythe'in televizyon izleyicileri için yaptığı "izleyici metası" kavramsallaştırması ile başlayan bu çalışmalar, günümüzde yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle ortaya çıkan ticari platformlar için de kullanılmaya başlanmıştır. Smythe, kitle iletişiminde olup bitenin sadece medya şirketleri tarafından üretilen medya içeriğinin izleyici tarafından tüketilmesi olmadığını, aslında izleyici ilgisinin reklamcılara satılması olduğunu ortaya atmıştır (Fisher, 2014: 122). Smythe'den devraldığı "izleyici emeği" tartışmasını öteye taşıma amacı güden Fuchs (2014: 92), dijitalleşmenin kapitalist biçimde gerçekleştiği dünyada emeğin nasıl değiştiği üzerine odaklanmaktadır. Ona göre, dijital emek tartışması yeni medyaya var olan eleştirel çalışma alanında kendini göstermiştir. Çevrimiçi reklamcılık; internet üretketicisimetasının bir biçimi olan internet kullanıcılarının şirketler tarafından sömürüldüğü ve kullanıcıların sermaye tarafından sömürülen toplumun müşterilerini üreten artı değer meydana getirici sınıfın bir parçası olduğu bir mekanizmadır. Çevrimiçi sürenin çoğu ise reklam sürecidir (51).

Yeni medyanın reklamcılık alanında sunduğu avantajları ellerinde bulunduran reklamverenler oklarını, geçmişe nazaran ellerinde daha fazla para bulundurabilen ve alışverişte söz sahibi olan çocuklara yönelmiştir. Gunter, Oates ve Blades (2005: 2-4), ABD'de 2000 yılında 12 yaş ve altındaki çocuklar 28 milyar dolarlık harcamaya yön verdiklerini söylemektedir. Ayrıca çocuklar 250 milyar dolarlık aile harcamalarını da etkilemiştir. Kapferer (1991: 8), bu konuya şöyle değinmektedir:

“Babaerkil ve anaerkil aile tiplerinden sonra çocukerkil bir yapıya girmiş gibiyiz. İstatistikler aile harcamalarının %43’ünün üzerinde çocukların söz sahibi olduğunu söylemektedir.”

Son yıllarda YouTube’da video paylaşan çocukları tanımlamak için “Kidfluencer” kavramı kullanılmakta, kavram “içerikle etki yaratan çocuk” anlamına gelmektedir (Tait, <https://www.technologyreview.com/2019/12/27/238167/wannabe-kidfluencers-struggling-youtube-stars/>, Erişim Tarihi: 11.06.2021). Son birkaç yıl içinde sosyal medya reklam endüstrisinin yükselişinde Kidfluencer sayısı ve etkisinin oldukça fazla olduğu görülmektedir. Milyonlarca takipçisi bulunan Kidfluencerlar bugün 8 milyar dolarlık yeni bir endüstrinin parçası durumundadır (Masterson, 2020: 2, 3). 2019’un ve 2020’nin en fazla para kazanan YouTuber’ı yine bir Kidfluencer olan Ryan Kaji’dır. Kaji, 2020 yılında sadece YouTube’dan 29,5 milyon dolar kazanmıştır (Berg, <https://www.forbes.com/sites/maddieberg/2020/12/18/how-nine-year-old-ryan-kaji-youtubes-30-million-man-just-keeps-getting-richer/?sh=4c47db6f6c16>, Erişim tarihi: 11.06.2021). Çocukların bu platformlarda aktif olarak yer almaları reklam şirketlerinin de ilgisini çekmektedir. Gerek Kidfluencerların bu denli fazla izlenmesi, gerekse hitap ettiği kitlenin çocuklar olması reklamcıları harekete geçirirken, pek çok marka çok sayıda takipçisi olan bu çocuklarla işbirliği yaparak ürünlerinin tanıtımını yapmayı önemli bir strateji olarak görmektedir. Bu durum ise çocukların henüz bilişsel gelişimlerini tamamlamamış yaşta olmalarına karşın sosyal medya mecralarında hem içerik üreticisi hem de içerik tüketicisi olarak yer almaları, büyük markalar ile iş birliklerinde yer alarak kendi gibi birer çocuk olan izleyici kitlesine ürün pazarlamaları ve izlerkitleyi oluşturan çocukların bu denimsiz reklam içeriklerine maruz bırakılmalarına neden olmaktadır.

Literatürde Kidfluencer konulu çalışmalardan biri Gül Esra Atalay’ın *Sosyal Medya ve Çocuk: “Babishko Family Fun TV” İsimli Youtube Kanalının Eleştirel Bir Analizi* adlı çalışmasıdır. Atalay, “Babishko Family Fun TV” isimli YouTube kanalını çocukluğun metalaşması, çocuk hakları ve izleyen çocukların tüketime özendirilmeleri bağlamında analiz etmiştir. Çalışma sonucunda, 8 yaşında bir Kidfluencer olan Işıl’ın videolarda sürekli, belirli objelere sahip olmak, bunları satın almak, giyinmek, süslenmek ve tüm bunları başka çocuklara göstermek üzerinden bir hayat yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Videolarda yaşına uygun olmayan faaliyetlerde bulunan Işıl’ın, tehlikeli eylemlerde bulunması açısından babası tarafından teşvik edildiği görülmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin sınırlarının keskin bir şekilde çizildiği videolarda abartıya kaçacak ölçüde pembe rengine bürünmüş bir yaşam, bolca alışveriş bulunmakta çocuklar tüketime özendirilmektedir.

Bir diğer Kidfluencer konulu çalışma ise Eric E. Rasmussen’in *Kidfluencer Exposure, Materialism, And U.S. Tweens’ Purchase Of Sponsored Products* adlı çalışmasıdır. Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşayan 300 çocuğun dahil edildiği çalışmada Kidfluencer videolarında bulunan ürünlerin satın alınması ile Kidfluencerlara maruz kalma arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma sonucuna göre, çocukların Kidfluencerlara maruz kalma oranının Kidfluencerlara öykünme arzusu ve Kidfluencerlara ilişkin ürünleri satın almalarıyla ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır.

Elif Karakoç ve Türkay Türkan Ünlü’nün *Oyun mu İş mi? Youtube Kidfluencerları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz* adlı çalışmasında ise çocuğun dijital emeği bağlamında ve Kidfluencerlığın sürdürücü gücü olarak ebeveynlerin rolünü aktaran bir kavram olan Sharenting perspektifinde, Kidfluencerların YouTube’daki üretim pratiklerini analiz edilmiştir. Çalışmada Dünyada ve Türkiye’de en çok kazanan iki Kidfluencer kanalı incelenmiş ve çalışmanın sonucunda iki kanalın video içeriklerinin konu ve üretim biçimlerinde farklılıklar tespit edilmesiyle birlikte; kanallarda benzer Sharenting uygulamalarının gerçekleştirildiği, çocukların tam zamanlı işçiler olarak edilgen biçimde üretim sürecine katıldıkları ve mahremiyet alanlarının ihlal edildiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

3. Araştırmanın Amacı, Örneklemi ve Sınırlılıkları

Araştırmanın bu bölümünde yapılan alanyazın taraması sonucunda ulaşılan çalışmanın alt soruları ve amacı, araştırmanın yöntemi, kapsamı, örneklemi ve sınırlılıkları ele alınmıştır.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Soruları

Çalışmanın amacı, tüketim bağlamında seçilen 7’si yabancı, 7’si Türk toplam 14 Kidfluencerın sahip olduğu YouTube videolarının niteliği, niceliği ve içerik üretme pratikleri açısından analiz etmek ve ilgili konulardaki mevcut durumun hem ulusal hem de uluslararası boyutunu verilen örnekler ile gözler önüne sermektir. Çalışmada, yapılan alanyazın taraması sonucunda şu alt sorulara ulaşılmıştır:

1. Örneklem kapsamındaki Kidfluencer videolarında tüketim odaklı unsurlar bulunmakta mıdır?
2. Kidfluencer videolarında ürün tanıtımı yapılmış mıdır? Yapılmış ise ürün tanıtımı sırasında çocuğun ürüne karşı tavrı, tepkisi, yorumu ne şekildedir? Ürün tanıtımı sırasında efekt, müzik gibi izleyiciyi etkileyici unsur kullanılmış mıdır?
3. Ürün tanıtımı yapılan Kidfluencer videolarında, iş birlikleri bulunduğu dair ibareler yer almakta mıdır?
4. Kidfluencer videolarında tüketimi onaylayıcı söz/davranış bulunmakta mıdır?

5. Kidfluencer videolarında en fazla hangi kategorideki ürünün reklamı yer almaktadır?
6. Kidfluencerlar YouTube'lüğün yanı sıra sahip oldukları şöhretten yararlanarak farklı bir alanda gelir kaynağı yaratmakta mıdır?
7. Kidfluencer YouTube'da sahip olduğu isim ile başka bir marka oluşturarak pazarda yer almakta mıdır?
8. Kidfluencerların sahip oldukları markalar internet sitelerinde ve marketlerde satışa sunulmakta mıdır?
9. Kidfluencer kanallarında çocuk ya da ebeveyni alışveriş sayfasına yönlendiren linkler yer almakta mıdır?
10. Kidfluencer videolarında lüks yaşama özendirici öğeler bulunmaktadır? Bu öğeler nelerdir? İzleyiciye nasıl sunulmaktadır?

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Bu tanımlardan bazıları şunlardır: "Yazılan ve söylenenin, hazırlanan açıklayıcı yönergeye göre ne kadar sıklıkla söylendiğinin bulunması" (Aziz, 1990: 119), "İletişimin görünen içeriğinin nesnel, sistematik ve nicel yollardan betimlenmesi" (Berelson, 1952: 18), "Her türlü sembolik davranışın betimlenmesinde ve içeriğinin analizinde kullanılan sistematik, nicel ve nesnel bir yöntem" (Cartwright, 1953: 441), "Yazılı veya resimli bir belgeden beklenen (araştırmacının incelemek istediği) mesajın nicelleştirilmesi işlemi" (Krippendorff, 1984: 13). Özetle, içerik analizi, yazılı ya da resimli her türlü içeriğin "nesnel", "sistematik", "yinelenebilir" ve "nicelleştirilebilir" şekilde incelenmesidir.

Hem nitel hem de nicel araştırma yöntemlerine olanak veren içerik analizi, sosyal bilimler alanındaki çalışmalarda oldukça tercih edilen bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Bir çalışmanın hem nitel hem de nicel olarak farklı açılardan ele alınması ve ortaya çıkan farklı sonuçların birleştirilmesi ile daha güvenilir ve geçerli veriler ortaya çıkacaktır. Yumlu (1994: 77-86), kitle iletişim araçlarında var olan metinlerin incelenmesinde bu iki tür yaklaşımdan bahsetmektedir. Niceliksel yaklaşımda metinde içeriğin ne kadar sıklıkla yer aldığı araştırılırken, belirlenen kategorilere göre sınıflama yapılmaktadır. Niteliksel analiz ise metne eleştirel yaklaşan, dilbilim ve kültürel antropoloji kuramlarına dayanan görece daha gelişmiş bir analiz biçimidir.

İçerik analizi, elde edilen verilerin kavramlara ulaşmasını sağlamakta, ulaşılan kavramlar temalara, temalar ise verilerin daha iyi yorumlanmasına yol açmaktadır. "İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayacağı bir biçimde organize ederek yorumlamaktır" (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 16). Nitel araştırmalarda veriler dört adımda analiz edilmektedir. Bu adımları şu şekilde özetlemek mümkündür: Verilerin kodlanması, temaların bulunması, verilerin kodlara ve temalara göre organize edilmesi ve tanımlanması, bulguların yorumlanması.

Çalışmada, nicel ve nitel verilerin aynı fakat bağımsız kullanılması ile birbirine yakın ya da tutarlı sonuçlara ulaşılması amaçlanmıştır. Bu süreçte, kodlamalar için oluşturulan tabloların geçerliliği/güvenilirliği yapılmıştır. Bunun için araştırmacı üçgenlemesi tekniği kullanılmıştır. Nitel çalışmalarda geçerlilik ve güvenilirliği arttırmaya yönelik üçgenleme teknikleri şöyledir: "Veri toplamada birden fazla yöntemin kullanılması, çoklu veri kaynaklarından yararlanılması, birden fazla araştırmacının katılımı veya ortaya çıkan bulguları karşılaştırma, kontrol etme" (Merriam, 2013: 206). Araştırma kapsamında elde edilen veriler iki ayrı kodlayıcı tarafından kodlanmış ve bulgular karşılaştırılarak tutarlılık test edilmiştir. Araştırmacılar arasındaki uyum yüzde 96 bulunmuştur.

3.3. Araştırmanın Kapsamı, Örnekleme ve Sınırlılıkları

Bu çalışmada, gerek ulusal gerekse uluslararası alanda var olan, tüketim içerikli paylaşımlar barındıran, aynı zamanda çalışmanın evrenini oluşturan 58 Kidfluencer arasından 14'ü seçilmiştir. Evren, YouTube'ta, anahtar kelimeler "Çocuk YouTuber", "Kidfluencer" üzerinden taranarak oluşturulmuştur. Verilerin karşılaştırılması amacıyla bu Kidfluencerların 7'si Türk, 7'si ise yabancı olarak çalışmaya dâhil edilmiştir. Araştırma örnekleminin seçiminde Kidfluencerların takipçi sayısının 1 milyonun üzerinde, yaşlarının ise YouTube'un kullanıcı yaş sınırı olarak belirlediği 13 yaşın altında olması ve çalışmanın konusunu oluşturan tüketim içerikli paylaşımlarının bulunması kriterleri dikkate alınmıştır. Çalışma örnekleme, seçilen Kidfluencerların Ocak 2021-Aralık 2021 tarihleri arasındaki 1 yıllık dönemde her aya bir video gelecek şekilde seçilerek oluşturulmuştur. Çalışmada 14 Kidfluencerın 12'şer videosu seçilerek toplamda 168 video incelenmiştir.

Araştırmada, olasılıksız örneklem yöntemlerinden amaçlı örneklem tercih edilmiştir. Aziz'e (2008: 55) göre, amaçlı örneklem; "örnekleme seçilen kişilerin ya da objelerin, araştırmacının amaçlarına en uygun yanıtı verebilecek birey ve objeler arasından seçilmesi"dir. Bu örneklemede araştırmacı çalışmanın amacına en uygun olan örnekleme kendi inisiyatifi doğrultusunda seçmektedir. Çalışma kapsamında araştırmanın amacına uygun, araştırma sorularına doğru cevaplar verebilecek videoların seçilmesi amaçlanmıştır.

Örneklem oluşturulduktan sonra, örneklemin geçerlilik ve güvenilirliğini test etmek amacıyla nitel araştırma tekniklerinde kullanılan 'araştırmacı üçgenlemesi' (Merriam, 2013: 206) tekniğine başvurulmuştur. Öncelikle video içerikleri iki araştırmacı tarafından tüketim içerikli olup olmadığı yönünde kodlanarak karşılaştırılmış, iki kodlayıcının arasında uyumsuzluk olan videolar örneklemden çıkarılmıştır. Bu doğrultuda 14 Kidfluencer'a ait 168 video örneklemini oluşturmuştur. Araştırma kapsamında analiz edilen kanalların abone sayısı, açılış tarihi, toplam video ve toplam görüntülenme sayısı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1.Çalışmada Analiz Edilen Kanallar

	Kanal İsmi	Abone Sayısı	Açılış Tarihi	Toplam Video	Toplam Görüntülenme
1	Like Nastya	90,7 Milyon	6 Aralık 2016	625	61.632.850.119
2	Kids Diana Show	95,3 Milyon	12 Mayıs 2015	948	62.076.893.805
3	Ryan's World	32,5 Milyon	17 Mayıs 2015	2.067	48.864.203.739
4	Vlad and Niki	82 Milyon	23 Nisan 2018	409	53.323.598.863
5	Toys and Colours	35,9 Milyon	17 Mart 2016	703	34.156.527.193
6	CKN	18,2 Milyon	28 Mart 2015	803	18.049.569.062
7	Gaby and Alex	17,1 Milyon	7 Ekim 2012	350	7.891.294.621
8	Oyuncak Avı	15,2 Milyon	30 Aralık 2014	522	7.883.792.331
9	Fatih SelimTube	3,07 Milyon	28 Eylül 2017	1.224	2.853.040.876
10	Yusuf Mirza Tube	1,54 Milyon	26 Mart 2019	884	1.708.412.816
11	Prenses Lina	2,65 Milyon	6 Ağustos 2017	491	1.982.400.202
12	Prenses Elif	3,47 Milyon	6 Mart 2016	5.947	5.908.917.409
13	Oyuncak Oynuyorum	10,7 Milyon	13 Mart 2016	738	8.270.550.889
14	Rüya'nın Çiftliği	1,33 Milyon	10 Kasım 2016	1.139	1.005.556.546

Araştırmada kullanılan verilerin sistemli hale getirilmesi kategorileme işlemi ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sistematik ilerleyişini sağlamak, konunun çerçevesini çizmek ve çalışmanın genel amacını ortaya koymak amacıyla ortaya konan araştırma sorularından yola çıkarak temalar, ardından kategoriler ve kodlar belirlenmiştir.

Akşit (1998), öğretmenlerin iş yaşamı niteliği konusundaki algılarına yönelik çalışmasında nitel verilerin nasıl sayısallaştırılacağına ilişkin bir örnek sunmakta, verileri temalara göre gruplandırarak Microsoft Excel programı yardımı ile içerik analizi yapmaktadır. Çalışmanın araştırma bölümünde, Akşit'in nitel verileri sayısallaştırma yöntemi ışığında, veriler temalara göre gruplanarak, Microsoft Excel programı yardımı ile içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Çalışmanın araştırma soruları ve kuramsal çerçevesi dâhilinde yapılan tarama sonucu belirlenen tema, kategori ve kodlar Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. İçerik Analizinden Ortaya Çıkan Tema, Kategori ve Kodlar

Tema	Kategoriler	Kod
Kidfluencer	Tüketim Odaklı Paylaşım ve Yaşam	-Video kapağında tüketim odaklı ürün -Alışveriş videoları -Ebeveynin tüketimi onaylayıcı söz/davranışı -Lüks tatil videoları

ve Tüketim ilişkisi		-Lüks araba videoları -Lüks ev videoları -Lüks doğum günü videoları
	Ürün Tanıtımı	-Video başlığında ürün ismi -Video başlığında ürün adı -Ürün hakkında olumlu söz/tutum -Ürün ekranda iken efekt/müzik -İş birliği olduğuna dair ibare
	-Ek Gelir Kaynağı	-Farklı bir alanda ek gelir kaynağı -Kendine ait bir marka -Markanın videolarda tanıtımı -Kanalın ana sayfasında ürünün linki

4. Araştırma Bulguları

Araştırma, nicel ve nitel olmak üzere iki yönlü gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın nicel bölümünde çalışmanın araştırma soruları ışığında belirlenen kodlar üzerinden Kidfluencer kanal ve videolarında tüketim odaklı unsurların sayısal değerlerine ulaşılması ve çalışmanın araştırma sorularının cevaplandırılması amaçlanmıştır. Araştırmanın nitel bölümünde ise belirlenen kategoriler “Tüketim Odaklı Paylaşım ve Yaşam”, “Ürün Tanıtımı” ve “Ek Gelir Kaynağı” üzerinden başlıklar oluşturularak Kidfluencer videolarında tüketim odaklı unsurlar verilen örnekler ve bu örneklerle ilişkin yorumlar ile gözler önüne serilmiştir.

4.1. Kidfluencerların Tüketim ile İlişkisine İlişkin Nicel Analiz Bulguları

Kidfluencerların tüketim ile olan ilişkisini anlamayı amaçlayan bu bölümde çocukları tüketim odaklı yaşamaya sevk edebileceği düşünülen alışveriş videoları, video kapaklarında yer alan tüketim odaklı ürünler, lüks yaşam göstergeleri ve işbirliği yapılan ürüne kolaylıkla ulaşılabilmesini sağlayan ürün linklerinin sayısal değerleri yer almaktadır. “Kidfluencer ve Tüketim İlişkisi” adlı temaya dâhil olan kodlar Tablo 3’te gösterilmektedir.

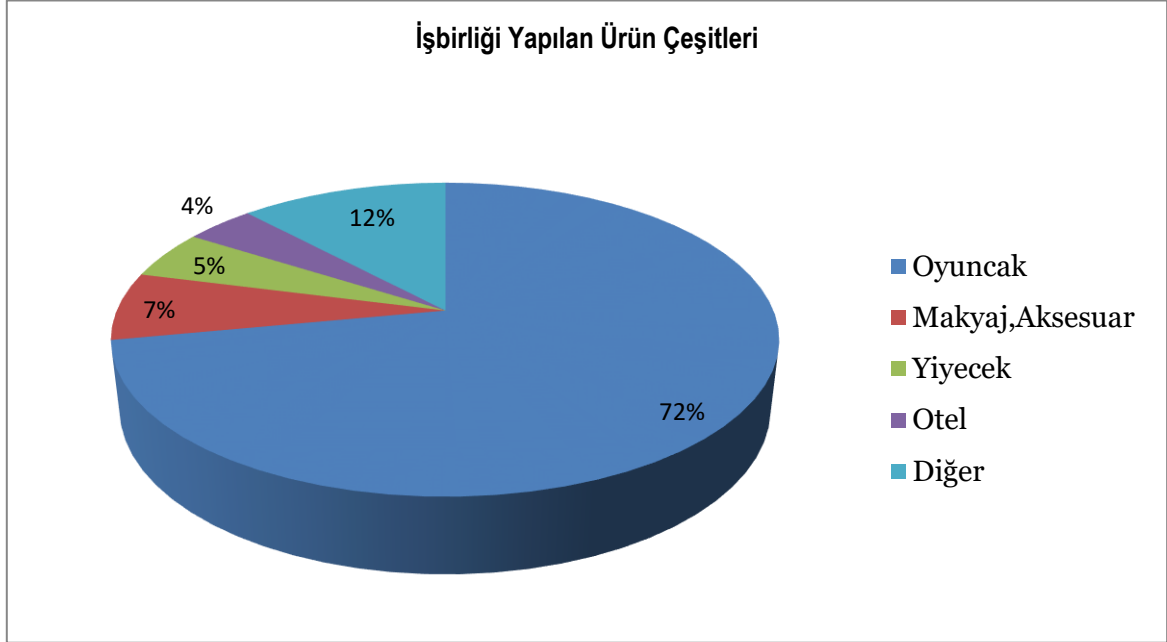
Tablo 3. Kidfluencer ve Tüketim İlişkisi

Kidfluencer ve Tüketim ilişkisi	Kidfluencerlar														Top
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
Video Kapağı	%58	%75	%91	%83	%83	%91	%91	%66	%91	%83	%91	%83	%91	%100	%84
Alışveriş	%41	%41	%83	%83	%58	%91	%83	%33	%50	%75	%91	%91	%41	%41	%64
Ebeveyn onayı	%50	%58	%91	%91	%0	%0	%83	%83	%100	%100	%100	%100	%58	%100	%72
Video kapak	%0	%0	%66	%33	%25	%75	%33	%16	%41	%33	%75	%50	%16	%0	%33
Video başlık	%8	%33	%66	%41	%16	%75	%8	%0	%41	%75	%58	%75	%16	%16	%36
Olumlu söz	%50	%66	%83	%100	%91	%100	%100	%100	%100	%100	%100	%100	%100	%100	%92
Efekt / müzik	%50	%75	%83	%100	%91	%100	%83	%66	%8	%8	%33	%16	%100	%41	%61
Ürün tanıtımı	%50	%50	%83	%50	%16	%41	%16	%0	%0	%0	%8	%8	%0	%0	%26
Hashtag	%41	%50	%8	%16	%8	%41	%8	%0	%0	%0	%58	%0	%0	%0	%16
Ürün linki	%41	%58	%58	%25	%8	%16	%8	%0	%0	%0	%0	%16	%0	%0	%10
Lüks tatil	%16	%8	%16	%8	%0	%16	%8	%0	%8	%8	%8	%8	%0	%8	%12

Lüks araba	%16	%16	%8	%8	%0	%16	%8	%8	%8	%8	%8	%16	%8	%8	%10
Lüks ev	%16	%16	%16	%8	%0	%8	%8	%16	%8	%8	%8	%8	%8	%8	%12
Lüks d. günü	%8	%8	%8	%0	%0	%0	%0	%0	%8	%8	%0	%8	%0	%0	%4

Kidfluencerların tüketim ile olan ilişkisini anlamak açısından araştırma soruları dâhilinde belirlenen kodların videolarda yer alma oranlarının gösterildiği tabloya göre, araştırma kapsamında incelenen Kidfluencer videolarının %84'ünün kapağında tüketim odaklı ürün olduğu görülmektedir. Kidfluencer videolarının %64'ü ise alışveriş unsuru barındırmaktadır. Tablo 3'e göre, ebeveynlerin %72'si çocuklarının tüketme davranışına onay vermektedir. Bu onay, gerek söz gerek ise tavır ve davranış ile ekranlara yansımaktadır. Tüketilen ya da işbirliği yapılan ürün hakkında yapılan yorumlara bakıldığında, Kidfluencer videolarının %92'sinde ekranda yer alan ürün hakkında olumlu sözler sarf edildiği görülmektedir. Videoların %61'inde iş birliği yapılan ya da tüketilen ürün ekranda iken efekt ve müzik kullanılmaktadır.

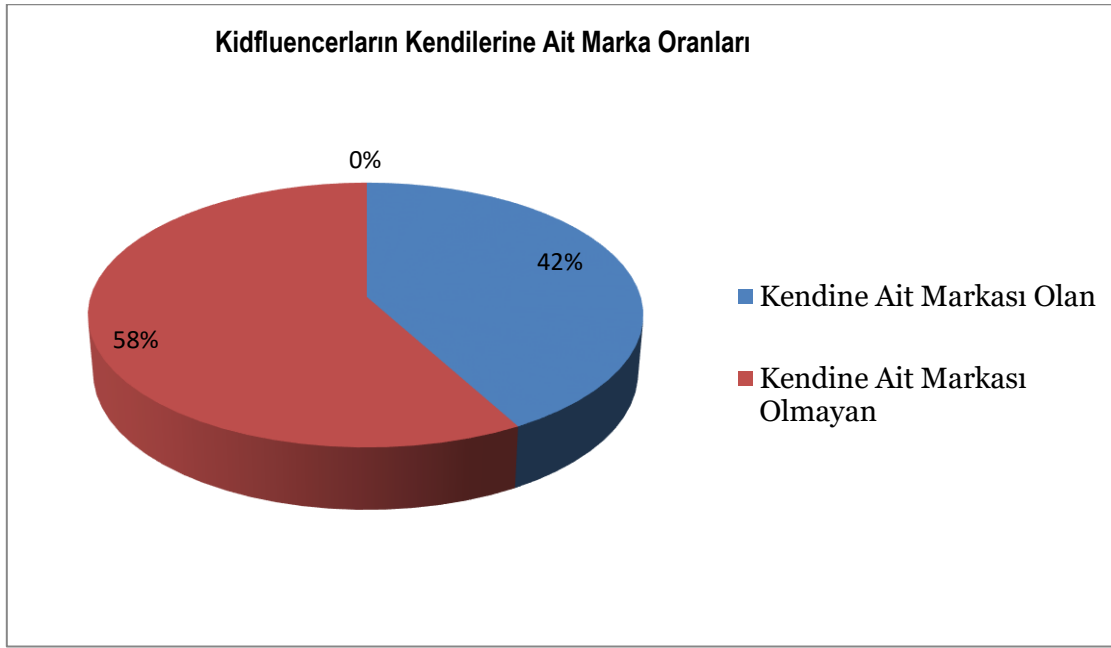
Kanallarda genellikle oyuncak, çizgi film, kostüm, makyaj malzemesi, aksesuar, yiyecek, otel tatili gibi çeşitli ürünlerin işbirlikleri yer almaktadır. Oyuncak kategorisi bebek, araba, slime, süper kahraman figürü, kutu oyunu, sürpriz yumurta, oyun kartı gibi ürünleri içermektedir. İkinci sırayı makyaj malzemesi, toka taç gibi saç aksesuarı alırken, üçüncü sırayı abur cubur, fastfood gibi yiyecekler, dördüncü sırayı ise otel işbirlikleri almaktadır. Diğer kategorisi içinde ayakkabı, kostüm, kırtasiye malzemesi, nevresim gibi ürünler barındırmaktadır. Videolarda işbirliği yapılan, tanıtılan ürün %16 oranında hashtag olarak videonun altında yer alırken, ürün linkinin %16 oranında yer aldığı görülmektedir. Video başlığında işbirliği yapılan ürün adının ise videoların %36'sında bulunduğu gözlemlenmektedir.



Grafik 1. İşbirliği Yapılan Ürün Çeşitlerinin Oranları

Kidfluencerlar, sahip oldukları şöhretin bir sonucu olarak lisans gelirleri ve piyasaya sürdükleri kendi markaları üzerinden ek gelir elde etmektedir. Kendine ait markası olan Kidfluencerların oranları Grafik 2'de gösterilmektedir.

Grafik 2'de görüldüğü üzere, araştırma kapsamında incelenen Kidfluencerların %42'sinin kendine ait bir markası bulunmaktadır. Çalışmada, kendilerine ait markası olan ve pazarda yerini alan Kidfluencerların hepsinin yabancı olması, yerli Kidfluencerların ise hiçbirinin kendine ait bir markasının olmaması görülmektedir.



Grafik 2. Kendilerine Ait Markası Olan Kidfluencer Oranları

Tablo 3'te yer alan Kidfluencer videolarındaki diğer tüketim kategorileri ise lüks yaşam içeren lüks ev, lüks araba, lüks tatil ve lüks doğum günü organizasyonlarıdır. Bu kategorilerin oranlarına bakıldığında Kidfluencer videolarının %12'sinde lüks tatil içerikleri yer aldığı görülmektedir. Çalışma kapsamında lüks tatil videoları, lüks otel tatilleri, yurtdışı seyahatleri, kayak tatilleri gibi toplumun her kesiminin kolaylıkla ulaşamayacağı etkinlikleri barındırmaktadır. Kidfluencer videolarının %10'unda lüks araba, %12'sinde ise lüks ev görselleri yer almaktadır. Videolarda lüks evler genellikle villa şeklinde, bahçeli, havuzlu ve çocukların çekim yapabileceği çok sayıda renkli oyuncak ve eşyalarla dolu odanın yer aldığı evlerdir. Kidfluencer videolarının %4'ü ise lüks doğum günü organizasyonlarından oluşmaktadır.

6.2. Kidfluencerların Tüketim ile İlişisine İlişkin Nitel Analiz Bulguları

Çalışmanın bu bölümünde, Kidfluencer videoları nitel analiz yöntemi ile incelenerek verilen örnekler üzerinden Kidfluencerların tüketim ile olan ilişkisi gözler önüne serilmiştir. Çalışma kapsamında belirlenen kategoriler "Kidfluencerlarda Tüketim Odaklı Paylaşım ve Yaşam", "Ürün Tanıtımı" ve "Ek Gelir Kaynağı" bu bölümün başlıklandırılmasında etkili olmuştur.

6.2.1. Kidfluencerlarda Tüketim Odaklı Paylaşım ve Yaşam

Kidfluencer kanal yöneticileri, ister ebeveyn ister şirket yönetiminde olsun, çocukların ilgisini çekmek ve tercih edilebilirliği arttırmak amacıyla zaman içinde farklı yönelimler geliştirmiştir. Bu kanalların yöneticileri tarafından, izlenme oranlarının yüksek olduğu içerikler örnek alınarak, zamanla çocukların daha çok tercih edeceği videolar üretilmeye başlanmıştır. İzlenme sayısı yüksek videoların başında ise kutu açma ve alışveriş videoları gelmektedir. Diğer yandan video kapağında yer alan nesnelere de videonun tercih edilirliliğini arttırmaktadır. Bu nedenle Kidfluencerlar çocukların ilgisini çekecek ürünleri video kapağına yerleştirmekte, bu ürünler ise genellikle tüketim içeren ürünler olmaktadır.

Kutu açma videoları, izlenme oranlarının yüksek olduğu ve özellikle çocukların ilgisini çeken YouTube videolarının başında gelmektedir. 1. Görselde Henüz 4 yaşındaki Ryan'ın "Giant Lightning Mc Queen Egg Surprise with 100+ Disney Cars Toys" adlı videosundan bir görsel yer almaktadır. Ryan'ın yalnızca yumurtadan oyuncak çıkardığı bu videosu, 1,3 milyar görüntülenme sayısına ulaşmıştır.



Görsel 1. Ryan's World Kutu Açma Video Fotoğrafi

Çocukların kutu açma videolarına ilgi gösterme sebeplerinin başında izleyicilerin bu videolar üzerinden doyum sağlaması gelmektedir. İzleyicilerin dergi, televizyon, yeni iletişim araçları gibi araçlar aracılığıyla psikolojik bir doyum sağlaması Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı olarak literatüre geçmiştir. Bu iletişim modeli izleyicinin medyadan bir takım gereksinimler karşılamaya çalıştığı varsayımına dayanmaktadır (Fiske, 2011: 196). Bu yaklaşım Lazarsfeld'in araştırmalarını takip eden Elihu Katz ve Denis McQuail gibi araştırmacılar tarafından 1970'li yıllarda ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşıma göre, medya içeriklerini kullanan izleyiciler bu içerikler sayesinde doyuma ulaşmış olmaktadır (Yaylagül, 2006: 39). Kidfluencer videolarında oyuncak, yiyecek gibi tüketim odaklı ürünlerin tüketimine ortak olan çocuklar bu medya içerikleri ile doyuma ulaşmış olacaklardır.

Alışveriş videoları ise sosyal medya mecralarında oldukça sık kullanılan, izleyici tarafından tercih edilme oranı yüksek olan ve izleyiciyi doyuma ulaştıran diğer yandan tüketimci kapitalist sistemin devamını sağlayan videolardır. Tüketim toplumunun oluşturulması ve tüketimin ön planda tutulduğu bir toplum yaratmada önemli bir unsur olan tüketme eylemi, alışveriş videolarında izleyiciye sıkça özendirilmektedir. Kidfluencerlar tarafından sıklıkla tercih edilen bu videolar gerek alışveriş merkezlerinde geçen gerek ise internet alışverişini sonrası eve gelen kargo ile sonuçlanan videolardır. Çalışmanın nicel bölümünde yapılan araştırmaya göre, araştırma kapsamında incelenen Kidfluencer videolarının %64'ünde alışveriş içeren unsurlar bulunmaktadır.



Görsel 2. Vlad and Niki'nin Alışveriş Fotoğrafi

Görsel 2'de Vlad and Niki kanalına ait "Chris and Mom Doing Shopping in Toy Store" adlı video görseli yer almaktadır. 143 milyon gibi yüksek bir izlenme oranına ulaşan bu videoda bir anne ve çocuğunun oyuncak alışverişini yer almaktadır. Videoda anne oğlunun tüketim eylemine onay vermekte, onun pahalı oyuncaklar alma isteğini geri çevirmemektedir. Araştırmanın nicel bölümünde de görüldüğü üzere, örneklem kapsamındaki Kidfluencer videolarda ebeveynler tüketimi %72 oranında onaylamaktadır.

Araştırma kapsamında incelenen Kidfluencer kanallarının video kapaklarının %84'ünde tüketim odaklı ürün kullanıldığı, bu ürünlerin ise oyuncak, kostüm, sağlıksız yiyecekler, otel tatili, doğum günü organizasyonları gibi çeşitli tüketim içerikleri oluşturduğu gözlemlenmiştir. Video kapağında yer alan nesnelere videonun tercih edilirliliğini arttırmaktadır. Bu nedenle Kidfluencerlar çocukların ilgisini çekecek ürünleri video kapağına yerleştirmekte, bu ürünler ise genellikle tüketim içeren ürünler olmaktadır.

Görsel 3'te Fatih SelimTube adlı kanalın video kapağı görselleri yer almaktadır. Bu görsellerin hepsinde izlerkitleyi oluşturan çocukların ilgisini çekeceği düşünülerek tüketim nesnesi olarak oyuncak kullanıldığı görülmektedir.



Görsel 3. FatihSelimTube'ün Tüketim İçeren Video Kapakları

Kidfluencerlar tüketim odaklı paylaşımlarının yanı sıra tüketim odaklı yaşamlarıyla da dikkat çekmektedir. Videolarda Kidfluencerların yaşadıkları ev, sahip oldukları eşyalar, kıyafetler, bindikleri arabalar, yaptıkları tatiller ve özel gün kutlamaları izleyiciler tarafından takip edilmektedir. İzlerkitle için bir örnek teşkil eden, kapitalist sistemin tüketim kültürünü meşrulaştıran ve bu kültürün devamını sağlayan Kidfluencerların yaşamları da tüketim odaklıdır. Bu paylaşımlar ile izleyici gösteri ve hazza sahip olmak için hep daha fazla tüketmek isteyecek fakat ekranda gördüğü şaşalı yaşama asla sahip olamayacaktır. Bauman (2000: 60), tüketim kültürü tarafından sunulan ürünlerin arzularıyla arzularını doyuran arasındaki uçurumu derinleştirdiğini söylemektedir. Kidfluencer izleyicisi çocuklar da bu noktada arzularını doyuramayan kitle olmakta, her gün arzularını doyuranların çizdiği göz kamaştırıcı manzaraya maruz bırakılmaktadır.

Kidfluencerların tüketim odaklı yaşamlarına doğum günü videoları örnek gösterilebilir. Son yıllarda sosyal medyada fotoğraf paylaşımlarının artması ile birlikte doğum günü kutlamaları da gösterişli ve birbirleriyle yarışır etkinliklere dönüşmüştür. Bu kutlamalar için organizasyon şirketleri pazarda yerini alırken, piyasaya da çocukların ilgisini çekecek birbirinden çeşitli doğum günü süslemeleri, pastalar, kostümler sürülmüştür. Araştırma kapsamında incelenen kanalların %35'inin bu kutlamaları yaparak kanallarında paylaştıkları gözlemlenirken, bu videoların izlenme oranlarının da diğer videolara göre oldukça yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

Görsel 4'te tüketimin yoğun olarak gözler önüne serildiği Like Nastya kanalına ait "Nastya and Her Birthday Party 7 Years Old" adlı videodan bir görsel yer almaktadır. Nastya'nın doğum günü kutlamasını içeren video, 265 milyon kere görüntülenmiştir.



Görsel 4. Nastya Evde Doğum Günü Fotoğrafı

7 yaşındaki bir çocuğun ihtişamlı, ilgi odağı olduğu bir doğum günü partisi yaşaması, sınırsız oyuncak, kıyafet ve eşyaya sahip olması, videoların izlenme oranını arttırmak amacıyla yaşından büyük aktivitelerde yer alması çocukta doyumsuzluk hissi oluşturabilmektedir. Ayrıca videoyu izleyen çocuklar ihtiyaç dışı tüketime yöneltilerek, ailelerinden benzer etkinlikler talep edebilmekte, gerçekleşmesi zor olacak bu isteklerinin gerçekleşmemesi çocukları mutsuz edebilmektedir.



Görsel 5. Ryan's World'ün Lüks Ev Gezi Fotoğrafı

Kidfluencerların tüketim odaklı yaşamlarına verilecek örneklerden bir diğeri ise videolarda yer alan lüks ev, araba ve tatillerdir. Lüks bir evde çekilen videolar görsel açıdan daha cezbedici olacak, izleyici için tercih edilebilirliği de arttıracaktır. Sonuç olarak Kidfluencerlar evlerini birer stüdyo olarak kullanmaktadır. Kidfluencerlar zaman zaman yeni evlerinin tanıtımlarına kanallarında yer vermektedir. Örneğin Ryan, "Ryan's New LA House Tour" adlı video görselinin yer aldığı Görsel 5'te Los Angeles'taki yeni lüks evini tanıtmıştır.

Aynı durum videolarda lüks araba kullanımı için de geçerlidir. Kidfluencerlar videolarında son model arabalara sıklıkla yer vermektedir. Vlad and Niki adlı kanala ait videolarda lüks arabalar sıklıkla yer almakta, bu videolar hem video görüntülerini cezbedici kılmakta hem de gösterişçi tüketime dayalı kapitalist yaşam tarzının devamını sağlamaktadır.



Görsel 6. Vlad and Niki'nin babasının Lüks Araba Fotoğrafı

Kidfluencerların tüketim odaklı yaşamlarına verilecek diğer örnek ise videolarda yer alan lüks tatillerdir. Kidfluencerlar videolarını görsel açıdan zenginleştirmek ve izleyicide merak duygusunu güçlendirmek için gezi/tatil anlarını hesaplarından paylaşmaktadır. Çalışmanın nicel içerik analizi bölümünde de görüldüğü üzere, örneklem kapsamındaki Kidfluencer videolarının %12'si lüks tatil videosu içermektedir. Görsel 7'de, tatil videolarına sıklıkla yer veren kanallardan Fatih Selim Tube ve Yusuf Mirza Tube kanalları yer almaktadır. Maldivler, Şeyşeller, Uludağ gibi pahalı tatil mekânlarında çektikleri videolar bu kanallarda sıkça paylaşılmaktadır.



Görsel 7. Fatih SelimTube ve Yusuf Mirza'nın Lüks Tatil Fotoğrafları

6.2.2. Ürün Tanıtımı

Sosyal medyada içerik üreten çocuklar sadece bir içerik üretici olarak değil, bir reklam yüzü olarak da karşımıza çıkmaktadır. Kidfluencerların sahip olduğu kitlenin büyüklüğü ve aynı zamanda sağladıkları güvenilirlik ile sıkı bir hayran kitlesine sahip olması markaları Kidfluencerlar ile işbirliği yapmaya yöneltmiştir. Kidfluencerlar kanallarında yer alan işbirliği içeren videoların hem reklam yüzü olarak hem de reklamların yaratım sürecinde yer alarak, içerik üreticisi olabilmektedir.

Ürün tanıtımı yapan Kidfluencerların başında dünyanın en çok kazanan YouTuber'ı Ryan's World gelmektedir. Kanalda oyuncaktan ayakkabıya, kıyafetten dış macununa çeşitli ürünler için işbirlikleri yapılmıştır.



Görsel 8. Ryan's World'ün Ayakkabı İşbirliği Fotoğrafi

Görsel 8'de Ryan'ın bir ayakkabı markasının ürün tanıtımını yaptığı "Ryan's New Show From Skechers" adlı video görseli yer almaktadır. Bu ürünün tanıtımında çocukların ilgisini çekebilecek animasyon ve efektler kullanılmış, videonun çekimlerinde bir helikopter bile yer almıştır. Araştırmanın nicel bölümünde araştırma kapsamında incelenen videolarda Kidfluencerların %42'sinin ürün tanıtımı sırasında müzik ve efekt kullandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Markalar ile işbirliği yapan bir diğer kanal ise LikeNastya kanalındır. Görsel 9'da kanalın Mattel şirketinin oyuncak bebek markası Barbie için hazırladığı "Nastya and Evelyn Participate in a Fashion Competition" adlı özel videodan bir görsel yer almaktadır. Bir oyuncak bebek markası olan Barbie, bu video ile hedef kitlesi Nastya'nın hayranı olan milyonlarca kız çocuğunu hedef almıştır.



Görsel 9. LikeNastya'nın Barbie Markası İşbirliği Fotoğrafi

Kids Diana Show adlı kanal ise bir oyuncak markası olan ve yakın zamanda animasyon filmi gösterime girecek olan Paw Patrol markasının ürün tanıtımında yer almıştır. Uzman bir ekip tarafından hazırlanan, Diana ve Roma kardeşlerin yer aldığı bu tanıtım reklam filmi hem kız hem erkek çocuklarına yönelik hazırlanmıştır.



Görsel 10. Kids Diana Show'un Paw Patrol Markası İşbirliği Fotoğrafi

Görsel 10 ve 11'de görüldüğü üzere, Kidfluencerlar videolarında işbirliği yapılan ürünün bir işbirliği olduğuna yönelik işbirliği olduğuna dair ibareler bulundurmaktadır. Araştırma kapsamında incelenen Kidfluencer videolarında tanıtılan ürünlerde izleyiciyi bilgilendirmek için bu ibarenin bulundurma oranı ortalama %37'dir.

Görsel 11'de VladandNiki adlı kanalın bir oyuncak araba markası olan Hot Wheels için hazırladığı "Vlad And Niki Save Hot Wheels City" adlı videonun görseli yer almaktadır. Videonun isminde işbirliği yapılan ürünün adının kullanılması işbirliğinin etkisini arttırmaktadır. Diğer yandan videoda ürün ekrana geldiğinde dikkat çekici görsel ve efektlerin kullanımı da izlerkitleyi oluşturan çocuklar için ilgi çekicidir.



Görsel 11. Vlad and Niki İşbirliği Fotoğrafi

Kidfluencer videolarında tanıtımı yapılan ürün hakkında yapılan olumlu yorumlar dikkat çekicidir. Çalışmanın nicel araştırma bölümünde tanıtımı yapılan ürün hakkında yapılan olumlu yorumların %92 oranında yer aldığı görülmektedir. Videolarda kimi zaman çocuk kimi zaman ise ebeveyn ürünü övmekte, eğer çocuk ürün hakkında olumlu söz söylemeyi unutursa da aile tarafından çocuğa sorular sorularak ürün hakkında olumlu yorum alınmaktadır.



Görsel 12. Prenses Lina Oyuncak Araba İşbirliği Fotoğrafi

Görsel 12'de, Prenses Lina kanalının bir ürünün kutu açılışının yapıldığı "Linaya Kırmızı Drift Araba Sürprizi. Çok Sevindi" adlı video görseli yer almaktadır. Videoda Lina ve annesinin çıkan ürüne çığlıklar atarak "şahane", "çok güzel" betimlemeleriyle yorum yaptığı görülmektedir. Kidfluencer videolarında bir ürünün tanıtımı yapılırken genellikle ürün ekranda belirildiğinde "vaov" ses efekti duyulmakta ya da müzik başlamakta, ürünün özelliklerinin gösterilmesinden sonra ise alkış sesi yer almaktadır. Araştırma kapsamında incelenen videolarda ürün ekranda iken müzik/efekt kullanım oranı %61 olarak belirlenmiştir. Kidfluencerların izlerkitesini çocukların oluşturduğu düşünüldüğünde müzik ve efekt kullanımı çocukların ürüne bakış açısını değiştirecek, çocuklar ürüne daha fazla ilgi gösterecektir.

Videolarında oyuncak, makarna, hediyelik eşya, dondurma, meyveli yoğurt gibi çok çeşitli işbirliklerine yer veren Prenses Elif kanalının "Indomie Noodle Challenge. Elif Aşçı Oldu" adlı videosuna ait görsel Görsel 13'te yer almaktadır. Görselde videonun isminde tanıtılan ürünün adının, video kapağında ise ürün logosunun yer aldığı görülmektedir. Çalışmanın nicel araştırma bölümünde de görüldüğü üzere, araştırma kapsamında incelenen videoların %33'ü tanıtımını yaptığı ürünün logosuna kapağında yer verirken, %36'sı ürün ismini video başlığında bulundurmakta böylelikle, işbirliğinin etkisini arttırmak ve ürün adının akılda kalmasını sağlamaktır.



Görsel 13. Prenses Elif'in Noodle İşbirliği Fotoğrafi

6.2.3. Ek Gelir Kaynakları

Kidfluencerlar, milyonlarca kişi tarafından takip edilmeleri ve milyonlarca izlenme sayısına ulaşmalarının bir sonucu olarak şöhret sahibi olmaktadır. Kidfluencerların sahip olduğu bu şöhret onların YouTube gelirlerinin yanı sıra ek gelir kaynakları yaratmalarını sağlamıştır. Kidfluencerlar, bu şöhret ile büyük şirketlerin ürün tanıtımlarını yapmalarının yanı sıra firmalardan aldıkları lisanslama gelirleri ve piyasaya sürdükleri kendi markaları üzerinden de ek gelir elde etmektedir.

Çalışmanın nicel araştırma bölümünde yer aldığı üzere, Kidfluencerların %42'sinin pazarda yer alan, kendine ait en az bir markası vardır. Bu Kidfluencerların hepsinin yabancı olması, yerli Kidfluencerların ise hiçbirinin kendine ait bir markasının bulunmaması dikkat çekmektedir. Bu farkın en büyük nedeni yabancı Kidfluencerların dünya geneline ulaşması, takipçi sayısının fazla olması ve prodüksiyon şirketleri tarafından profesyonel şekilde yönetilmeleridir. Bu konuda Turner (2014: 7), şöhretin reklam, tanıtım ve medya endüstrisi tarafından satılan bir mal olduğunu söylemektedir. Ona göre şöhret, temsiller ve toplum üzerindeki etkiler aracılığıyla üretilmektedir.

Kidfluencerlar, sahip oldukları markaların işbirliklerine kanallarında yer verebilmekte ve bu ürünleri videolarında ürün yerleştirme olarak bulundurabilmektedir. Ayrıca izleyicinin bu ürünlere kolaylıkla sahip olabilmesi için kanal kapaklarında link bulundurabilmekte, bu linkler sayesinde çocuklar ve ebeveynler kolaylıkla ürünleri satın alabilecekleri internet sayfalarına yönlendirilmektedir.



Görsel 14. LikeNastya Kanalı Kapak Fotoğrafi

Like Nastya kanalının ürün linklerinin yer aldığı kanal kapağı Görsel 14'te yer almaktadır. Target, Amazon gibi internet sitelerinde kanalın sahip olduğu ürünlerin satışı bulunmaktadır.

9 Yaşındaki Ryanda yalnızca YouTube'da yer alan bir içerik üreticisi değil aynı zamanda bir tüketici kitlesine hitap eden marka sahibidir. Yaklaşık 50 ülkede ayakkabı, pijama, nevrerim takımı, saat, spor malzemesi, su şişesi, mobilya, diş macunu gibi 1600 lisanslı ürüne adını vermiştir (Luscombe, <https://time.com/6116624/ryan-kaji-youtube/>, Erişim Tarihi:26.11.2021). Görsel 15'te Ryan, reklam yüzü olarak kullanıldığı videosunda diş macunu firmasının fabrikasını gezmekte ve uzmanlarla deneyler yapmaktadır.



Görsel 15. Ryan's World'ün Diş Macunu İşbirliği Fotoğrafi

Ryan, lisanslama gelirine ek olarak kendi adına piyasaya sürdüğü ürün satışlarından da gelir elde etmektedir. Ryan, videolarında kendi markasına ait ürünlerin işbirliklerini de yayınlamakta, ürünlerin internet sitesi üzerinden satın alınabileceği linki kanal kapağında yer almaktadır. Ryan'ın ismi ile piyasaya sürülen oyuncaklar Türkiye'de de internet siteleri üzerinden satışa sunulmuştur. Kaji ailesi sadece kıyafet ve oyuncaklardan 200 milyon dolar kazanmıştır (Rupert, <https://www.theguardian.com/technology/2020/dec/18/ryan-kaji-9-earns-30m-as-this-years-highest-paid-youtuber/>, Erişim Tarihi: 28.11.2021).



Görsel 16. Ryan's World'ün "Ryan's World" Adlı Oyuncaklarının Fotoğrafi

Şöhret sahibi olmanın avantajlarını kullanarak kendi markasını piyasaya süren Kidfluencerlardan bir diğeri de Like Nastya'dır. 7 farklı dilde yayın yapan kanalın "Like Nastya Game" adlı bir bilgisayar oyunu bulunmakla birlikte, Radzinskaya ailesi 2021 yılının Ağustos ayında tasarladıkları oyuncakları ve toka, taç gibi aksesuarları da Amerika'da birçok markette satışa çıkarmıştır. Nastya'nın bu ürünlerinin satış linki, yine Nastya'nın kanalının kapağında yer almakta, bir tık ile bu satış sayfasına ulaşılabilir.



Görsel 17. Like Nastya'nın Pazarda Yer Alan Ürünlerinin Fotoğrafı

Kids Diana Show da kendi ismini markalaştırarak, "Love Diana" adlı marka ile pazarda yer alan bir diğerkanalıdır. Görsel 18'de görüldüğü üzere, bu marka adı altında oyuncak bebekler, bebek evi, makyaj seti, takı seti gibi oyuncaklar üretildiği ve dünyanın birçok yerinde satışa sunulduğu görülmektedir. Ayrıca oyuncak bebeklerin Türkiye'de de satışı bulunmaktadır. Kanalda birer çocuk olan izlerkitleyi ihtiyaç dışı oyuncak tüketimine teşvik edecek renk renk, çeşit çeşit oyuncakların yer aldığını söylemek mümkündür. Bu ürünler kanalda yer alan videolarda sık sık yer alırken, ürün linki yine kanal kapağında bulunmaktadır.



Görsel 18. Kids Diana Show'un "Love Diana" Adlı Bebeklerinin Fotoğrafı

Sahip olduğu şöhret nedeniyle YouTube aboneliğinin yanı sıra başka ek gelirler de eden bir diğerkanal Vlad and Niki'dir. Kanal, kendi markası ile piyasaya sürdüğü oyuncakların tanıtımlarına videolarında sıklıkla yer vermektedir.



Görsel 19. Vlad and Niki'nin Kendi Oyuncak Markası

Videolarında kendi ürünlerini ürün yerleştirme olarak da kullanan Vlad and Niki kanalı, kanal kapağında ürün linki buldurmasının yanı sıra videolarının sonunda sahip oldukları ürünlerinsatışının hangi market veya internet sitesinde yapıldığını belirten kısa bir bilgilendirme deeklemiştir.

Kendi adına çıkardığı ürünlerinin pazarda yer aldığı diğer kanal CKN adlı kanaldır. İki erkek kardeşin videolarının yer aldığı kanal kıyafet, oyuncak ve çocuk oyunu uygulaması piyasaya sürmüştür.



Görsel 20. CKN'nin Markası CKN Toys Fotoğrafi

Sonuç ve Değerlendirme

Günümüzde çocukların sosyal paylaşım platformlarında geçirdikleri zamanın artması ve izlerkitesini oluşturdukları Kidfluencerların izlenme sayıları ve gelirlerinin milyonlara ulaşması dikkat çekicidir. Sosyal paylaşım platformlarında yapılan paylaşımlar izleyicilerin tüketim alışkanlıklarını etkileyebilmekte, bu bağlamdaKidfluencer videolarında yer alan tüketim odaklı paylaşımlar tüketim kültürünün devamını sağlamakta önemli rol oynamaktadır.

Son dönemde hedefli reklamcılığa olanak sağlaması ve tüketiciye hızlı ulaşabilmesi nedeniyle sosyal medya reklamcılığı, reklamverenler tarafından tercih edilmektedir.Kidfluencerlarınsahip oldukları yüksek takipçi sayısı ve izlenme oranlarıreklam şirketlerinin ilgisini çekerken,ürün tanıtımlarıKidfluencerlar üzerindeyoğunlaşmıştır. Bu durum, Castells'ingüç ve iktidar ilişkilerine dayanan internet teknolojilerinin gelişmesinin kapitalizmi meşrulaştıran bir yapı doğurduğu düşüncesini güçlendirmektedir.

Araştırma sonucunda, incelenen Kidfluencer videolarında tüketim odaklı paylaşım ve yaşam içerikleri yer aldığı ve ürün tanıtımlarına yer verildiği görülmüştür. Çalışmada, incelenen tarihlerde erişilen 168 videonun %84'ünün kapağında tüketim

odaklı ürün yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu ürünlerin %58'ini ise oyuncaklar oluşturmaktadır. İzlerkitesini çocukların oluşturduğu düşünüldüğünde, Kidfluencerların video kapaklarının ilgi çekici olması onların tıklanma oranını ve bu doğrultuda ekonomik gelirlerini de arttıracaktır.

Tüketim toplumunu yaratmada önemli bir unsur olan tüketme eylemi, alışveriş videolarında izleyiciye sıkça özendirilmektedir. Kidfluencer videolarının %64'ünde alışveriş içeren unsurlar bulunduğu görülmektedir. Kidfluencer videoları sahip oldukları tüketim odaklı içerikler ile Marx'ın sözünü ettiği, bireylerin başkalarında yeni bir gereksinim yaratıp onlarda bir bağımlılık yaratmayı ve yeni bir doyuma alıştırıp onları ekonomik olarak zor durumda bırakmayı istediği bu sistemi meşrulaştırmaktadır. Bu videolarda tüketilen ürünlere karşı ebeveynlerin yaklaşımı da önem taşımaktadır. Videolarda ebeveynlerin %72'sinin çocuklarının tüketme davranışına onay verdiği, bu onayın gerek söz gerek ise tavır ve davranış ile ekranlara yansıdığı görülmektedir. Çocukları hedonik yaşama ve ihtiyaç dışı tüketime sevk edecek lüks ev, lüks araba, lüks tatil ve lüks doğum günü partileri gibi tüketim odaklı yaşam unsurları da Kidfluencer videolarında sıklıkla yer almaktadır.

Kidfluencer videolarında işbirliği içeren ürün tanıtımı videoları yer almaktadır. "Ürün Tanıtımı" kategorisine bakıldığında, Kidfluencerların videolarda hem reklam yüzü hem de üreticisi olduğu görülmektedir. Schiller'in "Dijital Kapitalizm" kavramı ile açıkladığı gibi reklamcılık şirketlerinin başrolde olduğu bu yapı tüketim odaklı bir dünya yaratma amacı içindedir. Videolarda Kidfluencerların ürün tanıtımı sırasında yüksek vergi ödememek için videoların yalnızca %37'sinde işbirliği olduğuna dair ibareye yer vermiştir. Türk Kidfluencerlar ise işbirliği ibaresine neredeyse hiç yer vermemektedir. Ürün tanıtımı sırasında izlerkitleyi oluşturan çocukların ilgisini çekmek ve tanıtımı yapılan ürünün etkisini arttırmak açısından efekt, müzik kullanımına yer verildiği görülmektedir. Yabancı Kidfluencerların efekt, müzik kullanımına prodüksiyon şirketleri aracılığıyla daha profesyonel yönetilmelerinin bir sonucu olarak daha fazla yer verdiği görülmektedir. Diğer yandan ürün tanıtımlarında olumlu söz sarf edilme oranı %92 olarak belirlenmiştir. Ürün tanıtımlarında video kapağında ürün logosu, video isminde ise ürün ismine yer verilirken yapılan işbirliğinin etkisini arttırmak ve ürün adının akılda kalmasını sağlamak amaçlanmaktadır.

Kidfluencerların sahip olduğu bu şöhret onların YouTube gelirlerinin yanı sıra lisanslama gelirleri ve piyasaya sürdükleri kendi markaları üzerinden ek gelir kaynakları yaratmalarını sağlamıştır. Kidfluencerların %42'si kendi markası ile pazarda yerini aldığı görülmektedir. Bu konuda Turner, şöhretin reklam, tanıtım ve medya endüstrisi tarafından satılan bir mal olduğunu söylemektedir. Kidfluencerlar verdikleri linkler ile çocuk ve ebeveynlerin alışveriş sitelerine kolaylıkla ulaşım tüketime eklemelerini sağlamaktadır.

Çalışma sonucunda, Kidfluencerların iş birliklerinde yer alarak tüketimi özendirme amaçlı kullanıldığı, kullanılan nesnelere ve çocukların davranış ve tavırları ile çocukların zihinlerinin meta pazarının alanı haline getirildiği incelenen videolarda açık bir şekilde görülmektedir. Kidfluencer kanallarının izlerkitesini oluşturan, hem üretici hem tüketici olarak hedefli reklamcılık ile reklamcılık müşterilerine bir meta olarak satılan çocukların kapitalist sistemin tüketim mantığına dâhil edildiği ve emeğinin sömürüldüğü de çalışmanın diğer sonuçlarıdır.

Çalışma sonucu, literatürde yer alan çalışmaların sonuçları ile de paralellik göstermektedir. Atalay'ın çalışmasının sonucunda görüldüğü üzere, bu çalışmada da toplumsal cinsiyet rollerinin sınırlarının keskin bir şekilde çizildiği, videolarda abartıya kaçacak ölçüde pembe rengi kullanıldığı ve yer alan alışveriş içerikleri ile çocukların tüketime özendirildiği, Karakoç ve Ünlü'nün çalışmasına benzer olarak ise Sharenting uygulamalarının gerçekleştirildiği, çocukların tam zamanlı işçiler olarak edilgen biçimde üretim sürecine katıldıkları ve mahremiyet alanlarının ihlal edildiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Çalışma, çocukluk üzerine yapılacak yeni çalışma ve tartışmalara zemin hazırlamaktadır. Hem birer çocuk olan Kidfluencerlar hem de onların izlerkitesini oluşturan çocuklar üzerine daha fazla çalışma yapılması, izlerkitleyi oluşturan çocukların örneklem olarak yer aldığı, bu içeriklerden ne kadar etkilendiklerine yönelik çalışmalar yapılması çalışmanın önerileri arasındadır.

Kaynakça

- Akşit, H.N. (1998). *İnsan kaynakları yönetimi çerçevesinde bir eğitim kurumunda çalışan öğretmenlerin iş yaşam niteliği algıları üzerine bir durum çalışması* (Yayınlanmamış doktora tezi). Çankaya Üniversitesi, Ankara.
- Atalay, G. E. (2019). Sosyal Medya ve Çocuk: "Babishko Family Fun TV" İsimli Youtube Kanalının Eleştirel Bir Analizi, *Erciyes İletişim Dergisi*, Cilt, Sayı:1, ss.179-202.
- Aziz, A. (1990). *Araştırma yöntemleri, teknikleri ve iletişim*. Ankara: İlad İletişim Yayınları.
- Aziz, A. (2008). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri*. Ankara: Nobel Basımevi.
- Bauman, Z. (1999). *Çalışma, tüketicilik ve yeni yoksullar*(Çev. Ü. Öktem). İstanbul: Sarmal Yayınevi.

- Bauman, Z. (2000). *Postmodernizm ve hoşnutsuzlukları* (Çev. İ. Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Berelson, B. (1952). *Content analysis in communication analysis research*. New York: Hafner.
- Berg, M. (2020, December 18). *How nine-year-old Ryan Kaji, YouTube's \$millionman, just keeps getting richer*. (Çevrim-içi: <https://www.forbes.com/sites/maddieberg/2020/12/18/how-nine-year-old-ryan-kaji-youtubes-30-million-man-just-keeps-getting-richer/?sh=4c47db6f6c16>), Erişim tarihi: 11.06.2021.
- Bocock, R. (1997). *Tüketim* (Çev. İ. Kutluk). Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Cartwright, D. (1953). Analysis of material. L. Festinger & D. Katz (Eds), *Research methods in the behavioral sciences* (pp.421-470). New York: Holt, Rinehart and Winston
- Castells, M. (1998). *The Rise Of The Network Society, The Information Age: Economy, Society And Culture*. Oxford: Blackwell.
- Etimoloji Türkçe. (t.y.). *Tüketim*. (Çevrim-içi: <https://www.etimolojiturkce.com/arama/consumere>), Erişim tarihi: 10.05.2019.
- Featherstone, M. (2013). *Postmodernizm ve tüketim kültürü* (Çev. M. Küçük). İstanbul: Metis Yayınları.
- Fisher, E. (2014). Daha Az Yabancılaşma Nasıl Daha Fazla Sömürü Yaratır? Sosyal Paylaşım Sitelerinde İzleyici Emeği. V. Mosco & C. Fuchs (Ed.), *Medya, Meta ve Sermaye Birikimi Marx Geri Döndü*, (ss.119-144), Ankara: Notabene Yayınevi.
- Fiske, J. (2011). *İletişim çalışmalarına giriş* (Çev. S. İrvan). Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Fuchs, C. (2014). *Medya, meta ve sermaye birikimi Marx geri döndü*, Ankara: Notabene Yayınevi.
- Gunter, B., Oates C., & M. Blades. (2005). *Advertising to children on tv*. London: Routledge.
- <https://www.theguardian.com/technology/2020/dec/18/ryan-kaji-9-earns-30m-as-this-years-highest-paid-youtuber/>. 28.11.2021.
- Karakoç, E. ve Ünlü T. T. (2021). Oyun mu İş mi? YouTube Kidfluencerları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz, *TRT Akademi*, Cilt:6, Sayı:12, ss.468-493.
- Kapferer, J. N. (1991). *Çocuk ve reklam, baştan çıkarmanın yolları* (Çev. Ş. Önder). İstanbul: AFA Yayıncılık.
- Kemp, S. (2021, January 27). *Dijital 2021: The latest insights into the state of the dijital*. (Çevrim-içi: <https://wearesocial.com/uk/blog/2021/01/digital-2021-the-latest-insights-into-the-state-of-digital/>), Erişim Tarihi: 09.07.2021.
- Krippendorff, K. (1984). *Content analysis (An introduction to its methodology)*, Beverly Hills: Sage Publication.
- Luscombe, B. (2021, November 12). *How Ryan Kaji became the most popular 10-year-old in the World*. Time. (Çevrim-içi: <https://time.com/6116624/ryan-kaji-youtube/>), Erişim Tarihi: 26.11.2021.
- Marx, K. (2016). *1844 el yazmaları* (Çev. M. Belge). İstanbul: Birikim Kitapları.
- Masterson, M. (2020) *When Play Becomes Work: Child Labor Laws in the Era of 'Kidfluencers'*. (Çevrim-içi: https://scholarship.law.upenn.edu/penn_law_review/vol169/iss2/5/), Erişim Tarihi: 09.07.2021.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir Rehber*. (çev. S. Turan), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Odabaşı, Y. (2014) *Postmodern pazarlama*. İstanbul: MediaCat kitapları.
- Rasmussen E. E, Riggs R. E. & Sauermilch S. W. (2002). Kidfluencer Exposure, Materialism, And U.S. Tweens' Purchase Of Sponsored Products, *Journal of Children and Media*, 16, 1, pp.68-77.
- Ritzer, G. & Nathan J. (2010). Production, consumption, prosumption: The nature of capitalism in the age of the digital 'prosumer', *Journal Of Consumer Culture*, 2010, 10(1), pp.13-36.
- Ritzer, G. (2000). *Büyüsü bozulmuş dünyayı büyülemek* (Çev. Ş. S. Kaya). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Rupert, N. (2010, December) *Ryan Kaji, 9, earns \$29.5m as this year's highest-paid Youtuber*.
- Schiller, D. (1999). *Dijital kapitalizm*. USA: MIT Press.
- Sungur, S. (2014). Tüketimin küreselleşmesi ve tüketim tapınakları: Postmodern panayır yerlerinde alışveriş. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (14), 7-35.

- Tait, A. (2019, December 22). *Meet the wannabe Kidfluencers struggling for stardom*. Mit Technology Review. (Çevrimiçi: <https://www.technologyreview.com/2019/12/27/238167/wannabe-kidfluencers-struggling-youtube-stars/>), Erişim Tarihi: 11.06.2021 .
- Toffler, A. (2014). *Üçüncü dalga*. İstanbul: Koridor Yayıncılık.
- Turner, G. (2014). *Understanding celebrity*. California: Sage.
- Yaylagül, L. (2006). *Kitle iletişim kuramları*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yumlu, K. (1994). *Kitle iletişim kuram ve araştırmaları*. İzmir: Nam Basım.

Extended Abstract

Aim and Scope

Recently, the fact that social media platforms, which have become widespread with the emergence of new communication technologies and are becoming more and more preferred every day, are used by children as well as adults has brought the issue of protecting children on and from social media to the agenda. These platforms, which legitimize the capitalist system and ensure the continuation of this system, negatively affect children who are not yet conscious consumers in terms of their consumption habits and cause them to be sold to advertisers as commodities. The aim of this study is to analyze the existing structure and functioning of YouTube channels and videos owned by 14 Kidfluencers, 7 foreign and 7 Turkish, selected in the context of consumption, in terms of the quality, quantity and content production practices of the videos on the channels, and to reveal both the national and international dimension of the current situation in related issues with examples. Within the framework of the purpose of the research, it was investigated to what extent and how consumption-oriented elements are positioned in the content of channels and videos of Kidfluencers on YouTube.

Methods

Within the scope of the study, 168 videos shared by 14 Kidfluencers (7 foreign and 7 Turkish) on YouTube between January and December 2021 were analyzed by quantitative and qualitative content analysis method within the themes, categories and codes determined as a result of the screening within the research questions and theoretical framework of the study. In quantitative content analysis, it was aimed to reach the numerical data of consumption-related elements in the videos, while in qualitative content analysis, it was aimed to interpret these numerical data through words, behaviors and visuals and to include new interpretations.

Findings

As a result of the research, it was observed that the Kidfluencer videos analyzed included consumption-oriented sharing and life content and product promotions. In the study, it was concluded that 84% of the 168 videos accessed on the dates analyzed included consumption-oriented products on the cover. 58% of these products were toys. Considering that the audience consists of children, the fact that Kidfluencers' video covers are interesting will increase their click-through rate and accordingly their economic income.

The act of consuming, which is an important element in creating a consumer society, is frequently encouraged to the audience in shopping videos. It is seen that 64% of Kidfluencer videos contain shopping elements. Parents' attitudes towards the products consumed in these videos are also important. In the videos, it is seen that 72% of the parents approve of their children's consumption behavior, and this approval is reflected on the screens with both words and attitudes and behaviors. Consumption-oriented life elements such as luxury houses, luxury cars, luxury vacations and luxury birthday parties that will encourage children to live hedonically and consume out of necessity are also frequently featured in Kidfluencer videos.

In Kidfluencer videos, it is seen that Kidfluencers are both the advertising face and the producer. During product promotion, effects and music are used to attract the attention of the children who make up the audience and to increase the effect of the product being promoted. On the other hand, the rate of using positive words in product promotions was determined as 92%. In product promotions, the product logo is used on the video cover and the product name is used in the video title in order to increase the effect of the advertisement and to ensure that the product name is kept in mind.

Kidfluencers' fame has enabled them to generate additional sources of income through YouTube revenues as well as licensing revenues and their own brands. It is seen that 42% of the Kidfluencers took their place in the market with their

own brand. With the links they provide, Kidfluencers enable children and parents to easily access shopping sites and add consumption.

Conclusion

According to the results of the study, consumption-oriented elements are frequently used in the visuals and content of Kidfluencer videos, including images of luxury houses, cars, vacations, and birthdays that encourage luxury life. As mentioned by Castells (1998: 469) in his book "The Rise of the Network Society", the development of internet technologies has created a structure that legitimizes capitalism. Kidfluencer videos frequently include advertisements. This structure, which Schiller (1999: 18) explains with the concept of "Digital Capitalism" and in which advertising companies play a leading role, aims to create a consumption-oriented world. Children, who make up the audience of Kidfluencer channels, are in the "Producer-Consumer" position mentioned by Toffler (2014: 145-147) and are sold as a commodity to advertising customers through targeted advertising. The audience performs what Fuchs (2014: 92) calls "Digital Labor".

As a result of the study, it is clearly seen in the videos examined that Kidfluencers are used as advertising material to encourage consumption, and that the minds of children are turned into the field of the commodity market with the objects used and the behavior and attitudes of children. Other results of the study include the fact that children, who make up the audience of Kidfluencer channels, are included in the consumption logic of the capitalist system and their labor is exploited, which is sold as a commodity to advertising customers with targeted advertising as both producers and consumers.

The US-Greece Relations as a Negative Effect on the Systemic Structure of International Politics

Uluslararası Politikanın Sistemik Yapısında Olumsuz bir Etki Olarak ABD-Yunanistan İlişkileri

Özdemir Akbal¹

Abstract

The relations between the US and Greece are of great importance in terms of the international political structure that emerged after the Second World War. The basis of this importance lies in the strategic advantage of Greece in the US' policy of containment the USSR and then the Russian Federation. This advantage of Greece ensured that it was supported militarily and economically by the US during the Cold War period. Greece maintained this advantage in the post-Cold War period as well. However, Greece has taken steps to show that it has different alternatives when its relations with the US were in tension both in the Cold War period and in the post-Cold War period. This political attitude of Greece triggered the US to take steps in line with the reflex of protecting the alliance relationship. Thus, the US initiated a political loop that could shake the balance of the structure in the way of managing the distribution of capabilities in favor of Greece. This policy of the US has the potential to disrupt the alliance structure that emerged after the Second World War. In this study, the negative effects of the US-Greece relations on the structure will be analyzed with the focus on the distribution of capabilities of Structural Realism.

Keywords: Structural Realism, the US, Greece, Distribution of Capabilities, Regional Security.

Öz

ABD Yunanistan ilişkileri İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan uluslararası politika yapısı açısından büyük öneme sahiptir. Bu önemin temelinde ABD'nin önce SSCB ardından da Rusya Federasyonu'nu çevreleme politikasında Yunanistan'ın sahip olduğu stratejik avantaj yer almaktadır. Yunanistan'ın bu avantajı Soğuk Savaş döneminde ABD tarafından askeri ve ekonomik açıdan desteklenmesini sağlamıştır. Yunanistan bu avantajını Soğuk Savaş sonrası dönemde de koruma politikası yürütmüştür. Ancak Yunanistan hem Soğuk Savaş döneminde hem de Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD ile ilişkileri gerginlik seyrindeyken farklı alternatiflere sahip olduğunu gösterecek adımlar atmıştır. Yunanistan'ın bu politik tutumu ABD'nin ittifak ilişkisini koruma refleksi doğrultusunda adımlar atmasını tetiklemiştir. Böylece ABD yeteneklerin dağıtımını Yunanistan lehine yönetme şeklinde yapının dengesini sarsabilecek bir politik döngüyü başlatmıştır. ABD'nin bu politikası İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan ittifak yapısını bozma potansiyeline sahiptir. Bu çalışmada Yapısal Realizmin yeteneklerin dağıtımını odağında ABD-Yunanistan ilişkilerinin yapıya dönük olumsuz etkileri analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yapısal Realizm, ABD, Yunanistan, Yeteneklerin Dağıtımı, Bölgesel Güvenlik.

Research Paper [Araştırma Makalesi]

JEL Codes: F51, F52, F53, F55.

Submitted: 03 / 02 / 2023

Accepted: 22 / 05 / 2023

¹ Dr., Trakya University, Edirne, Türkiye, ozdemirakbal@trakya.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0001-7030-7946>.

Introduction

Does the policy of the high-influence power at the systemic level, which will shake the regional balance of power, negatively affect the structure? This question constitutes the main research question of the study. In studies based on International Political Theory, the question of what the systemic structure is rarely asked. In addition, examining the political practices of high-influence power that affect the regional balance of power is much less addressed. The US-Greece political relations constitute a very productive sample area to investigate this question. Because the US disproportionately supported Greece in the context of distribution of capabilities in order to containment of USSR and then Russian Federation, and this approach negatively affected the policies of states such as Türkiye within the alliance structure. In addition, the low self-help capacity of Greece and the conflict-friendly nature of its social forces have led to the conduct of political activities by Greece that are contrary to the political principles established by the US within the framework of NATO's Southern Flank. Thus, in the political alliance structure implemented by the USSR and then the Russian Federation for the containment of the US, Greece became a frenemy that could adopt a position against the US even though it was an ally of the US.

In the context of balance of power structure that emerged after the Second World War, the US-Greece relations gained a competitive cooperation feature within the framework of the term frenemy. The most distinctive characteristic of this situation is that in the context of distribution of capabilities, the power capacity of the US has turned towards Greece, and as a result of each crisis experienced, the US has been able to keep Greece in its sphere of influence in the balance of power. These negative effects can be seen in many examples such as the coups in Greece, the limited decision to withdraw from NATO's military wing, the effort to establish alliance relations with the Balkan States under the influence of the USSR/Russian Federation, and the brink of war with NATO member Türkiye. The study, in which these examples are discussed in detail, deals with the above-mentioned research question in two main parts on the scale of the US-Greece relations. The study differs in that analyzes the possible negative effects of the relationship revealed by the US-Greece relations on the general alliance relationship, military affairs, and the effect of the US-Greece relations on the social forces in Greece. Moreover, in the mentioned framework, distribution of capabilities analysis is rarely performed in the context of balance of power relations. In the study, the inductive method was used to define the alliance relationship. In addition, examining the distribution of capabilities effect through the balance of power systemic perspective has been supporter of the inductive method. Thus, it is aimed to contribute to the literature with both the application of the theoretical perspective and the rarely discussed scope of this application. In the first part of the study, it is defined that the sociological, economic, military and administrative structure of Greece is influenced by the US in the context of balance of power that emerged between the US and the USSR. In the second part, the effect of the Russian Federation on the balance of power despite Greece's search for a multidimensional policy and the reflections of the former Warsaw Pact member states to NATO membership on the US-Greece relations are discussed. At this stage, it is examined that the US keeps Greece in alliance despite its sociological structure with its impact on economic, military aid and administrative capacity within the framework of its distribution of capabilities. The analysis made throughout the study are based on the premise that Greece is affected by the extent of capacity utilization of the US and its choices are restricted.

1. Structural Problems in US-Greek Relations

Structure is one of the most controversial concepts in international political studies. In addition, there are important ontological and epistemological debates in the context of the agent-structure relationship in terms of the units that make up the structure (Wendt, 1987). In addition to these discussions, it has been argued that the guiding power of the US at the systemic level has gradually lost importance, especially after the crises in the 1970s (Keohane, 2005: 218). These approaches developed later on and became the basis for the conviction that the place and importance of the state in international politics has disappeared. However, as defined by Robert Gilpin, there are various rules that emerge in order for states to influence each other, which are wars and international agreements concluded through negotiations (1981: 36). Under these conditions, the distribution of capabilities comes into play. Waltz explains the capabilities as the attributes of the state as a unit (2010: 98). However, the distribution of capabilities is a system-wide concept (Waltz, 2010: 98). This explanation shows the importance of attributes in the mutual positioning of states as acting units in the system, that capabilities are the attributes of the unit and the definition of power is based on this (Waltz, 2010: 98). From this point of view, it can be stated that states act as a unit in the systemic structure of international politics by positioning mutually. In addition, the attributes of states as units also have a direct effect on the formation of the unit's capabilities, although they do not directly affect the distribution of capabilities at the systemic level. Under these circumstances, a problem of the distribution of capabilities arises, with the US on the one hand and Greece on the other (Kontos & Georgiou, 2023). Because the capacity of the US and the capacity of Greece are unbalanced at a level that cannot be compared in any way. In addition, Greece's capacity to apply asymmetrical power is at a very low level. In other words, there is no great power that it can create and direct through its regional sphere of influence. Instead, the search for a basis for foreign policy practices under a great power hegemony comes to the fore. The distribution of capabilities has a significant impact on the

formation of the systemic structure. Attributes are also important for the formation of this effect. However, self-help also stands out as one of the important features that affect the way of acting in the systemic structure. The breadth of the state's own capacity also directly affects the way it acts in the international political environment.

The distribution of capabilities also brings with it the possibility of producing a collaboration. This situation should lead to harmonious results both in terms of sovereignty rights and self-help (Keohane, 1986: 1). Considering in terms of Keohane's proposition, an international political sphere is seen in which the distribution of capabilities is based on self-help, but on the other hand, the sovereignty of the state is taken into account. An important part of this aid or cooperation is economic or directly related to the economy. In this respect, economic power becomes a power managed by the state for the provision of its own interests (Lacher, 2003: 526). The process of creating the structure, which is revealed by economic power, has emerged with a network of relations directed from the state that has the economic power and military power to the state that has less of them. The foreign aid and military support provided by the US played an important role in the emergence of this structure after the Second World War. This policy was also applied by the US towards Greece.

1.1. US-Greece Relations in the Structure Formation

The US and the USSR emerged as two important units in the reconstructed structure as the victorious and allied states of the Second World War. The devastating results of the Second World War and the fact that atomic power was at a level to be used by both the US and the USSR also revealed restrictions in the use of military power. These restrictions have also been effective in the formation of alliance relations between the parties. Walt argues that states are in balance rather than following the main threat to their independence, in addition, states do not form alliances only because of the distribution of capabilities, but states are more likely to rely on aggregated power, geographical proximity, offensive military capacity, and intentions understood by states (1992: 450). In this power projection, an alliance issue, which is especially affected by geographical proximity, remains very weak in the context of US-Greece relations. Moreover, the characteristics of the alliance between the US, which has a developed economic capacity, and Greece, which has a much weaker economic capacity, show that Walt's perspective is lacking. Economic aids, transnational influence and ideological perspective defined as of secondary importance by Walt (1992: 450) have a very high importance in US-Greece relations.

At this stage, it is important to review the formation process of the US-Greece alliance. In the international political structure that emerged at the end of the Second World War, the first example that states revealed an alliance relationship in the context of the distribution of capabilities was formed by the Truman Doctrine and the Marshall Plan. Britain declared to the US on February 21, 1947 that it could not provide further economic aid to Greece and Türkiye (Merrill, 2006: 31). This situation also gave the first signs of the new international political structure that emerged after the Second World War. After the Second World War, the British Empire moved away from being an effective unit in the distribution of capabilities. In this period when the balance of power was re-established, the US used its economic capacity to create an order against the USSR. The US carried out containment activities in the face of the USSR's effort to expand the sphere of influence. The preparation of the infrastructure of the political initiatives created by the US for the containment of the Soviets (Logevall, 2004:475) also caused the two allies to become rivals to each other. At the same time, while Greece was dealing with the problems of a corrupt government, it also witnessed the armed actions of socialist-influenced groups that did not recognize the results of the elections held in 1946 (Merill, 2006: 31). This situation turned into a civil war. The support of the socialist groups in Greece by the peripheral states under the influence of the USSR, such as Yugoslavia, Albania and Bulgaria, revealed an important political problem for the US.

Greece, which has such structural problems and witnessed internal turmoil, is also insufficient in terms of administrative capacity. The Prime Minister of the time, Constantine Tsaldaris, was described as incredibly weak, stupid and venal in American reports (Merill, 2006: 31). This definition also shows the weakness of Greece as an acting unit in the international political environment. Therefore, it is a known fact that the US has a much wider range of opportunity and capabilities than Greece in terms of distribution of capabilities. In such a case, a form of political relationship emerges in which the stronger unit naturally directs the weaker unit regarding the distribution of capabilities. According to the official assessment of the US, the analysis that the communist structure could change the balance of power in eastern Europe gained strength in the early years of the Cold War (Leffler, 1984: 349). Based on this view, the US has put forward the widest possible dissemination effort by using its lead in distribution of capabilities. Thus, by filling the power vacuum created by Britain, the US started the attempt to regulate the balance of power, first with military and economic aid, and then with ideological and cultural influence imposition.

In the last years of the Second World War, the United States sought to protect and sustain its global interests on a wider scale. Based on this purpose, efforts were made to support various regions and states from Latin America to Türkiye and Greece economically and militarily (Leffler, 1984: 355-356). These efforts carried out by the US also show that it has directiveness as the most important unit in terms of the way it acts in a systemic structure and the distribution of capabilities. Within that period, the CIA produced analyzes based on the views that the USSR would not be able to control Western

Europe with military methods, that it would not be possible to control the anti-socialist groups in the region, that these attempts could lead to a war with the US that would not be won, and that it would want to achieve dominance by using political and economic means (Leffler, 1984: 359). Thus, the West and East of the European continent were somehow shared by the US and the USSR. An important obstacle for the US to create a sphere of influence against the USSR is the period that started with the conflict of communist groups in Greece with the government and turned into a civil war.

The Greek civil war is the war whether the state will take place in the Communist or in the Western Block (Nachmani, 1990: 489). The economic and social conditions of Greece in the period of turmoil until the end of the civil war in 1949 were also very decisive (Nachmani, 1990: 491). The economic loss caused by the occupation of Greece by Nazi Germany was 8,500 million dollars, which is a huge figure in the economic conditions of that period (Nachmani, 1990: 491). During the occupation period, 75% of the forests were destroyed by burning or chopping down, and 400 thousand buildings, corresponding to 23% of the total buildings in Greece, were destroyed (Nachmani, 1990: 491). In this period, when more than two thousand villages were destroyed, industry and exports stopped (Nachmani, 1990: 491). As the means of communication disappeared, Greece also faced enormous inflation (Nachmani, 1990: 491). Three quarters of the Greek merchant fleet sank, and as of September 1949, when the civil war ended, the cost of living increased 254 times compared to the pre-war period, and 2 million 400 thousand people approached the starvation limit (Nachmani, 1990: 491). In addition to the internal turmoil that Greece experienced from 1940, when it entered the Second World War, to 1949, when the civil war ended, this economic picture is an important and clear indicator of what kind of collapse it is in.

In addition to economic problems, social problems also emerged in Greece. The occupation, which started with Mussolini's Italy and reached a very large level with Nazi Germany, also caused an important internal migration problem. During this internal migration, 700 thousand people had to migrate to big cities, had to live in unsuitable shelter conditions such as slaughterhouses and old prisons, and tried to survive with jobs such as street vending because they sold their herds (Nachmani, 1990: 491- 492). One of the main reasons for these migrations is the destruction of agricultural lands. Two-thirds of the tobacco workers in the Kavala region were unemployed by 1948, which corresponds to 10 thousand people (Nachmani, 1990: 492). The combination of such social problems and the above-mentioned economic problems naturally became an important political problem. As stated, Britain had to cut economic support to Greece, and the Italian and German occupations also triggered social problems. Paul A. Porter, from the Economic Mission of the US, stated that in 1947 the Greeks did not take corrective measures unless necessary for the problems, and took minimum precautions if necessary (Nachmani, 1990: 493). Porter also states that the Greek public administration is extremely ineffective and incompetent, and that this level of incompetence is something that is rarely encountered (Nachmani, 1990: 493). The ineffectiveness of the public administration resulted in the majority of the aid made within the framework of the Marshall Plan falling into the black market by being in the hands of an elite class living in Athens rather than the needy regions in the north of Greece (Nachmani, 1990: 493). Eight governments changed in Greece between the summer of 1945 and November 1946 (Nachmani, 1990: 494). Social problems, inadequacy of public administration and government crises have created quite challenging elements for the US policy towards Greece. Under these circumstances, the US had to make an attempt not only for an aid process that had an economic impact, but also for the restructuring of Greece as a state. This situation shows that within the framework of the distribution of capabilities, the strong state does not take steps towards cooperation by only recognizing the sovereign rights of the weak. The relationship in question also constitutes a phase of orientation and restructuring from a strong state to a weak state. This phase also shows that the strong state's ideological and socio-cultural understanding uses its guiding capacity to penetrate the mechanisms of the weak state and configures the alliance relationship.

1.2. Post-Civil War Greece's Statification Process and The Influence of the US

After the civil war, which started with the involvement of Greece in the Second World War and continued until 1949, the Greek domestic policy entered a period of reconciliation with the influence of foreign policy practices. In this process, while the socialist and anti-socialist bloc conflicts continued, the relations with the US were carried out through the Korean War, the Cyprus problem and the European Union (EU) membership discussions. These facts, on the one hand, influenced the establishment of a modern state structure and pluralistic administration understanding of Greece, and on the other hand, its relations with the US. This interaction also revealed important turning points for understanding the basis of the international political relations of Greece until today (Papadopoulos, 2023: 8-10). In order to deal with the statification process of Greece, the stages of the reconciliation process should be discussed. The first of these is the process that emerged right after the civil war.

According to some views, the Greek civil war is also an extended version of the Cold War (Siani-Davies & Katsikas, 2009: 560). From this point of view, the resolution of internal conflicts is in direct interaction with the effects of international politics (Siani-Davies & Katsikas, 2009: 560). As a result of the political developments experienced by Greece after the civil war, the unification around the goal of EU membership also created a political goal partnership for the Greece's new political sphere. Thus, the political background of Greece's location on the Western Hemisphere has emerged. One of the important

indicators of Greece's efforts to be included in the western hemisphere is that the western supporters who won the civil war define the struggle of socialist groups, which they claim to have started the war, as bandit war (Siani-Davies & Katsikas, 2009: 562). Even this negative definition is an important example of the political hegemony established by the winning side over the defeated side. The death of 60 thousand people during the 1943-1950 period, when the effects of the Greek civil war continued, also created a significant trauma (Siani-Davies & Katsikas, 2009: 562). At the end of this period, the US' support for the emergence of democracy in Greece by using its political influence also resulted in the containment of the USSR and the suppression of the communist movements that were effective in Greece (Siani-Davies & Katsikas, 2009: 563). The attempts of the US to establish democracy in Greece also result in the manipulation of a state by influencing the attributes from the international political level. During Greece's transition to democracy, the Central Service of Information (KYP) had 60 thousand salaried informants and volumes of files in which the records of the majority of the population were kept as of 1962 (Siani-Davies & Katsikas, 2009: 564). During the rule of both Marshall Alexandros Papagos and his successor Konstantinos Karamanlis, the anti-communist rhetoric of the Cold War era was used. This situation was used both to fortify relations with the US and to suppress parties such as the United Democratic Left (EDA) in domestic politics (Siani-Davies & Katsikas, 2009: 564). With a legal regulation that came into force in 1948, shortly after the US started Marshall Aid, certificate of social reliability was required to work in the public sector, to obtain a passport or driver's license, so the society was divided into two as nationally minded and those deemed harmful to society (Siani-Davies & Katsikas, 2009: 564). On the other hand, the prohibition of socialist movements in Greece based on legal regulations such as the laws enacted in 1947 left the socialist movements without a leader, as well as the search for US support with issues such as the Korean War, the Nuclear Arms race and the Cyprus issue, which was considered illegally by Greece, thus splitting the Greek society into two. (Siani-Davies & Katsikas, 2009: 564). The second phase of the reconciliation period started when Georgios Papandreou came to power in November 1963 with the slogan of restoration of democracy. The Papandreou government put forward the view that a solution would be produced through liberalization instead of putting pressure on communist foci. This perspective of Georgios Papandreou and his softening relations with the communist Eastern European states caused the officers in the Greek Armed Forces to put forward the idea that the state would be sold to the communists (Siani-Davies & Katsikas, 2009: 565). Georgios Papandreou's effort to unite the parties in his own way resulted in the opposite direction, further increasing the divisions, and this resulted in a coup.

1.3. The Beginning of Conflicts in the US-Greek Relations and Coup D'état

From the end of the Second World War until the April 21, 1967 coup d'état in Greece, the US supported the government bodies, which it supported economically with the Marshall Plan, to have an anti-communist attitude with the discourse of promoting democracy. However, during the reconciliation period in Greece, Georgios Papandreou not only sought a common ground, but also ensured the development of the Greek government's relations with the Communist states. The fact that Greece is an underdeveloped, small and economically inadequate state has revealed the necessity of a mono dimensional and one-sided dependence political method (Coufoudakis, 1983: 373-374). This situation brought about the evaluation that Greece should be supported by strategically requirements by the US (Kalaveras, 2004: 3). Therefore, the US has an influence, at least indirectly, in the events that took place in the domestic political structure of Greece. The development of economic relations by the government of Georgios Papandreou with Eastern Europe and the USSR has been an important problem in terms of the US' containment policy. Prior to Papandreou's government, Greece began to seek multidimensional foreign policy when it was under the rule of Konstantinos Karamanlis. Relations between Greece and Romania were normalized in 1956-1957, negotiations between Greece and Bulgaria continued, the Minister of Foreign Affairs of the USSR visited Athens for the first time since 1917, and a trade agreement was signed between the two states (Hatzivassiliou, 2008: 348). These preferences in the foreign policy behavior of Greece also appeared as a search for support at the UN from these states regarding the Cyprus dispute that started with Türkiye in the same period. With the return of the government in exile in the last years of the occupation of Greece, Gegorgios Papandreou stated to the British authorities that the combination of Liberal Anglo-Saxonism and Socialist Pan Europa was necessary in order to stand in front of Communist Pan Slavism (Hatzivassiliou, 2008: 337). Looking at these explanations, it can be seen that the change in international politics affects the decision-making focus of government leaders and has variable reflections. While the foundation of close relations with the US was laid during the Karamanlis government, Papandreou, who was in power about 15 years before this government, talks about the combination of Anglo-Saxon and Socialist Pan Europa. Despite the fact that the US became an effective power by getting ahead of Britain, the Papandreou government's increasing relations with the USSR and Eastern European states, contrary to the rhetoric of 1944, paved the way for the coup in Greece.

The clientage and patronage characteristics of the political structure in Greece were also influential in the process leading up to the coup (Brown, 1975: 311). From the point of view of the US, Greece seems to be a state that could not gain stability despite all the investments made until 1967 and could easily establish relations with the Soviet bloc. The tension between the US and Greece brings with it the view that the 1967 coup in Greece was carried out by the US or at least with the support of it. This point of view also deeply shakes the trust environment needed by bilateral relations. Quite a few

explanations have been made to justify the claims that the US authorities gave support to the coup in Greece, albeit indirectly (Klaveras, 2004). Of course, it is not an acceptable outcome for the US to lose the advantages gained by Greece as an ally, after providing long-term economic and military support. On the other hand, the expectation that the USSR will cut off contact with various political foci within Greece will mean that Moscow's interests in the region are ignored. Moreover, it is not possible for the USSR to lose its contact with the socialist power foci in Greece while Greece's relations with the Eastern European states are developing. Under these conditions, it is clear that the US has an interest in terms of its results, even if it is not directly involved in the 1967 coup d'état. The escalation of the Cyprus Question in the same period brought the relations between Greece and the US to another dimension. This period is the time when a flow from the US to Greece is much more intense in terms of the distribution of capabilities as a form of action within the structure between the US and Greece. At the same time, the low self-help capacity of Greece is another factor that reveals the intensification of this flow. These conditions have created significant security problems. In this period, while the US was trying to keep Greece in the structure, political events emerged where the balance and the structure were challenged.

2. Structural Security Issues in Greek-US Relations

Greece, ignoring all political conflicts in the structure, states that it plays a privileged role in its relationship with the US, relying on its membership in NATO since February 1952 (Melakopides, 1992: 73). In the Greek theses, which started in the early sixties and reached its peak in 1964 (Kiralp, 2023: 519) and tried to be justified with the claim that the Greek majority lived on the island of Cyprus, NATO membership and the encirclement of the USSR, and the presence of American bases in Greece were used as an important trump card in relations with the US. Despite this approach, the rapprochement of the Greek governments with the Eastern European states and the USSR was also considered as a transition from a one-dimensional policy to a multi-dimensional policy, but it was evaluated by American policy makers and security bureaucrats as political attitudes that would cast doubt on the alliance relationship. Because, on the one hand, the support that started with the US Marshall Plan, including military aid and forming the Greek intelligence (KYP) according to the CIA model, was made visible at the highest level (Melakopides, 1992: 75-76), on the other hand, the Greek governments sought to balance this intense dominance. The multi-dimensional policy tried to be put forward by the Greek governments has also raised questions about whether Greece will be in the desired alliance relationship despite the intense support given by the US. Especially in terms of the Cyprus problem, this tension has increased as the unconditional demands of Greece cannot be accepted by the US without question.

Anti-Americanism gradually increased in the domestic political environment of Greece (Karamouzi, 2022). The demonstration by Polytechnic students in November 1973 was one of the important examples of anti-Americanism (Melakopides, 1992: 78). However, in the context of international political problems, the view of the US is to maintain the military capabilities and alliance relationship it has acquired in Greece, regardless of the administration (Melakopides, 1992: 77-78). In addition, both the Greek Junta and the US administration have a common view about the evaluation of Makarios, who is the leader of the Greek Cypriots, as a Red Priest or as Castro in the Mediterranean (Melakopides, 1992: 78). Therefore, the demonstrations that Greece was right about the Cyprus Question were not evaluated positively by the US. In the period leading up to the Cyprus Peace Operation, power factors such as Türkiye's large military capacity, geopolitical position and population affected the decision-making processes of the US (Melakopides, 1992: 81). Lyndon Johnson insisted on Georgios Papandreou in 1964 that he accept the Acheson Plan and give the island of Meis to Türkiye, and also told the Greek Ambassador Alexander Matsas that Greece and Cyprus are a flea and the US is an elephant. Johnson stated that if Papandreou continued his stance with rhetoric such as the parliament or the constitution, they would not be able to continue their existence no longer survive (Melakopides, 1992: 81-82). Under these circumstances, the US considered the dominance of the island of Cyprus to be under the NATO member state or states, based on the strategic importance of the island of Cyprus (Melakopides, 1992: 81). In this period, which can be considered the most critical period of Greece-US relations, US policy makers defined Greece as a state that should be disengaged as it is possible to take place outside the US alliance by being supported by the USSR and states such as Yugoslavia, Albania and Bulgaria under the influence of the USSR. Greece withdrew from the military wing of NATO, based on the view that it could not respond to its demands and that it was meaningless to be in its military wing. With this decision, Greece has made an effort to show that it has self-help capacity on the one hand, and to show that it is an indispensable partner of the US and NATO alliance, on the other hand. However, its dependence on the US and other NATO states in terms of distribution of capabilities is too high to be covered by the Socialist Bloc.

2.1. Greece's NATO Crisis and the Balance

While Greece was under the administration of the Karamanlis government after the junta, it announced on August 14, 1974 that it withdrew from the military wing of NATO by the transition to the second phase of the Cyprus Peace Operation (Papacosma, 2001: 364). With this decision, Greece's relations with NATO, which is one of the two important states in the

Mediterranean basin for the US, weakened at an undesirable level (Demir & Dalmış, 2022: 209). In addition, especially the supporters of communism welcomed this decision taken by Greece (Papacosma, 2001: 364) and this situation created an important advantage for the Soviet Bloc against the US. By leaving the military wing of NATO in a limited way, Greece has developed a security structure that is unrelated to NATO's military activities in peace conditions such as the Norwegian type, and under NATO in war conditions (Papacosma, 2001: 365). Greece's failure to completely sever its military ties in its effort to leave NATO does not only highlight Greece as a state that meets NATO's regional security needs in terms of this study. In addition, Greece needs the support of both NATO in the context of alliance relations and the US in the context of bilateral relations. Greece's withdrawal from NATO after Türkiye's Cyprus Peace Operation is not an attempt to collapse the alliance or make it dysfunctional, but an effort to attract attention and prove existence with a protest show. As a result of this initiative of Greece, the US adopted the approach that the weakening of NATO's Southern Flank against the USSR would be a significant loss of the Cold War period (Stearns, 1992: 134). Under these conditions, the US also negotiated with Türkiye for the return of Greece to its active position in the military wing of NATO. Because the containment of the USSR, the security of Europe and the American interests in the Mediterranean basin are based on the inclusion of Greece and Türkiye under the umbrella of NATO. Based on this approach, Greece returned to its active role in NATO's military structure as a result of Türkiye's goodwill in 1980 (Stearns, 1992: 143). Three years after Greece's return to its active role in NATO's military wing, it signed a new defense cooperation agreement with the US in 1983 (Coufoudakis, 1985: 186). Greece returned to the military wing of NATO, from which it had withdrawn as a result of not getting the political results it wanted from the US, without meeting its demands. Thus, it became clear that the withdraw of Greece from NATO would not affect the structure, but instead, Greece would not be able to get results by leaving the alliance relationship due to its insufficient self-help. Despite this, after Greece assumed an active role from the military wing of NATO, it seems that the demands for a military cooperation agreement with the US were met. Thus, a modern version of Greece's traditional foreign policy based on being supported by foreign states began to be seen more clearly.

Türkiye and Greece formed two foundations for the USSR's containment strategy, which was put forward by the Truman Doctrine and the Marshall Plan in the post-World War II period. Based on this foundation, Greece received more help than Türkiye due to its internal turmoil and unstable government structure. Yet both states are strategically important to US strategy and NATO's Southern Flank. However, the tensions between Türkiye and Greece, especially the Cyprus issue, and the FIR line and the territorial waters issue, in parallel with this, resulted in Greece taking on a lower-level task in the military wing of NATO, creating an important crack in the post-World War II policy of the US. With this crisis, it has been proven that a strategy that the US will put forward by supporting one side will surely fail. Despite this, the US has started to make a political approach to not losing Greece even more evident.

2.2. Period of Tensions and Its Negative Effects on the Structure

After Türkiye's Cyprus Peace Operation, the modernization of the Greek armed forces began in 1974 (Tsilikas, 2001: 3). Even this initiative of Greece alone constitutes an example of the effort of the state to act in the international political environment in the context of the principle of self-help. Because, as of 1974, Greece, based on the view that it could not get the full support it wanted from NATO and the US, turned to a strategy based on the need to take care of itself in case of a crisis (Tsilikas, 2001: 3). From another point of view, this strategy marks a period in which the negative effects of the structure tried to be constructed by the US also emerged. As of 1976, the Balkan States Summit was held in Athens by Constantine Karamanlis in Greece (Larrabee, 2005: 407). After Karamanlis, PASOK leader Andreas Papandreu pursued a similar policy, trying to increase the influence of Greece in the Balkans on the one hand, and to create a support and unity against Türkiye on the other hand (Larrabee, 2005: 407). With this strategic attitude, Greece has chosen to seek the support of NATO and the US, by trying to show that it is an effective power in the context of the Balkans, the Mediterranean and the EU, both by developing its military power and expanding its sapphire of influence.

The changing strategy of Greece has once again revealed the result of the negative evaluation of the US due to the fact that the Balkan states with which it has relations are under the influence of the USSR. During the Papandreu period, the agreement signed with Bulgaria in September 1986 aimed to improve the relations between the two states and to prevent the so-called irredentism of Türkiye and Macedonia (Larrabee, 2005: 407). The Papandreu government also signed a friendship treaty with Albania, ending the state of war that has been going on since 1940, and also made an attempt to eliminate the nuclear weapons in the states in the Balkans (Larrabee, 2005: 407). However, this attempt was rejected by NATO allies such as the US and Türkiye and the Greek Armed Forces and was shelved as of 1984 (Larrabee, 2005: 407). The effort to establish contact with the Balkan states and to gain strategic advantage, which was once again tried to be used by Greece as a result of its multidimensional policy, turned into a problem with the opposition of the NATO members. The efforts to establish an alliance between Serbia and Greece after the collapse of the USSR were also met with suspicion by the US' policy makers. In addition to the rapprochement between the social forces of Greece and Serbia, both states tried to create an obstacle for Türkiye and Bulgaria to be effective in the Balkans (Larrabee, 2005: 410). The fact that the embargo imposed by the UN on the Serbs, who were the cause of the greatest humanitarian tragedy in the middle of

Europe after the Second World War, was broken by Greece and that military intervention was stopped until 1994 was not considered as a positive political attitude for the US (Larrabee, 2005: 410). However, while Greece's ability to satisfy its citizens with a relatively positive economic structure in the 1980s showed that it had a relative power, it started to lose this feature as of the 1990s, which also triggered the foreign dependency of the state (Sitirin & Azzellini, 2014: 76). The weakening of the economic structure and the crises with the US, which is a very important ally in the international context, put the situation of Greece in a difficult situation.

After the collapse of the USSR, the states that emerged from the former Yugoslavia, such as Serbia, also fueled the irredentist approaches in Greece. After Christodoulos, the Archbishop of the Greek Orthodox Church, became head of the church in May 1998, he supported both anti-Western, anti-American and pro-Serb sentiments by bringing the liberation of unredeemed areas inhabited by the Greek minority (Takis, 2002: 111). In addition, Greek Prime Minister Papandreou pointed out the events that took place in the Balkans as of 1994 and stated that there was an opportunity to be in line with Belgrade, Bucharest, Sofia and Moscow based on the common Orthodox identity (Takis, 2002: 113). The rapid progress of Greece in an anti-Western and anti-US line shows a structural wear. In addition, if attention is paid to the fact that the Russian Federation has not yet adopted the effective role it has gained recently by gaining power, it is seen that the relationship between Greece and the Russian Federation will adversely affect the systemic capacity of the US that emerged after the Second World War.

While Greece took a confrontational stance with Türkiye in connection with the Cyprus Question, the Greek Cypriot side continued its relations with the Warsaw Pact member states as an alternative to NATO. Based on these relations, arms sales from the Greek Cypriot part to Czechoslovakia took place during the Makarios period and the Southern Cyprus joined to non-alignment movement (Gorvett, 1998: 149). On the one hand, Greece was able to establish relations with Moscow through its Orthodox identity and on the other hand, its connection with the Greek Cypriot part of both the USSR and the Russian Federation. One of the most problematic phases of this relationship for the US was the sale agreement between the Russian Federation and the Greek Cypriot side of the S-300 missiles. With this agreement, in 1998, the Papandreou Government put into effect the Common Defense Doctrine with Southern Cyprus and sent the Greek soldiers to the Greek Cypriot part within the framework of the Military Cooperation Agreement (Öztürk, 1999: 141). Greek Defense Minister Akis Tsochatzopoulos paid an official visit to Moscow Duma Chairman Gennady Seleznev stated that Greece has the right to cooperate in the field of defense with anyone they want, and that Greece and the Russian Federation have similar views in the fields of diplomacy and defense (Gorvett, 1998: 151). In the post-Cold War period, the Greek and Greek Cypriots created significant problems in the defense of the Southern Flank of NATO, which was established under the leadership of the US. The S-300s were not only examined by the Greek Cypriot side, but also by the Syrian Arab Republic based on the joint defense agreement between Greece and Syria, an exercise was held in Moscow in 1997 for the Syrian officers and it was decided to repeat the exercise every year (Öztürk, 1999: 142-143). Under these conditions, it is clear that Greece and Southern Cyprus are in a defense cooperation by coming together with Syria, which is under the influence of the Russian Federation. This situation has been an indication that the possibility of the US to see Greece in the ranks of Russian Federation continues in the post-Cold War period. Of course, an important factor is that Greece's conflict with Türkiye comes to light from time to time with crises such as Kardak and S-300 missiles. Although these types of crises do not directly affect the US-Greece relations, they become directly related to the US-Türkiye relations and the definition of the conflict between the two NATO members.

The Kardak crisis emerged based on the rescue activities of a Turkish commercial ship. Greek Prime Minister Simitis accused Türkiye of being the aggressor and stated that they would resist with all their means as of January 29, 1996 (Şihmantepe, 2013: 138-139). For NATO, this crisis emerged in the post-Cold War period as another event that has the potential to cause a conflict between Türkiye and Greece. The emergence of the Kardak Crisis directly affected both the NATO allies in terms of NATO's Southern Flank and the US as a crisis that emerged between the two important allies of the US in the region. During the crisis, British Foreign Minister Malcolm Rifkind and NATO Secretary General Javier Solana called on the parties to stay away from activities that would have negative consequences and affect the entire alliance (Bayar & Kotelis, 2014: 251). However, US officials have taken a much higher-level stance regarding crisis intervention. US President Bill Clinton, the Assistant Secretary of State Richard Holbrooke, was directly involved in the crisis and met with the parties (Bayar & Kotelis, 2014: 251). As a result of these negotiations, the parties did not enter into a conflict and the efforts of the US yielded results. As a result of these efforts, the conclusion of the event by keeping the parties away from a conflict has been defined as an example of leadership for the US. Richard Holbrooke defined US' efforts in the Kardak Crisis as an event that shows the necessity of the continuation of the global leadership of the US (Bayar & Kotelis, 2014: 251). Holbrooke's statement is an important example in terms of showing that the state with great power affects the systemic structure in terms of the distribution of capabilities and has the ability to keep it together.

The Kardak and S-300 crises that emerged post-Cold War have clearly shown that Greece can come to the brink of conflict with another NATO ally, and that it can contact a non-NATO state, moreover, by not recognizing the UN and NATO

resolutions. Although this situation is generally tried to be called an example of the establishment of a new world order in the post-Cold War period, it is seen that Greece seeks cooperation with the Warsaw Pact member states through its multidimensional policy implementation efforts during the Cold War period. It is clear that this search for cooperation is not a historical process, but rather a search to increase the capacity for self-help and to reveal this capacity with attributes such as the common denominator of Orthodoxy and closeness to the socialist view. Even though Greece's foreign policy making process has brought about being affiliated with the US during the Cold War, as a necessity of rational interests, the same interests have led to the search for alternatives to the US. As a result of these searches, Greece tried to establish relations with Slavic and socialist origin states at a level compatible with its attributes, but the institutional structure capacity brought by the stratification process prevented its relationship with the US from completely disappearing. The US, on the other hand, has tended to support Greece as a usable unit against the USSR/Russian Federation in the Southern Flank of NATO, as it has supported Greece since the stratification process and intensified its sphere of influence on institutional actors. This trend has continued to develop and thus the US has prepared the conditions for creating a negative effect in the balance of power while trying to keep Greece within the alliance structure.

2.3. The US Policy of Retaining Greece and NATO's Southern Flank

The debates that emerged after the collapse of the USSR were that bipolarity came to an end and a new world order emerged (Waltz, 2000). In fact, the views that a new world order was formed due to the popular uprisings and system change that emerged in Eastern Europe immediately after the collapse of the USSR were also evaluated in academic circles (Petrović, Raos & Fila, 2023: 273). During the development of negative views on communism in Eastern Europe, it was revealed that the citizens of the states where the events took place were not opposed to the idea of communism, but to the way it was implemented. Accordingly, a significant part of the citizens of Eastern European states are suspicious of free-enterprise and there is sympathy for central planning and collective ownership (Kuran, 1991: 31). Despite this, it has emerged that the change in the practice of socialism will be more effective than the production of an alternative to socialism (Kuran, 1991: 33). However, the result has led to the fundamental change in Eastern European states becoming a part of the liberal system rather than a socialist state (Coman & Volintiru, 2023). Thus, the Warsaw Pact was dissolved and the security structure and understanding known until that day gained a new dimension. In this process, the US has also improved its relations with the former Warsaw Pact member states against the Russian Federation, which strives to have a similar sphere of influence after dissolution of the USSR. Thus, with the accession of the Czech Republic, Hungary and Poland in 1999, Bulgaria, Estonia, Latvia, Lithuania, Romania, Slovakia and Slovenia in 2004, Albania and Croatia in 2009, Montenegro in 2017 and North Macedonia in 2020 the states that were former members of the USSR or the Warsaw Pact became new NATO members. At this point, it is necessary to mention the expansion of the US and the Western Bloc in the systemic structure of international politics that emerged after the Second World War, rather than a structure to be defined as the new world order. Under these conditions, Greece continued to maintain its importance for the US and NATO for the containment policy of the Russian Federation.

In the process of NATO's enlargement, North Macedonia's request to join the alliance constituted an important resistance point for Greece. It was claimed that the territorial integrity of Greece was threatened when North Macedonia took the name of the Republic of Macedonia after the disintegration of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (Panagioutu, 2008: 228). After the approval of the name North Macedonia as a result of the demands of Greece, the NATO membership process was initiated as of 2019 (Pandeva, 2021: 106) and in 2020, North Macedonia officially became a NATO member. Greece's negative attitude towards North Macedonia's NATO membership was partially softened by the interventions of the US and other member states. Greece's objections and political discourses are balanced at a certain point and their irredentist approaches can be prevented. This is an important indication that the US, as the leading state of NATO, has emerged as a balancing and guiding factor. This situation is similar in terms of Eastern Mediterranean political disputes as well.

The Eastern Mediterranean issue should also be evaluated as an important area in the context of Greek-US relations. The Eastern Mediterranean represents a geopolitical region that should be used in order to execute containment policy the US in terms of the Russian Federation. The relationship of the Russian Federation with states that are directly in the region or in areas that may have an impact on the region, such as Egypt, Syria, Israel, Jordan and Bulgaria, constitute a risk area for the US (Altman, 2016: 78). The Russian Federation is trying to carry out a policy of containment of the US in the Eastern Mediterranean region, which is similar to the policy of containment of the Russian Federation, which the US tries to implement by developing its relations with the Eastern European states (Altman, 2016: 78). Blocking the access of the US to the region (Anti access/Area denial-A2/AD) will also bring along the fact that the access to resources in the Suez Canal, Black Sea and Eastern Mediterranean will be under the initiative of the Russian Federation (Altman, 2016: 72). Under these circumstances, the US has to implement a reverse containment policy against the Russian Federation, and one of the main players of this policy is Greece.

As a result of the end of the Cold War, the joining of the Eastern European states, which were allies of the Russian Federation during the USSR period, to NATO brought along an important strategic problem. The Russian Federation has increased its efforts to expand its relations with Greece, with which it has certain common points, due to its quest to preserve and develop its alliance system and strategic structure. This relationship became evident as of the beginning of the 2000s, and the military superiority of the Russian Federation in Syria as of 2014 became clear with the strengthening of the alliance it formed with the Islamic Republic of Iran. Therefore, the US has accelerated the military aid process in order to make its relations with Greece a higher level. Greece has emerged from the economic crisis and its relations with the US have started to progress positively (Pagoulatos & Sokou, 2021: 3). In this process, Greece has highlighted the view that Türkiye's regional interests will be directed by the US and Ankara's policies have negative effects on the alliance relationship (Pagoulatos & Sokou, 2021: 4). With this strategy, Greece strives to assume a wider and more acceptable role in the eyes of the United States, while trying to create the image that Türkiye, another NATO member state, does not fulfill its alliance commitments adequately.

The mitigation of the crisis in Greece, as of 2010, with the help of the US has created the capacity to act together on issues such as terrorism, immigration, Ukraine and Libya (Pagoulatos & Sokou, 2021: 5). The fact that Greece remained in the Eurozone with the effect of US economic aid is an indicator of the US' economic steering capacity on both Greece and the EU. The US helped reduce anti-Americanism under favor of its economic aid to Greece (Pagoulatos & Sokou, 2021: 5). In 2016, the US Department of State stated that Greece is an ally in promoting stability and economic development in the Balkans, supporting Türkiye's accession to the EU and diversifying Europe's energy supply (Ploumis, 2018: 98). The US continues to support Greece economically and militarily, as it did during the Cold War, for the stability of the EU and the continuation of its regional interests, based on the possibility of its A2/AD to the Eastern Mediterranean being blocked by the Russian Federation.

For the US, the Souda Bay American base on the island of Crete is of strategic importance. In addition, the US continues to provide support for the modernization and equipment of the Greek Armed Forces (Ploumis, 2018: 98). Secretary General Jens Stoltenberg stated that Greece is among the states that continue to comply with NATO commitments by allocating 2% of its GDP to military expenditures (Ploumis, 2018: 98). The continuation of Greece's military expenditures within the scope of NATO's burden sharing was thanks to the increase in the economic and military aids provided by the US, although Greece had difficulty in exhibiting the necessary performance until 2015 (Çoban & Taşkın, 2018: 69). If Greece is supported militarily and economically by the US, as it was during the Cold War, its participation in the alliance of the Russian Federation will be prevented. The prevention of this situation depends on the continuation of foreign aid to Greece and the continuation of its military power with the contributions of NATO member states, especially the US. Based on the Franco-Greek Defense Agreement, Greece also took steps with France in 2021 for the development of the Greek Navy (Perot, 2023: 2). Thus, in order to prevent Greece from taking sides with the Russian Federation, the powerful states of the alliance, especially the US, are supported. The policy of supporting Greece leads to a negative structure by damaging the balances within the alliance when the relations with Türkiye are taken into consideration. This situation jeopardizes the strategy of ensuring the balance and maintaining the structure by supporting the allies economically and militarily, which the US adopted in the post-World War II period. Because the US adopts periodic initiatives with a reactive political attitude rather than an effort to maintain the distribution of capabilities in a balanced and effective way.

Conclusion

The relations of the US with Greece are based on the principle of controlling the sphere of influence of the USSR and then the Russian Federation, as well as the expansion of two states' regional interests. In the post-World War II period, the US used its wide capacity in the formation and maintenance of the structure in favor of Greece. The low self-help capacity of Greece as an acting unit in the international politics enabled it to be influenced by the US. As seen in the examples of civil war and coup, the US turned the influence of Greece on state institutionalization into an advantage and ensured the prevention of social groups under the influence of the USSR/RF. Greece continued to use its Orthodox common identity and level of relationship with the USSR/RF as a threat and a means of gaining benefits, even though it was in the US' alliance structure. Greece became the party that was able to obtain its demands by using its Orthodox identity and its relationship with the USSR/RF against the US. Thus, the US started to operate the policy of supporting Greece based on the effort not to lose it.

The continuation of this US' policy prepares the infrastructure for the formation of a unilateral imbalance within the structure in the context of the distribution of capabilities. This situation led to the deterioration of the alliance relations put forward by the US after the Second World War. Although unilateral disruption of the balance results in keeping the state within the structure, which is aimed in the short term, it enables other units of the structure to turn to other alternatives. For this reason, the United States has to similarly evaluate the interaction of all states within the structure that have the capacity

to act with it, so that the structure can be supported through the distribution of capabilities. Otherwise, capacity building and uneven distribution of capabilities may cause structural problems to become evident, negatively affecting the alliance or even disintegrating it.

Referencess

- Altman, J. (2016). Russian A2/AD in the Eastern Mediterranean. *Naval War College Review*, 69(1), 72-85. <https://digital-commons.usnwc.edu/nwc-review/vol69/iss1/5>.
- Bayar, M., & Kotelis, A. (2014). Democratic Peace or Hegemonic stability? The Imia/Kardak Case. *Turkish Studies*, 15(2), 242-257. <https://doi.org/10.1080/14683849.2014.933948>.
- Binder, D. (2012). Greece, Turkey, and NATO. *Mediterranean Quarterly*, 23(2), 95-106. http://en.jmc.uoa.gr/fileadmin/jmc.pspa.uoa.gr/uploads/PDFs/Greece__Turkey__and_NATO.pdf.
- Brown, J. (1975). Modernity Confronted: The Ghost of Pericles in Post-War Greece. *Polity*, 8(2), 311-316. [doi/abs/10.2307/3234207](https://doi.org/10.2307/3234207).
- Çoban, S., & Taşkın, E. (2018). Burden Sharing at NATO and the Battle of 2 Percent. *Horizon Insights*, April/June (2), 59-75. [10.31175/hi.2018.02](https://doi.org/10.31175/hi.2018.02).
- Coman, R., & Volintiru, C. (2023). Anti-liberal ideas and institutional change in Central and Eastern Europe. *European Politics and Society*, 24(1), 5-21. <https://doi.org/10.1080/23745118.2021.1956236>.
- Coufoudakis, V. (1983). Greco-Turkish Relations and the Greek Socialists: Ideology, Nationalism and Pragmatism. *Journal of Modern Greek Studies*, 1(2), 373-392. [10.1353/mgs.2010.0045](https://doi.org/10.1353/mgs.2010.0045).
- Coufoudakis, V. (1985). Greek-Turkish Relations, 1973-1983: The View from Athens. *International Security*, 9(4), 185-217. [10.1162/isec.9.4.185](https://doi.org/10.1162/isec.9.4.185).
- Demir, S., & Dalmış, A. B. (2022). NATO's Historical Challenges and Analysis of its Crises. *Codrul Cosminului*, 28(1), 203-228. <https://doi.org/10.4316/CC.2022.01.09>.
- Gilpin, R. (1981). *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gorvett, J. (1998). Russia and Cyprus Blueprint for a New Diplomacy? *Insight Turkey*, (16), 149-152. <https://www.jstor.org/stable/26726808>.
- Hatzivassiliou, E. (2008). Greek Foreign Policy attitudes towards the Soviet Bloc, 1944–1959. In M.A. Stassinopolou and I. Zelepos (Eds.), *Griechische Kultur in Südosteuropa in der Neuzeit* (pp. 335-349). Papers presented at Beiträge zum Symposium in memoriam Gunnar Herin (Wien, 16.-18. Dezember 2004).
- Karamouzi, E. (2022). Negotiating the American Presence in Greece: Bases, Security and National Sovereignty, *The International History Review*, 44(1), 129-144. <https://doi.org/10.1080/07075332.2021.1925327>.
- Keohane, R. O. (1986). Reciprocity in International Relations. *International organization*, 40(1), 1-27. <https://doi.org/10.1017/S0020818300004458>.
- Keohane, R. O. (2005). *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton, Nj: Princeton University Press, Princeton.
- Kiralp, S. (2023). Cyprus's Relations with Egypt and Israel During the Makarios Era: Influence of Regional Disputes, Economy, Socio-Cultural Interactions and UN Debates, *Middle Eastern Studies*, 59(3), 517-531. <https://doi.org/10.1080/00263206.2022.2110078>.
- Klarevas, L. (2004). *The Eagle and the Phoenix: The United States and the Greek Coup of 1967* (Discussion Paper No. 15). London: London School of Economics.
- Kontos, M., & Georgiou, E. (2023). US Foreign and Security Policy in Contemporary Eastern Mediterranean: The Return of Great Power Politics in a Changing Regional Environment. *International Politics*, 1-16. <https://doi.org/10.1057/s41311-022-00427-3>.
- Kuran, T. (1991). Now out of Never: The Element of Surprise in the East European Revolution of 1989. *World politics*, 44(1), 7-48. <https://doi.org/10.2307/2010422>.
- Lacher, H. (2003). Putting the State in its Place: The Critique of State-Centrism and its Limits. *Review of International Studies*, 29(4), 521-541. <https://doi.org/10.1017/S0260210503005217>.

- Larrabee, F. S. (2005). Greece's Balkan Policy in a New Strategic Era. *Southeast European and Black Sea Studies*, 5(3), 405-425. <https://doi.org/10.1080/14683850500321800>.
- Leffler, M. P. (1984). The American Conception of National Security and the Beginnings of the Cold War, 1945-48. *The American Historical Review*, 89(2), 346-381. <https://doi.org/10.2307/1862556>.
- Logevall, F. (2004). A Critique of Containment. *Diplomatic History*, 28(4), 473-499. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7709.2004.00425.x>.
- Melakopides, C. (1992). The Cyprus Problem in Greek Foreign Policy. In N. Salem (Ed.), *Cyprus: A Regional Conflict and its Resolution* (pp. 71-89). London: Palgrave Macmillan.
- Merrill, D. (2006). The Truman Doctrine: Containing Communism and Modernity. *Presidential Studies Quarterly*, 36(1), 27-37. <https://doi.org/10.1111/j.1741-5705.2006.00284.x>.
- Nachmani, A. (1990). Civil War and Foreign Intervention in Greece: 1946-49. *Journal of Contemporary History*, 25(4), 489-522. <https://doi.org/10.1177/002200949002500406>.
- Öztürk, O. M. (1999). Kıbrıs'ın Türkiye Bakımından Stratejik Önemi ve Füze Krizi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 138-152. <https://dergipark.org.tr/en/pub/gaziuiibfd/issue/28360/301552>.
- Pagoulatos, G., & Sokou, K. (2021). US-Greece Relations in the Biden era: Why the Road to Rebuilding the Transatlantic Alliance Runs through Athens (Policy Paper 55). Athens: Hellenic Foundation for European & Foreign Policy.
- Panagiotou, R. A. (2008). Greece and FYROM: The Dynamics of Economic Relations. *Southeast European and Black Sea Studies*, 8(3), 227-251. <https://doi.org/10.1080/14683850802338452>.
- Papacosma, S. V. (2001). Greece and NATO: A Nettle Relationship. In G. Schmidt (Ed.), *A History of NATO The First Fifty Years* (pp. 359-374). London: Palgrave Macmillan.
- Papadopoulos, P. (2023). Cyprus: Korea by Transposition?. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 1-41. <https://doi.org/10.1080/19448953.2023.2167178>.
- Perot, E. (2023). A New Alliance in Europe: The September 2021 Defence Agreement between Greece and France as a Case of Embedded Alliance Formation. *European Security*, 1-24. <https://doi.org/10.1080/09662839.2022.2162821>.
- Petrović, N., Raos, V., & Fila, F. (2023). Centrist and radical right populists in Central and Eastern Europe: divergent visions of history and the EU. *Journal of contemporary European studies*, 31(2), 268-290. <https://doi.org/10.1080/14782804.2022.2051000>.
- Ploumis, M. (2018). A New Way Forward: Rebalancing the US Security Cooperation with Greece in a Fast Changing Geostrategic Environment. *Applied Finance and Accounting*, 4(1), 95-111. <https://doi.org/10.11114/afa.v4i1.2950>.
- Rajchinovska Pandeva, I. (2021). North Macedonia: The Name in Exchange for European Union Membership?. In M. Kaeding et. al (Eds). *Euroscepticism and the Future of Europe: Views from the Capitals* (pp. 105-108). Cham: Palgrave Macmillan.
- Siani-Davies, P., & Katsikas, S. (2009). National Reconciliation after Civil Car: The Case of Greece. *Journal of Peace Research*, 46(4), 559-575. <https://doi.org/10.1177/0022343309334611>.
- Şihmantepe, A. (2013). Kardak Krizi Sürecinin Kriz Yönetim Prensipleri Açısından İncelenmesi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 9(17), 127-155. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/84492>.
- Sitrin, M., & Azzellini, D. (2014). *They can't Represent Us!: Reinventing Democracy from Greece to Occupy*. London: Verso Books.
- Stearns, M. (1992). *Entangled Allies: US Policy Toward Greece, Turkey, and Cyprus*. New York: Council on Foreign Relations.
- Takis, M. (2002). *Unholy Alliance: Greece and Milošević's Serbia*. College Station: Texas A & M Press.
- Tsilikas, S. (2001). *Greek Military Strategy: The Doctrine of Deterrence and its Implications on Greek-Turkish Relations*. (Unpublished Master's Thesis). Naval Postgraduate School Monterey CA.
- Walt, S. M. (1992). Alliances, Threats, and US Grand Strategy: A Reply to Kaufmann and Labs. *Security Studies*, 1(3), 448-482. <https://doi.org/10.1080/09636419209347478>.
- Waltz, K. N. (2000). Structural Realism after the Cold War. *International Security*, 25(1), 5-41.

Waltz, K. N. (2010). Theory of International Politics. Long Grove, IL: Waveland Press.

Wendt, A. E. (1987). The agent-Structure Problem in International Relations Theory. International Organization, 41(3), 335-370. <https://doi.org/10.1017/S002081830002751X>.

Panislamizm Değil Neoklasik Realizm: İktidarının İlk Yıllarında II. Abdülhamid'in Britanya Politikası

Neoclassical Realism Not Panislamism: Abdulhamid II's Britain Policy in The Early Years of His Rule

İrfan Sancak¹

Öz

Bu çalışmada Türk tarihinin en tartışmalı dönemlerinden biri olan II. Abdülhamid dönemi ele alınmıştır. Ancak dönemin tamamı çalışmanın konusu değildir. Çalışma, süre olarak II. Abdülhamid iktidarının ilk yılları ve alan olarak Britanya politikası ile sınırlandırılmıştır. Söz konusu dönem birçok kaynakta İslam birliği politikası ile açıklanmaya çalışılmışsa da bu çalışmanın tezi, söz konusu dönemin dış politikası için açıklayıcı kavramın Panislamizm değil neoklasik realizm olduğudur. Bir sistem teorisi değil, bir dış politika teorisi olması dönemin dış politikasını anlamak için neoklasik realizmi oldukça uygun bir teori haline getirmiştir. Dönemin büyük güçlerinden biri olan Britanya ile geçmişteki ihtişamını kaybetmiş ve artık bölgesel bir güç konumunda olan Osmanlı Devleti arasındaki dört temel temas noktası -Balkanlar, Kıbrıs, Ermeni meselesi, Mısır- üzerinden değerlendirilerek, uygulanan dış politikanın sistemik etkilerin, başta lider imajı olmak üzere ara değişkenlerle dönüştürülmesi sonucu ortaya konulduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Neoklasik realizm, Panislamizm, Osmanlı, Britanya

Abstract

This study focuses on the period of Abdülhamid II, one of the most controversial periods of Turkish history. However, the entire period is not the subject of the study. The study is limited to the first years of Abdülhamid II's rule in terms of duration and British policy in terms of field. Although many sources have tried to explain the period in question with the policy of Islamic unity, the thesis of this study is that the explanatory concept for the foreign policy of the period in question is neoclassical realism, not Pan-Islamism. The fact that it is not a system theory but a foreign policy theory makes neoclassical realism a very appropriate theory for understanding the foreign policy of the period. By evaluating the four main points of contact between Britain, one of the great powers of the period, and the Ottoman Empire, which had lost its past glory and was now a regional power -the Balkans, Cyprus, Armenian issue, Egypt-, it was concluded that the foreign policy implemented was the result of the transformation of systemic effects with intermediate variables, especially the image of the leader.

Keywords: Abdülhamid II, neoclassical realism, Panislamism, Ottoman, Britain.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 17 / 02 / 2023

Accepted: 11 / 05 / 2023

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, FUBYO, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Rize, Türkiye, irfan.sancak@erdogan.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0001-9386-8420>.

Giriş

Abdülhamid dönemi Türk tarihi içinde en çok tartışmaya konu olan dönemlerden biridir. Günümüzde gerek TV dizileri gibi popüler kültür ürünlerinde gerekse de kitaplarda bu dönemin büyük ilgi gördüğü açıktır. Dönem, son yıllarda akademik camiada da oldukça yoğun bir ilgiye mazhar olmuştur. YÖK'ün tez veri tabanına göre II. Abdülhamid'in şahsiyle ya da onun dönemiyle ilgili farklı alanlarda 1980'li yıllardan günümüze kadar yazılmış olan iki yüzden fazla lisans üstü tezin yarısına yakını son beş yılda hazırlanmıştır. Bu rakamlar konuya yönelik akademik camiada artan ilginin bariz bir göstergesidir.

Söz konusu dönem üzerinde çokça tartışmanın yapıldığı bir dönemdir. Dönemin dış politikasının niteliği tartışmaların önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Ancak bu tartışmalar çoğunlukla dar bir çerçevede sınırlanmıştır. Üzerinde çokça çalışılan bir konu olmasına rağmen II. Abdülhamid dönemi dış politikası teorik olarak yeterince incelenmemiş, birçok kaynakta Panislamizm'le ya da İslam Birliği (İttihad-ı İslam) ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın amacı II. Abdülhamid dönemi dış politikasının önemli bir bölümünü oluşturan Britanya politikası için açıklayıcı kavram olarak Panislamizm ya da İslam Birliği'nin uygun olmadığını ortaya koymak, sistemik etkiler ve ara değişkenlerin birbirleri ile olan etkileşiminden hareketle dönemin Britanya politikasını neoklasik realizm ile analiz etmektir.

Çalışmada literatür tarama yöntemi kullanılmış, dönemi bütüncül bir bakış açısı ile ele alan kaynaklardan, dönemi belli bir yönüyle ele alan daha özel kaynaklardan ve hatıratlardan faydalanılarak takip edilen dış politikanın dinamikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Otuz üç yıllık saltanat süresince izlenen dış politikanın bir makale sınırları çerçevesinde ayrıntılı bir analizi mümkün görülmediği için Çetinsaya'nın çalışmasından² faydalanılarak konunun zaman boyutu II. Abdülhamid iktidarının ilk yılları (1876-1882) ile sınırlandırılmıştır.

1. II. Abdülhamid'in Dış Politikası Panislamist Miydi?

Birçok kaynakta II. Abdülhamid'in Panislamist dış politika ya da İslam birliği politikası takip ettiği yazılmaktadır. İslâm dininin temel kaynağı olan Kur'an'da "Hep birlikte Allah'ın ipine sınımsız yapışın; bölünüp parçalanmayın." (Âli İmran: 103) mealindeki ayet ve İslam Peygamberinin "Size birlik halinde bulunmanızı tavsiye eder; ayrılıp dağılmaktan şiddetle kaçınmanızı isterim. Zira şeytan, yalnız başına yaşayan insana yakın olup, beraber bulunan iki kişiden uzaktır. Kim Cennet'in ta ortasında yaşamak isterse, toplu halde bulunmaya baksın." (Tirmizî, 1996: 38) şeklindeki sözü Müslümanlara birlik olmayı tavsiye ederken, İslam Halifesi olarak Osmanlı Sultanının bu düşüncenin merkezinde yer alması elbette akla yatkın gelmektedir.

Bu noktada öncelikle İslam Birliği, İttihad-ı İslam ve Panislamizm kavramları üzerinde durmak faydalı olacaktır. İttihad-ı İslam, İslam birliği tamlamasının Osmanlı Türkçesindeki karşılığıdır. İslam Birliği, dünya Müslümanlarını "duygu, düşünce ve siyasi anlamda" bir araya getirmeyi hedefleyen ve hedeflenen bu birlikteliğin önündeki tüm engelleri ortadan kaldırmayı amaçlayan bir fikirdir (Barlak, 2016: 598). Panislamizm ise Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde "Bütün Müslümanları aynı yönetim altında toplama amacını güden politik akım ve hareket" olarak tanımlanmıştır (sozluk.gov.tr). Kaynağını Fransız, İngiliz ve Rus diplomatik yazışmalarından alan terim Batılı yazarlar tarafından da benzer bir şekilde kullanılmıştır (Karpas, 1987: 1331). Başka bir kaynağa göre ise Panislamizm Batı'da ilk olarak muhtemelen 1875'te kullanılmışken, İttihad-ı İslâm terimi Nâmık Kemal tarafından Hürriyet gazetesinin 10 Mayıs 1869 tarihli sayısında kullanılmıştır (Özcan, t.y.). Bazı kaynaklarda İslam Birliği ile İslamcılık aynı anlamda kullanılmışsa da³ İslamcılık kavramı iç politika için de kullanılabilirliğinden İslam Birliği ve Panislamizm kavramları dış politika özelinde kullanıma daha uygun görülmektedir. Karpas da benzer bir ayırım yaparak İslam ideolojisinin içe dönük olanını İslamcılık, uluslararası boyutlu olanını ise Panislamizm olarak nitelendirmiştir (2010: 26).

Literatürde II. Abdülhamid'in İslam Birliği/Panislamizm politikası yürüttüğünü ileri süren çok sayıda çalışmaya rastlanır. Sırma'ya göre II. Abdülhamid İslam Birliği politikası yürütmüş ve bu politikasını hayata geçirebilmek için bazı gizli örgütler kurmuştu (2007: 25, 54, 60). Ancak ona göre Panislamizm, Sultan'ın Avrupa emperyalizmine karşı uygulamaya çalıştığı bir oyalama politikasıydı (Sırma, 2007: 49). Mardin de benzer şekilde onun İslamcı/Panislamist bir politika izlediğini ileri sürmüştür (1991: 93). Özcan'a göre ise Panislamizm Osmanlı Devleti'nde daha önceden benimsenen bir politika olmakla birlikte "Sultan II. Abdülhamid devrinde Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyasetinde Panislamizm'in daha belirgin şekilde ortaya çıktığı bilinen bir gerçektir." (1997: 54). Dönemin tanıklarından siyasetçi ve yazar Yusuf Akçura'nın da benzer görüşte olduğu görülmektedir: "Abdülaziz'in son devirlerinde, 'Panislamizm' sözü diplomatik konuşmalarda işitilir oldu, bazı Asya İslâm hükümdarlarıyla münasebet istihsaline uğraşıldı. Mithat Paşa'nın düşmesinden, yani Osmanlı milleti ihdası

² Bkz. Çetinsaya, G. (2016). II. Abdülhamid'in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi. Osmanlı Araştırmaları, 47 (47), 353-409.

³ Bkz. İsmail Kara, "Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not", İsmail Kara ve Asım Öz (Ed.), Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri içinde (15-43), Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları (Kitap no: 31), İstanbul, 2013, s. 22.

fikrinin hükümetçe büsbütün terk olunmasından sonra, Sultan İkinci Abdülhamid de bu siyâseti tatbik etmişti.” (Akçura, 2005: 40).

Konu hakkındaki eserin adı “II. Abdülhamid ve İslam Birliği” olsa da Eraslan, II. Abdülhamid’in dış politikasını Panislamist değil, İslamcı olarak nitelendirir. Ona göre İslamcılıktan anlaşılması gereken ise Panislamizmden oldukça farklıdır: İslamcılık “ padişahın tek adam yönetiminde İslami unsurların ön plana çıkarılmasıdır” (Eraslan, 1995: 27). Siyasi ve askeri güçsüzlüğünün yanında Osmanlı Devleti propaganda alanında da yetersizdi ve diğer “Pan” hareketlerinin (Panславизм, Pangermenizm, Panitalyanizm) sahip olduğu unsurlara sahip değildi. Bu şartlarda II. Abdülhamid’in Panislamist bir politika takip etmesi imkânsızdı. (Eraslan, 1995: 27-36). Karpat’a göre (2010: 27-28) de her ne kadar özellikle Rusya’nın Orta Asya’daki Müslüman topraklarını işgal etmesine bir tepki olarak Müslümanlar arasında bir birlik kurulması fikri II. Abdülhamid’in saltanatından bile önce ortaya atılmış olsa da bu birlik fikrini somut bir ideolojiye dönüştürmeye yönelik bir çabadan söz edilemez.

Benzer bir görüşe sahip olan Engin, II. Abdülhamid’in dış politikasının Panislamizm olmaktan ziyade, dış saldırılara karşı Osmanlı Müslümanları arasında birliği sağlamaya yönelik olduğunu ileri sürer (Engin, 2017: 37). Bir ideolojiye ya da teoriye inanan Sultan (Yasamee, 2018: 41), kimilerince iddia edildiği gibi İslamcılık ideolojisine de bel bağlamamıştı. Koloğlu da II. Abdülhamid dönemi Osmanlı dış politikasının yanlış şekilde Panislamist olarak değerlendirildiğini ve İttihad-ı İslam deyiminin Avrupa dillerine yanlış bir şekilde Panislam olarak çevrilmesinin Avrupa’da marazi bir korkuya sebep olduğunu belirtir (Koloğlu, 2010: 81).

Her ne kadar dindar bir kişi olsa da (Osmanoğlu, 1984: 24-25) Sultan’ın dış politikasını İslam esasına göre yürüttüğünü söylemek pek mümkün görülmemektedir. Britanya’nın ve Fransa’nın gözlerinin sürekli Doğuda olduğuna ve Müslümanlarla Osmanlı Devleti’nin arasında nifak çıkarmak istediklerine inanan II. Abdülhamid buna halifelik politikasıyla karşı koymak istemişti. (Osmanoğlu, 1986: 55). Bu bağlamda dinin onun politikasına doğrudan yön veren etken olmaktan ziyade dış politikayı yürütmek için kullanılan araçlardan biri olduğunu düşünmek daha doğru olacaktır.

2. Dış Politikayı Açıklayıcı Bir Teori Olarak Neoklasik Realizm

Çalışmanın birinci bölümünde II. Abdülhamid’in dış politikası için Panislamizm’in neden açıklayıcı bir kavram olamayacağı ortaya konulmuş oldu. Bu bölümde ise dönemin dış politikasını açıklayıcı bir kavram olarak neoklasik realizm ele alınacaktır.

İnsanlar genel olarak basit kavramlar üzerinde derinlemesine düşünme eğiliminde değildir ve bu sebeple basit kavramlar için bir tür derin düşünce olan teori geliştirmeye ihtiyaç duymazlar (Brown ve Ainley, 2008: 6-7). Bu bakış açısıyla teoriler, karmaşık olgu ve olaylar içindir. Uluslararası ilişkilerin oldukça karmaşık bir ilişkiler ağı olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda bu alanda çalışanların, olgu ve olayları anlamak için, gerçek olayları soyutlaştırıp basitleştiren teorilere ihtiyaç duyacakları açıktır (Arı, 2004: 28-29). Uluslararası ilişkiler teorileri üzerinde çalışan bilim insanları teorilerin amacı ve kapsamı konusunda bazı farklı fikirlere sahip olsalar da genel olarak bir bilimsel teoriden beklenen açıklayıcılık ve öngörülebilirlik (Arı, 2004: 34).

Teoriler genelde ortaya atıldıkları dönemin izlerini taşırlar. Buna bağlı olarak da açıklayıcılık özellikleri zamanla azalabilir (Arı, 2004: 28). Ancak uluslararası sistemin yapısının tarih içerisinde döngüsel olarak kendini tekrarlaması, teorilerin farklı zamanlardaki benzer durumları açıklamalarına imkân tanımaktadır.

İnsanların oldukça eski tarihlerden beri cevap aradıkları bir soru yirminci yüzyılda ilk teorik çalışmaların ortaya çıkmasını sağladı. Bu, “savaşların sebebinin ne olduğu” sorusuydu. Brown ve Ainley’e göre (2008: 7) on dokuzuncu yüzyıla kadar savaşların sebepleri üzerinde derinlemesine bir düşünceye ihtiyaç duyulmamıştı, zira savaşların sebeplerinin açık olduğu düşünülüyordu. Savaşlar, savaştan galip çıkmayı bekleyen ve kazançlarının kayıplarından daha fazla olacağını ümit eden devletler tarafından başlatılırdı. Thukydides’in somut bir olayı, Atinalılarla Spartalılar arasındaki savaşın sebebini sorgulamasıyla başlayan süreç, yirminci yüzyıla kadar yukarıdaki ön kabule göre cevaplandı. Ancak I. Dünya Savaşı’nda hem galiplerin hem mağlupların büyük kayıplara uğramaları bu görüşü tartışmaya açtı ve bilim insanlarının genel olarak savaşların sebeplerini sorgulamaları ile birlikte teorik bir zemin oluşmaya başladı.

ABD Başkanı Wilson’un I. Dünya Savaşı’nın sonlarında, 8 Ocak 1918’de yaptığı konuşmada savaş sonrasında uluslararası barışı korumak için on dört ilke açıklaması yeni dünyadaki hâkim teorinin idealizm olacağını göstergesiydi (Arıboğan, 2007: 178). Nitekim bu tür felaketleri önlemek ve barışı sağlamak için yapılan çalışmaların sonucunda, savaş sonrasına hâkim olan düşünce idealizmdi (Uğrasız, 2003: 140). Ancak savaş sonrasının iyimserliği 1930’ların ikinci yarısından itibaren yaşanan gelişmeler ve Milletler Cemiyeti’nin işlevsiz kalması, kurumsal ve hukuki düzenlemelerle uluslararası barışın korunabileceğini savunan idealizmin gözden düşmesine sebep oldu (Arı, 2004: 42-43).

Uluslararası ilişkilerin ayrı bir disiplin olarak ortaya çıkmasından sonra Edward Hallett Carr'ın 1939'da idealist düşünceye bir eleştiri olarak yazdığı *Yirmi Yıl Krizi* isimli kitabı teorik olarak klasik realizmin ilk çağdaş yorumudur. Carr, uluslararası sistemde ahlaka yer olmadığını ileri sürerek idealistleri ütopyik olmakla suçlamıştır (Arıboğan, 2007: 147-148). Carr dışında yakın dönemde Nicholas Spykman, Reinhard Niebuhr, Hedley Bull gibi realizme katkıda bulunan siyaset bilimciler olsa da realizmi olgunlaştırıp derli toplu bir teori haline getiren kişi Hans Morgenthau olmuştur. Morgenthau'nun amacı bir uluslararası politika teorisi oluşturmaktır. Onun ortaya koyduğu, ahlakın dışında konumlanan realizme göre siyaset, kökeni insan doğasında bulunan değişmez ve objektif yasalarla yönetilmektedir. Gerek iç gerekse de dış politikada güç, anahtar kavramdır (Arıboğan, 2007: 147-148). Devletler izledikleri dış politikayı zaman zaman ahlak ve hukuk gibi moral değerlerle açıklamaya çalışsalar da bu politikalar gerçekte sadece güç mücadelesidir (Morgenthau, 1970: 110). Bu güç mücadelesinin sebebi de insanın bencil ve açgözlü yapısıdır. İnsan topluluklarının oluşturduğu devletler de aynı şekilde sadece kendilerini düşünür ve güç kazanmak isterler. Devletler uluslararası sistemin anarşik yapısı içinde uzun vadede bu mücadelede yalnızdır ve her devlet güvenliğini kendisi sağlamak zorundadır (Aydın, 2004: 38-39).

Klasik realizme en önemli eleştirilerden biri yine kendi içinden geldi. Geçmişinde klasik realist bir akademisyen olan Kenneth Waltz, *Uluslararası Politika Teorisi* kitabında bütünü kendisini oluşturan birimlerin ayrı ayrı incelenmesiyle anlaşılamayacağını, bütünü bu şekilde anlamaya çalışan teorilerin indirgemeci olduğunu ileri sürdü (Waltz, 2015: 28). Bu düşünceye göre uluslararası sistemi devletler düzeyinde ele alan klasik realizm de indirgemeci bir teoriydi. Waltz, sistemi analiz ederken yapan – yapı ayırımına giderek klasik realistlerden ayrılmıştır. Ona göre yapı incelenirken onu oluşturan birimlerin özelliklerinden ve davranışlarından bağımsız olarak değerlendirilmelidir. Aksi takdirde sistem düzeyindeki değişkenlerle birim düzeyindeki değişkenler arasında ayırma gitmek ve sistemi ayrı bir yapı olarak incelemek mümkün olmayacaktır. Elbette yapılar eylemde bulunmaz, eylemde bulunan birimlerdir ama onların eylemleri yapı tarafından etkilenir (Waltz, 2015: 94).

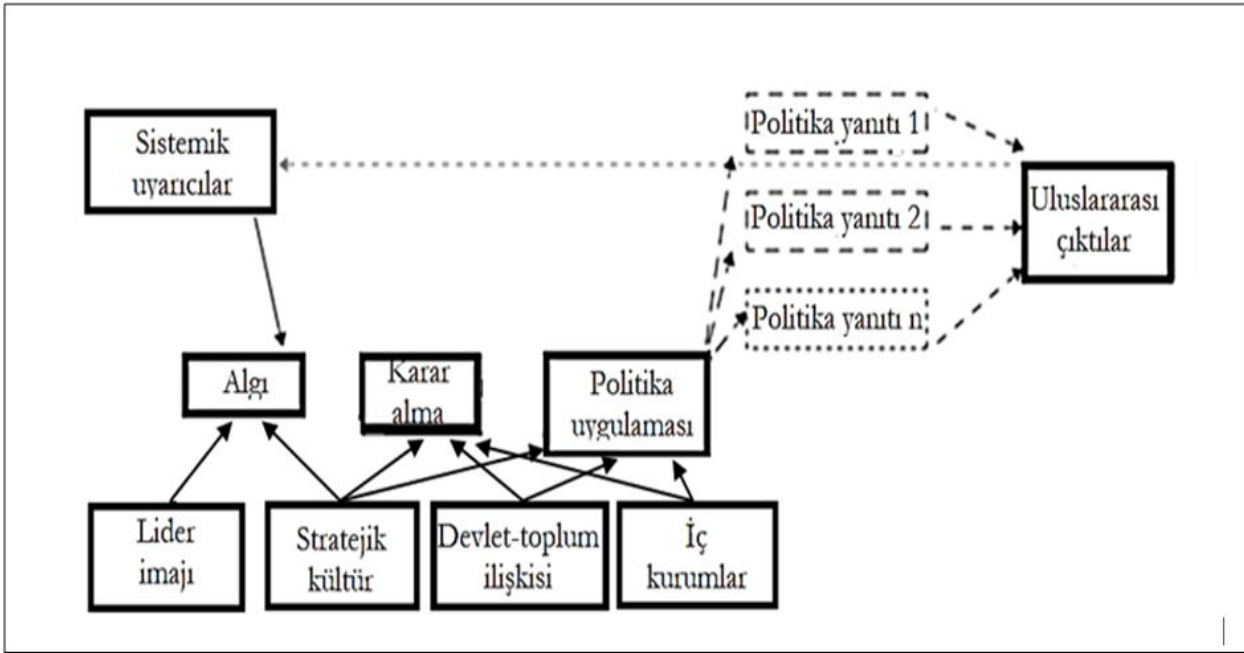
Waltz, uluslararası sistemin temel aktörünün devlet olduğu konusunda klasik realizmle hemfikirdir. Devletler bu sistemdeki yegâne birim olmamakla birlikte, temel aktördürler ve sistem ancak temel aktörler üzerinden tanımlanabilir (Waltz, 2015: 118-119). Anarşinin hâkim olduğu bu sistemde devletlerin her biri kendi bekası ile ilgilidir. Devletlerin iç yapılarındaki farklılıkların temel motivasyon olan beka üzerinde herhangi bir etkisi olmadığından devletler bütüncül aktörlerdir (Ereker, 2013: 52). Realizmde vurgulanan insanın bencil ve açgözlü yapısı, bireyler uluslararası sistemin bir aktörü olarak görülmediği için neorealizmde bir anlam ifade etmez (Forde, 1995: 142).

Büyük güçler arasında bir çatışma yaşanmaksızın iki kutuplu uluslararası sistemin ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi neorealizme yönelik eleştirileri beraberinde getirmiştir. Zira SSCB'nin ve Doğu Bloku'nun dağılması sistemin yapısını bozarken neorealistlerin buna dair bir öngörülerini yoktu. Zaten SSCB'nin kendi iç sorunlarına bağlı olarak çökmesi ve uluslararası sistemin yapısının değişmesi, Waltz'ın teorisinde yukarıda açıklandığı üzere devletlerin eylemlerinin sistem üzerinde belirleyici etkileri olmadığı iddia edildiği için, Neorealist teori çerçevesinde açıklanması mümkün olmayan bir durumu (Kiraz, 2020: 671-672).

Neorealizmin bu noktadaki eksikliği yine realist paradigma içerisinde neoklasik realizm adıyla yeni bir teorisinin ortaya çıkmasına sebep oldu. Teoriye adını veren Rose, bir ülkenin dış politikasının kapsamının ve emellerinin, her şeyden önce o ülkenin uluslararası sistemdeki yeri ve özellikle göreceli kapasitesi tarafından yönlendirildiğini savunduğu için görüşünün realist olduğunu ileri sürer. Ancak bu kapasitenin dış politikadaki etkisi dolaylı ve karmaşıktır. Çünkü sistemik baskılar birim düzeyinde araya giren değişkenler vasıtasıyla dönüştürülmelidirler. Bundan dolayı görüşünü klasik realizm olarak değil, neoklasik realizm olarak adlandırmaktadır (Rose, 1998: 146). Dikkat çeken bir nokta da Rose'un çalışmasının başlığında doğrudan belirttiği gibi neoklasik realizm bir sistem teorisi değil, bir dış politika teorisidir.

Bu çalışmada açıklayıcı teori olarak kabul edildiği için neoklasik realizm biraz daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmalıdır. Thukydides'in yüzyıllar önce formüle ettiği gibi "Muktedir yapabileceğini yapar ve zayıf çekmek zorunda olduğunu çeker". Neoklasik realizm de bu formüle uygun bir şekilde göreceli maddi gücün bir ülkenin dış politikasının temel parametrelerini belirlediğini iddia eder. Ancak devlet davranışlarının doğru anlaşılabilmesi için iç ve dış faktörler bir arada ele alınmalıdır (Rose, 1998: 146). Diğer bir ifadeyle neoklasik realizm neorealizmin sistem anlayışını tümünden reddetmemekle birlikte, uluslararası sistemin dış politika eylemlerinin tek belirleyicisi olmadığını, iç faktörlerin de bu eylemlerde etkili olduğunu ileri sürmektedir.

Neoklasik realizmin dış politika analizinde ara değişkenler önemli bir role sahiptir. Bu ara değişkenlere Ripsman, Taliaferro ve Lobell'in (2016: 58) çalışmasında ayrı bir bölüm açılmıştır ve etraflıca bir değerlendirmeye gidilmiştir. Buna göre devletlerin dış politikalarını etkileyen dört ara değişken vardır: Lider imajı, stratejik kültür, devlet – toplum ilişkisi, iç kurumlar. Bu değişkenler sistemik sınırlamalar dâhilinde ve birbirleri ile etkileşim içinde dış politika kararlarının alınmasında etkili olurlar. Ripsman vd. (2016: 59) bu karar alma sürecini şu şekilde modellemektedir:



Şekil 1. Dış Politikanın Neoklasik Realist Modeli

Görüldüğü üzere bu modelde söz konusu değişkenler birbirlerinden tamamen bağımsız olmadıkları gibi sistemik uyarıcılar da karar alma sürecine etki etmektedirler. İlk ara değişken olan lider imajı, liderin başkaları üzerinde bıraktığı etkiyi değil; devlet başkanı, başbakan, bakan gibi yönetici elitin sahip oldukları inançları ve algıları ifade eder. Her insanın geçmişteki tecrübelerinden ve edindiği bilgilerden kaynaklanan, dış dünyaya karşı geliştirdiği birtakım değerleri, inançları ve algıları vardır. Liderlerin de kafalarında bu türden ve kolay değişmeyen imajlar vardır. Dış politika kararlarının düşünceden uygulamaya dönüştüğü süreçteki üç önemli aşamadan ilki olan algıyı doğrudan etkilediği için bu imaj önemlidir (Ripsman vd. 2016: 61-62).

Bunun da ötesinde, özellikle konumuz açısından, bazı neoklasik realist yazarların devletlerin dış politikalarında devletlerden ziyade liderin önemine vurgu yaptığını belirtmek gerekir. Bu düşünceye göre bir devletin dış politikasında birçok faktör etkili olur ancak nihai olarak bu kararları devlet adamları verir. Bundan dolayı uluslararası ilişkilerin birincil aktörleri devletler değil devlet adamlarıdır ve nesnel ölçütlerden ziyade onların güç algıları önemlidir (Zakaria, 1999: 42). "Güç ve güvensizlik algıları sistemleştirilemeyecek kadar geniş ve kendine özgü olarak değiştiği" için devlet adamlarının algıları ile devlet politikası arasındaki ilişki ölçülemez ancak tahmin edilebilir (Zakaria, 1999: 24).

İkinci temel ara değişken bir ülkenin stratejik kültürüyle ilgilidir ve bu, devletin algılama ve uyum sağlama biçimini etkileyebilir. Bu stratejik kültür, ordu gibi bürokratik bir örgütün kültürü ya da yerleşik inançlar, dünya görüşleri ve bir bütün olarak toplumun ortak beklentileri gibi daha geniş bir stratejik kültür olabilir. Stratejik kültürün fikrî modelleri birbiriyle ilişkili inançlar, normlar ve varsayımlardan oluşur. Stratejik kültür veya ortak beklentiler, siyasilerin ve halkın stratejik anlayışını şekillendirir. Bu bir anlamda anarşik uluslararası ortamda hangi politikaların uygun görüleceğini ya da ahlaki meseleler gibi sınırlamaları belirler (Ripsman vd. 2016: 66-67).

Bir sonraki ara değişken olan devlet-toplum ilişkisi devletin merkezi kurumlarının ekonomik ya da sosyal gruplarla olan ilişkisini ifade etmektedir. Buradaki temel mesele devlet ile toplum arasında ne kadar uyum olduğu ve devletin dış politikalarına halkın ne kadar destek verdiğidir. Buna bağlı olarak liderler toplumun desteğini elde etme ve toplumu harekete geçirme imkânına sahip olabilir. Elbette toplum devlete karşı güvensiz ise ve dış politika uygulayıcılarının kararlarına şüpheyle yaklaşıyorsa böyle bir durumda dış politika kararlarını yürütmek zor olacaktır (Ripsman vd. 2016: 71). Konu bağlamında bakıldığında bunda halkın etnik ve dini dağılımının da muhtemelen etkisi olacaktır.

Son değişken olarak ele alınan iç kurumların etkisi devletin yapısıyla doğrudan ilişkilidir. Klasik realizmde devletler bütüncül yapılar olarak görüldüğü için yönetim şeklinin bir önemi yoktur ancak neoklasik realizm iç değişkenleri dikkate aldığından dış politika kararlarının alınması sürecinde devletin niteliği de önem arz etmektedir. Devlet-toplum ilişkisinin ve iç kurumların dış politika kararlarının alınmasındaki etkisi, o devletin ne kadar demokratik olduğu ile bağlantılı olacaktır. Demokratik bir ülkede yönetici seçkinler bir yandan anayasa ile sınırlanmış, bir yandan da halka hesap verme yükümlülüğü altında olacakları için karar alırken bu unsurlardan bağımsız hareket etmeleri mümkün değildir. Anayasada kurumlar

arasındaki ilişkinin nasıl şekillendirildiği, dış politika kararlarının alınmasına hangi kurumların ne şekilde katılacağı, yürütmenin kararlarına diğer kurumların müdahale etme yetenekleri neoklasik realizmin dış politika teorisine göre dikkate alınmalıdır. (Ripsman vd. 2016: 75).

Karar alma sürecinde burada sözü edilen ara değişkenlerin ağırlıkları her zaman dengeli olmayacaktır. Bazı durumlarda toplumun yönetici elit üzerindeki etkisinden dolayı yönetici elit dış politika uygulamaları için yeterince özerk olmayabilir. Bazı durumlarda ise yönetici elit arasındaki iktidar mücadelesi ve dış politika uygulamalarındaki uzlaşmanın derecesi etkili olmaktadır (Schweller, 2004, 170-171). Özellikle sürecin acil karar vermeyi gerektirdiği durumlarda ya da gizlilik söz konusuysa doğal olarak halkın ve hatta bazen iç kurumların bu kararlar üzerinde etkisi hiç olmayacak ya da sınırlı olacaktır (Ripsman vd. 2016: 61). Özellikle otoriter rejimlerde lider imajı dışındaki değişkenlerin etkisi çok daha sınırlı olduğu unutulmamalıdır.

Bu çalışmanın konusu açısından teorilerin güç kavramına bakışları önemlidir. Realistlere göre güç bir amaçtır ve her devlet gücünü en üst seviyeye çıkarmaya çalışır (Akşemsettinoglu, 2002: 66). Neorealistler ise güç güvenliğe ulaşmanın bir aracı olarak görür ve bu durumda asıl ulaşılmak istenen güç değil güvenlidir. Devletler güç, huzur, kâr gibi başka hedeflere ancak güvenliklerini garantiye aldıklarında yönelirler (Waltz, 2015: 158). Her ne kadar güçlü olanın daha güvende olacağı düşünülse de bu noktada bir paradoks ortaya çıkar. Bir aktörün güce ulaşma çabası diğer aktörleri tedirgin ederek silahlanma yarışına ve diğer aktörlerin ilk aktöre karşı ittifak arayışlarına sebep olacağı için güç peşindeki aktör, güvenliğini tehlikeye atmış olabilecektir (Arı, 1997: 238-239). Bu durumda bir güvenlik ikilemi söz konusudur.

Neoklasik realizme göre ise görece maddi güç bir ülkenin dış politikasının temel parametrelerini belirlerken dış politikada asıl önemli olan var olan güç değil, o gücün liderler tarafından nasıl algılandığıdır (Rose, 1998: 147). Bazı neoklasik realist yazarlara göre liderler gücü dört boyutuyla değerlendirirler: “ ‘Güç unsurları’ (insanların gücün ne olduğunu düşündüğü), ‘güç dağılımı’ (devletin diğer büyük güçlere kıyasla nasıl olduğu), ‘güç mekaniği’ (güç dengesinin işleyişi), ve ‘prestij’ (devletin göreceli statüsü ve uluslararası siyaset üzerindeki etkisi)” (Ripsman vd. 2016: 65).

Neoklasik realizm bir uluslararası sistem teorisi değil, bir dış politika teorisi olduğu için bir bütün olarak sistemi açıklamak yerine bir ülkenin belli bir dönemdeki dış politika kararlarını açıklamaya çalışır. Sistemin anarşik yapısına bakışı da buna bağlı bir durumdur ve neorealizmdeki sınırlayan anarşik sistem görüşüne karşı neoklasik realizm “anarşi, devletlerin davranışlarının bu şekilde olmasına izin veren durumdur” (Ertoý, 2019: 12) görüşünü savunur. Bu izin veren anarşik yapı içerisinde devletler yukarıda sözü edilen ara değişkenlerin etkisiyle farklı dış politika kararları alırlar.

Büyük güçlerin dışındaki devletler denge politikası (*balancing*) da izleseler, lideri takip (*bandwagoning*) politikası da izleseler, temel amaçları realist geleneğin savunduğu gibi çıkarlarını korumak ve hayatta kalmaktır. Neorealizm her bir devlete ayrı ayrı odaklanmak yerine bir bütün olarak sistemi ele aldığı için karakteristik olarak küçük devletlerin izlediği bu politikaları dikkate almaksızın sadece büyük devletlerin birbirleri ile olan ilişkisine odaklanır (Ertoý, 2019: 7). neoklasik realizm ise belli bir dönemdeki devlet davranışına odaklandığı için uluslararası sistemdeki büyük güçlerin dışındaki devletlerin davranışlarını açıklamak için daha uygundur. Osmanlı Devleti'nin on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde artık bir bölgesel güç olmasından dolayı (Balci, Kardaş, Ediz ve Turan, 2020: 10) dönemin Britanya politikasını açıklamak için neoklasik realizm uygun bir teoridir.

3. Bağımsız Değişken Olarak Uluslararası Sistemin Yapısı ve Görelî Güç Dağılımı

Neoklasik realizm devletlerin dış politika davranışlarının ortaya çıkışında uluslararası sistemin yapısını ve görelî güç dağılımını bağımsız değişken olarak ele alır. Devletlerin iç yapısındaki ara değişkenler bu bağımsız değişkenle etkileşimde bulunur ve bunun sonucunda dış politika çıktıları oluşur. On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin dış politikasını yönlendiren etkenleri kavrayabilmek için öncelikle bu dönemdeki uluslararası sistemin yapısını ve görelî güç dağılımını ortaya koyarak bağımsız değişkenin durumunu açıklamak gerekir. Britanya, Fransa, Rusya ve Avusturya gibi büyük güçlerin yanı sıra Almanya ve İtalya'nın da birliklerini sağlayıp uluslararası sistemde yerlerini almalarının bir sonucu olarak dönemin uluslararası sistemi çok kutuplu bir sistemdir. Geçmişteki ihtişamından çok şey kaybetmiş olan ama yine de elinde tuttuğu topraklar ve sahip olduğu nüfus itibarı ile Osmanlı Devleti bu sistem içerisinde ikincil bir güç pozisyonundadır.

Dönemin Britanya'ya yönelik dış politikasında; a) Uluslararası sistemin çok kutuplu yapısı, b) Britanya'nın takip ettiği dış politika, c) Diğer büyük güçlerin takip ettiği politikalar, d) Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu özellikle Balkanlar, Mısır ve Kıbrıs gibi toprakların jeopolitik konumları sistemik etkenleri oluşturmaktadır.

4. II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı – Britanya İlişkilerinin Temel Sorun Noktaları

4.1. Balkanlar

1875 yılı yazında Osmanlı Devleti'ne bağlı Hersek vilâyetinin Nüvesin kasabasında vergi meselesi üzerine çıkan küçük bir olay hızla büyüüp Balkanlara yayılarak Osmanlı Devleti'ni kökünden sarsacak bir savaşa dönüştü. Özellikle Çarlık Rusya'sı Panslavist emellerinin bir yansıması olarak Balkanlardaki olayları körüklemek için büyük bir gayret içindeydi. Klasik Akdeniz'e inme politikası bunu gerektiriyordu ancak bu politikanın önündeki tek engel Osmanlı Devleti değildi. Avusturya-Macaristan ve Britanya engellerinin de ortadan kaldırılması gerekiyordu (Baykal, 2018: 184).

Hersek ayaklanmasını takip eden Bulgar ayaklanması ve Osmanlı Devleti ile Sırlar ve Karadağlılar arasında yaşanan savaşlar Balkanlar'da çok büyük gelişmelerin ilk adımlarıydı. Yukarıda da görüldüğü üzere Osmanlı Devleti ekonomik olarak bitik vaziyetteydi ve bu ortamda Balkanlardaki toprakları büyük devletlerin iştahının yöneldiği bir alan olmuştu. Balkan coğrafyasını kendi istekleri doğrultusunda şekillendirmek isteyen Büyük Devletleri harekete geçiren gelişme, Osmanlı ordusunun 1876 Temmuzundan beri savaştığı Sırları 29 Ekim 1876'da Morova'da ağır bir yenilgiye uğratması oldu. Bütün Sırbistan'ın Osmanlı hakimiyetine açık hale gelmesi üzerine Rus Çarlığı, Babialı'ye ultiimatı verip ateşkes yapılmasını istedi. Bu ultiimatın reddi Rusya ile bir savaşa sebep olacaktı ki Osmanlı Devleti bu savaşı göze alabilecek güçte değildi (Aydın, 2005: 60).

Rusya'nın inisiyatifi ele alması Britanya çıkarlarına uymuyordu. Bu sebeple Britanya "Doğu Sorunu"na müdahil olmak için hızlı bir şekilde Osmanlı Devleti'nin ve garantör devletlerin katılımı ile bir konferans toplanmasını istedi. Tarihte "Tersane Konferansı" ya da "İstanbul Konferansı" olarak bilinen toplantı, 23 Aralık 1876'da başladı. O gün toplantı devam ederken top sesleri arasında meşrutiyet ilan edildi. Konferans Başkanı Saffet Paşa Avrupa devletlerinin temsilcilerine Kânûn-ı Esâsî ve Meşrutiyetin ilan edildiğini, böylece sınırlı bir alandaki ıslahat yerine ülke genelinde ıslahat yapıldığını, dolayısıyla konferansa ihtiyaç kalmadığını söyledi de Avrupalı temsilciler konferansın belirlenen program dâhilinde devam edeceğini açıkladılar (Baykal, 2018: 188-189). Osmanlı yönetici elitinin almış olduğu karar etkili olmadı ve büyük devletlerin kontrolünde konferans devam etti.

Bu konferansta Batılı ülkelerin temsilcilerinin Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki topraklarında yapılmasını istedikleri reformlar kabul edilemeyecek derecede ağırdı. Osmanlı Devleti dışında Almanya, Avusturya, Fransa, Britanya, İtalya ve Rusya'nın katıldığı konferansta özellikle Britanya'dan destek bekleyen Osmanlı yönetimi hayal kırıklığına uğramıştı (Mahmud Celaleddin Paşa, 1983: 206). Konferansta Bosna-Hersek, Bulgaristan, Karadağ ve Sırbistan ile ilgili düzenlemeler ele alınmıştı. Özellikle Bulgaristan adı altında iki vilayetin kurulması ve bu bölgenin yönetiminin ve mahkemelerinin konferansa katılan altı Batılı devletin kontrolünde olmasını öngören kararların ağırlığı karşısında Osmanlı temsilcileri konuyu Vekiller Heyeti'ne götürmeye karar verdiler.

Konu Meclis-i Mebusan'da ele alınmadan İstanbul'da öğrenciler Konferans kararları aleyhinde gösteriler yaptılar. Meclis-i Mebusan'ın 18 Ocak'taki oturumunda konu görüşüldü. Durum değerlendirmesinde "savaşın neticesi bize bir fayda sağlamazsa, şimdiki tekliflerden daha ağır tekliflerle karşılaşmak ve daha çok toprak kaybına uğramak tehlikesinin göze alınması" görüşü ateşli bir şekilde savunularak genel kabul gördü. Konferans kararlarının reddedilmesinde acele edilmemesini tavsiye eden bir iki oyun üzerinde durulmayarak söz konusu kararların kesinlikle reddedilmesine dair mazbata Meclis'te hazır bulunanlar tarafından mühürlenerek padişaha takdim edildi. Padişah tarafından onaylanan ret kararı konferansa tebliğ edildi (Mahmud Celaleddin Paşa, 1983: 218-219). Bu bir anlamda savaşın göze alınması demektir. Yasamee (2018: 82) Osmanlı Devleti'nin bu savaşı göze almasında Rusya'ya karşı Britanya'nın destek sağlayacağına olan inancın etkili olduğunu söyler. Bu noktada neoklasik realizmin sistemik sinyallerin yönetici elit tarafından nasıl algılandığı konusuna verdiği önemin bu konu bağlamında açıklayıcı olduğu görülmektedir.

Meclis-i Mebusan'ın karşı teklifleri de konferansın 20 Ocak'taki son oturumunda ele alınıp reddedilince yapılacak bir şey kalmamış oldu. Katılımcı devletlerin büyükelçileri yerlerine birer maslahatgüzar bırakıp İstanbul'dan ayrıldılar (Aydın, 2006: 112).

Söz konusu konferansta isteklerini gerçekleştiremeyen Rusya, hedeflerine ulaşmak için öncelikle diplomatik yolları kullanarak Osmanlı Devleti'ni sıkıştırmayı denedi. Bu sırada Rusya'da Çar bazı iç sorunlarla mücadele ediyordu ve yönetiminde Osmanlı Devleti ile savaşmaktan yana olmayanlar vardı. Bundan dolayı bir savaşa girişmeden önce diplomatik yolları zorlamayı uygun görmüştü. Rus temsilcilerinin Avrupalı devletlerle yaptığı görüşmeler sonucunda 31 Mart 1877'de Londra Protokolü olarak adlandırılan belge altı Avrupa devleti (Almanya, Avusturya-Macaristan, Britanya, Fransa, İtalya ve Rusya) tarafından imzalandı (Armaoğlu, 1997: 515-516). Osmanlı Devleti tarafından özellikle destek beklenen Britanya belirsiz bir tavır takınmıştı (Mahmud Celaleddin Paşa, 1983: 264). Osmanlı Vükela Meclisi 4 Nisan 1877'teki oturumunda "İçişlerimize ait olan böyle bir protokolün ihtiva ettiği hükümleri bir tarafa bırakalım, yalnız tanzim ve imza olunuşu, Osmanlı Devleti'nin Paris Muahedesi'yle teyid edilmiş olan bağımsızlığına dokunur" (Mahmud Celaleddin Paşa, 1983: 264) diyerek protokolü reddetti. Rusya hedeflerine diplomatik yollarla ulaşamamıştı. Sınırı yığıldığı ordulara karşılık Osmanlı ordusu da

hazırlık yapmıştı. Bu durumda savaştan kaçması Rusya'yı ikinci sınıf bir devlet konumuna düşürecekti. (Mahmud Celaledin Paşa, 1983: 286).

Rusya için hedeflerine ulaşmanın savaştan başka yolu kalmamıştı. Ama dönemin büyük güçlerinin, özellikle de Osmanlı coğrafyasıyla daha ilgili olan Britanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun tutumu önemliydi. Britanya daha önce savaş çıkması durumunda tarafsız kalacağını Osmanlı Devleti'ne bildirmişti. Rusya'nın isteği de Britanya'nın tarafsız kalmasıydı. Çar bunun için Britanya'ya "sadece Bulgarların Osmanlı idaresinden çıkartılarak güvenliklerini sağlamak için, devletler arasında kararlaştırılan ıslahatı Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmek maksadıyla girişeceğini, savaş icabı Bulgaristan'ın bir kısmını işgal etmek zorunda kalsa bile, bu hareketin geçici bir şey olacağını ve İstanbul'u zaptetmek niyetinde bulunmadığını namusu üzerine yemin ederek anlatmıştı" (Mahmud Celaledin Paşa, 1983: 283). Bu teminat karşılığında Çar'ın isteği Britanya'nın kesin olarak tarafsızlığını ilan etmesiydi. Buna karşılık olarak Britanya şu durumların yaşanmaması şartı ile tarafsız kalacağını Rusya'ya bildirdi:

1- Britanya'nın Süveyş Kanalı'ndaki menfaatlerine müdahale edilmesi ve bir başka müdahale. 2- Mısır'ın aleyhinde bir hareket veya geçici bir işgal meydana gelmesi. 3- İstanbul'un başka bir devletin eline geçmesi. 4- İstanbul ve Çanakkale boğazlarının kapatılması usulünün değiştirilmesi. Diğer taraftan Çar'ın İstanbul ve Bulgaristan'ı zapt etmek niyetinde olmadığına dair yukarıda bahsedilen teminatı senet kabul edilmişti. (Mahmud Celaledin Paşa, 1983: 284).

Bu durumda Osmanlı Devleti Rusya karşısında ağır bir yenilgi alıp Bulgaristan'ı kaybedecek olsa bile Britanya duruma müdahale etmeyecekti. Britanya artık sadece İstanbul şehri, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının Rusya'nın eline geçmemesi; Mısır'ın ve Süveyş Kanalı'nın tarafsız olması ile ilgileniyordu (Mahmud Celaledin Paşa, 1983: 284).

Rusya'nın ikna etmesi gereken bir diğer devlet Avusturya-Macaristan İmparatorluğu idi. Yapılan görüşmeler sonucunda aşağıda sıralanan maddelere uyulması halinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun tarafsız kalacağı, aksi olması durumunda ise Balkan yarımadasının Batı kısımlarını işgal edeceği Rusya'ya bildirildi. Bu şartlar şunlardı:

1- Türk İmparatorluğu'nun Hristiyan halkı üzerinde hiçbir devlet tekelci himaye kuramaz. 2- Rusya, Tuna'nın güneyinde hiçbir toprağı işgal etmeyecek, Romanya'nın toprak bütünlüğüne saygı gösterecek ve İstanbul'a dokunmayacaktır. 3- Rusya, Slav olmayan halklar aleyhine olarak, hiçbir Slav Devleti kurmayacak, Bulgaristan üzerinde özel haklara sahip olmayacak ve Bulgaristan ne bir Rus ve ne de bir Avusturya Prensi tarafından yönetilecektir. 4- Rusya, askeri harekât için Sırbistan topraklarından asker geçirmeyecektir (Armaoğlu, 1997: 517).

24 Nisan 1877'de Rusya'nın savaş ilanı ile tarihimizde 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı başladı. Bir süre sonra Romanya, onun da ardından Sırbistan ve Karadağ Rusya'nın yanında savaşa katıldılar. Yunanistan pay kapma hevesi ile katılmak istediye de Britanya'nın baskısı ile vazgeçmek zorunda kaldı (Armaoğlu, 1997: 518).

Savaşta ağır bir yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti, Rus ordularının İstanbul sınırına dayanmaları üzerine barış istedi ve 3 Mart 1878'de çok ağır hükümler içeren Ayastefanos Antlaşması'nı imzaladı (Bolat, 2014: 19). Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti neredeyse bütün Balkan coğrafyasından çekilmek zorunda kalıyordu. Tamamı yirmi dokuz maddeden oluşan antlaşmanın önemli hükümlerine göre Karadağ, Romanya ve Sırbistan bağımsız olacak; Bulgaristan, Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk bir prenslik olacak; bu özerk devletin toprakları Kuzeyde Tuna'dan Güneyde Ege denizine, Batıda Amavutluk'tan Doğuda Karadeniz'e kadar uzanacaktı. Halkın seçeceği Bulgar Prensi, Avrupalı devletlerin uygun görmesi ve Osmanlı Devleti'nin onaylaması ile tayin edilecekti. Bosna ve Hersek ile Rumeli'nin Hristiyanlarla meskûn ve Doğu Anadolu'nun Ermenilerle meskûn bölgelerinde ıslahat yapılacaktı. Rusya, Rumeli'nin bazı bölümlerini; Ardahan, Batum, Doğubayazıt ve Kars'ı alacaktı (Gencer, t.y.).

Oldukça ağır olan bu şartların yumuşatılması için Rusya ile uzlaşmaya çalışan Osmanlı Devleti'nin bu çabaları boşa çıkınca bu sefer Avrupa'dan yardım istenmişti. Özellikle bölgeyle yakından ilgilenen Avusturya ve Britanya bu anlaşmayı çıkarlarına aykırı görmüştü. Britanya'nın baskısıyla Rusya yeni bir konferans toplanmasını kabul etmek zorunda kaldı (Bolat, 2014: 19-20).

13 Haziran'da Berlin'de toplanan konferansın etkili devleti Britanya idi. Konferans öncesinde Rusya'yı, savaş tehdidi ile görüşme masasına oturtarak büyük bir Bulgaristan yerine Makedonya ve Ege bölgelerini kapsamayan; ayrıca kuzeyi tam özerk, güneyi ise kısmi idari özerkliğe sahip iki parçalı bir Bulgaristan'ı kabul ettirdi. Buna karşın Rusya'nın doğudaki kazanımları ise olduğu gibi kalacaktı (Yasamee, 2018: 87).

Britanya, Avusturya-Macaristan'ı Balkanlarda Rusya'ya karşı bir denge unsuru olarak görmek istiyordu. Bu devleti kendi yanına çekmek için Avusturya-Macaristan'ın kâğıt üzerinde Osmanlı yönetiminde kalacak olan Bosna-Hersek'in kendi kontrolüne geçmesi; Sırbistan ve Karadağ'a karşı güvenliğinin garanti altına alınması taleplerini kabul etti (Yasamee, 2018: 87).

Konferansa gitmeden Britanya, Osmanlı Devleti ile de görüştü. Doğu'daki topraklar için Osmanlı Devleti'ne verilecek desteğin karşılığında Britanya'nın iki talebi vardı. Biri Kıbrıs'ın Britanya'nın kontrolüne bırakılması, diğeri Britanya ile

Osmanlı Devleti'nin, öncelikle Ermeniler olmak üzere Doğu Anadolu'daki halklar için bir reform paketi üzerinde anlaşmalarıydı. II. Abdülhamid her iki şartı da kabul etmek zorunda kaldı (Yasamee, 2018: 88). Bu konu hakkında aşağıda ayrıntılı bilgi verilecektir.

13 Temmuz 1878'de Berlin Anlaşması imzalandı. Ayastefanos Antlaşmasında bazı değişiklikler yapan bu anlaşmayla Doğubayazıt'ın Osmanlı Devleti'ne iade edilmesine, Batum limanının ise sadece ticari amaçlarla kullanılmak üzere Rusya'ya bırakılmasına karar verildi. Batı'da Britanya'nın yukarıda sözü edilen konferans öncesi görüşmelerine uygun olarak değişiklikler yapıldı. Bunlara ek olarak savaşa katılmamış olsa da Yunanistan'a Epirus ve Teselya bırakıldı (Yasamee, 2018: 89-90).

4.2. Kıbrıs'ın Britanya'ya Devri

93 Harbi'ne giden süreçte ve sonrasında Berlin Konferansı'ndaki tutumu Britanya'nın Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunma politikasından vazgeçtiğinin belirgin göstergeleri oldu. Britanya artık bu zayıf devleti korumaktansa mirasından pay almayı tercih edecekti. Bu yönde ilk hareket Kıbrıs'ın işgali oldu. 1869 yılında kullanıma açılan ve Hindistan'a ulaşmak için en kestirme yol olan Süveyş Kanalı'nın güvenliği için Kıbrıs'ın stratejik konumu oldukça önemliydi. Gelecekte Britanya Başbakanı olacak olan Benjamin Disraeli daha 1847 gibi erken bir tarihte bir romanında Kıbrıs'ın Britanya tarafından ilhak edilmesini savunmuştu (Temperley, 1933: 274) ve bu düşünce 1878 tarihinde hayata geçirildi.

Britanya yönetiminin Osmanlı Devleti ile anlaşarak Kıbrıs'ı işgal etme düşüncesi 1878 yılının Nisan ve Mayıs aylarında ortaya çıkmıştı. Britanya ile Osmanlı Devleti arasında yapılacak bir savunma anlaşması, Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı savaşın öncesine göre daha güçlü bir konuma getirebilirdi. Britanya Dışişleri Bakanı Lord Salisbury, Britanya'nın İstanbul Büyükelçisi Layard'ı böyle bir anlaşmayı hayata geçirmekle görevlendirdi. II. Abdülhamid'in Almanya'ya yaklaşmaya başladığı haberleri üzerine Layard 25 Mayıs'ta acele bir şekilde anlaşma taslağını Saray'a sundu. Görüşme asıl olarak Layard ile Sadrazam Sadık Paşa arasında geçti (Zia, 1975: 30, 34-36). Padişahın onayından önce konu hakkında fikirleri sorulan Namık Paşa ve eski sadrazam Mehmet Rüştü Paşa "Kıbrıs'ı İngilizlere bırakmak ve Anadolu Hristiyanları namına ıslahat yapılması için söz vermek çok zararlıdır. Memleketin paylaşılmasına kendiliğimizden yolaçmış oluruz" diyerek bu anlaşmaya şiddetle karşı çıktılar ama Sultan teklifin kabulünden yanaydı (Mahmud Celeleddin Paşa, 1983: 608).

29 Mayıs'ta yeni Sadrazam Mehmet Rüştü Paşa başkanlığında toplanan Meclis-i Vükela'da konu görüşüldü. Babialî'nin anlaşmayla ilgili çekinceleri şöyleydi:

İngiltere istediği kadar Berlin Konferansı'nda büyük bir Bulgaristan'ın kurulmasına karşı olduğunu ve Karadağ ile Sırbistan'a verileceği söylenen toprakların Osmanlıların elinde kalmasını sağlayacağına söz versin, Kıbrıs'ın bu devletin eline geçeceğini duyan diğer devletler de boş durmayacaklardı. Rusya barış politikasından vazgeçerek savaşı yeniden göze alabilirdi. Öteyandan Avusturya, Bosna ve Hersek'i işgal çabasında Kıbrıs'ın İngiliz idaresine geçmesini örnek olarak gösterebilirdi. Bunun için en iyi çözüm yolu, ancak Rusya toprak kazanma amacı ile Babialî'ye harb ilân ettiği takdirde Kıbrıs'ın İngiltere idaresine verilmesiydi (Zia, 1975: 38).

Aslında Britanya Kıbrıs'ı elde etmeye kesin bir şekilde karar vermişti ve Büyükelçi Layard bu anlaşmanın imzalanmaması halinde aday donanma gücüyle işgal etme tehdidinde bulunmuştu. (Mahmud Celeleddin Paşa, 1983: 608). Britanya'nın baskısı sonuç verdi ve 4 Haziran 1878'de, gizli bir şekilde, Yıldız Sarayı'nda iki maddelik bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmaya göre Rusya tarafından Osmanlı Devleti'nin Asya'daki topraklarına bir saldırı olması halinde Britanya bu yerleri silahla savunmak için Osmanlı Devleti ile birlikte hareket edecekti. Buna karşılık olmak üzere Osmanlı Devleti de Anadolu'daki Hristiyan ve diğer tebaa için ıslahatlar yapacağını taahhüt ediyor ve Britanya'nın de kendi vaatlerini yerine getirebilmesi için Kıbrıs adasını bu devlete tahsis etmeyi ve adanın idaresini bu devlete bırakmayı onaylıyordu. Bu anlaşma ile Kıbrıs resmî olarak Osmanlı Devleti'nin bir parçası olarak kalmaya devam ediyor, hükümlerlik hakları vekâleten Britanya'ya bırakılıyordu (Zia, 1975: 38).

Anlaşmanın imzalanmasının ardından, henüz II. Abdülhamid tarafından onaylanmadan bu anlaşmaya adadaki gelirlerden Osmanlı Devleti'ne verilecek paylar ve Müslümanların davalarına bakacak ayrı mahkemelerin kurulması gibi konularda bazı ekler yapıldı (Zia, 1975: 41-43). Ayrıca Rusya'nın Kars'tan ve Doğu Anadolu'da işgal ettiği yerlerden çekilmesi halinde Britanya de Kıbrıs'ı boşaltacaktı (Satan, 2012: 56-57). Ancak Sultan'ın onayı gecikiyordu. Sadrazam Saffet Paşa'nın ısrarına ve hatta istifa tehdidine rağmen II. Abdülhamid kendi hükümlerlik hakları ile ilgili bazı ekler yapılmadıkça anlaşmayı onaylamaya yanaşmıyordu (Zia, 1975: 43). Nihayet Sultan'ın anlaşmayı onaylarken hükümlerlik hakları ile ilgili bir şart eklemesi ve Britanya Büyükelçisinin de bu şartın kabul edildiğine dair beyanat imzalaması şartı ile Sultan, anlaşmayı 15 Temmuz 1878'de onayladı (Satan, 2012: 57). Bu şekilde Kıbrıs'ta geçici yönetim olarak başlayan Britanya hâkimiyeti, sonrasında 1960'a kadar süren bir işgale dönüşecekti.

4.3. Ermeni Meselesi

II. Abdülhamid Han'ın padişahlığının ilk yıllarında Britanya ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin önemli noktalarından biri de Ermeni sorunu idi. Yukarıda da belirtildiği üzere Ayastefanos Antlaşması'nda Doğu Anadolu'da Ermenilerle meskûn

bölgelerde ıslahatlar yapılmasına ilişkin maddeler vardı. Bu antlaşmaya göre Osmanlı Devleti, ayrıca Ermeni vatandaşlarının güvenliğini Kürtlere ve Çerkezlere karşı korumayı garanti ediyordu. Böylece Ermeni sorunu ilk kez bir uluslararası antlaşmada zikredilmiş oluyordu (Yavuz ve İskefiyeli, 2020: 359).

17 Mart 1878'de, yani Ayastefanos Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Ermeni Patriği, Büyükelçi Layard'a giderek "geçen yıl Türk idaresinden şikâyetleri olmadığını ve Rusya'ya katılmak yerine Osmanlı hâkimiyetinde kalmayı tercih ettiklerini" belirtiyor ama artık durumun değiştiğini; Rus zaferi ve bazı Doğu illerinin Rusya'ya katılacağı haberinden sonra şimdi Ermenilerin diğer Hristiyan topluluklarla aynı hakları istediklerini, taleplerine Avrupa'dan destek bulamazlarsa Rusya'ya müracaat ederek Rusya tarafından ilhak edilinceye kadar kıskırtmaya devam edeceklerini söylüyordu. Patrik özerk bir Ermenistan için destek talep ediyordu. Patriğe göre bu desteği alamazlarsa Ermeniler ayaklanıp Rusya'ya iltihak edeceklerdi. Layard konu hakkında hazırladığı raporda, bu şekilde özerk bir Ermenistan'ın kurulması durumunda Rusya'nın eninde sonunda bu devleti ele geçireceği ve böylece Suriye'ye ulaşacağı endişesini dile getiriyordu (Gürün, 1983: 106-107).

Patrik, 30 Haziran'da Layard'ı İstanbul'da bir kere daha ziyaret ederek Osmanlı idaresi altındaki Ermeni halkı adına Berlin Konferansı'na sundukları planın desteklenmesini talep etti (Gürün, 1983: 106-111). Doğu Anadolu'da Rusya'nın nüfuz alanı oluşturmasından ve bu nüfuzdan faydalanarak sıcak denizlere inmesinden endişelenen Britanya'nın, Hindistan yolunun güvenliği için bu bölgede Osmanlı Devleti yerine kendi güdümünde bağımsız bir Ermenistan'ı daha iyi bir set olarak gördüğü (İlter, 1995: 161-162) şeklinde bir görüş olsa da Berlin Kongresi'nde Britanya, Ermeni tezlerini desteklemedi. Kongrede Ermenilerin talepleri ele alındı ancak Berlin Antlaşması, Ayastefanos Antlaşması'ndaki Ermenilerle ilgili maddeleri neredeyse aynı ifadelerle kabul etti ve bu maddelerin uygulanmasına imzacı devletlerin nezaret edeceğini ekledi.

Ancak Berlin Antlaşması Ermeni meselesinin sonu değildi. Britanya'nın Ermeni politikası da daha yeni başlıyordu. Kıbrıs ve Berlin Antlaşmaları, Osmanlı Devleti'nin Doğu Anadolu'da reform yapmasını gerektiriyordu ama bu reform tabiri ile kastedilenin ne olduğu açıklanmamıştı. Bir süre sonra Britanya'nın bu terimle neyi kastettiği ortaya çıkmaya başladı. 8 Ağustos 1878'de Dışişleri Bakanı Lord Salisbury'nin İstanbul Büyükelçisi Layard'a gönderdiği uzun bir yönergede, söz konusu antlaşmalar gereğince Osmanlı Hükümetinin yapması gerekenleri sıralayan birçok talimat vardı. Yönergede Girit, Lübnan ve Doğu Rumeli gibi Osmanlı Devleti'nin farklı bölgelerinde uygulanan ya da uygulanması düşünülen reformlardan söz edilerek Doğu Anadolu için bu bölgelerden hiçbirinin model olamayacağı belirtiliyordu. Zira bu bölgeden zaman zaman Ermenistan ya da Türkiye Ermenistanı olarak söz edilse de Ermeniler bu gölgede azınlıktaydılar, dağınıktılar ve Müslümanlarla iç içe yaşıyorlardı. Sadece Hristiyanlara özel bir yönetim sistemi bölgede vahim sonuçlar doğurabilirdi. Yani Britanya için o tarihte Ermenilere özerklik vermek pek uygun bir seçenek olarak görülüyordu. Açıkta söylemese de Dışişleri Bakanı Salisbury'nin Doğu Anadolu için önerisi özerklik değil bir tür Britanya protektorasıydı. Bu düşünceye göre Doğu Anadolu'da Avrupalı güçlerin yönetiminde, Osmanlı ordusundan bağımsız yeni bir jandarma teşkilatının kurulacak; bölgede gerekli görülecek her ilde başında Avrupalı bir yargıcın bulunacağı ve diğer mahkemelerin üstünde yer alacak birer mahkeme kurulacak; bölgenin vergi sistemi tamamen Avrupalı güçlerin kontrolüne bırakılacaktı. Son olarak, bu reformların etkili bir şekilde uygulanabilmesi için Doğu Anadolu'ya atanacak valinin seçiminde Britanya Büyükelçisine danışılacak, padişah bu valiyi dilediği gibi değiştiremeyecekti. Bu proje 20 Ağustos 1878'de bir nota şeklinde Sadrazam Saffet Paşa'ya sunuldu (Şimşir, 1986: 30-33).

Osmanlı yönetimi reform yapmaya niyetliydi ancak bölgede kontrolün Britanya'ya geçmesinden ve egemenlik haklarını kaybetmekten korkuyordu. Rumeli topraklarının çok büyük bir bölümü elden çıkmıştı ve şimdi sıra Doğu Anadolu'ya geliyor gibiydi. Britanya'nın 20 Ağustos tarihli notasına 24 Ekim 1878'de verilen cevapta, Britanya notasında bildirilen konularda bazı değişikliklerle reformlar yapılmasının düşünüldüğü bildiriliyordu. Avrupalı uzmanlar Padişah'ın buyruğu altında iş göreceklere böylece inisiyatif Osmanlı Devleti'nde olacaktı. 1879'da bölgeye gönderilen ıslahat komisyonları ile de yönetimin bu konudaki isteği gösterilmeye çalışıldı. Ama İngilizler tatmin olmamıştı. Disraeli'nin Başbakanlığını yaptığı Britanya'daki muhafazakâr hükümet Ağustos 1878'den Mayıs 1880'e kadar yukarıda sözü edilen projeyi hayata geçirmek için baskı yapmaya devam etti. Bu baskılar "söz konusu reformlar yapılmazsa Padişah'ın tacı tahtı gider, Anadolu Bulgaristan'a benzer" tehditlerine kadar vardı. Muhafazakâr Hükümetin Nisan 1880'de yerini liberal Gladstone Hükümetine bırakmasıyla ilişkiler çok daha zorlu bir sürece girecekti (Şimşir, 1986: 33-35).

Ermeni meselesi kısa sürede Osmanlı yönetimini en çok uğraştıran sorunlardan biri haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin gücü bu sorunu büyük güçlerin ilgi alanından çıkarmaya yetmemiş, bu sebeple daha yakın tehdit olan Rus baskısından kurtulmak için daha uzak bir tehdit olan Britanya'ya yaklaşmıştır.

4.4. Mısırın İşgali

Osmanlı yönetimi ile Kavalalı Mehmet Ali Paşa arasında yaşanan sorunun ardından Avrupalı güçlerin Mısır konusuna müdahil olması sonucunda Sultan Abdülmecid 1841 yılında yayımladığı fermanla Mısır valiliğinin veraset yolu ile Mehmet Ali Paşa'nın varislerine kalmasını kabul etmişti (Armaoğlu, 1997: 215). Yapılan düzenlemelerle bu tarihten sonra Mısır,

kâğıt üzerinde Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmakla birlikte fiilen büyük ölçüde özerk bir devlet haline geldi. Mehmet Ali Paşa 1849'da varislerine dış borçsuz ve uygulamada bağımsız bir Mısır bırakarak öldü (Güler, 2011: 38).

Ancak varisleri bu başarıyı sürdüremediler. Mısır'ın bundan sonraki durumunda Süveyş Kanalı ve dış borçlar etkili olacaktı. Süveyş Kanalı 1869'da ulaşılabilir hale getirildiğinden itibaren büyük devletler için, özellikle de Britanya için önemli bir su yolu oldu. 1882 yılına gelindiğinde Britanya dış ticaretinin üçte biri Kanal'dan geçecekti (Martel, 2005: 24). Buna bir de Hindistan yolunun güvenliği meselesi eklenince bu tarihlere Mısır'ın, Britanya dış politikasında tuttuğu yerin önemi ortaya çıkmaktadır.

1870'lerde Hıdiv İsmail Paşa'nın müsrif yönetimi altında Mısır, hızla borçlu bir ülke haline geldi. Alacaklı Avrupalılar borçların tahsil edilmesi için Britanya ve Fransa hükümetlerinden yardım isteyince, bu devletlerin baskısı ile Mısır'ın gelirleri Mayıs 1876'da kurulan Kamu Borçlar İdaresi Komisyonu'na bırakıldı. Hıdiv İsmail Paşa, Nisan 1879'da bir tasarruf tedbiri olarak yaklaşık otuz bin kişi olan Mısır ordusunu küçültme yoluna gitti. Toplam mevcut on bir bine indirilirken iki bin beş yüz subay da emekli edildi. Farklı etnik kimliklerden oluşan Mısır ordusundan emekli edilen bu subayların Araplardan olması ülkede rahatsızlığa yol açtı ve Mısır'da Arap milliyetçiliğinin yükselmesine sebep oldu (Yaramış, 2007: 123-124).

Mısırlı milliyetçi subayların Ahmed Urabi önderliğinde direniş başlatmaları ve olayların büyümesi üzerine Hıdiv İsmail Paşa mevcut Mısır Hükümetini görevden alarak yerine tamamen Mısırlılardan oluşan yeni bir hükümet atadı. Yaşanan karışıklıklardan dolayı Britanya ve Fransa Hıdiv İsmail Paşa'ya görevden ayrılması ve yerini oğlu Mehmet Tevfik Paşa'ya bırakması için baskı yapmaya başladılar. Yabancı müdahalesinden endişe eden II. Abdülhamid, 25 Temmuz 1879'da İsmail Paşa'yı azlederek yerine oğlu Mehmet Tevfik Paşa'yı hıdiv olarak atadı (Yaramış, 2007: 124).

Hıdiv Tevfik Paşa, Ahmed Urabi'nin rütbesini albaylığa yükseltti ve onu Kahire'de alay komutanı olarak görevlendirdi. Urabi bu görevi sırasında da milliyetçi subayların önderi olmayı sürdürdü. O ve arkadaşları Mısır ordusunda Türk-Çerkez asıllı subaylar yerine Mısırlı subayların bulunması için hükümete baskı yapıyorlardı. Mısır'daki gerilimi düşürmek isteyen Osmanlı yönetimi Ali Nizâmî Paşa'yı Kahire'ye gönderdi. Britanya ve Fransa'yı rahatsız eden ama Kahire'de kaldığı yaklaşık iki hafta içinde belirgin herhangi bir başarı elde edemeyen Nizamî Paşa 18 Ekim 1881'de Mısır'dan ayrıldı (Görgün, t.y.).

Urabi'nin şöhreti ve etkisi gittikçe artıyordu. Şubat 1882'de kurulan yeni hükümette Savaş ve Donanma Bakanı oldu. Kendisine bu dönemde paşa unvanı verildi. Ordudaki Çerkez asıllı subaylarla Urabi ve arkadaşları arasında yaşanan çekişme sonucunda bazı Çerkez subaylar ile eski Savaş Bakanı Osman Rıfık Paşa tutuklandı. Diğer taraftan Hıdiv Tevfik Paşa ile hükümet arasında da anlaşmazlıklar yaşanıyordu. Osmanlı Hükümeti'nin yanı sıra Fransa ve Britanya da hıdivden yana tavır aldılar. Avrupalılar Urabi hareketini Osmanlı etkisinde ve Panislamist olarak niteleseler de Urabi Paşa "Osmanlı ordusu gelirse İngiliz ve Fransız kuvvetlerine yapılabilecekten daha çok direniriz" diyerek pozisyonunu belli ediyordu. Belli ki Urabi Paşa Osmanlı ordusunun Mısır'a girmesi halinde oradan çıkarılmasının pek mümkün olmayacağını düşünüyor, bu sebeple Osmanlı askerine karşı daha sert bir tavır takınıyordu (Koloğlu, 2010: 178, 180).

Yaşanan gerginlik ve hükümet değişiklikleri üzerine Osmanlı yönetimi bu sefer de Derviş Paşa'yı Mısır'a gönderdi ise de durumda bir değişiklik olmadı. Kahire'de 11 Haziran 1882'de münferit bir olayla başlayan ama sonrasında Mısırlılarla Avrupalılar arasında ciddi bir çatışmaya varan olaylar da karışıklığı artırdı (Gümüş, 2013: 31). Bazı Avrupalılar Mısır'ı terk ederken Urabi Paşa da muhtemel bir müdahaleye karşı hazırlıklara ve İskenderiye'deki istihkâmları güçlendirmeye başladı. Fransa gemilerini İskenderiye Limanı'ndan çekerken, limandaki gemilerinin tehlike altında olduğunu iddia eden Britanya, İskenderiye istihkâmlarını topa tuttu. İskenderiye 15 Temmuz'da Britanya tarafından işgal edildi. Hıdiv, Urabi Paşa'yı Savaş ve Donanma Bakanlığı görevlerinden aldıysa da Kahire'de toplanan Meclis-i Örfî üyeleri, hıdiv düşman elinde olduğu için kararının geçersiz olduğunu ve Paşa'nın hâlâ Mısır ordularının komutanı olduğunu ilan ettiler.

Bedevilerin desteğini alan Urabi Paşa ile Britanya ordusu arasında Ağustos – Eylül 1882 döneminde bir dizi savaş yaşandı. Britanya, Osmanlı Devleti'nin Mısır'a asker göndermesini ve II. Abdülhamid'in Urabi Paşa'yı asi ilan etmesini istiyordu (Görgün, t.y.). Ancak Sultan, "Müslümanı Müslümana kırdırmak istiyorlar, İslam kanının mübarek Nil'in dalgaları gibi akmasını mı istiyorlar?" diyerek Mısır'a asker göndermeyi reddediyor ve Avrupa'nın jandarması rolünü oynamaya niyetli olmadığını gösteriyordu (Koloğlu, 2010: 178). Osmanlı Sultanının aynı zamanda İslam Halifesi olması münasebeti ile başkaldırması bile olsa Müslüman bir topluluğa karşı silah kullanması halk tarafından muhtemelen hoş görülmecekti. Urabi Paşa 6 Eylül'de Sultan tarafından asi ilan edildi. Bir hafta sonra da Süveyş Kanalı ile Kahire arasındaki Tellülkebir'de İngilizlere yenildi ve 14 Eylül'de teslim oldu. Bu savaşın ardından Britanya Mısır'ı işgal etti (Görgün, t.y.).

Osmanlı Devleti'nin bu işgale karşı yapabilecekleri oldukça sınırlıydı. Esasen Mısır üzerinde fiili hâkimiyeti kaybedeli çok uzun zaman olmuştu. Sultan, büyük devletlerin hiçbirinin desteğini de alamamıştı. Britanya'ya karşı askeri bir harekât ise zaten düşünülemezdi. Geriye sadece diplomasi seçeneği kalıyordu ancak sahada güçlü olan Britanya'ya karşı II. Abdülhamid'in kullanabileceği fazla bir araç yoktu. Hem Britanya hem de Osmanlı Devleti bu durumun farkındaydı ve bu sebeple görüşmeler göstermelikti. Bab-ı Âli Mısır'dan gelen haberleri sansürlemekten başka bir şey yapamadı. Ortaya

konulan çabalarda II. Abdülhamid'in amacının Mısır'daki egemenlik haklarını resmi olarak korumak ve bu işgalin getirdiği olumsuz havanın başka yerleri etkilemesinin önüne geçmek olduğu anlaşılmaktadır (Yasamee, 2018: 135-137).

Britanya'nın Mısır'dan çekileceğine dair, Mısır'daki en üst yöneticisi konumunda olan Lord Cromer 1882'den 1907'ye kadar 120 açıklama yapmıştı ama işgal uzun yıllar devam etti. Ancak diplomatik çabalar sonucunda 1885 yılında Mısır'ın Osmanlı – Britanya ortak idaresine konulması yönünde bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşma ile II. Abdülhamid hukuken Mısır'da Osmanlı Devleti'nin varlığını devam ettirirken Britanya de uluslararası alanda bu işgale meşruiyet kazandırmayı amaçlıyordu (Güler, 2011: 54-55). Bu anlaşma 1914 yılına kadar yürürlükte kaldı. Birinci Dünya Savaşı'nda Britanya ile Osmanlı Devleti karşı ittifaklarda yer alınca Aralık 1914'te Britanya bu anlaşmayı feshederek Mısır'ı Britanya protektorası haline getirmiştir (Goldschmidt Jr ve Davidson, 2008: 332).

Sonuç ve Değerlendirme

II. Abdülhamid dönemi Osmanlı dış politikasında İslam'ın önemli bir yeri olduğu konusunda konunun uzmanları arasında yaklaşık bir uzlaşma olsa da İslam'ın bu politika içindeki yoğunluğu noktasında farklı görüşler vardır. Bazıları için bu politikada İslam belirleyicidir ve dolayısıyla bu politika Panislamizm ya da İslam Birliği politikasıdır. Ancak bu dönemde uygulanan politikanın ayrıntılarına bakıldığında dinin bu politikanın belirleyicisi olmadığı, belirlenen dış politika çerçevesinde dinden de faydalandığı görülmektedir. Dönemin dış politikasını bütünüyle din merkezli açıklayan çalışmalar fazlasıyla indirgemecidir.

Çalışmada dönemin açıklayıcı teorisi olarak görülen neoklasik realizm, bir yandan uluslararası sistemin devletlerin dış politikası üzerindeki sınırlayıcı etkisini kabul ederken bir taraftan da ara değişkenlerin bu sistemsel sınırlar içerisinde dış politika üzerindeki etkisine vurgu yapmaktadır. Osmanlı Devleti uluslararası sistemin koyduğu sınırlar içerisinde kendi ara değişkenlerinin etkisi ile dış politikasını yürütmüştür. Bu politikada hangi ara değişkenin hangi oranda etkili olduğunu net bir şekilde söylemek mümkün değildir. Ancak pek demokratik olmayan zamanın ruhu ve Osmanlı yönetim sistemi göz önünde bulundurulduğunda II. Abdülhamid'in sahip olduğu imajın etkisinin diğer ara değişkenlerden daha güçlü olduğu söylenebilir. Bu elbette dış politika kararlarının tamamına yönelik bir genellemedir ve farklı durumlarda farklı bir ara değişkenin daha etkili olmuş olması mümkündür.

Yukarıda ele alınan sorun başlıkları neoklasik realizm açısından değerlendirildiğinde genel olarak şu yargılara varılabilir: Morova'da Sırp ordusuna karşı kazanılan galibiyetin ardından Rusya'nın ultimatomu ile savaşın durması Osmanlı yönetiminin güç algısındaki zayıflığın bir sonucuydu. Bu durumda yanı başındaki büyük güç Rusya'ya karşı büyük güçler arasında denge kurulmaya çalışılarak dönemin en büyük gücü Britanya'nın desteği beklenmekteydi. Beklenen desteğin gelmemesi üzerine Rusya'ya karşı zayıf olduğu algısına rağmen Konferans'ta alınan kararlara savaş tehlikesine rağmen karşı çıkmıştır. Bu noktada özellikle Bulgaristan gibi payitahtın yanı başındaki eski bir Osmanlı toprağının koparılmak istenmesi bu karşı çıkışta etkili olmuştur. Öğrenci gruplarının Konferans kararlarının reddedilmesini isteyen gösteriler düzenlemelerine bağlı olarak, Meclisin bu kararı almasında halktaki genel inanç ve beklentilerin de etkili olduğu söylenebilir.

Kıbrıs'ın Britanya'ya bırakılması ve Ermeni meselesinde takip edilen politika II. Abdülhamid'in yakın Rus tehlikesine karşı daha uzak olan Britanya tehlikesini göze alması olarak yorumlanmalıdır. Tahta çıkar çıkmaz kucağında bulunduğu ve İstanbul'u kaybetme tehlikesini yaşatan 93 Harbi, Sultan'ı Rus Çarlığına karşı ancak Britanya gibi bir devletin desteği ile karşı koyulabileceği düşüncesine sevk etmiş olmalıdır.

Urabi Paşa isyanı sırasında Mısır'a asker gönderilmemesinde II. Abdülhamid'in Müslüman kanının dökülmesinden endişe etmesi etkili olduğu gibi Osmanlı yönetiminin halkın bu politikaya karşı bir tepki göstermesinden endişe etmesi de muhtemelen etkili olmuştur. Bu etkinin anlaşılması için Osmanlı stratejik kültürünün ve halkın, İslam Halifesinin devletin bir parçası olan Müslüman bir topluluğa karşı silah kullanmasını hoş karşılamayacağı dikkate alınmalıdır. Bu dönemde Mısır'dan gelen haberlerin sansürlenmesi Osmanlı yönetiminin halkın tepkisinden çekindiğini göstermektedir.

II. Abdülhamid her ne kadar dindar bir kişi olsa da iktidarının ilk yıllarında Britanya'ya yönelik uyguladığı dış politikanın Panislamizm/İslam birliği ile açıklanması mümkün değildir. Bu politikanın Panislamist olduğuna dair elde geçerli veriler yoktur. Diğer taraftan dönemin dış politika uygulamaları ile neoklasik realizmin önermelerinin uyumlu olduğu görülmektedir. Bundan dolayı dönemin Britanya politikasına neoklasik realist bakış açısından bakılması uygulanan politikayı anlamaya yardımcı olacaktır.

Kaynakça

- Akçura, Y. (2005). *Üç tarz-ı siyaset*. Ankara: Lotus Yayınevi.
- Akşemsettinoglu, G. (2002). Power politics in international affairs. *Foreign Policy*, 29 (3-4), 66-76.
- Arı, T. (2004). *Uluslararası ilişkiler teorileri*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arıboğan, D. Ü. (2007). *Uluslararası ilişkiler düşüncesi*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları
- Armaoğlu, F. (1997). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aydın, M. (2004). Uluslararası ilişkilerin "gerçekçi" teorisi: kökeni, kapsamı, kritiği. *Uluslararası İlişkiler*, (1)1, 33-60.
- Aydın, M. (2005). İstanbul Konferansı (1876)'na giden yolda Britanya'nın Doğu politikası. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(17), 59-66. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/pub/pauefd/issue/11126/133060>
- _____ (2006). Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde İstanbul Konferansı (1876)'nın Yeri, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25(39), 101 - 115.
- Balci, A., Kardaş, T., Ediz, İ., & Turan, Y. (2020). War Decision and Neoclassical Realism: The Entry of the Ottoman Empire into the First World War. *War in History*, 27(4), 643-669. <https://doi.org/10.1177/0968344518789707>
- Barlık, H. (2016). Esad Efendi'nin "İttihad-ı İslam" risalesinde İslam birliği ve Osmanlı Halifesine bağlılık düşüncesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 598-615
- Baykal, B. S. (2018). Doksanüç Harbi arifesinde Osmanlı Devleti ile büyük devletler arasındaki münasebetler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, (3)2, 183-192. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2152399>
- Bolat, M. (2014). 1876-1914 Arası Osmanlı Devleti dış politikasının genel bir değerlendirmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 16-28.
- Brown, C. ve Kirsten, A. (2008). *Uluslararası ilişkileri anlamak* (Çev. Arzu Oyacıoğlu). İstanbul: Yayın Odası.
- Çetinsaya, G. (2016). II. Abdülhamid'in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi. *Osmanlı Araştırmaları*, 47(47), 353-409. DOI: 10.18589/oa.583218
- Engin, V. (2017). *II. Abdülhamid ve dış politika*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Eraslan, C. (1995). *II. Abdülhamid ve İslâm birliği*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ertoyl, B. (2019). Uluslararası ilişkilerde realist geleneğin dönüşümü ve neoklasik realizm. *Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-26.
- Forde, S. (1995). International realism and the science of politics: Thucydides, Machiavelli and Neorealism. *International Studies Quarterly*, 39(2), 141-160.
- Ereker, F. (2013). Dış politikayı analiz etmek: Dış politika analizinde yapan-yapı sorunu. *Uluslararası İlişkiler*, 9(36), 45-71.
- Gencer, A. İ. (t.y.). Ayastefanos Antlaşması, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayastefanos-antlasmasi>
- Goldschmidt Jr., A. ve Davidson, L. (2008). *Kısa Ortadoğu Tarihi*. İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Görgün, H. (t.y.). Urâbî Paşa. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/urabi-pasa>
- Güler, Z. S. (2011). *Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık, Tahrir Meydanında Korkuyu Yenmek*. İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Gümüş, M. (2013). *Sultan II. Abdülhamid'in Mısır Politikası* (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Gürün, K. (1983). *Ermeni Dosyası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- <https://sozluk.gov.tr/>
- İlter, E. (1995). Ermeni Meselesi'nin Doğuşunda ve Gelişmesinde Britanya'nın Rolü. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 6, 155-171

- Karpat, K. H. (1987). Pan-İslamizm ve İkinci Abdülhamid: Yanlış bir görüşün düzeltilmesi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 48, 1331-1359.
- _____ (2010). İslâm'ın siyasallaşması, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kiraz, S. (2020). Bir dış politika analizi olarak neoklasik realizmin incelenmesi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(4), 665-686.
- Koloğlu, O. (2010). *Abdülhamit gerçeği*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Mahmud Celeleddin Paşa, (1983). *Mir'at-ı Hakikat* (Haz. İ. Miroğlu), İstanbul: Berekât Yayınevi.
- Mardin, Ş. (1991). Türkiye'de din ve siyaset. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Martel, G. (2005). The Near East in the balance of power: The repercussions of the Kaulla Incident in 1893, S. G. Haim ve E. Kedourie (Edt.), *Modern Egypt*. İçinde (ss. 23-42), Routledge.
- Morgenthau, H. J. (1970). *Uluslararası politika*, (Çev. Baskın Oran ve Ünsal Oskay). Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Osmanoğlu, A. (1984). *Babam Sultan Abdülhamid*. İstanbul: Selçuk Yayınları.
- Özcan, A. (1997). *Pan-İslamizm*. Ankara: İSAM Yayınları.
- Özcan, A. (t.y.). İttihâd-ı İslâm. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ittihad-i-islam>
- Ripsman, N. M, Taliaferro, J. W. & Lobell, S. E. (2016). *Neoclassical realist theory of international politics*, Oxford University Press.
- Rose, G. (1998). Neoclassical realism and theories of foreign policy, *World Politics*, 51(1), 144-172.
- Satan, A. (2012). Yeni İngiliz belgeleri ışığında Kıbrıs ve önemi. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 0(6), 55-70.
- Schweller, R. L. (2004). Unanswered threats: A neoclassical realist theory of underbalancing. *International Security*, 29 (2), 159-201
- Sırma, İ. S. (2007). *II. Abdülhamid'in İslam birliği siyaseti*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Şimşir, B. (1986). *Osmanlı Ermenileri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Temperley, H. (1933). Disraeli and Cyprus. *The English Historical Review*, 46(182), 274-279.
- Tirmizî (Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî) (1996). *el-Câmiu'l-Kebîr* (IV. Cilt) (thk. Beşşar Avvâd Maruf). Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî.
- Uğrasız, B. (2003). Uluslararası ilişkilerde iki farklı yaklaşım: İdealizm ve realizm. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 139-145.
- Yaramış A. (2007). Mısır'da İngiliz sömürgecilik anlayışı: Cromer örneği (1883-1907). *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 121-130.
- Yasamee, F. A. K. (2018). *Abdülhamid'in dış politikası* (Çev. Y. S. İnanc). İstanbul: Kronik Kitap.
- Yavuz, F. ve İskefiyeli, Z. (2020). İstanbul Ermeni Patrikhanesi'nin Berlin Kongresi'ne Gönderdiği Heyetin Avrupa'daki Faaliyetleri. *Bellekten*, 84(), 357-398. doi:10.37879/bellekten.2020.357
- Waltz, K. N. (2015). *Uluslararası politika teorisi* (Çev. Osman S. Binatlı). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Zakaria, F. (1999). *From wealth to power: the unusual origins of America's World role*. Princeton University Press.
- Zia, N. (1975). *Kıbrıs'ın Britanya'ye geçişi ve adada kurulan İngiliz idaresi*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Extended Abstract

Aim and Scope

One of the most controversial periods of Turkish history, the reign of Abdülhamid II has attracted more attention in recent years. This interest is also reflected in academic studies. The foreign policy of the period constitutes an important part of the discussions. Despite being a much-studied topic, the foreign policy of the Abdul Hamid period has not been analysed theoretically enough, and the discussions have been mostly stuck within the framework of Pan-Islamism/Islamic unity. This

study aims to reveal that Panislamism or Islamic unity is not suitable as an explanatory concept for the British policy, which constitutes an important part of the foreign policy of the Abdul Hamid period and to analyse this policy from the perspective of neoclassical realism.

Methods

In this study, the literature review method was used, and the dynamics of the foreign policy pursued were tried to be determined by making use of sources dealing with the period from a holistic perspective, more specialized sources and memoirs dealing with a certain aspect of the period. Since a detailed analysis of the foreign policy pursued during the thirty-three-year reign is not possible within the limits of an article, the time dimension of the subject has been limited to the first years of Abdülhamid's rule (1876-1882) by utilizing Çetinsaya's study.

In the first section, a brief analysis of Abdülhamid's foreign policy within the framework of pan-Islamism/Islamic unity was made and information about the literature on this subject was provided. In the next two chapters, the general structure of the international system in the period covered by the study and neoclassical realism, which is accepted as an explanatory theory, are discussed. The fourth section briefly describes the main points of contact between the Ottoman Empire and Britain during the period covered by the study. The study is completed with the conclusion section where the findings are evaluated.

Findings

Although many studies evaluate Abdülhamid II's foreign policy as Pan-Islamist/Islamic Union, it is understood that his main goal was not to establish the Islamic Union but to maintain the existence of the Ottoman Empire. Being a religious person, his foreign policy was wrongly evaluated as Pan-Islamist/Islamic unity oriented. Especially in the first years of his rule, it is seen that he tried to keep the state alive under very difficult conditions. Under these circumstances, it is unthinkable for a sultan to try to unite the Muslims of the world. When we look at the focal points of his policy towards England, it is understood that he tried to maintain the existence of the state at the expense of making important concessions.

At this point, a different perspective is needed to understand the foreign policy of the period. Since system theories generally deal with the system in terms of great powers, they are not suitable for explaining the foreign policy of the Ottoman Empire, which was no longer a great power in the period analysed in this study. Neoclassical realism, on the other hand, offers this needed perspective since it is not a system theory but a theory of foreign policy. Although it has its differences from classical realism, neoclassical realism is still a realist theory in essence. Rose argues that his view is realist because it holds that the scope and ambitions of a country's foreign policy are driven first and foremost by its place in the international system and, in particular, its relative capacity. However, the impact of this capacity on foreign policy is indirect and complex. This is because systemic pressures are transformed at the unit level through intervening variables. Therefore, he does not call his view classical realism, but neoclassical realism.

The main points of contact between the Ottoman Empire and Britain in the early years of the reign of Abdulhamid II were the Balkans, the Armenian question, Cyprus and Egypt. It is understood that the Ottoman administration pursued a policy that hoped for Britain's support on these issues from time to time, but at the same time did not have much confidence in Britain.

Conclusion

In the period in question, both the Ottoman State's system of governance and the personality of Abdulhamid II led to the prominence of the leader image as the most important intermediate variable in foreign policy towards Britain. The structure of the period's international system and the Ottoman Empire's weakness brought England to the fore as a balancing power against Russia. On the issues considered as the four most important points of contact in the study, it is seen that the Sultan mostly tried to secure Britain's support and avoid wars at the expense of making concessions to Britain. However, it is understood that public reaction and strategic culture were also effective in these decisions.

ENTROPİ ve Gri İlişkişel Analiz (GİA) Yöntemleriyle BİST Sürdürülebilirlik 25 Endeksindeki Şirketlerin Likidite Düzeylerinin Karşılaştırılması

Comparison of Liquidity Levels of Companies in BIST Sustainability 25 Index with ENTROPİ and Gray Relational Analysis (GRA) Methods

Mehmet Akif Kara¹, Onur Şeyranlıođlu²

Öz

Bu çalışmada, Borsa İstanbul (BİST) Sürdürülebilirlik 25 endeksinde yer alan şirketlerin likidite düzeylerinin çok kriterli karar verme yöntemleriyle sıralanması amaçlanmıştır. Araştırmada 2020-2022 yılları verileri kullanılmıştır. Likidite oranları, şirketlerin kısa vadeli yükümlülüklerini karşılama yeterliliğini ölçen rasyo oranlarıdır. Şirketlerin sürdürülebilir bir şekilde faaliyetlerini gerçekleştirebilmeleri için kısa vadeli yükümlülüklerini karşılayabilmeleri elzem bir konudur. Bu çalışmada çok kriterli karar verme yöntemlerinden Entropi ve Gri İlişkişel Analiz yöntemleri kullanılmıştır. Literatür taraması ile belirlenen kriterler Entropi yöntemi ile ağırlıklandırılmıştır. Akabinde Kamu Aydınlatma Platformu'ndan elde edilen veriler Gri İlişkişel Analiz yöntemi ile hesaplanmış ve ilgili şirketler likidite düzeylerine göre sıralanmıştır. Yapılan analiz sonucunda BİST Sürdürülebilirlik 25 endeksinde bulunan 22 şirket çok kriterli karar verme yöntemleriyle sıralanmıştır. Bulgulara, 2022 yılı için ilk ve son sırada sırasıyla ENKAI ve VESTL şirketleri olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: BİST Sürdürülebilirlik 25 Endeksi, Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV), ENTROPİ, Gri İlişkişel Analiz, Likidite.

Abstract

This study aims to rank the liquidity levels of companies in the Borsa İstanbul (BIST) Sustainability 25 index using multi-criteria decision-making methods. Data for the years 2020-2022 were used in the study. Liquidity ratios are ratios that measure the ability of companies to meet their short-term liabilities. It is essential for companies to be able to meet their short-term liabilities in order to carry out their activities in a sustainable manner. In this study, Entropy and Gray Relational Analysis methods, which are among the multi-criteria decision making methods, were used. The criteria determined by literature review are weighted by Entropy method. Subsequently, the data obtained from the Public Disclosure Platform were calculated by the Gray Relational Analysis method and the relevant companies were ranked according to their liquidity levels. As a result of the analysis, 22 companies in the BIST Sustainability 25 index were ranked using multi-criteria decision-making methods. According to the findings, ENKAI and VESTL companies are ranked first and last, respectively.

Keywords: BIST Sustainability 25 Index, Multi-Criteria Decision Making (MCDM), ENTROPY, Gray Relational Analysis, Liquidity.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 14 / 02 / 2023

Accepted: 13 / 05 / 2023

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Giresun, Türkiye, akifkara28@gmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-4308-9933>

²Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Giresun, Türkiye, onur.seyranlioglu@giresun.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-1105-4034>

Giriş

Likidite yönetimi, cari ödeme yükümlülüklerinin karşılanması noktasında her kuruluş için hayati önemdedir (Saleem ve Rehman, 2011: 95). Varlıkların nakde çevrilmesi ya da nakit elde edebilme yeteneği olarak da tanımlanan likidite kavramı, şirketlerin istenmeyen risk ve zararlarla karşılaşmadan, kısa vadeli yükümlülüklerin karşılanabilme yeteneğini ölçen bir göstergedir (Billah vd., 2015: 3). Şirket, kısa vadeli yükümlülüklerini karşılayabilecek mi? Bu soru, şirket paydaşlarınca büyük önem taşımaktadır. Şirketin faaliyetlerini sürdürülebilirliği açısından vadesi gelen borçlarını karşılayabilecek düzeyde nakit sağlama kapasitesine sahip olması gerekmektedir. Orta ve uzun vadede bir şirketin yükümlülüklerini karşılama gücü, karlılığa ve borçluluk derecesine bağlı olabilirken, özellikle kısa vadede borçlarını ödeyebilecek likiditeye sahip olmanın önemi elzemdir (Akgüç, 2013: 23). Bir şirketin kısa vadeli yükümlülüklerini karşılamada kullanabileceği likit varlıklar bilançonun dönen varlıklar grubu içerisinde yer alır. Şirketlerde kısa vadeli yükümlülüklerin karşılanması noktasında, dönen varlıklar ile kısa vadeli yükümlülükler arasındaki ilişkilere bakılmaktadır (Elmas ve Ardıç, 2018: 132). Geleneksel olarak likiditenin temel göstergeleri ise cari oran, asit-test oranı ve nakit orandır (Bolek ve Grosicki, 2012: 235). Söz konusu bu oranların aşırı yüksek olması, şirketin elindeki likit varlıkları âtil kullandığı için karlılık hedefine ulaşamadığını gösterirken, oranların düşük olması şirketin vadesi gelen yükümlülüklerinin karşılanmasında güçlükler yaratabilmektedir (Berk, 2017: 99). O halde bir şirketin optimal likidite düzeyi ne olmalıdır? Bu kritik sorunun cevabı, şirkete, sektöre, yerel ve küresel ekonomik konjonktüre bağlı değişim göstermekle birlikte şirketin diğer dönemleri veya sektördeki diğer şirketler ile karşılaştırılabilir olması ile mümkündür (Özkan, 2019: 255).

Tablo 1. Temel Likidite Oranları

	$\text{Cari Oran} = \frac{\text{Dönen Varlıklar}}{\text{Kısa Vadeli Borçlar}}$
$\text{Asit - Test Oranı} =$	$\frac{\text{Hazır Değerler} + \text{Menkul Kıymetler} + \text{Ticari Alacaklar}}{\text{Kısa Vadeli Borçlar}}$
	$\text{Nakit Oran} = \frac{\text{Hazır Değerler} + \text{Menkul Kıymetler}}{\text{Kısa Vadeli Borçlar}}$

Kaynak: (Akgüç, 2013: 23-30)

Cari oran, dönen varlıkların kısa vadeli yükümlülükleri karşılamada kullanabileceği iktisadi değerlerin kısa vadeli borçlara bölünmesi ile elde edilmektedir (Akgüç, 2013: 23). İşletme sermayesi oranı olarak da bilinen cari oran, aynı zamanda şirketin çalışma sermayesi ile ilgili bilgi verir (Berk, 2017: 100). Cari oranın genel kural olarak 2 olması yeterlidir. Fakat Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sağlanan krediler genellikle kısa vadeli olduğundan cari oranın 1.5 olması makbul kabul edilmektedir (Elmas ve Ardıç, 2018: 133). Yüksek bir cari oran çok iyi bir nakit pozisyonu ortaya koysa da şirketin çok fazla eski stoğunun olduğunu ya da ödenememiş borca dönüşebilecek çok fazla açık alacak pozisyonu olduğunu gösterebilir. Dolayısıyla şirketin likidite performansı hakkında bilgi sahibi olmak için diğer likidite oranlarının bir arada incelenmesi gerekmektedir (Brigham ve Houston, 2016:101). Asit-test oranı ise cari oranı tamamlayan, para ve paraya kolaylıkla dönüştürülebilen değerlerin (hazır değerler), menkul kıymetler ve kısa vadeli ticari alacaklar toplamının kısa vadeli borçlara bölünmesi ile elde edilir (Akgüç, 2013: 28). Asit-test oranı kısaca, dönen varlıklardan likiditesi nispeten daha düşük olan stokların çıkarılması ile de bulunmaktadır. Borçların vadesi geldiğinde stokları likit hale getirmek zaman alacağından ve finansal kayıplar yaratacağından stokların nakde dönüşümüne güvenmeden borçların ödenebilmesi önem arz etmektedir (Okka, 2015: 129). Bu oranın 1'den küçük olması şirket aleyhine bir durumdur (Berk, 2017: 100). Asit-test oranındaki ticari alacakların tahsil belirsizliğinden dolayı kullanılan nakit oran, bir şirketin en likit varlıkları olan hazır değerler ile menkul kıymetlerinin kısa vadeli borçlara bölünmesi ile elde edilir (Lazol, 2008:72; Brealey vd., 2007: 473). Şirketin alacaklarının tahsil edememe ve stoklarını nakde çevirememesi durumlarında kısa vadeli borçların ödenme yeterliliğini göstermektedir (Okka, 2015: 129). Likidite oranları içerisinde en hassas oran olan nakit oranı, genel kural olarak 0.2'nin altına düşmemesi istenmektedir. Ancak gelişmekte olan ülkelerde bu oranın belirtilen seviyenin altına düşebilmektedir (Elmas ve Ardıç, 2018:136).

Şirket yönetiminde son yıllarda temel tartışma alanlarından birini oluşturan sorumluluk alanları, şirketlerin sadece iç paydaşları değil, etkilendikleri ve etkiledikleri tüm paydaşları sorumluluk alanlarına dahil ederek, özellikle finansal amaçlarını gerçekleştirirken ekonomik, sosyal ve çevresel sonuçlardan da sorumlu olmaları gerektiğini ortaya koymaktadır. Şirketlerin sorumluluk alanlarının genişlemesi şirket yönetiminde tüm paydaşların etkileşimini gözetten yeni bir bütüncül bakış açısını barındırmaktadır (Tokgöz ve Önce, 2009: 251-252). 1990'lı yıllar da başlayan şirket skandalları ile paydaşların ve kamuoyunu bilgilendirilmesi, şeffaf bir yönetim anlayışına sahip olunması gibi özellikler yeni yönetim anlayışlarının temelini oluşturmaktadır (Kara ve Genç, 2022). Şirketlerin etik ve sosyal yönleri, paydaşların değişken olan beklentileri ile ilgili olarak şirketlerin sürdürülebilir büyümesinde giderek daha fazla rol oynamaktadır. Bu nedenle şirketler, sorumlu bir varlık olarak ekonomik, sosyal ve çevresel konulara bağlılıklarını göstermek için tüm paydaşlara daha fazla

bilgi iletmelidir. Giderek daha rekabetçi hale gelen iş ortamında sürdürülebilir kalabilmek sorumluluk alanlarındaki ekonomik, sosyal ve çevresel unsurları etkin şekilde yönetmek zorunluluğuna bağlıdır.

Şirketlerin sürdürülebilirlik perspektifi ile hareket etmeleri ve faaliyetleri konusunda kamuoyunu bilgilendirmeleri, sürdürülebilirlik uygulamaları konusunda şeffaf olmaları için gerek toplumsal gerek yasal olarak güçlü baskılarla karşılaşabilmektedirler. Bu açıdan şirketlerin sürdürülebilirlik performanslarının ölçülmesi, yönetilmesi ve raporlanması bütüncül bir yönetim paradigması gerektirmektedir (Stacchezini vd., 2016:102). Birleşmiş Milletler'in (BM) çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim unsurlarını barındıran sosyal sorumlu yatırımlar ilkelerini 2006 yılında ilanında sonra sürdürülebilirlik kavramı ve şirketlerde sürdürülebilirliğe ilişkin uygulamalar hız kazanmıştır. Bu bağlamda, şirketlerin finansal tablolarının sürdürülebilirlik ilkelerine uygun düzenlenmeye başlanmıştır. Çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim ilkelerini benimsemiş sosyal sorumlu yatırımları olan şirketlerden oluşan sürdürülebilir borsa endeksleri oluşturulmuştur (SSEI, 2016). Dünya'da sürdürülebilirlik endekslerine ilginin artmasına neden olan gelişmeler ise Dow Jones ve FTSE sürdürülebilirlik borsa endekslerinin sırası ile 1999 ve 2001 yıllarında oluşturulmasıdır. Bu gelişme ile sürdürülebilirlik endekslerine dahil olan şirketlerin kurumsal performansının araştırılmasına yönelik çalışmalar da artış göstermiştir (BİST, 2011). Türkiye'de ise sürdürülebilirlik alanında bilgi, deneyim ve uygulamaları arttırmak için Borsa İstanbul (BİST) pay piyasasında işlem gören şirketlerden oluşan BİST Sürdürülebilirlik ve BİST Sürdürülebilirlik 25 pay endeksleri ilke olarak sırasıyla 4 Kasım 2014 ve 21 Kasım 2022 tarihlerinde oluşturulmuştur. Bu endeksler, borsaların çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim alanlarındaki risklere ilişkin politika oluşturmaları sürecinde şirketlere yol gösteren ve şirketlerin sürdürülebilirlik politikalarına ilişkin bilgiyi de sorumlu yatırımcılara ileten bir zemindir (BİST, t.y.).

Bu araştırmada, 2020-2022 yılları arasında BİST Sürdürülebilirlik 25 pay endeksinde yer alan şirketlerin likidite düzeyleri çok kriterli karar verme teknikleri ile karşılaştırılmıştır. BİST Sürdürülebilirlik 25 pay endeksi daha önce BİST Sürdürülebilirlik pay endeksinde yer alan bu alandaki performansı yüksek, piyasa değeri ve borsadaki işlem hacmi yüksek şirketlerden oluşturulmuştur. Sürdürülebilirlik kriterlerini sağlayan piyasa değeri ve borsa işlem hacmi en yüksek 22 şirketin likidite düzeyleri karşılaştırılmış, bu endekste yer alan 3 bankanın bilanço yapısı farklılığından kaynaklı likidite kıyaslamasına dâhil edilmemiştir. Daha önce de ifade edildiği gibi şirketlerin likidite açısından yeterlilikleri, şirketlerin faaliyetlerinin sürekliliği açısından hassas bir konudur. Bu öneme binaen literatürde bir boşluğun doldurulacağına inanılmaktadır.

1. Literatür Taraması

Bu araştırmanın uygulama sürecinde çok kriterli karar verme sistemi problem çözümünde ağırlıklandırma için Entropi ve performans ölçümü için Gri İlişkisel Analiz (GİA) kullanılmıştır. Öncelikle literatürde çeşitli alanlar entropi ile ağırlıklandırmanın ve performans ölçümü için GİA yönteminin kullanıldığı araştırmalar Tablo 2 ve Tablo 3'te özetlenmiştir. Daha sonra ise çok kriterli karar verme yöntemleri kullanılarak likidite düzeylerinin veya likidite oranlarını içeren bazı araştırmalar kısaca özetlenmiştir. Literatür incelendiğinde şirketlerin likidite düzeylerine yönelik araştırmaların çok kısıtlı olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Entropi ile Ağırlıklandırmanın Yapıldığı Bazı Araştırmalar

Araştırma	Yazar (lar)
Hava yolu/havalimanı şirketleri hizmet kalitesi ölçümü	(Bakır ve Atalık, 2018), (Bakır ve Akan, 2018)
Tedarikçi seçimi	(Shemshadi, vd., 2011), (Chen, 2020), (Özgüner ve Özgüner, 2020), (Eş ve Kocadağ, 2020), (Çalık, 2021)
Turizm destinasyonunun değerlendirilmesi/ülkelerin turizm performans ölçümü	(Zhang, vd., 2011), (Karaatlı, 2016), (Akyurt, 2021), (Baş vd., 2022)
Kurumsal sürdürülebilirlik performansı ölçümü	(Öznel vd., 2012), (Alp vd., 2015), (Özevin, 2022), (Doğan ve Kılıç, 2022)
İnovasyon/AR-Ge Performanslarının Ölçümü	(Çakır ve Perçin, 2016), (Ayçin ve Çakın, 2019), (Doğan, 2020), (Sarı, 2017), (Salman ve Peker, 2021)
Coğrafi Pazar/Yer Seçimi	(Yavuz, 2016), (Ulutaş vd., 2018), (Çetin, 2020), (Arslan vd., 2021), (Bahçeci ve Belgin, 2021), (Ateş ve Topal, 2021), (Torkayesh vd., 2020)
Personel Seçimi	(Kenger ve Organ, 2017), (Ulutaş, 2019), (Tağraf ve Ölmez, 2019), (Şimşek, 2022)
İşgörenlerin performans ölçümü	(Çelebi Demirarslan vd., 2019)
Ulaşım sistemleri performans ölçümü	(Görçün, 2019)
Çevresel Performans Ölçümü	(Akçakaya ve Urmak Akçakaya, 2019), (Akandere, 2021)
Eğitim/Öğretim Kurumu Performansı (üniversite, lise vb. kurumlar)	(Parlar ve Palancı, 2020), (Ömürbek vd., 2017), (Ömürbek ve Karataş, 2018), (Organ ve Kaçaroğlu, 2020), (Oğuz, 2022)

Pazarlama Performans Ölçümü	(Yılmaz ve Ececi, 2022).
Otomobil, cep telefonu, beyaz eşya vb. dayaklı tüketim ürünleri seçimi	(Keleş, 2019), (Akin, 2019), (Gavcar ve Kara, 2020), (Karakış, 2021), (Özgüner ve Ovalı, 2022)
Kapasite değerlendirilmesi	(Başdeğirmen ve Yalçiner Çal, 2021), (Alioğulları ve Tüysüz, 2020)
Lojistik performans ölçümü	(Ayyıldız ve Yalçın, 2018), (Orhan, 2019), (Alkan ve Merdivenci, 2021), (Deste ve Şimşek, 2019),
Yeşil yönetim/yeşil tedarik zinciri uygulamalarının değerlendirilmesi	(Memiş, 2019), (Koca ve Behdioğlu, 2019)
Ülkelerin refah düzeyinin değerlendirilmesi	(Şener ve Koltan Yılmaz, 2021)
Enerji alanında performans değerlendirilmesi	(Altan vd., 2021), (Karaca ve Ulutaş, 2018), (Ayçin ve Arsu, 2019), (Şahin, 2019), (Karadağ Albayrak, 2020), (Rani vd., 2019)
Ülkelerin güvenlik performanslarının ölçümü	(Altıntaş, 2022)
Ülkelerin yaşanabilirlik düzeyinin değerlendirilmesi	(Yarlıkaş ve Sonugelen, 2022)
Finansal Performans	(Zhou vd., 2008), (Lin vd., 2011), (Bagocius vd., 2013), (Lee vd., 2012), (Dejus ve Antucheviciene, 2013), (Ghorabae vd., 2016), (Ece, 2019), (Gezen, 2019), (Sakarya ve Gürsoy, 2021), (Korkmaz ve Öztel, 2020), (Işık, 2019), (Sakarya ve Budak, 2022), (Özaydın ve Kayahan Karakul, 2021), (Yılmaz ve Yakut, 2021), (Çilek ve Karavardar, 2021), (Çoşkun ve Çetiner, 2022)
Portföy Yönetimi	(Bera ve Park, 2008), (Huang, 2012)

Tablo 3. Gri İlişkisel Analiz Yönteminin Kullanıldığı Bazı Araştırmalar

Araştırma	Yazar (lar)
Tedarikçi Seçimi	(Özdemir ve Deste, 2009)
Otomobil, cep telefonu, beyaz eşya vb. dayaklı tüketim ürünleri seçimi	(Şişman ve Eleren, 2013), (Kökçam vd., 2018), (Gülçiçek Tolun ve Tümtürk, 2020)
Turizm destinasyonunun değerlendirilmesi/ülkelerin turizm performans ölçümü	(Karaatlı, 2016)
Personel Seçimi	(Ulutaş vd., 2018), (Eşiyok ve Eren, 2018), (Köse vd., 2013)
Ülkelerin refah düzeyinin değerlendirilmesi	(Türe, 2019)
İnovasyon/AR-Ge Performanslarının Ölçümü	(Belgin ve Avşar, 2019), (Altıntaş, 2020)
Coğrafi Pazar/Yer Seçimi	(İpek ve Şahin, 2018), (Arslan, 2021), (Birgün ve Güngör, 2014), (Kabadayı ve Çakır Esen, 2021)
Satın alma kararı değerlendirilmesi	(Uğur ve Baykan, 2017)
Lojistik Performans ölçümü	(Candan, 2019)
Şikâyet Yönetimi	(Güler, 2021)
Kurumsal Sürdürülebilirlik Performans Değerlendirilmesi	(Yıldız Kaya ve Öztel, 2018)
Ülkelerin ekonomik performans ölçümü	(Büyükgebiz Koca ve Tunca, 2019)
Tedarikçi Seçimi	(Yıldırım Söylemez vd., 2021)
Sürdürülebilir kalkınma performans ölçümü	(Saraç ve Alptekin, 2017)
İnsani gelişmişlik düzeyi ölçümü	(Orakçı ve Özdemir, 2017)
Yaşanabilir iller sıralaması	(Karaatlı, 2015)
Sosyal medyada fenomen performanslarının ölçümü	(Burucuoğlu ve Erdoğan Yazar, 2019)
Finansal performans	(Feng ve Wang, 2000), (Ho ve Wu, 2006), (Chien, 2006), (Özdemir ve Deste, 2009), (Wang, 2009), (Hongyi vd., 2011), (Peker ve Baki, 2011), (Uçkun ve Girginer, 2011), (Baş ve Çakmak, 2012) (Elitaş vd., 2012), (Doğan, 2013), (Bektaş ve Tuna, 2013), (Ecer ve Günay, 2014), (Thakur ve Anbanandam, 2015), (Güneysu vd., 2015), (Kandemir ve Karataş, 2016), (Kula vd., 2016), (Karadeniz vd., 2017), (Alpay ve Sakınç, 2017), (Gündoğdu, 2018), (Akyüz vd., 2018), (Ayçin, 2018), (Güleç ve Özkan, 2018), (Sarsour vd., 2020), (Nguyen vd., 2020), (Ersoy, 2020), (Yıldırım vd., 2021), (Medetoğlu ve Saldanlı, 2022)

Peker ve Baki (2011), 2008 yılı verileri kullanılarak BİST'e kote 3 sigorta şirketini GİA yöntemi ile analiz etmişlerdir. Likidite, kaldıraç ve karlılık oranlarının kullanıldığı araştırma bulgularında, likidite oranları yüksek olan bir şirketin finansal performansının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Bağcı ve Caba (2018), araştırmalarında BİST Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıkları (MKYO) şirketlerinin 2010-2017 yılları arasındaki nakit düzeyleri karşılaştırılmıştır. Entropi ve Copras yöntemlerinin uygulandığı araştırmada nakit düzeylerinin tespiti için cari oran, nakit oran, likidite oranı, dönen varlık devir hızı, finansal kaldıraç oranı ve borçlanma katsayısı oranı kullanılmıştır. Bulgularda, 2010 ve 2015 yıllarında Garanti, 2011 ve 2013 yıllarında Euro Kapital, 2012 Oyak Yatırım, 2014 ve 2017 İş Yatırım, 2016 yılında ise Euro MKYO nakit düzeyi açısından en iyi şirketler olduğu tespit görülmüştür. 2010, 2011 ve 2016 yıllarında Metro, 2012 Garanti, 2013 ve 2015 Atlas ve 2017 yılında ise Oyak Yatırım MKYO nakit düzeyi açısından yetersiz şirketlerdir.

Şamiloğlu vd. (2018), 2009-2016 yıllarının baz alındığı Borsa İstanbul (BİST) Sürdürülebilirlik Endeksi'ne kote 33 şirketin likidite düzeylerini kıyaslamışlardır. Araştırmada, likidite oranlarının önem dereceleri Analitik Hiyerarşi Proses (AHP) yöntemi ile likidite performansları ise GİA yöntemi ile ölçümlenmiştir. Bulgularda, likiditesi en yüksek ve düşük şirketler sırası ile TURKCELL ve SABANCI olarak tespit edilmiştir.

Satır vd. (2020), 2012-2018 yılları arasında BİST Perakende Ticaret sektöründeki 8 şirketin likiditeleri ile finansal performansları arasındaki ilişkiyi TOPSIS yöntemi ile analiz etmişlerdir. Araştırmada ayrıca, Du-Pont yöntemi kullanılarak yatırım karlılıkları hesaplanmıştır. Araştırma bulgularında, şirketlerin 2014 yılı ve sonrasında likidite düzeyleri açısından finansal performans birbirlerine yakın olduğu görülmüştür. Bu durum şirketlerin likidite ve finansal performans ilişkisinde homojen bir görüntüde olduklarını kanıtlamaktadır. Şirketlerin kısa vadeli borçlarını ödeme ile işletme sermayesi yeterlilikleri açısından yapılan performans ölçümlemesinde 2013, 2014 ve 2015 yıllarında MIPAZ, 2017 ve 2018 yıllarında MGROS şirketlerinin ilk sırada; 2012 ve 2016 yıllarında BIMAS şirketinin son sırada yer aldığı tespit edilmiştir.

Gürkan (2021), 2017-2019 yılları arasında BİST Teknoloji Endeksi'ne kote 15 şirketin finansal performansını TOPSIS yöntemi ile analiz etmişlerdir. Finansal performansın tespiti için likidite, faaliyet, finansal yapı ve karlılık oranlarının kullanıldığı araştırma bulgularında, LINK, DGATE ve INDES en başarılı performansa sahipken; NETAS, ARMDA ve ARENA en zayıf finansal performansa sahip şirketlerdir. Araştırma sonuçlarında şirketlerin finansal oranlarının ortalamaları ile ilgili yorumlarda bulunulmuştur. Likidite oranlarından cari ve nakit oranının ortalamaları sırasıyla 1.8917 ve 0.4544 şeklindedir. Teknoloji şirketlerinin yüksek büyüme hızları nedeni ile daha fazla likiditeye ihtiyacı oldukları bilinmektedir. Araştırmada yazarlarca, cari oran ortalamasının sektörün yapısı gereği düşük olduğu yorumu yapılmıştır.

Akyüz (2021), 2016-2022 yılları arasında BİST'te işlem gören orman ürünleri sanayi şirketlerinin finansal performansları GİA yöntemi ile analiz edilmiştir. Finansal oranlar içerisinde mali oranın finansal performansı etkilemede ilk sırada yer alırken, likidite oranlarının son sırada yer aldığı tespit edilmiştir.

2. Metodoloji

Bu çalışmada, Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik 25 Endeksi'ne kayıtlı 22 firmanın 2020-2022 yılları yıllık verilerinden yararlanılmıştır. Veri seti; 22 firmanın bilanço ve gelir tabloları kamuyu aydınlatma platformundan indirilmiş, analizde kullanılan likidite oranları Matlab programı aracılığıyla hesaplanmıştır. Çalışmada; cari oran, asit-test oranı ve nakit oranı kullanılmıştır. Bu oranlar ile birlikte 2020-2022 yılları arası tüm yıllarda hesaplanarak veri seti oluşturulmuştur. Çalışmada adımlar aynı olduğu için 2022 yılı yıllık verileri kullanılmıştır. 2020 ve 2021 yıllarına ait hesaplamalar yapılmış ve Tablo 15'de tüm yıllara ait sıralamalara yer verilmiştir.

2.1. ENTROPİ Yöntemi

Karar problemlerinde kriter ağırlıklarının belirlenmesi bir yanıyla karar vericiye bağlı olduğu için öznel, bir yanıyla da alternatiflerin kendi özelliklerine bağlı olduğu için nesnel olabilmektedir. ENTROPİ yöntemi bu bağlamda hem öznel hem nesnel yargıları aynı anda içerdiği için literatürde kullanımı tercih edilmektedir.

1. Adım: Normalizasyon Matrisinin Elde edilmesi

İlk adımda karar matrisi elemanları (x_{ij}) bir j niteliğine göre alternatifler tarafından üretilen ortalama gerçek bilgiyi yansıttığı düşünülen proje çıktılarına (p_{ij}) dönüştürülür. Bunun için literatürde iki yöntem önerilmektedir. Bu yöntemlerden ilki doğrusal hesaplama olarak adlandırılmaktadır (Çınar, 2004):

$$p_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m r_{ij}}, \forall ij \quad (1)$$

Diğer yöntem ise dolaylı hesaplama. Bu yöntemde öncelikle her bir alternatif için ideal bir alternatife yakınlık dereceleri r_{ij} ler uygun fonksiyonlarla hesaplanmaktadır. Daha sonra elde edilen bu değerler;

$$p_{ij} = \frac{r_{ij}}{\sum_{i=1}^m r_{ij}}, \forall ij \quad (2)$$

Eşitliği yardımıyla p_{ij} değerlerine dönüştürülür. Yakınlık dereceleri hesaplanırken kullanılan fonksiyon önerileri ise orantılı ölçek dönüşümü ve sabit ölçek dönüşümü yöntemleridir.

Doğrusal ölçek dönüşümü yapılırken belirli bir kriterin çıktıları x_{ij} , fayda durumunda kriterin maksimum x_j^* değerine bölünür. Elde edilen dönüştürülmüş veri r_{ij} ile ifade edilirse;

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{x_j^*} \quad (3)$$

Olarak ifade edilebilir.

İstenilen durum maliyet problemi çözümü ise bu durumda dönüşüm fonksiyonu,

$$r_{ij} = 1 - \frac{x_{ij}}{x_j^*} \quad (4)$$

olarak ifade edilir.

Tüm bu dönüşümler uygulandığı takdirde r_{ij} değeri $0 \leq r_{ij} \leq 1$ arasında olmaktadır. Bu dönüşümler amaçlanan r_{ij} değerinin 1'e yaklaşmasıdır.

2. Adım: Entropy değeri hesaplanmaktadır. Normalleştirilmiş değerler kullanılarak eşitlik (5) da yer alan formül yardımıyla E_j değeri hesaplanmaktadır.

$$E_j = -k \sum_{j=1}^n p_j \ln p_j \quad (5)$$

$$k = (\ln(n))^{-1} \quad (6)$$

3. Adım: Fark derecesi (degree of divergence) eşitlik (8) yardımıyla hesaplanır.

$$d_j = 1 - E_j, \forall j \quad (7)$$

4. Adım: Kriterleri ağırlıkları eşitlik (9) formülü ile hesaplanır.

$$w_j = \frac{d_j}{\sum_{j=1}^n d_j}, \forall j \quad (8)$$

2.2. Gri İlişkisel Analiz Yöntemi

Deng (1982) tarafından az sayıda verinin bulunduğu problemlerin çözümü için geliştirilen Gri İlişkisel Analiz yöntemi çok kriterli karar verme problemlerinin çözümü için kullanılmaktadır. GİA yöntemi veri setinin yetersiz olduğu durumlarda bile sonuç üretebilme potansiyeline sahiptir. Bu yönüyle diğer yöntemlere göre daha çok uygulama alanı bulmaktadır.

Adım 1. Karar Matrisinin Oluşturulması:

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (9)$$

$$m = [m_1 \ m_2 \ \dots \ m_n]$$

$$m(j) = \begin{cases} 1, & \text{eğer kriter (j) fayda kriteri ise} \\ 0, & \text{eğer kriter (j) maliyet kriteri ise} \\ 2, & \text{eğer optimal değer tercih ediliyorsa} \end{cases}$$

$$(j = 1, \dots, n)$$

Adım 2. Referans Serisinin ve Karşılaştırma Matrisinin Oluşturulması: GİA referans serisi, faktörleri kıyaslamak için kullanılacak seri olarak tanımlanmaktadır. $(1 \times n)$ boyutunda bir satır vektörüdür;

$$x_0 = [x_{01} \ x_{02} \ \dots \ x_{0n}]$$

Adım 3. Normalizasyon İşleminin Uygulanması: GİA'da normalizasyon işlemi üç farklı formül yardımıyla gerçekleştirilmektedir. Eğer fayda durumu söz konusu ise (kriterin mümkün olduğunca büyük değerlere sahip olması arzu ediliyorsa);

$$x_i^* = \frac{x_{ij} - \min_j x_{ij}}{\max_j x_{ij} - \min_j x_{ij}} \quad (10)$$

Maliyet durumunda (kriterlerin düşük değerlere sahip olması tercih ediliyorsa) kullanılacak normalizasyon formülü;

$$x_i^* = \frac{\max_j x_{ij} - x_{ij}}{\max_j x_{ij} - \min_j x_{ij}} \quad (11)$$

Optimal durum tercih ediliyorsa, bu durumda kullanılacak normalizasyon yöntemi şu şekildedir;

$$x_i^* = \frac{|x_{ij} - x_{pj}|}{\max_j x_{ij} - x_{pj}} \quad (12)$$

Adım 4. Mutlak Değer Tablosunun Oluşturulması:

$$\Delta_{0i} = |x_{ij} - x_{pj}|, (i = 1, \dots, m \text{ ve } j = 1, \dots, n)$$

Bu işlemlerden sonra GİA mutlak değer matrisi şu şekilde olacaktır;

$$\Delta = \begin{bmatrix} \Delta_{11} & \Delta_{12} & \dots & \Delta_{1n} \\ \Delta_{21} & \Delta_{22} & \dots & \Delta_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ \Delta_{m1} & \Delta_{m2} & \dots & \Delta_{mn} \end{bmatrix} \quad (13)$$

Adım 5. GİA Katsayı Matrisinin Oluşturulması: Her bir fark değerine aşağıdaki formülü uygulamak suretiyle katsayı değerleri hesaplanacaktır.

$$\gamma_{ij} = \frac{\Delta_{\min} + n\Delta_{\max}}{\Delta_{ij} + n\Delta_{\max}} \quad (14)$$

$$\Delta_{\max} = \max_i \max_j \Delta_{ij}$$

$$\Delta_{\min} = \min_i \min_j \Delta_{ij}$$

Formülde yer alan *n ifadesi*, gc katsayısı olarak adlandırılmaktadır ve 0 ile 1 arasında olmak zorundadır. Literatürde çoğunlukla bu değer 0.5 olarak atanmaktadır. Bu işlem sonunda GİA katsayı matrisi şu şekilde olmaktadır;

$$\gamma = \begin{bmatrix} \gamma_{11} & \gamma_{12} & \dots & \gamma_{1n} \\ \gamma_{21} & \gamma_{22} & \dots & \gamma_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ \gamma_{m1} & \gamma_{m2} & \dots & \gamma_{mn} \end{bmatrix}$$

Adım 6. Derecelerin Hesaplanması: GİA dereceleri basitçe önceki adımda oluşturulan matrislerin satırlarının toplamıdır. Eğer varsa ağırlıklar ile çarpılıp toplanması gerekir.

$$\Gamma = \sum_{k=1}^n w_k \gamma_{ik} \quad (15)$$

3. Bulgular

Bu bölümde literatür taraması ile belirlenen kriterlerin ağırlıkları Entropi yöntemi ile belirlenmekte ve ardından GİA yöntemi ile alternatifler sıralanmaktadır.

Tablo 4. Kriterler ve Tanımları

Kriter	Tanım	Kaynak
Cari Oran	Dönen varlıkların kısa vadeli yükümlülükleri karşılama kullanabileceği iktisadi değerlerin kısa vadeli borçlara bölünmesi ile elde edilmektedir	Akgüç (2013)
Asit Test Oranı	Cari oranı tamamlayan, para ve paraya kolaylıkla dönüştürülebilen değerlerin (hazır değerler), menkul kıymetler ve kısa vadeli ticari alacaklar toplamının kısa vadeli borçlara bölünmesi ile elde edilir	Akgüç (2013)

Nakit Oran	Stok satışının ve alacaklarının tahsilinin durması durumunda işletmenin kısa vadeli borçlarını ödeyebilme gücünü gösterir	Akgüç (2013)
------------	---	--------------

3.1. ENTROPİ Yöntemi ile Kriterlerin Ağırlıklandırılması

Tablo 5. Çalışmada Kullanılan Karar Matrisi (2022 Yılı için)

İŞLETME	CARİ ORAN (K1)	AŞİT TEST ORANI (K2)	NAKİT ORAN (K3)
AKSA	1.18	0.78	38.61
ARCLK	1.42	0.96	39.15
ÇİMSA	1	0.65	27.04
DOHOL	2.52	2.17	158.88
DOAS	2.52	0.63	30.76
ENJSA	0.91	0.87	7.3
ENKAI	2.95	2.65	230.54
EREGL	2.51	1.31	88.09
FROTO	1.31	0.97	52
SAHOL	0.77	0.74	16.47
KCHOL	0.83	0.71	15.68
KORDS	1.16	0.62	12.34
LOGO	1.34	1.32	74.14
MAVİ	1.1	0.73	50.38
MGROS	0.7	0.33	29.2
OTKAR	1.32	0.7	19.98
TAVHL	1.23	1.15	72.26
TKFEN	1.21	0.74	41.04
THYAO	0.7	0.65	35.62
TTRAK	1.44	0.92	57.61
SİSE	2.25	1.71	109.04
VESTL	0.72	0.42	11.89

Tablo 5'te gösterilen karar matrisi Adım 1'de ayrıntılı olarak gösterilen hesaplamalar yapılarak normalize edilmiş karar matrisi oluşturulmuştur. Tablo 6'da normalize edilmiş karar matrisi gösterilmektedir.

Tablo 6. Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	K1	K2	K3
	maks	min	maks
AKSA	0.0379	0.0358	0.0316
ARCLK	0.0456	0.0441	0.0321
ÇİMSA	0.0321	0.0299	0.0221
DOHOL	0.0810	0.0998	0.1304
DOAS	0.0810	0.0289	0.0252
ENJSA	0.0292	0.0400	0.0059
ENKAI	0.0948	0.1219	0.1892
EREGL	0.0807	0.0602	0.0723
FROTO	0.0421	0.0446	0.0426
SAHOL	0.0247	0.0340	0.0135
KCHOL	0.0266	0.0326	0.0128
KORDS	0.0373	0.0285	0.0101
LOGO	0.0431	0.0607	0.0608
MAVİ	0.0353	0.0335	0.0413
MGROS	0.0225	0.0151	0.0239
OTKAR	0.0424	0.0322	0.0164
TAVHL	0.0395	0.0529	0.0593
TKFEN	0.0389	0.0340	0.0336
THYAO	0.0225	0.0299	0.0292
TTRAK	0.0463	0.0423	0.0472
SİSE	0.0723	0.0786	0.0895
VESTL	0.0231	0.0193	0.0097

Adım 2 kullanılarak Tablo 7’de gösterilen entropi değerleri elde edilmiştir. Entropi değerlerini hesaplayabilmek için Eşitlik (6) da yer alan formül kullanılmıştır.

Tablo 7. Entropi Değerleri

	K1	K2	K3
	maks	min	maks
E_j	0.9672	0.9579	0.8876

Adım 3’te yer alan formül kullanılarak d_j değerleri elde edilmiş ve Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. d_j Değerleri

	K1	K2	K3
	maks	min	maks
d_j	0.0328	0.0421	0.1124

Kriter ağırlıklandırma sürecinin son aşaması olarak adım 4’te gösterilen hesaplamalar yapılarak niteliğin göreceli önemi belirlenmiştir. Kriter değerleri Tablo 9’da gösterilmektedir.

Tablo 9. w_j değerleri (2022 Yılı)

	K1	K2	K3
	maks	min	maks
w_j	0.1749	0.2246	0.6003

Entropi yöntemi ile yapılan kriter ağırlıklandırması sonucunda 2022 yılı veri setine göre en yüksek ağırlığa sahip kriter K3 (Nakit oran), en düşük ağırlığa sahip kriter ise K1 (cari oran) olarak bulunmuştur.

2020 yılı verileri için kriter ağırlıkları; K3 için 0.5563, K2 için 0.2513 ve K1 için ise 0.1924 olarak hesaplanmıştır. 2021 yılı verilerine göre kriter ağırlıkları ise; K3 için 0.6153, K2 için 0.2233 ve K1 için 0.1614 olarak hesaplanmıştır. Bu kriter ağırlıkları ilgili yıla ait hesaplamalarda kullanılacaktır.

3.2. Gri İlişkisel Analiz ile Alternatiflerin Sıralanması

Bu bölümde BİST Sürdürülebilirlik 25 endeksinde bulunan alternatifler Entropi yöntemi ile ağırlıkları belirlenen kriterlere göre GİA yöntemi ile sıralanmıştır.

Adım 1: İlk olarak karar matrisi oluşturulmuş ve Tablo 10’da gösterilmiştir. Kriterlerin Entropi yöntemi ile belirlenen ağırlıkları da (w_j) karar matrisinde gösterilmektedir.

Tablo 10. Karar Matrisi

	K1	K2	K3
	maks	min	maks
w_j	0.1749	0.2246	0.6003
AKSA	1.18	0.78	38.61
ARCLK	1.42	0.96	39.15
CİMSA	1.00	0.65	27.04
DOHOL	2.52	2.17	158.88
DOAS	2.52	0.63	30.76
ENJSA	0.91	0.87	7.3
ENKAI	2.95	2.65	230.54
EREGL	2.51	1.31	88.09
FROTO	1.31	0.97	52
SAHOL	0.77	0.74	16.47
KCHOL	0.83	0.71	15.68
KORDS	1.16	0.62	12.34
LOGO	1.34	1.32	74.14
MAVİ	1.1	0.73	50.38
MGROS	0.7	0.33	29.2
OTKAR	1.32	0.7	19.98

TAVHL	1.23	1.15	72.26
TKFEN	1.21	0.74	41.04
THYAO	0.7	0.65	35.62
TTRAK	1.44	0.92	57.61
SİSE	2.25	1.71	109.04
VESTL	0.72	0.42	11.89

Adım 2 – Adım 3: Maksimum yönlü kriterler için en büyük ve minimum yönlü kriterler için en küçük değerden oluşan referans serisi Adım 2’de oluşturulduktan sonra eşitlik (10), (11) ve (12)’de verilen formüller yardımı ile Tablo 11’deki karar matrisi normalize edilmiştir. Oluşturulan referans serisi ve normalize edilmiş karar matrisi Tablo 11’de yer almaktadır.

Tablo 11. Normalize Edilmiş Karar Matrisi Tablosu

	K1	K2	K3
AKSA	0.213	0.193	0.140
ARCLK	0.320	0.271	0.142
CİMSA	0.133	0.137	0.088
DOHOL	0.808	0.793	0.679
DOAS	0.808	0.129	0.105
ENJSA	0.093	0.232	0.000
ENKAI	1.000	1.000	1.000
EREGL	0.804	0.422	0.361
FROTO	0.271	0.275	0.200
SAHOL	0.031	0.176	0.041
KCHOL	0.057	0.163	0.037
KORDS	0.204	0.125	0.022
LOGO	0.284	0.426	0.299
MAVİ	0.177	0.172	0.192
MGROS	0.000	0.000	0.098
OTKAR	0.275	0.159	0.056
TAVHL	0.235	0.353	0.290
TKFEN	0.226	0.176	0.151
THYAO	0.000	0.137	0.126
TTRAK	0.328	0.254	0.225
SİSE	0.688	0.594	0.455
VESTL	0.008	0.0387	0.020
R_j	2.95	2.65	230.54

Adım 4: Bu adımda, eşitlik (13)’de verilen formül kullanılarak mutlak değer tablosuna ulaşılmış ve Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. Mutlak Değer Matrisi Tablosu

	K1	K2	K3
AKSA	0.786	0.806	0.859
ARCLK	0.680	0.728	0.857
CİMSA	0.866	0.862	0.911
DOHOL	0.191	0.206	0.320
DOAS	0.191	0.870	0.894
ENJSA	0.906	0.767	1
ENKAI	0	0	0
EREGL	0.195	0.577	0.638
FROTO	0.728	0.724	0.799
SAHOL	0.968	0.823	0.958
KCHOL	0.942	0.836	0.962
KORDS	0.795	0.875	0.977
LOGO	0.715	0.573	0.700
MAVİ	0.822	0.827	0.807
MGROS	1	1	0.901
OTKAR	0.724	0.840	0.943
TAVHL	0.764	0.646	0.709
TKFEN	0.773	0.823	0.848
THYAO	1	0.862	0.873
TTRAK	0.671	0.745	0.774
SİSE	0.311	0.405	0.544
VESTL	0.991	0.961	0.979

Adım 5: Mutlak değer matrisindeki her bir fark değerine eşitlik (14)'da yer alan formül uygulanarak gri ilişkisel katsayılar ulaşılmıştır. Elde edilen gri ilişkisel katsayılar ile oluşturulan gri ilişkisel katsayı matrisi Tablo 13'te yer almaktadır.

Tablo 13. Gri İlişkisel Katsayı Matrisi Tablosu

	K1	K2	K3
AKSA	0.388	0.382	0.367
ARCLK	0.423	0.407	0.368
CİMSA	0.365	0.367	0.354
DOHOL	0.723	0.707	0.609
DOAS	0.723	0.364	0.358
ENJSA	0.355	0.394	0.333
ENKAI	1.000	1.000	1.000
EREGL	0.718	0.464	0.439
FROTO	0.406	0.408	0.384
SAHOL	0.340	0.377	0.342
KCHOL	0.346	0.374	0.341
KORDS	0.385	0.363	0.338
LOGO	0.411	0.465	0.416
MAVİ	0.378	0.376	0.382
MGROS	0.333	0.333	0.356
OTKAR	0.408	0.372	0.346
TAVHL	0.395	0.436	0.413
TKFEN	0.392	0.377	0.370
THYAO	0.333	0.367	0.364
TTRAK	0.426	0.401	0.392
SİSE	0.616	0.552	0.478
VESTL	0.335	0.3421	0.337

Adım 6: GİA yönteminin son adımı olan bu adımda eşitlik (15)'de yer alan formül gri ilişkisel katsayı matrisine uygulanmıştır. Böylece alternatiflerin gri ilişkisel dereceleri elde edilmiş ve elde edilen bu değerlere göre alternatifler Tablo 14'te de görüldüğü gibi sıralanmıştır.

Tablo 14. Gri İlişkisel Derece Tablosu (2022 Yılı için)

	Katsayılar	Sıralama
ENKAI	1.000	1
DOHOL	0.651	2
SİSE	0.519	3
EREGL	0.493	4
LOGO	0.426	5
DOAS	0.423	6
TAVHL	0.415	7
TTRAK	0.400	8
FROTO	0.393	9
ARCLK	0.386	10
MAVİ	0.380	11
TKFEN	0.376	12
AKSA	0.374	13
OTKAR	0.363	14
CİMSA	0.359	15
THYAO	0.359	16
KORDS	0.352	17

ENJSA	0.350	18
SAHOL	0.350	19
KCHOL	0.349	20
MGROS	0.347	21
VESTL	0.338	22

Tablo 14'te 2000-2022 yılları verileri kullanılarak BİST Sürdürülebilirlik 25 şirketlerinin gri ilişkisel analiz yöntemi ile likidite düzeyleri karşılaştırılmıştır. Bulgularda, 2022 yılı için en yüksek ve en düşük likidite sıralamasına sahip şirketler sırası ile ENKAI ve VESTEL olarak tespit edilmiştir.

Tablo 15'te ise hesaplamaları ayrı ayrı yapılan 2020 ve 2021 yıllık verilerine göre sıralamalar verilmiştir. 2020 yılı için ENKAI en yüksek likidite sıralamasına sahip şirket olurken, en düşük likidite sıralamasına sahip şirket ENJSA olmuştur. 2021 yılı için en yüksek likidite sıralamasına sahip şirket yine ENKAI olmuştur. ENJSA ise en düşük likidite düzeyine sahip şirket olmuştur.

Tablo 15. Gri İlişkisel Derece Tablosu (2020-2021-2022 Yılı için)

	Sıralama (2020)	Sıralama (2021)	Sıralama (2022)
ENKAI	1	1	1
DOHOL	2	2	2
SİSE	4	7	3
EREGL	3	3	4
LOGO	21	17	5
DOAS	6	8	6
TAVHL	15	16	7
TTRAK	11	12	8
FROTO	17	15	9
ARCLK	19	18	10
MAVİ	8	10	11
TKFEN	13	11	12
AKSA	16	9	13
OTKAR	14	19	14
CİMSA	7	5	15
THYAO	10	13	16
KORDS	12	14	17
ENJSA	22	22	18
SAHOL	20	21	19
KCHOL	18	20	20
MGROS	5	4	21
VESTL	9	6	22

Sonuç ve Değerlendirme

Sürdürülebilirlik 25 endeksinde yer alan şirketlerin likidite oranları açısından performansları çok kriterli karar verme yöntemleri arasında yer alan Entropi ile ağırlıklandırılmış ardından Gri ilişkisel analiz ile sıralanmıştır.

2020 yılı verilerine göre; ENKAI şirketi ilk sıradadır. Sırasıyla; DOHOL, EREGL, SISE ve MGROS ilk 5 sırada yer almaktadır. Sıralamanın sonunda ise ENJSA şirketi yer almaktadır. 2021 yılı verilerine göre; ENKAI şirketi ilk sırada yer almaktadır. Sırasıyla; DOHOL, EREGL, MGROS ve CİMSA ilk 5 sırada yer almaktadır. Sıralamanın sonunda ise ENJSA şirketi bulunmaktadır. 2022 yıllık verilerine göre yapılan sıralama sonucunda ENKAI şirketi ilk sırada yer almaktadır. Son sırada ise VESTL şirketi yer almaktadır. Diğer işletmeler ise şu şekilde sıralanmıştır: DOHOL, SİSE, ERGL, LOGO, DOAS, TAVHL, TTRAK, FROTO, ARCLK, BLUE, TKFEN, AKSA, OTKAR, CİMSA, THYAO, KORDS, ENNJSA, SAHOL, KCHOL, MGROS. Bu işletmelerin faaliyet gösterdikleri sektörler farklılaşmaktadır. Dolayısı ile sıralamanın bu biçimde olmasına da etki edebilmektedir.

Bu çalışma şirketlerin stratejik kararlar alabilmelerine ilişkin bir zemin teşkil etmektedir. Sürdürülebilirlik, şirketlerin önemsemeleri gereken konulardan birisidir. Likidite düzeyleri iyi olan şirketlerin bu bağlamda sürdürülebilir olması muhtemeldir. Likidite ölçümü şirketlerin sürdürülebilirlik yeteneklerinin ölçümünde yeterli koşul da değildir. Şirketlerin sürdürülebilirlik yeteneklerinin tespiti daha geniş bir bakış açısı gerektirmektedir. Finansal bağlamda likidite düzeylerinin yanında karlılık, faaliyet oranları, mali yapı vb. rasyo oranları ile de desteklenmelidir.

Bu araştırma, 2020-2022 yılları arasındaki verileri kapsamaktadır. Bu yılların seçilmesi ise Covid 19 pandemi döneminin içerisinde yer alması nedeniyle. Dolayısı ile yıl aralığının genişletilmesi, farklı çok kriterli karar verme yöntemlerinin kullanılması sonuçlar üzerinde değişiklik yaratabilir. Bu minvalde yapılacak çalışmalar sonucunda elde edilen sonuçlar karşılaştırılıp, literatüre kapsamlı bir katkıda bulunulabilir. Tüm bu öneriler neticesinde hem şirketler hem de başta yatırımcılar olmak üzere paydaşların karar alabilmeleri katkı sağlayabilecektir.

Kaynakça

- Akandere, G. (2021). Yeşil sertifikalı limanların performansının entegre Entropi-Topsis yöntemleri ile değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39 (4), 515-535. DOI: 10.17065/huniibf.888903
- Akçakaya, O., & Urmak Akçakaya, E. D. (2019). Türkiye'deki büyükşehirlerin çevresel performanslarının Entropi temelli COPRAS ve ARAS yöntemleri ile değerlendirilmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 11 (18), 1437-1473. DOI: 10.26466/opus.556278
- Akgüç, Ö. (2013). *Finansal yönetim*, 8. Baskı. İstanbul: Avcıol Basım Yayım.
- Akın, N. G. (2019). Makine seçimi probleminde Entropi-ROV ve CRITIC- ROV yöntemlerinin karşılaştırılması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (62), 20-39.
- Akyurt, H. (2021). Entropi yöntemi ile hizmet kalitesinin ölçülmesi: Ordu ili dört ve beş yıldızlı otelleri üzerine araştırma. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(66), 451-462.
- Akyüz, K. C. (2021). Orman ürünleri sanayi sektöründe gri ilişkisel analiz yöntemiyle performans değerlendirme. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 22 (2), 300-305. DOI: 10.17474/artvinofd.992174
- Akyüz, K. C., Akyüz, İ., Yıldırım, İ., & Ersen, N. (2019). Borsa İstanbul'da basım-yayın sanayi grubunda yer alan şirketlerin performanslarının gri ilişkisel analiz yöntemi ile değerlendirilmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23 (1), 141-152.
- Alioğulları, E. & Tüysüz, F. (2020). Edas ve Codas yöntemiyle İstanbul ilinin dış ticaret kapasitesinin incelenmesi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, Ejosat Special Issue 2020 (ISMSIT), 240-248. DOI: 10.31590/ejosat.822468
- Alkan, G., & Merdivenci, F. (2021). Sürdürülebilir kalkınma açısından lojistik performans endeksine göre seçilen ülkelerin entropi temeline dayalı edas yöntemi ile değerlendirmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (2), 627-641.
- Alp, İ., Öztel, A., & Köse, M. S. (2015). Entropi tabanlı MAUT yöntemi ile kurumsal sürdürülebilirlik performansı ölçümü: bir vaka çalışması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (2), 65-81.
- Alpay, M. G., & Sakıncı, İ. (2017). Türk bankacılık sektörünün yeniden yapılandırma öncesi ve sonrası gri ilişkisel analiz ile finansal performans analizi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(2), 49-61.
- Altan, Ş., Ediz, A., & Kağızman, M. A. (2021). ENTROPİ temelli MAUT yöntemiyle Balıkesir ilindeki rüzgâr enerjisi santrallerinin performans değerlendirilmesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23 (3), 637-652. DOI: 10.26745/ahbvuibfd.999774

- Altıntaş, F. F. (2020). İnovasyon performanslarının ENTROPİ tabanlı gri ilişkisel analiz yöntemi ile değerlendirilmesi: G7 Grubu Ülkeleri Örneği. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (2), 151-172. DOI: 10.30803/adusobed.802738
- Altıntaş, F. F. (2022). G7 ülkelerinin siber güvenlik performanslarının analizi: Entropi tabanlı Mabac yöntemi ile bir uygulama. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 11 (1), 263-286. DOI: 10.28956/gbd.1109776
- Arslan, H. M. (2021). Critic-Gri ilişkisel analiz hibrit yöntemi ile deprem konteynerlerinin optimum yerleştirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (78), 536-552. DOI: 10.17755/esosder.676997
- Arslan, H. M., Durak, İ., & Özdemir, Y. (2021). Entropi-Aras hibrit yöntemi ile bilişim işletmeleri için en uygun teknopark bölgesinin belirlenmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17 (3), 734-753. DOI: 10.17130/ijmeb.839584
- Ateş, S., & Topal, A. (2021). Entropi temelli Topsis, Aras ve Moosra Yöntemleri ile güneş enerji santrali kuruluş yeri seçimi: Kop bölgesi örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17 (4), 1099-1119. DOI: 10.17130/ijmeb.869594
- Ayçin, E. (2018). BIST menkul kıymet yatırım ortaklıkları endeksinde (XYORT) yer alan işletmelerin finansal performanslarının Entropi ve Gri ilişkisel analiz bütünlük yaklaşımı ile değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(2), 595-622.
- Ayçin, E., & Arsu, T. (2019). Cudas ve Entropi yöntemleri ile yenilebilir enerji kaynaklarının düzey 1 bölgelerine göre incelenmesi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7 (18), 425-447. DOI: 10.33692/avrasyad.595695
- Ayçin, E., & Çakın, E. (2019). Ülkelerin inovasyon performanslarının ölçümünde Entropi ve MABAC çok kriterli karar verme yöntemlerinin bütünlük olarak kullanılması. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 19 (2), 326-351. DOI: 10.25294/aiuibfd.649275
- Ayyıldız, E., & Yalçın, S. (2018). Türkiye'de yer alan lojistik dostu şehirlerin bütünlük Entropi-Cudas kullanılarak belirlenmesi. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi*, 23 (4), 127-140. DOI: 10.17482/uumfd.448596
- Bagoçiusa, V., Zavadskas, K. E., & Turskis, Z. (2013). Multi criteria selection of a deep-water port in Klaipėda. *Procedia Engineering*, 57, 144-148.
- Bağcı, H., & Caba, N. (2018). Entropi ve Copras yöntemleri kullanılarak menkul kıymet yatırım ortaklıklarının nakit düzeylerinin kıyaslanması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7 (5), 64-83.
- Bahçeci, A., & Belgin, Ö. (2021). Organize Sanayi bölgesi (OSB) içinde kurulması planlanan bir teknopark'ın gelişimi için en uygun OSB'nin Entropi tabanlı TOPSIS yöntemi ile seçimi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (68), 153-163. DOI: 10.51290/dpusbe.830370
- Bakır, M., & Akan, Ş. (2018). Havaalanlarında hizmet kalitesinin Entropi ve Topsis yöntemleri ile değerlendirilmesi: Avrupa'nın en yoğun havaalanları üzerine bir uygulama. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (66), 632-651. DOI: 10.17755/esosder.346412
- Bakır, M., & Atalık, Ö. (2019). Havayolu işletmelerinde e-hizmet kalitesi boyutlarının önem düzeylerinin belirlenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14 (1), 149-168. DOI: 10.17153/oguiibf.453820
- Baş, K., Avcı Azkeskin, S., & Aladağ, Z. (2022). Türkiye'de turistik bir ildeki otellerin çok kriterli karar verme yöntemleriyle sıralanması. *Journal of Applied Tourism Research*, 3 (2), 191-208.
- Baş, M. (2010). *İşletmelerde finansal başarısızlığın öngörülmesinde gri ilişkisel analiz tekniği, tekstil ve deri sektöründe bir uygulama*. Basılmamış Doktora tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Baş, M., & Çakmak, Z. (2012). Gri ilişkisel analiz ve lojistik regresyon analizi ile işletmelerde finansal başarısızlığın belirlenmesi ve bir uygulama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(3), 63-82.
- Başdeğirmen, A., & Yalçın Çal, D. (2021). Şehir hastanelerinin entropi temelli maut yöntemi ile kapasite değerlendirmesi. *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 78-90.
- Bektaş, H., & Tuna, K. (2013). Borsa İstanbul gelişen işletmeler piyasası'nda işlem gören firmaların gri ilişkisel analiz ile performans ölçümü. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 185-198.
- Belgin, Ö., & Avşar, B. A. (2019). Türkiye'de Bölgeler ve iller düzeyinde AR-GE ve yenilik performansının gri ilişkisel analiz yöntemi ile ölçülmesi. *Verimlilik Dergisi*, (2), 27-48.
- Bera, A. K., & Park, S. Y. (2008). Optimal portfolio diversification using the maximum entropy principle. *Econometric Reviews*, 27(4-6), 484-512.

- Berk, N. (2017). *Finansal Yönetim*, 12. Baskı, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Billah, N.M.B, Yakob, N. A., & McGowan, C. B. (2015). Liquidity analysis of selected public-listed companies in Malasia, *International Economics and Business*, 1 (1), 1-19.
- Birgün, S., & Güngör, C. (2014). A Multi-Criteria call center site selection by hierarchy grey relational analysis. *Journal of Aeronautics and Space Technologies*, 7 (4), 45-52.
- BİST (2011). Borsa İstanbul. Sürdürülebilirlikle İlgili Özet Bilgiler. 10 Ocak 2023 tarihinde https://www.borsaistanbul.com/datum/surdurulebilirlik/SURDURULEBILIRLIK_OZET_BILGILER.pdf adresinden erişildi.
- BİST (t.y.). Borsa İstanbul. Sürdürülebilirlik Endeksleri. 10 Ocak 2023 tarihinde <https://borsaistanbul.com/tr/sayfa/165/bist-surdurulebilirlik-endeksleri> adresinden erişildi.
- Bolek, M., & Grosicki, B. (2012). Liquidity analysis of innovative and traditional businesses in Poland, *Business, Management and Education*. 10 (2), 232- 247.
- Brealey, R. A., Myers, S. C., & Marcus, A. J. (2007). *İşletme finansının temelleri*. (Çev. Ünal Bozkurt, Türkan Arıkan ve Hatice Doğukanlı), 5. Baskı, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Brigham, E. F., & Houston, J. F. (2016). *Fundamentals of financial management* (finansal yönetimin temelleri, Çev. Edt: Nevzat Aypek). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Burucuoğlu, M., & Erdoğan Yazar, E. (2019). Youtube'da fenomen performanslarının ölçülmesi üzerine bir araştırma. *Journal of Business in The Digital Age*, 2 (2), 69-78.
- Büyükgebiz Koca, E., & Tunca, M. Z. (2019). G20 ülkelerinin ekonomik performanslarının gri ilişkisel analiz yöntemi ile değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (28), 348-357. DOI: 10.20875/makusobed.541005
- Candan, G. (2019). Lojistik performans değerlendirmesi için bulanık ahp ve gri ilişkisel analiz yöntemleri ile bütünlük bir yaklaşım. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (5), 277-286. DOI: 10.18506/anemon.506769
- Chen, C. H. (2020). A novel multi-criteria decision-making model for building material supplier selection based on entropy-ahp weighted topsis. *Entropy*, 22(2), 259.
- Chien, T. H. (2006). Measuring bank operations performance: an approach based on grey relation analysis. *Journal of the Operational Research Society*, 57 (4), 337-349.
- Coşkun, A., & Çetiner, H. (2022). Piyasa çarpanlarıyla performans analizi: borsa İstanbul'da işlem gören turizm şirketlerinin entropi ve moora oran yöntemleriyle incelenmesi, *Turizm Akademik Dergisi*, 9 (1), 157-177.
- Çakır, S., & Perçin, S. (2013). AB ülkeleri'nde bütünlük entropi ağırlık-topsis yöntemiyle ar-ge performansının ölçülmesi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(1), 77-95.
- Çalık, A. (2021). Grup karar verme yöntemlerini kullanarak yeşil tedarikçi seçimi: gıda endüstrisinden bir örnek olay çalışması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 17 (1), 1-16.
- Çelebi Demirarslan, P., Küçükönder, H., & Kınır, S. (2019). Entropi tabanlı topsis ve vikor yaklaşımı ile akademisyenler üzerinde bir duygusal performans değerlendirme: Bartın örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (69), 232-251. DOI: 10.17755/esosder.427997
- Çetin, S. (2020). Bütünlük ENTROPİ-ARAS yöntemi ile apart seçimi. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Fen Bilimleri Dergisi*, 36 (3), 484-490.
- Çilek, A., & Karavardar, A. (2021). Entropi tabanlı Waspas yöntemiyle karadeniz bölgesindeki şehirlerin bankacılık performansının analizi: 2014-2019 dönemi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18 (Yönetim ve Organizasyon Özel Sayısı), 1484-1513. DOI: 10.26466/opus.866120
- Dejus, T., & Antucheviciene, J. (2013). Assessment of health and safety solutions at a construction site. *Journal of Civil Engineering and Management*, 19 (5), 728-737.
- Deng, J. L. (1982). Control problems of grey systems. *Systems & Control Letters*. 1(5), 288-194.
- Deste, M., & Şimşek, A. İ. (2019). Havayolu şirketlerinin lojistik performanslarının entropi ve topsis yöntemleri kullanılarak karşılaştırılması. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17 (1), 395-411. DOI: 10.11611/yead.483926

- Doğan, B., & Kılıç, M. B. (2022). Kurumsal sürdürülebilirlik performansının entropi ve gri ilişkisel analizi ile değerlendirilmesi: bankacılık sektöründe bir uygulama. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (3), 2027-2057. DOI: 10.30798/makuiibf.1097637
- Doğan, H. (2020). Türkiye ve AB ülkelerinin ar-ge verimliliklerinin entropi-eatwos yöntemleri ile karşılaştırılması. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (23), 515-533. DOI: 10.38155/ksbd.792763
- Doğan, M. (2013). Measuring bank performance with gray relational analysis: the case of Turkey. *Ege Academic Review*, 13 (2), 215-226.
- Ece, N. (2019). Holding şirketlerinin finansal performans sıralamasının entropi tabanlı topsis yöntemleri ile incelenmesi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (1), 63-73. DOI: 10.29106/fesa.522709
- Ecer, F., & Günay, F. (2014). Borsa İstanbul'da işlem gören turizm şirketlerinin finansal performanslarının gri ilişkisel analiz yöntemiyle ölçülmesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 25(1), 35-48. DOI: 10.17123/atad.vol25iss195016
- Elitaş, C., Eleren, A., Yıldız, F., & Doğan, M. (2012). Gri ilişkisel analiz ile sigorta şirketlerinin performanslarının belirlenmesi. 16. Finans Sempozyumu, 521-530.
- Elmas, B., & Ardic, M. (2018). *Mali Tablolar Analizi*, Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- Ersoy, N. (2020). Finansal Performansın gri ilişkisel analiz yöntemi ile değerlendirilmesi: Borsa İstanbul ulaştırma endeksi'ndeki şirketler üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (86), 223-246.
- Eş, A., & Kocadağ, D. (2020). Entropy tabanlı MAUT ve VIKOR yöntemleriyle tedarikçi seçimi: bir kamu kurumu örneği. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (Cumhuriyet Armağan Sayısı), 265-280. DOI: 10.18026/cbayarsos.670472
- Eşiyok, Y., & Eren, Ö. (2018). Personel seçim probleminin gri ilişkisel analiz yöntemi ile çözülmesi: medya sektöründe bir uygulama. *BMIJ*, 6(4), 898-919.
- Feng, C.M. ve Wang, R.T. (2000). Performance evaluation for airlines including the consideration of financial ratios, *Journal of Air Transport Management*, 6, 133-142.
- Gavcar, E., & Kara, N. (2020). Elektrikli otomobil seçiminde entropi ve topsis yöntemlerinin uygulanması. *İş ve İnsan Dergisi*, 7 (2), 351-359. DOI: 10.18394/iid.695702
- Gezen, A. (2019). Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının entropi ve waspas yöntemleri ile performans analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (84), 213-232. DOI: 10.25095/mufad.625812
- Ghorabae, M. K., Zavadskas, E. K., Amiri, M., & Esmaili, A. (2016). Multi-criteria evaluation of green suppliers using an extended waspas method with interval type-2 fuzzy sets. *Journal of Cleaner Production*, 137, 213-229.
- Görçün, Ö. F. (2019). Kentsel lojistikte kullanılan hafif raylı sistem hatlarının entegre entropi ve eatwos yöntemleri kullanılarak analizi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1), 254-267.
- Gülççek Tolun, B., & Tümtürk, A. (2020). AHP ile bütünleşik gri ilişkisel analiz yöntemi ile makine seçimi: tarım makineleri üretim işletmesinde bir uygulama. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 27 (1), 21-34. DOI: 10.18657/yonveek.610281
- Güleç, Ö.F., & Özkan A. (2018). Gri ilişkisel analiz yöntemi ile finansal performansın değerlendirilmesi: bist çimento şirketleri üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 18 (54), 77-96.
- Güler, H. N. (2021). Dayanıklı tüketim malları sektöründe şikayet yönetimine yönelik gri ilişkisel analiz tekniği uygulaması. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 274-291. DOI: 10.53306/kluifas.870853
- Gündoğdu, A. (2018). Türkiye'de Katılım Bankalarının Finansal Performansının Gri İlişki Analizi ile Ölçülmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 17. ÜİK Özel Sayısı, 201-214. DOI: 10.18092/ulikidince.434619
- Güneysu, Y., Er, B., & Ar, İ. (2016). Türkiye'deki ticari bankaların performanslarının ahs ve gia yöntemleri ile incelenmesi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (9), 71-93.
- Gürkan, S. (2021). Topsis çok kriterli karar verme yöntemi ile karşılaştırmalı finansal performans analizi: teknoloji şirketleri üzerine bir araştırma. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (2), 225-239. DOI: 10.29106/fesa.868905.
- Gürsakal, S. (2015). Çok kriterli karar verme yöntemleri, *karar verme* (Edt. M.Aytaç ve N.Gürsakal). Dora Basım Yayın. 243-274.
- Ho, C., & Wu, Y. (2006). Benchmarking performance indicators for banks. *Benchmarking: An International Journal*, 13(1/2), 147-159.

- Hongyi, L. I., Zhang, C., & Di, Z. H. A. O. (2011). Stock investment value analysis model based on ahp and grey relational degree. *Management Science and Engineering*, 4 (4), 1-6.
- Huang, X. (2012). An entropy method for diversified fuzzy portfolio selection. *International Journal of Fuzzy Systems*, 14(1), 160-165.
- Iqbal, N., Ahmad, N., Hamad, N., Bashir, S. ve Sattar, W. (2014). corporate social responsibility and its possible impact on firm's financial performance in banking sector of Pakistan. *Arabian Journal Business Management Review*, 3, 150-155.
- Işık, Ö. (2019). Entropi ve TOPSIS yöntemleriyle finansal performans ile pay senedi getirileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kent Akademisi*, 12 (1), 200-213.
- İpek, Ç., & Şahin, Y. (2019). AHP temelli gri ilişkisel analiz yöntemi ile konut seçimi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (25), 153-172.
- Kabadayı, N., & Çakır Esen, T. E. (2021). Gri ilişkisel temelli topsis yöntemi ile depo yeri seçimi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), 169-184. DOI: 10.18506/anemon.761624
- Kandemir, T., & Karataş, H. (2016). Ticari bankaların finansal performanslarının çok kriterli karar verme yöntemleri ile incelenmesi: borsa istanbul'da işlem gören bankalar üzerine bir uygulama (2004-2014). *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 1766-1776.
- Kara, M.A. ve Genç, K.Y. (2022). *Kooperatiflerde kurumsal yönetim*. Ankara: Eğiten Yayınları.
- Karaatlı, M. (2016). Entropi-Gri ilişkisel analiz yöntemleri ile bütünlük bir yaklaşım: turizm sektöründe uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21 (1), 63-77.
- Karaatlı, M., Ömürbek, N., Budak, İ., & Dağ, O. (2015). Çok kriterli karar verme yöntemleri ile yaşanabilir illerin sıralanması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (33), 215-228.
- Karaca, C., & Ulutaş, A. (2018). Entropi ve Waspaş yöntemleri kullanılarak türkiye için uygun yenilenebilir enerji kaynağının seçimi. *Ege Academic Review*, 18 (3), 483-494.
- Karadağ Albayrak, Ö. (2020). Yenilenebilir enerji kaynaklarının değerlendirilmesinde kullanılan çok kriterli karar verme teknikleri ve değerlendirme kriterlerinin incelenmesi: 2017-2020. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34 (4), 1287-1310. DOI: 10.16951/atauniiibd.717808
- Karadeniz, E., Koşan, L., Günay, F., & Beyazgül, M. (2017). Türk imalat sektöründe finansal performansın gri ilişkisel analiz yöntemi ile incelenmesi: Türkiye Cumhuriyet merkez bankası imalat alt sektör bilançolarında bir araştırma. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, (2), 161-184.
- Karakış, E. (2021). Belirsizlik durumunda karar modeli önerisi: entropi tabanlı electre III yöntemiyle fotokopi makinesi seçimi. *Pearson Journal*, 6(11), 82-92.
- Keleş, M. K. (2019). Entropi temelli electre III yöntemi ile b segmenti otomobil markalarının sıralanması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (33), 29-50.
- Kenger, M. D., & Organ, A. (2017). Banka personel seçiminin çok kriterli karar verme yöntemlerinden entropi temelli aras yöntemi ile değerlendirilmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (4), 152-170. DOI: 10.30803/adusobed.336215
- Koca, G., & Behdioğlu, S. (2019). Yeşil tedarik zinciri yönetiminde çok kriterli karar verme: otomotiv ana sanayi örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14 (3), 675-698. DOI: 10.17153/oguiibf.491356
- Korkmaz, K., & Öztel, A. (2020). BIST ana metal sanayi endeksinde faaliyet gösteren işletmelerin finansal performanslarının entropi tabanlı promethee yöntemiyle ölçülmesi: 2014-2018 Dönemi. *Yönetim Ekonomi Edebiyat İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, 5 (2), 57-85. DOI: 10.24013/jomelips.816956
- Kökçam, A. H., Uygun, Ö., & Kılıçaslan, E. (2018). Gri ilişkisel analiz yöntemiyle optimum lastik seçimi. *Journal of Intelligent Systems: Theory and Applications*, 1 (1), 31-35. DOI: 10.38016/jista.452996
- Köse, E., Aplaç, H.S., Kabak, M. (2013). Personel seçimi için gri sistem teori tabanlı bütünlük bir yaklaşım. *Ege Academic Review*, 13(4), 461-471.
- Kula, V., Kandemir, T., & Baykut, E. (2016). Borsa İstanbul'da işlem gören sigorta ve bes şirketlerinin finansal performansının gri ilişkisel analiz yöntemi ile incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 37-53.

- Lazol, İ. (2008). *Mali analiz uygulamaları*, Bursa:Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Lee, P.T.W., Lin, C., & Shin, S.H. (2012). A comparative study on financial positions of shipping companies in taiwan and korea using entropy and grey relation analysis. *Expert Systems with Applications*, 39(5): 5649–5657.
- Lin, C.C., Tuan, C.L., Yang, W.N., & Peng, K.C. (2011). An application of entropy weight and super-efficiency models on financial performance of taiwanese listed food companies. 2nd IEEE International Conference on Emergency Management and Management, 784-787.
- Medetoğlu, B., & Saldanlı, A. (2022). Bankaların finansal performanslarının gri ilişkisel analiz (gia) yöntemi ile test edilmesi. *Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 49-67.
- Memiş, S. (2019). Konaklama işletmelerinde yeşil yönetim uygulamalarının entropi yöntemi ile ağırlıklandırılması: Giresun ili Örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 653–665.
- Nguyen, P.H., Tsai, J.F., Nguyen, V.T., Vu, D.D., & Dao, T.K. (2020). A decision support model for financial performance evaluation of listed companies in the vietnamese retailing industry. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7 (12), 1005– 1015.
- Oğuz, S. (2022). Evaluation of the entrepreneurial and innovative universities in turkey through multiplecriteria decision making methods. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 30 (2), 353-361. DOI: 10.24106/kefdergi.799505
- Okka, O. (2015). *Finansal yönetim teori ve çözümlü problemler*, 6. Baskı, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Organ, A., & Kaçaroğlu, M. O. (2020). Entropi ağırlıklı topsis yöntemi ile Türkiye'deki vakıf üniversiteleri'nin değerlendirilmesi. *Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi*, 7 (1), 28-45.
- Orhan, M. (2019). Türkiye ile Avrupa Birliği ülkelerinin lojistik performanslarının entropi ağırlıklı edas yöntemiyle karşılaştırılması. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (17), 1222-1238. DOI: 10.31590/ejosat.657693
- Ömürbek, N., & Karataş, T. (2018). Girişimci ve yenilikçi üniversitelerin performanslarının çok kriterli karar verme teknikleri ile değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (24), 176-198. DOI: 10.20875/makusobed.414685.
- Ömürbek, N., Delibaş, D., & Altın, F.G. (2017). Entropi temelli maut yöntemine göre devlet üniversiteleri kütüphanelerinin değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 13, 72-89.
- Özaydın, G., & Kayahan Karakul, A. (2021). Entropi tabanlı MAUT, SAW VE EDAS yöntemleri ile finansal performans değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26 (1), 13-29.
- Özdemir, A. I., & Deste, M. (2008). Gri ilişkisel analiz ile çok kriterli tedarikçi seçimi: otomotiv sektöründe bir uygulama. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 38 (2), 147-156.
- Özevin, O. (2022). Kurumsal sürdürülebilirlik performansının entropi ve topsis yöntemleriyle ölçülmesi: bıst şirketleri üzerine bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (95), 75-98. DOI: 10.25095/mufad.1087406
- Özgüner, M. & Ovalı, E. (2022). Karayolu taşımacılığı yapan bir lojistik firmasının araç seçimi probleminin entropi tabanlı topsis ve aras yöntemleri ile çözümlenmesi. *Alanya Akademik Bakış*, 6 (3), 3287-3308. DOI: 10.29023/alanyaakademik.1048672
- Özgüner, Z., & Özgüner, M. (2020). Entegre ENTROPI-TOPSIS yöntemleri ile tedarikçi değerlendirme ve seçme probleminin çözümlenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (37), 551-568 .
- Özkan, T. (2019). *finansal yönetim kaynakların yönetimi*, Ankara, Nobel Yayıncılık.
- Öztel, A., Köse, M. S., & Aytekin, İ. (2012). Kurumsal sürdürülebilirlik performansının ölçümü için çok kriterli bir çerçeve: henkel örneği. *Journal of History Culture and Art Research*, 1(4), 32-44. <https://doi.org/10.7596/taksad.v1i4.85>
- Parlar, G., & Palancı, O. (2020). Çok kriterli karar verme yöntemleri ile dünya üniversitelerinin performanslarının değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 11 (26), 203-227 . DOI: 10.21076/vizyoner.657718
- Peker, İ., & Baki, B. (2011). Gri ilişkisel analiz yöntemiyle türk sigortacılık sektöründe performans ölçümü. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 0 (7), 1-18.
- Pramanik, S. ve Muhopadhyaya, D. (2011). Grey relational analysis based intuitionistic fuzzy multi-criteria group decision-making approach for teacher selection in higher education, *International Journal of Computer Applications*, vol 34, 21.

- Rani, P., Mishra, A. R., Pardasani, K. R., Mardani, A., Liao, H., & Streimikiene, D. (2019). A novel vikor approach based on entropy and divergence measures of pythagorean fuzzy sets to evaluate renewable energy technologies in India. *Journal of Cleaner Production*, 238, 117936.
- Sakarya, Ş., & Budak, M.Y. (2022). Covid-19 pandemisi sürecinde bist perakende ticaret sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin finansal performanslarının geliştirilmiş entropi temelli topsis yöntemi ile belirlenmesi. *Uluslararası Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisi*. 4(1), 17-39.
- Sakarya, Ş., & Gürsoy, M. (2021). BİST bankacılık endeksi'nde yer alan bankaların finansal performanslarının entropi tabanlı copras ve aras yöntemleri ile değerlendirilmesi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (4), 806-819. DOI: 10.29106/fe.1000264
- Saleem, Q., & Rehman, R. U. (2011). Impacts of liquidity ratios on profitability. *Interdisciplinary Journal of Research in Business*, 1(7), 95-98.
- Salman, S., & Peker, İ. (2021). Savunma sanayi ar-ge merkezlerinin performanslarının entropi ve aras yöntemleri ile değerlendirilmesi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 7(1), 51-73. DOI: 10.20979/ueyd.831228
- Saraç, B. & Alptekin, N. (2017). Türkiye'de illerin sürdürülebilir kalkınma göstergelerine göre değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13 (1), 19-49. DOI: 10.17130/ijmeb.20173126261
- Sarı, E. B. (2017). Endüstri işletmelerinde ar-ge projelerini öncelik sıralamasında entropi ağırlıklı topsis yöntemine dayalı çok kriterli bir analiz. *Journal of Academic Value Studies*, 3 (11), 159-170.
- Sarsour, N., Dağlı, H., & Perçin, S. (2020). Financial performance evaluation using fuzzy gra and fuzzy entropy methods: wholesale and retail industry, *IJEAS*, 2020 (28), 47-64.
- Satır, H., Kısakürek, M., & Yaşar, F. (2020). Likidite ve finansal performans arasındaki ilişkinin topsis analiz yöntemi ile değerlendirilmesi: bist perakende ticaret sektöründe bir uygulama. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 1-15.
- SSEI (2016). Sustainable stock exchanges iniative. report on progress: a paper prepared for the sustainable stock exchanges global dialogue. 10 Ocak 2023 tarihinde https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/unctad_sse_2016d1.pdf adresinden erişildi.
- Stacchezzini, R., Melloni, G., & Lai, A. (2016). Sustainability management and reporting: the role of integrated reporting for communicating corporate sustainability management, *Journal of Cleaner Production*, 136, 102-110.
- Şahin, Y. (2019). Akdeniz bölgesi'nin güneş enerjisi yatırımına yönelik özelliklerinin entegre entropi multimoora yöntemi ile değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (3), 846-864. DOI: 10.30798/makuiibf.600296
- Şamiloğlu, F., Bağcı, H., & Kahraman Y. E. (2018). İşletmelerin likidite düzeylerinin karşılaştırılması: bist sürdürülebilirlik endeksi uygulaması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33, 115-129.
- Şener, S., & Koltan Yılmaz, Ş. (2021). Entropi tabanlı electre trı ve k-ortalamlar yöntemleriyle ülkelerin refah düzeyine göre değerlendirilmesi. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 21 (2), 191-209. DOI: 10.25294/aiuibfd.888980
- Şimşek, T., (2022). Personel seçiminde çok kriterli karar verme teknikleri kullanımının insan kaynakları yönetimi perspektifinden değerlendirilmesi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 57(3), 1528-1546.
- Şişman, B., & Eleren, A. (2013). En uygun otomobilin gri ilişkisel analiz ve electre yöntemleri ile seçimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (3), 411-429
- Tağraf, H., & Ölmez, U. (2019). Entropi ve EDAS yöntemleri ile personel seçimi: hipotetik çalışma. 4 th International Symposium on Innovative Approaches in Social, Human and Administrative Sciences, 4(8), 175-177.
- Thakur, V., Anbanandam, R. (2015). Supplier selection using grey theory: a case study from indian banking industry. *Journal of Enterprise Information Management*, 28 (6), 769-787.
- Tokgöz, N., & Önce, S. (2009). Şirket sürdürülebilirliği: geleneksel yönetim anlayışına alternatif. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11 (1), 249-275.
- Torkayesh, S. E., Amiri, A., Iranizad, A., & Torkayesh, A. E. (2020). Entropy based edas decision making model for neighborhood selection: a case study in istanbul. *Journal of Industrial Engineering and Decision Making*, 1(1), 1-11.

- Türe, H. (2019). OECD ülkeleri için refah ölçümü: gri ilişkisel analiz uygulaması. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21 (2), 310-327 .
- Uçkun, N. ve Girginer N. (2011). Türkiye'deki kamu ve özel bankaların performanslarının gri ilişki analizi ile incelenmesi. *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (21), 46-66.
- Uğur, L. O., & Baykan, U. N. (2017). Konut satın alma kararı verilmesinde gri ilişkisel analiz tekniği Uygulaması. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 5 (1), 220-230.
- Ulutaş, A. (2019). Entropi ve MABAC yöntemleri ile personel seçimi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 13 (19), 1552-1573. DOI: 10.26466/opus.580456
- Ulutaş, A., Karaköy, Ç., Arıç, K. H., & Cengiz, E. (2018). Çok kriterli karar verme yöntemleri ile lojistik merkezi yeri seçimi. *İktisadi Yenilik Dergisi*, 5 (2), 45-53.
- Ulutaş, A., Özkan, A. M., & Tağraf, H. (2018). Bulanık analitik hiyerarşi süreci ve bulanık gri ilişkisel analizi yöntemleri kullanılarak personel seçimi yapılması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (65), 223-232. DOI: 10.17755/esosder.317209
- Wang, Y. J. (2009). Combining grey relation analysis with fmcgdm to evaluate financial performance of taiwan container lines. *Expert Systems With Applications*, 36, 2424-2432.
- Yarlıkaş, S., & Sonugelen, E. (2022). Determination of livability level of south america countries via entrophy method and multimoor method. *IKSAD JOURNAL*, 8(30), 25-41. <https://doi.org/10.31623/iksad083003>
- Yavuz, V. (2016). Coğrafi pazar seçiminde promethee ve entropi yöntemlerine dayalı çok kriterli bir analizi: mobilya sektöründe bir uygulama. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (2), 163-177.
- Yıldırım Söylemez, E., Kayabaşı, A., & Doğan, S. (2021). Seramik sektörü tedarikçi seçim sürecinde gri ilişkisel analiz (gia) ile entegre edilmiş analitik hiyerarşi prosesi (ahp) modeli. *İzmir İktisat Dergisi*, 36 (3), 497-516. DOI: 10.24988/ije.202136301
- Yıldırım, M., Bal, K., & Doğan, M. (2021). Gri ilişkisel analiz yöntemi ile finansal performans analizi: bist'te işlem gören demir çelik şirketleri üzerinde bir uygulama. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 23(1), 122-143.
- Yıldız Kaya, P. & Öztel, A. (2018). Kurumsal sürdürülebilirlik performansının gri ilişkisel analiz yöntemi ile değerlendirilmesi: otokar örneği. *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2 (2), 98-130. DOI: 10.46452/baksoder.493562
- Yılmaz, E. ve Güngör, F. (2010). Gri ilişkisel analiz yöntemine göre farklı sertliklerde optimum takım tutucusunun belirlenmesi. 2. Ulusal tasarım imalat ve analiz kongresi. 11-12 Kasım 2010, Balıkesir.
- Yılmaz, Ö., & Yakut, E. (2021). entropi temelli topsis ve vikor yöntemleri ile bankacılık sektöründe finansal performans değerlendirmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35 (4) , 1297-1321. DOI: 10.16951/atauniiibd.874660
- Zhou, H., Wang, J., & Qiu, Y. (2008). Application of the cross entropy method to the credit risk assessment in an early warning system. In 2008 International Symposiums on Information Processing, 728-732.

Extended Abstract

Aim and Scope

Liquidity management is of vital importance for every organization at the point of meeting its current payment obligations. The concept of liquidity, which is also defined as the ability to turn assets into cash or to obtain cash, is an indicator that measures the ability of companies to meet their short-term liabilities without encountering undesirable risks and losses. Will the company be able to meet its short-term obligations? This question is of great importance to company stakeholders. In terms of the sustainability of its operations, the company must have the capacity to provide cash at a level that can meet its due debts. While the ability of a company to meet its obligations in the medium and long term may depend on profitability and degree of indebtedness, it is essential to have the liquidity to pay off its debts, especially in the short term. Liquid assets that a company can use to meet its short-term liabilities are included in the current assets group of the balance sheet. Cash and money in the bank, securities, trade receivables, and stocks are included in the current assets group. At the point of meeting short-term liabilities in companies, the relations between current assets and short-term liabilities are examined. Traditionally, the main indicators of liquidity are the current ratio, acid-test ratio, and cash ratio. In this study,

the businesses in the Sustainability 25 index are ranked according to their liquidity levels and it is aimed to form a basis for businesses.

Methods

In the study, ENTROPY and gray relational analysis methods, which are among the multi-criteria decision-making methods, were used. Determination of criterion weights in decision problems can be subjective, on the one hand, because it depends on the decision maker, and the other hand, it can be objective because it depends on the characteristics of the alternatives. In this context, the ENTROPY method is preferred in the literature because it includes both subjective and objective judgments at the same time. Weighting was made using the current ratio, cash ratio, and acid test ratio criteria that measure liquidity levels with the ENTROPY method, which consists of 4 steps.

The Gray Relational Analysis method, developed by Deng (1982) for the solution of problems with little data, is used for the solution of multi-criteria decision-making problems. The TIA method has the potential to produce results even when the data set is insufficient. In this respect, it finds more application areas than other methods. Alternatives are listed with the calculations performed in 6 steps.

Findings

As a result of the weighting of the criteria with the entropy method, the highest weighted criterion was K3 (Cash ratio), and the lowest weighted criterion was K1 (current ratio). By applying the gray relational analysis method, the gray relational degrees of the alternatives were obtained and the alternatives were ranked according to these values. According to 2022 annual data results; ENKAI company took first place. Respectively; DOHOL, SİSE, ERGL, LOGO, DOAS, TAVHL, TTrak, FROTO, ARCLK, BLUE, TKFEN, AKSA, OTKAR, ÇİMSA, THYAO, KORDS, ENNJSA, SAHOL, KCHOL, MGROS, VESTL.

Conclusion

The performances of the companies in the Sustainability 25 index in terms of their liquidity ratios are weighted with Entropy, which is one of the multi-criteria decision-making methods, and then ranked with the Gray relational analysis. As a result of the ranking, ENKAI Company is in first place. VESTL is in last place. This study provides a basis for businesses to make strategic decisions. Sustainability is one of the issues that businesses should care about. Businesses with good liquidity levels are likely to be sustainable in this context. The study covers the data between the years 2020-2022. The selection of these years is because they are included in the Covid 19 pandemic period. Therefore, expanding the range of years and using different multi-criteria decision-making methods may change the results. The results obtained as a result of the studies to be carried out in this way can be compared and a comprehensive contribution can be made to the literature. As a result of all these suggestions, it will be possible for both businesses and stakeholders, especially investors, to make decisions.

Alternative Analysis of the Economic Outlook: Social-Oriented and Individual-Oriented Political Economy Approach

Ekonomik Görünümün Alternatif Analizi: Toplum Merkezli ve Birey Merkezli Politik Ekonomi Yaklaşımı

Nazım Ekren¹, Mefule Fındıkçı Erdoğan², Kübra Hatice Bildik³

Abstract

How should the macroeconomic outlook be interpreted for individuals and the population? This study is developing an alternative macroeconomic performance measurement approach by proportioning the selected macroeconomic indicators to the population. This provides data on the individual-oriented cumulative outcome of economic management's decision-making and implementation processes. Also, it would show the gains/costs faced by individuals depending on the economic outlook. The crises encountered in the 21st century bring up debates on change/transformation in the roles/functions of states and public authorities at national/global scales. The second aim is to compare the macroeconomic performances measured based on both GDP and per capita macroeconomic indicators of countries. In accordance, the macroeconomic performances of 33 developed and developing countries for the 2000-2021 period were examined with the MOORA. The performance of the countries analyzed is based on both GDP and population-proportioned indicators (per capita). Thus, the similarities and/or differences between both macroeconomic performance measures are determined. In addition to emphasizing the individual-centered performance approach by dividing the population, the study also provides the indirect addition of an external indicator. The measurement style of the indicator of the GDP scores is called the Social-Centred Welfare Index and the indicator of the scores per capita is called the Individual-Centred Welfare Index.

Keywords: Per-Capita Indicators, MOORA, comparative political economy, economic outlook, macroeconomic performance

Öz

Makroekonomik görünüm bireyler ve nüfus açısından nasıl yorumlanmalıdır? Bu çalışmanın ilk amacı, seçilen makroekonomik göstergeleri nüfusa oranlayarak alternatif bir makroekonomik performans ölçüm yaklaşımı geliştirmektir. Böyle bir yaklaşım, ekonomi yönetiminin karar alma ve uygulama süreçlerinin bireysel odaklı kümülatif çıktıları hakkında veri sağlayacaktır. Değerlendirme, ekonomik duruma bağlı olarak bireylerin karşılaştıkları kazançlarını/maliyetlerini gösterebilecektir. 21. yüzyılın ilk ve ikinci on yıllarında yaşanan krizler, ulusal ve küresel ölçekte devletlerin ve kamu otoritelerinin rol ve fonksiyonlarındaki değişim ve dönüşüm tartışmalarını gündeme getirmektedir. Çalışmanın ikinci amacı ise hem GSYH hem de kişi başına düşen makroekonomik göstergeler bazında ölçülen makroekonomik performansların ülkeler bazında karşılaştırılmasıdır. Çalışmanın amaçları doğrultusunda seçilen 33 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin 2000-2021 dönemi makroekonomik performansları MOORA ile incelenecektir. Ülkelerin performansı, hem GSYH hem de nüfusa oranlı göstergeler (kişi başına olarak tanımlanır) temelinde analiz edilecektir. Böylece her iki makroekonomik performans ölçümü arasındaki benzerlikler ve/veya farklılıklar belirlenebilecektir. Çalışma, verileri nüfusa oranlayarak birey merkezli performans anlayışını vurgulamanın yanı sıra, makroekonomik performansta yer almayan bir dış göstergenin dolaylı olarak ölçüm sistemine eklenmesini de sağlamaktadır. Bu çalışmanın ölçüm biçimi Sosyal Merkezli Refah Endeksi olarak adlandırılan GSYH skorlarının göstergesi iken, kişi başına düşen skorların göstergesi Birey Merkezli Refah Endeksi olarak adlandırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kişi başına düşen göstergeler, MOORA, karşılaştırmalı ekonomi politik, ekonomik görünüm, makroekonomik performans

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL Codes: P52, O57, B23

Submitted: 17 / 02 / 2023

Accepted: 26 / 04 / 2023

¹ Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, nazimekren@ticaret.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-7550-1673>

² Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, mfindikci@ticaret.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-0150-0990>

³ Doktora Öğrencisi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, hkbildik@gmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-002-7245-5084>

Introduction

While economic affairs and transactions seem easy to continue in their own course, it is necessary to reveal the data pattern and present meaningful information correctly in order to interpret what is happening in the background sufficiently. Understanding whether the transactions that continue on their own path are “really” going sufficiently depends on the high capacity of the data to reflect what is expected and realized. Although GDP is still accepted as the most popular welfare macro indicator for many researchers, this subject is still an ongoing discussion for the rest of them. Can GDP really count as an indicator of welfare on its own? It should be noted that if GDP itself is made up of missing data or components whose existence has been overlooked and may cause deviations, there are points that may miss in reflecting welfare.

Actually, each macroeconomic indicator reflects a headline value. Otherwise, it may be overlooked that each indicator moves under the influence of another dynamic. In the literature, comparative studies of countries are generally based on the ratio of indicators to GDP due to showing portion of total economic activity. Such an approach causes errors to calculate macro indicators by dividing them into a cumulative value, but it moves away from the human-oriented approach and makes it difficult to detect fragile areas. When misperception is made in interpreting the headline values, irrationality arises, so deviations occur from what should be. Therefore, changing the way we analyse data and information offers alternatives to macroeconomic performance analyses to avoid this kind of fallacy. Thus, the ability to understand reinterpretation and perception of the general view of the economy is gained.

In simple terms, calculating GDP per capita shows how wealth is distributed among the people living in a country. Considering that there may be deficiencies in the calculation of GDP, how this indicator will yield results when proportioned by per capita becomes an even more critical issue. Clearly, such indicators are those that shape the future of people and have the capacity to determine the direction of the future. In other words, there is a necessity to reshape the indicators used in performance measurement in order to have the opportunity to show the burdens and gains that people will carry in the future. The macroeconomic performance of a state cannot be considered independently of the people living in that country. Considering that the awareness of the priority position acquired by the individual in the 21st-century world, the capacity of reflecting the performance shown to the individuals needs to be detailed. The process of measuring the quality, efficiency and sustainability of the path followed by the economy, using various economic indicators can be described as macroeconomic performance. Assuming that the key role in the creation of macroeconomic performance is in individuals and all parts of the economy will fail without them, it is critical to reveal the effect of the individual on macro-performance and the visa-versa.

In this study, with a new alternative method has been contributed to the macroeconomic performance measurement methods and the macroeconomic performance of 33 countries has been ranked according to per capita indicators. In this context, macroeconomic performance indicators include general government gross debt, general government revenue, general government total expenditure, general structural balance, total reserves (includes gold), gross fixed capital formation, gross domestic savings, final consumption expenditure, exports of goods and services and imports of goods and services. These 10 indicators are equally weighted and the relevant macroeconomic indicator of the relevant country is proportioned to its both GDP and population. After that the countries' performance ranking is made by using the MOORA method.

The crises encountered in the 21st century have led to debates on the roles and functions of states and public authorities at the national and global scales, and this study aims to contribute to this discussion by providing an alternative macroeconomic performance measurement approach. Overall, this approach appears to be focused on better understanding the impact of economic management decisions and implementation processes on individual citizens, rather than just the overall health and growth of the economy.

1. Literature Review

The fact that the rapidly increasing population in the last century does not take place in economic performance evaluations means, ignoring the potential gains or losses that may arise due to population differences between countries. Especially when individuals are accepted as one of the key actors of the economy, it is very important to determine what will be the legacy or burden that countries will leave to future generations.

Armstrong, Kervenoael, Li, and Read (1998) compared the micro-scale and larger countries by calculating the GNP and GDP ratios and these indicators per capita while evaluating the economic performances. According to the findings of the study, globalization is progressing at a weak pace in micro-scale countries, regional economic relations are relatively more preferred, and convergence to developed countries occurs rather slowly. In the recent past, sustainable development has been prioritized for the countries and it is expected to show an acceleration of development within the framework of these targets. In this sense, Adrangi and Kerr (2022) evaluated the relationship between sustainable development goals and

GDP by using regression analysis. According to the findings of the study, only three of the eight sustainable development goals are directly related to GDP. The study also emphasizes that using GDP as an indicator of social welfare may be an incorrect assumption. It will be inevitable that such a mistake will lead to erroneous results based on policies that can be produced. While the benefits of economic growth are listed, the costs of growth can be overlooked. Islam and Clarke (2002) examined adjusted GDP and unadjusted GDP for Thailand by performing a cost and benefit analysis and proved that there are dramatic differences.

Economic performance evaluations in the literature, generally the ratio of the variables to GDP is considered (Angus, 1983; Armstrong, De Kervenoael, Li, & Read, 1998). Especially when making comparisons between countries, the ratio of values such as debt, investment and savings to GDP allows the data to be evaluated in a standardized structure (Leão, 2013; Zou, 2006; Mehrara & Maysam, 2013; Estefania-Flores, Furceri, Kothari, & Ostry, 2023). Although the determination of the ratio of economic performance to GDP on the basis of variables provides a standardization, the evaluation of the GDP reflecting the general output by dividing it into its components also causes misconceptions. Some of the articles' using GDP per capita as a variable of developing (Saviotti & Frenken, 2008).

There are many studies in the literature that refer about the economic importance of the population. For example, Adam Smith (1976) expressed population growth as both a result and a cause of economic progress. Increasing in population will result in a good balance of the division of labour, so that, more productivity is likely to emerge. This productivity, along with an enlarged wage fund, leads to higher income and stocks, increasing the supply of labour and changing economic conditions (Hansen, 1939). Kelley (1998) examined the economic consequences of population change and tried to determine the role of the population in the economy through price movements and the saving rate.

When the studies that deal with the economy and demography together are examined, the ways in which the literature affects the economy positively/negatively are discussed. Considering the role of the population in the expansion and deepening process, it becomes necessary to make an analysis together with other factors. Therefore, an in-depth study of the structure of the population should have a particular importance. Because different age groups have different needs and production capacities, the economic characteristics of a country will likely change as its population ages. In this context, studies in which the economic consequences of population aging are discussed are frequently encountered in the literature (Lee & Mason, 2011), (Banister, Bloom, & Rosenberg, 2012), (Acemoğlu & Restrepo, 2017). It is emphasized that the links between population aging and macroeconomic performance are mediated by the institutional context. With increasing life expectancy and a cumulative aging population, pension policies and health care financing, the efficiency of labour and capital markets, and the structure of both regional and global economic systems will change to accommodate changes in population.

Some of the studies econometric analyses are used, especially with data proportioned per capita (Shamsuddin, 1994; Creedy & Moslehi, 2009; Narayan & Smyth, 2008). Shamsuddin (1994) examined the determinants of attracting foreign direct investments by using the Least Squares method of the 1983 cross-sectional data of 36 developing countries. As a result of the study, the most important economic determinants of FDI are respectively, it has been determined that it depends on factors such as GDP per capita, labour cost, debt per capita, public expenditure per capita and volatility in prices.

Creedy and Moslehi (2009) used cross-sectional regression to determine the relationship between the ratio of transfer payments to public expenditures per capita and voting behaviour of 24 democratic countries using cross-sectional data. According to the findings, it has been proven that a more balanced distribution of wages is more dependent on the balance in transfer payments, while an increase in tax rates increases transfer payments, but increases in tax rates cause lower transfers.

Van den Bergh (2022) discussed the necessity of the GDP indicator being insufficient on its own and the necessity of deriving new alternatives and revealing the paradigms that interact with growth. The study explains that growth-related goals and subjective information should be highlighted, multiple indicators should be evaluated, and alternative units to monetary units should be considered through a panel to be formed in the future. This study is very valuable in terms of literature as it provides a theoretical framework for making evaluations beyond GDP. On the other hand, Oswald (1997) underlines that economic performance may not indicate the happiness of individuals. This study underlines that the extra contribution of economic well-being to the sense of satisfaction in individuals may be limited. The study differs from the literature in terms of having different indicators among the criteria of economic performance.

Evaluating economies with a people-oriented approach will enable to capture a number of variables that people care about, from income and health to housing and social connections, and can influence the policies that public authority can implement. Therefore, it is clearly seen that an alternative set of indicators per capita obtained by dividing the indicators by the total population has an important place in revising the economic policies. For this reason, in the study, the change in the performance of the countries was obtained by ratio of both GDP and population, and the changes were compared.

2. Data and Methodology

In the study, MOORA (Multi Objective and Optimisation on the basis of Ratio Analysis) method was used to determine the economic performance of countries. Brauers and Zavadskas (2006) proposed this method for the first time. There are two types of methods under the MOORA method as the ratio system and the reference point approaches (Brauers, 2013). The steps of the Ratio System of MOORA used in this study can be summarized as follows (Brauers & Zavadskas, 2006):

1. The first step of the MOORA method is forming the decision matrix of the problem. The matrix typically has the alternatives listed in rows and the criteria listed in columns, with performance scores assigned to each alternative for each criterion. This helps to evaluate and rank the alternatives based on their overall performance.

$$X = [x_{ij}]_{m \times n} = \begin{bmatrix} x_{11} & \dots & x_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix}$$

x_{ij} represents the performance value of i th alternative on j th criterion. The values of i range from 1 to m , which is the number of alternatives being compared, while the values of j range from 1 to n , which is the number of criteria being considered. So the decision matrix has m rows and n columns, with each row representing an alternative and each column representing a criterion.

2. Each performance value of an alternative on a criterion against the other alternative performances on that criterion is calculated as:

$$x_{ij}^* = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m x_{ij}^2}} \quad i = 1, 2, \dots, m \quad j = 1, 2, \dots, n$$

x_{ij}^* is a dimensionless number between [0,1] and the normalized performance of the i th alternative on the j th criterion.

3. Normalized performance values of beneficial criteria and cost criteria are summed up individually. Then, the sums for cost criteria are subtracted from the sums for beneficial criteria. The consequence is the general performance score of each alternative (y_i^*).

$$y_i^* = \sum_{j=1}^g x_{ij}^* - \sum_{j=g+1}^n x_{ij}^*$$

In this formula, g and $(n - g)$ are the number of criteria to be maximized and minimized, respectively. The MOORA method allows the variables to be evaluated over their benefit and cost effects. As can be seen in Table 1, right column and left column shows the effects of the indicators to determine the macroeconomic performance handled in two different ways so the results were obtained in considering alternative scenarios. Sustainability and manageability are assumed to be high in the 1st table, and it is assumed that the sustainability and manageability of the indicators discussed in the 2nd table may be low. Due to the differentiation of the countries' borrowing/debt use/debt management experiences, debts may become unmanageable and this may have the potential to adversely affect their macroeconomic performance. Likewise, it is possible that the alternative cost paid in return for the failure to manage the expenditures and the deterioration of the budget balance may not have the expected effect. Also, that there are dilemmas regarding the sustainability of growing economies based on consumption.

Table 1. Determining the Direction of Indicators to Affect Economic Performance

Definition		Direction			
Indicators	Code	Model 1-Model 3		Model 2-Model 4	
Model Variables		Sign			
General government gross debt (national currency)	GGD	Max	+	Min	-
General government revenue (national currency)	GGR	Max	+	Max	+
General government total expenditure (national currency)	GGE	Max	+	Min	-
General government structural balance (national currency)	GSB	Max	+	Max	+
Total reserves (includes gold, current US\$)	TRS	Max	+	Max	+

Gross fixed capital formation (current US\$)	GFCF	Max	+	Max	+
Gross domestic savings (current US\$)	GDS	Max	+	Max	+
Final consumption expenditure (current US\$)	FCE	Max	+	Min	-
Exports of goods and services (current US\$)	EXP	Max	+	Max	+
Imports of goods and services (current US\$)	IMP	Min	-	Min	-
Standardization Variables					
GDP (current \$ or national currency)	GDP	Neutral			
Population	PPL	Neutral			

While the measurement style of this study is the indicator of the GDP scores, which is called the Social-Centred Welfare Index, an indicator of the scores per capita is called the Individual-Centred Welfare Index. As seen in the below formulas of the models are:

Model 1:

$$y_1^* = \left(\frac{GGD}{GDP} + \frac{GGR}{GDP} + \frac{GGE}{GDP} + \frac{GSB}{GDP} + \frac{TRS}{GDP} + \frac{GFCF}{GDP} + \frac{GDS}{GDP} + \frac{FCE}{GDP} + \frac{EXP}{GDP} \right) - \left(\frac{IMP}{GDP} \right)$$

Model 2:

$$y_2^* = \left(\frac{GGR}{GDP} + \frac{TRS}{GDP} + \frac{GFCF}{GDP} + \frac{GDS}{GDP} + \frac{EXP}{GDP} + \frac{GSB}{GDP} \right) - \left(\frac{GGD}{GDP} + \frac{IMP}{GDP} + \frac{GGE}{GDP} + \frac{FCE}{GDP} \right)$$

Model 3:

$$y_3^* = \left(\frac{GGD}{PPL} + \frac{GGR}{PPL} + \frac{GGE}{PPL} + \frac{GSB}{PPL} + \frac{TRS}{PPL} + \frac{GFCF}{PPL} + \frac{GDS}{PPL} + \frac{FCE}{PPL} + \frac{EXP}{PPL} \right) - \left(\frac{IMP}{PPL} \right)$$

Model 4:

$$y_4^* = \left(\frac{GGR}{PPL} + \frac{TRS}{PPL} + \frac{GFCF}{PPL} + \frac{GDS}{PPL} + \frac{EXP}{PPL} + \frac{GSB}{PPL} \right) - \left(\frac{GGD}{PPL} + \frac{IMP}{PPL} + \frac{GGE}{PPL} + \frac{FCE}{PPL} \right)$$

If there is a lack of information about the usage areas when the debt increases, the effect of the existence of debt on the economy is negative in the short run. According to the suitability of the usage area, debt and expenditures can be converted into an investment in the long term, making it easier to pay and creating added value. In total expenditures, it can be assumed that it has a positive effect on the economy when the characteristics of the expenditure are not considered, but this situation changes according to the type of expenditure. Expenditure performances in efficient and inefficient areas affect negatively. In addition, since the usage areas of savings are not known, public surplus does not create an externality effect. Therefore, the characteristics of both expenditures and debts should be known, and the analysis of the sub-categories should be done. In the study, MOORA (Multi Objective and Optimisation on the basis of Ratio Analysis) method was used to determine the economic performance of countries. Brauers and Zavadskas (2006) proposed this method for the first time. There are two types of methods under the MOORA method as the ratio system and the reference point approaches (Brauers, 2013). The steps of the Ratio System of MOORA used in this study can be summarized as follows (Brauers & Zavadskas, The MOORA method and its application to privatization in a transition economy, 2006):

3. Model Specification and Results

Table 2 and Table 3 are listed according to the indicators GDP and per capita by dividing 33 countries into three groups between 2000 and 2021, with reference to the impact direction stated in Table 1. In the table, it is seen that some of the countries with high macroeconomic performance per capita whereas being behind in GDP ratio performance. Undoubtedly, it means that the countries where have high per-capita rankings reflects to individuals better.

Table 2. Ranking by GDP and Per-Capita Indicators (Model 1 - Model 3)⁴

	Country	2000-2004		2005-2009		2010-2014		2015-2019		COVID-19 (2020-2021)	
		Model 1	Model 3	Model 1	Model 3	Model 1	Model 3	Model 1	Model 3	Model 1	Model 3
Group I	South Korea	9.6	1	11.2	1	9.6	1	10	1	9	1
	Israel	8.4	8	11	12.4	13.6	8.4	13.4	5.4	8.5	2.5
	Japan	12.4	2	4.6	2.4	5.2	2	1.4	2	1	2.5
	Indonesia	16	3.8	21.4	4	23.8	4.6	25.8	3.8	28.5	4
	U.A.E.	31.6	3.2	26.2	3.8	18.6	5.2	15	3.4	30.5	5.5
	Australia	17.2	10.4	19.4	5.6	24.6	4.2	20.4	5.8	23	6
	U.S.A.	23.4	5.2	26.4	9.2	25.6	10.4	24	7	26	6.5
	Germany	16	7	11.2	8	6.4	8.6	6.6	9	8	8
	Canada	7	7.8	10	7.4	14	7	11.8	10.6	13.5	9.5
	Czechia	9.6	14	17.4	14.2	7.8	15	2.2	11.4	2	9.5
France	12.6	8.6	15.6	9.4	9.8	11	7.6	12	5	11.5	
Group II	Hungary	13.2	13.6	19.6	17.8	3	11.8	8.8	12.4	7	12
	Saudi Arabia	7.8	14.4	1.2	5	1	4	2.6	7.8	13	12.5
	United Kingdom	25	9.6	30.8	11.2	24.4	13.4	19.8	13.4	13.5	14
	Italy	12.2	11.4	11.6	12	5.6	13.4	5.4	15	3	15
	Poland	20.8	18.6	20	18	20.2	18	14.2	17	14	16.5
	Russia	3	21	6	16.6	13.6	16	12	17.2	8.5	17
	China	13.8	28.2	4.6	26.2	2.4	21	10.8	17.8	11.5	17.5
	Bulgaria	5.2	23.4	10.4	22.8	17.8	25.6	9.6	21	8	19
	Romania	28.6	26.6	24	19.2	15.6	22.4	23.2	21.8	23	20
	Malaysia	5.2	16	5.2	16	10.2	17	17.2	18	19	21
Argentina	13	20.6	10.8	22.6	25	22.4	27.8	22.6	18.5	22.5	
Group III	Thailand	10.6	20.8	6.6	24.8	7.6	25.2	5.8	23.4	11	22.5
	Türkiye	3.2	19.8	12.8	19.6	16.4	20	19.8	22	18.5	24
	Mexico	23.4	17.2	25.8	21.4	28.6	23.6	23.6	24.2	21	25
	Peru	22.2	26.4	14.4	26.6	15.4	27.2	21.8	26.8	23.5	26
	Brazil	19.8	24.2	19.8	24.4	22.8	19.8	29	26.2	20.5	27
	South Africa	28.4	24	25.6	25	30.2	27.8	29.2	28	25	28
	Philippines	24.6	29	22	28.8	21.2	29	23	29	29.5	29
	Bangladesh	30.8	33	30.4	33	28.6	32.6	25.4	31.2	29	30.5
	India	28.6	31.8	24	31.2	27.4	31	29.6	30.8	24	30.5
	Egypt	31.2	29.2	30	30	33	30	33	31	33	32
Pakistan	26.6	31.2	31	31.4	32	32.4	31.2	33	32	33	

The ranking made in Table 2 is obtained by assuming that countries have high sustainability capacity in terms of economy. While the rankings under the Model 1 column are made by dividing the indicators to GDP, the rankings under the Model 3 column are obtained by dividing the indicators by the population.

In the five-year period, South Korea's performance divided to GDP was at the bottom of Group I, and it dominated the first place in the per capita ranking between 2000-2021. Likewise, Japan, Indonesia, the United States, France, and Germany performed better in terms of indicators to population, although they were at the level of Group II countries in macroeconomic performance indicators to GDP ratio. In particular, the United Arab Emirates was the country with the lowest performance according to Model 1 between 2000-2004, while it was one of the three countries with the best performance according to Model 2.

On the other hand, although the performances of Russia, Türkiye, Malaysia, Bulgaria, Thailand and China are high in terms of GDP ratio, their per capita ratio performances are quite low. While Russia, China and Thailand have higher performance on the Model 3, their performance on the Model 1 has declined over the years. Among the countries in Group III, there is no country that has experienced a major change, except Thailand and Mexico. Even if the macroeconomic performance of countries is low, the distribution of performance by population is still balanced. The performance of South Korea, Japan, Israel, Czechia, France, Hungary, Italy, Russia, China, Poland, Argentina, Thailand, Türkiye, Mexico, Peru, Brazil and South Africa in the COVID-19 period compared to the past periods has risen in Model 1. Among these countries, except for South Korea, Israel, USA, Czechia, France, Hungary, Poland, Russia, China, Argentina, Thailand, Peru and Brazil could not show their improved macroeconomic performance in per capita ratio.

Although the GDP performance of the countries is low, it can be stated that those with high per capita performance distribute the welfare more evenly. The COVID-19 period (although the crisis started in some countries in 2019, it affected the last quarter of the relevant year) not only expresses the health crisis, but also shows that the preferences and priorities

⁴ The average rankings for the years are calculated with the $r_i = \frac{\sum_{t=1}^k v_t}{n}$ formula.

of public authorities have changed. As this period reflects the process in which the social state understanding has been brought to the fore by increasing the expenditures and debts of public authorities in general, it has caused changes in the performance rankings. Therefore, despite the decrease in GDP performances, it has become more likely to expect an increase in population-based performances.

In terms of macroeconomic performance, although developing countries can rank high in the GDP ratio, it seems possible that their rankings will be lower when it comes to these per capita indicators. It can be said that despite the increasing probability of convergence of developing countries to developed countries, they are at the beginning of the road they need to take in terms of reflecting the welfare they will achieve to individuals. On the other hand, the fact that developed countries underperform in a coordinated manner both in terms of GDP ratio and per capita ratio may interpreted to show a balanced outlook in terms of distribution. However, it can also be interpreted that the facilities and resources of the relevant countries do not use the expected capacity.

Table 3. Ranking by GDP and Per-Capita Indicators (Model 2 – Model 4) ⁵

	Country	2000-2004		2005-2009		2010-2014		2015-2019		COVID-19 (2020-2021)	
		Model 2	Model 4	Model 2	Model 4	Model 2	Model 4	Model 2	Model 4	Model 2	Model 4
Group I	Israel	23.2	3	20.2	7.2	18	4.6	17.2	4	12	1.5
	U.A.E.	11.2	1.8	12.8	6.6	5.8	2	6	1	16	1.5
	Czechia	6.8	9.4	11	6.4	9.4	7.2	2.2	4.2	2	3
	Saudi Arabia	12	8.2	1.6	1.8	1	1	1.6	2.2	5.5	4
	Australia	7.4	5	9.8	3.8	18.4	3.4	19.2	5.6	22.5	5.5
	Germany	22.6	4.8	19.8	5.6	18.2	5.6	13	6.4	16	5.5
	Canada	15.2	4.6	17.6	6	23.2	7	21	8.4	27	8
	France	22.2	7	25.8	8.4	27.4	10.4	23	8.4	26	8
	China	2.4	21	2.4	15.4	2	10.8	6.8	9	6.5	8.5
	Italy	29.8	10	29.2	11	28.4	12.6	26.6	13	28.5	10
U.S.A	26	10.8	29	13.6	30.8	17	30.2	11.8	32.5	11	
Group II	Russia	3.6	16.2	3.2	11	6.8	10.4	6.2	13.2	3	11.5
	Bulgaria	10	18.8	7.2	17	11	18.8	6.8	15.8	4.5	13.5
	Poland	23.8	15.8	25	18.4	22.4	15.8	16.6	16	16	13.5
	Malaysia	2.6	10.4	6	10.4	7.8	9	10.4	12	11.5	15
	Thailand	5	16	4.4	18.6	4.4	15.6	3.2	16	5.5	16
	United Kingdom	21.8	13.2	30	19	30.4	24.2	27.2	18.8	25.5	17.5
	Romania	23.4	24	22.8	19.8	14.4	16.4	18	19.8	19.5	18.5
	Türkiye	8.8	17.4	12.6	16.8	12	17.4	13.8	18.2	11	18.5
	Japan	31.6	32.2	31	31.4	32.4	32	30	24.6	31	20.5
	Peru	13.8	22.2	13.4	24.4	5.8	19	11.2	21.2	9	20.5
	Mexico	14.8	16	18	21.2	21	22.2	20.2	22.4	15.5	22.5
Brazil	26.4	23.6	23.6	22.6	24.6	19.8	31.6	23.4	24.5	23.5	
Group III	South Africa	18	24.8	16	25.6	23.2	25.2	24.4	24.8	23	24.5
	Bangladesh	19.2	29.8	18.2	28	15.2	28.8	12.8	28	10	26
	Korea	1.8	3	4.6	3.2	4	7.2	4.6	6.4	2.5	26.5
	Argentina	19.6	18.8	12.4	18.8	22.8	23.4	29.8	27.2	23.5	27
	India	30.4	28	24	27	23.8	27.8	25	28.8	22.5	27.5
	Philippines	21.8	27.2	17.6	27	13.8	26.4	15.6	26	23	27.5
	Hungary	20.8	29.6	26	32	14.2	27.2	16.6	29.4	15	29.5
	Egypt	33	26	31.2	25.4	32.2	29.8	33	30.6	32.5	31
	Pakistan	22.2	29.6	24.8	29.4	26.8	30	27	31.4	28.5	31
	Indonesia	9.8	32.8	9.8	28.2	9.4	33	10.2	33	9.5	33

The ranking in Table 3 is obtained by assuming that the sustainability capacity of the countries is low in terms of economy. In this context, the rankings under the Model 2 column were obtained by dividing the variables by GDP, while the rankings under the Model 4 column were obtained by dividing the variables by the population. As seen in Table 1, indicators are assumed to be negative effect in terms of consumption and expenditure in Model 1 and Model 4.

Even though Israel, United Arab Emirates, Australia, Germany, Canada, France, Italy, USA, Poland, United Kingdom, Brazil and India have lower GDP ratio performances in the respective years, their per capita ratio performance is relatively better. It is seen that Israel's macroeconomic development over the years has been successful in its distribution to the population.

⁵ The average rankings for the years are calculated with the $r_i = \frac{\sum_{t=1}^k v_t}{n}$ formula.

Among the developed countries, Israel, Australia, France, Italy, the USA and the United Kingdom have a relatively lower success rate in terms of GDP ratio performance. However, it is seen that these countries achieve very good rankings in terms of per capita ratio whereas low performance achievements with GDP ratios. Even if these countries have achieved a performance with a GDP ratio that is below their potential, it can be said that the effect that spreads to the population is better. While most of the countries in Group I are behind Model 2, they have higher performance compared to Model 4. While only the United Kingdom and Japan are in the developed country category in Group II, there is not a developed country listed in Group III.

On the other hand, Czechia, Saudi Arabia, China, Russia, Bulgaria, Malaysia, Thailand, Romania, Türkiye, Japan, Peru, Mexico, South Africa, Bangladesh, South Korea, Argentina, Philippines, Hungary, Egypt, Pakistan and Indonesia showed good performance in GDP ratio however, their performance per capita is low. For example, if South Korea was ranked according to GDP, it would be in Group I countries, but in the per capita ranking, it is seen that the opposite is came true. Even though the United Arab Emirates and Saudi Arabia are similar countries in terms of commodities, it is seen that the United Arab Emirates has a much better performance in per capita ratio. Although the USA ranks in Group III by GDP ratio, it is in Group II in terms of per capita ratio.

When both tables are compared, it is seen that the European Union member countries are generally in Group I and Group II in the ranking according to Model 3 and Model 4. Although the development experiences and economic cultures of the member countries of the European Union are different from each other, it is seen that their performances are similar to each other. Likewise, it is seen that the developed countries of East Asia rank high in Models 1,2,3 and 4. The performances of the European Union and East Asian countries should be addressed in future studies as evidence that development is more balanced in collective cultures. Comparing the countries that are richer in terms of commodities, it is seen that the per capita performance of the United Arab Emirates has a more successful ranking in each model.

It is seen that even though the rankings of the emerging markets countries in terms of GDP are good, their per capita rankings are quite low, and most of them are in the middle ranks of Group II countries. The low per capita performance of these countries, which are in the process of development, shows that they have moved away from the perspective of developed countries where the individual perspective is centred. Likewise, while developed countries had a lower level of performance for per capita ratio between 2000-2004 and 2005-2009, this phenomenon turned into better per capita ratio performances over time, and an individual-centred development process has started to follow. In the period of 2005-2009, when the Global Financial Crisis was experienced, the best performance belongs to Saudi Arabia, which is rich in commodities. In addition, it is seen that the member countries of the European Union increased their performance per capita ratio both in the Global Financial Crisis and the COVID-19 Crisis.

It examined whether the scores obtained from the data created by dividing GDP and per capita contain a statistically significant difference according to the periods. For this reason, in order to determine the test to be used, whether the scores are normally distributed or not was examined with the Kolmogorov Smirnov test. If the null hypothesis is not rejected for the normally distributed data set, it means that the data set is consistent with the assumption of normality. However, if the null hypothesis is rejected for the remaining three data sets that are not normally distributed, it means that these data sets do not follow a normal distribution, and their distributions may be skewed, leptokurtic, or otherwise non-normal. As expected, the null hypothesis is not rejected for the normally distributed data, but is rejected for the remaining three data sets that are not normally distributed. As a result of the test, it was determined that the scores were not normally distributed ($p < 0.05$). In this case, the non-parametric equivalent of the t-test for dependent groups was the Wilcoxon Signed Ranks test. Wilcoxon Signed Ranks Test is usually applied to the comparison of locations of two dependent samples. The null hypothesis in the Wilcoxon signed-rank test is that the set of pairwise differences has a probability distribution centred at zero. A key assumption is that the differences arise from a continuous, symmetric distribution (Wilcoxon, 1945).

Table 4. Paired Samples Statistics

	Period		Descriptive Statistic		Kolmogorov-Smirnov Test		Wilcoxon Signed Ranks Test	
			N	Mean	Test Statistic	Asymp. Sig.	Z	Asymp. Sig.
Model 1- Model 3	2000-2004	\bar{y}_1^*	33	1.030	0.153	0.049	-3.100	0.002
		\bar{y}_3^*	33	0.625	0.211	0.001		
	2005-2009	\bar{y}_1^*	33	1.002	0.215	0.000	-3.225	0.001
		\bar{y}_3^*	33	0.647	0.182	0.007		
	2010-2014	\bar{y}_1^*	33	0.979	0.209	0.001	-3.672	0.000
		\bar{y}_3^*	33	0.630	0.174	0.012		

2015-2019	\bar{y}_1^*	33	0.998	0.188	0.005	-3.797	0.000
	\bar{y}_3^*	33	0.644	0.215	0.000		
COVID-19 (2020-2021)	\bar{y}_1^*	33	0.978	0.180	0.008	-3.654	0.000
	\bar{y}_3^*	33	0.626	0.198	0.002		
2000-2004	\bar{y}_2^*	33	0.049	0.214	0.001	-2.082	0.037
	\bar{y}_4^*	33	0.163	0.211	0.001		
2005-2009	\bar{y}_2^*	33	0.070	0.196	0.003	-1.867	0.062
	\bar{y}_4^*	33	0.162	0.193	0.003		
2010-2014	\bar{y}_2^*	33	0.018	0.193	0.003	-2.475	0.013
	\bar{y}_4^*	33	0.147	0.266	0.000		
2015-2019	\bar{y}_2^*	33	0.031	0.198	0.002	-2.814	0.005
	\bar{y}_4^*	33	0.161	0.299	0.000		
COVID-19 (2020-2021)	\bar{y}_2^*	33	0.002	0.195	0.003	-2.886	0.004
	\bar{y}_4^*	33	0.144	0.321	0.000		

It has been determined that there is a statistically significant difference between the mean of y_1^* , y_2^* , y_3^* and y_4^* scores calculated for the periods according to the Wilcoxon Signed Ranks Test result. When the Model 1 – Model 3 average score were examined, it was determined that the score averages created by dividing GDP were higher than the average score per capita ratio.

On the other hand, when the Model 2 – Model 4 average score were examined, it was determined that the score scales formed by dividing GDP were lower than the average scores per capita ratio.

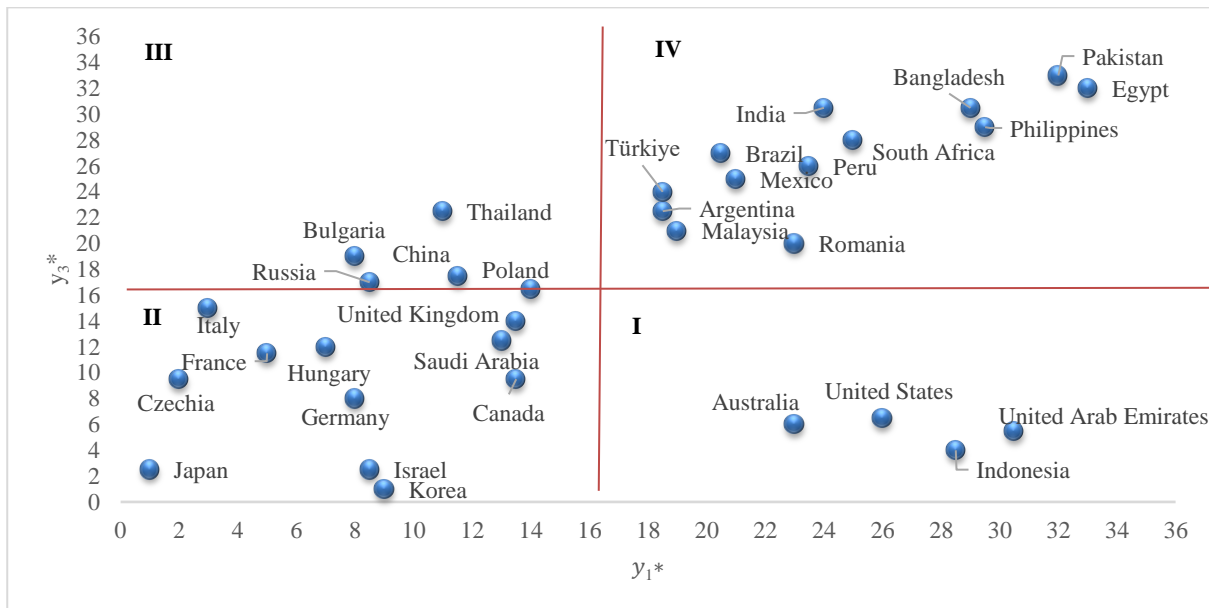


Figure 1. Distribution of Countries by Model 1 and Model 3 Scores in the COVID-19 Period⁶

In Figure 1, the x-axis represents the GDP ratio performance, while the y-axis represents the per-capita ratio ranking. Except for Poland, Bulgaria and Romania among the European Union member countries, all countries performed relatively balanced in both per capita ratio and GDP ratio. Despite that; Pakistan, Philippines, Egypt, Bangladesh, South Africa, India, Peru, Mexico, Türkiye, Argentina, Malaysia and Romania ranked low in macroeconomic performance per capita ratio. It is seen that the USA, United Arab Emirates, Australia and Indonesia perform poorly in GDP ratio ranking, while they perform well in per capita ratio ranking. Thailand, Bulgaria, China, Poland and Russia are seen to rank well in terms of GDP ratio but low in performance per capita ratio.

⁶ When calculating the y_1^* ve y_3^* cores, it is considered that only imports have a negative effect on the economic performance index. In addition, the years 2020 and 2021 were considered as the COVID-19 period and the arithmetic average of the two years was used.

Considering the high share of Russia, Thailand and China in the world market, it seems normal that the good macroeconomic performance in GDP ratios instead of per capita ratio. Nevertheless, it is very critical whether Bulgaria and Poland, which are clustered in different groups, have a role as a production centre, despite the fact that the same is the case with the member states of the European Union.

As seen in Figure 1, per capita performance is relatively better in developed countries. Even though China and India constitute the majority in terms of population, it is seen that China performs better per capita ratio ranking than India. The fact that the macroeconomic performance is not evenly distributed among the countries reveals the possibility that the gap between the rich and the poor in the relevant countries will widen in the future.

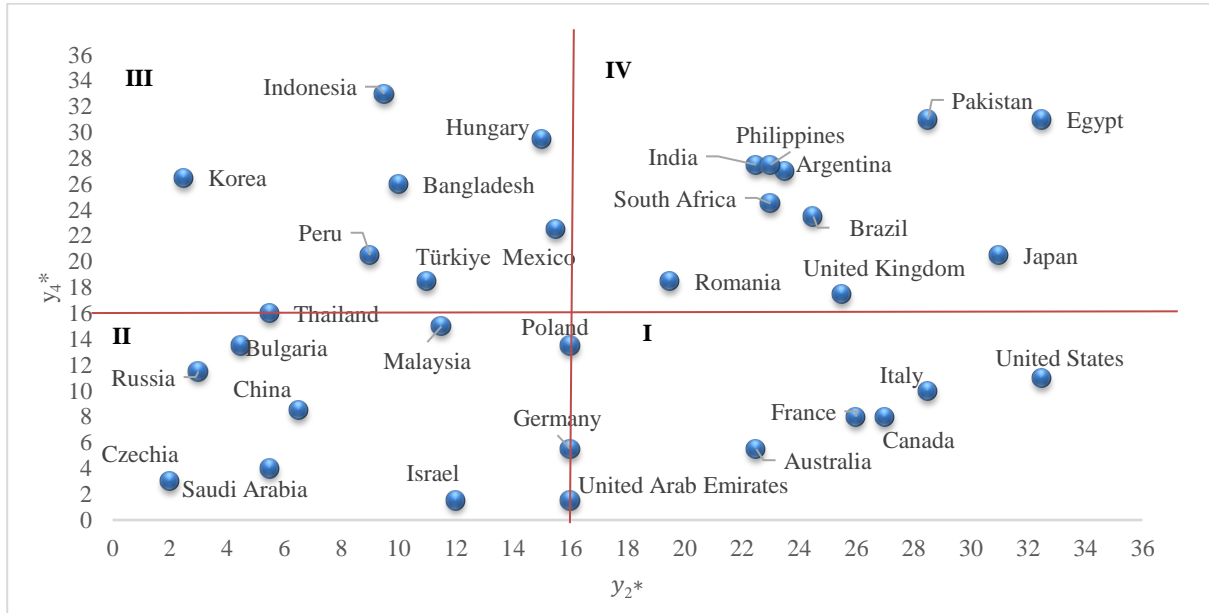


Figure 2. Distribution of Countries by Model 2 and Model 4 Scores in the COVID-19 Period

In Figure 2, the x-axis represents the GDP ratio ranking, while the y-axis represents the per-capita ratio ranking. Figure 2 shows a more heterogeneous distribution than Figure 1. In this figure, which shows the distribution of country scores according to Model 2 and Model 4, it is seen that countries diverge from each other instead of clustering at certain points in the distribution. The differences in the sustainability characteristics of the countries have caused these countries to diverge from each other.

With the change observed in Figure 2, it shows that the usage areas of debt do not have a welfare-enhancing content despite the public authorities and household borrowing. In Figure 1, it can be said that both the public authority and the household have a more balanced expenditure and consumption for the countries in the area number I. Therefore, area I in Figure 2 indicates that despite the low probability of sustainability, welfare has a positive distribution in terms of both GDP ratio and population ratio. Likewise, it can be said that there is a problem with the sub categories of imports behind the low performance of the countries in the IV region in Figure 1, both in GDP ratio and per capita ratio. For example, if these countries are the one who need commodity and intermediate imports, it should be considered that there will be problems in terms of production and consumption.

The relocation of the countries in Figure 1 and Figure 2 is proof that countries are going through a process of change and transformation. With the negative direction of macroeconomic indicators calculated between the two figures, countries experienced one-unit shifts from the numbered areas around the origin. Indonesia has shifted from area I to III, such a change shows that there is a change in the opposite direction of the ranking and that the country has an improving capacity at per capita ratio. On the other hand, Japan and the United Kingdom have shifted II from IV and indicates a deterioration in both per capita ratio performance and GDP ratio performance.

Countries that have shifted from area IV to area III are Peru, Malaysia and Türkiye, while countries that have shifted from area III to II are Bulgaria, Russia, China and Poland. At this point, the transition from higher performance areas to lower performance areas indicates that the current problems and fragile areas of countries whose sustainability capacity has changed have emerged. If problems have arisen in the high design of the efficiency and effectiveness of resource allocation, there is an imbalance in the expenditures and debts of public authorities and households, as seen in Figure 1 and Figure 2.

Conclusion and Discussion

Assuming that public authorities are a mechanism that reflects the decisions and preferences of individuals. So, it is expected that the decisions they take will collectively reflect the intention and desire of each actor that makes up the society and reach results in line with these wishes. In this sense, measuring the macroeconomic performance of countries should not only determine the performance of the public authority in office, but also promise to have the opportunity to comment on the welfare of individuals living in that country. In the literature, macroeconomic performance analyses are made in indicators to GDP, which is seen as a measure of welfare, but considering the persistence of paradoxes about GDP, the need for an alternative method arises. Due the macroeconomic performance may not always reflect the wellbeing of the individuals living in the society, it is difficult to analyse whether it shows a balanced distribution in the countries or not. On the other hand, indicators to per capita ratios are valuable in terms of seeing how economic outlook is reflected for society, whether public authorities are successful in preventing the systematic increase of social inequality or not and where the understanding of the social state has evolved in this century.

In this study, an eclectic perspective was followed; two ranking tables were created in which the impact aspects of the indicators, and then the analysis was made by the per capita and the GDP ratios of the indicators. According to the findings of the study, it has been observed that the macroeconomic performance ranking has completely changed with the change in the direction of the impact of the indicators. With the onset of COVID-19 there has been an increase in public debt, public expenditures and consumption expenditures, and accordingly, there has been a shift in the ranking of countries by per capita indicators.

In the analysis made according to the variables discussed in Model 1 and Model 3, it is understood that developed countries perform better in distributing welfare, while emerging markets have a lower per capita macroeconomic performance, although they have good macroeconomic performance with GDP ratio. On the other hand, in the ranking created according to Model 2 and Model 4, in which the alternative scenario where the sustainability of the countries may be low, it was seen that the countries included in the European Union had similar performances. When the performances with per capita indicators are examined in general, it is seen that developed countries perform better than developing countries. The attitude and preferences of public authorities indicate whether the form of economic development prioritized by countries is society-oriented or individual-oriented. It has been found that if public authorities enclose from a sustainable economic attitude, their economic performance deviates from the desired manifestation both in indicator to GDP and per capita.

In the new world order, where societies begin to become heterogeneous and collective perceptions are mostly replaced by individualism, it should be kept in mind that the individuals are the determining of economics. Also, they are both implicit and explicit power in this mechanism so the macroeconomic performances shown cannot be kept independent from the individual. Therefore, it is very important to evaluate macroeconomic performance with per capita indicators. If the data set used in this study is changed and calculations are made by using sub-indicators rather than headline values, it is possible to see differences in the calculation of macroeconomic performance by per capita. To sum up, it is a necessity to diagnose how macroeconomic performance is reflected in the whole society as well as the way the cost of welfare is reflected to individuals. In future studies, it can be determined how the welfare will be direct to the whole society and what could be the reason for the deadlocks in the distribution of welfare.

References

- Acemoğlu, D., & Restrepo, P. (2017). Secular stagnation? The effect of aging on economic growth in the age of automation. *American Economic Review*, 107(5), 174-179.
- Adrangi, B., & Kerr, L. (2022). Sustainable development indicators and their relationship to GDP: Evidence from emerging economies. *Sustainability*, 14(2), 658.
- Angus, M. (1983). A comparison of levels of GDP per capita in developed and developing countries. *The Journal of Economic History*, 43(1), 27-41.
- Armstrong, H., De Kervenoael, R. J., Li, X., & Read, R. (1998). A comparison of the economic performance of different micro-states, and between micro-states and larger countries. *World Development*, 26(4), 639-656.
- Banister, J., Bloom, D. E., & Rosenberg, L. (2012). Population aging and economic growth in China. *The Chinese Economy*, 114-149.
- Brauers, W. K. (2013). Multi-objective sea port planning by MOORA decision making. *Annals of Operations Research*, 39-58.

- Brauers, W. K., & Zavadskas, E. K. (2006). The MOORA method and its application to privatization in a transition economy. *Control and cybernetics*, 35(2), 445-469.
- Creedy, J., & Moslehi, S. (2009). Modelling the composition of government expenditure in democracies. *European Journal of Political Economy*, 25(1), 42-55.
- Estefania-Flores, J., Furceri, D., Kothari, S., & Ostry, J. D. (2023). Worse than you think: Public debt forecast errors in advanced and developing economies. *Journal of Forecasting*, 42(3), 685-714.
- Hansen, A. H. (1939). Economic progress and declining population growth. *The American Economic Review*, 29(1), 1-15.
- Islam, S. M., & Clarke, M. (2002). The relationship between economic development and social welfare: A new adjusted GDP measure of welfare. *Social Indicators Research*, 57(2), 201-229.
- Kelley, A. C. (1988). Economic consequences of population change in the Third World. *Journal of Economic Literature*, 26(4), 1685-1728.
- Leão, P. (2013). The effect of government spending on the debt-to-GDP ratio: Some Keynesian arithmetic. *Metroeconomica*, 64(3), 448-465.
- Lee, R. D., & Mason, A. (2011). *Population aging and the generational economy: Key findings*. Population aging and the generational economy: A global perspective. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Mehrara, M., & Maysam, M. (2013). The relationship between saving and GDP in Iran based on ARDL Bounds testing approach. *International Journal of Applied Economic Studies*, 1(1), 1-6.
- Narayan, P. K., & Smyth, R. (2008). Energy consumption and real GDP in G7 countries: new evidence from panel cointegration with structural breaks. *Energy Economics*, 30(5), 2331-2341.
- Oswald, A. J. (1997). Happiness and economic performance. *The Economic Journal*, 107(445), 1815-1831.
- Saviotti, P. P., & Frenken, K. (2008). Export variety and the economic performance of countries. *Journal of Evolutionary Economics*, 201-218.
- Shamsuddin, A. F. (1994). Economic Determinants of Foreign Direct Investment in Less Developed Countries. *The Pakistan Development Review*, 33(1), 41-51.
- Smith, A. (1976). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. (R. H. Campbell, A. S. Skinner, & W. B. Todd, Eds.) Indianapolis, Indiana: Oxford University Press.
- van den Bergh, J. C. (2022). A procedure for globally institutionalizing a 'beyond-GDP' metric. *Ecological Economics*, 192, 0-0.
- Wilcoxon, F. (1945). Some uses of statistics in plants pathology. *Biometrics Bulletin*, 1(4), 41-45.
- Zou, Y. (2006). Empirical studies on the relationship between public and private investment and GDP growth. *Applied Economics*, 38(11), 1259-1270.

Yönetim Bilişim Sistemleri Kapsamında Akademik Araştırma Alanlarının İncelenmesi: Apriori Algoritması ile Bir Analiz

Examination of Academic Research Areas within the Scope of Management Information Systems: An Analysis with Apriori Algorithm

Şeyma Sertçelik¹, Emrah Önder²

Öz

Küreselleşme ile birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmelerle Yönetim Bilişim Sistemleri kavramının önemi giderek artmaktadır. Karşılaşılan problemler üzerinde etkisi bulunan çok sayıda faktör nedeniyle karar verme olgusunun gittikçe zorlaşması, değerlendirilmesi gereken faktörlerin artması, bilgiye zamanında ve doğru bir şekilde erişim isteği YBS'nin önem kazanmasının temel sebepleri olarak sıralanabilir. Bu çalışmada, son yıllarda büyük gelişmeler gösteren Yönetim Bilişim Sistemleri alanında yayınlar yapan ilk 300 akademisyenin çalışma alanları belirlenerek, sıklıkla çalışılan alanlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda YBS alanında SCIE, SSCI ve Web of Science'da taranan Journal of Management Information Systems ile MIS: Quarterly dergilerinde 2022 yılında yayınlanan toplam 121 makale incelenerek anahtar kelimeler arasındaki ilişkilerin de belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda Apriori algoritması kullanılarak belirlenen birliktelik kuralları ile analiz gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda E-Devlet alanında yayınlar yapan akademisyenlerin E-Ticaret alanında (destek=0.0132, güven=0.4, ilginçlik=9.2615); Bilgi Güvenliği, Veri Analitiği, Kurumsal Kaynak Planlama, Veri Madenciliği alanında yayınlar yapan akademisyenlerin Yönetim Bilişim Sistemleri alanında da çalışmalar yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu alanlarda çalışmalar yapan akademisyenlerin çoğu sırasıyla Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye ve Ürdün uyruğuna sahiptir. Anahtar kelimeler içinse; Karanlık Ağ anahtar kelimesini kullanan akademisyenlerin Siber-Güvenlik Analitiği alanında (destek=0.0165, güven=1, ilginçlik=60.5), Tasarım Bilimi anahtar kelimesini kullanan akademisyenlerin Siber-Güvenlik alanında (destek=0.0165, güven=0.6666, ilginçlik=26.8888) çalışmalar yaptığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yönetim Bilişim Sistemleri, Akademik Araştırma Alanları, Birliktelik Kuralları Analizi, Apriori Algoritması

Abstract

With the rapid developments in information and communication technologies with globalization, the importance of the concept of Management Information Systems is increasing. The main reasons for MIS to gain importance can be listed as the fact that decision-making becomes increasingly difficult due to many factors that have an impact on the problems encountered, the increase in factors that need to be evaluated, and the desire to access information in a timely and accurate manner. In this study, the study areas of the first 300 academicians who have published in the field of Management Information Systems, which has shown a rapid development in recent years, were determined and the areas that were studied frequently were tried to be determined. At the same time, it was aimed to determine the relationships between keywords by examining a total of 121 articles published in 2022 in the Journal of Management Information Systems and MIS: Quarterly, scanned in SCIE, SSCI and Web of Science in the field of MIS. In this context, analysis was carried out with the association rules determined using the Apriori algorithm. As a result of the analysis, the academicians who published in the field of E-Government, in the field of E-Commerce (support=0.0132, confidence=0.4, lift=9.2615); it has been concluded that academics who have published in the field of Information Security, Data Analytics, ERP, Data Mining also work in the field of Management Information Systems. In addition, most of the academics working in these fields have the nationality of the United States of America, Turkey and Jordan, respectively. For keywords; it has been determined that academics using the keyword Dark Web are working in the field of Cyber-Security Analytics (support=0.0165, confidence=1, lift=60.5), and academics using the keyword Design Science are working in the field of Cyber-Security (support=0.0165, confidence=0.6666, lift=26.8888).

Keywords: Management Information Systems, Academic Research Areas, Association Rules Analysis, Apriori Algorithm

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL Codes: M15, O32, C80

Submitted: 21 / 02 / 2023

Accepted: 11 / 05 / 2023

¹ İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sayısal Yöntemler ABD Doktora Öğrencisi, İstanbul, Türkiye, seyma.sertcelik@ogr.iu.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-0403-4972>.

² Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sayısal Yöntemler ABD, İstanbul, Türkiye, emrah@istanbul.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-0554-1290>

Giriş

Günümüzde hızlı bir şekilde değişen ve küreselleşen dünyada gittikçe karmaşık bir hal alan iş dünyası için bilgiye ve veriye ulaşım, başarılı olmada bir gereklilik haline gelmiştir. Bu başarının elde edilmesinde Yönetim Bilişim Sistemleri (YBS)'nin önemi büyüktür. YBS'nin evrensel bir tanımı bulunmamakla birlikte araştırmacılar tarafından farklı tanımlar getirilmiştir. Örneğin; Murdick ve Munson (1986)'a göre; ulaşılan ham verileri anlamlı bir bilgi haline getirerek yöneticilere sunan bir sistemdir. Long (1989)'a göre; bilgi ulaşımını, aktarımını ve değerlendirilmesini entegre eden bir yapıdır. Bu tanımlamalar doğrultusunda çeşitli kaynaklar aracılığıyla ihtiyaç duyulan verilerin toplanması, işlenmesi ve işletme amaçlarını gerçekleştirmek için bir bütün olarak kullanılmasını sağlayan sistemler bütününe Yönetim Bilişim Sistemi adı verilmektedir. Bu sistem işletme fonksiyonları ile ilgili olarak karar organlarına ve yöneticilere zamanında, etkili, verimli ve doğru bilgiler sunan bir sistemdir (Hicks, 1987). Bu tanımlar dışında YBS'yi bilgi elde etme ve işleme sistemi olarak tanımlayan araştırmacılar da bulunmaktadır (Kreitner, 1983; Davis ve Olson, 1985). Kennedy (1970), Stoner (1982), Holt (1987) ve Hicks (1987) ise YBS'yi karar almayı kolaylaştıran bir sistem olarak ifade etmektedir.

Çok sayıda bilim dalı ve uygulama alanı ile ilişkili olan Yönetim Bilişim Sistemi için "bilgi işlem sistemi", "bilgi ve karar sistemi" gibi farklı terimler de kullanılmaktadır. "İletişim kanalları ağı" olarak bilinmesi nedeniyle geniş bir alana yayıldığını söylemek mümkündür (Bocchino, 1972: 10). Bilgi sistemlerinin tarihsel gelişimi ise aşağıdaki gibidir (O'Brein, 1994: 195):

- 1950-1960: Elektronik Veri İşleme,
- 1960-1970: Yönetim Raporlama (Yönetim Bilişim Sistemleri),
- 1970-1980: Karar Destek Sistemleri,
- 1980-1990: Stratejik ve Son Kullanıcı Desteği

Teknolojide hızlı ve sürekli olarak meydana gelen yenilikler, yönetimdeki kullanımı ve iş başarısı üzerindeki etkisi ile Yönetim Bilişim Sistemleri'nin iş dünyasında yoğun olarak kullanılmasına olanak sağlamaktadır. Tablo 1, bilgi sistemlerinin ticari alanlardaki kullanımında yeni etkileri özetlemektedir (Laudon ve Laudon, 2014: 7);

Tablo 1. YBS'nin Yeni Etkileri

Değişim	İş Etkisi
Teknoloji	<ul style="list-style-type: none"> - Bulut bilgi işlem platformu, işletmelerde önemli bir inovasyon alanı olmaktadır. - Yazılım, bir hizmet sektörü olarak gelişme göstermektedir. - Bir işletme sistemi olarak bilgisayar ile rekabet edebilecek mobil dijital platform ortaya çıkmaktadır.
Yönetim	<ul style="list-style-type: none"> - Yöneticiler koordinasyonu, iş birliğini ve bilgi paylaşımını artırmak için iş birliği ve sosyal ağ yazılımlarını benimsemektedir. - İş zekâsı ile ilgili uygulamalar artış göstermektedir. - Sanal olarak yapılan toplantılar artmaktadır.
Organizasyon	<ul style="list-style-type: none"> - Web 2.0 uygulamaları işletmeler tarafından geniş çapta benimsenmektedir. - Uzaktan çalışma durumu artış göstermektedir. - İşletme değeri tekrar oluşmaktadır.

Birinci bölümde yer alan literatür incelendiğinde, çalışmaların çoğunlukla pazar sepet analizi üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Bu araştırmada ise Apriori algoritmasına dayanan birliktelik kuralları aracılığıyla farklı bir alan ile ilgili örneğin ortaya konulması ve Yönetim Bilişim Sistemleri konusundaki birliktelik ilişkilerinin belirlenme amacı çalışmanın temel motivasyonunu oluşturmaktadır.

1. Literatür

Apriori algoritması birliktelik analizlerinin gerçekleştirilebilmesi için sıklıkla kullanılmaktadır. Bu algoritma 1994 yılında Agrawal ve Srikant'ın "Fast Algorithms for Mining Association Rules" adlı makalesinde ortaya konulmuştur. Literatürde Apriori algoritması kullanılarak farklı alanlarda yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Son yıllara ait çalışmalar aşağıda özetlenmektedir;

Tyagi, Solanki ve Wadhwa (2010), bilgisayarların yedekleme ve senkronizasyon hizmetini bir web sitesi için günlük verileri dikkate alarak analiz etmiştir. Sistem hatalarının tespiti sonucunda web sitesinin etkinliğinin artırılması amaçlanmıştır. Bir

haftalık veriler üzerinden yapılan analizler sonucunda; sayfa görüntüleme, ziyaretçi sayısı ve bant genişliği istatistikleri elde edilmiştir. Ve bu istatistiklerin web sitelerinin etkinliğinin artırılması için kullanılabileceği sonucuna varılmıştır.

Hanguang ve Yu (2012), İzinsiz Giriş Tespiti'ni geliştirmek için Apriori algoritmasını kullanmıştır. Çeşitli saldırıları algılamak ve tespit sisteminin performansını iyileştirmek için birliktelik kurallarını uygulamıştır.

Sujatha ve Punithavalli (2012), kullanıcıların gezinme alışkanlıklarını öngören bir algoritma geliştirerek gereksiz web kayıtlarını ortadan kaldırma, muhtemel kullanıcıları saptama ve siteye gelebilecek isteklerin tahminine yoğunlaşmışlardır. Çalışma sonucunda kullanılan tekniğin, kullanıcıların gezinme alışkanlıklarının sınıflandırılmasında etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Keleş ve Kaya (2014), duvar işçilerinin günlük verimliliklerini; ekibin büyüklüğü, yaş ve tecrübe parametrelerine bağlı olacak şekilde Apriori algoritmasını kullanarak analiz etmiştir. Verimliliğin artırılması için en uygun kuralların elde edilmesi amaçlanmıştır.

Doğan vd. (2014), sigorta şirketi müşterileri için birlikte satın alınan sigorta türlerinin belirlenebilmesi amacıyla Apriori algoritması uygulamış ve satış kampanyaları ile pazarlama faaliyetlerinde daha etkin sonuçlar verebilecek kuralları belirlemiştir.

Shih ve Huang (2015), benzer kullanıcıları gruplandırmaya yönelik bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bir web sitesi üzerinde kullanıcılardan sağlanan bilgileri K-ortalama ve Apriori algoritmaları ile analiz etmiştir. Bu analizler sonucunda 7 farklı kullanıcı grubu ortaya çıkmıştır. Böylece grupların her birine ait ihtiyaçlar tespit edilerek hangi alanlarda bilgiye erişmek istedikleri belirlenmiş ve her bir grup için özel pazarlama stratejilerinin yapılabileceği ifade edilmiştir.

Kaur ve Kang (2016), pazarlama alanında çalışan analistlerin müşteri davranışlarını anlama ve anlamlandırma amacıyla birliktelik kuralları oluşturmuştur. Bu kurallar aracılığıyla müşteri davranışlarını incelemek ve satışları artırmak için yeni bir algoritma önermişlerdir. Bununla birlikte hem statik hem de dinamik özellikleri göz önünde bulundurmışlardır.

Solnet vd. (2016), konaklama sektöründe hangi ilişkili ürün gruplarının tercih edildiği sorusu üzerine bir çalışma yapmıştır. Beş yıldızlı bir otelin 5 yıla ait verileri ele alınarak her müşteri için satın alınan yiyecek, içecek, oda ve diğerleri olmak üzere farklı kategorilerde incelemeler yapılmıştır.

Chauhan ve Tarar (2016), 29 şehirde müşteri ilişkileri yönetim sistemine kayıtlı müşteriler üzerinden kullanıcıların gezinme davranışlarını tahmin etmek amacıyla web günlük dosyalarını analiz etmiştir. Müşterilere daha hızlı dönüş sağlayabilmek amacıyla davranış tahmininin önemi ve web kullanım madenciliğinin doğru sonuçlar ortaya çıkardığı belirtilmiştir.

Zhang vd. (2017), iki farklı web sitesindeki arama sonuçlarını birliktelik kuralları elde etmek amacıyla analiz etmiştir. İki sitede tespit edilen arama kelimelerinden yola çıkılarak ziyaretçilere, "yaşam ansiklopedisi arayan kullanıcılara güncel bilgi ve siyaset ile alakalı içerikler" veya "spor ayakkabı arayanlara günlük, kanvas ayakkabı veya sandalet gösterilebilir" gibi önerilerde bulunulmuştur. Sonuç olarak, analiz yönteminin kullanıcıların davranışları ile yaptıkları işlemler arasındaki ilişkiyi belirlemede başarılı olduğu belirlenmiştir.

Çallı vd. (2021), 2002-2020 yıllarına ait 574 lisansüstü tezin özetini metin madenciliği yöntemlerinden biri olan Gizli Dirichlet Ayrımı algoritmasıyla analiz etmiştir. Buna göre; E-Ticaret ve Pazarlama, Sistem Geliştirme ve Etkileri, Bilişim Sistemleri'nin Organizasyonlara Etkileri, Veri Madenciliği, İKY, Organizasyonel Değişim, Güvenlik, Eğitim ve Öğretim, Tahmin ve Karar Destek olmak üzere farklı konular için kümelenebileceği ortaya konulmuştur. YBS disiplininin, bilişim sistemlerinin gelişimi ve etkileri, dijitalleşme, dijital okuryazarlık gibi kavramların görece az çalışıldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla, insan-bilgisayar entegrasyonu ile üretim alanındaki çalışmaların gelişime açık olduğu sonucuna varılmıştır. Bu konu ile ilgili atılacak adımların, var olan engeller ve bireyler arasındaki dijital uçurumun ortadan kaldırılması yoluyla günümüzün temel ihtiyaçlarına cevap vermesi açısından önem taşıdığı belirtilmiştir.

Damar ve Bölen (2021), YÖKAKADEMİK aracılığıyla YBS alanında çalışan 401 akademisyen-araştırmacıyı incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre; bu alandaki araştırmacıların İİBF, meslek yüksekokulu, işletme fakültesi, rektörlük ve mühendislik fakültelerinde görev aldıkları belirlenmiştir. Ayrıca tıbbi hizmetler, koruma ve güvenlik, temel tıp bilimleri, lojistik yönetimi, ulaştırma hizmetleri, pilotaj, eczane hizmetleri, hukuk gibi YBS'nin temel ilgi ve odak alanları ile pek ilişkili olmayan yerlerde görev yaptıkları tespit edilmiştir.

Damar vd. (2021), TRDizin'de taranan 6 dergiye ait çalışmaların bibliyometrik analizini yaptıkları araştırmaya göre; 2010-2021 yılları arasındaki veriler yoğun çalışılan alanların istatistik ve olasılık, bilgisayar bilimleri, bilgi sistemleri, yazılım mühendisliği, davranış bilimleri, yapay zekâ, teori ve metotlar, telekomünikasyon, tıbbi informatik, bilgi belge yönetimi şeklinde olduğunu göstermiştir.

Damar ve Aydın (2021), ülkemizde YBS alanında çalışan araştırmacıların bilimsel üretkenliğini değerlendirmek amacıyla Q1 dergilerde 2010 yılından günümüze kadar yapılmış olan araştırmaların bibliyometrik analizini gerçekleştirmiştir.

Araştırmanın pek çok nitelikli sonucu bulunmakla birlikte en önemli sonuç; Q1 dergilerinde yayınlanan çalışmalarda yer alan 100 farklı İngilizce anahtar kelimedeki ilk 10'u içerisinde şunlar yer almaktadır; Decision Making, Information Systems, Social Networking, Sales, Commerce, Artificial Intelligence, Data Mining, Decision Support Systems, Design/Methodology/Approach ve Information Management.

Damar ve Özdağoğlu (2022), YBS alanının öncü dergilerinden MIS: Quarterly'nin 40 yıllık gelişim sürecini incelemiş ve şu önerilerde bulunmuştur; Türkiye, Kenya, Mısır, Malezya gibi ülkelerde üretkenliği düşük olan araştırmacılara eğitim alma veya projelere katılma fırsatlarına odaklanmaları önerilebilir. Doktora sonrası veya misafir araştırmacı fonlarından yararlanılarak önde gelen kurumlar ve akademisyenlerle iş birliği fırsatları yaratılabilir. Böylece araştırmacıların hem kişisel akademik gelişimlerine hem de ulusal YBS alanının gelişimine önemli katkılarda bulunmaları mümkün olmaktadır. Bu çalışmada, çeşitli alanlarda güncel tüm dinamikler araştırmacıların kendi perspektifinden değerlendirilmiş ve Yönetim Bilişim Sistemleri'nin önde gelen araştırma alanlarından biri olduğu ifade edilmiştir.

Bununla birlikte literatür incelendiğinde; birliktelik kuralları telekomünikasyon, sigortacılık sektörü, envanter kontrolü, pazar ve risk değerlendirmeleri ile tıp alanında teşhis ve araştırmalar ile internet sitesi analizleri olmak üzere geniş bir uygulama alanına sahiptir (Kotsiantis ve Kanellopoulos, 2006: 71-80). Enfeksiyon kontrolünde yeni ve öngörülemez örnekleri belirlemek amacıyla da kullanılmaktadır. Ayrıca sık kullanılan öğe setlerini oluşturmak ve modeli tahmin etmek için tasarlayan başka bir çalışmada, modelleme ve kullanıcının niyetini veriler aracılığıyla belirleme konusunda yöntemler sunulmuştur (Angeline, 2013: 13). Apriori algoritması ile elde edilen kurallar, ulaşılan sonuçların algılanmasını ve daha fazla uygulanmasını kolaylaştırmaktadır (Ma vd., 2000).

2. Birliktelik Analizi

Veri madenciliği, büyük veri setleri içerisinde faydalı ve değerli bilgiye ulaşma, gelecekle ilgili öngöründe bulunabilmeyi sağlama anlamında bir keşif süreci olarak tanımlanabilir. Birliktelik analizi de uygulamalarda kullanılan veri madenciliği tekniklerinden biridir (Angeline, 2013). Bu analiz, aynı işlem içinde sıklıkla bir arada yer alan nesnelere ilişkin kurallardan oluşmaktadır. Birliktelik kuralları olarak ifade edilen bu analizin ilk örneği pazar sepeti uygulamasıdır (Agrawal ve Srikant, 1994). Nesnelere, müşteriler tarafından satın alınan ürünlerdir ve bir kayıt bir veya birden çok nesneye sahip bir satın alma işlemidir. Burada alışverişlerde satın alınan ürünler arasındaki birliktelikler tespit edilerek satın alma davranışları ortaya konulmaktadır. Bu birlikteliklerin belirlenmesi, hangi ürünlerin bir arada alındığını ortaya çıkarır ve yöneticiler de bu bilgilere dayanarak çeşitli düzenlemelerle satış miktarını artırabilir ve daha etkin satış stratejileri geliştirebilirler. Ayrıca promosyon ve satışlar için ürün kombinasyonları önermek, daha güncel bir mağaza düzeni tasarlamak için de kullanılabilir (Annie ve Kumar, 2012).

Birliktelik kuralı, sık geçen nesnelere ilişkin tespiti ile bu nesnelere ilişkin birliktelik kurallarına ulaşılması şeklinde iki aşamadan oluşmaktadır. Burada ilk aşamada kullanılan Apriori algoritması, sıklıkla tekrar eden nesnelere ilişkin madenciliğinde kullanılan popüler bir algoritmadır. Özellikler ve veri, "boolean" ilişki kuralları çerçevesinde değerlendirilmektedir (Cao vd., 2016). Algoritma adını, bilgileri bir önceki adımdan aldığı için önceki anlamında 'prior'dan almaktadır. İteratif bir sürece sahiptir ve veri tabanlarında sıklıkla yer alan nesne kümelerinin keşfedilmesinde kullanılmaktadır (Simoudis, 1996: 26-33). Algoritmanın çalışma şekli, bir önceki adımda sık kullanılan öğe kümesinden yeni adaylar üretmesi ve k-öge kümesi için destek değerini hesaplamasıdır (Putra vd., 2018: 14). Algoritma en geniş nesne kümelerini tespit etme üzerine tasarlanmış olduğundan, destek seviyesini aşamayan kümeler bir sonraki adımda ihmal edilmektedir. İlk taramada bir elemana sahip ve minimum destek şartını sağlayan nesne kümeleri belirlenirken, sonrasında önceki taramalar sonucu ulaşılan nesne kümeleri, yeni kümeler üretme amacıyla kullanılmaktadır. Tarama sırasında daha geniş olmaya aday nesne kümelerinin destek değeri hesaplanmaktadır. Yani; algoritma destek ve güven değerleri ile belirlenen kuralların, belirlenen eşik değeri aşma durumuna göre filtrelenmektedir. Sonraki her aşamada, bir önceki adımda belirlenmiş olan geniş nesne kümelerinin tüm veriler içerisinde taranması yoluyla daha geniş bir küme tespit edilemeyecek kadar bu süreç devam etmektedir (Putra vd., 2018). Birliktelik kurallarının matematiksel gösterimi aşağıdaki gibidir (Agrawal vd., 1993):

$$I = \{i_1, i_2, \dots, i_m\} \quad (2.1)$$

$$T = \{t_1, t_2, \dots, t_n\} \quad (2.2)$$

I, nesne kümesini T ise veritabanındaki tüm işlemlerin sayısını göstermektedir. Birliktelik kurallarının elde edilebilmesi için kullanılan Apriori algoritması destek ve güven değerlerini dikkate almakta ve bu değerler ile yaygın birlikteliklerin belirlenmesi amacıyla çalışmaktadır (Liu vd., 1998). Destek ve güven değerleri büyüdükçe birliktelik kurallarının gücü de o oranda artmaktadır. Ve bu değerler aşağıdaki gibi formüle edilmektedir (Bilen vd., 2012);

Destek Değeri: Bir ilişkinin, veri kümesinde hangi oranda tekrar ettiğini belirtmektedir. Destek değeri büyüdükçe daha kapsayıcı olmak yerine daha kısıtlayıcı hale gelmekte ve daha az sayıda kural elde edilmektedir.

$$\text{Destek (A)} = \frac{\text{A'yi içeren işlemlerin miktarı}}{\text{Toplam işlem sayısı}} \quad (2.3)$$

Güven Değeri: A ürününü satın alan müşterilerin B ürününden de satın alma olasılığını göstermektedir.

$$\text{Güven (A} \rightarrow \text{B)} = \frac{\text{A ve B'nin birlikte yer aldığı işlemlerin sayısı}}{\text{A'yi içeren işlemlerin sayısı}} = \frac{\text{Destek (A} \cup \text{B)}}{\text{Destek (A)}} \quad (2.4)$$

İlginçlik Değeri: Birliktelik analizinin gücünü göstermektedir.

$$\text{İlginçlik (A} \rightarrow \text{B)} = \frac{\text{A ve B'nin birlikte yer aldığı işlemlerin sayısı}}{(\text{A'yi içeren işlemlerin sayısı}) \times (\text{B'yi içeren işlemlerin sayısı})} = \frac{\text{Destek (A} \cup \text{B)}}{\text{Destek (A)} \times \text{Destek (B)}} \quad (2.5)$$

İlginçlik değeri 1'den küçükse ikame ürün olur ve A'nın varlığı B'nin bulunma olasılığına negatif etkide bulunur. 1'den büyükse iki ürünün birbirine bağımlı olduğunu, 1'e eşitse A ve B ürünleri birbirinden bağımsız olduğunu söylemek mümkündür. Bu değer, kurallar belirlenirken çok sayıda kural üretilmesini engelleyerek ilginç kurallara ulaşılmasını sağlamaktadır (Awadalla ve El-Far, 2012). Apriori algoritmasının standart destek değeri %10, güven değeri ise %80'dir. Eğer herhangi bir değer tanımlanmamışsa varsayılan değerler ile kurallar oluşturulmaktadır. Algoritmanın adımlarını şu şekilde özetlemek mümkündür (Yuan, 2017);

- Minimum destek ve güven değerlerinin saptanması,
- Belirlenen en küçük destek değerinden (eşik değer), büyük destek değerine sahip alt işlem kümesinin saptanması,
- Belirlenen en küçük güven değerinden (eşik değer) büyük güven değerine sahip alt işlem kümesine ait kuralların saptanması,
- İlginçlik (lift) değerine göre büyükten küçüğe doğru kuralların sıralanması şeklindedir.

Birliktelik kurallarına ait destek değerleri, minimum destek eşiğine eşit veya bundan büyük olan tüm ilişkilendirme kuralları ile minimum güven eşliğinden büyük veya eşit olan güven değerlerini bulmaya çalışmaktadır (Yuan, 2017).

Birliktelik kuralı analizinde Apriori algoritması dışında Apriori-TID, Eclat, AIS, SETM, FP-Growth gibi algoritmalar da mevcuttur. Apriori algoritmasının bir varyasyonu olan Apriori-TID, belirli öge kombinasyonları arasındaki ilişkileri keşfetmek için kullanılır ve arama işlemlerini hızlandırmak için işlem veritabanlarını öge kümesi tabanlı işlemlere dönüştürür (İdris vd., 2022). Eclat algoritması yalnızca kesişen öğelerin sıklık bilgisini depolayarak çalışan dikey bir veritabanı düzeni algoritmasıdır (Kanwal ve Deepak, 2013). AIS (yapay bağımsızlık sistemi) algoritması sık kullanılan öge kümelerini görmek için aday neslini kullanır ve bir optimizasyon problemi olarak modellenmektedir (Prithiviraj ve Porkodi, 2015). SETM algoritması, bir dizi örüntüyü sırayla keşfetmek için kullanılmaktadır. Aday öge kümeleri, veri tabanı taranırken SETM algoritmasında anında oluşturulur, ancak çalışmanın sonunda sayılır (Arthy ve Murugeswari, 2020). FP-Growth algoritması ise tüm öğelerin kombinasyonlarını hesaplamak yerine, FP ağacı adı verilen bir yapıyı kullanır (Saxena ve Raipoot, 2021). Bu çalışmada kullanılan veri kümesinin çok büyük boyutlu olmamasından ve uygulamasının ve çıktıların yorumlamasının kolay olmasından dolayı Apriori algoritması kullanılmıştır.

3. Uygulama

Bu çalışmada, son yıllarda hızlı gelişmeler gösteren ve teknolojik gelişmelerle birlikte önem kazanan Yönetim Bilişim Sistemleri konusunda yayınlar yapan ilk 300 akademisyenin çalışma alanları Google Scholar aracılığıyla tespit edilerek, sıklıkla çalışılan alanlar belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca Yönetim Bilişim Sistemleri konusunda SCIE, SSCI ve Web of Science'da taranan Journal of Management Information Systems ile MIS: Quarterly dergilerinde 2022 yılında yayınlanan 4'er sayıdaki toplam 121 makale incelenerek anahtar kelimeler arasındaki ilişkilerin de belirlenmesi amaçlanmıştır. Yalnızca bu iki derginin 2022 yılında yayınlanan 121 makalesinin ve Yönetim Bilişim Sistemleri alanında çalışan 300 akademisyenin verilerinin analize dahil edilmesi çalışmanın sınırlılıkları arasında gösterilebilir. Analizde Apriori algoritmasının kullanılması tercih edilmiştir. Bu algoritma, sıralı algoritmalar içerisinde iyi performans göstermekte ve paralel algoritmalara temel sağlamaktadır (Aydemir ve Yavuz, 2019: 26). Dolayısıyla birliktelik kurallarının belirlenebilmesi için uygulamalarda sıklıkla tercih edilen Apriori algoritması kullanılmıştır.

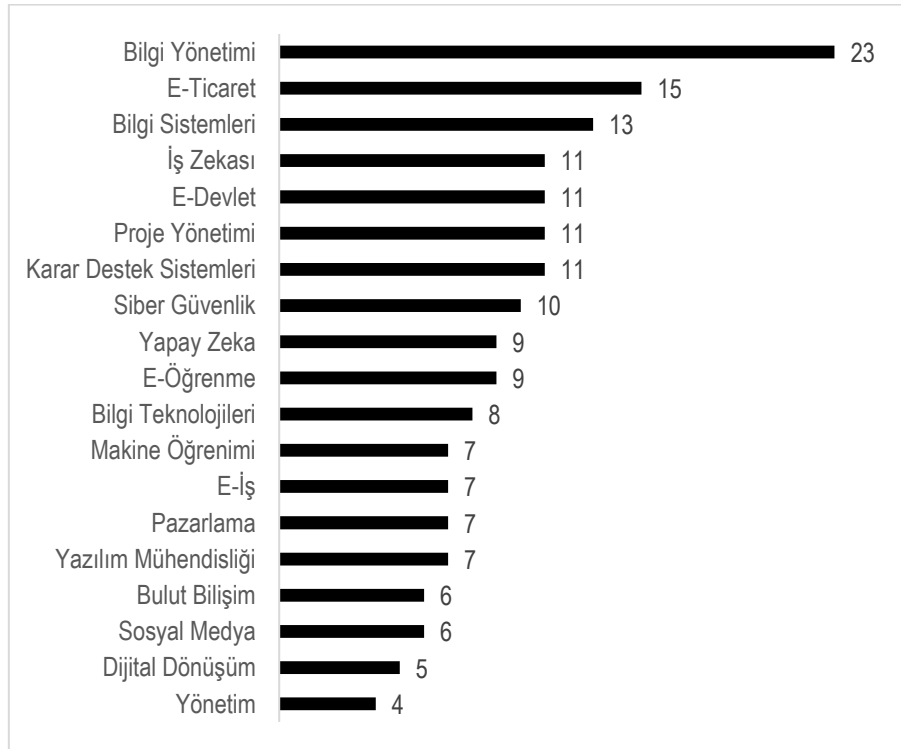
Veriler toplanıp birleştirildikten sonra Excel programına aktarılmış ve R programlama dili ile analiz edilmiştir. Öncelikle veri setinin temel tanımlayıcı istatistiklerine ulaşılmıştır. Ardından veri seti Birliktelik Analizine hazır hale getirilerek sonuçlar

elde edilmiştir. Akademisyenlerin Google Scholar'daki atıf sayılarına ait tanımsal istatistikleri Tablo 2'de gösterilmektedir. En çok atıf sahibi akademisyenin 54680 atfı mevcuttur. Ortalama atıf sayısı 1528'dir. Ortanca değeri ise 322'dir.

Tablo 2. Atıf Sayılarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

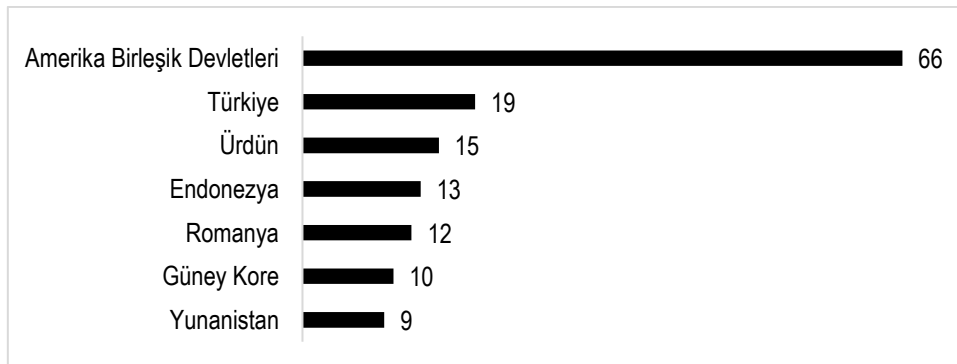
Gözlem Sayısı	300	Ortalama	1528
Standart Sapma	4607	Ortanca	322
Minimum Değer	69	Maksimum Değer	54680

Apriori algoritması öncesi veri ön analizi ile tespit edilen ve Yönetim Bilişim Sistemleri ile çalışılan akademik araştırma alanları Grafik 1'de gösterilmektedir;



Grafik 1. Akademik Araştırma Alanları

Grafik 1'de Yönetim Bilişim Sistemleri akademik alanında çalışan akademisyenlerin diğer araştırma alanları yer almaktadır. Akademisyenlerin en sık çalıştığı alanlar şu şekildedir: Bilgi Yönetimi, E-Ticaret, Bilgi Sistemleri, İş Zekası, E-Devlet, Proje Yönetimi, Karar Destek Sistemleri, Siber-Güvenlik, Yapay Zeka, E-Öğrenme, Bilgi Teknolojileri, Bulut Bilişim, Makine Öğrenimi, E-İş, Pazarlama, Yazılım Mühendisliği, Sosyal Medya, Dijital Dönüşüm ve Yönetim.



Grafik 2. Akademisyenlerin Ülkelerine Ait Dağılımı

Grafik 2'de ise 300 akademisyenin akademik çalışmalarını yaptıkları ülkeler gösterilmektedir. Buna göre; akademisyenlerin %22'si ABD, %6.33'ü Türkiye, %5'i Ürdün, %4.33'ü Endonezya ve %4'ü Romanya ülkelerindeki akademik birimlerde çalışmaktadır. Apriori algoritmasının uygulama aşamasında minimum destek ve güven değerleri sırasıyla 0.009 ve 0.1 olarak belirlenmiştir. Tablo 3'de, belirlenen destek ve güven değerlerine göre oluşmuş kurallar yer almaktadır;

Tablo 3. Akademik Araştırma Alanlarına Ait Birliktelik Kuralları

		Destek	Güven	İlginçlik
E-Devlet	E-Ticaret	0.0132	0.4000	9.2615
E-Ticaret	E-Devlet	0.0132	0.3076	9.2615
E-Devlet, Yönetim Bilişim Sistemleri	E-Ticaret	0.0132	0.4000	9.2615
E-Ticaret, Yönetim Bilişim Sistemleri	E-Devlet	0.0132	0.3076	9.2615
Bilgi Güvenliği	Yönetim Bilişim Sistemleri	0.0099	1	1.0168
Veri Analitiği	Yönetim Bilişim Sistemleri	0.0099	1	1.0168
Kurumsal Kaynak Planlama	Yönetim Bilişim Sistemleri	0.0099	1	1.0168
Bilgi Teknolojileri Yönetimi	Yönetim Bilişim Sistemleri	0.0099	1	1.0168
Veri Madenciliği	Yönetim Bilişim Sistemleri	0.0099	1	1.0168
Sistem Analizi ve Tasarımı	Yönetim Bilişim Sistemleri	0.0099	1	1.0168

Tablo incelendiğinde, E-Devlet alanında çalışmalar yapan akademisyenlerin E-Ticaret alanında da çalışmalar yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. İlk kural için ilginçlik değeri 9.2615, 1'den büyüktür ve iki alanın birbirine pozitif yönde bağımlı olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin 5. kural incelendiğinde, Bilgi Güvenliği alanında çalışmalar yapan akademisyenlerin Yönetim Bilişim Sistemleri alanında da çalışmalar yaptığı görülmektedir.

Yönetim Bilişim Sistemleri alanında SCIE, SSCI ve Web of Science'da taranan Journal of Management Information Systems ile MIS: Quarterly dergilerindeki toplam 121 makale incelenerek anahtar kelimeler arasındaki ilişkilerin de belirlenmesine yönelik olarak elde edilen birliktelik kuralları ise Tablo 4'de gösterilmektedir.

Tablo 4. Anahtar Kelimelere Ait Birliktelik Kuralları

		Destek	Güven	İlginçlik
Karanlık Ağ	Siber-Güvenlik Analitiği	0.0165	1	60.5000
Siber-Güvenlik Analitiği	Karanlık Ağ	0.0165	1	60.5000
Tasarım Bilimi	Siber-Güvenlik	0.0165	0.6666	26.8888
Siber-Güvenlik	Tasarım Bilimi	0.0165	0.6666	26.8888

Buna göre; Karanlık Ağ anahtar kelimesini kullanan akademisyenlerin Siber-Güvenlik Analitiği alanında da çalışmalar yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. İlk kural için ilginçlik değeri 60.5000, 1'den oldukça büyüktür ve iki alanın birbirine bağımlı olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin 3. kural incelendiğinde, Tasarım Bilimi anahtar kelimesini kullanan akademisyenlerin Siber-Güvenlik alanında da çalışmalar yaptığı görülmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada, Yönetim Bilişim Sistemleri konusunda yayınlar yapan ilk 300 akademisyenin çalışma alanları ile yine bu alanda SCIE, SSCI ve Web of Science'da taranan Journal of Management Information Systems ile MIS: Quarterly dergilerinde 2022 yılında yayınlanan 4'er sayıdaki toplam 121 makale incelenerek anahtar kelimeler arasındaki ilişkilerin

belirlenmesi amaçlanmıştır. Literatür incelendiğinde Apriori algoritmasının çoğunlukla pazar sepet analizi üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Dolayısıyla bu algoritmanın farklı bir alanla ilgili örneğinin ortaya konulması, araştırmacının temel motivasyonunu oluşturmaktadır.

Literatür taramasının ardından uygulama metodu olan birliktelik kurallarının oluşumu aktarılmıştır. Bu yöntem, kuralların tespiti için Apriori algoritmasından yararlanmaktadır. Yapılan analiz sonucunda Yönetim Bilişim Sistemleri alanını takiben Bilgi Yönetimi, E-Ticaret, Bilişim Sistemleri ve İş Zekâsı gibi alanlarda çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Çalışma alanları içerisinde E-Devlet alanında çalışmalar yapan akademisyenlerin E-Ticaret alanında da çalıştığı ya da Bilgi Güvenliği, Veri Analitiği, Veri Madenciliği, Sistem Analizi ve Tasarımı gibi alanlarda yayınlar yapan akademisyenlerin Yönetim Bilişim Sistemleri alanında da çalışmalar yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. E-Ticaret ve E-Devlet konuları arasında karşılıklı ilişkinin olması, benzer teknolojik altyapıları kullanmaları nedeniyle olabilir. Müşterilerin veya vatandaşların güvenli bir şekilde işlem yapabilmelerini sağlamak için internet altyapısı, yazılım ve donanım kaynakları, ortaya çıkan verilerde veri analitiği kullanılarak en iyileme çalışmaları Yönetim Bilişim Sistemleri konusunda çalışan akademisyenler için ilgi çekici ve değer yaratan araştırma alanları olarak görülüyor olabilir.

Anahtar kelimelerin birlikteliği incelendiğinde ise Karanlık Ağ alanı ile Siber-Güvenlik Analitiği alanının, Tasarım Bilimi alanı ile de Siber-Güvenlik alanının yapılan çalışmalarda bir arada kullanıldığı belirlenmiştir. Siber-Güvenlik konusunun öne çıkmış olması Dünya Ekonomik Forumu tarafından 2020 yılında hazırlanan “sektörlerin 2025 yılına kadar benimsemesi muhtemel teknolojiler” sıralamasında da üst sıralarda olmasıyla uyumludur. Raporda özellikle “Dijital İletişim ve Bilgi Teknolojisi”, “Finansal Hizmetler” ve “Devlet ve Kamu Sektörü”nün siber güvenliğinin en öne çıktığı sektörler arasında olduğuna vurgu yapılmıştır (WEF, 2020). Mevzuata uygunluk, şirket itibarlarının korunabilmesi, kurumların süregelen iş süreçlerinin aksamaması ve karanlık ağın getirdiği risklerin minimize edilme çalışmaları Yönetim Bilişim Sistemleri konusunda çalışan akademisyenlerin gelecek dönemlerde de üzerinde duracağı akademik çalışma alanları arasında siber güvenlik ve karanlık ağın ön sıralarda yer almasını sağlayacak muhtemel unsurlardır. Ayrıca nesnelerin interneti, blok zinciri, giyilebilir teknolojiler, akıllı şehirler, akıllı trafik, otonom araçlar, akıllı evler vb. gelişen teknolojiler siber güvenlik ve karanlık ağ konusunda yapılan akademik çalışmalara olan ilgiyi artırıyor olabilir.

Birliktelik analizinin en sık kullanıldığı alan pazarlama çalışmalarıdır. Ancak bu analizden hastalık semptomlarının analizinde, finansal analizlerde, şirketlerin sosyal sorumluluk projeleri arasındaki birliktelik analizlerinde de yararlanılabilir. Bu çalışmada, literatürde eşine rastlanmamış olan akademik çalışma alanları arasındaki birliktelik analizinden yararlanılmıştır. Gelecekte sektörlerin Yönetim Bilişim Sistemleri kapsamındaki ihtiyaçlarını analiz etmek için geliştirmekte olan teknolojiler, teknoloji konusunda uzman fütüristlerin beklentileri, teknoloji raporları ve istatistikleri ile yeni veri kümeleri oluşturulabilir. Bu veri kümelerinde birliktelik analizleri yapılarak Yönetim Bilişim Sistemleri alanında yeni araştırma alanları belirlenmeye çalışılabilir. Sonraki çalışmalarda, analiz edilen Yönetim Bilişim Sistemleri akademik dergi sayısı artırılabilir. Aynı şekilde bu alanda çalışan akademisyenlerin daha fazlası analize dahil edilerek akademik çalışma alanlarına ait anahtar kelime sayısı artırılabilir. Analizde Apriori algoritmasının yanı sıra Eclat, AprioriTID, AIS, SETM, Apriori hybrid, FP-Growth gibi yöntemler uygulanarak sonuçlar karşılaştırılabilir.

Kaynakça

- Agrawal, R., Imielinski, T., ve Swami, A. (1993). Mining Association Rules Between Sets of Items in Large Databases. ACM SIGMOD Record, 22 (2), 207-216.
- Agrawal, R., ve Srikant, R. (1994). Fast Algorithms for Mining Association Rules in Large Databases. Proceedings of the 20th International Conference on Very Large Data Bases, 487-499.
- Angeline, D. M. Delight. (2013). Association Rule Generation for Student Performance Analysis using Apriori Algorithm. The SIJ Transactions on Computer Science Engineering & Its Applications (CSEA), 1 (1), 12-16.
- Annie, L. C. M., ve Kumar, A. D. (2012). Market Basket Analysis for A Supermarket Based on Frequent Itemset Mining. International Journal of Computer Science Issues, 9 (5), 257-264.
- Arthy, A. S., ve Murugeswari, G. (2020). Comparative Analysis of Heart Disease Prediction Techniques Using Association Rule Mining. International Journal of Grid and Distributed Computing, 13 (2), 857-867.
- Aydemir, E., ve Yavuz, M. (2019). Mevsimlere Göre İlaç Satış Verilerinin Birliktelik Analizi ile İncelenmesi. Uluslararası Yönetim Bilişim Sistemleri ve Bilgisayar Bilimleri Dergisi, 3 (1), 23-30.
- Awadalla, M. H. A., ve El-Far, S. G. (2012). Aggregate Function Based Enhanced Apriori Algorithm for Mining Association Rules. International Journal of Computer Science Issues, 9 (3), 277-287.

- Bilen, Ö., Ökten, A., ve Gökalp, F. (2012). İstanbul'da Suçun Kentsel Sorun Algısındaki Yerinin Birliktelik Kuralları ile İncelenmesi. *Megaron*, 7 (1), 26-35.
- Bocchino, W. A. (1972). *Management Information Systems: Tools and Techniques*. USA: Prentice Hall.
- Cao, Y., Zhu, J., ve Gao, F. (2016). An Algorithm for Mining Moving Flock Patterns from Pedestrian Trajectories. In *Asia-Pacific Web Conference*, 310-321.
- Chauhan, A., ve Tarar, S. (2016). Prediction of User Browsing Behavior Using Web Log Data. *International Journal of Scientific Research in Science, Engineering and Technology*, 2 (1), 419-422.
- Çallı, L., Çallı, F., ve Alma Çallı, B. (2021). Yönetim Bilişim Sistemleri Disiplininde Hazırlanan Lisansüstü Tezlerin Gizli Dirichlet Ayrımı Algoritmasıyla Konu Modellemesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (4), 2355-2372.
- Damar, M., Özdağoğlu, G., ve Gökşen, Y. (2021). Yönetim Bilişim Sistemleri Alanında Ulusal Yayın Kaynaklarının Değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim Bilişim Sistemleri ve Bilgisayar Bilimleri Dergisi*, 5 (2), 194-211.
- Damar, M., ve Bölen, M. C. (2021). Türkiye'de Yönetim Bilişim Sistemleri Alanındaki Araştırmacıların Genel Dokusu Üzerine Bir Değerlendirme. *Yönetim Bilişim Sistemleri Dergisi*, 7 (2), 86-97.
- Damar, M., ve Aydın, Ö. (2021). Türkiye'nin 2010 Sonrası Yönetim Bilişim Sistemleri Alanında Uluslararası Q1 Dergilerinde Durumu. *İzmir İktisat Dergisi*, 36 (4), 811-842. doi: 10.24988/ije.1007551.
- Damar, M., ve Özdağoğlu, G. (2022). Forty Years of Management Information Systems from the Window of MIS Quarterly. *Acta Infologica*, 6 (1), 99-125. <https://doi.org/10.26650/acin.1079293>.
- Davis, G. B., ve Olson, M. H. (1985). *Management Information Systems, Conceptual Foundations, Structure and Development*. McGraw-Hill Book Company, New York.
- Doğan, B., Erol, B., ve Buldu, A. (2014). Sigortacılık Sektöründe Müşteri İlişkileri Yönetimi İçin Birliktelik Kuralı Kullanılması. *Marmara Fen Bilimleri Dergisi*, 3, 105-114.
- Hanguang, L., ve Yu, N. (2012). Intrusion Detection Technology Research Based on Apriori Algorithm. *International Conference on Applied Physics and Industrial Engineering, Physics Procedia*, 24, 1615-1620.
- Hicks, J. O. (1987). *Management Information Systems: A User Perspective*. Second Edition, West Pub. Co.
- Holt, D. H. (1987). *Management Principles and Practices*. Second Edition, New Jersey: Prentice-Hall, Englewood Cliffs.
- Idris, A. I., Sampetoding, E. A. M., Ardhana, V. Y. P., Maritsa, I., Sakri, A., Ruslan, H., ve Manapa, E. S. (2022). Comparison of Apriori, Apriori-TID and FP-Growth Algorithms in Market Basket Analysis at Grocery Stores. *The IJICS (International Journal of Informatics and Computer Science)*, 6 (2), 107-112.
- Kanwal, G., ve Deepak, K. (2013). Comparing the Performance of Frequent Pattern Mining Algorithms. *International Journal of Computer Applications*, 69, 21-28. 10.5120/12129-8502.
- Kaur M., ve Kang S. (2016). Market Basket Analysis: Identify the Changing Trends of Market Data Using Association Rule Mining. *Procedia Computer Science*, 85, 78-85.
- Keleş A. E., ve Kaya M. (2014). Duvar İnşa Edilmesinde Verimliliği Etkileyen Faktörlerin Apriori Veri Madenciliği Yöntemi Kullanılarak Analizi. <https://ab.org.tr/ab14/bildiri/183.pdf>.
- Kennedy, D. W. (1970). What a President Needs to Know About MIS. *Financial Executive*, December.
- Kotsiantis, S., ve Kanellopoulos, D. (2006). Association Rules Mining: A Recent Overview. *International Transactions on Computer Science and Engineering*, 32 (1), 71-82.
- Kreitner, R. (1983). *Management*. Second Edition. Houghton Mifflin Company.
- Laudon K C., ve Laudon J. P. (2014). *Management Information Systems Managing the Digital Firm*. Thirteenth Edition, Boston: Pearson.
- Liu, B., Hsu, W., ve Ma, Y. (1998). Integrating Classification and Association Rule Mining. *American Association for Artificial Intelligence*, 1-7.
- Long, L. (1989). *Management Information Systems*. Prentice Hall International, Inc., London.
- Ma, Y., Liu, B., Wong, C. K., Yu, P. S., ve Lee, S. M. (2000). Targeting the Right Students using Data Mining. *International Conference on Knowledge Discovery and Data Mining*, Boston, USA, 457-464.

- Murdick, R. G., ve J. C. Munson. (1986). *MIS Concepts & Design*. Second Edition, New Jersey: Printice Hall.
- O'brein, J. A. (1994). *Introduction to Information Systems*. Seventh Edition, Boston: Irwin.
- Prithiviraj, P. ve Porkodi, R. (2015). A Comparative Analysis of Association Rule Mining Algorithms in Data Mining: A Study. *American Journal of Computer Science and Engineering Survey*, 3 (1), 98-119.
- Putra, P. B. I. S., Suryani, N., P., S., M. ve Aryani, S. (2018). Analysis of Apriori Algorithm on Sales Transactions to Arrange Placement of Goods on Minimarket. *International Journal of Engineering and Emerging Technology*, 3 (1), 13-17.
- Saxena, A. ve Rajpoot, V. (2021). A Comparative Analysis of Association Rule Mining Algorithms. *IOP Conference Series Materials Science and Engineering*, doi:10.1088/1757-899X/1099/1/012032.
- Shih, M. Y., ve Huang, S. S. (2015). Characterizing Web users based on Their Required Criteria. *11th International Conference on Heterogeneous Networking for Quality, Reliability, Security and Robustness*, Tayvan, 422-426.
- Simoudis, E. (1996). Reality Check in Data Mining. *IEEE Expert: Intelligent Systems and Their Applications*, 11 (5), 26-33.
- Solnet, D., Boztug, Y., ve Dolnicar, S. (2016). An Untapped Gold Mine? Exploring the Potential of Market Basket Analysis to Grow Hotel Revenue. *International Journal of Hospitality Management*, 56, 119-125.
- Stoner, J. A. F. (1982). *Management*. Second Edition, New Jersey: Prentice-Hall, Englewood Cliffs.
- Sujatha, V. ve Punithavalli. (2012). Improved user Navigation Pattern Prediction Technique from Web Log Data. *Procedia Engineering*, 30, 92-99.
- Tyagi, N. K., Solanki, A. K., ve Wadhwa, M. (2010). Analysis of Server Log by Web Usage Mining for Website Improvement, *International Journal of Computer Science Issues*, 7 (4), 17-21.
- WEF, World Economic Forum. (2020). *The Future of Jobs Report 2020*. Retrieved from, <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2020>.
- Yuan, X. (2017). An Improved Apriori Algorithm for Mining Association Rules. In *AIP Conference Proceedings*, 1820 (1), 080005, <https://doi.org/10.1063/1.4977361>.
- Zhang, H., Song, W., Liu, L., ve Wang, H. (2017). The Application of Matrix Apriori Algorithm in Web Log Mining. *IEEE 2nd International Conference on Big Data Analysis*, Beijing, Çin, 264-268.

Extended Abstract

Aim and Scope

The rapid developments in information and communication technologies with globalization, the importance of the concept of Management Information Systems is increasing. Therefore, in this study, it was tried to determine the topics that the first 300 academicians who published on Management Information Systems frequently worked on in their research. In addition, it was aimed to determine the relationships between keywords by examining 121 articles on Management Information Systems, which were scanned in SCIE, SSCI and Web of Science, and published in 2022 in the *Journal of Management Information Systems and MIS: Quarterly*.

Method

The method used to achieve the determined aims; it is an association analysis based on the Apriori algorithm. This technique is one of the data mining techniques frequently used in applications. It consists of rules that contain objects that often coexist in the same transaction. The algorithm takes its name from 'prior' in the previous meaning, as it takes the information from the previous step. It has an iterative process and is used to discover object clusters that are frequently found in databases. The Apriori algorithm, which is used to obtain association rules, considers support and confidence values and works to determine common associations with these values. It is possible to summarize the analysis steps as follows;

- Determination of minimum support and confidence values,
- Detection of the set of subprocesses with a larger support value than the smallest support value (threshold value) determined,
- Determining the rules of the sub-process set with a confidence value greater than the minimum confidence value (threshold value) determined,
- It is the order of the rules from the largest to the smallest according to the lift value.

Given the minimum support and confidence threshold, it tries to find all association rules whose rule support values are greater than or equal to the minimum rule support threshold, and confidence values that are greater than or equal to the minimum confidence threshold.

Findings

First of all, the basic descriptive statistics of the data set were obtained. Then, the data set was prepared for Association Analysis and the results were obtained. According to the descriptive statistics of academics' citation numbers in Google Scholar; the most cited academician has 54680 citations. The average number of citations is 1528. The median value is 322. Other research areas of academicians working in the academic field of Management Information Systems are as follows; Information Management, E-Commerce, Information Systems, Business Intelligence, E-Government, Project Management, Decision Support Systems, Cyber-Security, Artificial Intelligence, E-Learning, Information Technologies, Cloud Computing, Machine Learning, E-Business, Marketing, Software Engineering, Social Media, Digital Transformation and Management.

Another result; it relates to the countries where 300 academics do their academic studies. According to this; 22% of the academicians work in the USA, 6.33% in Türkiye, 5% in Jordan, 4.33% in Indonesia and 4% in Romania. The minimum support and confidence values in the application phase of the Apriori algorithm were determined as 0.009 and 0.1, respectively. According to the association rules; it has been concluded that academics working in the field of E-Government also work in the field of E-Commerce. The lift value for the first rule is 9.2615, greater than 1 and it is possible to say that the two fields are positively dependent on each other. For example, when the 5th rule in Table 3 is examined, it is seen that the academicians working in the field of Information Security also work in the field of Management Information Systems.

In the field of Management Information Systems, a total of 121 articles in the Journal of Management Information Systems and MIS: Quarterly were examined and the results regarding the association rules for determining the relationships between keywords are as follows; it has been concluded that academics using the keyword Dark Web have also conducted studies in the field of Cyber-Security Analytics. The lift value for the first rule is 60.5000, which is much larger than 1 and it is possible to say that the two fields are dependent on each other. For example, when the 3rd rule is examined, it is seen that the academicians who use the keyword Design Science also work in the field of Cyber-Security.

Conclusion

In this study, it was aimed to determine the relationships between keywords by examining the fields of study of the first 300 academicians who published on Management Information Systems and 121 articles published in 2022 in the Journal of Management Information Systems and MIS: Quarterly, which were scanned in SCIE, SSCI and Web of Science. When the literature is examined, it is seen that the Apriori algorithm mostly focuses on market basket analysis. Therefore, presenting an example of this algorithm related to a different field constitutes the main motivation.

As a result of the analysis; it has been concluded that the academicians working in the field of E-Government also work in the field of E-Commerce or the academics who make publications in the fields of Information Security, Data Analytics, Data Mining, System Analysis and Design also work in the field of Management Information Systems. When the combination of keywords is examined, it has been determined that the Dark Web field and the Cyber-Security Analytics field, and the Design Science field and the Cyber-Security field are used together in the studies. It is possible that there is a mutual relationship between E-Commerce and E-Government issues because they use similar technological infrastructures. Internet infrastructure, software and hardware resources, optimization studies using data analytics on emerging data to ensure that customers or citizens can transact securely may be seen as interesting and value-creating research areas for academicians working on Management Information Systems.

When the combination of keywords is examined, it has been determined that the Dark Web field and the Cyber-Security Analytics field, and Design Science field and the Cyber-Security field are used together in the studies. The fact that the issue of Cyber-Security has come to the fore is also at the top of the list of "technologies that are likely to be adopted by the sectors by 2025" prepared by the World Economic Forum in 2020. In the report, it was emphasized that especially "Digital Communication and Information Technology", "Financial Services" and "Government and Public Sector" are among the sectors where cyber security stands out (WEF, 2020). Compliance with the legislation, protecting the reputation of the company, not disrupting the ongoing business processes of the institutions and minimizing the risks brought by the Dark Web are the factors that will ensure that Cyber-Security and the Dark Web are at the forefront among the academic fields of study that academicians working on MIS will probably focus on in the future. In addition, the internet of things, blockchain, wearable technologies, smart cities, smart traffic, autonomous vehicles, smart homes, etc. developing technologies may increase the interest in academic studies on Cyber-Security and Dark Web.

The most frequently used area of association analysis is marketing studies. However, this analysis can also be used in the analysis of disease symptoms, financial analysis, and association analysis between companies' social responsibility projects. In this study, the association analysis between academic study fields, which has not been encountered in the literature, was used. In order to analyze the needs of the sectors within the scope of MIS in the future, new datasets can be created with emerging technologies, expectations of futurists who are experts in technology, technology reports and statistics. It can be tried to identify new research areas in the field of Management Information Systems by performing association analyzes on these datasets. In future studies, the number of analyzed Management Information Systems academic journals can be increased. Likewise, the number of keywords belonging to academic study fields can be increased by including more academicians working in this field in the analysis. In the analysis, the results can be compared by applying methods such as Eclat, AprioriTid, AIS, SETM, Apriori hybrid, FP-Growth in addition to Apriori algorithm.

Kır Dağları (Denizli) Batısının Jeomorfolojik ve Morfometrik Görünümü¹

Geomorphological and Morphometric Appearance of West of Kır Mountains (Denizli)

Hasan Akpınar², Yıldırım Atayeter³

Öz

Suda çözünebilen kayaların hakim olarak görüldüğü sahalarda karstlaşma sonucu birbirinden farklı ve dikkat çekici şekiller meydana gelmektedir. Bu şekillerin meydana gelebilmesi için ana kaya önemli bir faktördür ancak karstlaşmanın tam anlamıyla gerçekleşebilmesi için sahanın sahip olduğu litolojik özellikler tek başına yeterli değildir. Sahanın tektonik, jeomorfolojik, iklim, bitki örtüsü ve toprak özellikleri de karstlaşmayı etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır. Sahayı konu alan bir yüksek lisans tezinden üretilen bu çalışmada, Batı Toros karst kuşağı içerisinde yer alan ve Kır Dağları'nın batısında KD-GB doğrultulu uzanışa sahip olan karstik depresyonlar araştırmaya konu olmuştur. Çalışmanın amacını bu depresyonlar üzerinde etkili olan fiziki özelliklerin incelenmesi, tektonizma ve erozyon faaliyetlerinin etki derecesinin belirlenmesi oluşturmaktadır. Bu bağlamda araştırma sahasının fiziki özelliklerinin incelenmesi için CBS ortamında, ilgili kurumlardan alınan veriler ve üretilen DEM verisi ile sahanın jeoloji, fay yoğunluğu, sıcaklık, yağış, toprak, bitki örtüsü, yükseklik ve jeomorfoloji haritası oluşturulmuş, yapılan saha çalışmaları ile elde edilen bu veriler coğrafi tetkiklerle desteklenmiştir. Depresyonlar üzerinde tektonizma ve erozyon faaliyetlerinin etki derecesinin belirlenmesi için havza sınırları belirlenmiştir. Sınırları belirlenen bu havzalar üzerinde morfometrik analizler uygulanmıştır. Sonuç olarak araştırma sahasının sahip olduğu jeolojik, jeomorfolojik, iklim, bitki örtüsü ve toprak özelliklerinin Kızılca, Ovacık, Kırkoluk polyeleri ve Yoran Uvalası'nın oluşumunda ve gelişiminde uygun şartlar oluşturduğu görülmüştür. Bu depresyonlara ait havzaların şekilsel özellik, yükseklik ve alan bilgileri kullanılarak morfometrik analizler uygulanmıştır. Bu analizler sonucunda araştırma sahası içerisinde yer alan depresyonlar arasında Yoran Uvala Havzası en olgun, Kızılca Polye Havzası ise en yaşlı depresyon olarak belirlenmiştir. Benzer sahalarda araştırma yapacak araştırmacılar için bu çalışmanın örnek oluşturması ve çalışmada kullanılan metodların geliştirilerek jeomorfolojik çalışmalara uygulanması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Kır Dağları, Karstik Şekiller, Morfometrik Analizler.

Abstract

In the areas where water-soluble rocks are dominant, different and remarkable shapes are formed as a result of karstification. The bedrock is an important factor for the formation of these shapes, but the lithological characteristics of the site alone are not sufficient for karstification to be fully realised. Tectonic, geomorphological, climate, vegetation and soil characteristics of the site are also among the important factors affecting karstification. In this study, which was produced from a master's thesis on the field, the karstic depressions located in the West Taurus karst belt and extending in the NW-SE direction to the west of the Kır Mountains were the subject of the research. The aim of the study is to examine the physical characteristics of these depressions and to determine the degree of influence of tectonism and erosion activities. In this context, geology, fault density, temperature, precipitation, soil, vegetation, elevation and geomorphology maps of the area were created in GIS environment with the data received from the relevant institutions and DEM data produced in order to examine the physical characteristics of the research area, and these data obtained by field studies were supported by geographical surveys. Basin boundaries were determined to determine the degree of impact of tectonism and erosion activities on the depressions. Morphometric analyses were applied on these basins whose boundaries were determined. As a result, it was observed that the geological, geomorphological, climate, vegetation and soil characteristics of the research area created suitable conditions for the formation and development of Kızılca, Ovacık, Kırkoluk poles and Yoran Uvalas. Morphometric analyses were performed by using the shape, elevation and area information of the basins belonging to these depressions. As a result of these analyses, Yoran Uvala Basin was determined as the most mature and Kızılca Polye Basin as the oldest depression among the depressions in the study area. It is recommended that this study should set an example for researchers who will conduct research in similar areas and that the methods used in study should be developed and applied to geomorphological studies.

Keywords: Kır Mountains, Karst Shapes, Morphometric Analyses.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 02 / 03 / 2023

Accepted: 27 / 04 / 2023

¹ Bu makale "Kır Dağları Batısındaki Sahanın Jeomorfolojik ve Morfometrik Özellikleri" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, Türkiye, hasanakpınar0195@gmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-8066-7459>

³ Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, Türkiye, yatayeter@sdu.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-7570-2993>

Giriş

Karstik şekillerin oluşumu için uzun bir zaman gerekmektedir. Karst arazileri dikkat çekici ve ilginç manzaralar da sunabilen topoğrafyalardır. Bunun birçok sebebi olmakla beraber bu farklılık daha çok aynı morfojenetik bölgede karstlaşmanın koşullarına bağlı olarak oluşan farklı karstik şekillerin bir arada bulunmasıdır (Pekcan, 2019).

Hâkim litolojiyi kalkerlerin oluşturduğu sahalarda çözünme; alınan yağış miktarının yeterlilik düzeyi, eğim, kalkerin saflık derecesi ve vejetasyon özellikleri ile yakından ilgilidir. Bu şartlara bağlı olarak kalker bulunan sahalarda farklı farklı karstik şekiller meydana gelebilmektedir (Akkuş, 2007).

Son zamanlarda karst topografyaları ve içerisinde barındırdığı şekiller birçok araştırmacının dikkatini çekmektedir (Pekcan, 2019). Polyelerin karst topografyalarında yüksek ve arızalı sahalarda geniş düzlükler oluşturması ve yapısı itibarıyla oldukça dikkat çekici olması araştırmacıların daha çok polyeler üzerinde yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Literatürde karst topografyası ile ilgili olan çalışmalara bakıldığında çoğunlukla polyelerin fiziki coğrafya özelliklerini konu alan çalışmaların yer aldığı görülmektedir (Güldalı, 1976; Fural vd., 2019; Kurt, 2001; Nazik & Poyraz, 2015; Keser, 2004; Keser, 2008; Tuncer, 2021a; Tuncer, 2021b).

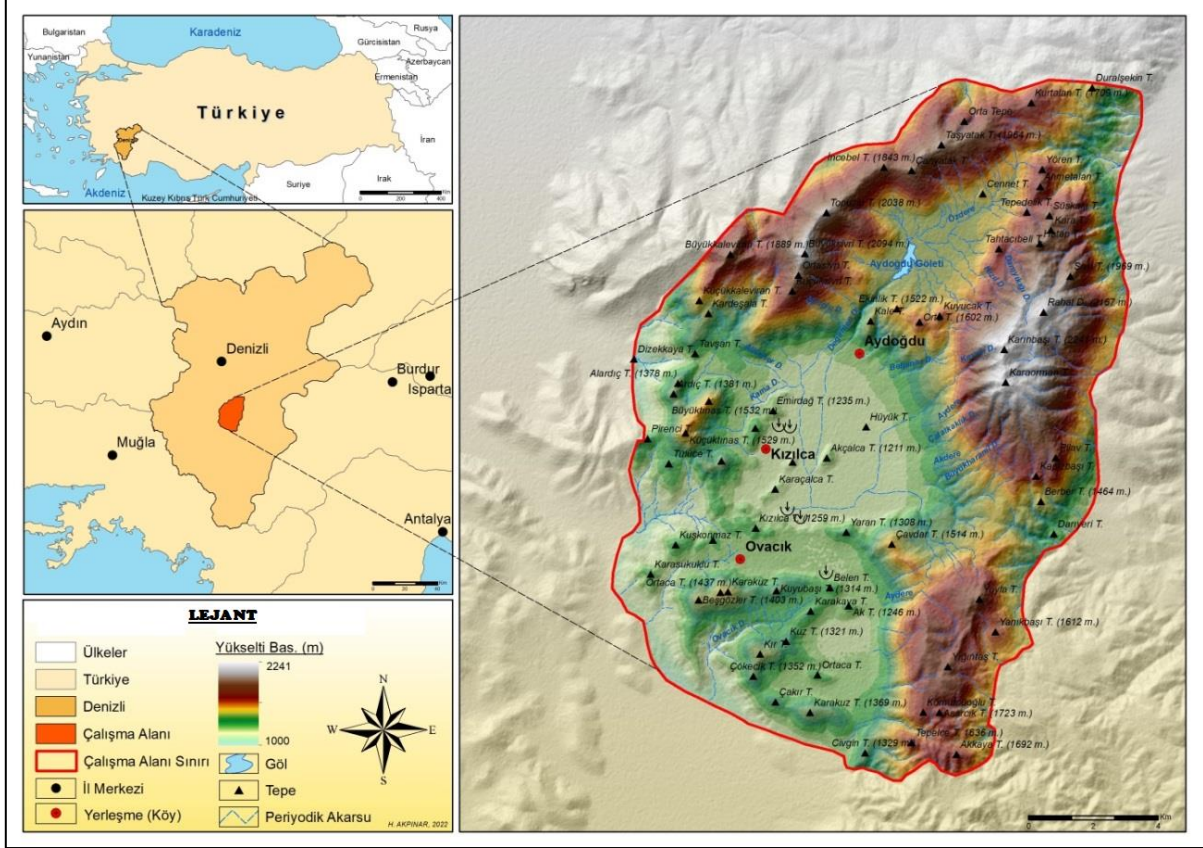
Polyelerin yüksek ve arızalı sahalarda geniş düzlükler oluşturması çeşitli insan faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine olanak sağlamıştır. İnsan faaliyetleri açısından önemli olan polyeler ile ilgili karst ve insan ilişkisini konu alan bazı çalışmalar da bulunmaktadır (Ozener, 2003; Zeybek, 2004; Güner, 2011; Bayrakdar vd., 2020). Polyeler sahip olduğu bu özellikleri sebebiyle tanımlanması, sınıflandırılması ve karakteristik özelliklerinin belirlenmesi önem arz eden depresyonlardır. Bu konuda uluslararası alanda birçok çalışma yapılmıştır. Bonacci, O., (1987), "*Karst Hydrology with Special References to the Dinaric Karst*" adlı çalışmada polyeleri hidrolojik rejimlerine göre sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmada polyeleri, kapalı polyeler, yukarıdan açık polyeler, aşağıdan açık polyeler ve hem aşağıdan hem yukarıdan açık polyeler olarak 4 sınıfa ayırmıştır. Gams I., (1994), "*Types of the Poljes in Slovenia, Their Inundations and Land Use*" adlı çalışmada bir depresyonun polye olarak kabul edilebilmesi için 3 kriterin gerekliliğinden bahsetmiştir. İçerisinde alüvyon bulunan, düz veya teraslı tabana sahip kaya, dik yamaçların sınırladığı kapalı bir havza ve karstik drenaj sistemine sahip olması bu üç kriteri meydana getirmiştir. Ford D., & Williams P., (2007), "*Karst Hydrology and Geomorphology*" çalışmada, alan yazında yapılan çalışmalarda en yaygın kabul görülen ve kullanılan sınıflandırmayı yapmışlardır. Bu sınıflandırmada polyeler oluşumu bakımından üçe ayrılmaktadır. Bunlar; kenar (border) polye, yapısal (structural) polye ve taban seviyesi (baselevel) polyesidir. Ancak polyelerin yalnızca morfometrik özelliklerinin ele alınarak tek bir sınıf içerisinde değerlendirilmesinin yeterli olamayacağı ve bir polyenin sınıflandırılmasında, bir çok farklı parametrenin dikkate alınması gerektiği düşünülmektedir. Araştırmacılar bir polyeyi oluşturan birçok farklı faktörün birlikte değerlendirilmesiyle o polyenin sınıflandırılabilirliği hususunda hem fikirdir (Şimşek, vd., 2020). Son zamanlarda polyelerin şekilsel özelliklerinin ele alındığı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda polyelerin şekilsel özelliklerine ait bilgiler kullanılarak bu depresyonlar üzerinde çeşitli faktörlerin etkisinin belirlenmesi amacıyla morfometrik analizler uygulanmıştır (Şimşek, vd., 2021; Tuncer, 2021c).

Araştırma sahasının da içerisinde yer aldığı Batı Toroslar, kireçtaşı içeren formasyonlarının geniş alan kapladığı sahalardır. Bu formasyonlarının geniş alan kaplaması karstik topografyanın çeşitli örneklerinin gelişmesine yol açmıştır. Genellikle İkinci ve Üçüncü Jeolojik zamanlarda oluşmuş kireçtaşlarında gelişen bu karstik şekillerden, lapa, dolin, uvala ve polye örnekleri bu sahalarda gözlemlenebilmektedir (Atayeter, 2005). Orta ve Üst Miyosen sonundaki tektonik hareketler sonucunda topoğrafyanın yükselmesine bağlı olarak zayıf direnç alanlarının oluşması karstlaşmayı hızlandırmış ve polyelerin oluşumu da bu dönemde başlamış olmalıdır (Güneysu, 1993; Doğan, 1997).

Çalışmada Kırdagları batısında bulunan karstik depresyonların oluşumu ve gelişimi ile bunların oluşumları üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi ile birlikte yine bu depresyonlara ait yükseklik ve şekil bilgilerinin irdelenmesi bu verilerden yararlanılarak sahanın morfometrik analizinin yapılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırma sahasının jeoloji, iklim, bitki örtüsü, toprak özellikleri ve genel topografik özellikleri araştırılmış ve incelenmiştir. Ayrıca yapılan morfometrik analizler yardımı ile sahada etkili olan tektonizma ve erozyon faaliyetlerinin hangi depresyonlarda ne kadar etkili olduğu ortaya konulmuştur. Elde edilen sayısal ifadelerin neyi işaret ettiği vurgulanarak bu depresyonlar sınıflandırılmıştır. Bu anlamda insan faaliyetlerinin sürdürüldüğü ve taşkın gibi tehlikeli olayların da yaşandığı karstik bu depresyonların tanımlanması, açıklanması, sınıflandırılması, fiziki özelliklerinin belirlenmesi ve oluşum karakterlerinin ortaya konulması insan ve jeomorfoloji ilişkisi açısından da önem arz etmektedir.

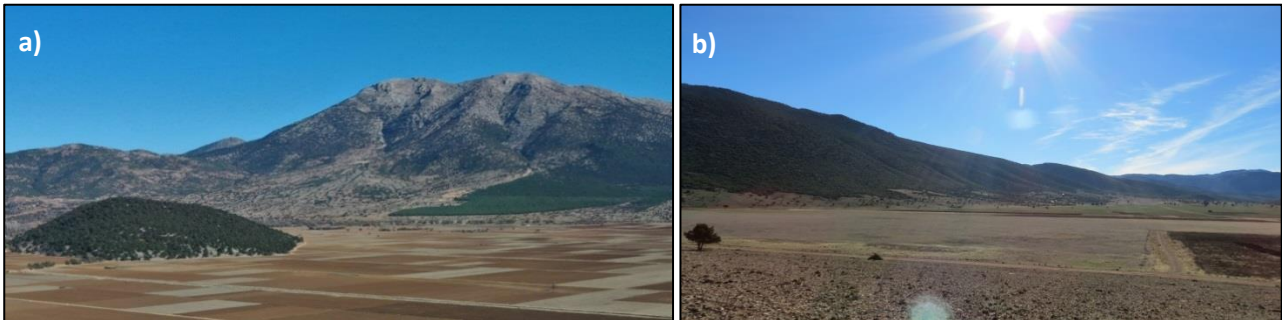
1. Araştırma Sahası

Araştırmaya konu olan Kır Dağları batısındaki karstik saha Batı Toros karst kuşağı içerisinde, Akdeniz Bölgesi ile Ege Bölgesi sınırında, Denizli il sınırları içerisinde ve Tavas ilçesinin 17 km güneyinde yer almaktadır. Saha, coğrafi koordinat sistemine göre 29°09'48"- 29°12'53" doğu boylamları ve 37°24'04"-37°34'34" kuzey enlemleri arasındadır. Saha, KD-GB doğrultulu bir uzanışa sahiptir. Araştırma sahasının sınırlarının belirlenmesinde saha içerisinde yer alan jeomorfolojik birimler etkili olmuştur. Karstik şekiller ve karst süreçlerinin yakın çevredeki alanları da ilgilendirmesi nedeniyle çalışma sahasının sınırı su bölümü çizgisinin bir miktar dışından çizilmiştir. Böylelikle saha, batıda Dizekkaya Tepe, güneyde Civgin Tepe (1329 m.), doğuda Kır Dağları ve kuzeyde de Kurtalan Tepe (1709 m.) tarafından sınırlanılmaktadır (**Harita 1**).



Harita 1. Araştırma Sahasının Lokasyon Haritası

Araştırma sahasının sahip olduğu tektonik özellikleri ve sahada karstlaşmaya elverişli litolojik birimlerin yaygın olarak bulunması neticesinde sahada daha çok karstlaşma süreçleriyle çeşitli ve dikkat çekici karstik şekiller gelişmiştir. Araştırma sahasının ana yer şekillerini dağlar ve bu dağların arasında gelişmiş ovalar oluşturmaktadır (**Şekil 1**). Araştırma sahası içerisinde yer alan bu ovaların çevresini dağlık ve tepelik alanlar oluşturmaktadır. Bu yüksek alanlardan en önemli olanı Kır Dağları kütesidir. Kır Dağları, araştırma sahasının doğu sınırlarının tamamını oluşturan, KD-GB yönünde uzanan ve içerisinde birçok önemli tepeli barındıran bir kütedir (**Fotoğraf 1**). Araştırma sahasının tektonik özellikleri, litolojik özellikleri, iklim özellikleri ve morfometrik özellikleri yer şekillerinin oluşum ve dağılışını önemli ölçüde etkilemiş ve topoğrafyanın kaderini belirleyen faktörlerden olmuşlardır.



Fotoğraf 1. Kır Dağlarının, Kızılca Polyesi'nden (a) ve Kırkoluk Polyesi'nden (b) Görünümü

2. Materyal ve Yöntem

Çalışmada ilk olarak kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Çalışma içerisinde yer alan haritaları yapımında Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) kullanılmıştır. Haritalar Harita Genel Müdürlüğü'nden alınan 1/25.000 ölçekli topoğrafya haritaları kullanılarak üretilmiştir. Bu haritalar üzerinde çeşitli sayısallaştırma işlemleri yapılarak çalışma sahasına ait DEM (Digital Elevation Model) verisi elde edilmiştir.

Çalışma sahasında iklim özelliklerinin belirlenmesinde Köppen-Geiger tarafından yapılan iklim sınıflandırmasından, çalışma sahasına ait yıllık ortalama sıcaklık ve yağış verilerinin belirlenmesinde ise Fick, S.E. ve R.J. Hijmans, 2017 yayınlamış oldukları 30s çözünürlüklü raster iklim haritalarından yararlanılmıştır. Elde edilen bu veriler ile çalışma sahasına ait sıcaklık ve yağış haritaları oluşturulmuştur

Çalışma sahasında bulunan toprak türlerinin ve bitki örtüsünün belirlenmesinde OGM (Orman Genel Müdürlüğü) ve Toprak Reformu Genel Müdürlüğü'nden elde edilen veriler kullanılmıştır. Bu veriler düzenlenerek çalışma sahasına ait toprak ve bitki örtüsü haritaları oluşturulmuştur.

Araştırma sahasının jeolojik özelliklerinin yazılmasında ve jeoloji haritası yapımında MTA (Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü) tarafınca hazırlanmış olan 1/100.000 ölçekli N22 ve M22 jeoloji paftalarından yararlanılmıştır. Böylelikle raporlardan edinilen bilgiler ile çalışma sahasının jeolojik özellikleri yazılmış ve jeoloji haritası oluşturulmuştur.

Yapılan tüm bu uygulamalar ve lokasyon, jeoloji, jeomorfoloji, akım yönü, fay yoğunluğu, toprak özellikleri, bitki örtüsü verilerinin sayısal ortama aktarılmasında ve haritalarının oluşturulmasında Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) yazılımlarından ArcMap 10.8 programı kullanılmıştır.

Çalışmada morfometrik analizler bölümünde kullanılmak üzere ArcMap 10.8 ve Global Mapper 23.1 programlarında çalışma sahasına ait DEM verisi üzerinde *hydrology* araçları kullanılarak *sırasıyla Fill, Flow Accumulation, Flow Direction ve Basın* işlemleri gerçekleştirilerek havza ve alt havza sınırları belirlenmiştir. Polye sınırları ise sahada tektonizma, eğim, litolojik birimler, jeomorfolojik birimler ve arazi şartları göz önünde bulundurularak belirlenmiştir. Sahadaki tektonik aktivitenin ve erozyonun etkinliğinin belirlenebilmesi için morfometrik analizler uygulanmıştır. Sahada tektonik aktivitenin etkinliğinin belirlenmesinde *Uzanım (Re)*, *Basıklık (Rc)*, *Dairesellik (C)* indeksleri uygulanmıştır. Erozyon etkinliğinin belirlenmesi için de *Hipsometrik Eğri (Hc)* ve *Hipsometrik İntegral (Hi)* indeksleri kullanılmıştır.

Uzanım (Re) indeksinde kullanılan havza alanı ve maksimum uzunluk değerleri yukarıda elde ettiğimiz değerlerdir bu değerlerin kullanılarak formülde yerine konulmasıyla çalışma sahasındaki havzaların uzanım indeksleri hesaplanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Uzanım (Re) İndeksi

Uzanım (Re)	$Re = (2\sqrt{A}:\sqrt{\pi})/L$ <p>A = Havza Alanı L = Maksimum uzunluk</p>	$Re > 0,75$ – Tektonik olarak aktif olmayan havza $Re = 0,5-0,75$ – Tektonik olarak hafif aktif havza $Re < 0,5$ – Tektonik olarak aktif havza (Zuchiewicz & Cuong, 2001).
--------------------	---	--

Basıklık (Rc) indeksi, havzanın maksimum uzunluğu ile maksimum genişlik arasındaki oran değeri ile hesaplanmaktadır (Tablo 2).

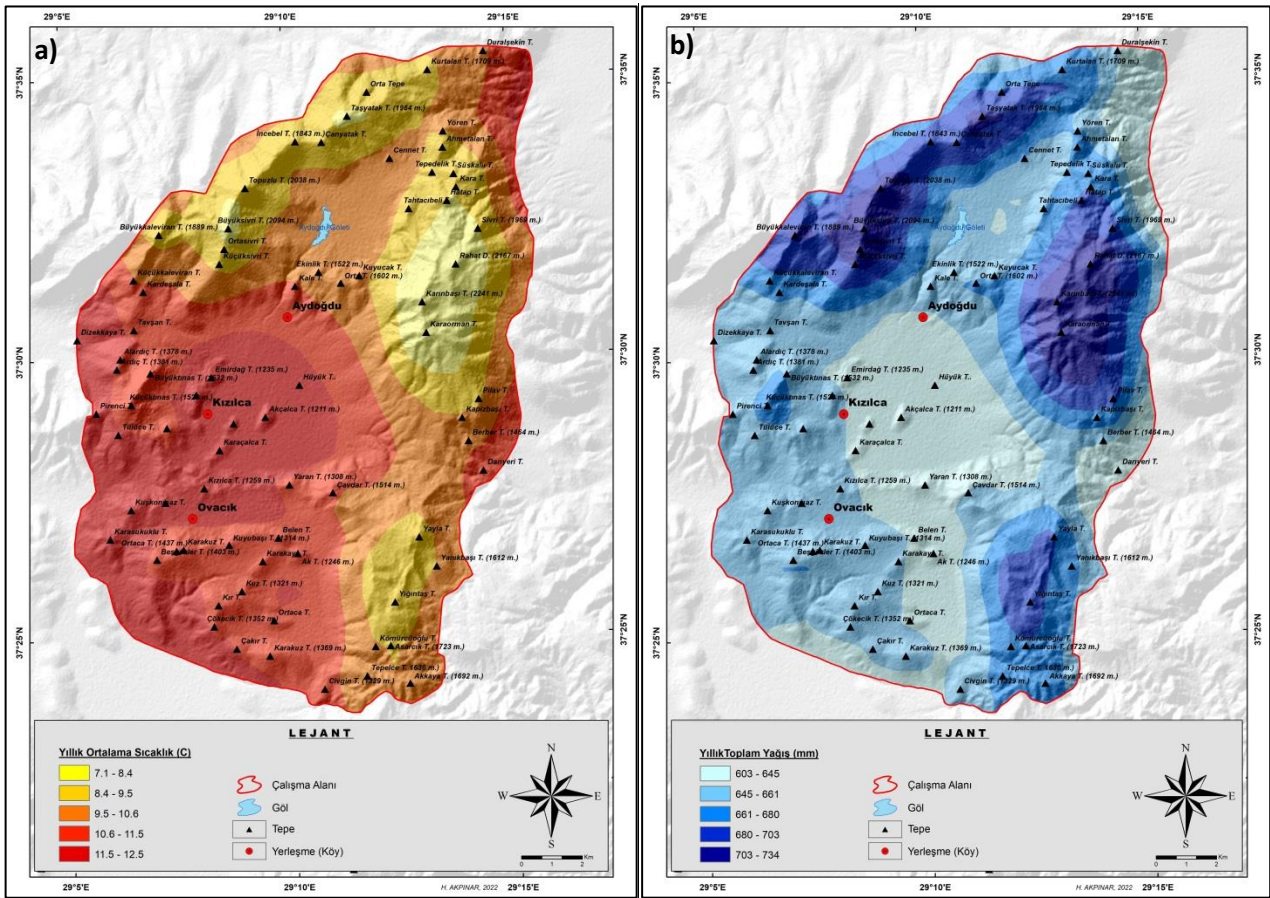
Tablo 2. Basıklık (Rc) İndeksi

Basıklık (Rc)	$Rc = L/W$ <p>L = Maksimum Uzunluk W = Maksimum Genişlik</p>	Havza uzunluğunun havza genişliğine olan oranı 1 değerinden uzaklaştıkça havzada tektonik etki artar (Sarp, 2012).
----------------------	--	--

Araştırma sahası içerisinde yer alan polyelerin daireselliğe ne kadar yakın olduklarını hesaplamak amacıyla *Dairesellik (C)* indeksi kullanılmaktadır. Bu indeks havzanın alan ve çevre verileri kullanılarak hesaplanmaktadır (Tablo 3).

Araştırma sahasında yıllık ortalama sıcaklık değerlerinin belirlenmesinde Fick, S.E. ve R.J. Hijmans, (2017) yayınlamış oldukları ortalama sıcaklığa ait 30s çözünürlüklü raster iklim haritalarından yararlanılmıştır. Bu raster veriler kullanılarak çalışma sahasına ait yıllık ortalama sıcaklık dağılışı haritası oluşturulmuştur. Elde edilen haritaya göre alçak olan polye tabanları ve yüksekliği 1300 m'nin altında olan kesimlerde sıcaklık değerleri yıllık ortalama 11,5 – 12,5°C arasında değişmektedir (**Harita 3a**). Araştırma sahasında Kır Dağları'nın zirvesini oluşturan Karaorman Tepe (2200 m), Karınbaşı Tepe (2241m) ve Rahat Dağı'nda (2167 m) yıllık ortalama sıcaklık 7,1– 8,4°C arasında değişmektedir (**Harita 3a**).

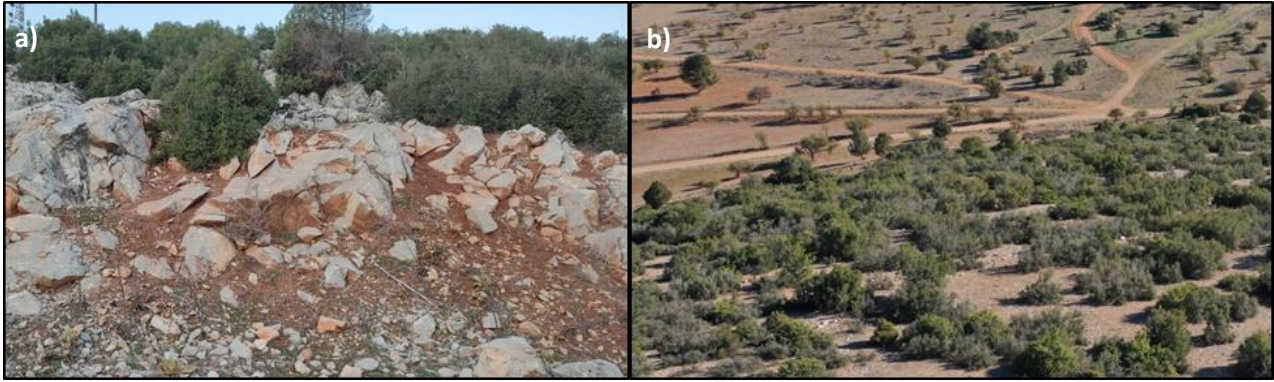
Araştırma sahasında yıllık ortalama yağış değerlerinin belirlenmesinde yine Fick, S.E. ve R.J. Hijmans, (2017) yayınlamış oldukları 30s çözünürlüklü raster yağış haritalarından yararlanılmıştır. Bu raster veriler kullanılarak çalışma sahasına ait yıllık toplam yağış dağılışı haritası oluşturulmuştur. Buna göre Kızılca, Ovacık ve Kırkoluk polye tabanlarının alçak kesimleri yıllık toplam 603 - 645 mm arasında yağış almaktadır (**Harita 3b**). Polye tabanlarından yükseldikçe yağış değerleri artış göstermektedir. Örneğin polyelerden daha yüksekte yer alan Yoran Yaylası yıllık ortalama 645 - 661 mm arasında yağış almaktadır. Araştırma sahasını sınırlandıran 1800 m'nin üzerindeki yüksek sahalara ise yıllık ortalama 680 ile 734 mm arasında yağış almaktadır (**Harita 3b**).



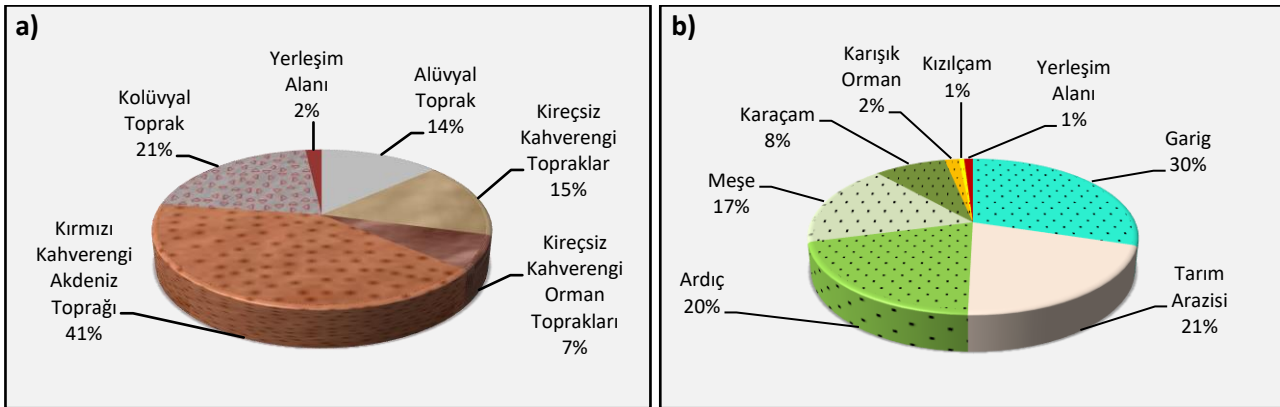
Harita 3. Araştırma Sahasının Yıllık Ortalama Sıcaklık (a) ve Toplam Yağış (b) Dağılışı Haritası

Araştırma sahasında çeşitli toprak türleri bulunmaktadır. Sahada bulunan bu toprak türleri; kırmızı kahverengi Akdeniz toprağı, kireçsiz kahverengi orman toprağı, kireçsiz kahverengi toprak, kolüvyal topraklar ve alüvyal topraklardır. Araştırma sahasında en yaygın görülen ve en çok alan kaplayan toprak türü Kırmızı Kahverengi Akdeniz toprağıdır (**Fotoğraf 2a**)(**Harita 4a**). Bu toprak türü sahanın %41'inde ve yüksek kesimlerinde görülmektedir (**Grafik 1a**).

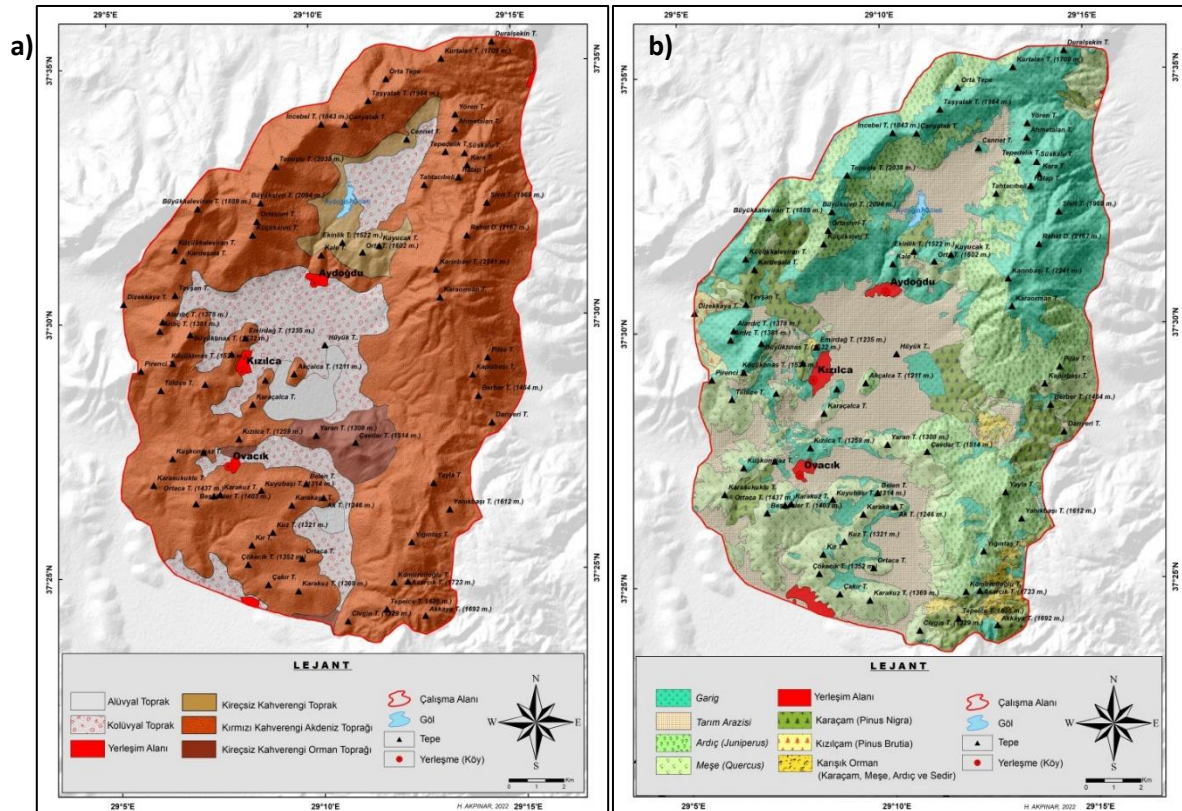
Akdeniz ve Karasal iklimin geçiş sınırında yer alan araştırma sahasında, farklı bitki türleri yetişmektedir. Çalışma sahası içerisinde yer alan bitki türleri; Garig (Frigana), Ardiç (Juniperus), Meşe (Quercus), Karaçam (Pinus Nigra), Kızılçam (Pinus Brutia) ve karışık ormanlardır. Araştırma sahasında gerçekleştirilen beşeri faaliyetler sonucu oluşan tahribat nedeniyle Garigler en yaygın görülen bitki topluluğudur (**Fotoğraf 2b**)(**Harita 4b**). Sahanın %30'unu kapsamaktadır (**Grafik 1b**).



Fotoğraf 2. Araştırma Sahası İçerisinde Görülen Toprak ve Bitki Türlerinden Örnekler. Kırmızı ve Kahverengi Akdeniz Toprağı (a), Garig Toplulukları (b)



Grafik 1. Araştırma Sahasının Toprak Türleri (a) ve Bitki Türleri (b) Dağılım Grafiği



Harita 4. Araştırma Sahasının Toprak (a) ve Bitki Örtüsü (b) Haritası

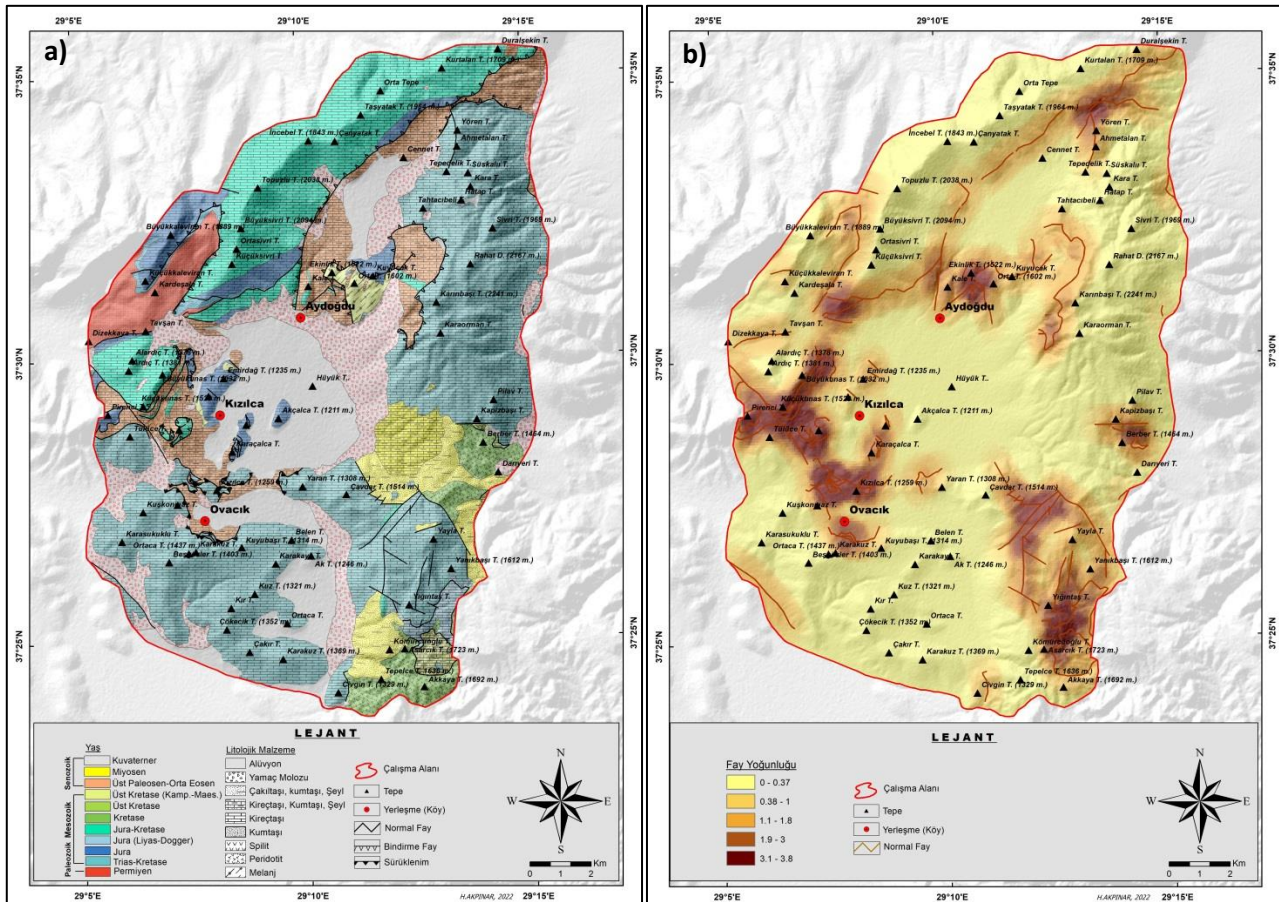
4. Araştırma Sahasının Jeolojik ve Tektonik Özellikleri

Karstlaşmanın meydana gelebilmesi için bölgede suda çözünebilir özellik gösteren kayaç türlerinin bulunması gerekir (Hoşgören, 2015). Batı Toros karst kuşağı içerisinde ve Menderes masifi güneyinde kalan araştırma sahasında karstik depresyonların jeolojik yapısını, otokton-allokon konumlu birimler ile farklı ortamlarda çökelmiş sedimentler ve birçok farklı formasyon oluşturmaktadır (Akdeniz, 2011).

Araştırma sahası sınırları içerisinde Mesozoyik yaşlı ve farklı çözünme özelliklerine sahip Likya naplarına ait karbonatlı kayalar geniş yayılım göstermektedir. Sahada Alt Liyas'dan Eosen'e kadar değişik zaman, ortam ve fasiyelerde gelişmiş Likya naplarına ait olan birimler ve bu birimlerin üzerine uyumsuzlukla örten Triyas'dan günümüze kadar çökelmiş genç örtü kayalarına ait olan birimler yüzeylenmektedir (Akdeniz, 2011). Çalışma sahasında Mesozoik yaşlı kireçtaşlarının bu denli yaygın olması sahada yüzeyin şekillenmesinde büyük rol oynayan karstlaşmaya uygun formasyonların bulunduğunu doğrulamaktadır (Harita 5a).

Karstlaşmayı etkileyen önemli faktörlerden biri de tektonizmadır. Tektonizma ile meydana gelen kırılmalar, kıvrılmalar ve arazinin bir tarafa doğru eğilimlenmesi bölgedeki karst sürecini etkilemektedir. Kalkerli sahalarda yer alan faylar karstlaşma süreci üzerinde olumlu bir etkiye sahip olabilmektedirler. Arazide fayların bulunması suyun kırık hatları boyunca sızmasıyla birlikte kalker tabakalarının çözülmesini hızlandırmaktadır. Bu sebeple bazı karstik şekiller fay hatları boyunca gelişme göstererek bir çizgi halinde uzanabilmektedirler. Türkiye'de Batı Toroslarda bazı karstik şekillerin (dolinlerin, uvalaların ve polyelerin) uzanışları fayları takip etmektedir (Pekcan, 2019).

Kır Dağları batısında karstlaşmanın yönünü belirleyen en önemli tektonik hatlar normal ve doğrultu atımlı fayları içerisinde barındıran ve sahanın güneyinden geçen KD-GB uzanımına sahip, Burdur-Fethiye Makaslama Zonu ile sahanın kuzeyinden geçen Muğla-Afyon Fay Zonu'dur. Çalışma sahasında Kızılca, Ovacık, Kırkoluk ve Yoran depresyonlarının uzanımında da bu zonların etkisinin büyük olduğu düşünülmektedir. Kaldı ki araştırma sahasında yer alan depresyonların uzanışı da KD-GB doğrultuludur (Harita 5b). Bindirme sınırlarının ve fayların, polyelerin oluşumunda, gelişimde etkili olmasından dolayı araştırma sahasında yer alan polyeler tektono-karstik polyeler sınıfına dâhil edilmektedir (Tuncer, 2021b).



Harita 5. Araştırma Sahasının Jeoloji (a) ve Fay Yoğunluğu (b) Haritası

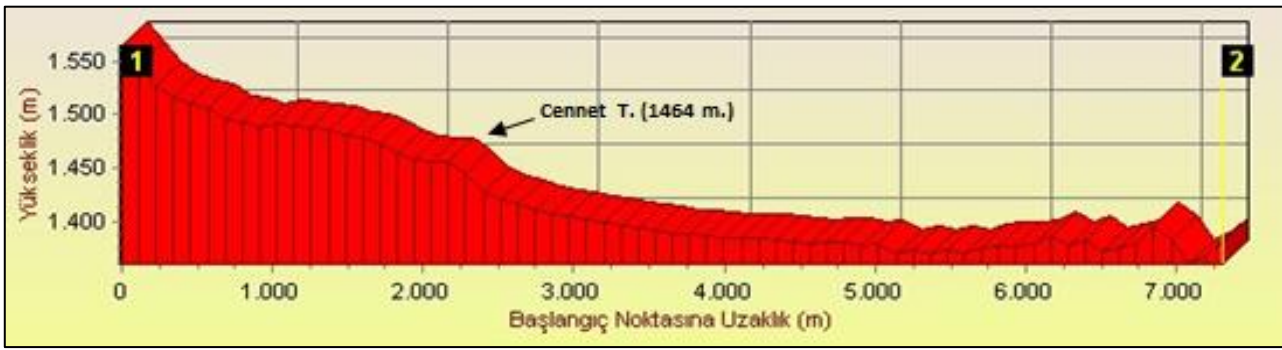
5. Bulgular

5.1. Araştırma Sahasında Yer Alan Karstik Depresyonlar

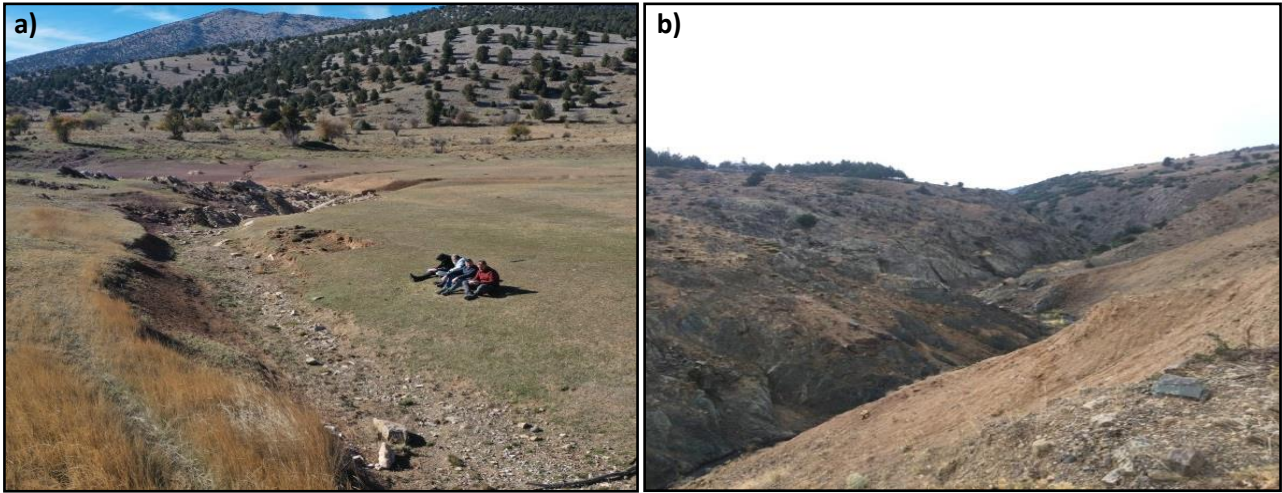
5.1.1. Yoran Uvalası

Bu saha araştırma sahasının en kuzeyinde yer alan karstik bir depresyondur. Diğer depresyonlara göre daha yüksek bir rakıma sahip olması ve yaylacılık faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinden dolayı depresyona yöre halkı tarafından Yoran Yaylası denilmektedir. Yoran depresyonu ve hemen güneyinde bulunan Kızılca Polyesi sürempoze bir boğaz ile birbirine bağlanmıştır (**Harita 6a**). Bu iki depresyonu birbirine bağlayan boğaz, tektonik hareketlerle oluşan yükseklik farkının aşınımı şiddetlendirerek derine doğru aşınım gerçekleşmesi sonucu oluşmuştur. Yani bu boğaz Yarılğan Dere'nin aktığı zemine sürempoze olarak gömülmesi sonucunda meydana gelmiştir (**Fotoğraf 3b**).

Yoran depresyonunun arazide yapılan gözlemler ve büro çalışmaları sonucunda polye olmaktan daha çok uvala karakterinde olduğu belirlenmiştir. Zira polyeler zemini düz veya düze yakın, şahit tepeleri (hum) bulunan, düdenlere sahip olan karstlaşmanın en tipik örneklerinden olan ovalardır. Buna göre Yoran depresyonu ise henüz polye aşamasına geçememiş aşınım faaliyetlerinin devam ettiği zemini arızalı (**Şekil 1**), düden ve şahit tepesi de bulunmayan bir depresyon görünümündedir (**Fotoğraf 3a**).



Şekil 1. Yoran Uvalası'nın KD¹-GB² Yönlü Profili



Fotoğraf 3. Yoran Uvalası'nın Farklı Kesimlerinin Görünümleri. Bahçe Pınarı Mevki (a), Yarılğan Derenin İçerisinde Aktığı Boğaz (b)

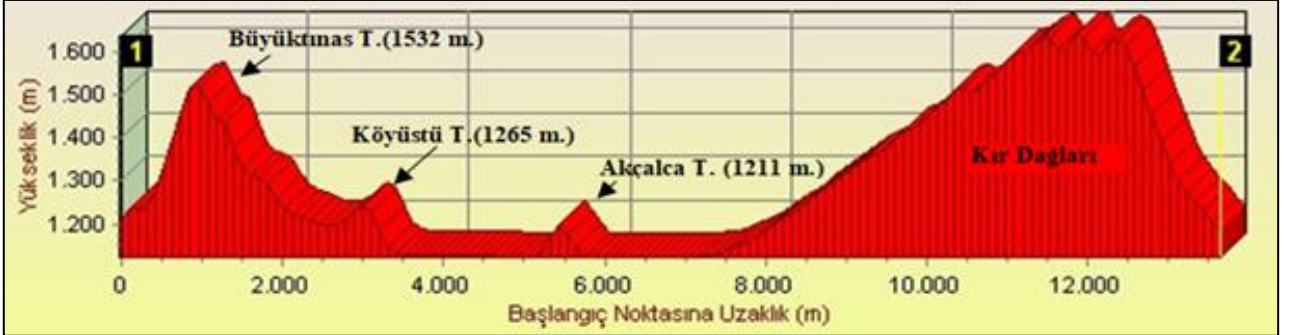
5.1.2. Kızılca Polyesi

Bu depresyon karakteristik bir polyedir (**Fotoğraf 4**). Zeminin engebesiz oluşu, düdenleri, şahit tepeleri gibi polyelere özel jeomorfolojik birimlerin varlığı bu durumun kanıtıdır. Kızılca Polyesi'nin sınırlarını, doğuda Kır Dağları, batıda Köyüstü Tepe (1265 m.) (**Şekil 2**), kuzeyde, Orta Tepe (1602 m.) ve güneyde Ovacık Polyesi ile birbirinden ayıran sırtlar oluşturmaktadır (**Fotoğraf 5d**).

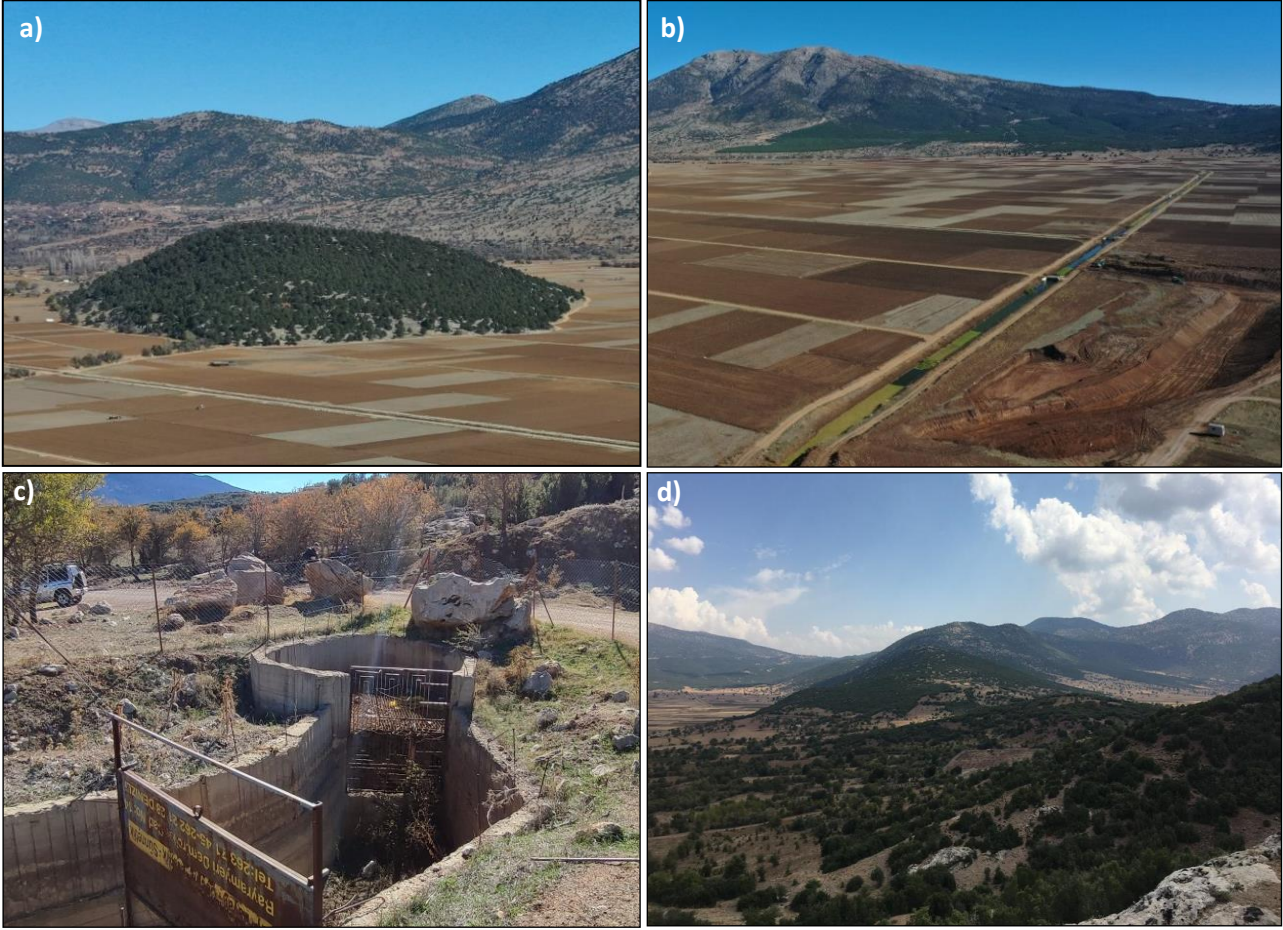


Fotoğraf 4. Kızılca Polyesi'nin Güneybatıdan Bir Görünümü

Kızılca Polyesi tabanı 1120-1200 m aralığındaki yükselti basamağında bulunmaktadır (**Harita 6b**). Polye Havzası'nın en yüksek noktası olan Karınbaşı Tepe 2241 m. yükseltiye sahiptir ve polye tabanı ile aralarında 1121 metre fark bulunmaktadır. En düşük rakım kotu polyenin güneybatısında 1120 m. olarak ölçülmüştür. Polyenin güneybatısında bir düdenin yer alması doğal olarak polye yüzeyindeki hidrografik akış yönünü ve eğimi düdene doğru yönlendirmektedir (**Fotoğraf 5c**). Yağışlı dönemde polye tabanında biriken sular kanallar vasıtası ile düdene ulaşmaktadır (**Fotoğraf 5b**). Polye tabanı çevredeki yüksek sahalardan aşındırılarak taşınan alüvyonlarla dolgulanmıştır. Polye içerisinde bulunan hum (**Harita 6a**), tabandaki karstik birimlerin üzerlerinin taşınan alüvyonlarla örtüldüğünün bir kanıtıdır. Polyenin yaklaşık olarak merkezinde bulunan ve Jura yaşlı kireçtaşlarının bulunduğu Akçalca Tepe (1211 m.) tipik bir hum (şahit tepe) özelliği taşımaktadır (**Fotoğraf 5a**).



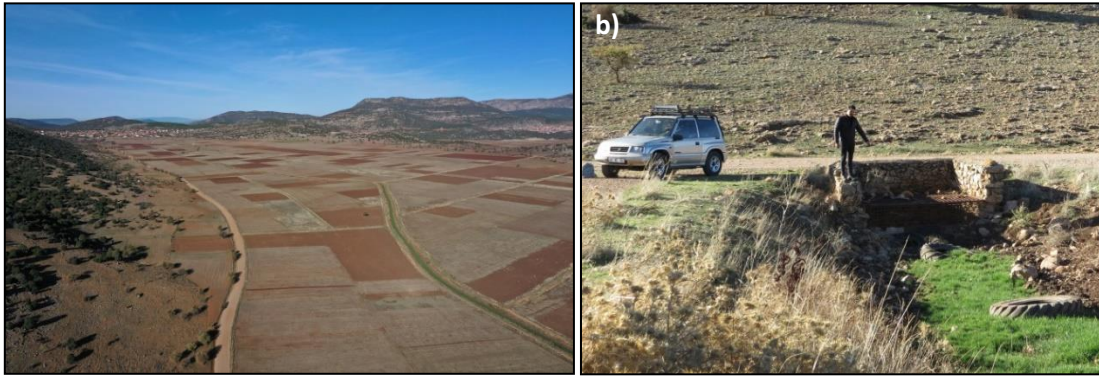
Şekil 2. Kızılca Polyesi'nin B¹-D² Yönlü Profili



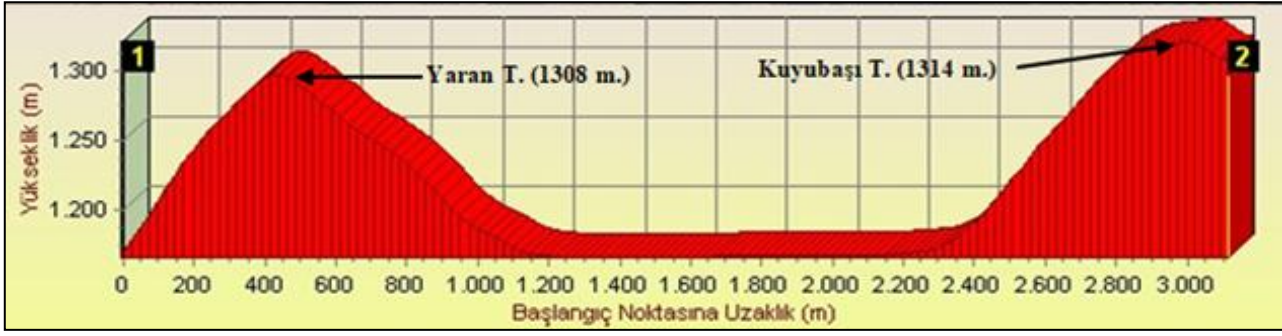
Fotoğraf 5. Kızılca Polyesinden Görüntüler. Polyenin Bir Bölümü ve Hum (Akçalca Tepe, 1211 m) (a), Polyenin Güney Kesimi ve Drenaj Kanalları (b), Polyenin Güneybatı Kesiminde Yer Alan Aktif Düden (c), Kızılca Polyesi ile Kırkoluk Polyesi'ni Birbirinden Ayıran Sırtlar (d)

5.1.3. Ovacık Polyesi

Ovacık depresyonu Mesozoik yaşlı kireçtaşları üzerinde gelişmiş karstik bir ovadır. Tabanının engebesiz olması (**Fotoğraf 6a**) ve içerisinde aktif bir düden olması sebebiyle bu depresyon bir polye niteliği taşımaktadır (**Harita 6a**). Çalışma sahasında Kızılca Polyesi'nin güneyinde bulunan Ovacık Polyesi'ni doğuda Kır Dağları sınırlandırmaktadır. Polye Kır Dağlarına dik, doğu-batı yönlü bir uzanım sergilemektedir (**Şekil 3**). Polye tabanının maksimum uzunluğu 4,3 km, maksimum genişliği ise 1,9 km'dir. Ayrıca polye tabanı 3,9 km²'lik bir alana sahiptir. Polye tabanının deniz seviyesinden rakımı 1169 m'dir ve Kızılca Polyesi'nden daha yüksek bir rakımda bulunmaktadır. Polye tabanının güneydoğusunda aktif vaziyette olan bir düden bulunmaktadır (**Fotoğraf 6b**). Taban eğimi doğal olarak bu düdena doğrudur. Bu düden yağışlı dönemlerde toplanan yağmur sularını tahliye etmekte ve suları yer altı drenajına kazandırmaktadır.



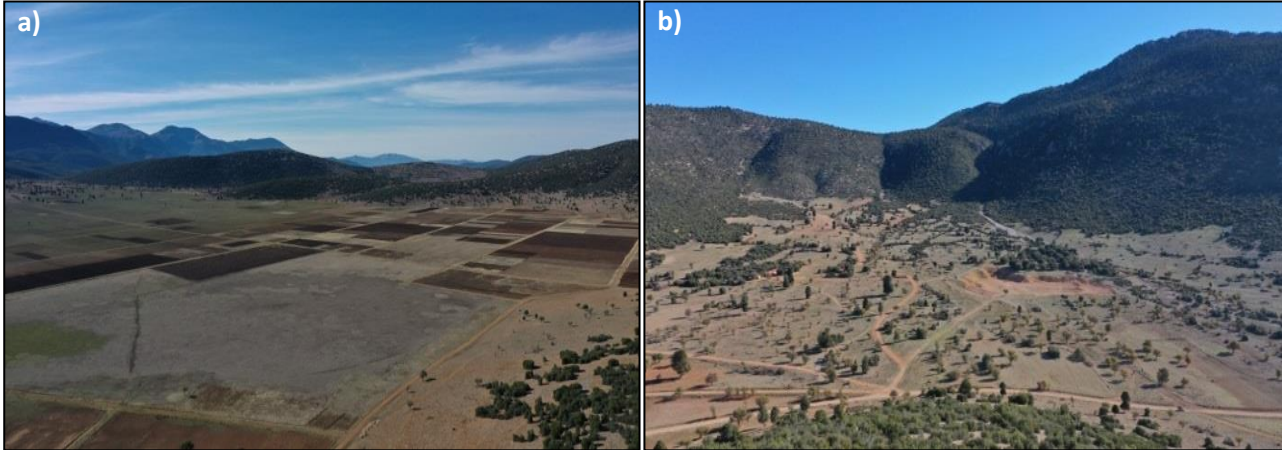
Fotoğraf 6. Ovacık Polyesi'nden Görüntüler. Polyenin Güneydoğudan Kuşbakışı Görünümü (a), Polyenin Güneydoğusunda Yer Alan Aktif Düden (b)



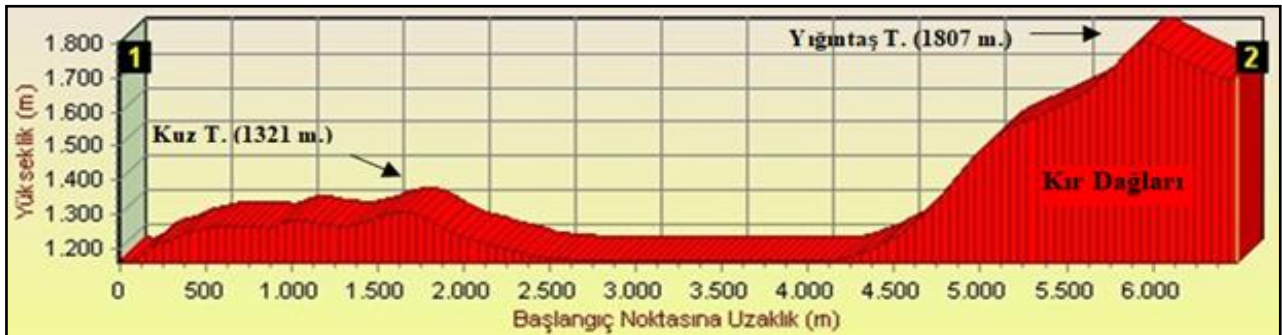
Şekil 3. Ovacık Polyesi'nin KD1-GB2 Yönlü Profili

5.1.4. Kırkoluk Polyesi

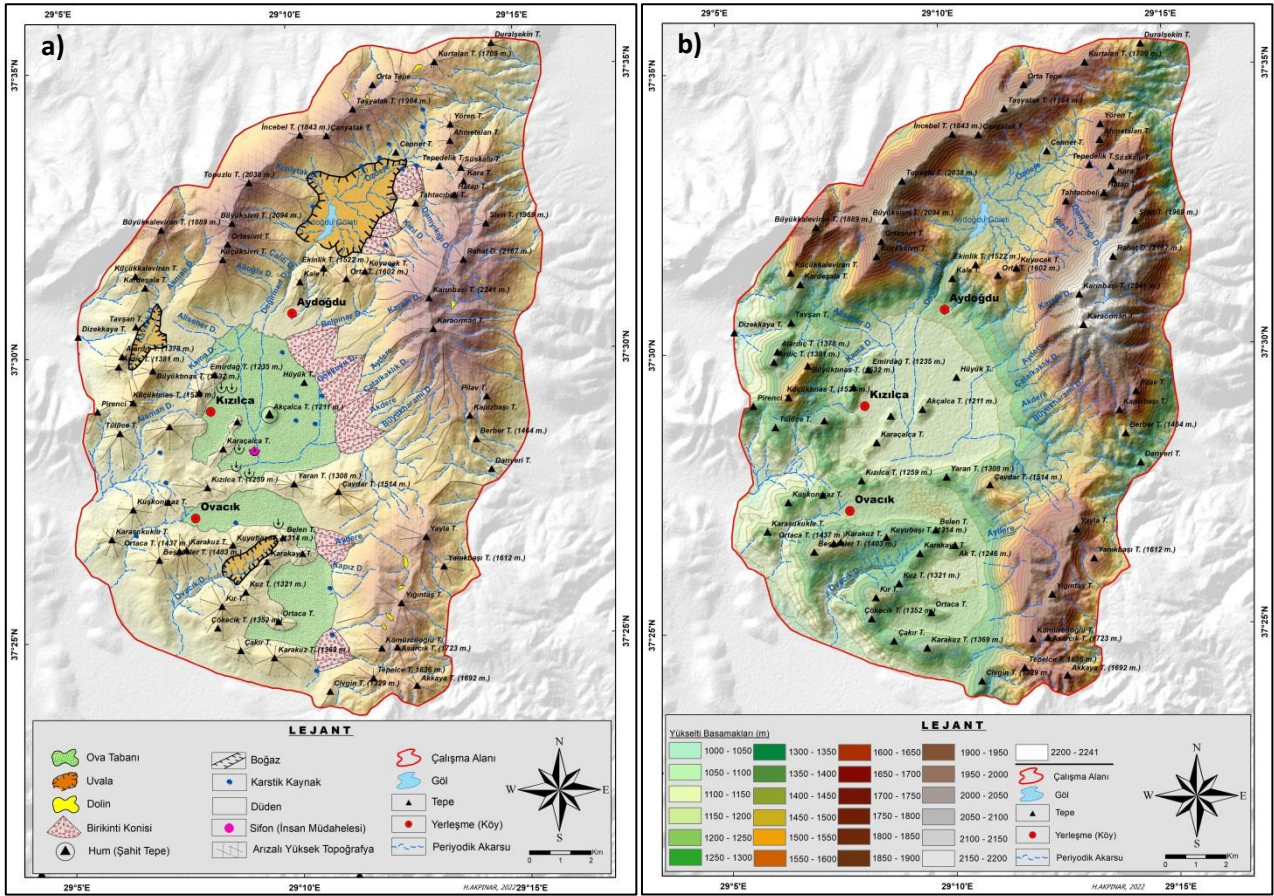
Kırkoluk Polyesi, batıdan Kır Dağları, kuzeyden Aktepe ve eteklerindeki birikinti konisi, güneyinde ve batısında tepelik alanlar ile sınırlandırılmıştır (**Harita 6a**). Bu polyenin rakımı 1162 m'dir ve Ovacık Polyesi'nden 7 metre daha alçakta yer almaktadır. Ayrıca Kırkoluk Polyesi Kızılca Polyesi ile komşu değildir ancak aralarında 42 m. kot farkı bulunmaktadır. (**Harita 6b**). Aynı zamanda polye Kır Dağlarının batı yamacında Aydere tarafından getirilen dentritik unsurlar ile oluşturulmuş birikinti konisi ile Ovacık Polyesi'nden ayrılmıştır (**Fotoğraf 7b**). Kırkoluk depresyonu da çalışma sahası içerisindeki Kızılca ve Ovacık depresyonları gibi bütün özellikleri ile karst ovası (polye) özelliklerini taşımaktadır. Polyenin zemini oldukça düzdür ve kuzeydoğu kesiminde yani en alçak kesiminde geçici bir gölün izlerine rastlanılmaktadır (**Fotoğraf 7a**). Polye içerisinde yüzeyde görülebilen bir düdene rastlanılmamıştır ancak farklı çalışmalarda polyenin kuzeyinde kapanmış durumda olan bir düdenden bahsedilmektedir (Kara, 2001).



Fotoğraf 7. Kırkoluk Polyesi'nden Görüntüler. Polyenin Kuzeydoğudan Kuşbakışı Görünümü (a), Ovacık ve Kırkoluk Polyelerini Birbirinden Ayıran Birikinti Konisi (b)



Şekil 4. Kırkoluk Polyesi'nin Batı¹-Doğu² Yönlü Profili



Harita 6. Araştırma Sahasının Jeomorfoloji (a) ve Yükseklik (b) Haritası

5.2. Morfometrik Analizler

Çalışmada araştırma sahasını daha iyi ortaya koyabilmek adına çeşitli morfometrik indeksler uygulanmıştır. Bu indeksler uzanım, basıklık ve dairesellik indeksleridir. Ayrıca bu sahanın hipsometrik eğri ve hipsometrik integral analizleri de yine sahanın daha ayrıntılı yorumlanması için yapılmıştır.

5.2.1. Havza Şekli

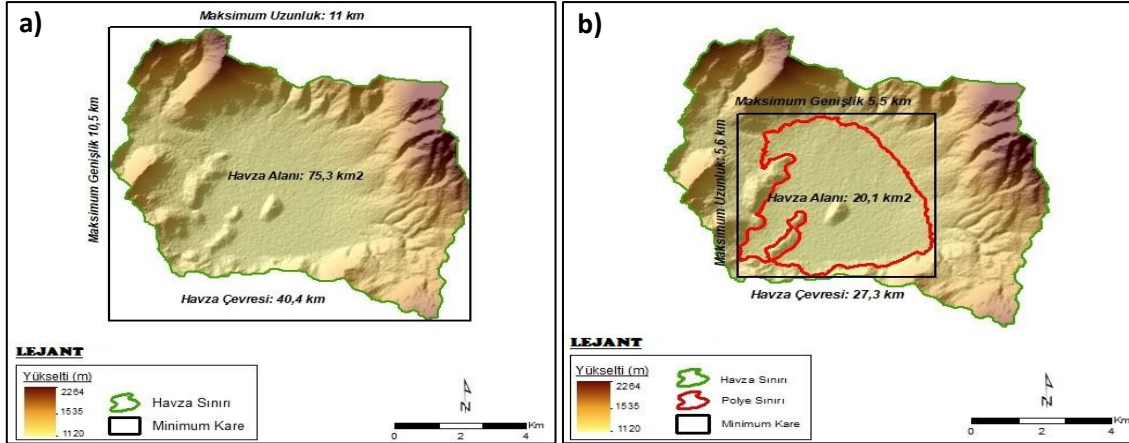
Havzaların şekli onların tektonik aktivitelerden ne derece etkilendikleri konusunda bilgi verebilmektedir. Tektonizma havzanın şekline her zaman etki edebilmektedir. Bu açıdan çalışmanın bu bölümünde Kır Dağları batısında yer alan karstik depresyonlarda tektonizmanın ne derecede etkili olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Havzaların belirlenmesi ile birlikte indekslerin hesaplanmasında polyelerin ait olduğu havza alanı, havza çevresi, polye tabanı alanı, polye tabanı çevresi, genişlik ve uzunluk bilgileri minimum kare değeri kullanılarak elde edilmiştir. (Tablo 4) (Harita 7,8,9,10).

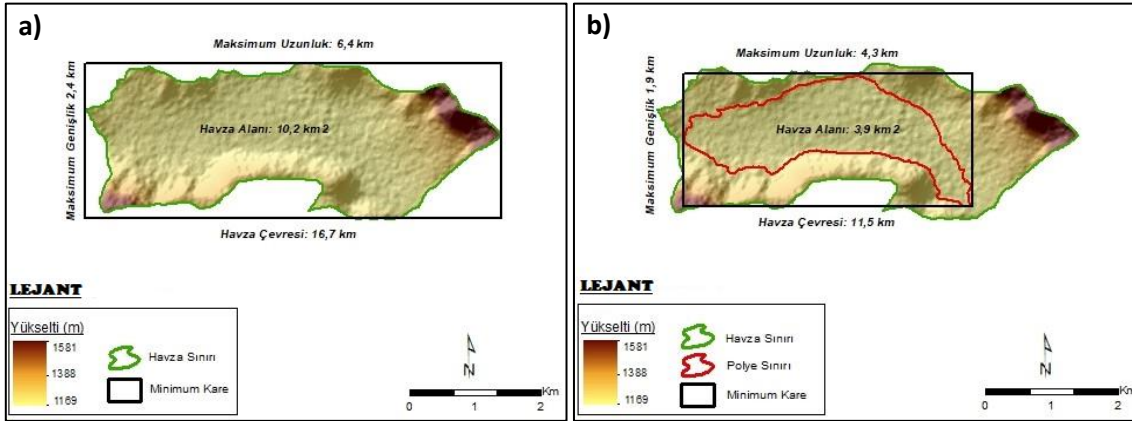
Tablo 4. Araştırma Sahasında Karstik Depresyonların Maksimum Yükseklik, Maksimum Genişlik, Alan ve Çevre Uzunluğu Değerleri

Depresyon Adı	Havza Türü	Maksimum Uzunluk (km)	Maksimum Genişlik (km)	Alan (km ²)	Çevre Uzunluğu (km)
Kızılca Polyesi	Havza	11	10,5	75,3	40,4
	Polye	5,6	5,5	20,1	27,3
Ovacık Polyesi	Havza	6,4	2,4	10,2	16,7
	Polye	3,1	1,9	3,9	11,5
Kırkoluk Polyesi	Havza	6,7	5,3	22,3	20,8

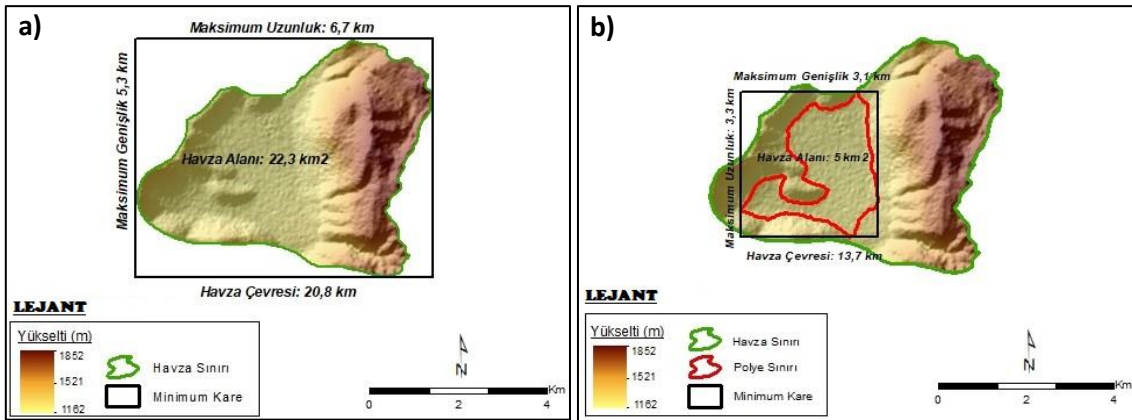
	Polye	3,3	3,1	5	13,7
Yoran Uvalası	Havza	7,7	6,3	3,3	24,4
	Uvala	3,7	3,3	6,4	13,1



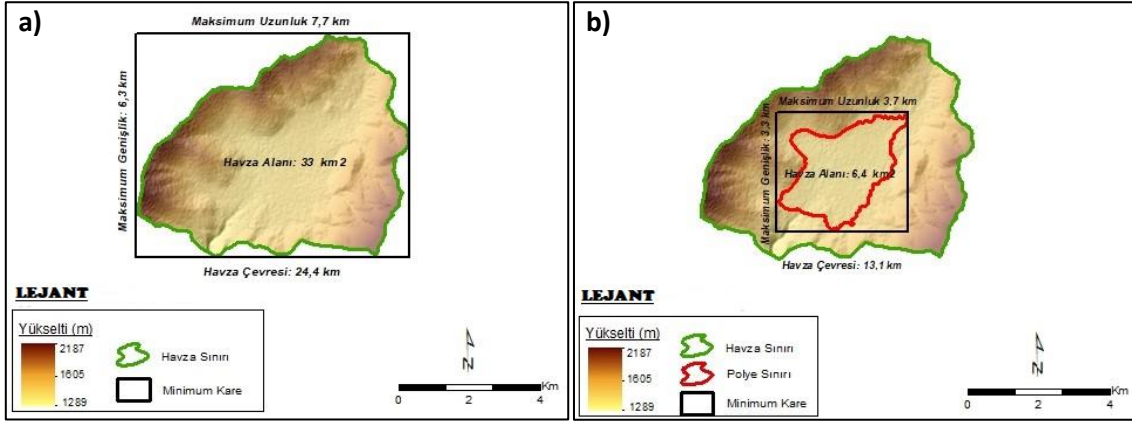
Harita 7. Kızılca Polye Havzası'na (a) ve Polyesi'ne (b) Ait Hesaplanan Minimum Kare Değerleri



Harita 8. Ovacık Polye Havzası'na (a) ve Polyesi'ne (b) Ait Hesaplanan Minimum Kare Değerleri



Harita 9. Kırkoluk Polye Havzası'na (a) ve Polyesi'ne (b) Ait Hesaplanan Minimum Kare Değerleri



Harita 10. Yoran Uvala Havzası'na (a) ve Uvalası'na (b) Ait Hesaplanan Minimum Kare Değerleri

5.2.1.1. Uzanım (Re)

Uzanım indeksi kullanılarak yapılan hesaplama sonucunda çalışma sahasının uzanım değerleri Kızılca Polye Havzasında, 0,890, Ovacık Polye Havzasında 0,563, Kırkoluk Polye Havzasında 0,795, Yoran Uvalası havzasında ise 0,841'dir (Tablo 5).

Yine bu sahanın uzanım indeksi değerlendirmesine göre Kızılca Polyesi'nin uzanım indeksi 0,903, Ovacık Polyesi'nin 0,718, Kırkoluk Polyesi'nin 0,764, Yoran Uvalası'nın ise 0,771'dir (Tablo 5).

Bu sonuçlara göre Kızılca, Kırkoluk Polye Havzaları ve Polyeleri, Yoran Uvala Havzası ve Uvalası "**tektonik olarak aktif olmayan havza**" sınıfına girerken, Ovacık Polye Havzası ve Polyesi "**tektonik olarak hafif aktif havza**" sınıfına girmektedir.

5.2.1.2. Basıklık (Rc)

Basıklık indeksi kullanılarak yapılan hesaplama sonucunda çalışma sahasının basıklık değerleri Kızılca Polye Havzasında, 1,047, Ovacık Polye Havzasında 2,666, Kırkoluk Polye Havzasında 1,264, Yoran Uvalası havzasında ise 1,222'dir (Tablo 5).

Yine bu sahanın uzanım indeksi değerlendirmesine göre Kızılca Polyesi'nin uzanım indeksi 1,018, Ovacık Polyesi'nin 2,263, Kırkoluk Polyesi'nin 1,064, Yoran Uvalası'nın ise 1,121'dir (Tablo 5).

Bu sonuçlara göre Kızılca, Kırkoluk Polye Havzaları ve Polyeleri, Yoran Uvala Havzası ve Uvalası "**tektonik etki az olan havza**" sınıfına girerken, Ovacık Polye Havzası ve Polyesi "**tektonik etki fazla olan havza**" sınıfına girmektedir.

5.2.1.3. Dairesellik (C)

Dairesellik indeksi kullanılarak yapılan hesaplama sonucunda çalışma sahasının dairelilik değerleri Kızılca Polye Havzasında, 0,579, Ovacık Polye Havzasında 0,459, Kırkoluk Polye Havzasında 0,647, Yoran Uvalası havzasında ise 0,696'dir (Tablo 5).

Yine bu sahanın uzanım indeksi değerlendirmesine göre Kızılca Polyesi'nin uzanım indeksi 0,338, Ovacık Polyesi'nin 0,370, Kırkoluk Polyesi'nin 0,334, Yoran Uvalası'nın ise 0,498'dir (Tablo 5).

Bu sonuçlara göre Kızılca, Kırkoluk Polye Havzaları ve Yoran Uvala Havzası "**daireselliğe yakın havzalar**" sınıfına girerken, Ovacık Polye Havzası "**daireselliğe uzak havzalar**" sınıfına girmektedir.

Yine sonuçlara göre Kızılca, Ovacık, Kırkoluk polyeleri ve Yoran Uvalası "**daireselliğe uzak havzalar**" sınıfına girmektedirler.

Tablo 5. Araştırma Sahasında Belirlenen Depresyonların Uzanım(R_e), Basıklık(R_c) ve Dairesellik(C) indeksi değerleri

Depresyon Adı	Havza Türü	Uzanım (R_e)	Basıklık (R_c)	Dairesellik (C)
Kızılca Polyesi	Havza	0,890	1,047	0,579
	Polye	0,903	1,018	0,338
Ovacık Polyesi	Havza	0,563	2,666	0,459
	Polye	0,718	2,263	0,370
Kırkoluk Polyesi	Havza	0,795	1,264	0,647
	Polye	0,764	1,064	0,334
Yoran Uvalası	Havza	0,841	1,222	0,696
	Uvala	0,771	1,121	0,468

5.2.2. Hipsometrik Analizler

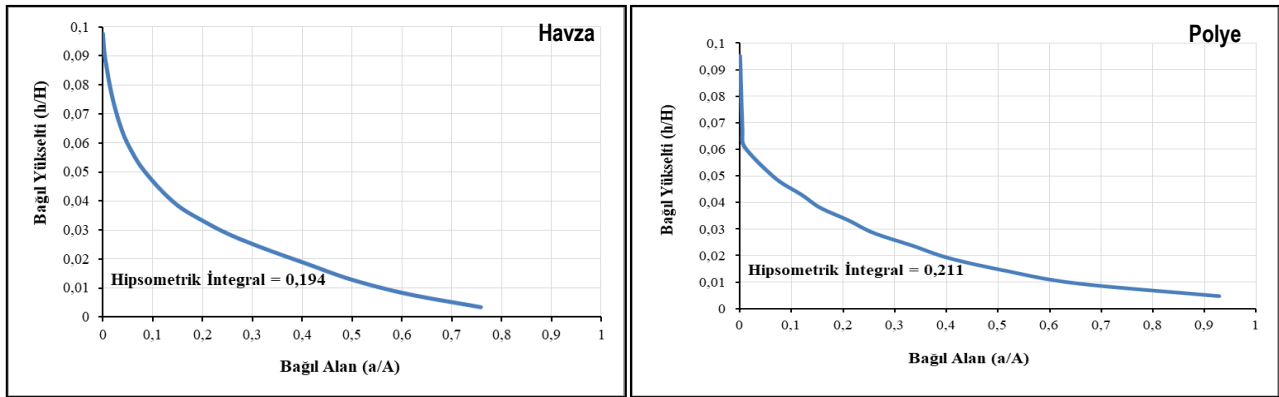
Hipsometrik analiz, bir kara kütesinin zemin yüzey alanının yüksekliğe göre dağılımının incelenmesi olarak tanımlanmaktadır (Strahler, 1952). Çalışma sahasındaki depresyonların erozyondan ne derecede etkilendiklerini belirlemek amacıyla sahaya hipsometrik analizler uygulanmıştır.

Hipsometrik analizlerde; bağıl alan (a/A) ve bağıl yükselti (h/H) değerlerinin belirlenmesi için araştırma sahasına ait DEM (Digital Elevation Model) verisi kullanılmıştır. Sahada yer alan her bir depresyon için ArcMap 10.8 programında Spatial Analyst Tools/Reclass/Reclassify araçları kullanılarak 20 farklı yükselti aralığında sınıflandırma işlemi yapılmıştır.

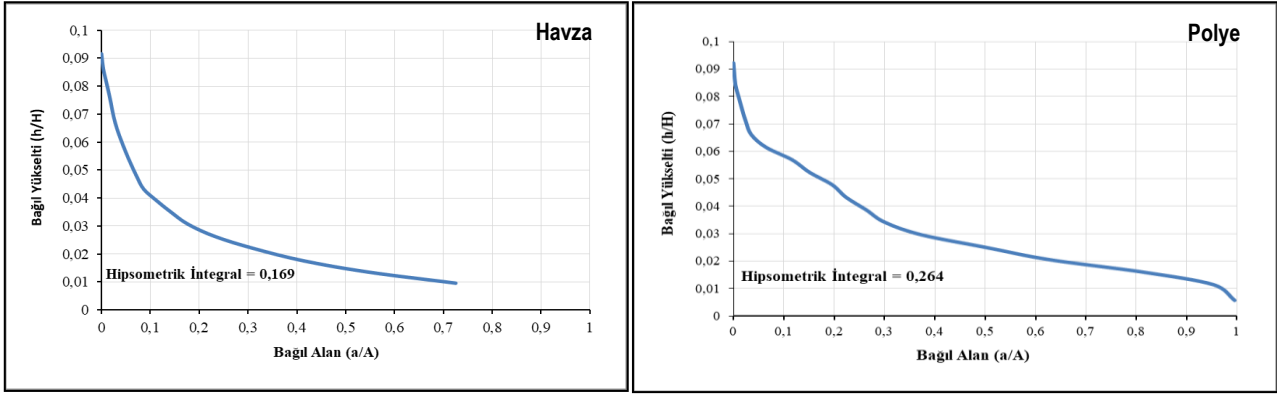
5.2.2.1. Hipsometrik Eğri (H_c)

Kır Dağları batısındaki Kızılca, Ovacık, Kırkoluk ve Yoran depresyonlarına uygulanan hipsometrik analizler sonucunda hipsometrik eğriler elde edilmiştir. Buna göre Kızılca Polye Havzasında ve Ovacık Polye Havzasında **“iç bükey-yaşlı”**, Kırkoluk Polye Havzasında ve Yoran Uvalası havzasında ise **“S şekline yakın-yaşlılık evresine geçiş dönemi”** hipsometrik eğriler elde edilmiştir (Grafik 2,3,4,5).

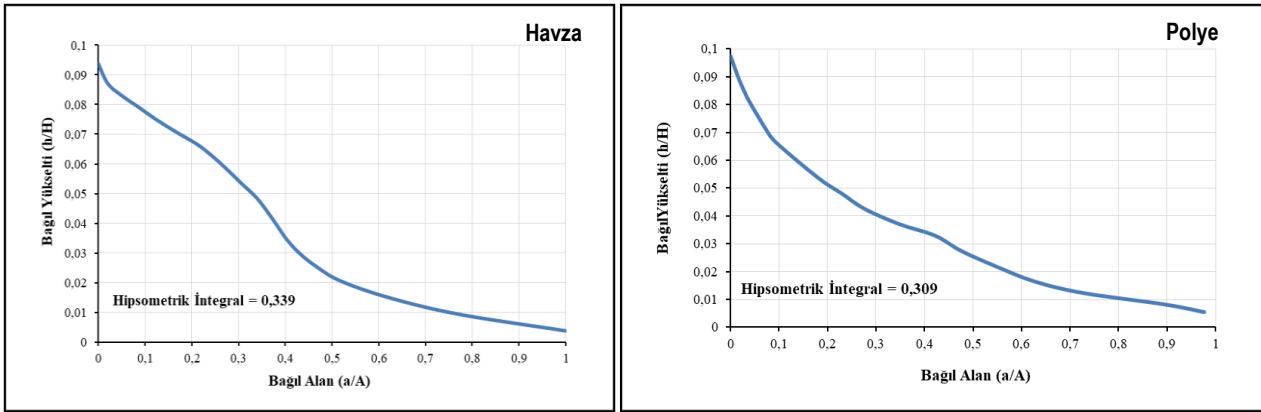
Yine Kızılca Polyesi'nde **“iç bükey-yaşlı”** hipsometrik eğri, Ovacık Polyesi ve Kırkoluk Polyesi'nde **“S şekline yakın-yaşlılık evresine geçiş döneminde”** bir eğri elde edilirken Yoran Uvalası'nda ise **“S şekli-olgun”** hipsometrik eğri elde edilmiştir (Grafik 2,3,4,5). Uygulanan hipsometrik eğri ve hipsometrik integral değerlerine göre Kır Dağları batısında bulunan depresyonların arasında en genç olanının Yoran Uvalası olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 6).



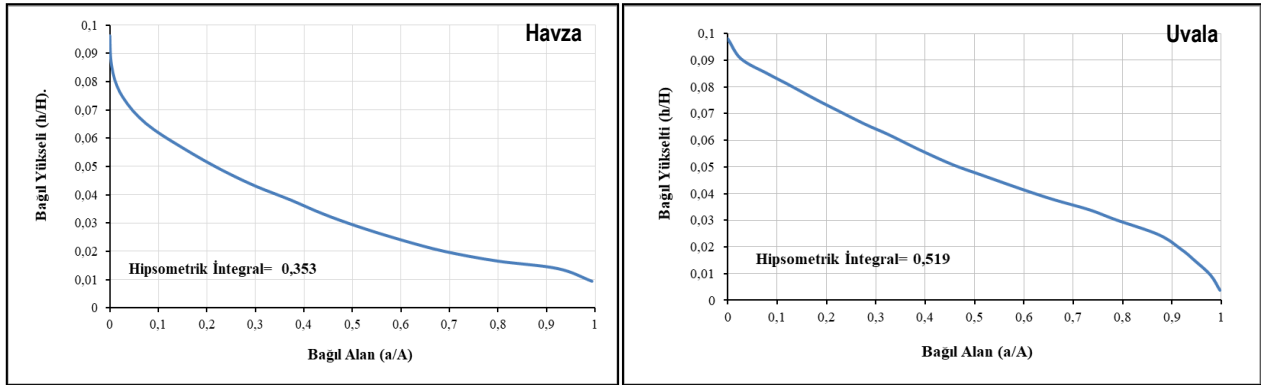
Grafik 2. Kızılca Polyesi'ne Ait Hipsometrik Eğri Grafiği ve Hipsometrik İntegral Değeri



Grafik 3. Ovacık Polyesi'ne Ait Hipsometrik Eğri Grafiği ve Hipsometrik İntegral Değeri



Grafik 4. Kırkoluk Polyesi'ne Ait Hipsometrik Eğri Grafiği ve Hipsometrik İntegral Değeri



Grafik 5. Yoran Uvalası'na Ait Hipsometrik Eğri Grafiği ve Hipsometrik İntegral Değeri

5.2.2.2. Hipsometrik İntegral (Hi)

Hipsometrik İntegral analizi kullanılarak yapılan hesaplama sonucunda çalışma sahasının hipsometrik integral değerleri Kızılca Polye Havzasında, 0,194, Ovacık Polye Havzasında 0,169, Kırkoluk Polye Havzasında 0,339, Yoran Uvalası havzasında ise 0,353'dir(**Tablo 6**).

Yine bu sahanın uzanım indeksi değerlendirmesine göre Kızılca Polyesi'nin uzanım indeksi 0,211, Ovacık Polyesi'nin 0,264, Kırkoluk Polyesi'nin 0,309, Yoran Uvalası'nın ise 0,519'dir(**Tablo 6**).

Kır Dağları batısında bulunan karstik depresyonlar üzerinde uygulanan hipsometrik analizler sonucunda elde edilen değerler aşağıda verilen tablodaki gibidir (**Tablo 6**).

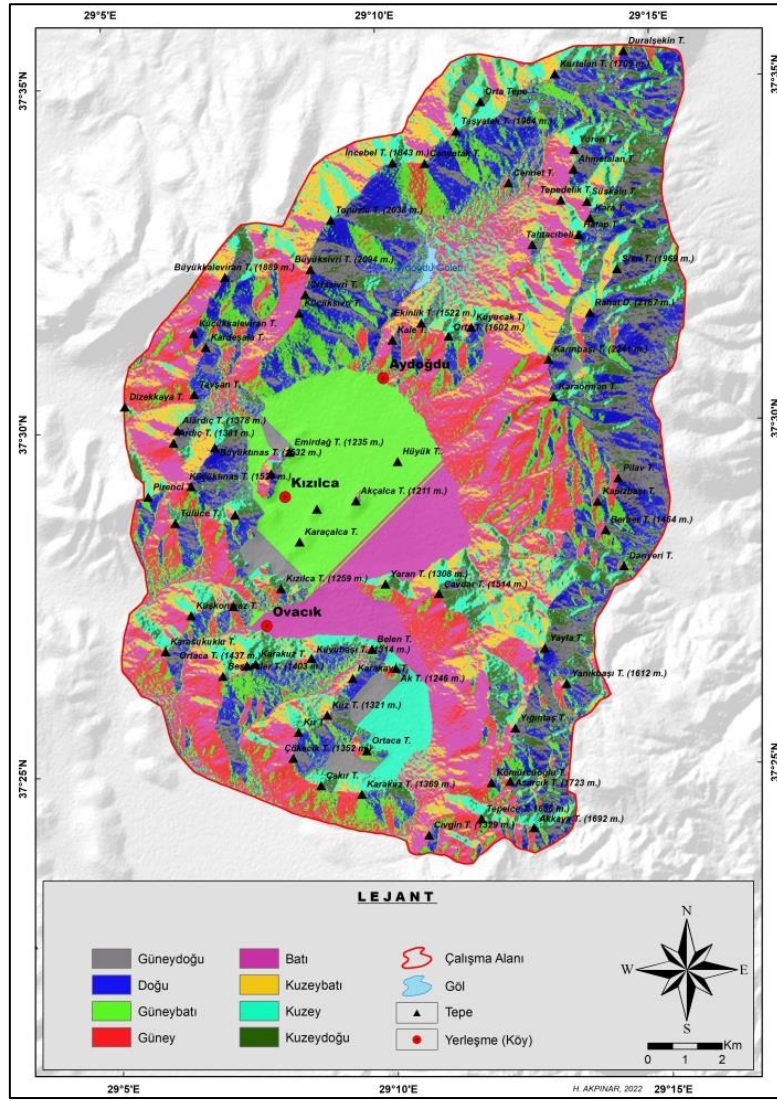
Tablo 6. Araştırma Sahasında Karstik Depresyonların Hipsometrik Eğri Grafiği Ve Hipsometrik İntegral Değeri

Depresyon Adı	Havza Türü	Hipsometrik Eğri (Hc)	Hipsometrik İntegral (Hi)
Kızılca Polyesi	Havza	İç Bükey	0,194 (Yaşlı)
	Polye	İç Bükey	0,211 (Yaşlı)
Ovacık Polyesi	Havza	İç Bükey	0,169 (Yaşlı)
	Polye	S şekline yakın	0,264 (Yaşlılık Evresine Geçiş)
Kırkoluk Polyesi	Havza	S şekline yakın	0,339 (Yaşlılık Evresine Geçiş)
	Polye	S şekline yakın	0,309 (Yaşlılık Evresine Geçiş)
Yoran Uvalası	Havza	S şekline yakın	0,353 (Yaşlılık Evresine Geçiş)
	Uvala	S şekli	0,519 (Olgun)

Sonuç ve Değerlendirme

Batı Toros karst kuşağında yer alan çalışma sahasında daha çok Mesozoyik yaşlı kireç taşları geniş yayılım göstermektedir. Kireç taşlarının oldukça yaygın olduğu bu sahada neotektonik dönemde meydana gelen bir takım kırılmaların alçalma-yükselme hareketlerine neden olması sonucunda Kır Dağları kütlesi bir horst olarak yükselirken Kır Dağları'nın batısında bulunan saha alçalarak graben oluşturmuştur. Bu alçalma-yükselme hareketleri neticesinde oluşan yükselti farkı sebebiyle sahada aşınım faaliyetlerinin etkisi artmış ve eğimin azaldığı grabenler alüvyonlarla dolgulanmıştır. Bu faaliyetler sonucunda araştırma sahası diğer koşullarında uygun olmasıyla birlikte karst topoğrafyasına dair tipik yer şekillerinin görüldüğü bir saha haline gelmiştir.

Araştırma sahasının en alçak kesiminden en yüksek kesimine kadar birçok karstik şekil oluşmuştur. Sahada en alçak kesimi oluşturan ova tabanlarında yani polyelerde şahit tepe ve düdenlere rastlanılmaktadır. Kır Dağları batısındaki sahada tipik polye örnekleri bulunmaktadır. Kızılca, Ovacık ve Kırkoluk depresyonları tabanlarının düz ve düze yakın olması, düdenlerinin varlığı ve şahit tepelere sahip olmaları açısından birer karst ovası (polye) olarak tanımlanabilmektedirler. Ancak arazi çalışmalarında yapılan gözlemler ve bu gözlemlerin büro çalışmaları ile denştirilmesi sonucunda Yoran depresyonunun bir polye olmaktan daha çok polye olmaya doğru giden uvala karakterinde olduğu düşünülmektedir. Zira akademik çalışmalarda polyeler sıklıkla zemini düz ve düze yakın, içerisinde düdenleri bulunan ve şahit tepelere sahip olan depresyonlar olarak tanımlanmaktadır. Bu sebeple Yoran depresyonunun tabanının arızalı oluşu, düdenleri ve şahit tepelerin bulunmaması nedeniyle bu depresyonun polyeden daha çok bir uvala olduğunu işaret etmektedir. Nitekim ArcMap 10.8 programında oluşturulan akım yönü haritası da bu iddiamızı desteklemektedir. Bu haritada Kızılca, Ovacık ve Kırkoluk polye tabanları bir veya iki renk ile temsil edilirken Yoran depresyonu ise birçok farklı renk ile temsil edilmektedir. Bu durum Yoran depresyonunun Kızılca, Ovacık ve Kırkoluk depresyonlarından farklı değerlendirilmesi gerektiğinin bir delilidir (Harita 11).



Harita 11. Araştırma Sahasının Akım Yönü Haritası

Araştırma sahasında yer alan Kızılca, Ovacık, Kırkoluk polyeleri ve Yoran Uvalası'nda erozyonel aktivitelerin ve tektonizmanın etkinlik derecesinin belirlenebilmesi için çeşitli analizler uygulanmıştır. Bu depresyonlar üzerinde tektonizma etkisinin belirlenebilmesi için havza şekli analizinde uzanım, basıklık ve dairesellik indeksleri kullanılmıştır. Havza alanlarına uygulanan uzanım, basıklık ve dairesellik indeks sonuçları tektonik aktiviteyi temsiliyeti açısından bazı alanlarda farklı sonuçlar vermiştir. Bunun başlıca nedenleri arasında polye, uvala ve bunları çevreleyen havza alanlarını şekillendiren birimlerin litolojik özellikleri, fayların türleri ve aktivitesidir. Örneğin Kızılca Polyesi uzanım indeksine göre tektonik olarak aktif olmayan, basıklık indeksine göre tektonik etki az ancak dairesellik indeksine göre ise dairesellikten uzak ve genç olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu farklılığın nedeni ise uygulanan bu indekslerin depresyonların şekil özelliklerini esas almasıdır. Çalışma sahasının blok tektonik hareketlerle şekillenen bir saha içerisinde yer alması nedeniyle saha içerisinde bulunan depresyonların oluşumlarında tektonizmanın etkisi göz ardı edilemezken bu depresyonlar içerisinde farklı litolojik özelliklere sahip kayaların bulunması gelişimlerini ve günümüzdeki şekilleri almalarını etkileyen önemli bir durumdur. Bu durum depresyonlara uygulanan indekslerin bazen farklı sonuçlar üretmesi ile açıklanabilir. Havza şekli indekslerinin uygulanması ile ortaya çıkan bu sonuçlar, çalışma sahası içerisinde bulunan depresyonların şekilsel özelliklerinin belirlenmesinde daha çok litolojik özelliklerin ön plana çıkmasının etkili olduğu şeklinde izah edilebilir.

Araştırma sahasının batısında bulunan karstik depresyonlar üzerinde uygulanan hipsometrik analizler sonucunda ortaya çıkan hipsometrik eğri ve hipsometrik integral değeri, çalışma sahasında yer alan depresyonların erozyonel faaliyetler sonucunda ne derecede aşındırıldıkları sonucuna ulaşılmaktadır. Çalışma sahası tektonik olarak çok fazla fay içermemekle beraber hipsometrik analizler sonucunda belirlenen aşındırmanın litolojinin etkisinde geliştiği söylenebilir. Çalışma sahasında yer alan geniş depresyonlar üzerinde yapılan hipsometrik analizler sonrasında ortaya çıkan sonuçlar karşılaştırılmıştır. Bu bağlamda çıkan sonuçlara bakıldığında Yoran Uvalası "S" şeklinde bir eğriye ve 0,519 hipsometrik integral değerine sahip olmasından dolayı güneyinde yer alan diğer depresyonlara göre daha genç bir depresyondur. Bu

da Yoran depresyonunun bir uvala olduğu iddiasını destekler niteliktedir. Yine sonuçlara bakıldığında Kızılca Polyesi "içbükey" bir eğriye ve 0,211 integral değerine sahip olmasından dolayı diğer depresyonlara göre daha yaşlı bir depresyondur.

Bu saha insanlar tarafından tarım ve hayvancılık faaliyetleri bakımından yoğun olarak kullanılan bir sahadır bu nedenle araştırma sahası ve benzer sahalarda yapılacak bu tarz çalışmalar buradaki tarım ve hayvancılık faaliyetleri başta olmak üzere bütün ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliği noktasında önemli bilgiler vermektedir. Sahanın jeolojik, jeomorfolojik, hidrografik özellikleri başta olmak üzere bitki örtüsü, toprak ve diğer temel özellikleri ile beşeri faaliyetler arasında çok sıkı bir ilişki bulunması nedeniyle karstik depresyonların yeraltı suyu bilançosundan erozyon riskine kadar birçok konuda bu çalışmalar temel bilgi içeren çalışmalar niteliğinde olup kıymeti haizdir.

Kaynakça

- Akdeniz, N., (2011). 1:100.000 ölçekli Türkiye jeoloji haritaları Denizli-N 22 paftası, (Yayın No: 164). Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü Jeoloji Etütleri Dairesi.
- Akkuş, A., (2007). *Jeomorfolojiye Giriş*. (2. Baskı) Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Akpınar, H., (2022). *Kır Dağları Batısındaki Sahanın Jeomorfolojik ve Morfometrik Özellikleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi (Yayınlanmamış).
- Atayeter, Y., (2005). Batı Toroslar'da Aksu Çayı Havzası'nın Karst Jeomorfolojisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6, 87- 100.
- Bayrakdar, C., Döker, M. F., ve Keserci, F. (2020). Polyelerde hatalı arazi kullanımların sebep olduğu afetlere bir örnek: 31 Ocak 2019 Kayaköy Polyesi taşkını. *Coğrafya Dergisi*, (41), 109-128.
- Bonacci, O., (1987). Karst Hydrology With Special References to the Dinaric Karst. *Springer Series in Physical Environment*, (pp.194).
- Cuong, N. Q. & Zuchiewicz W. A., (2001). Morphotectonic Properties of the Lo River Fault Near Tam Dao in North Vietnam, *Natural Hazards and Earth System Sciences*, 1, 15-22.
- Doğan, U., (1997), Suğla Ovası ve Çevresinin Fiziki Coğrafyası, Ankara Üniv. Sos. Bil. Enst., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Fick, S.E. & R.J. Hijmans, (2017). WorldClim 2: new 1km spatial resolution climate surfaces for global land areas. *International Journal of Climatology* 37 (12): 4302-4315.
- Ford, D. C. & Williams, P. W. (1989). *Karst Geomorphology and Hydrology*. Harpercollins Publishers Ltd.
- Ford, D. C. & Williams, P., (2007). *Karst Hydrology and Geomorphology*, John Wiley & Sons Ltd., London.
- Fural, Ş., Cürebal, İ., ve İnan, F. (2019). Elmalı'da (Antalya) yağışın tetiklediği sel, taşkın ve çamur akıntısı afetlerinin jeomorfolojik analizi. *Jeomorfolojik Araştırmalar Dergisi*, (3), 49-61.
- Harita Genel Komutanlığı. Türkiye Topografya Haritaları, 1:25.000 Ölçekli Denizli – M22-d3, M22-d4, N22-a1, N22-a2 Paftaları. Ankara: Harita Genel Komutanlığı Yayınları.
- Gams I., (1994). Types of The Poljes in Their Slovenia, Their Inundations and Land Use, *Acta Carsologica*, XXIII, pp. 285-302, Ljubljana.
- Güldalı, N. (1976). Akseki Polyesi, Toroslar'm karstik bölgelerindeki dağarası ovalarının oluşumu ve gelişimi. *Bulletin of the Geological Society of Turkey*, 19, 143-148.
- Güneysu, A. C. (1993). Batı Toroslar'da Neotektonik Hareketlerinin Karstlaşma Üzerindeki Etkileri ve Karstlaşmanın Evrimi (Eğirdir-Beyşehir-Antalya Karst Alanı). *Türk Coğ. Der. S: 28, s:329-336*, İstanbul.
- Güner, İ. (2011), Muğla ve çevresindeki yerleşmelerin gelişmelerini etkileyen coğrafi faktörler. *Muğla Üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü Dergisi*, (4).
- Hoşgören, M. Y., (2015). *Jeomorfolojinin Ana Çizgileri II*. (6. Baskı) İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Kara, H. (2001). *Akçay Havzası'nın Jeomorfolojisi*, Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi.
- Keller, E.A. & Pinter, N., (2002). *Active Tectonics: Earthquakes, Uplift, and Landscape* (2. Edition), Prentice Hall, New Jersey.

- Keser, N. (2004), Sarıbelen (Sidek) Polyesi ve Katran Dağı'nın Karst Jeomorfolojisi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (10).
- Keser, N. (2008). Çukurbağ Polyesi'nin jeomorfolojik evrimi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (18), 114-133.
- Köppen, W. & Geiger, R. (1954). *Klima der Erde (Climate of the earth)*. Wall Map 1:16 Mill. Klett-Perthes, Gotha.
- Kurt, H., (2001). Eynif Polyesi (Antalya-Türkiye). *e-Marmara Coğrafya Dergisi (elektronik)*, 1(3).
- Morgenstern, A., Grosse, G., Günther, F., Fedorova, I., & Schirmeister, L. (2011). Spatial analyses of thermokarst lakes and basins in Yedoma landscapes of the Lena Delta. *The Cryosphere*, 5(4), 849-867.
- Nazik, L., ve Poyraz, M. (2015). Gelişiminde, Karstlaşmanın İklim Değişikliklerinin Önüne Geçtiği Tektono-Karstik Bir İç Havza: Konya Kapalı Ovası. *Ulusal Jeomorfoloji Sempozyumu*, 15-17.
- Ozoner, S. F. (2003). Elmalı (Antalya) Polyesinde Karagöl ve Avlan Göllerinin kurutulmasından önceki ve sonraki şartların karşılaştırılması. Sırrı Erinç Semp. (11-13 Eylül 2003) Bildiri Özetleri Kitabı, 107-118.
- Öztürk, M. Z., Çetinkaya, G., ve Aydın, S. (2017). Köppen-Geiger iklim sınıflandırmasına göre Türkiye'nin iklim tipleri. *Coğrafya Dergisi*, (35), 17-27.
- Pedreña, A., Pérez-Peña, J. V., Galindo-Zaldívar, J., Azañón, J. M., & Azor, A. (2009). Testing the Sensitivity of Geomorphic Indices in Areas of Low-Rate Active Folding (Eastern Betic Cordillera, Spain), *Geomorphology*, 105(3-4), 218-231.
- Pekcan, N., (2019). *Karst Jeomorfolojisi*. İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Sarp, G., (2012). *Identification of Morphometric Properties of Basins Located on Western Part of NAFZ*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Doktora Tezi.
- Strahler, A. N., (1952). Hypsometric (Area - Altitude) Analysis of Erosional Topography, *Geological Society of America Bulletin*, 63(11), 1117-1142.
- Şimşek, M., Doğan, U., ve Öztürk, M. Z. (2020). Polyelerin sınıflandırılması ve Toroslardan örnekler. *Jeomorfolojik Araştırmalar Dergisi*, (5), 1-14.
- Şimşek M., Öztürk, M. Z., Doğan, U., ve Utlu, M., (2021). Toros Polyelerinin Morfometrik Özellikleri, *Coğrafya Dergisi*, (42), ss. 101-119.
- Tuncer, K., (2021a). Tektonik Olarak Karmaşık Bir Bölgede Yer Alan Barz Polyesi (Tavas, Denizli): Oluşumu, Gelişimi ve Jeomorfolojik Özellikleri. *Türk Coğrafya Dergisi*, (77), ss. 99-118.
- Tuncer, K., (2021b). Barz, Ovacık, Kızılcıca Havzalarında (Denizli) Karstifikasyonu Belirleyen Parametreler ve Karstın Gelişimi. *Turkish Studies - Social*, 16(4), 1621-1658.
- Tuncer, K., (2021c). Aydoğdu, Kızılcıca, Ovacık ve Kırkoluk Polyelerinin (Tavas, Denizli) Morfometrik Özellikleri ve Jeomorfolojik Evrimi. *Jeomorfolojik Araştırmalar Dergisi*, (7), 82-108.
- Zeybek, H. İ. (2004). Türkiye'de karstik alanların korunma gerekliliği ve alınabilecek bazı önlemler. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 11, 93-116.

Extended Abstract

Aim and Scope

The fact that the poljes are plains containing wide plains in high and defected areas has enabled them to be used as agriculture and settlement areas by people. Poles have some disadvantages as well as the advantage of being wide plains in defective areas. For example, since poljes are generally hydrologically closed depressions with karstic drainage, agricultural and residential areas in these areas are damaged by floods from time to time. In order to produce correct and effective solutions to these and similar problems, it is necessary to determine the factors that are effective in the formation and development of such karstic depressions. For this purpose, various analyzes are carried out to reveal the degree of tectonism and erosion activity on the depressions in the research area.

Methods

First, a comprehensive literature review was carried out in the study. GIS (Geographical Information Systems) was used in the making of the maps included in the study. These maps were produced using 1/25.000 scale topographic maps

obtained from the General Directorate of Maps. A DEM (Digital Elevation Model) data of the study area was obtained by performing various digitization processes on these maps.

The location, geology, geomorphology, flow direction, fault density, soil properties and vegetation maps of the study area were created in the ArcMap 10.8 program with the DEM data produced in the study and the data obtained from the relevant institutions.

In the study, watershed boundaries were determined by automatic and semi-automatic methods in ArcMap 10.8 and Global Mapper 23.1 programs to be used in the morphometric analysis section. The borders of the polje were determined by considering the tectonism, slope, lithological units, geomorphological units and land conditions in the field. Morphometric analyzes were applied to determine the tectonic activity and the efficiency of erosion in the field. Elongation (Re), Kurtosis (RC), Circularity (C) indexes were applied to determine the efficiency of tectonic activity in the field. Hypsometric Curve (HC) and Hypsometric Integral (HI) indices were used to determine erosion efficiency. In addition, on-site observations were made with field studies. Dji Mavic 2 Pro Drone, Canon camera and Garmin Etrex GPS tools were used during these field studies.

Findings

There are five major karst depressions in the west of the Kır Mountains that form the study area. The northernmost depression among these depressions is called Yoran Plateau by the local people. Observations and office studies show that this depression is a depression of uvala character. The biggest depression in the study area is Kızılca Polje. This depression has a typical polje feature because it has a flat bottom and contains hums and sinkhole. The Ovacık depression, located just south of the Kızılca Polje, has a flat ground and the waters accumulating here are discharged with a sinkhole, which indicates that this depression is a polje. Kirkoluk depression is located in the south of the study area. This depression has a fairly flat ground, but no sinkhole visible on the face could be detected in it. According to the observations made, it is understood that this depression is a polje.

Morphometric analyzes were applied on these depressions in the study area. The purpose of applying these analyzes is to determine the severity of tectonism and erosion activities on the Yoran, Kızılca, Ovacık and Kirkoluk depressions. Basin shape analyzes were applied to determine the tectonism severity in depressions. Elongation, Kurtosis and Circularity indices, which are included in the basin shape analysis, were used. As a result of these indices, Kızılca Polje was included in the class of "tectonically inactive basin", "basin with low tectonic effect" and "basins close to circularity". As a result of these indices, Ovacık Polje was included in the class of "tectonically active basin", "basin with high tectonic impact" and basins far from circularity. Finally, as a result of these indices, Kirkoluk Polje was included in the class of "tectonically inactive basin", "basin with low tectonic impact" and "basins far from circularity".

Hypsometric analyzes were applied to determine the severity of erosion on the depressions in the study area. Hypsometric Curve and Hypsometric Integral values were calculated within these analyses. As a result, Yoran Uvalasi was determined as the youngest depression and Kızılca Polje was determined as the oldest depression.

Conclusion

As a result, the depressions in the west of the Kır Mountains are the shapes formed as a result of karstification. Some factors were effective in the formation and development of these shapes formed as a result of karstification. While tectonism effect is seen in Yoran Uvala and Ovacık Polje, this effect cannot be mentioned in Kızılca and Kirkoluk Poles. In some studies, Yoran has been described as a depression pole. But analyzes and observations prove that this depression is a uvala. As a matter of fact, hypsometric analyzes revealed that Yoran depression is a younger depression than other depressions.

İç Kontrol Sistemi ile Kurumsallaşma Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Katılım Bankaları Üzerine Bir Araştırma¹

Investigation of The Relationship between Internal Control System and Institutionalization: A Research on Participation Banks

Bekir Elmas², Ersin Korkmaz,³ Mehtab Çelik⁴

Öz

Bu çalışmada, katılım bankalarının iç kontrol sistemlerinin etkinliğinin ve kurumsallaşma düzeyi ile arasındaki ilişkisinin incelenmesi, ayrıca iç kontrol sisteminin kurumsallaşma düzeyi üzerinde etkisinin olup olmadığının ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankası çalışanlarına anket uygulanmıştır. Anket verileri SPSS programı ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, katılım bankalarının iç kontrol sistemleri ve kurumsallaşma düzeylerinin orta seviyede olduğu tespit edilmiştir. İç kontrol sistemi ve bileşenleri ile kurumsallaşma düzeyi arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca iç kontrol sistemi, kontrol ortamı ve bilgi ve iletişim bileşenleri ile kurumsallaşma düzeyi arasında güçlü; risk değerlendirme, kontrol faaliyetleri ve izleme bileşenleri ile kurumsallaşma düzeyi arasında orta düzeyde bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Katılım bankalarının kurumsallaşma düzeyine, iç kontrol sisteminin ve bileşenlerinin pozitif yönde bir etki ettiği sonucu da çalışmadan elde edilen bulgular arasındadır.

Anahtar Kelimeler: İç kontrol, kurumsallaşma, katılım bankaları.

Abstract

In this study, it is aimed to examine the effectiveness of the internal control systems of participation banks and the relationship between them and the level of institutionalization, and also to reveal whether the internal control system has an effect on the level of institutionalization. In this context, a questionnaire was applied to the employees of the participation bank operating in Turkey. The data obtained were analyzed with the SPSS program. As a result of the research, it has been determined that the efficiency of the internal control systems and internal control components of the participation banks and the level of institutionalization are at a medium level. A positive correlation was found between the internal control system and its components and the level of institutionalization. It has been determined that there is a strong relationship between the internal control system, control environment, information and communication components and the level of institutionalization in participation banks. In addition, a medium level relationship was determined between risk assessment, control activities and monitoring components and institutionalization. It has been determined that the internal control system and its components have a positive effect on the level of institutionalization of participation banks.

Keywords: Internal control, Institutionalization, Participation banks.

Jel Codes: M40, M41.M42

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Çalışmanın araştırma kısmı Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu’nun 22.09.2022 tarih ve 09/06 sayılı Kararı ile alınan izin doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Submitted: 02 / 03 / 2023

Accepted: 23 / 05 / 2023

¹ Bu çalışma 06-07 Ekim 2022 tarihleri arasında düzenlenen 3. Uluslararası Bankacılık Kongresinde sunulan özet bildiriden türetilmiştir.

² Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye, belmas@atauni.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-2094-2180>

³ Doç. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan, Türkiye, ekorkmaz@erzincan.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-6787-5368>

⁴ Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye, celikmehtap92@gmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-8441-6278>

Giriş

Bankacılık sektöründe özellikle 1980'li yıllardan sonra yaşanan krizler ve kayıplar, bankacılık sektörünü ciddi bir şekilde olumsuz yönde etkileyerek önemli zarar ve iflasların yaşanmasına yol açmıştır. Bu problemlerin temel kaynağının, yöneticilerin kurumun risk iştahını aşacak şekilde risk almaları ve alınan bu risklere ilişkin kontrol önlemlerini belirlemedikleri bir yapıda iç kontrol sistemlerini oluşturmamalarından ileri geldiği söylenebilir (Wesberry, 1996: 1-2). İç kontrol sisteminin zayıflığından kaynaklı iflasla sonuçlanan vakalar, tüm dünyada finansal kuruluşların risk yönetimi ve iç kontrol yapılarını yeniden tasarlayarak yapılandırmalarının gerekliliğini ortaya koymuştur. Ayrıca bunların yanı sıra internetin hızla gelişimi ile ticari anlamda sınırların kalkması, piyasaların serbestleşmesi, risklerin çeşitlenmesi, belirsizliğin artması, yasal yaptırımların baskısı, kar marjlarının daralması ve sermaye sahiplerinin yapmış olduğu yatırımları güvence altına almak istemeleri gibi gelişmeler, bankacılık sektöründe risk yönetimi ve iç kontrol sistemlerinin oluşturulma sürecini hızlandırmıştır (Yurtsever, 2008: 3). Özellikle bankacılık sektörünün ülkelerin kalkınması, büyümesi ve yatırımcıları çekme noktasındaki fonksiyonuna paralel olarak Türkiye'de de bankacılık sektöründe uluslararası alanda yapılan düzenlemeler doğrultusunda çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından iç kontrole yönelik birtakım çalışmaların yapıldığı görülmektedir (Akduru ve Ayriçay, 2020: 337).

Hızla gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri çağı sürdürülebilir rekabet koşullarını giderek zorlaştırmaktadır. Bu durum, beraberinde kurumların faaliyette bulunduğu sektörde üstünlük sağlamaları ve var olan üstünlüklerini sürdürebilmeleri için çağın gerektirdiği kurumsal yapıyı oluşturmalarını zorunlu kılmıştır (Koçel, 2001: 14). Özellikle bankacılık sektörünün ülkelerin kalkınması, büyümesi ve yatırımcıları çekme noktasındaki fonksiyonları göz önünde bulundurulduğunda, bankalarda kurumsallaşma düzeyinin çok yüksek olması gerektiği söylenebilir. Çünkü yüksek rekabet ortamında kurumsallaşmayı başarabilen bankalar varlıklarını devam ettirerek değişen ve gelişen koşullara daha kolay uyum sağlayabilirler (Bağışlayıcı ve Bekmezci, 2020: 105).

Hem kurumsallaşma hem de iç kontrol kavramlarının ortak amacı, kurumun amaç ve hedeflerine ulaşmasını ve varlıklarını koruyarak faaliyetlerinin etkin ve verimli bir şekilde politika ve prosedürler çerçevesinde yürütülmesini sağlamaktır. Her iki kavram da bir süreci gerektirir ve bu süreçlerde etkili olan unsur ise insan faktörüdür. Dolayısıyla bu süreçlerden beklenen katma değerın sağlanabilmesi için istihdam ettirilen kişilerin niteliksel ve niceliksel açıdan kurumun ihtiyaçlarını karşılaması gerekmektedir.

Bu çerçevede çalışmanın amacı, katılım bankalarının iç kontrol sistemleri ile kurumsallaşma düzeyi arasındaki ilişkiyi incelemek ve iç kontrol sisteminin kurumsallaşma düzeyi üzerinde etkisinin olup olmadığını ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarına yönelik bir anket çalışması yapılarak elde edilen sonuçlar literatürden de destek alınarak değerlendirilmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve

İç kontrol kavramı, literatürde genellikle kurumun hedeflerinin gerçekleştirilmesini, faaliyet sürecindeki usulsüzlüklerden kaçınılmasını, kaynakların korunmasını, kasıtlı ve kasıtsız hataları en aza indirmeyi, muhasebe ilkelerinin gözetimini, kapsamlı ve güvenilir bilgi edinmeyi, risklerin etkin bir şekilde kontrolüne güvence sağlayan ve kurumsal yönetimin parçası olan bir sistem olarak tanımlanmaktadır (Lakis ve Giriünas, 2012: 146). COSO (Committee of Sponsoring Organizations)'nun yapmış olduğu iç kontrol tanımı, bir kuruluşta görev yapan en üst kademededen en alt kademeye kadar tüm çalışanların mali raporların güvenilirliği, faaliyetlerin etkinlik ve verimliliği, ilgili yasal düzenlemelere uygunluk amaçlarının gerçekleştirildiğine yönelik makul güvence sağlamak için tasarlanan bir süreç olarak ifade edilmektedir (COSO, 1994: 13). 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu'nun 30. Maddesinde ise iç kontrol, "*Bankalar, iç kontrol sistemi kapsamında, faaliyetlerinin mevzuata, iç düzenlemelerine ve bankacılık teamüllerine uygun olarak yürütülmesini, muhasebe ve raporlama sisteminin bütünlüğünü, güvenilirliğini ve bilgilerin zamanında elde edilebilirliğini her seviyedeki personeli tarafından uyulacak ve uygulanacak sürekli kontrol faaliyetleri ile sağlamak, görevlerin fonksiyonel ayrımlarını, yetki ve sorumlulukların paylaşımını, fon ödemelerini, banka işlemlerinin mutabakatını, varlıkların korunmasını ve yükümlülüklerin kontrol altında tutulmasını temin etmek, maruz kalınan her türlü riskin tanınması, değerlendirilmesi ve yönetimi için gerekli alt yapıyı hazırlamak ve yeterli iletişim ağını oluşturmak zorundadır. İç kontrol faaliyetleri yönetim kuruluna bağlı olarak çalışacak iç kontrol birimi ve personeli tarafından yürütülür*" şeklinde ele alınmıştır (5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, 2005). Görüldüğü üzere bankacılık sektöründe iç kontrole, yasal düzenlemelerde yer verilerek iç kontrolün tanımı, amacı ve kapsamı belirlenmeye çalışılmıştır. Atılan bu adımlar bankacılık sektöründe iç kontrolün yetkililer tarafından öneminin anlaşıldığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Bankacılık sektöründe de kullanılan ve uluslararası alanda kabul gören yaygın olarak kullanılan iç kontrol sistemi, COSO iç kontrol modelidir. Bu model, beş bileşenden meydana gelmektedir (Fraser ve Spradling, 1998: 3). Bu bileşenler aşağıda açıklanmıştır.

İç kontrol sistemi bileşenlerinin en önemli ve en kritik unsuru olan kontrol ortamı, COSO iç kontrol modelinde iç kontrol sisteminin temelini oluşturan bileşendir (Whittington ve Pany, 2001: 24). Bir kurumda kontrol ortamının zayıf olması, modelin diğer bileşenlerinin uygulanma ihtimalini azaltacak, öte yandan etkin bir kontrol ortamı güçlü bir iç kontrol sisteminin oluşturulmasını destekleyecektir (Lightle vd., 2007: 55). Kontrol ortamı, kurumun yönetim şeklini ve kültürünü yansıtarak çalışanlarda kontrol bilincinin oluşmasını sağlayan etkenlerin tümü olarak tanımlanmaktadır (Efe, 2021: 75). Kontrol ortamı, yönetimin çalışanları organize ederek yetki ve sorumluluk atamasını, yönetim kurulunca verilen talimatları, yönetimin felsefesini, çalışanların yetkinliğini, kurumun sahip olduğu etik değerleri ve bu unsurların bütünlüğünü içerir (Joseph vd., 2015: 48).

Risk değerlendirme, kurumların faaliyetlerini gerçekleştirirken ya da hedeflerine ulaşmaya çalışırken karşılaşılabileceği risklerin tanımlanması, analiz edilmesi ve bu risklere karşı alınacak önlemlerin belirlenme süreci olarak ifade edilmektedir (Badara ve Saidin, 2013: 19). Kurumlar, risk yönetimi kapsamında uygun hedefler belirlerken, olası riskleri tanımlamanın yanı sıra, kabul edilen risk seviyesini de belirlemeli ve bu seviyeye göre çalışmalarını yürütmelidir. (Akwaa-Sekyi ve Gene 2017: 35). Risk değerlendirme bileşeninin etkinliği; kontrol ortamı, kontrol faaliyetleri, bilgi ve iletişim ve izleme bileşeninin etkinlik derecelerine göre belirlenmektedir (Ayagre vd., 2014: 382).

Kontrol faaliyetleri, prosedür ve politikalarla desteklenmiş, uygun bir şekilde ve zamanında yürütüldüğünde maruz kalılabilecek riskleri azaltan yöntemlerin tümüdür (Whittington ve Pany, 2001: 32). Bu bileşenin iki temel unsurunu politika ve prosedürler oluşturmaktadır. Politika yoluyla, bir konuda yapılması gerekenler belirlenirken; prosedürler ile belirlenen politikaların hayata geçirilmesi sağlanmaktadır. Yönetimin performans ve faaliyet değerlendirmesi, beşeri sermaye yönetimi, güvenlik (uygulama ve ağ), bilgi işleme kontrolleri, uygulama değişikliği yönetimi, aktiflerin kontrolü, dış kaynak kullanımı, görevlerin ayrımı ve kaynaklara erişimin sınırlandırılması, kontrol faaliyetlerine örnek olarak gösterilebilir (Cereola ve Cereola 2011: 527).

COSO iç kontrol modelinde bilgi ve iletişim bileşeni ile gerek kurum içi gerekse kurum dışı kişilerin ihtiyaç duyduğu bilgilerin doğru ve zamanlı bir şekilde paylaşılması amaçlanmaktadır (Ceyhan ve Apan 2014: 183). Bu bileşen finansal raporlamanın amacına uygun bir şekilde yapılabilmesi için gerekli bilgilerin ilgili kaynaklardan toplanması ve eşgüdümlü olarak iletilmesi anlamını taşımaktadır (Ahiabor ve Mensah 2013: 116). Etkili bir bilgi ve iletişim yapısının oluşturulması, kontrol ortamı, risk değerlendirme, kontrol faaliyetleri, izleme ve bunların uygulanma düzeyine ilişkin raporların kurum içerisinde yatay ve dikey yönlü olarak tüm kademelerle paylaşılmasını sağlamaktadır (Cika, 2017: 90).

COSO iç kontrol modelinin son bileşeni olan izleme unsuru, iç kontrol sisteminin etkin bir şekilde sürdürülebilmesi için ne tür önlemlerin alınması gerektiği gibi hususları kapsar (Moeller, 2009: 47). Ayrıca yönetim veya sürecin dışındaki diğer paydaşlarca iç kontrollerin dış denetimine yönelik devam eden ve belirli dönemlerdeki değerlendirmeleri içermekte ve kurumların iç kontrol sistemlerinin tüm yönetim gözetimini ele almaktadır (Agbejule ve Jokipii, 2009: 503). Kısacası izleme bileşeni, iç kontrol faaliyetlerinin performansının kalitesini değerlendirme sürecini ifade etmektedir (Uğurlu ve Çukacı, 2019: 25).

Kurumların başarı elde etmesinde kilit rol oynayan kurumsallaşma ise, 1949 yılında Philip Selznick'in işletmenin çevresiyle etkileşimini dikkate alarak geliştirdiği "Doğal Sistem Modeli" adlı çalışmasıyla literatüre kazandırılmıştır (Scott, 1992: 64). Kurumsallaşma, her kurumda iş veya işlemlerin daha önceden belirlenen kurallar ve prosedürler ile objektif iş ilişkileri çerçevesinde yürütülmesi şeklinde açıklanabilir (Yurdakul ve Bayraktar, 2022: 507). Bir başka ifadeyle kurumsallaşma, kurum içerisinde işlemlerin çalışanların bireysel özelliklerine bağlı olmadan politikalara veya standartlara göre iş yapma şekillerini benimsemeleri ve bu sayede kurum kültürünün oluşması ile kurumun kendini diğer kurumlardan ayıran özgün bir kimliğe sahip olması şeklinde açıklanabilir (Alkış ve Temizkan, 2010: 75). Kurumsallaşma sürecindeki temel amaç, kurumsal yapıyı oluşturacak bir şekilde iş yapma usulünün kurumun bütününe yerleştirilmesi ve verimli bir iş ortamının oluşturularak kurum içi veya kurum dışı faaliyetlerin belirlenen kurallar doğrultusunda yönetilmesidir (Aylan ve Koç, 2017: 566). Bu amaç doğrultusunda özellikle üst yönetimde bulunan kişilerden kurumun uzun vadeli hedeflerini açıklayan "vizyon" ve kurumun temel değer yargılarını ve sorumluluklarını belirten "misyon" ve süreçlerde vizyon ve misyona hitap eden taahhütler "ilke ve değerler" kurum kültürünü yansıtan "politikalar" ve hedeflere ulaşma noktasında aracı olarak kullanılan "uygulamalar" için geliştirilmiş kurallara yetkinliklere ve kapsama sahip olacak şekilde kurumsallaşma süreci yürütülmelidir (Künü, 2020: 68). Kurumsallaşma sürecinin tam anlamıyla kurumda sağlanabilmesi için şeffaflık, hesap verebilirlik, eşitlik ve sorumluluk ilkelerinin yönetim süreçlerinde yer alması ve en alt kademeden en üst kademeye kadar tüm çalışanlar tarafından benimsenmesi gerekir (Kahramanoğlu, 2021: 4850).

2. Literatür

Araştırmamızın bu kısmında, iç kontrol sistemi, kurumsallaşma ve bu iki kavram arasındaki ilişkiyi inceleyen ve çalışmamızın amacına yakın olduğu düşünülen çalışmalardan bazılarının aşağıda yer verilmiştir.

Cappelletti (2006) çalışmasında, iç kontrol standartlarının kurumsallaşma düzeyine katkısının olup olmadığını incelemiştir. Bu amaç doğrultusunda 800 çalışanı bulunan bir şirkete anket uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda, iç kontrol standartlarının uygulanabilirliğinin şirket kurumsallaşmasını kolaylaştırdığı ve kurumsallaşma düzeyi ile iç kontrol sistemi arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Hayali vd. (2012) çalışmalarında, faaliyet raporlarından hareketle Türk Bankacılık sektöründe iç kontrol sisteminin mevcut yapısı incelemiştir. Bu kapsamda 15 Türk bankası ile 3 uluslararası bankanın faaliyet raporları nitel araştırma yöntemiyle değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, iç kontrol faaliyetlerinin uluslararası standartlara uyumlu hale getirildiğini ve bankacılık sisteminde etkin kontrol prosedürlerinin bulunduğu belirlenmiştir.

Salehi vd. (2013), İran'da bankacılık sektöründe faaliyet gösteren Bank Mellat özelinde iç kontrol sisteminin etkinliğini araştırmışlardır. Bu doğrultuda anket yöntemi kullanılarak çalışanlardan elde edilen veriler analiz edilerek değerlendirilmiştir. Sonuç olarak bankacılık sektöründeki iç kontrol sisteminin hile ve hataların önlenmesinde oldukça etkin olduğu görülmüştür.

Gül ve Kaban (2015), anket yöntemi ile Türkiye'nin en büyük bankaları arasında yer alan bir bankanın müfettişlerine iç kontrol sistemi ile ilgili düşüncelerini, bankaların iç kontrol ve iç denetim sistemlerinin birbirleri ile koordinasyonunu ele almışlardır. Anketlerden elde edilen veriler SPSS programına aktarılarak analiz edilmiştir. Analizler sonucunda, iç denetim ve iç kontrol sistemlerinin birbirleri ile kısmen uyum içinde olduğu belirlenmiştir.

Akkoyun ve Öncül (2015), Malatya ilinde bulunan özel bankaların çalışanlarına bir anket uygulayarak, teknoloji yönetimi uygulamalarının kurumsallaşma üzerindeki etkisini belirlemeye amaçlamışlar. Bu amaçla toplanan veriler çoklu doğrusal regresyon analizi ile analiz edilmiştir. Araştırma neticesinde, kurumsallaşma ölçeğinin alt boyutlarının teknoloji yönetimi uygulamaları ölçeğinin alt boyutları üzerinde farklı düzeylerde etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Işık ve Çiçek (2019) araştırmalarında, insan kaynaklarının temel uygulamalarının kurumsallaşma üzerinde etkisinin olup olmadığını tespit etmeyi amaçlamışlardır. Bu kapsamda, İstanbul'da bulunan özel ve kamu banka çalışanlarına bir anket uygulanmıştır. Verilerin analizi neticesinde, insan kaynakları uygulamalarından bazılarının kurumsallaşmanın alt boyutları üzerinde pozitif etkisi olduğu belirlenmiştir.

Yıldırım (2019) çalışmasında, işletmelerde iç kontrol sisteminin örgüt kültürüne ve kurumsallaşmaya olan etkisinde, örgüt kültürünün aracı rolünü belirlemeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda Antalya'da bulunan beş yıldızlı otellerin yönetim kademelerinde çalışanlara bir anket uygulanmıştır. Elde edilen veriler t-testi, anova testleri ve yapısal eşitlik modeli ile analiz edilmiştir. Sonuç olarak, iç kontrol sisteminin örgüt kültürü ve kurumsallaşmayı etkilediği belirlenmiştir.

Bulut (2019) çalışmasında, kurumsallaşma ve iç kontrol sistemi arasındaki ilişkiyi Karadeniz Teknik Üniversitesi özelinde ele almıştır. Bu kapsamda üniversitenin birim yöneticilerine bir anket uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, üniversitenin kurumsallaşma süreci ile iç kontrol sistemi arasında güçlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca iç kontrol sisteminin kurumsallaşma üzerinde pozitif yönde bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Korga ve Aslanoğlu (2020), COSO modeli iç kontrol bileşenlerinin bankaların risk yönetimi üzerindeki bir etkisinin olup olmadığını çalışmalarında ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda Kırıkkale'de bulunan bankaların çalışanlarına bir anket yapılmıştır. Anket verileri SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, risk değerlendirme ve kontrol faaliyetleri bileşenlerinin risk yönetimi üzerinde etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Hacıhasanoğlu ve Çağlı (2020), çalışmalarında, devlet üniversitelerinde iç kontrol sisteminin kurumsallaşma düzeyi üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu kapsamda, üniversitelerde çalışan iç denetçilere bir anket uygulanmıştır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda, üniversitelerin kurumsallaşma düzeyi ile iç kontrol sistemleri arasında güçlü bir ilişki ve iç kontrol sisteminin önemli düzeyde kurumsallaşma üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Literatüre bakıldığında iç kontrol sistemi ve kurumsallaşmayı gerek bankacılık gerekse farklı sektörlerde ele alan birçok çalışmanın olduğu görülmektedir. Ancak Türkiye'de bankacılık sektöründe son yıllarda payları ve sayıları giderek artan katılım bankalarının iç kontrol sistemlerini ve kurumsallaşma düzeylerini konu edinen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Katılım bankalarının ekonominin önemli bir parçası olması ve finansal işlemlerin merkezinde olan kurumlar olmaları gerçeğinden hareketle, bu kurumlarda etik ilkelere, ulusal ve uluslararası düzenlemelere ve bankaların kendi iç işleyiş kurallarına uyum seviyesinin oldukça yüksek olması gerekir. Bu durumun sağlanabilmesi etkin bir iç kontrol sisteminin varlığı ve yüksek bir kurumsallaşma düzeyi ile mümkün olabilir. Bu çalışma ile katılım bankalarının iç kontrol sistemlerinin etkinliğini ve kurumsallaşma seviyeleri ortaya konularak, literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca araştırma kapsamındaki bankalarda ele alınan konularda eksikliklerin olması durumunda, yöneticilerin sorun yaşandığı konuları görerek çözümler geliştirmelerine yardımcı olacaktır.

3. Metodoloji

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının iç kontrol sistemlerinin etkinliğinin ve kurumsallaşma düzeyi ile arasındaki ilişkinin incelenmesi, aynı zamanda iç kontrol sisteminin kurumsallaşma düzeyi üzerinde etkisinin olup olmadığını ortaya koymaktır.

3.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Türkiye’de faaliyet gösteren 6 katılım bankasının çalışanları araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Bu bankalarda çalışan toplam personel sayısı 16.838 kişidir. Bu sayı bankaların Mart 2022 tarihli faaliyet raporlarından elde edilmiştir. Örneklemin evreni temsil edebilmesi için Tabakalı Örnekleme Yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde gerekli hesaplamalar yapıldıktan sonra en az 376 çalışanın araştırmaya katılması gerekmektedir. Bu sayının hesaplanmasında,

$$n = \frac{NPQZ^2}{(N-1)d^2 + PQZ^2} \quad (1)$$

biçimindeki örneklem hesaplama formülünden yararlanılmıştır (Naing vd., 2006: 13). Bu formüldeki, “ n =Örnek kütle büyüklüğü, N =Ana kütle hacmi (Çalışan Sayısı), P =Evrendeki X ’in gözlenme oranı, Q =Evrendeki X ’in gözlenmeme oranı ($1 - P$), Z = $\%(1 - \alpha)$ düzeyinde Z test değeri, α =Önem düzeyi, d =Hata (tolerans)” payıdır. Büyük örnekle çalışabilmek için p değeri 0,5 olarak alınmış, %5 önem düzeyinde %5 hata payı ile örnekleme temsil edecek örnek büyüklüğü,

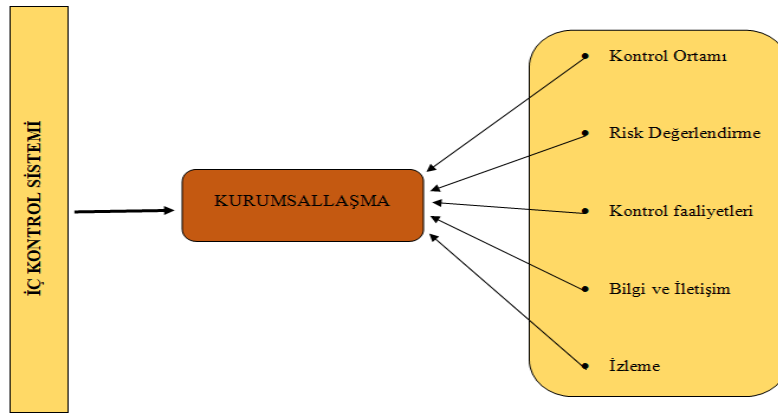
$$n = \frac{16.838*(1,96)*(1,96)*(0,5)^2}{(16.838-1)*(0,05)^2 + [0,5*0,5*(1,96)^2]} = 376 \text{ olarak hedeflenen minimum örnek büyüklüğü hesaplanmıştır.}$$

Araştırmada anket yöntemi kullanılarak veriler toplanmıştır. İç kontrol sistemi etkinliğini ölçmeye yönelik ifadeler Çiğdem (2018), Kara (2018), Hermanson, Smith ve Stephens (2012)’in çalışmalarından ve COSO (2013) İç Kontrol: Bütünleşik Çerçeve Raporu’ndan alınmıştır. Kurumsallaşma düzeyini ölçmeye yönelik ifadeler ise Yazıcıoğlu ve Koç (2009)’un çalışmalarından alınmıştır.

Anket formu araştırma kapsamındaki katılımcılara yüz yüze ve çevrimiçi olarak uygulanmıştır. Araştırma sonunda 503 kişiden geçerli geri dönüş alınabilmiştir. Bu sayı araştırmada hedeflenen minimum örneklem büyüklüğüne fazlasıyla ulaşıldığını göstermektedir. Elde edilen veriler SPSS 26.00 programı ile frekans ve ortalama gibi tanımlayıcı istatistiklerin yanı sıra faktör analizi, korelasyon analizi ve regresyon analizi ile analiz edilmiştir. Çalışmada anket yöntemi kullanıldığı için Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu’nun 22/09/2022 tarihli ve 09/06 protokol nolu toplantısında etik kurul izin belgesi alınmıştır.

3.3. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmada katılım bankalarında, bağımsız değişken olan iç kontrol sistemi ve bileşenleri ile bağımlı değişken olan bankaların kurumsallaşma düzeyi arasında bir ilişki var mı? ve bu değişkenler birbirini etkiliyor mu? sorularına cevap aranmaktadır. Bu sorulardan yola çıkarak araştırmanın modeli ve hipotezleri konuyla ilgili yapılmış çalışmalardan (Cappelletti, 2006; Yıldırım, 2019; Bulut, 2019; Hacıhasanoğlu ve Çağlı 2020), desteklenerek oluşturulmuştur. Araştırmanın modeli Şekil 1’de, hipotezleri ise uygulama kısmında verilmiştir.



Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Kaynak: Bulut, 2019: 71

3.4. Güvenilirlik Analizi ve Normallik Testi

Araştırmada güvenilirlik katsayısı ölçülürken Cronbach's Alfa (α) katsayısı kullanılmıştır. Bu kapsamda iç kontrol sistemi ölçeğinin α katsayısının 0,963; kurumsallaşma düzeyi ölçeğinin ise 0,853 olarak hesaplanmıştır. Sosyal bilimlerde α katsayısının " $0,80 \leq \alpha < 1,00$ " olması anketin yüksek derecede güvenilir olduğunu ifade etmektedir (Kayış, 2010: 40).

İstatistiksel analizlerde parametrik mi yoksa nonparametrik testlerin mi kullanılacağına karar verilirken, öncelikle verilerin normal dağılıp dağılmadığının tespit edilmesi gerekmektedir. George ve Mallery (2011) normal dağılımı +1 ile -1 arasında kabul etmektedir (George ve Mallery, 2011: 21). Bu kapsamda çalışmada verilerin Skewness (çarpıklık) ve Kurtosis (basıklık) değerlerinin +1 ile -1 aralığında olduğu görülmektedir. Bu sonuç verilerin normal dağıldığını göstermektedir.

4. Araştırma Bulgularının Analizi

4.1. İç Kontrol Sistemine ve Kurumsallaşma Düzeyine İlişkin Bulgular

İç kontrol sistemine ve kurumsallaşma düzeyine yönelik analiz sonuçlarının değerlendirilmesine geçmeden önce Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarında iç kontrol sisteminin etkinliğini ve kurumsallaşma düzeyini ölçmeye yönelik ifadelerle verilen puanların değerlendirilmesinde kullanılacak aritmetik ortalamaların değerlendirilme aralığı hesaplanmıştır. Aritmetik ortalamalar için puan aralığı, aralıkların eşit olduğu varsayımı altında $0,80$ olarak belirlenmiştir. Puan Aralığı= (En Yüksek Değer-En Düşük Değer)/5= $(5-1)/5=0,80$ (Kaplanoğlu, 2014: 273). Aritmetik ortalamaların değerlendirilme aralığı Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Aritmetik Ortalamaların Değerlendirilme Aralığı

Katılım Düzeyi	Puan Aralığı	İç Kontrol Sistemi Etkinliği/ Kurumsallaşma Düzeyi
1: Kesinlikle Katılmıyorum	1,00-1,80	Çok az seviyede
2: Katılmıyorum	1,81-2,60	Az seviyede
3: Kararsızım	2,61-3,40	Orta seviyede
4: Katılıyorum	3,41-4,20	Yüksek seviyede
5: Kesinlikle Katılıyorum	4,21-5,00	Çok yüksek seviyede

İç kontrol sistemi, bileşenleri ve kurumsallaşma düzeyine ilişkin elde edilen ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. İç Kontrol Sistemi, Bileşenleri ve Kurumsallaşma Düzeyi Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Bileşenler	Ortalama	Standart Sapma
Kontrol ortam	3,16	1,046
Risk değerlendirme	3,08	1,183
Kontrol faaliyetleri	3,19	1,158
Bilgi ve iletişim	3,20	1,149
İzleme	3,20	1,176
İç Kontrol Sisteminin Etkinliği	3,16	0,829
Kurumsallaşma Düzeyi	3,17	1,3380

Tablo 2'ye bakıldığında, iç kontrol sisteminin genel ortalamasının 3,16 olduğu görülmektedir. Kurumsallaşma düzeyinin ortalaması ise 3,17 olarak bulunmuştur. Katılım bankalarında gerek iç kontrol sistemi etkinliğinin gerekse kurumsallaşma düzeyinin yukarıda belirtilen aritmetik ortalamaların değerlendirilme aralığı tablosuna göre orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

İç kontrol sistemi bileşenleri kontrol ortamı, risk değerlendirme, kontrol faaliyetleri, bilgi ve iletişim ve izleme açısından değerlendirilme yapıldığında tüm ortalamaların 3.08 ile 3.20 arasında olduğu görülmektedir. Bu durum, katılım bankalarının

İç kontrol sistemlerinin tüm unsurlar açısından etkinliğinin, değerlendirilme aralığına tablosuna göre orta düzeyde olduğunu göstermektedir.

İç kontrol sistemi bileşenleri kendi içerisinde değerlendirildiğinde, en yüksek ortalama 3,20 ile bilgi ve iletişim ile izleme; en düşük ortalama ise 3,08 ile risk değerlendirme bileşenine ait olduğu görülmektedir. Bu sonuç katılım bankalarında, bilgi ve iletişim ile izleme bileşenlerine ait faaliyetlere, risk değerlendirme faaliyetlerinden daha fazla önem verildiği şeklinde değerlendirilebilir. Sonuç olarak, katılım bankalarının iç kontrol sistemlerinin daha etkin olması için risk değerlendirme bileşeni başta olmak üzere, diğer tüm unsurlara da önem vermeleri gerektiği söylenebilir.

4.2. Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Bir veri setine faktör analizi uygulayabilmek için öncelikle Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) ve Bartlett Testi (Küresellik Testi) yapılmalıdır. KMO değerleri ve yorumları; "0,90-1,00: mükemmel; 0,80-0,89: çok iyi; 0,70-0,79: iyi; 0,60-0,69: orta; 0,50-0,59: zayıf ve 0,49'un altında: kabul edilemez" şeklindedir (Kalaycı, 2010: 321). Bartlett testinin ise p değerinin 0,05 anlamlılık seviyesinden düşük olması, değişkenler arasında faktör analizi uygulamaya yeterli bir ilişki olduğunu gösterir (Güneş, 2022: 46). Tablo 3'te KMO ve Bartlett's testi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 3. KMO ve Bartlett's Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliğinin Ölçümü		0,967
Bartlett's Küresellik Testi	Ki-Kare	20103,86
	df	861
	p	0,000

Tablo 3'te görüldüğü üzere, araştırma bulgularına faktör analizi uygulanabilme koşulunu belirten KMO örneklem yeterlilik ölçütü 0,967 seviyesindedir. Bartlett's Küresellik Testi ise 20103,86; p=0,000 düzeyindedir. Araştırmada kullanılan ölçek için KMO'nun 0,70'ten yüksek ve Bartlett's Küresellik Testinin anlamlılık düzeyinin de p<0,05 olması araştırma sonuçlarından anlamlı faktörler elde edilebileceğini göstermektedir (Kalaycı, 2010: 322).

Anketteki ifadelerin boyutlarını belirlemek amacıyla 42 ifade için varimax döndürme tekniği ve temel bileşenler yöntemi ile faktör analizi uygulanmıştır. İç kontrol sistemine ilişkin faktör analizi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. İç Kontrol Sistemi Sorularına İlişkin Faktör Yükleri

İfadeler	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Faktör 5
KO1	0,849				
KO10	0,782				
KO5	0,778				
KO6	0,773				
KO13	0,767				
KO9	0,766				
KO7	0,765				
KO11	0,763				
KO2	0,756				
KO4	0,744				
KO14	0,742				
KO12	0,736				

KO8	0,734				
KO3	0,733				
B1		0,898			
B7		0,838			
B2		0,833			
B8		0,832			
B5		0,831			
B4		0,825			
B6		0,812			
B3		0,809			
RD1			0,884		
RD3			0,832		
RD8			0,817		
RD5			0,813		
RD4			0,813		
RD2			0,810		
RD6			0,808		
RD7			0,806		
İ1				0,880	
İ4				0,811	
İ6				0,810	
İ2				0,808	
İ5				0,789	
İ3				0,785	
KF1					0,868
KF5					0,812
KF2					0,808
KF6					0,789
KF3					0,784
KF4					0,781
Açıklanan Varyans (%)	22,317	14,895	14,620	10,978	10,727
Açıklanan Toplam Varyans (%)	73,536				
Cronbach's Alpha (%)	0,964	0,954	0,930	0,957	0,938

Tablo 4'te görüldüğü üzere, 42 ifade 5 faktör altında toplanmıştır. Elde edilen 5 faktörün ölçeğe ilişkin açıkladıkları toplam varyans %73,536'dır. Sosyal bilimlerde bu oranın %40 - %60 arasında olması yeterli olarak görülmektedir (Tavşancıl, 2014: 48). Söz konusu 5 faktörden birincisinin ölçeğe yönelik açıkladığı toplam varyans %22,317, ikincisinin %14,895

üçüncüsünün %14,620, dördüncüsünün %10,978 ve beşincisinin ise %10,727'dir. Ayrıca bu faktörlere ilişkin güvenilirlik düzeyleri sırasıyla 0,964; 0,954; 0,930; 0,957 ve 0,938 olarak bulunmuştur. Bu oranlar faktörlerin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir.

Faktörlerin isimlendirmeleri faktörün içeriğindeki ifadeler ve literatürdeki benzer çalışmalar dikkate alınarak yapılmıştır. Bu noktada birinci faktöre, "kontrol ortamı" ikinci faktöre, "bilgi ve iletişim", üçüncü faktöre "risk değerlendirme", dördüncü faktöre "izleme" ve beşinci faktöre de "kontrol faaliyetleri" ismi verilmiştir.

4.3. Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

Korelasyon katsayısının mutlak değer olarak yorumları "0,70 - 1,00: yüksek; 0,70 - 0,30: orta; 0,30 - 0,00: düşük düzeyde ilişki" şeklindedir (Büyüköztürk, 2014: 31). Bu kapsamda, araştırmada kullanılan ölçeklerde birbiriyle ilişkili ifadeler aynı faktörler altında toplandıktan sonra, iç kontrol sistemi ve bileşenleri değişkenleri ile kurumsallaşma düzeyi değişkeni arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek amacıyla geliştirilen; H_1 : İç kontrol sistemi ile kurumsallaşma düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır. ve H_2 : İç kontrol bileşenleri ile kurumsallaşma düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır. hipotezleri için Pearson Korelasyon analizi yapılmıştır. Analize ilişkin bilgiler Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. İç Kontrol Sistemi, Bileşenleri ve Kurumsallaşma Arasındaki İlişkiye Ait Korelasyon Analizi

Değişkenler	KUR	KO	RD	KF	BI	İ	İKS
Kurumsallaşma (KUR)	1						
Kontrol Ortamı (KO)	0,879**	1					
Risk Değerlendirme (RD)	0,506**	0,485**	1				
Kontrol Faaliyetleri (KF)	0,642**	0,466**	0,337**	1			
Bilgi ve İletişim (BI)	0,718**	0,445**	0,334**	0,335**	1		
İzleme (İ)	0,502**	0,494**	0,341**	0,386**	0,343**	1	
İç Kontrol Sistemi (İKS)	0,927**	0,863**	0,701**	0,654**	0,679**	0,671**	1

**p<0,01 anlamlılık düzeyinde değişkenler arası ilişki (2-tailed)

Araştırmadan elde edilen korelasyon analizi sonuçları Tablo 5'te görülmektedir. Buna göre, iç kontrol sistemi (r=0,927) ile kurumsallaşma arasında %1 anlamlılık düzeyinde güçlü ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlar iç kontrol sistemi bileşenleri açısından değerlendirildiğinde, kontrol ortamı (r =0,879) ve bilgi ve iletişim (r =0,718) bileşeni ile kurumsallaşma arasında %1 anlamlılık düzeyinde güçlü ve pozitif yönlü bir ilişki; risk değerlendirme (r =0,506), kontrol faaliyetleri (r =0,642) ve izleme bileşeni ile kurumsallaşma arasında ise orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir.

4.4. Regresyon Analizine İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu kısmında bağımsız değişken olarak analize dahil edilen iç kontrol sistemi ve bileşenlerinin, bağımlı değişken olarak ele alınan kurumsallaşma düzeyi üzerindeki etkisini değerlendirmek amacıyla oluşturulan hipotezleri test etmek için basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. İlk olarak H_3 : İç kontrol sistemi kurumsallaşma düzeyini anlamlı yönde etkiler. hipotezine ilişkin analiz sonucu Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. İç Kontrol Sisteminin Kurumsallaşma Üzerine Etkisi Regresyon Analizi

Model		B	R ²	t değeri	Sig.	F	Sig.
Model 1	Sabit	-0,297	0,860	-4,594	0,000	3068,824	0,000
	İKS	1,096		55,397	0,000		

R² değeri, bağımlı değişken olan kurumsallaşma düzeyinin hangi oranda bağımsız değişken olan iç kontrol sistemi tarafından açıklandığını ifade etmektedir. Tablo 6'da yer alan R² değeri, bağımlı değişken olan kurumsallaşma düzeyinin %86 oranında iç kontrol sistemi tarafından açıklanabildiğini göstermektedir. Ayrıca modelin %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir (F=3068,824; p=0,000<0,05). Bu veriler ışığında H_3 hipotezi kabul edilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda Model 1'e ait denklem $K = -0,297 + 1,096 * İKS$ şeklinde oluşmaktadır. Buna göre iç kontrol sistemindeki bir birimlik artışın kurumsallaşma düzeyini 1,096 birim artıracığı tespit edilmiştir.

Tablo 7'de H_4 : Kontrol ortamı bileşeni kurumsallaşma düzeyini anlamlı yönde etkiler. hipotezine ilişkin analiz sonucu verilmiştir.

Tablo 7. Kontrol Ortamı Bileşeninin Kurumsallaşma Üzerine Etkisi Regresyon Analizi

Model		B	R ²	t değeri	Sig.	F	Sig.
Model 2	Sabit	0,568	0,773	8,558	0,000	1708,384	0,000
	KO	0,823		41,333	0,000		

Tablo 7'de yer alan R² değeri incelendiğinde, bağımlı değişken olan kurumsallaşma düzeyinin %77,3 oranında kontrol ortamı tarafından açıklanabildiğini göstermektedir. Aynı zamanda modelin %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir (F=1708,384; p=0,000<0,05). Bu veriler ışığında H_4 hipotezi kabul edilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda Model 2'ye ait denklem $K = -0,568 + 0,823 * KO$ şeklinde oluşmaktadır. Buna göre kontrol ortamı unsurunda bir birimlik artışın kurumsallaşma düzeyinde 0,823 birimlik artışa sebep olacağı ifade edilebilir.

Tablo 8'de H_5 : Risk değerlendirme bileşeni kurumsallaşma düzeyini anlamlı yönde etkiler. hipotezine ilişkin analiz sonucuna yer verilmiştir.

Tablo 8. Risk Değerlendirme Bileşeninin Kurumsallaşma Üzerine Etkisi Regresyon Analizi

Model		B	R ²	t değeri	Sig.	F	Sig.
Model 3	Sabit	1,882	0,256	17,881	0,000	172,343	0,000
	RD	0,419		13,128	0,000		

Tablo 8'de yer alan R² değeri, risk değerlendirme bileşeninin bağımlı değişken olan kurumsallaşma düzeyine ait varyansı %25,6 oranında açıkladığını ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle, kurumsallaşma düzeyinin %25,6 ile risk değerlendirme bileşeni tarafından açıklanabildiği söylenebilir. Ayrıca modelin %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir (F=1708,384; p=0,000<0,05). Bu veriler ışığında H_5 hipotezi kabul edilmiştir. Elde edilen bulgular ışığında Model 3'e ait denklem $K = 1,882 + 0,419 * RD$ şeklinde oluşmaktadır. Buna göre risk değerlendirme unsurunda bir birimlik artış kurumsallaşma düzeyinde 0,419 birimlik artışa sebep olacağı tespit edilmiştir.

Tablo 9'da H_6 : Kontrol faaliyetleri bileşeni kurumsallaşma düzeyini anlamlı yönde etkiler. hipotezine ilişkin analiz sonucu verilmiştir.

Tablo 9. Kontrol Faaliyetleri Bileşeninin Kurumsallaşma Üzerine Etkisi Regresyon Analizi

Model		B	R ²	t değeri	Sig.	F	Sig.
Model 4	Sabit	1,436	0,412	14,569	0,000	350,457	0,000
	KF	0,543		18,720	0,000		

Tablo 9'da yer alan R² değeri, bağımlı değişken olan kurumsallaşma düzeyinin %41,2 ile kontrol faaliyetleri tarafından açıklanabildiğini göstermektedir. Ayrıca modelin %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir (F=1708,384; p=0,000<0,05). Bu veriler ışığında H_6 hipotezi kabul edilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda Model 4'e ait denklem $K = 1,436 + 0,543 * KF$ şeklinde oluşmaktadır. Buna göre kontrol faaliyetleri değişkeninde bir birimlik artış kurumsallaşma düzeyinde 0,543 birimlik artışa sebep olmaktadır.

Tablo 10'da H_7 : Bilgi ve iletişim bileşeni kurumsallaşma düzeyini anlamlı yönde etkiler. hipotezine ilişkin analiz sonucuna yer verilmiştir.

Tablo 10. Bilgi ve İletişim Bileşeninin Kurumsallaşma Üzerine Etkisi Regresyon Analizi

Model		B	R ²	t değeri	Sig.	F	Sig.
Model 5	Sabit	1,213	0,515	13,461	0,000	532,976	0,000
	Bİ	0,612		23,086	0,000		

Tablo 10'da yer alan R² değeri, bilgi ve iletişim unsurunun bağımlı değişken olan kurumsallaşma düzeyine ait varyansı %51,5 oranında açıkladığı tespit edilmiştir. Bir başka ifadeyle, bağımlı değişken olan kurumsallaşma düzeyinin %51,5 ile bilgi ve iletişim tarafından açıklanabildiği söylenebilir. Aynı zamanda modelin %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir (F=1708,384; p=0,000<0,05). Bu veriler ışığında H₇ hipotezi kabul edilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda Model 5'e ait denklem $K = 1,213 + 0,612 * Bİ$ şeklinde oluşmaktadır. Buna göre bilgi ve iletişim değişkeninde meydana gelen bir birimlik artış kurumsallaşma düzeyinde 0,612 birimlik artış sağlamaktadır.

Tablo 11'de H₈: *İzleme bileşeni kurumsallaşma düzeyini anlamlı yönde etkiler.* hipotezine ilişkin analiz sonucu verilmiştir.

Tablo11. İzleme Bileşeninin Kurumsallaşma Üzerine Etkisi Regresyon Analizi

Model		B	R ²	t değeri	Sig.	F	Sig.
Model 6	Sabit	1,833	0,252	16,683	0,000	168,665	0,000
	İ	0,418		12,987	0,000		

Tablo 11'de yer alan R² değerine bakıldığında, bağımlı değişken olan kurumsallaşma düzeyinin %25,2 oranında izleme unsuru tarafından açıklanabildiği görülmektedir. Ayrıca modelin %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir (F=1708,384; p=0,000<0,05). Bu veriler ışığında H₈ hipotezi kabul edilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda çalışmanın Model 6'ya ait denklem $K = 1,833 + 0,418 * İ$ şeklinde oluşmaktadır. Buna göre izleme unsurunda meydana gelen bir birimlik artışın, kurumsallaşma düzeyinde 0,418 birimlik artış sağlayacağı tespit edilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bankacılık sektörünün ülkelerin ekonomilerinde para ve maliye politikalarının yürütülmesine yardımcı olmak, fon akışını sağlamak, ekonomik büyümeye katkı sağlamak ve yatırımcıları çekmek gibi birçok fonksiyonu vardır. Dolayısıyla bankaların türü ve sahiplik durumuna bakılmaksızın bankacılık sektörünün güçlü bir yapıya sahip olması gerekir. Bu sektörün sağlam temeller üzerine kurulması, ülke ekonomilerinin de istikrarlı olmasını beraberinde getirecektir. Gerek ticari bankalarda gerekse katılım bankalarında, güçlü bir organizasyon yapısının oluşturulması için en önemli unsurların bankaların iç kontrol sistemlerinin etkinliği ve kurumsallaşma düzeyleri olduğu söylenebilir. Bu çalışma kapsamında, Türkiye'deki katılım bankalarının iç kontrol sistemlerinin etkinliğinin ve kurumsallaşma düzeyi ile arasındaki ilişkinin incelenmesi, aynı zamanda iç kontrol sisteminin kurumsallaşma düzeyi üzerinde etkisinin olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda katılım bankası çalışanlarına yapılan anket uygulamasından elde edilen veriler analiz edilerek, ulaşılan sonuçlar aşağıda değerlendirilmiştir.

Katılım bankalarının genel olarak iç kontrol sistemlerinin ve COSO modeli iç kontrol bileşenlerinin etkinliği ile kurumsallaşma düzeylerinin orta seviyede olduğu tespit edilmiştir. Hayali vd. (2012) ve Salehi vd. (2013), tarafından yapılan çalışmalarda ise, iç kontrol faaliyetlerinin bankacılık sektöründe etkin bir şekilde uygulandığı, iç kontrol sisteminin hata ve hileleri önlemede etkin olduğu ifade edilmiştir. Gerek iç kontrol sistemi etkinliğinin gerekse kurumsallaşma düzeyinin orta seviyelerde bulunması; katılım bankalarında görev ayırımı ilkesinin, yetki ve sorumluluk dengesinin yeterince gerçekleşmediğinin, özellikle iş yoğunluğunun fazla olduğu şubelerde yeterli sayıda veya donanımda personelin bulunmadığının, çalışanların karar alma süreçlerine tam anlamıyla dâhil edilmediğinin, demokratik ve katılımcı bir organizasyon yapısının olmadığına bir göstergesi olabilir.

Katılım bankalarının iç kontrol sistemi ve bileşenleri ile kurumsallaşma düzeyi arasında pozitif bir ilişki olduğu da çalışmadan elde edilen diğer bir sonuçtur. İç kontrol sistemi, kontrol ortamı ve bilgi ve iletişim bileşenleri ile kurumsallaşma düzeyi arasında güçlü; risk değerlendirme, kontrol faaliyetleri ve izleme bileşenleri ile orta düzeyde bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Literatüre bakıldığında Cappeletti (2006), Yıldırım (2019) ve Bulut (2019) tarafından farklı sektörlerde yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

Bununla birlikte katılım bankalarının kurumsallaşma düzeyi üzerinde, iç kontrol sisteminin ve bileşenlerinin pozitif bir etkisi olduğu da elde edilen bulgular arasındadır. Özellikle bir bütün olarak iç kontrol sistemi ile kontrol ortamı ve bilgi ve iletişim bileşenlerinin katılım bankalarının kurumsallaşmasına önemli oranda katkı sağladığı araştırma sonucunda görülmüştür. Buna karşın risk değerlendirme, kontrol faaliyetleri ve izleme bileşenlerinin kurumsallaşma üzerine nispeten daha az etki ettiği söylenebilir. Akkoyun ve Öncül (2015)'ün bankalar özelinde uyguladıkları çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Ayrıca Yıldırım (2019), Bulut (2019), Hacıhasanoğlu ve Çağlı (2020) tarafından farklı sektörlerde yapılan çalışmalarda da iç kontrol sisteminin kurumsallaşma düzeyi üzerinde pozitif etkisinin olduğu konulmuştur. Katılım bankalarında kurumsallaşma düzeyinin yüksek seviyede gerçekleşmesi için bir bütün olarak iç kontrol sisteminin ve aynı ayrı her bir bileşene ilişkin uygulamaların aynı seviyede işletilmesi gerekmektedir.

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, katılım bankalarında iç kontrol sisteminin etkinliğinin artırılması ve kurumsallaşmanın sağlanması için başta üst yöneticiler olmak üzere tüm personelin sistemin gerekliliğine olan inançlarının artırılması, çalışanların hizmet sınıflarına ve uzmanlık alanlarına göre istihdam ettirilmesi, nitelikli personel yetiştirmeye ilişkin eğitimlerin verilmesi, bankaların yönetsel süreçlerine etki edebilecek içsel ve dışsal riskler için gerekli aksiyonların alınması önerilebilir.

Kaynakça

- Agbejule A. & Jokipii A. (2009). Strategy, control activities, monitoring and effectiveness. *Managerial Auditing Journal*, 24(6), 500-522.
- Ahiabor G. & Mensah C. C. Y. (2013). Effectiveness of internal control on the finances of churches in Greater Accra, Ghana, *Research Journal of Finance and Accounting*, 4(13), 115-121.
- Akduru, H. E. & Ayriçay, Y. (2020). Bankalarda iç kontrol sistemleri: uygulamada yaşanan problemler ve çözüm önerileri, *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, 6(18), 337-347.
- Akkoyun, B. & Öncül, S. (2015). *Teknoloji yönetimi uygulamalarının kurumsallaşma çabaları üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik bir araştırma*. 3. Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi, Malatya, Bildiriler Kitabı, 42-61.
- Akwaa-Sekyi E. K. & Gene J. M. (2017). Effect of internal controls on credit risk among listed spanish banks. *Intangible Capital*, 12(1), 357-389.
- Alkış, H. ve Temizkan, V. (2010). İşletmelerin kurumsallaşma düzeylerinin belirlenmesi: (Haddehaneler) Karabük demir-çelik sektörü örneği. *Ekonomik Yaklaşım*, 21(76), 73-92.
- Ayagre P. & Appiah-Gyamerah I. & Nartey J. (2014). The effectiveness of internal control systems of banks: the case of ghanaian banks. *International Journal of Accounting and Financial Reporting*, 4(2), 2,377-389.
- Aylan, S. & Koç, H. (2017). İşletmelerin kurumsallaşma kriterlerinin belirlenmesine yönelik bir ölçek geliştirme çalışması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 564-585.
- Badara Mu'azu S. & Saidin Siti Z. (2013). Impact of the effective internal control system on the internal audit effectiveness at local government level. *Journal of Social and Development Sciences*, 4(1), 16-23.
- Bağışlayıcı, D.A. & Bekmezci, M. (2020). Bankacılık sektöründe rekabet stratejileri. *International Journal Of Financial Economics And Banking Practices*, 1(1), 103-113.
- Bulut, E. (2019). Kurumsallaşma ile iç kontrol sistemi arasındaki ilişkinin incelenmesi: Karadeniz Teknik Üniversitesi Örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cappelletti, L. (2006). Towards institutionalisation the internal control function?, *Accounting – Control – Audit*, 12(1), 27-43.
- Cereola S. J. & Cereola R. J. (2011). Breach of data at tix: an instructional case used to study COSO and COBIT, with a focus on computer controls, data security, and privacy legislation. *Issues in Accounting Education*, 26(3), 521-545.
- Ceyhan İ. F. & Apan M. (2014). Coso iç kontrol modelinin yapısal eşitlik modeli ile incelenmesi: bir hastane uygulaması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(10), 179-198.
- Cika, N. (2017). An analysis of practices of internal controls in small and medium enterprises in Albania. *Journal of Accounting and Management*, 7(3), 87-97.
- COSO (1994). Internal control-integrated framework. American Institute of Certified Public Accountants. New Jersey.

- Çiğdem, C. F. (2018). İç kontrol sisteminin kurumsal yönetim üzerindeki etkileri: BİST kurumsal yönetim endeksi kapsamındaki şirketlerde uygulama (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Efe, A. (2021). COSO İç kontrol sistemi bilgi ve iletişim bileşeninin kalkınma ajansları üzerinden analizi. *Denetim*, 2, 69-88.
- Fraser, R.D. & Spradling L.C. (1998). Another new definition of internal control for auditors, *CPA Journal*, January.
- George, D. & Mallery, M. (2011). *Spss for windows step by step: a simple guide and reference. 17.0 Update* (10 a Ed.) Boston: Pearson.
- Gül, M. & Kaban, İ. (2015). Bankalarda iç kontrol- iç denetim ilişkisi ve bir uygulama. *Muhasebe ve Denetim Bakışı*, 15 (45), 89-112.
- Güneş, H. (2022). Akademik ve idari personelin bireysel emeklilik okuryazarlığının tespiti: MAKÜ örneği. *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 5(1), 39-50.
- Hacıhasanoğlu, T. & Çağlı, T. (2020). İç kontrol sisteminin kurumsallaşma üzerine etkisi: devlet üniversiteleri üzerine bir araştırma. *Muhasebe Ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 3,2, 132 -147.
- Hayali, A. & Dinç, Y. & Sarılı, S. & Dizman, A. S. & Gündoğdu, A. (2012). Importance of internal control system in banking sector: evidence from Turkey. In Conference Proceedings of the Finance and Economics Conference.
- Hermanson, D. R. & Smith, J. L. & Stephens, N. M. (2012). How effective are organizations internal controls? insights into specific internal control elements. *Current Issues in Auditing*, 6(1), 31-50.
- Işık, M. & Çiçek, B. (2019). İnsan kaynakları uygulamalarının kurumsallaşma algısı üzerindeki öncüllük rolü. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(2), 128-149.
- Joseph, O. N. & Albert O. & Byaruhanga J. (2015). Effect of internal control on fraud detection and prevention in district treasuries of kakamega county. *International Journal of Business and Management Invention*, 4(1),47-57.
- Kahramanoğlu, A. (2021). Sigorta işletmelerinde kurumsallaşma algısı. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(37), 4847-4872.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. 5. Baskı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kaplanoğlu, E. (2014). Muhasebe stajyerlerinin meslek mensuplarından ve meslek örgütlerinden beklentileri: Manisa ili araştırması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(4), 265- 284.
- Kara, M. (2018). Kalite yönetim sistemleri ile iç kontrol sistemi uygulamaları arasındaki etkileşimin değerlendirilmesi ve bir araştırma (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kayış, A. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Koçel, T. (2001). *İşletme yöneticiliği*. 8.Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılığı.
- Korga, S. & Aslanoğlu, S. (2020). İç kontrol sisteminin unsurları ile risk yönetimi arasındaki ilişkinin incelenmesi: bankacılık sektöründe bir uygulama. *Muhasebe ve Denetim Bakışı*, 60, 95-116.
- Künü, B. (2020). Günümüz rekabet ortamında kurumsallaşmanın örgütsel dayanıklılığa etkisi üzerine bir araştırma (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lakis, V. & Giriunas, L. (2012). The concept of internal control system: *Theoretical aspect. Ekonomika*, 91(2), 142-152.
- Lightle, S. S., Castellano, J. F., & Cutting, B. T. (2007). Assessing the control environment: to determine whether management has created a culture in which ethical behavior is encouraged, internal auditors must survey the people who work in it. *Internal auditor*, 64(6), 51-56.
- Moeller, R. R. (2009). *Brink's modern internal auditing*. 7.ed. New Jersey: John Wiley & Sons Inc.
- Naing, L. & Winn, T. & Rusli, BN. (2006). Practical issues in calculating the sample size for prevalence studies. *Archives of Orofacial Sciences*, 9-14.
- Salehi, M. & Shiri, M. M. & Ehsanpour, F. (2013). Effectiveness of internal control in the banking sector: evidence from Bank Mellat, Iran. *The IUP Journal of Bank Management*, Vol. X, No. 1, 1-12.
- Scott, W.R. (1992). *Organizations rational, natural and open systems* (3'th Ed.). Prentice-Hall.
- Tavşancıl, E. (2014). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

- Uğurlu, F & Çukacı, Y. C. (2019). Kamu kurumlarında iç kontrol sisteminin yapısı, işleyişi: Üniversitelere yönelik bir araştırma. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 10(1), 13-38.
- Wesberry, J & others. (1996). Assessing Internal Controls in LAC. *Accountability And Auditing*, 1(9) March.
- Whittington, O. R. & Pany, K. (2001). *Principles of Auditing and Other Assurance Services*. Irwin/Mc Graw- Hill, New York.
- Yazıcıoğlu, İ. & Koç, H. (2009). Aile işletmelerinin kurumsallaşma düzeylerinin belirlenmesine yönelik karşılaştırmalı bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21,497-507.
- Yıldırım, F. (2019). İç kontrol ve kurumsallaşma arasındaki ilişkide örgüt kültürünün aracılık etkisi: otel işletmelerinde bir araştırma (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yurdakul, S & Bayraktar, O. (2022). Aile işletmelerinde kurumsallaşma düzeyi ve örgütsel performans ilişkisinin incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(43), 504-527.
- Yurtsever, G. (2008). Bankacılığımızda iç kontrol. Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul, Yayın No: 256.
- 5411 sayılı Bankacılık Kanunu, 19.10.2005 tarihli, 25983 sayılı T.C Resmî Gazete.

Extended Abstract

Aim and Scope

The fact that participation banks are an important part of the economy and are the institutions that are at the center of financial transactions requires a high level of compliance with ethical principles and relevant regulations in these institutions. Achieving this situation is possible with the existence of an effective internal control system and a high level of institutionalization. The aim of this study is to examine the relationship between the internal control systems of participation banks and the level of institutionalization and to reveal whether the internal control system has an effect on the level of institutionalization.

Methods

The population of the research consists of the employees of 6 participation banks operating in Turkey. The total number of staff working in these banks is 16.838. This number is taken from the March 2022 annual reports of banks. Stratified Sampling Method was used in the study. In this method, after the necessary calculations are made, at least 376 employees must participate in the research.

Data were collected by using the survey method in the research. The internal control system scale has been taken from the studies of Çiğdem (2018), Kara (2018), Hermanson, Smith, and Stephens (2012) and from the COSO (2013) Internal Control: Integrated Framework Report. The scale of institutionalization level was taken from the studies of Yazıcıoğlu and Koç (2009).

The survey was applied to bank employees face to face and online. At the end of the research, feedback was received from 503 bank employees. This number indicates that the minimum sample size targeted in the study was reached. The data obtained were analyzed with the SPSS program.

The questions sought to be answered in the research are: Is there a relationship between the internal control system and its components and the level of institutionalization of banks in participation banks? and Do these variables affect each other? Based on these questions, the hypotheses of the research were formed with the support of studies on the subject. The hypotheses are listed below.

H₁: There is a significant relationship between the internal control system and the level of institutionalization.

H₂: There is a significant relationship between internal control components and the level of institutionalization.

H₃: The internal control system significantly affects the level of institutionalization.

H₄: The control environment component significantly affects the level of institutionalization.

H₅: The risk assessment component significantly affects the level of institutionalization.

H₆: Control activities component significantly affects the level of institutionalization.

H₇: Information and communication component significantly affects the level of institutionalization.

H₈: The monitoring component significantly affects the level of institutionalization.

Findings

In general, it has been determined that the efficiency of the internal control systems and the internal control components of the COSO model and the level of institutionalization in participation banks are at a moderate level. Hayal et al. (2012) and Salehi et al. (2013), it was stated that internal control activities are effectively implemented in the banking sector. The fact that both the efficiency of the internal control system and the level of institutionalization are at medium levels can be interpreted as the separation of duties principle, the balance of authority and responsibility in participation banks is not sufficiently strong. In addition, it may be an indication that there are not enough personnel or equipment in the branches where the work intensity is high and that the employees are not fully included in the decision-making processes.

It has been determined that there is a positive relationship between the internal control system and its components and the level of institutionalization of participation banks. It has been seen that there is a strong relationship between the internal control system, control environment and information and communication components and the level of institutionalization. It has been determined that there is a moderate relationship with risk assessment, control activities and monitoring components. Looking at the literature, similar results were obtained in studies conducted in different sectors by Cappelletti (2006), Yıldırım (2019) and Bulut (2019).

In addition, it has been determined that the internal control system and its components have a positive effect on the level of institutionalization of participation banks. In particular, it has been observed that the internal control system as a whole, the control environment and the information and communication components contribute significantly to the level of institutionalization. Similar results were obtained in the studies of Akkoyun and Öncül (2015). In addition, studies conducted in different sectors by Yıldırım (2019), Bulut (2019), Hacıhasanoğlu and Çağlı (2020) have also found that the internal control system has a positive effect on the level of institutionalization.

Conclusion

As a result of the research, it has been determined that the efficiency of the internal control systems and internal control components of participation banks and the level of institutionalization are at a moderate level. In addition, it has been observed that there is a positive relationship between the internal control system and its components and institutionalization. Finally, it has been determined that the internal control system and its components have a positive effect on the institutionalization level of participation banks.

In line with the results obtained, in order to increase the effectiveness of the internal control system in participation banks and to ensure institutionalization, the belief of all personnel, especially top managers, in the necessity of the system should be increased. In addition, it may be recommended to employ employees according to their fields of expertise and service classes and to take necessary actions for internal and external risks that may affect the managerial processes of banks.

Altman Z ve Springate S Skor Modelleri ile Finansal Başarısızlık Tahmini: Çimento Sektörü Üzerine Borsa İstanbul'da Bir Araştırma

Financial Failure Prediction with Altman Z And Springate S Score Models: A Research on The Cement Sector in Borsa Istanbul

Fatih Akdeniz¹, Birol Güven²

Öz

Finansal başarısızlık kavramı son dönemlerde yaşanan ekonomik krizlerin etkisiyle daha da önemli hale gelmiştir. Nitekim son dönemdeki ekonomik konjoktür başta kritik sektörleri olmak üzere birçok kesimi ve işletmeyi önemli ölçüde etkilemektedir. Bu doğrultuda kısa vadeli yükümlülükleri yerine getirememe, alacaklıları ile borç yapılandırması amacıyla konkordato ilan etme, nakit akışında bozulma, faaliyete ara verme ve aktif unsurları kaybetme vb. ortaya çıkan sorunlar işletmeleri finansal başarısızlığa, devamında iflasa sürüklemektedir. Bu çalışmada Borsa İstanbul Taş ve Toprağa Dayalı Sektör bünyesindeki 11 çimento işletmesinin 2017-2021 yılları arasındaki verileri ışığında finansal açıdan başarısızlık riskleri tahmin edilmiştir. Söz konusu risk tahminlerinde literatürde sıklıkla tercih edilen Altman Z Skor ve Springate S Skor modelleri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan iki modelden elde edilen sonuçlarına göre sektördeki finansal başarısızlık riskinin nispeten az olduğu gözlemlenmiştir. İşletmeler açısından yapılacak değerlendirmede Z skor değerlerine göre 5, S skor değerlerine göre 4 işletmenin finansal başarısızlık riskine maruz kaldığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Başarısızlık, Çimento Sektörü, Altman Z Skoru, Springate S Skoru.

Abstract

The concept of financial failure has become even more important with the effect of recent economic crises. As a matter of fact, the recent economic conjuncture has been affecting many sectors and businesses, especially critical sectors. In this respect, failure to fulfill short-term obligations, declaring a concordat with its creditors for debt restructuring, deterioration in cash flow, interruption of operations and loss of active elements, etc. the problems that arise drag businesses into financial failure and then bankruptcy. In this study, financial failure risks were estimated in the light of the data between the years 2017-2021 of 11 cement companies within the Stone and Soil Based Sector in Borsa Istanbul. Altman Z-Score and Springate S-Score models, which are frequently preferred in the literature, were used in the aforementioned risk estimations. According to the results obtained from the two models used in the study, it has been observed that the risk of financial failure in the sector is relatively low. In the evaluation to be made in terms of enterprises, it can be said that 5 companies are exposed to the risk of financial failure according to Z score values and 4 companies according to S score values.

Keywords: Financial Failure, Cement Industry, Altman Z Score, Springate S Score.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL Codes: G30, G32, G33.

Submitted: 22 / 03 / 2023

Accepted: 03 / 05 / 2023

¹ Arş. Gör. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, fatihakdeniz@gumushane.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-0518-0242>.

² Arş. Gör., Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, bguven@gumushane.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-7077-9238>

Giriş

“Kâr” niteliği itibariyle bir işletmenin finansal başarı göstergesi olarak kabul edilir. Zira işletmelerin var oluş amacı kar elde etmektedir. Bu amaç doğrultusunda faaliyetlerini sürdüren işletmeler, finansal açıdan başarılı olmaya ve tüm paydaş çıkarlarını yerine getirmeye odaklanmaktadır. Nitekim ekonomik, siyasi, hukuki, toplumsal ve sektörel etkenlerin neden olduğu belirsizlik ortamı işletmelerin faaliyetlerini önemli ölçüde etkilemektedir. Ayrıca yönetimden ve diğer işletme içi etkenlerden kaynaklanan hatalar işletmeleri finansal açıdan başarısızlık riskine maruz bırakmaktadır. Öte yandan ekonomik birim olan işletmelerin finansal başarısızlık sonrası iflas etmesi, çalışan ve kamu özelinde birçok paydaşı önemli ölçüde etkileyecektir. Bu doğrultuda finansal başarısızlığın erken tahmin edilmesi ve gerekli önlemlerin alınması hem mikro hem de makro ölçekte önemli faydalar sağlayacağı açıktır.

Finansal başarısızlık kavramı ilk olarak 1960-1970 yılları arasında ortaya çıkan petrol krizinin işletmeler üzerinde neden olduğu etkileri açıklamakta kullanılmıştır (Beaver, 1966; Altman, 1968). Söz konusu kriz sonrasında iflas olaylarının artması finansal başarısızlık tahminlerini önemli hale getirmiştir. Nitekim ilgili dönemde geliştirilmeye başlanan istatistikî tahmin modelleri aracılığıyla finansal tablo verileri ışığında işletmelerin finansal açıdan başarısızlık riskleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda yapılan tahminler kamu otoriteleri ve işletmelerin finansal başarısızlık riskini bertaraf etmeye yönelik çeşitli stratejiler geliştirmeye ve sürdürülebilir finansal yapının inşa edilmesine katkı sağlamaktadır.

İşletmelerin finansal başarısızlık risklerinin tahmininde literatürde farklı yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda kullanılan tahmin modellerinin başında Altman Z Skor ve Springate S Skor Modeli gelmektedir. Nitekim çalışmada ilgili modeller yardımıyla Borsa İstanbul taş ve toprağa dayalı sektörde faaliyet gösteren 11 çimento işletmesinin 2017-2021 yılları arasındaki verileri ışığında finansal açıdan başarısızlık riskleri tahmin edilmiştir. Analizde kullanılan veriler Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP)'na kayıtlı işletmelerin finansal tablolarından edinilmiştir. Ayrıca çimento sektörüne yönelik finansal başarısızlık risk tahmini hesaplanmıştır.

1. Finansal Başarısızlık

1.1. Finansal Başarısızlık Kavramı

Finansal başarısızlık, birçok faktörü bünyesinde barındıran geniş bir kavram olup özü itibariyle finansal yükümlülüklerin yerine getirilememesini (Beaver, 1966) ya da varlıkların tasfiyesi sonucunda iflase neden olan süreci ifade eder (Akgüç, 2010). İşletmelerin kuruluş amacı faaliyet ömürleri süresince kar elde etmektir. Bu doğrultuda faaliyetlerinin sürdüren işletmeler, ekonomik ve finansal açıdan başarılı olmayı amaçlamaktadır. Ekonomik başarısızlık; sermaye maliyetinin, işletme faaliyetleri sonucu elde edilen yatırım karlılığı aşması olarak tanımlanmaktadır. Karlılığın sermaye maliyetini aştığı işletmeler ekonomik olarak başarılı kabul edilmektedir (Uzun, 2005). Ekonomik açıdan başarılı işletmelerin mali yükümlülükleri karşılayamadığı diğer bir ifadeyle borçlarını ödeyemediği durumlarda söz konusu işletmeler finansal açıdan başarısız olarak değerlendirilir. Nitekim gelirleri giderlerini aşan işletmelerin, ekonomik açıdan başarılı olarak değerlendirilmesine karşın finansal açıdan da başarılı oldukları anlamına gelmez. Öte yandan bir işletmenin vadesi geçmiş cari yükümlülükleri yerine getiremediği durumlarda toplam varlıkları toplam borçlarından çok daha fazla olsa dahi teknik olarak başarısızlığa maruz kaldığı kabul edilir (Dağlı, 1994). Ayrıca cari tahsilat ve ödemeleri gerçekleştiremeyen yetersiz nakit akışının varlığı diğer bir ifadeyle teknik likiditenin kaybedilmesi finansal başarısızlık olarak nitelendirilir (Ceylan, 2001). Nitekim ifade edilen finansal başarısızlık göstergeleri doğrultusunda net işletme değeri negatif olan finansal sorunları çözemeyen işletmeler yasal olarak iflas etmiş sayılır.

Altman ve Hotchkiss (2006)' e göre finansal olarak başarısızlığa hükmetmek için aşağıdaki göstergelerin ortaya çıkması yeterli olarak kabul edilir;

- İşletmenin faaliyetlerine son vermesi/verilmesi ya da iflas hali,
- İşletmenin icra ya da kayyum gibi bazı yasal uygulamalara maruz kalması,
- İşletmenin alacaklıları ile borç yapılandırması amacıyla konkordato ilan etmesidir.

İşletmenin bazı dönemlerdeki faaliyetlerin zarar ile sonuçlanması doğrudan finansal açıdan başarısızlık olarak değerlendirilmez. Finansal başarısızlık için önemli bir kriter, zarar durumunun dönemler itibariyle sıklık göstermesidir³. Örneğin 10 yıllık faaliyet döneminde bir ya da iki defa zarar eden işletme finansal açıdan başarısız olarak değerlendirilmemektedir. Zira bu durum finansal başarısızlığa uğrama riskini ifade etmektedir (Tükenmez vd., 2012).

Finansal başarısızlık birçok farkı nedene dayanmaktadır. Nitekim literatürde yapılan çalışmalarda finansal başarısızlık nedenleri; işletme içi ve işletme dışı etkenler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Uzun, 2005). Literatürde sıklıkla ifade edilen

³ Üç yıl üst üste zarar beyan edilmesi finansal açıdan başarısızlık göstergesi kabul edilir (Hill ve Perry, 1996; Aktaş vd., 2003).

işletme içi (içsel) finansal açıdan başarısızlık nedenleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Ceylan, 2001; Aktaş vd., 2003; Cengiz vd., 2015);

- Sermaye yetersizliği,
- Kısa vadeli yükümlülükleri yerine getiremeyecek düzeyde aşırı borçlanma,
- İş çevresindeki değişime uyum gösterememe,
- Denetim eksikliği,
- Yönetim hatalarıdır.

İfade edilen nedenlerinin tespitine yönelik yapılan çalışmalarda başarısızlığının temel nedeninin ağırlıklı olarak yönetim yetersizliğinden kaynaklandığı kabul edilmektedir (Torun, 2007). Finansal başarısızlığa neden olan diğer unsurlar ise işletme dışı etkenlerdir. Söz konusu faktörler işletmenin dış çevresi ile olan etkileşimden kaynaklanmaktadır. Nitekim bu bağlamdaki işletme dışı (dışsal) etkenler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Zavgren, 1983; Hill ve Perry, 1996; Ceylan, 2001; Usta, 2005; Cengiz vd., 2015);

- Ekonomik etkenler,
- Hukuki ve politik etkenler,
- Toplumsal etkenler,
- Doğal çevre etkenleri,
- Sektörel etkenlerdir.

Finansal açıdan başarısızlık nedenleri arasında ülke ekonomisinin içinde bulunduğu finansal durum da yer almaktadır. Nitekim Ceylan (2001) finansal açıdan başarısızlık nedenlerini; sektördeki gelişmeler (%20), yönetim yetersizliği (%60), doğal afetler (%10) ve diğer (%10) olmak üzere sıralamıştır. Söz konusu çalışmada başarısızlığın önemli ölçüde işletmenin iç etkenlerinden biri olan yönetim yetersizliğinden kaynaklandığı ifade edilmektedir.

1.2. Finansal Başarısızlık Tahmin Modelleri

Finansal başarısızlığın tahmin edilmesinde birçok farklı yöntemin kullanıldığı bilinmektedir. Bu bağlamdaki yöntemler çoğunlukla belirli finansal oranlar çerçevesinde ağırlıklandırılmış ölçüm modellerine dayanmaktadır. Nitekim söz konusu yöntemler çoğunlukla Beaver (1966) ve Altman (1968) tarafından yapılan çalışmalardan türetildiği görülmektedir. Zira ilgili tahmin modelleri dönemsellikler ve eleştiriler doğrultusunda güncellenerek yeni modellerin türetilmesine zemin hazırlanmıştır. Çalışmada literatürde sıklıkla kullanılan Altman Z Skor Modeli ile Springate S Skor Modeli kullanılmıştır.

1.2.1. Altman Z Skor Modeli

Altman tarafından oluşturulan Z-Skor Modeli, finansal başarısızlığın tahmin edilmesinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Çok değişkenli diskriminant analizi kullanarak geliştirilen modelde, finansal açıdan başarılı ve başarısız 33 imalat işletmesi karşılaştırılmış, elde edilen verilerin istatistiksel analizi sonucunda modeldeki değişken sayısı belirlenmiştir (Miller, 2009). Öte yandan söz konusu model, küçük değişiklikler ile farklı sektördeki işletmelere de uygulanabildiği ve çeşitli muhasebe verileri ile oluşturulan finansal oranlar ve piyasa temelli veriler sayesinde gelecek iki yıllık süreçte işletmenin iflas etme olasılığını güçlü şekilde tahmin ettiği yapılan birçok çalışma tarafından doğrulanmıştır (Hayes vd., 2010). Öyle ki modelin tahmin gücünün iflastan önceki iki yıl için %72, bir yıl için %94 olarak tespit edilmiştir (Altman, 1968). Nitekim yapılan birçok çalışmada modele ilişkin bir yıl öncesi iflas tahminlerini %80-%90 aralığında doğrulukla belirlendiği ifade edilmiştir (Meeampol vd., 2014).

Güncel Altman Z Skor Modelinin daha önce geliştirilen modelin eksiklerini gidermek ve modelin uygulama alanını genişletmek amacıyla oluşturulmuştur.⁴ Modelde kullanılan finansal oranlar ve doğrusal denklem aşağıdaki gibidir (Altman, 2000):

$$Z \text{ Skoru} = 1,2 X_1 + 1,4 X_2 + 3,3 X_3 + 0,6 X_4 + 1,0 X_5$$

Modelde kullanılan değişkenler;

X_1 : Net İşletme Sermayesi / Toplam Varlıklar

⁴ Altman, hizmet sektöründeki işletmelerin iflas riski tahmininde daha doğru sonuçların alınabilmesi için mevcut denklemde bazı değişiklikleri yapmak suretiyle yeni bir model geliştirmiştir.

X₂: Dağıtılmamış Karlar / Toplam Varlıklar

X₃: Faiz ve Vergi Öncesi Kar / Toplam Varlıklar

X₄: Öz Kaynakların Defter Değeri / Toplam Borç

X₅: Satışlar / Toplam Varlıklar oranını ifade etmektedir.

Halka açık imalat işletmeleri için uygulanacak Z değeri; 1,81'e eşit ya da küçük olması, işletmenin finansal başarısızlık riski taşıdığını, 1,81 ve 2,99 değerlerinin arasında olması, finansal başarısızlık riskinin belirsiz olduğunu, 2,99'dan büyük olması ise işletmenin finansal olarak iyi durumda olduğunu göstermektedir (Çalış vd., 2018). Diğer işletme gruplarına ilişkin Z Skoru aralığına Tablo 1'de yer verilmiştir.

1.2.2. Springate S Skor Modeli

Finansal başarısızlık tahmininde sıklıkla kullanılan diğer model Gordon L. V. Springate tarafından 1978 yılında geliştirilen S skor modelidir. Springate, 40 imalat işletmesini finansal açıdan başarılı ve başarısız olarak sınıflandırabilmek amacıyla 4 finansal oran kullanmıştır (Colline, 2020). Söz konusu modele ilişkin eşitlik aşağıda yer almaktadır.

$$S \text{ Skoru} = 1.03 X_1 + 3.07 X_2 + 0.66 X_3 + 0.4 X_4$$

X₁: Çalışma Sermayesi / Toplam Varlık

X₂: Faiz Vergi Öncesi Kâr/ Toplam Varlık

X₃: Vergi Öncesi Kâr / Kısa Vadeli Yükümlülükler

X₄: Satışlar / Toplam Varlık

İlgili modelin finansal başarısızlık tahminindeki başarı derecesi %92,5 olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda modelin finansal başarısızlık kriteri 0,862 eşliğidir. Buna göre ilgili eşğin altında S skoruna sahip işletmeler finansal açıdan başarısız, eşğin üzerinde skora sahip işletmeler ise finansal açıdan başarılı olarak değerlendirilmektedir (Springate, 1978).

2. Literatür Taraması

Finansal açıdan başarısızlığın tahmin edilmesi bağlamında geliştirilen ölçüm modellerin öncüsü Altman (1968) Z skoru modelidir. Söz konusu modelde 5 değişken kullanılarak finansal başarısızlık tahmin edilmiştir.

Bozkurt (2014), çalışmada iflas olasılığının işletmelerin sistematik riskine olan etkiyi belirlemeye yönelik olarak BIST Endeksindeki 168 işletmenin 127.008 gözlem verisi ile Altman Z Skor, Springate S Skor ve diğer türdeki 4 tahmin modelini kullanarak analiz yapmıştır. Çalışmada Altman Z" Skor, Springate S Skor ve Ohlson O Skor modellerinin BIST işletmeleri için istatistiki olarak daha etkin olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Bağcı (2015), Altman Z Skor ve bazı finansal oranlar kullanılarak BIST bünyesinde tekstil ve hazır giyim sektöründeki 24 işletmenin finansal durumunu istatistiki olarak analiz etmiştir. Çalışmada ilgili sektörünün finansal yapısının zayıf ve yüksek riskli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Turaboğlu vd. (2017), Altman Z Skor ve Springate S modeli aracılığıyla finansal başarısızlık ile sermaye yapısı kararları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada sermaye yapısı kararları (toplam borç oranı, kısa vadeli borç oranı ve dışsal öz sermaye oranı) ile finansal başarısızlık skoru arasında ters yönde ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki belirlenmiştir.

Çelik (2017), Altman Z Skor modeli ile BİST 30 Endeksindeki 6 işletme üzerinde 2015-2017 yılları arasındaki verileri kullanarak analiz yaptığı çalışmada, iki işletme hariç diğer işletmelerin iflas riskinden uzak olduğu sonucuna varmıştır.

Karadeniz ve Öcek (2018), Altman Z Skor modeli, Springate S Skor modeli ve diğer türdeki 3 tahmin modeli aracılığıyla 21 ülkede faaliyet gösteren 75 konaklama işletmesinin 2012-2016 yılları verileri üzerinden finansal başarısızlık düzeylerini incelemiştir. Çalışmada kullanılan modellerin birbirlerinden farklı finansal başarı skoru verdiği gözlemlenmiştir.

İslamoğlu ve Çankaya (2018), finansal başarısızlık ile finansal performans arasındaki herhangi bir ilişki olup olmadığını test etmek amacıyla BİST Elektrik Endeksi'nde işlem gören 6 işletmenin 2012-2016 yılları arasındaki verileri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, finansal performans (Tobin's Q oranı ve Fiyat-Kazanç oranı) ile finansal başarısızlık (Fulmer H skor) arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Dizgil (2018), çalışmada BİST Ticaret Endeksi'nde yer alan 18 işletmenin 2012-2017 yılları finansal tabloları kullanılarak elde edilen veriler ışığında Springate S Skor modeli ve diğer analiz yöntemleri ile söz konusu işletmelerin finansal başarısızlık düzeyini tespit etmiştir. Analiz sonucuna göre araştırmaya dahil edilen işletmelerde iflas ya da finansal başarısızlık riskinin düşük olduğu gözlemlenmiştir.

Aksoy ve Göker (2018), çalışmalarında BİST'te yer alan ticari bankaların 2012-2016 dönemindeki finansal başarısızlık risk düzeyleri Altman Z Skor ile Bankometer modellerini kullanarak incelemiştir. Altman Z-Skor modeliyle elde edilen analiz sonuçlarına göre finansal risk düzeylerinin yüksek, Bankometer modelinde ise finansal risk düzeylerinin düşük olduğu tespit edilmiştir.

Kalyoncu (2019), çalışmasında Altman Z Skor ile Springate S Skor modelleri aracılığıyla BİST Taş ve Toprağa Dayalı Sektörde faaliyet gösteren 18 çimento işletmesinin 2014-2017 yılları arasındaki verilerine göre finansal açıdan başarısızlık ve iflas riski düzeyini karşılaştırmış ve sektöre önerilerde bulunmuştur.

Akyüz (2020), BİST Taş ve Toprağa Dayalı Sektörde faaliyet gösteren işletmelerin finansal başarısızlık riski taşıyıp taşımadığını test edilmiştir. Çalışmada, 2014-2018 yılları arası veriler kullanılmış ve Altman Z Skor, Springate S ve Fulmer H modeli finansal başarısızlık analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, model farklılıkları ortaya konulmuş ve çözüm önerileri sunulmuştur.

Sarıdoğan (2020), çalışmasında BİST Teknoloji Endeksi'nde faaliyet gösteren 14 işletmenin 2013-2018 yılları arasındaki verileri doğrultusunda Altman Z Skor ile Springate S Skor modelleri aracılığıyla finansal başarı durumu ve risk düzeyleri belirlenmiştir. Çalışmada ilgili örnekleme yer alan işletmelerin finansal açıdan başarılı bir yapıya sahip olduğu öte yandan Altman Z Skor modelinin finansal başarı tahmininde istatistikî olarak daha anlamlı sonuç verdiği gözlemlenmiştir.

Bağcı ve Sağlam (2020), BİST sağlık ve spor alanında faaliyet gösteren 4 spor – 2 sağlık işletmesinin 2014-2018 yılları arası verileri kullanılarak Altman Z Skor, Springate S Skor ve Fulmer H Skor modelleri yardımıyla finansal başarısızlık risklerini ölçülmüştür. Çalışmada, örnekleme dahil edilen sağlık işletmelerinin finansal başarı durumunun iyi, spor işletmelerinin ise finansal açıdan başarısızlık riskinin yüksek olduğu ifade edilmektedir.

Güçlü (2021), çalışmasında Katılım 50 endeksinde işlem gören 14 işletmenin 2016-2020 yılları arasındaki finansal tablo verileri doğrultusunda Altman Z Skor modelleri ile Springate S modeli aracılığıyla finansal risk düzeylerini ölçmüştür. Çalışmada, ilgili örnekleme yer alan işletmelerin finansal açıdan sağlıklı yapıya sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Tekin ve Gör (2022), çalışmasında Türkiye bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 13 bankanın 2010-2019 arasındaki çeyreklik verileri doğrultusunda Altman Z Skor ve Springate S Skor modelleri aracılığıyla iflas ve finansal başarısızlık risk düzeyleri tespit edilmiştir. Çalışmada Springate S Skor modeli sonuçlarının diğer modellere göre finansal başarısızlık riski açısından daha düşük olduğu gözlemlenmiştir.

Medetoğlu ve Tutar (2023), çalışmalarında BİST Tekstil, Giyim Eşyası ve Deri Sektöründe faaliyette bulunan 23 işletmenin 2017-2021 yılları arası finansal tablo verileri çerçevesinde Springate S Skor ve Fulmer H Skor modelleri yardımıyla finansal açıdan başarısızlık düzeyleri tespit edilmiştir. Çalışmada ilgili sektörde yer alan işletmelerin finansal başarısızlık riskinin ve sektör kırılabilirliğinin yüksek olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

3. Analiz ve Bulgular

Çalışma kapsamında BİST Taş ve Toprağa Dayalı sektörde yer alan 11 çimento işletmesinin⁵ 2017-2021 yıllarına ait finansal tablo verileri kullanılarak finansal açıdan başarısızlık düzeyleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda araştırmaya dahil edilen işletmeler BİST kodu ve unvanları Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1. Araştırmaya Dahil Edilen Çimento İşletmeleri

Sıra	BİST Kodu	İşletme Unvanı
1	AFYON	Afyon Çimento Sanayi Ticaret A.Ş.
2	AKCNS	Akçansa Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş.
3	BASCM	Baştaş Başkent Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş.
4	BTCIM	Batı Anadolu Çimento Sanayii A.Ş.
5	BKOSE	Söke Çimento Sanayii T.A.Ş.
6	BUCIM	Bursa Çimento Fabrikası A.Ş.
7	CMBTN	Çimentaş İzmir Çimento Fabrikası T.A.Ş.
8	CIMSA	Çimsa Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş.
9	GOLTS	Göлтаş Göller Bölgesi Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş.
10	KONYA	Konya Çimento Sanayii A.Ş.

⁵ Sektördeki diğer işletmelerini 2017-2021 yılları arasındaki verilerine ulaşılamamıştır.

11	NUHCM	Nuh Çimento Sanayi A.Ş.
----	-------	-------------------------

Kaynak: www.kap.gov.tr

Araştırmaya dahil edilen işletmelerin Z ve S skorları bağlamındaki tanımlayıcı istatistiklerine Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Z ve S Skorlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

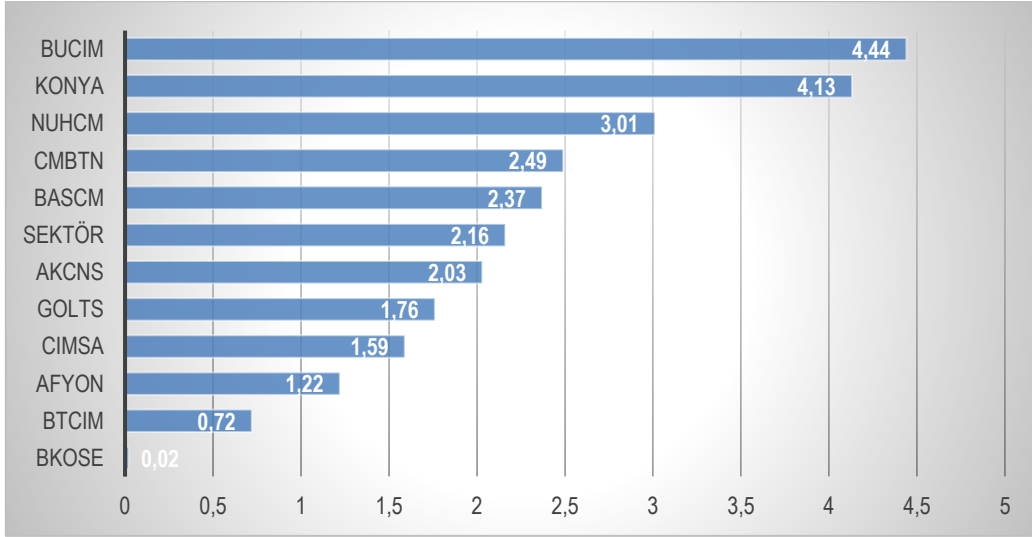
	<i>Ortalama</i>	<i>Minimum</i>	<i>Maksimum</i>	<i>Standart Sapma</i>	<i>Gözlem Sayısı</i>
Z Skoru	2,160545455	-0,62	5,29	1,392125149	55
S Skoru	0,988545455	-0,3	2,69	0,684717375	55

Çalışmada ilgili işletme grubunda finansal açıdan başarısızlık ya da iflas riskinin düzeylerinin belirlenebilmesi amacıyla Altman Z Skoru ve Springate S Skor değerleri ayrı ayrı hesaplanmıştır. Bu doğrultuda ilk olarak 11 işletmeye ilişkin Z skoru değerleri hesaplanmış ve Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Altman Z Skoru Değerleri

İŞLETMELER	2017	2018	2019	2020	2021
AFYON	0,72	0,69	0,26	1,96	2,44
AKCNS	2,18	2,13	2,14	1,93	1,75
BASCM	3,07	3,02	2,62	1,74	1,41
BTCIM	1,12	1,25	0,54	0,39	0,31
BKOSE	0,56	0,64	-0,11	-0,37	-0,62
BUCIM	3,39	5,09	4,19	4,22	5,29
CMBTN	3,13	2,7	2,38	2,1	2,12
CIMSA	1,54	1,45	1,29	1,24	2,39
GOLTS	1,63	1,9	1,9	1,81	1,59
KONYA	4,81	4,86	4,55	3,89	2,58
NUHCM	2,61	2,56	2,98	3,76	3,11

Altman Z Skoru modeline göre Tablo 4’te sunulan Z değerinin halka açık imalat işletmelerinde 1,81’den daha küçük olması işletmenin finansal açıdan başarısızlık riskini (kırmızı alan), 1,81 ila 2,99 arasında olması finansal açıdan başarısızlık riskindeki belirsizliği (gri alan), 2,99’dan büyük olması (yeşil alan) ise finansal başarı durumunu ifade eder. Bu sonuçlara göre AFYON, AKCNS, BTCIM, BKOSE, CIMSA, GOLTS analiz döneminde ağırlıklı olarak kırmızı ve gri alanda, BUCIM, KONYA ve NUHCM ise yeşil diğer ifadeyle güvenli alanda olduğu gözlemlenmiştir. 2017-2021 dönemi sektörel açıdan değerlendirildiğinde işletme bazında Z skoru ortalamaları Grafik 1’de sunulmuştur.



Grafik 1. Ortalama Z Skoru Değerleri

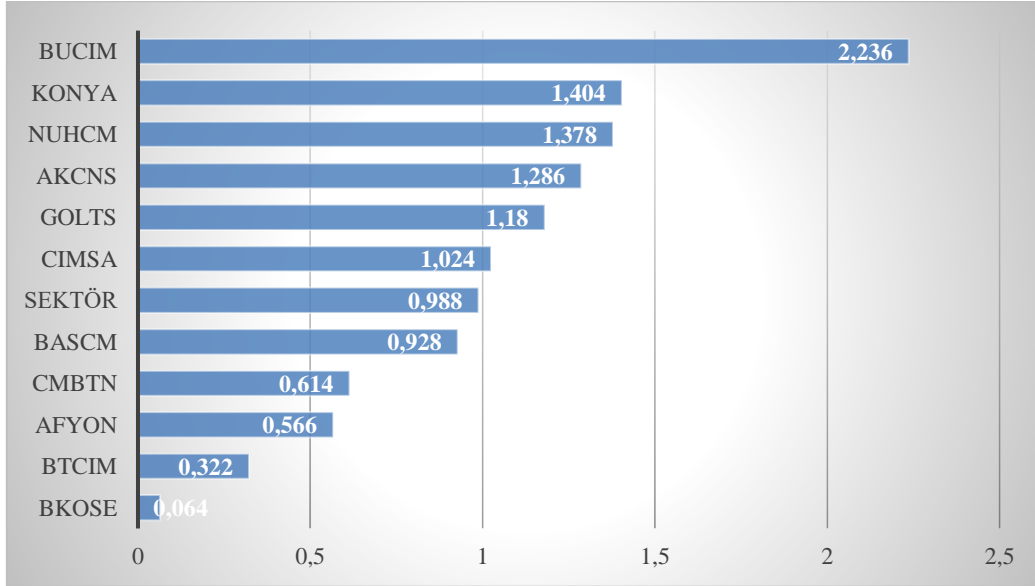
Grafik 1'de görüleceği üzere sektöre ilişkin ortalama Z skoru değeri 2,16 olarak hesaplanmış olup ilgili değer finansal başarısızlık açısından sektörel riskin belirsiz olduğu gri alan içerisinde bulunmaktadır. Z değeri ortalamalarına göre yalnızca BUCIM, KONYA ve NUHCM işletmelerinin yeşil alanda diğer ifadeyle finansal başarısızlık açısından risksiz olduğu gözlemlenmiştir.

Çalışmada kullanılan diğer tahmin yöntemi olan Springate S skor modeli doğrultusunda 2017-2021 yılları arasındaki işletmelerin S skoru değerleri hesaplanmış ve ilgili değerler Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4. Springate S Skoru Değerleri

İŞLETMELER	2017	2018	2019	2020	2021
AFYON	0,79	0,48	0,01	0,53	1,02
AKCNS	1,28	1,45	1,21	1,19	1,3
BASCM	1,21	1,05	0,82	0,58	0,98
BTCIM	0,42	0,63	-0,01	0,28	0,29
BKOSE	0,04	0,1	-0,3	-0,15	-0,01
BUCIM	1,86	2,69	1,33	1,99	3,31
CMBTN	0,73	0,57	0,14	0,48	1,15
CIMSA	1,03	0,9	0,64	1,02	1,53
GOLTS	0,95	1,22	1,36	1,22	1,15
KONYA	1,81	1,76	0,89	1,26	1,3
NUHCM	1,3	1,5	1,53	0,53	2,03

Springate S Skor modeli bağlamında hesaplanan S skoru **0,862** değerinin altında olması finansal açıdan başarısızlığı, üzerinde olması ise finansal başarı durumunu ifade eder. Bu doğrultuda çimento sektöründen 11 işletmenin 2017-2021 yılları arasında hesaplanan S skorlarına göre AFYON, BTCIM, BKOSE ve CMBTN işletmelerinde finansal başarısızlık, diğer işletmelerde ise genel olarak finansal başarı durumu gözlemlenmiştir. 2017-2021 dönemi sektörel açıdan değerlendirildiğinde işletme bazında S skoru ortalamaları Grafik 2'de sunulmuştur.



Grafik 2. Ortalama S Skoru Değerleri

Çimento sektörüne ilişkin ortalama S skoru değeri 0,988 olarak hesaplanmış ve Grafik 2’de sunulmuştur. Bu sonuca göre ilgili değer finansal başarısızlık açısından sektörel riskin olmadığına işaret etmektedir. S değeri ortalamalarına göre BKOSE, BTCIM, AFYON ve CMBTN işletmelerinin finansal açıdan başarısızlık riskine maruz kaldığı söylenebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmada BIST taş ve toprağa dayalı sektördeki 11 çimento işletmesinin 2017-2021 yılları arasındaki verileri doğrultusunda finansal açıdan başarısızlık riskleri tahmin edilmiştir. Bu doğrultuda çalışmada analiz yöntemi olarak finansal açıdan başarısızlık tahmininde literatürde sıklıkla kullanılan Altman Z Skor ve Springate S Skor modelleri kullanılmıştır. Söz konusu iki model göre araştırmaya dahil edilen işletmelerde finansal başarı ya da başarısızlık tahminleri birbirine tutarlı sonuçlar verdiği gözlemlenmiştir. Z skor değerlerine göre analiz döneminde üç işletmenin finansal açıdan başarılı performans sergilediği, diğer işletmelerin ise gelecek dönemlerde finansal başarısızlık riskiyle karşılaşabileceği düşünülmektedir. S skoru değerleri çerçevesinde ise dört işletmenin finansal açıdan başarısız performans sergilediği ve gelecek dönemlerde iflas riski ile karşılaşabileceği, diğer işletmelerin finansal açıdan başarılı olduğu söylenebilir. Özellikle 2021 yılı itibarıyla S skor değerlerine göre iki işletme hariç sektörün tamamının başarılı finansal performans sergilediği gözlemlenmiştir. 5 yıllık sektör ortalaması bağlamında yapılan değerlendirmede Z skor değerinin 2,16 ile finansal başarısızlık riskinin belirsiz – gri alanda olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan S skor modeline göre yapılan tahminde ilgili değer 0,998 olarak hesaplanmıştır. Nitekim hesaplanan bu değere göre 5 yıllık sektör ortalamasının başarısızlık riskinden belirli oranda uzak (eşik değeri 0,862) diğer bir ifadeyle finansal açıdan başarılı olduğu söylenebilir. Sonuç olarak, son dönemdeki belirsizlik ortamı özellikle çimento sektörünün ana girdisi niteliğindeki enerji maliyetlerinin artmasına, öte yandan artan maliyetlerin sektördeki işletmelerin finansal açıdan baskı altına girmesine zemin hazırladığı düşünülmektedir. Yapılan değerlendirmeler ışığında ekonomik ve sektörel etkilerin kullanılan modeller doğrultusundaki tahmin sonuçlarını doğrular niteliktedir.

Kaynakça

- Akgüç, Ö. (2010). *Finansal Yönetim*. (8. Baskı). İstanbul: Avcıol Basımevi.
- Aksoy, E. E. ve Göker, İ. E. (2018). Bankacılık Sektöründe Finansal Risklerin Z Skor ve Bankometer Metodları ile Tespiti, BIST’te İşlem Gören Ticari Bankalar Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(2), s. 418-438.
- Aktaş, R., Doğanay, M., ve Yıldız, B. (2003), Mali Başarısızlığın Öngörülmesi: İstatistiksel Yöntemler ve Yapay Sinir Ağı Karşılaştırması, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 58, Sayı 4, s.1-24.
- Akyüz, F. (2020). Taş ve Toprağa dayalı sektörde faaliyet gösteren şirketlerin finansal başarısızlık risklerinin tahmin edilmesi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1), 40-51.

- Altman, E. (1968). Financial ratios, discriminant analysis and the prediction of corporate bankruptcy. *The Journal of Finance*, 23(4), 589-609.
- Altman, E. (2000). *Predicting financial distress of companies: Revisiting the Z-score and zeta models*. Erişim Tarihi: 20.03.2023, <https://pages.stern.nyu.edu/~ealtman/Zscores.pdf>.
- Altman, E., & Hotchkiss, E. (2006). *Corporate financial distress and bankruptcy: Predict and avoid bankruptcy, analyze and invest in distressed debt. (3rd Edition)*. New Jersey: John Wiley and Sons.
- Bağcı, E. (2015). Türkiye Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün finansal durum analizi. *Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 37(2), 83-100.
- Bağcı, H. ve Sağlam, Ş. (2020). Sağlık ve spor kuruluşlarında finansal başarısızlık tahmini: Altman, Springate ve Fulmer modeli uygulaması. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 23(1), 149-164.
- Beaver, W. H. (1966), Financial Ratios as Predictors of Failure, *Journal of Accounting Research*, 4(1), 71-111.
- Bozkurt, İ. (2014). İflas Olasılığı ile sistematik risk ilişkisinin incelenmesi ve etkin iflas göstergesi modellerinin tespiti: BİST'de ampirik bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(4), 127-142.
- Cengiz, D. T., Kalkan, S. B., Turanlı, M., ve Köse, İ. (2015). Türkiye'deki İşletmelerin Finansal Başarısızlığının Faktör Analizi ve Diskriminant Analizi ile İncelenmesi. *Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 23(1), 62-80.
- Ceylan, A. (2001). *İşletmelerde Finansal Yönetim*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Colline, F. (2020). Bankruptcy prediction analysis: A case study of retail companies in Indonesia. In *International Conference on Management, Accounting, and Economy (ICMAE 2020)*. 326-330.
- Çalış, Y. E., Ünal, İ. H., Güven, B., ve Çanakçı, S. (2018). Borsa İstanbul'da Faaliyet Gösteren Lokanta ve Oteller Sektörünün Finansal Durum ve Performanslarının Değerlendirilmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(4), 293-318.
- Çelik, M. S. (2017). Altman Z-Skor Modeli Kullanılarak Bist-30 Endeksinde Yer Alan İmalat Şirketlerinin Finansal Başarısızlık Riskinin Tahmin Edilmesi, 5 th International Congress on Political, Economic and Social Studies (ICPESS), Niğde.
- Dağlı, H. (1994). İşletme Başarısızlıkları ve Alınması Gerekli Önlemler, *Verimlilik Dergisi*, Milli Produktivite Merkezi Yayınları, Ankara.
- Dizgil, E. (2018). BİST Ticaret Endeksinde yer alan şirketlerin Springate finansal başarısızlık modeli ile incelenmesi. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 248-267.
- Güçlü, F. (2021). İslami hisse senedi piyasalarında finansal sıkıntı riskinin Altman-Z ve Springate modelleri ile incelenmesi: Katılım 50 Endeksi örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 3667-3684.
- Hayes, S. K., Hodge, K. A., & Hughes L. W. (2010). A study of the efficacy of Altman's Z to predict bankruptcy of specialty retail firms doing business in contemporary times. *Economics & Business Journal: Inquiries & Perspectives*, 3(1).
- Hill, N. T. & Perry, S. (1996). Evaluating Firms in Financial Distress: An Event History Analysis, *Journal of Applied Business Research*, 12(3), 60-72.
- İslamoğlu, M. ve Çankaya, S. (2018). Finansal başarının tahmininde finansal başarısızlık modellerinin kullanılması: BİST XELKT Endeksine dahil firmalar üzerine bir uygulama. *Maliye ve Finans Yazıları*, 110, 111-134.
- Kalyoncu, C. (2019). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Çimento Şirketlerinin İflas Risk Düzeylerinin Tahmini. *4. International Conference of Business Students (ICOB'S'19)*.
- Karadeniz, E. ve Öcek, C. (2018). Konaklama İşletmelerinde Finansal Başarısızlık Riskinin Ölçümü: Türkiye ve Avrupa Karşılaştırması, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 645, 9-60.
- Medetoğlu, B. ve Tutar, S. (2023). Springate S ve Fulmer H Skor Modelleri ile Finansal Başarısızlık Tespiti: Borsa İstanbul Tekstil, Giyim Eşyası ve Deri Sektörü Üzerine Bir Uygulama. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 24(1), 307-319. DOI: 10.31671/doujournal.1186265.
- Meeampol, S., Lerskullawat P., & Wongsorntham A. (2014). Applying emerging market Z-score model to predict bankruptcy: A case study of listed companies in the stock exchange of Thailand (Set). *Management, Knowledge And Learning International Conference*, 25 – 27 June, Slovenia.

- Miller, W. (2009). *Comparing models of corporate bankruptcy prediction: Distance to default vs. Z-score*. Morningstar, Inc.
- Sarıdoğan, H. Ö. (2020). BİST Teknoloji Endeksine kayıtlı firmaların finansal performanslarının analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 22-36.
- Sarıdoğan, H. Ö. (2020). BİST Teknoloji Endeksine kayıtlı firmaların finansal performanslarının analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 22-36.
- Springate, G. (1978). *Predicting the possibility of failure in a canadian firm*. Unpublished M.B.A. Research Project. Simon Fraser University.
- Tekin, B. ve Gör, Y. (2022). Finansal başarısızlık tahmin modelleri ve bankacılık sektörü mali tabloları üzerinden bir uygulama: Altman ve Springate Modelleri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 40, 373- 404.
- Turaboğlu, T. T., Yıkılmaz Erkol, A., ve Topaloğlu, E. E. (2017). Finansal başarısızlık ve sermaye yapısı kararları: BIST 100 Endeksindeki firmalar üzerine bir uygulama. *Business and Economics Research Journal*, 8(2), 247-258.
- Tükenmez, N.M., Demireli, E. ve Akkaya, G.C. (2012). Finansal başarısızlığın tahminlenmesinde diskriminant analizi, lojistik regresyon ve Chaid karar ağacı modellerinin karşılaştırılması: KOBİ'ler üzerine bir uygulama. *16. Finans Sempozyumu*, Erzurum, 10-13 Ekim 2012.
- Usta, Ö. (2005). *İşletme Finansı ve Finansal Yönetim*, Detay Yayıncılık, Ankara
- Uzun, E. (2005). İşletmelerde finansal başarısızlığın teorik olarak irdelenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 27(1), 158-168.
- Zavgren, C. V. (1983). The Prediction of Corporate Failure: The State of The Art, *Journal of Accounting Literature*, 2(1), 1-38.

Extended Abstract

Aim and Scope

The aim of this study is to evaluate the financial failure risk of 11 cement companies in the Stone and Soil Based Sector in Borsa İstanbul (BIST). In this direction, with the help of Altman Z Score and Springate S Score models, which are frequently used in the estimation of financial failure risk in the literature, an evaluation has been made in terms of the enterprise and the relevant sector. In this context, it can be said that the results obtained are consistent in both models and the risk of financial failure is relatively low in terms of the sector.

Methods

In the study, the results were evaluated with the Altman Z Score and Springate S Score models, which are frequently used in the literature, in order to be able to predict the financial failure of 11 enterprises in the cement sector between the years 2017-2021. In this direction, score values for financial failure risk estimations were calculated according to the two models expressed, and an evaluation was made within the framework of average scores for both the enterprise and the sector.

Findings

In the study, financial failure risks were estimated in the light of the data of 11 cement companies in the Stone and Soil Based Sector in Borsa İstanbul between the years 2017-2021. Altman Z-Score and Springate S-Score models, which are frequently preferred in the literature, were used in the aforementioned risk estimations. According to the results obtained from the two models used in the study, it has been observed that the risk of financial failure in the sector is relatively low. Especially as of 2021, it has been observed that all of the sector, except for two enterprises, exhibited successful financial performance according to the S score values. In the evaluation made in the context of the 5-year industry average, it has been determined that the Z score value is 2.16 and the risk of financial failure is uncertain-in the gray area. On the other hand, in the estimation made according to the S score model, the relevant value was calculated as 0.998. In the evaluation to be made in terms of enterprises, it can be said that 5 enterprises are exposed to financial failure risk according to Z score values and 4 enterprises according to S score values.

Conclusion

In the study, financial failure risks were estimated in line with the data of 11 cement companies in the stone and soil based sector in BIST between the years 2017-2021 through the Altman Z Score and Springate S Score models, which are frequently used in the literature. According to these two models, it has been observed that the financial success or failure estimations of the companies included in the research give consistent results. According to the Z-score values, it is thought

that three enterprises performed financially successfully in the analysis period, while other enterprises may face the risk of financial failure in the future. Within the framework of the S-score values, it can be said that four enterprises have failed financially and may face the risk of bankruptcy in the future, while other enterprises are financially successful. Especially as of 2021, it has been observed that all of the sector, except for two enterprises, exhibited successful financial performance according to the S score values. As a result, the recent uncertainty environment has led to an increase in energy costs, which are the main inputs of the cement industry. On the other hand, increasing costs paved the way for businesses in the sector to come under financial pressure. In the light of the evaluations made, it confirms the estimation results of the economic and sectoral effects in line with the models used.